

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 12

İÇİNDEKİLER

ELLİYEDİNCİ KİTAP	8
Kara Mustafa Paşa Vezir-i Âzam	8
Chmielnicky Hetman Oluyor	9
Mısır'ın Sürgüne Gönderilmesi	10
Macar İsyanı Temsilcileri	11
Polonya Elçisinin Gelişi Ve Barış Andlaşmasının Tasdiki	12
Cehreyn Yakınındaki Yenilgi	14
Kırım Hanının Azledilmesi	15
Transilvanya (Erdel), Rusya Ve Özbekler Prensini Elçileri; Cenova Ve Ragusa Elçiler Avusturya Elçisi	16
Boğdan Ve Eflâk Prenslerinin Zararına Yağmalar	30
Hazine Sayımı	30
Bir Büyük Elmasın Bulunması	31
Zina Eden Bir Kadının Recmedilmesi	32
Kardeş Öldürme Tasarısı	34
Sultanın Kız Kardeşleri	35
Mekke'yi Su Basması Ve İmar	37
Rusya İle Barış	37
Sakızadasında Fransız Savaş Gemileri	38
Venedik Elçisinin Kabulü	40
Avusturya Elçisiyle Müzakereler	41
Kral Unvanıyla Fülele'e Yerleşen Toekoeli'nin Elçiliği	42
İki Ahdiler	45
Rus Elçisi	45
Yangın Ve Bir Kuyruklu Yıldızın Görünmesi	46
Caprara Murahhas Heyeti	46
İmparator Otağı	47
Kara Mustafa Paşa Serasker	55
Toekoeli Essek'de	55
Tatar Hanı Stuhhveissenbourg'da	56
Türklerin Macaristan Ve Avusturya'daki Tahribatı	61
Viyana'nın Muhasarası Ve Kurtuluşu	64
ELLİSEKİZİNCİ KİTAP	79
Ric'at Ve Kara Mustafa Paşa'nın İdamı	79

Türkler Styrie'de	80
Kazaklar Besarabya'da.....	85
Asılan Reisefendi, Boğulan Defterdar.....	88
Kırım Hanı Azledildi.....	92
Wissegrad'ın, Waizen Ve Hamzabeğ'in Düşüşü	93
Hamzabeğ Savaşı.....	96
Ofen Ve Cameniek Muhasaralarının Kaldırılması.....	98
Kutsal İttifak.....	102
Dalmaçya Seferinin Açılması	105
Gran'ın Kurtuluşu.....	108
Neuhaeusel'in Alınması	109
Hırvatistan Akını	110
Novigrad, Wissegrad Ve Weisen Yangını	111
Toekoeli, Scherban, Demetbius, Castacvzts Ve Cantemir	112
Fransız Elçiliği	114
Vâni Efendi'nin Ölümü	115
İbrahim Paşa'nın İdamı, Kaba İbrahim'in Azli	116
Ofen Muhasarası.....	120
Sürgüne Gönderilmeler.....	126
Mohaç Mağlubiyeti.....	128
Hırvatistan Ve Esclavanie'de Kaleler Kaybı.....	129
Sobieski Moldavya'da	130
Coron, Zernata, Calamata, Chılafa, Passava, Gomıniazza, Navarin, Modon, Napoli Di Romania, Arcade, Thermis, Sıgn, De Castel-Novo, Patras, Lepanto, Castel-Tornfese, Corinthe, Mısıtra Ve Athisna'nın Alınması	132
Askeri İsyan	138
Vezir-İ Âzam Süleyman Paşanın Azli	139
Siyavuş Paşa Vezir-İ Âzam.....	141
Dördüncü Mehmed Tahttan İndirildi	144
ELLİDOKUZUNCU KtTAP	148
Haseki Ve Veziri Azamın Ayırd Edici Çizgileri	148
Âsiler Hükümeti	150
Culûs Armağanı.....	151
Yeniçerilerin İsyanı	151
Vezir-İ Âzam İsmail Paşa'nın Azli	154
Serdar Yeğen Osman Paşa'nın Serkeşliği.....	157
Para Sistemi Ve Vergiler	159

Belgrad'ın Fethi İçin Ordunun Hareketi.....	160
Bosna, Dalmaçya, Polonya Ve Yunanistan'da Savaş	163
Gedük'ün Ve Osman Paşa'nın Ölümü	167
Barış Teklifleri.....	170
Transilvanya İle Anlaşma.....	171
Zülfikar Ve Maurocordato'nun Viyana Elçiliği.....	172
Viyana'da Konferans	173
Wardein Ve Nissa'nın Düşmesi.....	180
İmparatorluk Ordusu Üsküp'de.....	181
Köprülü Mustafa Paşanın Vezir-i Âzamlığı	182
Hanin Üsküb Seferi, Yerini Saadet Giray'a Bırakıyor	183
Fransız Elçisinin İstanbul'a Ve Osmanlı Elçisinin Viyanatta Varışı	184
Mainalılar Beyi Olarak Bir Esirin Atanması	185
Birçok Görevlinin Saraydan Uzaklaştırılması	186
Malî Tedbirler	186
Mısır'da Ve Kıbrıs'ta Kazanılan Zaferler	190
II. Sultan Süleyman'ın Ölümü	191
II. Ahmedin Tahta Çıkışı	192
Köprülü'nün Slankamen-De Ölmesi.....	192
Veziri Âzam Arabacı Ali Paşanın Emrettiği İdamlar Ve Değişiklikler	195
Mekke Şerifinin, Şeyhülislâmın, Kırım Hanı'nın Ve Vezir-i Âzam	
Bıyıklı Paşa'nın Ve Kızlarağasının Azli.....	196
Elçilikler Ve Barış Müzakereleri.....	198
Grasswardein'in Düşmesi	199
Surkhanoglu Suriye'de	202
Kırım Hanı Safa Girayın Ve Veziri Âzam Elhac Alî Paşanın Azli....	202
İstanbul'da Felâketler.....	204
Şeyh Mısri.....	205
Belgrad Muhasarasının Kaldırılması	205
İstanbul'da Yangın	208
Sadâret Kaymakamı, Reis Efendi, Vezir-i Âzam Ve Kızlarağası	209
Ümmügülsümün Düğünü	210
Kadiaskerlerin Ve Şeyhülislâmın Azilleri.....	210
Yabancı Devletlerin Aracılığı Reddedildi	211
Peterwardein'e Karşı Sefer.....	213
Dalmaçya Ve Polonya'da Osmanlı Zaferleri.....	214

Tuna Kıyısında Birçok Palangalar İnşası.....	215
Sahte Mehdî'nin Ortaya Çıkışı Ve Arab Yıldız Bilgini	215
Venedikliler Tarafından Khios'un Fethi	216
Şerif.....	218
II. Ahmed'in Ölümü.....	219
ALTMİŞİNCİ KİTAP	223
Sultan II. Mustafa'nın Tahta Çıkışı	223
İsyan	224
Saad İkinci Defa Mekke Şerifi	226
Vezir-İ Âzamin Azli Ve İdamı	226
Sakızadası'nın Alınması	227
İdarede Değişiklik Ameliyesi	228
Polonya, Mora Ve Herzegovine Olayları.....	229
Bohemya'lılar Üzerine Vergi	230
Lippa'nın Alınışı	231
Veteranı'nın Ölümü	234
Tuna'dan Geçiş	234
Bostancılara İlk Defa Üniforma Veriliyor.....	235
Sakız Deniz Savaşı.....	237
Azak'ın Muhasarası	238
Basra Ve Küçükasya'da A Yarılanmalar.....	239
Ulemânın İlerleme Kaideleri Bozuldu	240
İmparatorluğun Büyükleri Asker Sağlamaya Mecbur Tutuluyor	241
Bîr Sultanın Doğum Ve Evlenmeleri	241
Liberraccio Venedik Safına Geçiyor	242
Belgrad Üzerine Yürüyüş	243
Azak'ın Ruslar Tarafından Alınması	244
Polonya Ve Attika Akınları.....	245
Malî Tedbirler	245
Camiler, Askerî Depolar, Kaleler Ve Savaş Gemileri İnşaatı	247
Bosna'da Venedik Akınları	249
Tenedos Yakınında Deniz Savaşı.....	250
Theiss Üzerine Yürüyüş.....	251
Zenta Savaşı.....	254
Köprülü Hüseyin Paşa Vezir-İ Âzamlığa Getirildi.....	257
İdarenin Yüksek Memurları Arasında Değişiklikler	257
Savaş Vergileri.....	258
Basra Ve Kahire.....	259

İran Elçiliği.....	260
Barış Projesi	260
Bosna Olayları.....	261
Mıtylene Deniz Savaşı.....	264
İstanbul'da Barut Değirmeni Ve Belgrad'da Depolar Yangını	265
Bâb-I Âli Barış İçin İleri Sürülen Teklifleri Kabul Ediyor.....	265
Polanya Ve Rusya'nın Muhalefeti.....	267
Tam Yetkili Elçilerin Yola Çıkmaları	268
Karlofça Barışı	270

ELLIYEDÎNCÎ KİTAP

Kara Mustafa Paşa, Veziriazam. — Chmielnicky het-man oluyor. — Missri'nin sürgüne gönderilmesi. — Macar isyanı temsilcileri. — Polonya elçisinin gelişi ve barış anlaşmasının tasdiki. — Cehjeny yakınındaki yenilgi. — Kırım Hanı'nın azledilmesi. — Transilvanya (Erdel), Rusya ve Özbekler prensinin elçileri; Cenova ve Raguza elçileri; Avusturya elçisi. — Boadan ve Eflak prenslerinin zararına yağmalar. — Hazine sayımı. — Büyük bir elmasın bulunması. — Zina eden bir kadının recmedilmesi. — Kardeş öldürme tasarısı. — Sultan'ın kızkardeşleri. — Mekke'yi su basması ve İmar. — Rusya ile Barış. — Sakızadası'nda Fransız savaş gemileri. — Venedik elçisinin kabulü. — Avusturya elçisiyle müzakereler. — Kral ünvanıyla Fulek'e yerleşen Toekoeli*-nın elciliği. — iki Abdiler. — Rus elçisi. — Yangın ve bir kuyruklu yıldızın görünmesi. — Caprara murahhas heyeti. — imparator otağı. — KaiB Mustafa Paşa serasker. Toekoeli Essek'de. -7- Tatar hanı Stuhl-weissenbourg'da.

Kara Mustafa Paşa Vezir-i Âzam

HAFSA civarında, Hasköy'de ¹ avlandığı sırada, Köprülü'nün kardeşi Mustafa Beğ, ağabeyisinin ölümü üzerine yeniden birine verilmesi gereken İmparatorluk Sadâret mührünü (Mühr-i Hümayûn) ² Sultan'a getirdi ³. Her hâlde ağabeyişi gibi bu mührü kendisi almak, Sadâret makamına gelmek istiyordu ⁴. Fakat Sadâret Kaymakamlığında bulunan, Sultan'm dâmâdı Kara Mustafa Paşa'nın itibâr ve tesiri Köprülü ailesi lehindeki düşüncelere üstün geldi ve Mirâhur İbrahim Ağa'nın muras'sa eğer ve takımlarla değerini arttırdığı bir atla birlikte Sadâret mührü kendisine verildi (8 Kasım 1676- 2 Ramazan 1087) ^{5 6}.

¹ Edirne yakınlarında. (Ç.N.).

² ölümünden Önce Mühr-i Hümayun'u elinde bulunduran Fazıl Ahmed Paşa Osmanlı tarihinde Çandarlı Ali Paşa'dan sonra Vezirîâzamlık (Sadaret-i-uzmâ) makamında en uzun sûre kalan devlet adamıdır: 15 yıl, 4 ay. (Ç.N.).

³ Dördüncü Mehmed (Avcı), Sultan İbrahim'in oğlu. (Ç.N.).

⁴ Kara Mustafa Paşa'nın yerine Veziriazam olmak isteyen Mustafa Bey ancak İkinci Süleyman döneminde, 1689 yılı 25 Ekiminde (H. 11 Ramazan 1101) bu makama Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa olarak gelecekti. (Ç.N.).

⁵ Kara Mustafa Paşa'nın Sadarete getiriliş tarihi Osmanlı kaynaklarında Kasım (27-28 Şaban) olarak geçmektedir. (Ç.N.).

⁶ Osmanlı tarihi üzerine gerçeklere en az bağlılıkla yazılmış eserlerden biri de Geropoldi'nin (Büancia Historico Politica del Impero Ottomano, Venecia, 1686) adlı eseridir. Bu, Osmanlıların ilk zamanlar

Merzifon'un ileri gelen sipahilerinden, Dördüncü Murad döneminde BaĒdad muhasarası sırasında Őeh d düşen OruĒ BeĒ'in oĒlu olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa,  ocukluĒunda Köprülü Meh-med Paşa tarafından himaye edilerek oĒlu Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte tahsil ve terbiyesine itin  gösterildi. Jenoe zabtı müjdesini Pâdişâha götüren Kara Mustafa Paşa, ilk unvanları verilmek suretiyle mükâfatlandırıldı.  ikinci Mir hurluĒa, daha sonra Silistre ve Diyarbakır BeĒlerbeyliklerine ve Kapdan-ı DeryalıĒa getirildi ve nihayet Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın eniştesi oldu ⁷ Daha  nce Sakız adası kiliselerine sahip olma konusunda Yunanlılarla Katolikler arasında geçen çekiŐmeler dolayısıyla para hırsı hakkında bir fikir edinmiŐtik.

Chmielnicky Hetman Oluyor

Şubat ayı başında Pâdişâh ve m iyyeti Edirne'den istanbul'a döndü. Lehistan maslahatgüzarı MoctesBeiwski de İstanbul'a gelmekte gecikmedi. ZuravnaMa Türk karargâhında murahhas Korycki ve Bidreinski ile kararlaştırılan barışı imzalayacak elçinin habercisi olarak  nden gelmişti. Elçi elli kişilik m iyyetiyle İstanbul'a geldi ve efendisi kralın barışı imzalamaya hazır olduĒu yolunda kesin temin t verdi. Fakat, efendisi kral yalnız anlaşmanın yapıldıĒı sırada görüŐülen maddeleri içine alan barış anlaşmasını imzalayacaktı; zira, iki dilde kaleme alınan metinlerde en azından sekiz madde arasında farklılıklar vardı. Kırım Hanı*ndan ve Ukrayna'dan son zamanlarda gelen (Ocak 1677) bir Yunan papazından Doroszenko'nun ⁸ Rusya'nın kucaĒına atılmış olduĒunu  ĒrenmiŐ bulunan Osmanlı H k meti, bunun yerine eski hetman Bodan Chmielnicki'nin oĒlu-nu hetmanlıĒa atamanın yararlı olacaĒına hükmetti. Bodan Chmiel-nicki'nin oĒlu, savaş meydanında babasını kaybettiikten sonra, keŐiŐ kıyafetine girerek bozkırlarda uzun zaman dolaŐmıŐ; Tatarlar tarafından tanınarak

tarihinden alınmış gerçek olaylarla bu toplumun daha sonraki tarihi üzerine yalanların bir halitasıdır; Happel'in: Ungri-scher Kri-egsroman (Macaristan Savaşları  zerine Roman) adlı eserinden daha fazla deĒere sahip deĒildir. Geropoldi'nin eseri İtalya'da, Meussel tarafından bile, olaĒan st  deĒerde bir kaynak muamelesi g rd Ē nden okuyucuyu uyarmak görevimizdir.

⁷ Geropoldi Kara Mustafa Paşa'nın Vezir-i  zam'ın bir evl tl k kızıyla, Faize Cadum(isim ve Şahıs tamamıyla uydurmadır) ile evlenmeleri üzerine bir roman meydana getiriyor, sonra Dsiambeth Gercio (Canibeg Giray) biri üzerinde Kırım Hanı Mehraed Giray' u oĒlu olarak duruyor. Fakat Hanın adı Selim Giray'dır ve adı geçen Canibek'den gerçekte hiçbir iz yoktur. Peşinden Kara Mustafa Paşa'nın karısını bu hayâl adama öldürtür ve Kara Mustafa Paşa Vezir-i  zam olduktan. sonra onu bir Eflaklı (Ulak) kadınl  evlendirir: Olacak Şey deĒil, zira, Paşa, Sultan'ın damadı olmak sıfatıyla diĒer eŐlerini boŐamak zorundaydı ve yeni baĒlar kuramazdı; ni-hayet, Geropoldi, Mustafa Kara Fiz Kam adlı bir vezirden söz etmektedir, vs., vs.

⁸ De La Croix, Genel Durum, il, s. 100'de  ar tarafından Doroszonko'ya yazılan bir mektubu hatırlatıyor.

Osmanlı H k metine teslim edilmiş ve .Yedikule'-de hapse atılmıştı. Hapisten kurtulmak için şövalye Baujeu'n n firarından faydalanmaya kalkışmış,, fakat yakalanarak tekrar Yediku-le'ye kapatılmış ve o günden itibaren kendisine karşı daha dikkatli davran arak sıkı bir göz hapsinde tutulmuştu. Böylece George Chiel-nicki ⁹, patrik Parthemius ve hükümet tercümanı tarafından hapisten alındı.  zerindeki keşiş elbisesi çıkarılarak altın sırma işlemeli bir k rk giydirildi. Kıymetli taşlarla işlenmiş pekçok silah, murassa eğerli b r at ihsan edildi. Böylece Kazaklar hetmanı ilân edildikten sonra kendisine hemen iki bin duka altın ve Bogdan ve Eflak prensleri için ayrıca on bin duka altını verildi. Has ahırdan emrine verilen altı at, elli y k atı, katır, deve ve arabalarla Ukrayna'ya hareket etti.  avuşlar, Rumlar ve Polonya maslahatgüzarı, boru ve dümbelek sesleri arasında ona Büyükçekmece'ye kadar refakat ottiler. Kendi elçisi Ginovski, Bâb-ı  li'nin onu seçmiş olduğunu Kazaklara bildirmek üzere daha önce hareket etti (3 Mart 1677). Aynı zamanda Rusya'ya savaş ilân edildi ve  brahim Paşa Serdâr unvanını ve Kırım Hanı ile birlikte Chereyn ( ehreyn)'i zaptetmek emrini aldı. Gelenek ic b  Kırım Hanına (ok kılıfı parası) denilen beş bin duka altını, bir k rk ve bir at gönderildi, önceki yıl Akdeniz ve Karadeniz'e hareket ettiklerini gördüğümüz iki filo İstanbul'a dönmüşlerdi ve baharın başlamasıyla yemden limandan hareket ettiler.

Mısırî'nin Sürgüne Gönderilmesi

Seyd  Mehmed Paşa seksen kadırga ile Karadeniz'e girdi ve ikinci Amiral Hüseyin Paşa, kumandasında bulunan otuz kadırga ile Adalar Denizine yelken bastı. Hacılar kafilesini götürmekle görevli şam Paşası, kafilayı, geçen yıl kervan yağmalamış olan Balka ve -Haouran Arablarına karşı koruma enirini aldı. Kardeşi şerif Ah-med'le İstanbul'a gelen eski Mekke şerifine yardımlarda bulunuldu. Tasavv f  şiirleriyle büyük bir şöhret kazanan ve Niyazi dervişler tarikatini kuran, fikirleri yüzünden Bursalıların isyanına se-beb olan Halvet ler şeyhi Mısır  Lemnos adasına sürüldü ¹⁰.

Fski hetman Doroszenko'nun ihaneti, Rusya'ya karşı savaşı kaçınılmaz hâle getirmekle Veziri  zam Kara Mustafa Paşa'nın savaş plânını altüst etti. Vezir-i  zam prensip olarak dikkatlerini Rusya ve Polonya'dan çekerek

⁹ Başid, Tarihi'nin C. I, s. 80'de bu şaşsın adını Childzky olarak kaydediyor.

¹⁰ Raşid Divan'ı, Devlet Kütüphanesinde 516 numarada kayıtlı. La Croix bu olayı doğrulamıyor, iv, s. 405.

Avusturya'ya hücumu karar vermişti. Çünkü, Vezir-i âzam Fazıl Ahmed Paşa döneminde bu ülke Macar isyanını açıkça desteklemekten geri kalmamıştı. Bütün bunlar olup biterken, isyancıların elebaşlarından üçü, Kecser, Kende ve bir diğeri, Transilvanyalı bir ulakın peşinden İstanbul'a gelerek Osmanlı hükûmetine sığındılar ve günlük bakımlarına üç ekü tutarında tahsisat verildi (Mayıs 1677).

Wardein ve Erlau gönderdikleri hudut boyu haberleri ve Deb-rezcin halkının şikâyetleri bu kabul hakkında Bâb-ı Âli'ye başvuran Avusturya İmparatoru elçisinin anlattıklarının boş şeyler olduğunu ortaya koydu. Bir tohum yardımı Avusturya İmparatorunun emriyle telef edilmiş olduğundan Bâb-ı Âli'nin yardımını istirham ediyorlardı. Elçi iddialarını Debrezcin'in Avusturya İmparatoruna tâbi bir şehir olduğu hususuna dayandırıyor ve buna şehrin yollarından birinin Szabolca silah imalathanesine ait bulunduğunu ekliyordu. Vezir-i âzam söylenenlerin doğruluğuna karşı çıktığı gibi, istenen yardımın yerine getirilmesine karşı olduğunu da belirtti; Bethune'ü Macaristan krallığına atamak maksadiyle Fransızlara karşı manevralar yapıldığından habersiz göründü; bununla beraber, elçiye Bâb-ı Âli nezdine Paul Vesselenyi tarafından gönderilen Ladis-las Kutasy'nin geri çevrileceği ve Erlau Paşasının âsilere yardımda bulunmamak emrini alacağı vaadinde bulundu. Elçi Vezir-i âzam'a beş bin, kâhyaya iki bin duka altını takdim etmek suretiyle tazimlerini belirtti. Karşılık olarak da Transilvanya'ya (Erdel) ait olan silah imalathanesine burnunu sokmaktan menedilmesini ve Zlyami'-nin mallarına sahip olmak üzere bundan böyle bu eyâlete gönderilmekten alıkonulmasını istedi. Cevap olarak elçiye Wardein (Vrad) paşasını müfettişlerin gidip bulacakları, fakat Zollyami Osmanlı Hükûmetinin misafiri olduğundan onda işlerine müdâhale edildiği zan-m uyandıracak bir harekette bulunulamayacağı anlatıldı. Zollyomi'-nin gelişinden beri Osmanlı politikası buydu. Bu politika Apafy'nin itaatini sağlamak üzere Zollyomi'nin elde tutulmasından faydalanmaya dayanıyordu. Tabîi, Apafy'nin itaati Chmielnicky'nin Doroszenko'nun yerini alması gibi, Zollyomi'nin kendi yerine geçirilmesi korkusundan geliyordu.

Macar İsyanı Temsilcileri

Kindsberg yalnız Transilvanya elçilerinin ve Macar âsilerinin teşebbüslerini değil, aynı zamanda kralı Avusturya İmparatoru ile savaş hâlinde bulunan ve her çâreye başvurarak Osmanlı İmparatorluğunun

Avusturya ile ilişkilerini tamamiyle koparmaya çalışan Fransız elçisi de Nointel'in de faaliyetlerim kollamak zorundaydı. Fransız elçisi hedefine varmak için Girid'de, Kandiye'de Türk ordusuna geçerek vatandaşlarına ihanet eden ve bu yüzden kendisine Osmanlı H k metinin tahsisat ödediği Venedikli mühendis Ba-rozzi vasıtasıyla Raab ve Kornom kalelerinin tahkimat plânlarını Vezir-i  zam'a verdi. Bundan maksadı, Vezir-i  zam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı Macaristan'la savaşa tahrik etmektir. Vezir-i  zam'm böyle bir tasavvura sahip bulunduğunu biliyordu. Fakat Fransız elçisi de Nointel'in Vezir-i  zam'ı yeni vazifesinde tebrik için yaptığı ilk ziyaret (2 Mayıs 1677) daha önce Fransız elçilerine lütfedilen kabullerde de sık rastlanan (baba ve oğul elçi La Haye'ler ve bizzat de Nointel'in kahramanı olduğu) skandallardan biriyle noktalandı. Kabul salonuna giren de Nointel, kendisinin oturacağı arkalıksız taburenin Vezir-i  zam'ın sedirinin çok aşağısına konulmuş olduğunu gördü. M iyyetinde bulunanlardan bir memura tabureyi» Vezir-i  zam'm sedirinin bulunduğu kaidenin üzerine koymasını emrini verdi. Henüz bitişik odada bulunan Vezir-i  zam, Bâb-ı  li tercümanı Maurocordato'yu, tabure eski yerine konmadığı takdirde kendisini kabul etmeyeceğini elçiye bildirmekle görevlendirdi. Elçi de Nointel, Vezir-i  zam'ın tabureye sahip olabileceğini, fakat şahsı üzerinde bir sahipliği bulunamayacağı karşılığını verdi. Bunun  zerine  avuş-başı içeriye girdi ve elçiye: «Defol! Defol!» diye bağırdı ¹¹. Aynı anda iki  avuş, elçiyi sedir kaidesinden aşağıya ittiler ve bağırdılar: «Git buradan gavur!» ¹². Elçi de Nointel, beraberinde getirdiği hediyeleri adamlarına taşıtarak sayfiyedeki evine döndü. Orada kralının Flandre'de kazandığı zaferi hava  fişek-lerle şenlik yapıp kutladığı sırada, Beyoğlu'ndaki elçilik binasına dönerek orada kararları beklemek emrini aldı. Vezir-i  zam, d ma Fransızlardan beklenen  ılgınlıkların bir  rneği saydığı ve hayret edilecek bir tarafını göremediği olup bitenleri Sultan'a anlattı.

Polonya Elçisinin Gelişi Ve Barış Andlaşmasının Tasdiki

Ertesi gün Venedik elçisi gelip (3 Mayıs 1677) Vezir-i  zam Merzifonlu Mustafa Paşa'ya tebriklerini sundu. Daha sonra gelen Hollanda elçisi gibi, o da Vezir-i  zam'ın divanının dibinde alçak bir taburede oturduğu için

¹¹ Kald rl Hassan, m, s. 398. kalder. (Kalk git! m&nasında) ( .N.).

¹² Haydi kalk gavur. Kindberg'in Relatfon (Münasebet) adlı eseri Flas-san'in sözlerini tamamlıyor

Z ten Sult n'ın esirleri arasında   bin Polonyalı vatandaşları kürek çekince,   y z Polonyalıyı rahatça besleyecek durumdadır» demek suretiyle açıkladı.

 stanbul'a gelişinin beşinci günü, Polonya elçisi Sult n'ın huzuruna çıkarıldı ¹⁴ ve Sultan'dan Polonya sınırlarına zarar veren Lipkans Tatarlarının uzakla tırılmaları, Lemberg rehinelerinin, durumları esarete dönüşen Comieniec, Podhaice, Zbaraw savaş esirlerinin serbest bırakılmaları talebinde ve bunun da Zurawna anlaşmasının bazı maddelerinin değiştirilmesi hususunda ısrarlı ricada bulundu. Pi ke  olarak gümüş bir soğutucu buzluk, aynı m denden iki kupa, pınar denilen musluklu iki su kabı, iki küçük yazı masası, iki küçük ayna, iki saat, seksen metre ince kumaş, küçüklü büyüklü sekiz köpek sundu.

Türkler Podolie'de bir karı  toprak bile vermek istemediler. Bialocerkiew ve Pawolocz ile birlikte bunlardan birincisine ba lı yirmi palanga ve yüz köy, ikincisine ba lı yetmiş palanga ile seksen köye sahip olmak suretiyle Ukrayna'nın ancak üçte birini ellerinde bulunduruyorlardı. Savaşın başlamasından itibaren Doroszenko'nun muhafazasına bırakılan bu topraklar, Polonya'ya terkedildi; karşılık olarak, Polonya elçisinin, Vezir-i  zam tarafından lütfen bah edilen yeni bir huzura kabulünde ısrarla istediği Bar ve Miedziboz  ehirleri Polonya garnizonları tarafından boşaltıldı (24 Ekim 1677) ve bir dahaki yılın Mayıs ayında barış andla ması yukarıda bildirilen maddelerle tamamlandı ¹⁵

Cehreyn Yakınındaki Yenilgi

Polonya elçisi  stanbul'a geldiği sırada, Polonya ile yapılan son ban  anlaşmasının m z kerelerini yürüten Serasker  brahim Paşa, altmış bin Rus veya Kazak askerinin savunmasıyla görevli bulunduğu Cehreyn  zerine yürüyordu.  brahim Paşa'nın elinde ancak kırk bin kişilik bir kuvvet vardı. Böyle bir sayı azlığı ile hücuma geçmenin imk nsızlı ına kanaat getirdiğinden kalevi ele geçirmek hususunda hiçbir şeyi ihmâl etmedi (14 Ağustos 1677). Çok yüksek bir kaya üzerindeki kaleye ancak bir taraftan girmek mümkündü; bu giriş dışında her taraf bataklık denilebilecek sı  sularla çevriliydi. Tasmin ırma ından gelen küçük tekneler, sı  sularda

¹⁴ La CroU'da Huzura  ıkarılı , Memoires - Hatıralar, II, s. 212, Polonya Elçisinin  ltifatı.

¹⁵ Anlaşma 9 Nisan 1678 (16 Safer 1089). De La Crofac, II, s. 216. Cantemir, IV, yazara göre anla ma otuz iki maddeden oluşuyor.

ilerle-yebildiklerinden Rus, Kazak ve Almanlardan oluşan savunucuların erzak ihtiyacını karşılıyorlardı ¹⁶. Kale bedenlerinde patlatılan iki lağım hiçbir sonuç getirmedi. Bosna Paşası 16 bin Tatar askeriyle Rusların Dniester nehrine geçmelerine engel olmak istedi ve hezimete uğrayarak ric'at etmek zorunda kaldı, sekiz mirza ve on bin asker savaş meydanında şehid oldu. İbrahim Paşa, Korfo'nun boşaltılması ve Malta'nın muhasaradan kurtuluşunun yıldönümünde Cehreyn muhasarasını kaldırmak zorunda olduğunu anladı. Cehreyn garnizonu tarafından takibedilerek ric'at hareketine girişti.

Felâket haberi İstanbul'a ulaşınca İmparatorluğun bütün eyâletlerine vergiler konuldu ve IV. Murad döneminde olduğu gibi, eh* silah tutan Osmanlı tab'asının tümü hazırlık faaliyetleri hızla sürdürülen gelecek sefere hemen katılabilecek durumda bulunduruldu. Sultan kendi has hazînesinden iki milyon verdi; Vezir-i âzam dokuz topun dökümünde hazır bulundu. IV. Mehmed'in otağları At-meydanı'nda kuruldu. Polonya dönüşünde Serdâr İbrahim Paşa Silivri'de Sultan'ın huzuruna çıktı. Sultan onu görünce öyle bir öfkeye kapıldı ki, hemen orada idamını emretti; fakat bir an sonra İbrahim Paşa'yı hapse atılmak üzere Yedikule zindanına kadar yaya gitmek cezasına çarptırdı. Bostancı-başı, bu ihtiyarın iki şehir arasındaki on iki fersahlık mesafeyi yürüyecek durumda olmadığını, bu yürüyüşün on iki gün tutacağını Sultan'a arz etti. Dördüncü Mehmed, İbrahim Paşa'nın sadece bir fersahı yürüyerek gitmesini geri kalan kısmı atla aşmasını emretmek suretiyle verdiği hükmü yumuşattı. Nihayet, Sultan'ın süt anası olan İbrahim Paşa'nın karısı Padişahın ayaklarına kapandı ve kocasının Yedikule'ye kapatılma cezasından affedilmesini sağladı.

Kırım Hanının Azledilmesi

Cehreyn yenilgisinden ¹⁷ Ali Paşa ile birlikte sorumlu tutulan Kırım Hânı

¹⁶ Kindsberg'in «Relation-u yukarıdaki dibnotta adlan geçen yazarların-klne çok büyük ölçüde tercihe sayandır.

¹⁷ Hammer Cehreyn mağlubiyetinden bahsederken kaleyi muhasara eden Türklerin kaledakilere yenildikleri gibi bir ifade kullanmaktadır. Oysa, zaten muhasara eden Türk kuvvetleriyle muhasara edilen Rus, Kazak ve Alman kuvvetleri arasında Türkler aleyhine 40 bin, 60 bin gibi bir sayı farkı varken buna bir de Rusya'dan gelen Rus takviye kuvveti eklenmek üzeredir.. Şeytan lakabıyla anılan İbrahim Paşa, iste bu Rusya'dan gelen kuvvete karşı Kırım Hanı Selim Giray'ı göndermiş, fakat çok üstün kuvvetlere karşı bir şey yapamayan Selim Giray, İbrahim Paşa'ya geri çekilmekten başka yapılacak bir şey kalmadığını bildirince muhasara kaldırılarak ric'at başlamıştır. Osmanlı kaynakları, ric'at sırasında Ali Paşa'nın bütün top ve ağırlıklarını bıraktığında Hammer'le birleşmektedirler. IV. Mehmed'in İbrahim Paşa'ya yukarıda gördüğümüz şekilde kızması ona bazı ağır cezalar vermeye kalkışması şüphesiz haklı bir davranış olarak

Selim Giray azledildi ve yerine Mübarek Giray*'ın oğlu, amcası Mehmed Giray'm vezirliğinde bulunduktan sonra Rodos adasına sürgüne gönderilen Selâmet Giray'ın torunu Murad Giray getirildi. Kalgayhk Safa Giray'ın oğlu, yeni Hân'ın yeğeni şâir Tamhdamiş Giray'a, vezirlik kardeşi Saaded Giray*a verildi ¹⁸. Mübarek Giray, kendisinden önceki Hânların davranışlarına uyararak Avusturya İmparatorluğu sarayına elçi gönderen son Kırım Hânıdır. Yedi yıldan beri, Hân, Kalgay ve diğer yüksek mevki sahiplerinin mektuplarını getiren bir elçilik heyeti her yıl muntazaman Viyana'ya geliyordu. Son Tatar elçisi 1680Me Viyana'ya geldi ve her zaman getirdiği vesikalardan ayrı olarak Hân'ın kızkardeşlerinin ve baş kadını tarafından kaleme alınmış mektuplarını getirdi. Bu, on yedinci yüzyıl boyunca Viyana'ya gönderilen yirmi beşinci elçilik heyeti oldu ¹⁹.

Transilvanya (Erdel), Rusya Ve Özbekler Prensini Elçileri; Cenova Ve Ragusa Elçiler Avusturya Elçisi

Evvelce iki defa Ofen valiliğine getirilen ve ikincisinde Pinzo-hely olaylarından sonra azledilen Comieniec valisi ve diğer İbrahim Paşa, üçüncü defa Suyolcu Ali Paşa'mn yerine ²⁰ Ofen valiliğine atandı (25 Nisan 1677). İbrahim Paşa'mn atanmasından az zaman önce Suyolcu Ali Paşa, Viyana sarpy savcılık başkanı Monte-cuccoli'ye, bir çavuş vasıtasıyla Comorne'lu uygunsuz kişilerin işi olan on bir bin elli koyunun çalınmasından şikâyetle

görülemez. Çünkü, Şeytan Ali Paşa Cehreyn üzerine emirle gitmiştir. Kalede altmış bin kişi bulunmasına rağmen, muhasarayı 14 Ağustos 1677 tarihinde bütün tedbirleri alarak başlatmıştır. Fakat, üç tarafı bataklık olan yüksek bir kaya üzerindeki kaleye başka bir vasıta kullanarak girmesi elbette beklenemezdi. Ayrıca, Şeytan Ali Paşa ve Selim Giray'ın sadece bir noktadan suçlanmaları mümkündür ki bu da şöyle belirtilebilir: Şeytan Ali Paşa ve Selim Giray keşif ve istihbarat işlerine fazla ehemmiyet vermemişlerdir. Eğer ehemmiyet vermiş olsalardı, büyük bir takviye kuvvetinin Cehreyn'e yaklaştığını günlerce önceden öğrenebilir, ona göre gerekli tedbiri alabilirlerdi. Bu alınacak tedbirler arasında ric'at da yer alabilirdi. Fakat, Rus takviye kuvvetinin gelmekte olduğu Öğrenildiği takdirde, muhasara vaktinde kaldırılır, ric'at da böylesine bir sıklıkla içinde tamamlanmaya çalışılmazdı. Tabii, Türk kuvveti bütün topraklarını ve ağırlıklarını kaybetmek gibi, oldukça büyük. Özellikle bir asker için önemli sayılabilecek bir felakete uğramayacaktı. Cehreyn'in yeterli sayıda kuvvet elde olunca dayanamayacağı, coğrafi imkanlarının da onu koruyamayacağı bir yıl sonraki yapılan seferde görülecektir. (Ç.N).

¹⁸ Sebi seyar, f. 125. Raşid, f. 80.

¹⁹ On yedinci ve on sekizinci elçilik heyetleri 1666 ve 1669 da Adil Giray dönemine rastlar, bunu takibeden beşi, Selim Giray döneminde; 19.'su 14 Ocak 1673'de; yirminci Ocak 1674'de; yirmi birincisi, Nisan 1675'de; yirmi ikincisi Mart 1676'da; yirmi üçüncüsü, Nisan 1677'de; yirmi dördüncüsü, Nisan 1679'da Avusturya sarayına Mübarek Giray'ın tâyinini bildirmek üzere gönderildi. Nihayet yirmi beşinci ve sonuncusu 1680'de gönderildi. Re'l» Efendi Rami'nln tnşa'sında No. 75, Cehreyn ric'atinden sonra Veziriazam'ın Kırım Hanına gönderdiği mektuba bakınız.

²⁰ Kindsberg'in .Relation-u. Ali Paşa'mn atanması Defterdar Tarihi'nde anlatılmıştır ve St. R.'de Ali Paşa adı, yanlış olarak Halil Paşa şeklinde geçmektedir.

bulunmuştu. İbrahim Paşa'nın kaymakamı Mustafa, Viyana'ya bir çavuş göndererek efendisinin üçüncü defa olarak Ofen valiliğine atandığını bildirdi²¹. Avusturya İmparatoru saray tercümanı Meninski'yi İstanbul'a bir mektup göndermekle görevlendirdi. İmparator mektubunda âsilerle girişilen müzâkerelerin netice vermemesinden, Türklerin altı bin kişilik bir kuvvetle donmuş Raab nehrim geçerek Styrie arazisinde giriştikleri akın hareketinden ve yağmadan yakınıyordu²².

Polonya seferinden önceki kış, Macaristan ve Transilvanya olayları ve Vezir-i âzam'ın Hristiyan devletlerden, çeşitli yabancı elçilik mensuplarından cebir yoluyla para toplama faaliyetleriyle dolup taştı. Avusturya elçisi Debrezcin gümrüğü konusunda Bâb-ı Âli ile yeniden anlaşmazlıklara düştü. Şehrin sakinleri, evvelce İmparator Rodolphe tarafından kendilerine verilen, Rakozcy ve daha sonra kral Leopold tarafından yenilenen serbest geçiş vesikalarını hatırlatıyorlardı.

Bu otuzuncu vergi muaflığı Debrezcin sakinleriyle âsiler ara-, sındaki anlaşmalar sonunda kaldırılmış, fakat Tokai şehrine gönderilen bin ölçek zahire dolayısıyla Macar ticaret odası tarafından yeniden getirilmişti. Debrezcin sakinleri, geçmişteki muamelelere dayanarak tüccar ve'kişilerin otuzuncu vergiden muaf tutulmaları, zâ-? hire naklinin yasaklanması ve Alman akınlarına son verilmesi talebinde bulunmak üzere Etienne Kamorozi ve Etienne Pozalaki'yi elçi olarak Bâb-ı Âli'ye gönderdiler. Vezir-i âzam hakkın yerine getirilmesi kaydıyla bu şikâyetleri Avusturya elçisine havale etti (23 Temmuz 1677).

Bâb-ı Âli nezdindeki Macar âsileri temsilcisi Ladişlas Kutasy gözlerini kaybetti ve Transilvanyalı tercüman Gyulai Hak dinine girerek Müslüman oldu. Yılın sonunda Apafy'nin bir elçisi ve diğer Transilvanya Devletlerinin bir elçisi, George Cappi ve Chris-tophe Pasko İstanbul'a geldiler. Bu elçilerden ikincisi, Özellikle, Apafy'nin eniştesi olan Teleki'nin Polonya'yı yabancı devletlerden ayırdığını ve böylece ülkeyi mahva götürdüğünden yakındı. Kinds-berg de gizli bir görüşmede Apafy ile Teleki'nin (18 Aralık 1677); Vezir-i âzam'a üç vesikanın kopyalarını sundu: Bunlardan Paul Ves-selenyi'nin Apafy'nin emirleriyle hareket ettiği anlaşılıyordu." Aynı görüşmede kutsal mahaller konusunda Fransiskenlerin taleble-ri üzerinde durdu ve kendisine çizilen müsaade çerçevesinde Vezir-i âzam'a otuz bin

²¹ 25 Eylül 1677 tarihli mektup St. R.'de bulunmaktadır.

²² Leopold rin Savaşları, Venedik, 1600.

ekü verileceği vaadinde bulundu (22 Aralık 1677). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa paradan söz edildiğini duyunca Âdetine uygun olarak memnun edici bir cevap verdi: Sultan'dan bir huzura kabul izni alacak ve elçi bu kabul sırasında, İmparatorun âsilerden şikâyetçi olduğunu anlatan mektubunu sunabücek-a. George Cappi, Apafy'i hedef tutan sert emirlerle geri gönderildi. Aym dönemde Apafy ve Teleki²³ tarafından gönderilen ve hepsi de Aryos mezhebinden ve Kalvinci olan Transilvanyalı yedi yüksek mevki sahibi yakında Macaristan'ın ele geçeceği konusunda Türklerin kanaatini doğruladılar. Apafy, aynı zamanda, üç Transil-vanya halkından ve üçü Katolik, üçü Kalvinci olan altı elçi²⁴ hakkında iftirada bulundu: Bunları Transilvanya'yı sultandan almak için her şeyi yapmak ve Almanlarla anlaşmakla Bâb-ı Âli nezdin-de suçladı. Aslında bunlar Apafy'den şikâyetçiydiler ve Zolyomi'-nin onun yerine geçmesi talebinde bulunuyorlardı. Tahkikat için gönderilen yüksek memur Apafy tarafından elde edilerek dönüşünde hükümete onun lehinde bilgi verince, altı elçilik görevlisi Yedi-kule zindanının yolunu tuttu.

Evinde bir ab-ı hayat imalâthanesi kurduğu bahanesiyle Yedi-kule zindanına atılacak olan Ceneviz elçisi Spinola yirmi beş bin ekü ödemek suretiyle hürriyetini satın aldı. Ragusa devleti temsilcileri daha kötü muamelelere mâruz kaldılar. Paraya karşı çok haris ve bu hırsını tatmin etmek bakımından yönetimi de kullanan Kara Mustafa Paşa, Ragusa senatosundan bir buçuk milyon istemek göreviyle Bosna valisini bu ülkeye göndermişti. Bahane de mevcuttu: Bu para kanunsuz olarak Bosnalılardan alınmıştı. Bununla beraber, meblağ üzerinde tenzilât yapan Vezir-i âzam, alınacak meblağı yüz elli bin eküye indirdi; bu parayı üç gün içinde tahsil etmesi emriyle Ragusa'ya bir ağa gönderildi. Gecikme hâlinde Herze-govine Paşası Ragusa arazisine girecekti. Bu memleket halkı bu kadar yüksek bir meblağı ödeyemeyeceklerini ileri sürdüklerinden temsilcileri en ağır şartlı hapisanelere kapatıldı. Ancak iki yüz bin ekü tutarında bir para Ödendiğinde saliverileceklerdi (Mayıs 1677). İngiliz elçisinden de huzura kabul vesilesinden başlayarak türlü bahanelerle yüz binlerce ekü alındı. Bu sistem yalnız Avrupalı elçileri hedef almıyordu; Kara Mustafa Paşa idaresinin ruhu buydu. Bu bakımdan teb'a da aynı sağılma muamelelerine uğruyordu. Kara Mustafa Paşa, konağım ölçüsüz bir yükseklikte inşâ

²³ Wolfgang Bethlen, Clément Milkes. Valentin Silnasi, Sigismond Moer, Johannes Szökhalomi, Alexandre Gyulai ve Joannes Sarosi.

²⁴ Paul Beldi, Graf Ladislav, Christophe Pasko, Thomas Domonkos, Si-gismond Bellino ve Valentin Kalnokl

ettirdiği ve böylece P di  h n k zkarde inin sarayının manzarasını kapadığı gerekçesiyle şehrin zenginlerinden Sohak Efendi'den bir milyon tutarında vergi almıştı (Mayıs 1678).

Avusturya elçisi aynı görevle kâtip Satt er'e yerini bırakacaktı; fakat elçi adayı yolda gelirken öldüğünden, maslahatgüzar unvanıyla harp div n  danışmanı Hofmann İstanbul'a gönderildi ²⁵. Aynı zamana doğru, Vezir-i  zam'ın Cehreyn yenilgisinden sonra Rus  arına gönderdiği Tatar elçisine karşılık olarak Rus elçisi İstanbul'a geldi (3 Nisan 1678). Maiyyetini oluşturan on iki kişinin her biri için günlük altı ek  yemek masrafı alabildi. Fakat, bu maiyyet sıkı bir gözetim altında tutuldu. Elçi, Mart ayından beri Cehreyn seferinin işareti olarak tuğların dikildiği Vezir-i  zam'ın Davutpaşa'daki karargâhına davet edildi; Vezir-i Âzamin çadırına girmeden önce kılıcını vermek ve kabul boyunca ayakta tutulmak zorunda bırakıldı. Vezir-i  zam,  arın Cehreyn'i bırakmamakta niçin ısrar ettiğini sorunca elçi  u cevabı verdi: Müslümanların Hristiyanlara karşı dayandıkları aynı sebebler yüzünden; Cehreyn'in bırakılması mümkün değildir, çünkü şehirde Türklerin camiye d n  t recekleri kiliseler vardır, böyle bir saygısızlığı da Hristiyan dini kabul etmez. Bu açık ve beklenmedik cevabı cezalandırmak için elçinin üzerinde bulunan Sultan için getirdiği mektubu aldılar ve kendisine hiçbir suretle IV. Mehmed'in huzuruna kabul edilmek müsaadesi verilmedi (7 Nisan 1670). Dört gün sonra Rusya'ya resmen savaş ilân edildi ve bir hafta sonra  arm elçisi kendisine  u husus bildirilerek geri gönderildi: Ukrayna ile al kasını kesmek karşılığında barışı elde etmek istediği takdirde,  arın cevabını getirecek olan elçi Tuna'-nın en az on konak berisine varmalıydı. Bu  afta uyulduğu takdirde barış bah edilecekti (15 Nisan 1678). Sultan'ın  ara verdiği cevapta ateş ve demirle itaat altına alınmış bir ülke gibi Ukrayna'ya sahip olmak istendiği belirtilmişti ²⁶. Özbekler prensi Abdula-zizhan'ın elçisine Sultan'ın Moskova  zerine yürüdüğü yolunda bir cevap verildi ²⁷.

Mart sonundan itibaren Cehreyn seferi işareti olarak dikilmiş olan tuğlar, Sultan'ın ni ancı ²⁸ ve   ir Abdi Paşa'yı payitahta kaymakam tâyin

²⁵ Kindsberg Raporu.  arın mektubu 6 Eylül (eski tarz) 1677 tarihliydi. La Croix, Hatıralar, s. 234'de bu tarihi 23 Kasım olarak kaydetmektedir

²⁶ G.S. al Duca'nın mektubunun tercümesi: «La Provincla di Ucraina e stata da noi presa e conquistata con seimitara foco e ferro.»

²⁷  zbek Prensinin GJS.'ye cevap olan mektubunun tercümesi. Kinds-berg'in Relatlon'u. Defterdar Tarihi, f. 46. Reis Efendi Mehmed'in İnşa'sına bakınız, No. 115. Bu mektup Nisan-ortası 1678 (Safer 1080) tarihini taşımaktadır.

²⁸ Ni ancı, Dı ı leri Bakanı. ( . . .

ederek harekete geçmesiyle iki ay sonra kaldırıldı (30 Mayıs 1678 - 8 Rebiül'âhir 1089). Dobruca Hacıoğlu Pazarı'nda ²⁹ karargâh kurulunca IV. Mehmed, Merzifonlu Kara Mustafa Pa-şa'nın Vezir-i âzam kavuğuna elmasla süslenmiş balıkçıl kuşu sorgucu takdikten ve âdet üzere kendisini Serdâr-ı Ekrem tâyin edip «Sancağ-ı Şerif»i ellerine vererek: «Dualarım seninle beraber olsun!» dedikten sonra ordudan ayrıldı (2 Haziran 1678 - 11 Rebiül'âhir 1089) ³⁰. Avusturya İmparatorluk tercümanı Mamucca della Torre, İmparatorluk tercümanı ve evvelce Kandiye muhasarası sırasında 150 aspres tutan günlük harcırah alan Panajotti gibi Bâb-ı Âli tercümanı olarak çifte sıfatla sefere katıldı. Hareketinden kısa bir süre önce şeref verici yönü pekaz olan bir barış anlaşması imzalamak imkânı elde eden Polonya elçisi de orduyu takib etti. Isakçı'da, Vezir-i âzam, anlaşma ile Türklere teslim edilen Bar, Miendribosz, Niemi-row kalelerinin niçin hâlâ boşaltılmamış olduklarını öfke ile ona sordu. Polonya elçisi Gninski ve kâtibi Rzewuski bütün sırlarının Türklere açıklanmış olduğunu görünce ümitsizliğe ³¹ kapıldılar. Bu ihanetin faili, oğlu Sultan tarafından şahsi hizmetine alındıktan sonra Müslüman olan tercüman Dasnaki idi. Elçi iâşe masrafları için günde ancak beş bin akçe alıyordu; Avusturya'nın Edirne masla-hatgüzarı Hofirian'in eline ise dört bin akçe geçmekteydi.

IV. Mehmed kışlık karargâhını Silistre'de kurmuştu; orada hayâl gücüyle kendilerini Tuna kıyılarında Boğaziçi sahillerine götüren Sultanlarla beraber bulunuyordu ³².

IV. Mehmed, Vezir-i âzam'a Silistre'de daha uzun süre kalmak istemediğini yazdı, Vezir-i âzam, kaleme aldığı nâmeyi Sultan'a sunmakla baş mabeyncisini görevlendirdi. Vezir-i âzam, Osmanlı İmparatoruna sunulacak nâmede İmparatorluğun şeref ve selâmetinin kendilerinin hudutlarda bulunmalarıyla korunacağını bildiriyordu. Baş mabeynci, Cehreyn önünde alınan Rus dilinde yazılmış on iki mektubu da beraberinde getirmişti; Bâb-ı Âli'nin de tercümanı olan Mamucca della Torre bunları tercüme etmekle görevlendirildi; fakat Rusça bilmediğinden, Polonya elçiliğinin eski bir esirine başvurdu, fakat bu adam gerçek hüviyetini ortaya

²⁹ Hacıoğlu- Pazarı, Hammer'de Hacıpazaroğlu şeklinde kaydedilmiştir. (Ç.N.)

³⁰ Osmanlı tarihlerinde Kara Mustafa Paşa'nın Serdâr-ı Ekremlige getirilmesi tarihi 26 Mayıstır. IV. Mehmed de sefer sonuna kadar Silistre'de kalıp avla vakit geçirmek için bu tarihte ordudan ayrılmıştır. Kara Mustafa Paşa 30 Mayıs tarihinde hareket edip Isakçı üzerinden Cehreyn fethine gitmiştir (Ç.N.).

³¹ Kindsberg, ümitsizliklerinin derecesini suda boğulmak istediklerini söyleyerek belirtmek istemektedir. Kindsberg Polonya elçisinin imzaladığı felaket sayılabilecek barış anlaşması için şöyle diyor: «Gninski bu barış anlaşmasını kendisini hükümet başkanı tayin etmeyen So-bieski'den İntikam almak için imzaladı.»

³² Makuca della Torre'nin Journal't

koymayan bir ciz-vitti; tercüman esiri Reis Efendi'nin çadırına götürdü, alınan mektupları onâ tercüme ettirdi ve bu metni Türkçeye çevirdi, Mamucca bu cizvitin yardımını sayesinde kendisine verilen görevi yirmi dört saatte yerine getirebildi ³³.

Vezir-i âzam, Polonya elçisinin Cehreyn karargâhında da orduda kalmasını şiddetle arzu etti; fakat elçiye razı etmek hususunda hiçbir şey kâr etmedi. Elçi, bu kale önünde Osmanlı ordusunda bu-lunmaktansa ölmeyi yeğleyeceğini Vezir-i âzam'a bildirdi; sonunda müsterek bir karara varıldı; Polonya elçisinin yeğeni kont Proski, Vezir-i âzazn'ın karargâhında maslahatgüzar olarak bulunmaya devam edecekti. Bir hastalık sebebiyle İstanbul'da kalmış olan elçilik kâtibi Rzeivuski, Polonya'da Galaz şehrine dönmek üzere elçiden veya Türk hükümetinden izin almadan kendiliğinden yola çıktı (8 Ağustos 1678). Sadâret Kaymakamı tarafından lütfedilen muhteşem bir kabul sırasında Polonya elçisi, Türkiye'de bir yıldan fazla bir süre kalmış olduğunu ve dönmesine izin verilmesini istedi; kendisini Küçük Rusya ve Ukrayna dükü ilân eden Çhmielnickfnin Polonya kralı ile eşitlik iddiasına kalkışmasından yakındı; Bar kale* sini boşaltan kralın önemli bir mükâfat olarak Miendribosz ve^Nie-mirow kalelerini muhafaza etmesine izin verilmesini arzu ettiğini ekledi. Kaymakam Çaza bu talebin kabul edilemeyeceği cevabını verdi. Nihayet elçi, barış anlaşmasının Polonyalıların Dâb-ı Âli'nin himâyesi altında tam bir teminâtta yararlanacaklarını bildiren son maddesinin bağımsız ve Hristiyan devletin haysiyetine ağır geldiği gerekçesiyle değiştirilmesi hususunda ricada bulundu. Kaymakam Paşa, İstanbul'da Kudüs'deki kutsal mahallerin korunmasıyla ilgili -5. maddenin değiştirilmesini isteyen Polonya elçisine verdiği cevabın aşağı yukarı aynısını tekrarladı: «Pâdişâh, Polonya'ya Zurawna savaş meydanında banş şartları kabul ettirdi. Bu bakımdan Polonyalılar, Podolie ve Ukrayna'nın kaybına karşılık Filistin ve Mısır'da bir telâfiyi hayâl etmesinler.» Elçi, Kaymakam Paşa'ya taleplerinin Lâtince açıklanmış bulunduğu bir muhtıra sundu.

Türk ordusu Dniester kıyılarında bulunduğu sırada ülkelerinden bir görevle ayrılmış iki Rus Murahhası esir edildi ve bunlar Çarın ordusunun yüzbinin üstünde ve dolayısıyla Sultan'm ordusundan sayıca üstün olduğunu ileri sürdüler ³⁴ (18 Temmuz 1678). Bununla beraber şu düzen

³³ Mamucca della Torre'nin Relation'u.

³⁴ CantenuVe göre, IV, s. 54, Osmanlı ordusu sekiz bin Türk, otuz bin Tatar, dört bin Kazakdan oluşuyordu; Geropol-di'ye göre, Osmanlı ordusunun kuvveti, Tatarlar hesaba katılmaksızın yüz altmış iki bin askerdir.

içinde yürüyüş sürdürüldü: Yeniçeriler öncü birliği oluşturuyordu; onların hemen peşinden kendi eyâlet askerleriyle dört Paşa ve ordunun büyük bölümüyle Vezir-i âzam geliyordu. Bog nehriyle Dniester arasındaki mesafe, ormanlar ve bataklıklar arasından yol alınarak sekiz günde aşıldı. Bog nehri'nin öteki sahilinde Chmielnicky gelip Vezir-i âzam'ın elini öptü ve tazimlerini arz etti. Ordu Tatar Hânı'nın gelmesini beklemek üzere karargâh kurdu; Karargâhın ortasında dört Beylerbeyi, Sivas, Diyarbakır, Adana ve Bosna Beylerbeyleriyle Vezir-i âzam bulunuyordu; Boğdanlı ve Ulahlar kanatlara yerleştirilmişlerdi; dört bin Yeniçeri ve bir o kadar Sipahi öncü birliğini oluşturuyordu. Gece yarısı hareket işareti verildi; çadırlar toplandı ve gün doğarken ordu yürüyüşe geçti. Vezir-i âzam iki fersahlık mesafeden öncülerini takib ediyordu. Öğle vakti mola verildi ve namaz kılındı. Vezir-i âzam gelince Yeniçeri ve Sipahiler geçtiği yolun iki tarafında dizilerek yer aldılar. Gece olunca müezzinler ezan okuyarak namaz vaktini bildirdiler; bütün ordu namaz kılıp dua etti ve sesler göklere kadar yükseldi. Duâ: «Yalnız bir Allah vardır!»³⁵ kelimeleriyle bitince, karargâha derin bir sessizlik hâkim oldu. Yalnız yük hayvanlarının kişnemeleri duyuluyordu. Cehreyn'e iki günlük yürüyüş mesafesinde Kıran Hânı geldi. Defterdar Paşa ve Bosna Vâ'îsi tarafından Vezir-i âzam'ın çadırına götürüldü. Orada İçişleri ve Dışişleri Nâzın, Kapucular kâhyası ve saray mareşali³⁶ tarafından kabul edildi. Çadıra bir taraftan Kırım Hanı yanında Kalgay ve Nureddin³⁷ olduğu halde girerken bir taraftan da Vezir-i âzam giriyordu. Birlikte yemek yediler, Kırım Hanı'na samur bir kürk ve elmaslarla süslü bir zırh giydirildi; ayrıca taşlarla bezenmiş kılıç, hançer, bir ok ve bir sadak verildi.

Cehreyn'e varılınca, himayesini niyaz etmek üzere düzenlenen bir kurban töreninden sonra muhasara bağladı (20 Temmuz 1678)³⁸. Rus generali Ronodanowsky ve Kalmukların kumandanı Kas-polat Dnieper'in Öteki kıyısında karargâh kurmuşlardı. Vezir-i âzam Rusları savaşı .kabul etmeğe zorlamak için Kırım askerine ve Kara Mehmed Paşa'ya nehri geçirtti

Geropoldi, bu Özette bir Mekke Paşasından söz etmektedir! Râşid, I, t 88, kuvvetlerin sayısından bahsetmeden bu sefere katılan sancakların adlarını veriyor, şöyle ki: Sokol (Şol-kol değil), Tirhala, iskenderiye (Scutari), Awlonya, Oh-ri, Yanına, İlbessan; Sivas Beylerbeyi, Adana Beğlerbeyi, Bursa, Amasya, Çorum, Malatya, Kars, Maraş, Bozok; Diyarbekir Valisi Kaplan Paşa ve Temeşvar, Selanik ve Köstendil sancakları.

³⁵ Yeğdür Allah. (Metinde Türkçe, Ç.N.).

³⁶ Kahyareis, kapıcılar kahyası, çavuşbaşı. (Metinde Türkçe, Ç.N.).

³⁷ Veliahdı ve veziri (Ç.N.).

³⁸ Cehreyn muhasarasının başlaması tarihi. Osmanlı kaynaklarında bir gün farkla 1d Temmuz olarak kaydedilmektedir.

³⁹. Fakat on yedi gün boyunca süren bu kıskırtmalar küçük çarpışmalara yol açmaktan başka bir netice vermedi. Kötü mevsimin yaklaşması, yiyecek azlığı, arazinin kumlu olması yüzünden patlatılan lağımlarda fazla ilerleme kay-dedilememesi, açılan gediklerin kaledekiler tarafından süratle tamiri ve sık sık yaptıkları çıkış hareketleri muhâsaracılar arasında ümitsizliğe sebep oldu. Bu hal karşısında toplanan harb meclisinde muhasaradan vazgeçmenin doğru olup olmayacağı meselesi ele alındı. Fakat, Defterdar Ahmed Paşa bu meselenin ele alınmasına şiddet-İs karşı çıktı ⁴⁰. Ahmed Paşanın bu karşı çıkması yerinde görüldüğünden, aralarındaki bütün bağlantıları kesmek maksadiyle Rus ordusuyla kale arasına hücumla karar verildi. Eflak ve Bogdan voyvodaları üç köprü inşâ etmekle görevlendirildi. Kör Hasan ve Kaplan Paşalara ordunun en seçkin altı bin askeri ve elli parça top verilerek harb meclisinde alınan kararın uygulanmasıyla görevlendirildiler. Kaplan Paşa bataklığı aştı (8 Ağustos 1678) ve gelip Cehreyn ile general Rodomanowsky kumandasındaki Rus kuvvetleri arasına yerleşti. Dört gün sonra ve Rusların bin asker ve üç top kaybettikleri bir çıkış hareketinin peşinden iki ordu arasında savaş başladı, , Kumanda etmenin verdiği yorgunluk ve almış olduğu yaralarla bitkin bir halde bulunan Kaplan Paşa, Rusları durdurmak için köprüleri yaktırdı. Ruslar, Kaplan Paşa'nın terkettiği karargâha girmekle yetindiler. Kara Mustafa Paşa, varlığı kendisini sıkıyan Kaplan Paşa'yi rahatça feda etmeye karar' vermişti. Fakat Kaplan Paşa'nın büyük bölümü elden çıkan birliklerinin geri kalan bölümüyle kurtulması karşısında bir suçlamada bulunması kabil olmadı. Düşman karşısında ilk kaçanlardan dokuz Sipahi subayı idam ve cesetleri karargâhta teşhir edildi, başları Sultan'a gönderildi.

Bu mağlubiyetten dokuz gün sonra, Ruslar ve Kazaklar Pazar gününü ve Aziz Mathias yortusunu kutladıkları sırada, Türkler on-lan sarhoşlukları

³⁹ Hammer, Veziriazam'ın Puslarla Kalmukları savaşa zorlamak için Kara Mehmed Paşa ile Tatarları Tasmin nehrini geçirttiğini yazmaktadır. Oysa, Silahdar tarihinde 200 bin kişilik gösterilen bu Rus ordusunda Kalmuk, Kazak ve daha başka Tatar unsurları bulunduğundan söz edilir. Vezir-i âzam'ın bu kuvvetler üzerine Tatar Hânı Ue Kara Mehmed Paşa'yı göndermesinin sebebi, onları oyalayarak muhasara hazırlıklarını tamamlamaktır. (Ç.N.).

⁴⁰ Cehreyn'in zabtında ve zaferin kazanılmasında Defterdar Ahmed Paşa'nın oynadığı büyük rol. Çaldıran savaşından Önceki harp meclisinde askerin dinlendirilmesine karşı çıkan Defterdar Piri Mehmed Paşa'yı hatırlatmaktadır. Yavuz Sultan Selim, Mehmed Paşa'nın vezir bile olmamasına hayret etmiş ve kendisine böyle devlet adamlarının lazım olduğunu söylemişti. Sonradan Piri Mehmed Paşa Türk tarihinin daima minnettarlık duyacağı Yavuz tarafından Veziriazamlık makamına kadar yükseltildi. Babasının ölümünde Kanuni tahta çıktığı zaman bu tecrübeli ve dürüst devlet adamından yararlandı. Belgrad ve Rodos onun eksiksiz aldığı tedbirler sayesinde fethedildi. Fakat sonradan tam bir dalkavuk olan Frenk İbrahim Paşa'nın entrikaları yüzünden Mehmed Paşa emekliye sevk edildi ve talihsiz bir ölümle hayatı son buldu (Ç.N.).

içinde bastırmaya karar verdiler (21 Ağustos 1678 -3 Receb 1089). Saat dörde doğru kale bedeninde iki büyük lağımın patlatılması ve yirmi kulaç genişliğinde bir gedik açılmasıyla şehir hücumla alındı ve ateşe verildi. Gece yansı ateş, barut deposuna sıçradı ve meydana gelen patlama iki bin Türkün hayatına mal-oldu. Taşlan Vezir-i âzam'm çadırına kadar uçurdu. Savunma kuvvetleri toplan ateşleyerek kaleyi terketti. Gün ışıyınca yangının söndürülmesinin başarılı olduğu ve kaleden ateş edilmeye son verildiği sırada gönüllü Yeniçeriler kalenin bedenine çıktılar ve muzaffer bayraklarını dalgalandırdılar. Şükran belirtisi olarak on iki koç kurban edildi ve kale yıkıldı. Rusların Türk karargâhına karşı tertipleedikleri bir gece hücumu neticesiz kaldı. Bununla beraber endişeye kapılan Vezir-i âzam, Peygamberin sancağı r—«Sancağ-ı Şerif»— Önünde ordunun duâ etmesi emrini verdi. Vâni Efendi ellerini gökyüzüne açarak sesini yükseltti: «Allah'ım, sâdik kullannı selâmete çıkar: îrâden yerini bulsun!». Ortalık aydınlanırken karargâh Rus bayrak-ı ve kesik düşman başlarıyla donatılmıştı. Ruslar ve Kalmukların aralarında kararlaştırdıkları bir hücum tasansı, Tasmin nehrini yüzerek geçen ve ailesini kaybetmekten korktuğu için yine geldiği gibi yüzerek geri dönen bir Kalmuk tarafından Türklere haber verildi. Türk askerini pek alışık olmadığı tarzda bir savaşa sokmamak isteyen Vezir-i âzam, bütün esirlerin Öldürülmelerinden sonra sessizce geri çekilme emri verdi. Bununla beraber, iki kardeşe tslâmi-yeti kabul etmeleri şartıyla hayatlarını bağışladı. Fakat, bu teklifin aracısı olarak yanlarına giden Bâb-ı Âli tercümanı Maurocor-dato'yu sitem ve şikayetleriyle perişan ettikten sonra canlarına kıydılar.

Cehreyn'in zabtı, zafernâmelerle bütün İmparatorluk sathına duyuruldu ⁴¹. Vezir-i âzam sefere çıkışında kumanda ettiği ordunun ancak dörtte bir mevcuduyla Edirne'ye döndü. Rus generali Rodomanowski'nin Türklerin Cehreyn'den ayrılmalarından sonra giriştiği savaşta Berber Ali Paşa, Kurbeğ ve diğer bir paşa, çok sayıda subayla birlikte hayatlarını kaybetmişlerdi. Kaplan Paşa, Emir Paşa ve Seyidoğlu yaralanmışlardı ⁴² Bu

⁴¹ Bu mektuplardan ikisi Reis Efendi Mehmed'in İnşâ'sın-da; biri (No. 114) Reis Efendi'dedir; evveli (No. 115) İn-şâ'nın müellifidir. Bu tñşâ'da Ruslara uygulanan Kur'an'ın birçok ibareleri dikkati çeker: Yürüd une in yatfu nu-rallâhe bi efvahihi ve yetallahu illa inne yetemme urihi ve lâu kerhel kâfirune, 1 X 32; yâni: «Ağızları ile Allah'ın ışığını söndürmek istiyorlar; fakat kâfirlere rağmen, Allah ışığı yine yakmaktadır.» Ve Kazaze fi ku-lûbihim errabu yakhrebune buyûtihi, LTX, 2; yâni: «Kalblerini korku kapladı, o derecede ki evlerini yaktılar, vs., vs.»

⁴² Geropoldi'de, s. 179, 22 Eylül 1678'de Vezir-i âzam'la Pietro Novocellovık Athaman arasında kararlaştırılmış Usuko (Dinyeper) ile alâkalı bir anlaşma bulunuyor. Fakat, belirsiz olan bu anlaşma şüphe uyandırıyor.

kayıplara rağmen, Sultan, Vezir-i fizam'ı seçkin bir törenle kabul etti. Muhafız kıt'ası okçulannı onu karşılamakla görevlendirdi (21 Kasım 1678).

Raguza elçisi Nicola Bona, Silistre'de sert bîr mahpusluk içinde ölmüştü. Ağır hasta olan meslekdaşı Gozzi, ölümünün Bona'nin-ki gibi Sultan'a bir fayda getirmeyeceğini belirterek serbest bırakılması ricasında bulundu. Fakat bu teşebbüsten bir netice elde edemedi, Raguzalüardan vergi olarak istenen iki yüz bin ekünün alınması hususunda kesin davranıldı.

Sigismond, Boer ve Pietro Varda, Vezir-i âzam'ın altı murahhası hapse atmasına karşılık vaatmiş olduğu elli bin eküye mahsuben Transilvanya'dan para getirdiler. Getirilen paranın elli bin ekü-den bir miktar eksik olması yüzünden Sadâret Kaymakamı, onları sahtekârlar, köpekler ve namussuzlar gibi hakaret sözleriyle kovdu ⁴³.

Cehreyn seferi sırasında, Polonya elçisi, Chmielnicki'nin dayanılmaz iddialarından şikâyetçi olmuştu. Birçok kere ülkesine dönmek için müsaade istemiş, fakat bir netice elde edememişti; maiyyetin-den yüz elli kişi ve seksen at kaybettiğini ve tsakçı'da adamlarından birinin öldürüldüğünü; dinini değiştirmeye zorlanan yeğenine, Bostancıbaşı'nın emriyle dayak atıldıktan başka hapis cezası da verilmiş olduğunu; elçilik maiyyetinden kırkının hasta yattığını ve kendisinin Edirne'de Ölen selefi Rad2ieiowski'nin âkibetini beklediğini bildirdi. Bu şikâyetlerin hepsi neticesiz kaldı. Veba yüzünden Avusturya elçisi Kindsberg'in maiyyetinden on kişi Öldü. Bunların arasında elçinin Melk şehri baş-rahibi olan kardeşi de vardı:

Kendisi de ya bu korkunç hastalık, ya humma veya Yeniçeri subayı Zülfikar'm vermiş olabileceği zehir yüzünden öldü (27 Aralık 1678).

Avusturya İmparatorluğu murahhası Hofmann, yıl sonunda huzura kabul edilmek imkânını elde etti: Bu görüşme sırasında birçok elçi tarafından verilen yerinde örneğe uyarak huzur hitabesini İtalyanca yerine Almanca ⁴⁴ okudu; Sultan bizzat cevap vererek, görevinin konusunu teferruâtiyle dinlemesi hususunda Vezir-i âzam'a emri ileteceğini bildirdi. Avusturya sarayını hararetle meşgul eden mesele, Apafy tarafından Macaristan âsilerinin başına geçmiş olan Teleki'ye yapılan yardımdı.

Müteakib yıl, Mayıs başında, Sultan bütün saray halkıyla birlikte İstanbul'a döndü. IV- Mehmed, Çorlu, Kariydıran ve Çatalca civarında avlandı (1 Mart 1679 - 18 Muharrem 1090). Üç gün üç gece devam eden

⁴³ Jtolaüon, Mam, della Töre, 21 A&ustos 1678.

⁴⁴ St. R. Bu huzura kabulü tasviri. Podesta'nın Granunaire Persan'ın giriş bölümüne koyduğu gravürler aynı huzura kabulü canlandırmaktadır.

ışıklandırmalar Pâdişâh'm payitahta döndüğünün işareti oldu. İki büyük hâkim, İstanbul hâkimi ⁴⁵ ve Kapdan-ı Derya değiştirildiler; Kaplan Paşa, son zamanlarda Sadâret Kaymakamlığında bulunduğu için donanmanın idaresini başka ellere bırakmış olan İbrahim Paşa'nın yerine atandı.

Kırım Hânı, Kazaklar tarafından yapılan beşyüz savaş teknesinin Dnieper nehrinden çıkmak üzere olduğunu, genişliğine bir zincir gerilerek geçişi kapamak üzere bu nehrin girişindeki Şahinler Geçidi kalesinin karşısına acele bir kale inşâsı zorunluluğunu bildirdi. Kubbe vezirleri, müftü ve kazaskerlerin oluşturduğu devlet meclisi bu konuyu görüşerek oy birliğiyle karara bağladı. Bahis konusu kalenin inşâsı çalışmaları kendisine Serdâr ünvânı verilen Kara Mehmed Paşa tarafından üstlenildi (8 Şubat 1679). Yaz gelince bin beş yüz cebeci ve otuz topçu, bu iki kalenin muhafızlarını oluşturmak üzere hareket etti. İnşaat işi bitince Camieniec dolaylarının plânlarını çizmek emri Defterdar Ahmed Paşa'ya verildi. Dnieper kıyılarında bu iki kale yükseldiği sırada, Sultan için, Boğaz kıyılarında, Beşiktaş'ta, İstanbul'a yakın bir yazlık sarayın yapımı tamamlandı. Pâdişâh tarafından beğenilmeyen sarayın inşaat masrafı 1246 kese, kırk yedi bin beşyüz seksen dört apre tuttu. Bu yekûn mübalağalı görüldüğünden binalar müfettişi ve şehii müfettisi işçi yevmiyeleri hesaplarının dikkatle gözden geçirilmesiyle görevlendirildiler. Sonunda işçi yevmiyelerinin yekûnunda iki yüz kese fazlalık buldular ⁴⁶.

Chmielniki, Kazakların, daha önce Polonya'nın himayesinde otuz binden fazla Kazakı birleştirmiş olan Barabasçh Popoviz'e iltihak ettiğini Osmanlı hükûmetine bildirdi; bu olaydan beri kendi korunması için iki bin Tatar bulundurmaya zarurî gördüğünü ekledi, İki Rus murahhasın Kırım Hânı'nın yanma varmış oldukları; bununla beraber Rusya'da savaş hazırlıklarının büyük bir faaliyetle ilerlemiş olduğu; yalnız Kazakların sayısının 60 bin tuttuğu, Kalmukla-rın Tatarlara sahte bir dostluk gösterdikleri, içlerinden ise Ruslara bağlı oldukları, bütün Litvanya'yı itaat altına almış durumda bulundukları bir tezkire ile Azak'tan Bâb-ı Âli'ye yazıldı. Yukarıda sözünü ettiğimiz kalelerin inşâsında çalıştırılan binlerce Tatara Za-porogue Kazakları hetmanı Sircow tarafından hücum edildiği ve parçalandığı Bâb-ı Âli tarafından büyük bir nefretle öğrenildi. Bâb-ı Âli tarafından Ukrayna Kazakları hetmanlığına atanan George Chmi-elnicki'nin

⁴⁵ Hakim kelimesi burada kadı ve Kazasker (Kadiasker) yerine kullanılmaktadır (Ç.N.).

⁴⁶ Raşid, I, F. 90. Hammer'e göre Raşid bu yekûnları çıkarırken hesap hatası yapmaktadır (Ç.N.)

de bu olayda öldüğü; nihayet, yirmi bin Razakın Ukrayna'yı istilâ ederek yağmaladıkları da haber alındı.

Baharın gün dönümünde,. Çarın murahhası Vasili İstanbul'a hareket ettiğini Chmielnicki'ye, Periaslow'dan mektupla bildirmişti; Chmielnicki elçiye rehber olarak Tatar Baitimur'u gönderdi; rehber onu Önce Periaslow*da tuttu, peşinden de hemen İstanbul a gelip Rus elçisinin yakında orada olacağını Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Rus murahhası Vasili, Kiow, Bialocerkow, Bar ve Camieniec üzerinden yoluna devam etti ve Kırım Hânı Rus arazisi üzerindeki akınlarını şimdilik durdurmak emrini aldı. 3 Mayısta Rus murahhası Vezir-i âzam'ın huzuruna kabul edildi. Çar Fedor Alexiewich tarafından yazılmış bir mektup getirmişti. Çar mektubunda, geçen yıl Athanase Perascho ileri sürülmüş olan barış tekliflerini; Thomas CantacuzĞne'-in aracılığı ile Sultan Murad*la ⁴⁷ yapılan ittifakı, Azak*'ın bırakılmasını hatırlatıyor; Ukrayna ve Küçük Rusya üzerindeki haklarının meşruluğunu sıralıyor ve Bâb-ı Âli'ye bir barış ve ittifak anlaşması teklifinde bulunuyordu. Moskova Patriki de Müftü'ye aynı mânâda bir mektup yazmıştı. Rus murahhası sesini yükselterek Cehreyn tahkimatının durdurulmasını, Dniپر nehri girişindeki kalelerin yapımının devamından vazgeçilmesi talebinde bulundu.

Bu tekliflere karşılık olarak Vezir-i âzam donanmanın Karadeniz'e çıkması emrini verdi. Dokuz Yeniçeri alayı, yirmi dört parça top ve yirmi beş bin levend taşıyan otuz dokuz kalyon Kırım'a doğru yelken açtı; Rus murahhasını alıkoymak için kendisine cevap vermek üzere Kırım Hânı'ndan rapor beklendiği bildirildi. Üç ay boyunca bir çözüm ümidi yemi ile beslenen Rus murahhası geri çekildi ⁴⁸. Hükümeti tarafından Rusya ile Polonya arasında bir barış anlaşması imzalandığından haberdâr edilen Polonya elçisi Spandoschi'nin Bâb-ı Âli ile Rusya arasında aracılık talebi bir netice vermedi; vatandaşlarının Jasloviz'i yeniden inşâ etmek müsaadesini de alamadı. Vezir-i Âzam bu taleplerin her ikisine de: «Mümkün değil ⁴⁹ cevabını verdi. Bununla berabef seksen Polonyalı esir serbest bırakıldı.

Son günlerde gelip vatandaşlarından istenen iki yüz bin piastr üzerinde tenzilât ricasında bulunan iki Raguza murahhası sert bir şekilde hapse atıldı. Hürriyetlerini elde etmek için yüz yirmi kese fidye verdiler. Fakat, Vezir-i

⁴⁷ Dördüncü Murad'dan bahsediyor (Ç.N.).

⁴⁸ Relation, Mamucca della Torre.

⁴⁹ Olmaz (metinde Türkçe), Relation, Mamucca della Torre.

 zam iki bin istedi ⁵⁰ Transilvanya murahhası Jean Sassion bin Macar duka altını getirdi, beraberinde Apafy tarafından geri  a ırılan Michel Vier*'in yerini alacak olan Macar pasilerinin ajanı Andre Russai bulunuyordu.

Transilvanyalılar, mülkiyeti uzun zamandan beri ihtilaflı bulunan Varad yakınlarındaki kasabalarda Bâb-ı  li'nin zeamet sahibi olarak tuttuğu yirmi beş T rk   ld rm şlerdi. Bâb-ı  li bu konuda tatmin edilmesi talebinde bulundu ve Apafy'nin atanmasından beri tarafsız ve Osmanlı İmparatorlu una ba lı araziler için ödediği yergiden fazla olarak dört bin kese ek  istedi. Apafy, 25 tabii Türk derebeyinin asil Transilvanyalılarca değil, alelade mülk sahipleri tarafından  ld r ld  n  iddia etti. Bu iddia doğru değildi. Zira, bu cinayetlerin failleri Transilvanya ileri gelenleriydi. Can  eki me noktasında bulunan ⁵¹ barış andla masmm yenilenmesiyle alâkalı m z keleri takibeden Avusturya elçisi Hofmann kalb sektesinden öldü. Yerine Jean Charles Terlingo de Gussman atandı.

Transilvanya'ya kabul ettirilen seksen bin ek ye yükselen vergiyi gönderen Apafy, Bâb-ı  li nezdinde Waradlı 25 T rk n  ld r lmesi olayının sebep olduğu anla mazlı ın  z m  için Sigismund de Laslo ile iki ajanı, Andre Kerseli ve Jean Kerseli'yi görevlendirdi. Sarossi bu görevin üstesinden gelemeydi: Transilvanyalıların bu Türkleri Alman süvarileri oldukları zannına kapılarak öldürdüklerini beceriksizce iddia etti; katilleri de idam edilmi lerdi. Bu iki iddia da yalandı. Vezir-i  zam, elçi ile ajanları zincire vurdurdu ve onları, Osmanlı tab'ası Türklerin katilleri bulunup teslim edilmedikleri takdirde asılmakla tehdid etti (Ocak 1680). Apafy*'nin Transilvanya prensli i için kendisine rakib saydığı Bledi Yedikule zindanında ölmüştü, fakat Zolyami korkunç düşman olarak kalıyordu. Nihayet kâhya, Laslo ve Kerseli'yi getirtti ve onlarla anlaşarak yirmi beş Türk timarlı Sipahisinin kanına elli bin duka altını fiyat bi ti (10 Ocak 1680).

Yedi gün sonra, Morosini'nin yerine atanan Cenevizli maslahatgüzar Francesco Maria Levante ve Fransız elçisi de GuiUerague, üç ay önce geldikleri halde Vezir-i  zam'dan ilk huzura kabul edilmek l tfunu elde ettiler (17 Ocak 1680); fakat Ceneviz maslahatgüzarı yeterince altın getirmemi ti ve  ncelik Kara Mustafa Paşa'nın affının bedelim ödemek zorunda kaldı. Fransız elçisi kont Josephe de Guillerague, te rifat bakımından Fransız elçisi de Nointel'in reddedilen talebi erini tekrarladı ve

⁵⁰ Mamucca della Torre.

⁵¹ Osmanlı ve Avusturya elçilerinin itimfd mektupları ve onlara verilen talimat, Viyana arşiv dairelerinde bulunmaktadır.

ayrıca huzura kabul edilmesi ricasında bulundu⁵². Vezir-i âzam hiçbir tâvize yanaşmadığından, Fransız elçisi ancak özel bir kabul istirhamından Öteye gidemedi ve ta-lebleri neticesiz kaldı.

Yeni Venedik balyosu⁵³ Cuirano kaçak eşya getirdiği bahanesiyle huzura kabul lutfunu peşin para ile satın almak zorunda⁵⁴ kaldı (18 Ocak 1680). Yeni balyos ve halefi Morsini, nefrete boğulmuş bir halde⁵⁵ ve daha ileri gidildiği takdirde İstanbul'u topa tutmak niyetiyle limandaki savaş gemilerine çekildiler.

Raguza elçisi Gozzi on iki bin duka altını tutan Raguza vergisini ve Kara Mustafa Paşa tarafından Raguzalüann tepeden inme Ödemekle mükellef tutuldukları altmış kese parayı getirdi (4 Şubat 1680)', Martin ilk günlerinde Nicephore adlı Rus elçisi İstanbul'a geldi (2 Mart 1680). Kendisine herhangi bir iâşe tahsisatı tanınmadı; Divânda Vezir-i âzam'ın huzurunda ayakta durmak zorunda bırakıldı; Bâb-ı Âli Rusya ile henüz barış hâlinde bulunmadığından⁵⁶ Çar'ın mektubunu Sultan'a sunmasına da müsaade edilmedi (10 Mart 1680)⁵⁷.

Ölümüyle kendisinden Öncekilerinki (Sattler, Kindsberg, Hof-mann) gibi tez karşılaşılan Avusturya elçisi Terlingo'nun yerine Le-vant Ticaret Şirketinin eski genel konsolosu de Khuniz atandı (19 Nisan 1680). Başlangıç olarak estirmek istediği barışçı hava sadece belirsiz karşılıklar gördü: Vezir-i âzam'ın sadece bir tek amacı vardı: Vakit kazanmak. Elçi Wardein Paşasının yaptığı tahkimattan yakındı; Vezir-i âzam bu şikâyet karşılık Debrecin serkeşlerinin Bessermen ve Kello sınırları sakinlerine sürülerini çalmak ve ormanlarını kesmek suretiyle verdikleri zararları sıraladı. Christophe Pasko ve kont Czaki gelip Avusturya elçisi de Khuniz'le görüştüler ve ona Solimai Gabor'un, himayesini sağlamak için Bâb-ı Âli'ye bin kese altın ve Transilvanya'da adını Szathmar olarak belirledikleri müstahkem bir yer vermiş olduğunu söylediler. Maurocordato'nun Apafy'nin para ile elde edilmiş adamı olduğunu söyleyerek onu uyardılar.

Polonya sınırlarında bir komisyon iki taraf sınırlarının tâyini işiyle meşgul oluyordu. Dnieper üzerindeki kalenin inşâsı sırasında öldürülenin kardeşi olan Chmielnicki, Polonya'ya geçen Kazakların firarlarından ve

⁵² Flassan, IV, S. 33. Terlingo'nun Relation'unda huzura kabul günü.

⁵³ Venedik elçilerine verilen ad (baile) dan geliyor (Ç.N.)

⁵⁴ Metinde olay İtalyanca olarak tekrarlanıyor (Ç.N.).

⁵⁵ Metinde olay İtalyanca anlatılıyor (Ç.N.).

⁵⁶ Relatin, Terlingo.

⁵⁷ Partito di Mpscovia. 10 Aralık 1679 (Moskova'dan hareket tarihi).

Tatarların yağmacılıklarından şikâyetçi oldu. Proski de Chmielnicki'yi suçluyordu. Türkler Latrania'dan uzak olmayan Doho nehri kıyılarını Kalmuklara tahsis etmişlerdi. Fakat iki milletin komiserleri Kamieniec'de anlaşamadılar. Zira Polonyalılar Kulm elçisi Strato'ya bildirilen vaadlerin yerine getirilmesini istediler.

Hollanda elçisi Colier talep ettiği huzura kabulü gerçekleştirmek için altı bin kese para verdi. Fakat kapitülasyonların yenilenmesi hususunu ancak otuz bin ekü tutarında bir meblağ karşılığında sağlayabildi.

Boğdan Ve Eflâk Prenslerinin Zararına Yağmalar

Vezir-i âzam İngiliz elçisini de vergiye bağlamak için, bir İngiliz korsanı tarafından Berber Ali Paşa'dan gasbedilen yüz on kese paranın ve değeri otuz bin ekü tutan kıymetli taşların geri verilmesini belirtti. Kara Mustafa Paşa, böylece, kendisinden önce gelmiş ve kendisinden sonra gelecek bütün Vezir-i âzamları gölgede bırakan Avrupalı 'elçilerden para sızdırmak sanatını yürütüyordu. Hiç değilse Avrupalı diplomatlar ve Transilvanya prensleri onun taleplerini karşılayabiliyorlardı. Fakat imkânları tamamiyle tükenmiş olan Eflak ve Boğdan reaya prenslerinin hâli gerçekten yamandı! Cehreyn seferi sırasında, Kara Mustafa Paşa bu prenslerin her birinden beş ay içinde yedi yüz kese para çekti. Sonra, bir yıl vâde ile ödemek ⁵⁸ üzere Eflak prensliğini on üç bin kese karşılığında Scherban Cantacuzene'e sattı. Boğdan prensliği, azledilmiş olan Eflak voyvodası Duka'ya verildi: Duka bu lütfün geri dönüşünü karısının âşıkı Scherban Cantacuzene'e borçluydu ve âşık, bir boğanın iki boynuzu durumundaki Eflak ile Bogdan'dan birincisinin silahlarını ikincisinin lehine yer değiştirtiyordu. Demetrius Cantacu-zene'in maslahatgüzarı ve onun Polonya'ya geçmesinden sonra Bog-dan prensliğine atanan Antoine Rosetti üç yıldan beri bu eyâleti yönettiği sırada, servetini itiraf ettirmek için Vezir-i âzam onu kır-baçlattırdı ve üç yüz kese parasını almayı başardıktan sonra hapse attırdı ⁵⁹.

Hazine Sayımı

Kara Mustafa Paşa Özel hazinesinde hatırı sayılır servetler bu-

⁵⁸ Relation, Terlingo.

⁵⁹ Relation, Mamucca della Torre.

lundururken, bir tesadüf Sultan'm dikkatini sarayın özel hazinesinin içinde bulunan değerler bakımından bir sayımın yapılması zarureti üzerine çekti. Kubbe vezirlerinden Mermer Mehmed Paşa'nın ölümünde, terekesindeki eşyalar içinde saray hazinesinden alınma pek çok değerli  teberi bulunmuştu. Bu değerli şeyler Sultan'm gözleri önüne konulunca, İmparatorluk hazinesinde bulunan her şeyin tam olarak tesbiti emrini verdi. Defterdar Hasan, muhasebe daire başkanı ⁶⁰, astlarından yardım gören kontrolcu ⁶¹ bir yıl boyunca idare memuru ve aynı zamanda hazine' dairesi ⁶² denilen sarayın iki odasına başkanlık eden hazine m fetti inin ⁶³ nezâretinde bir yıl süren bu sayımla görevlendirildiler (1680-1681). O güne kadar hazine, alınan eşyanın bedeli pek az yüksek bir rayice göre ödendiğinden zarar etmişti. Bu husus gözönünde tutularak bir karara varıldı: İmparatorluk ek s  (riyal) ile ödenebilir mebl ğlar arslanlı ek  ile kar ılanacaktı; imparatorluk ek s  yüz on aspre tutarında bir değer olarak kabul edilecekti; arslanlı ek  ile

Bir Büyük Elmasın Bulunması

İmparatorluk hazinesinin en değerli m cevherlerinden biri olan ve merasim günlerinde İmparatorluk sorgucunu süsleyen 24 kıratlık büyük elmas, bir yıl önce Eğrikapu yakınındaki bir gübre yığını üzerinde fakir bir adam tarafından bulunmuştu. Adam bulduğu şeyin değerinden habersiz olduğundan onu    ka ıkla değiştirdi. Elmasın yeni alıcısı onu bir kuyumcuya 10 aspre karşılığında sattı. Fakat sonra onun daha fazla değeri olduğundan şüphe ederek, alıcıdan çok yüksek bir para istedi. Anla mazlık kuyumcular reisine götürüldü ve kuyumcu bir kese altına elmasa sahip oldu. Vezir-i  zam elması adamdan zorla almak istediği sırada bir ferman yayınlandı ve elmas İmparatorluk hazinesine intikal etti. Elmas bu şekilde bulunmuştu: Şüphesiz bu elmasların her ikisi de eski Bizans hazinelerinden geliyordu. Daha güzel ve yüksek bir ağırlıkta olan ikincisi İkinci Mehmed'in hükümdarlığı döneminde bir  ocuk tarafından Hayvansaray ve Hebdomon'da bulunmuştu. İhtim l Bizans imparatorlarının tacını süslemektedir ve Justiniean'ın imparatorluğunun yirmi ikinci yılında, bir

⁶⁰ Ba  muhasebe.

⁶¹ Ba  mukabele.

⁶² Hazine Odası

⁶³ Haine Kahyası (yukarıdakiler de dahil bu dört dipnot Hammer'in yazdığı gibidir,  .N.).

zafer yürüyüşü sırasında, imparatorun esvabçı basılarının hatâsı olarak, Hebdomon meydanında düşmüştü.

Zina Eden Bir Kadının Recmedilmesi

Başka olaylar İstanbulluların dikkatlerini çekti ve bunlar bir süre bütün konuşmaların konusunu oluşturdular: Önce İranlı bir ip canbazının gelişi ve peşinden zina eden bir kadının taşlanarak öldürülmesi olayları. İp canbazı İstanbul limanını gerilen bir ip'üze-rinden yürüyerek geçmek istedi. Bu gösteri için Şahkulu iskelesinden Fener kulesine kadar yedi gemi dizildi ve İranlı Sultan'ın huzurunda ve büyük bir kalabalık önünde gemilerin direklerine bağlanan ipin üzerinde marifetini gösterdi. Sultan Mehmed ⁶⁴ kendisini cömertçe mükâfatlandırdı.

Halk, bir kunduracının, muşamba tüccarı bir Yahudi ile zina ederken suçüstü yakaladığı karısının recmedilmesi (taşlanarak öldürülmesi) olayını görmek için daha büyük bir tehacüm gösterdi (24 Nisan 1680 -» 24 Rebi'ülevvel 1001). İslâmiyetin kuruluşundan beri, Kur'an zina suçunu cezalandırdığı hâlde, bir mahkûmiyete yol açması için kaçınılmaz olarak dört gerçek tanığın şahadetini istedi ⁶⁵

İlim sahibi olduğu kadar şeriat kurallarına bağlılığı sertliğe varıran ve elmamı Âzam'ın İbâdet Tatbikatında İrâde İşaretleri» ⁶⁶ adlı eserin yazar Şeyhülislâm Ahmed Efendi, Kur'an'ın hükmüne uymak maksadiyle, durup dinlenmeden, şüphe çekici dört tanık buldu ⁶⁷. Bunların şahadeti dinlendi. Sultan Ahmed Câmünün önüne bir çukur kazıldı: Bu çukura kunduracının karısını ve Yahudiyi koydular. Yahudi, canını kurtarmak için bir gün Önce Müslüman olduğundan, özel bir lütuf gösterilerek başı kesildi; fakat suç ortağı kadın, çukurda taş yağmuruna tutularak can verdi. Sultan, bu isyan ettirici müthiş uygulamanın seyrinde hazır bulunmak için, ceza yerini gören Fazlı Paşa'nın Atmeydanındaki sarayına gitmişti. Bir müddetten beri taassub gündemdeydi; bu görülmedik sertlik, büyük bölümüyle, mutasavvıfların gözü dönmüş düşmanı, mürâî vaiz Vâ-nî'nin başının altından çıkıyordu. Mutasavvıf şâir Mısri'yi Bursa'-dan Lemnos adasına o sürdürmüştü. Ulemâ

⁶⁴ Fatih Sultan Mehmed'den söz ediliyor (Ç.K.).

⁶⁵ Raşid, Defterdar, Onsson'lu Muradca^ VI, S. 288 ve 297. Peygamber bunların görgü tanıkları olmalarını istedi: El mil fil mok hele, Defterdar, f. 61. Reiske'nin tercümesine göre.

⁶⁶ İşarat'ul-meram min İbadat il İmânî (Ebu Hanife); hal tercümesi Us-şakizade'nin eserinin 421. şahsiyetini oluşturuyor.

⁶⁷ Adli bakımdan şüpheli, tamamı şüphe davet edici. Raşid, I, f. 92.

arasında bazı anlaşmazlıklara bir tasavvuf deyimleri sistemi tertiplediği için Üsküdarlı şeyh Karabaş Ali aynı âkibete uğramıştı. Bir yü önce îslâmiyeti kabul eden bir Rum, dönmelerde sık rastlanan ortaklaşa bir akıl sapıtması olarak, yeni dininin uygulamalarını mübalağalandırıp halk nazarında özel unvanlar elde etmek maksadiyle tsâ'nın şahsı üzerine alenen sövmek için divân'a geldi. Bu taassub davranışı hoş gitmedi ve îsâ Peygambere hakaret etmiş olmak suçuyla Rumun başı vuruldu ⁶⁸.

Balata (Pera'nın arkasında, Galata'nın üstünde) hâkiminin ⁶⁹ gayrimeşrûluk bulaşmış nikâh muameleleri yaptığından şüphelenildi; makamı lağvedilerek yüksek hâkimlere, hâkimlik ve hâkim yardımcılığı görevlerinin ancak doğru ve dindar kimselere verilmesi kesinlikle emredildi. Bir müddetten beri ulemâ birçok suçlamalara konu olmuştu. Bunların en vahimlerinden biri, Nakibüleşrâf veya ileri gelenlerden birinin oğluyla alâkalıydı. Esad-zâde; adamlarından birinin, bir talebenin vücudunun burada asıl adını söylemenin güç olacağı bir kısmına yanan bir mum sokmak suretiyle ölümüne j sebep olduğu tesbit edildi. Suçlu adalet huzuruna çıkarıldı ve suç ! isbât edildiğinden ulemâ sınıfından atıldı; babası vermiş olduğu kötü terbiye sebebiyle sürgün cezasına çarptırıldı (12 Haziran 1682 - 14 Cemâziyülevvel 1091). Rumeliden azledilen büyük hâkim ⁷⁰ ve Köprülü Mehmed Paşa döneminde Vezir-i azamla birlikte Çanakkale savaşına ⁷¹ katılmış ve oğlu Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın özel iltifatlarını görmüş olan Sabahı Mustafa Efendi altı ay önce ölmüştü (22 Ocak 1680 - 20 Zilhicce 1091). «Collection de defaults» ⁷² adlı eserin yazarıdır. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın kardeşi ve o zamana kadar hiçbir resmî görevde bulunmamış olan Mustafa Bey, Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın onun şahsında kendisinin bu-lunduğu imparatorluğun en yüksek makamına rakib görmeyeceği bir sırada Kubbealtı vezirliğine atandı. Kapdan Kaplan Paşa İzmir'de öldü ve ondan bir müddet sonra da Kandiye'de Türk tarafına geçen Venedikli mühendis Barozzi öldü ⁷³ (29 Haziran 1680 - 1, Ce-mâ'ziyülâhir 1091). Kapdanpaşahk makamına Sultan'ın Silahdân Mustafa Paşa getirildi. Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın ilk karısından (Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın

⁶⁸ Relation, Terlîngo. Giugni, 1679.

⁶⁹ Hammer'in tarifinden «Galata'nın üstünde» tesbiti yerinde olmamakla beraber Haliç'deki Balat'dan söz ettiği anlaşılıyor. Hakimin kadı olarak anlaşılması gerek (Ç.N.).

⁷⁰ Hammer bu makalede herhalde Rumeli Kazaskerliğini kastediyor ÇÇ.NJ.

⁷¹ Çanakkale savaşı, Boğazın, ablukaya girişen Venediklilerden kurtarılması olacak (Ç.N.).

⁷² Mecmua-ul-uyub. Râşid, I, f. 91. Uşşakızade'nin Biyografileri.

⁷³ Geropoldi Paşa'nın ve Barozzi'nin Maurocordato tarafından zehirlendiklerini iddia ediyor.

kızkardeşi) bir kızı olmuş-tu. Kızını, Sultanin eski hazinedarı Mehmed Paşa ile evlendirdi ve 800 kese değerindeki mücevheri cihaz olarak kızına taktı ⁷⁴.

Kardeş Öldürme Tasarısı

Sultan'm ikinci oğlu Ahmed yedi yaşına gelince, Öğretime başlaması düşünüldü ve ilk dersini Boğaziçi'nin Asya kıyısındaki İstav-. roz bahçesinde kalabalık bir topluluk önünde aldı. Tâyin edilen gün Kızlarağası'nın rehberliğinde Sultan'm huzuruna götürüldü ve Sultan tarafından hocasına atanan Feyzullah Efendi'ye emânet edildi; bununla beraber Feyzullah Efendi, genç şehzadeye elifbanın (alfabenin) ilk dört harfini göstermek şerefini Sultan'ın vaizi ve hocası Vâni Efendi'ye bırakmak zorunda kaldı (29 Temmuz 1680 - Re-ceb 1091). Bu yaşanan şartlar, Dördüncü Mehmed'e, Vâni Efendi tarafından büyük oğlu okumaya başlatıldığı zaman uygulamaya koymak istediği kardeş öldürme tasavvurlarını yeniden telkin etti.

Bu iki şehzadenin büyüüklerini görünce kendi iki kardeşini ölüme gönderebileceğine kanaat getirdi. Böylece, kendisinin boş bırakacağı taht, lüzumsuz vâris ve tehlikeli rakiblerden kurtulmuş olacaktı. IV. Mehmed'in önce kanaatini ve işbirliği yapmasını istediği Vezir-i âzam, Müftü'nün ⁷⁵, vezirlerin ve ordu ileri gelenlerinin tasviblerini aldığı takdirde yardıma hazır olduğunu bildirdi. O güne kadar ne Divânda ne hazırılar meclisinde görünmüş olan Sultan, bu sefer toplantıda hazır bulundu ve kardeşlerinin öldürülmeleri için bizzat oyunu kullandı. Bütün Divân üyeleri, kardeşlerine karşı affını elde etmek için Sultan'a yalvar yakar oldular. Yalnız Müftü Ali Efendi, ölüm teklifinin dayandırıldığı Kanunnâme'-nin hükümsüz olduğunu ve bunu sağlayan kanunun maddelerini söylemek cesaretini gösterdi ve iki şehzade ölümden kurtuldu ⁷⁶. Sultan tarafından böyle şartlarda gösterilen itidal davranışıyle nâdii karşılaşılabilecekti* Zira, on yıldan beri ruhunda kardeş öldürme tasarıları besleyen Sultan, Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın kendisini sert şarapların zevkinden haberdâr ettiği dönemden beri artık fiil ve zevklere sevkeden arzular verici içkileri fazlasıyla kullanıyordu ⁷⁷. Bu

⁷⁴ Şubat 1680. Terângo'nun Relation'u.

⁷⁵ Hammer Divan'dan bahsettiğine göre, böyle mühim bir meselede oy kullanmak üzere çağırılan zatın Şeyhülislam olması gerekir (Ç.N.).

⁷⁶ Bu sahne Terlingo'nun (şifreli rapor) una dayanılarak anlatılmaktadır. Gerçeği söyleyen Şeyhülislamın geçmişte bulunduğu muhakkak olmakla beraber, Hammer'in dayandığı şifreli raporu kaleme alan elçinin kendi hükümetine iyi çalıştığı izlenimi vermek için mübalağalara başvuracağı, böyle olmasa bile haber toplarken yararlandı şahısların tutumları da gözönünde tutulmak gerekir (Ç.N.).

⁷⁷ Avusturya muslahatçıVarının Edirne'den gönderdiği rapor.

yüzden, Damokles'in kılıcı kardeşlerinin başlan üzerinde sürekli olarak asılmış bulunuyordu.

Sultanin Kız Kardeşleri

Sult n'ın, çoğu birbirleri peşi sıra vezirlerle evlenen kızkardeş-lerinin mutlu bir yaşayışları oldu.    yaşındayken  pşir Paşa'ya nişanlanan en büyükleri, on yaşına varınca Halep Valisi Mehmed Paşa ile evlendirildi. Bu Paşa kalpazanlık suçundan idam edilince, daha sonra Halep Valisi olan ve bu görevdeyken Kapdan Paşalığa yükselen Kahire Valisi Defterdar  brahim Paşa'nın eşi oldu; bu Paşa ölünce, eski Ofen Valisi ve Kahire'de aynı görevleri yürüten Can-bolad-zâde ile evlendi. Atika adındaki ikinci kızkardeşi önce Kenan Paşa ile nikahlandı, sonra vezir Yusuf Paşa ve üçüncü defa Venediklilere karşı Çanakkale savaşını kaybeden Derya Kapdanı Sinan Paşa ile evlendi; dördüncü kocası Asya'nın büyük işkencecisi ve Saiht Gotthardt savaşında şeh d düşen  smail Paşa oldu. Dördüncü defa Has-oda ağalarından ve mesleği cerrahlık olan Kasım Paşa ile hayatını birleştirdi. Kasım Paşa, Sultan Mehmed'in sünnetinde bayılmasına sebep olacak kadar önemli bir kanamayı damar kasıcı bir toz kullanmak suretiyle durdurmayı başarmıştı. Bu hizmetine karşılık olarak Dördüncü Mehmed ona Tamışvar Valiliğini verdi. Souc-heliara yenilen Kasım Paşa  l m cezasına  arptırılacaktı. Fakat kendindeki kanın bu Paşa sayesinde varolduğunu bilen Sultan onun kanının akıtılmasını reddetti ve onu kurtarmak için, organındaki bir teşekkül sakatlığı yüzünden evlendiği kocalarına kendisini verememesi dolayısıyla Kasım Paşa'nın haremine bakire olarak giren kızkardeşiyle evlendirdi.

Kasım Paşa bir narkotikle uyuttuğu karısı Atika Sultan'a uyurken yaptığı bir ameliyatla onu sakatlığından kurtardı. Bu suretle evvelce IV. Mehmed'in özel teveccühüne lâyık olduğu gibi, eşi prensesin de minnettarlığını kazandı.

Sonbahar gelince Dördüncü Mehmed, sekizinci defa olarak  stanbul'dan Edirne'ye gitti. Tarih i Abdurrahman Paşa bir şeref k r-köyle birlikte Kaymakam unvanım aldı; adaşi olan Mısır valisi, aynı görevle Bosna'ya gönderildi (29 Ekim 1680 - 3 şevval 1090). Sultan Çatalca'da avlandığı sırada bir emirnameyle şaraphanelerle birlikte satışını yasakladığı arpanın ekşitilmesinden elde edilen boza (Mısırlıların kaba ve eski birası) nın  stanbul'da fazla miktarda satışına başlandığını ve boza satmak için

gerekli ruhsatnamenin altmış kese (otuz bin kuruş) karşılığında alındığını öğrendi. Öfkeden kendinden geçmiş bir hâlde, bu işten şahsî gelirini arttırmayı düşünmüş olan Vezir-i âzam'a tehdid edici bir nâme gönderdi. Vezir-i âzam kendi başını kurtarmak için Kâhya (İçişleri Bakanı) nın başım feda etmekten başka çâre bulamadı. Gerçeğin öğrenilmesinden korktuğu için, Kâhyanın vurulan başım alelacele Sultan'a gönderdi. Kâhyanın el konulan servetinin değeri yirmi bin duka altını tuttu. Yiyecek maddesi mübayaasıyla görevli iki komiser, Emîr-âhurun himayesine güvenerek, vazifelerini yaparken yiyecek maddesi isteyecek yerde para isteyerek zimmetlerine geçirdiklerinden idam edildiler. Bütün bu idamlar Vezir-i âzam'a bağlanabilir. Fakat birinci kayıt dairesi⁷⁸ yardımcılarında Patburun-zâde Meh-med'inki, sadece feci âkibetini hikâye ettiğimiz gayrimeşrû münasebette bulunan kadını taşlatarak Öldürten (recmettiren) ve-Patburun-zâde'ye büyük bir kin beslemiş olan yüksek hâkim Beyâzî-zâde'-riin başının altından çıkmıştı. Patburun-zâde, dilinde ve davranışlarında ihtiyatlı davranmamaktan başka kusuru olmayan heş'eli bir kişiydi.

Vezir-i âzamlık dairesinden birkaç kâtip onu Allah'a inanmamakla suçlayarak müftüye ihbar ettiler. Patburun-zâde, kendisini bu ihbardan temize, çıkarmak için müftüye gidince, bu hâkim, onu ihbar eden şüpheli şâhidlerin şahadetlerinin dinî vazifelerini tam olarak yerine getiren bir kimseyi mahkûm ettirmeyeceğini söyleyerek güven verdi. Fakat zina eden kadına cezadan garib bir zevk duymuş olan yüksek hâkim Beyâzî-zâde, daha önce onun aleyhinde beyanda bulunan ihbarcı kâtiplerin şahadetlerine dayanarak onu ölüme mahkûm ettirdi. Bu hüküm Sultan'ın⁷⁹ huzurunda ve birçok kişi Beyâzî-zâde'yi lanetlerken, mutaassıb bir kuru kalabalığın r.eş'esini arttırarak infaz edildi. O günden itibaren, Beyâzî-zâde genel bir kin ve hakaret konusu hâline geldi (25 Ağustos 1681 - 9 Şaban 1092). Aradan pek az bir zaman geçmişti ki, Patburun-zâde'yi mahkûm ettirmiş olanlardan biri hizmetçisi kadın tarafından öldürüldü; bir diğeri tam bir sefalet içine düştü ve halk bu iki olayı Allah'ın cezası şeklinde mânâlandırıdılar. Hattâ, överek söylemek gerekir M, tarihçi Râşid ve Osmanlı İmparatorluğunun bütün diğeri tarih yazarları, haklı olarak, kanunun otoritesinin düşüncelerle değil, hareketlerle sınırlandığını, hâkimin ancak dışa ait fiiller üzerinde hüküm verebileceğini, insanın vicdanının sırlarını araştırmanın yalnız Allah'a

⁷⁸ Ruznamçei evvel.

⁷⁹ 24 Ağustos, Saint-Barth'lemlî yıldönümü.

ait bir hak olduğunu ileri sürerek Beyâzî-zâde'nin taassubunu tam bir beraberlikle lanetlediler ⁸⁰.

Mekke'yi Su Basması Ve İmar

Mekke'de durup dinlenmeksizin- yağan yağmurlar Hicrî takvimin veya Hristiyan yılının başlangıcı günlerinde büyük bir sel baskınına sebep oldu. Yakın dağların tepelerinden inen seller bir g l oluşturdu ve yirmi dört saat boyunca suların yüksekliliği Kabe'nin eşiğini bir kulaç geçti (15 şubat 1681 - 23 Zilhicce 1091). Ertesi gün mabedin içinden 25 cesed çıkardılar. Peygamberin doğduğu yere dikilmiş bulunan, dalları yakınındaki bir kahvenin üzerine uzanan büyük bir ınar ağacı, sel baskını sırasında, orada toplanmış bulunanlara sığınak olmuştu. Fakat akıntının zoruyla kökünden söküldü ve Safa kapısına kadar elli cesetle birlikte sürüklendi. Sel dal-galarının ilk arpışına hedef olan Kabe etrafındaki cami ve yüz elli ev yokolmuştu; Yemen g l  deve cesetleri ve her türlü eşya ile doldu; bu fel kette yok olan hayvan sayısı beş binden fazlaydı. Yıkılan bend erin yeniden yapılması için İstanbul'dan Mekke'ye birçok mimarla birlikte Mir hur Süleyman Ağa gönderildi. Bunlar su baskınının sebep olduğu zararları onardılar ve Dördüncü Mehmed'in adı Kutsal Kabe mabedinin kurucu ve aslına uygun (restorasyon) tamir ettiricileri arasında yer aldı. şehzade Mustafa ve Ahtned'in anneleri olan Sultan, bir evvelki yıl Mekke'de bu şehrin fakirlerinin bir hastahane ve bir imarethane kurmuş ve yukarı Mısır'da Asc-hmounine'e bağlı bir yer olan Miloni'n n, aşağı Mısır'daki Gharbiye'-de bulunan Ca'feriye'nin gelirlerini Vakıf adıyla bunların idareleri-ne tahsis etmişti.

Rusya İle Barış

Bâb-ı  li, aynı yıl içinde Kırım H n n m ⁸¹ aracılığı ile Rod-zin'de Rusya ile on iki maddelik ⁸² bir barış anlaşması im* zaladı. Bu maddelere göre Kiow ve ihtilaflı olan beş palanka Ruslara bırakılmıştı. Potkalı Kazaklarına

⁸⁰ Râşid, I, F. 94. t ahnou nahken biz - zahiri u Allahu yeteveli esrareie. yâni: «Biz fiiller üzerine hüküm veririz; yalnız Allah düşüncemizi kontrol eder.» Defterdar Tarih  ve Abdi, F. 100, kesinlikle Patburunzade'-nin sadece dine aykırılık şüphesiyle  l me gönderildiğini söylüyor.

⁸¹ Râşid, I, f. 93. Vasilisco, Vitriula, Istarno palankaları Râşid'de Was-silio, Itreboulia, Ispanka olarak geçmektedir.

⁸² Barış tarihini yalnız Defterdar Tarihi vermektedir. 2 Ocak 1681'de başlıyordu ve yirmi yıl sonra bitecekti.

Karadeniz'e kadar balık avı ve tuz ihracı hakkı veriliyordu (11 Şubat 1681 - 22 Muharrem 1092). Boğ nehriyle Dnieper*arasında Bâb-ı Âli de, Rusya'da menediliyor-du: Tatar Hânı Rus arazisine her türlü tecâvüze son verecekti; esirler karşılıklı olarak iade edilecekti; Kudüs hacı tam bir güven içinde yapılabilecekti; iki taraf arasında sınır belirlenmesi yol açacak anlaşmazlıklar, bitiminde yenilenecek olan barış anlaşması süresini kısaltmayacaktı.

Eylül ayında altı. kişilik maiyetiyle gelen bir Rus murahhası, Çarın elçisinin İstanbul'a varmak üzere yolda olduğunu gelip haber verdi. Murahhas aşağı rütbede bir elçi için yapılması mutâd merasimle karşılandı (Bâb-ı Âli'nin maslahatgüzarlara karşılama merasimi uygulaması böyleydi); fakat elçi sınırların yakınında öldü ve kâtibi Bkokow Wobdonowich, onun yerine Osmanlı payitahtına otuz kişilik maiyetiyle geldi. Birliklerin ücretleri için tâyin edilen gün muhteşem bir merasimle kabul edildi. On bir bin doksan dört samur kürk, yirmi mors dişi, av için yetiştirilmiş on kuş sundu ⁸³ (27 Mart 1681 - 7 Rebi'ülevvel 1082).

Sakızadasında Fransız Savaş Gemileri

Bu döneme doğru vahim bir olay, Bâb-ı Âli'nin Avrupalı elçilere karşı yakınlık göstermemesine fazlasiyle yardımcı oldu. içlerine Trabluslu korsanlar yerleştirilmiş sekiz gemiyi peşine takan ve denizde ve karada Osmanlı hükümranlığım tanımayan Fransız amirali Duquens'in davranışı bu duruma sebep oldu. Sakız adasına sekiz gemi ile gelip, gemilerinin direklerinde dost bayrakları ⁸⁴ dalgalandırarak limana demir attı. Hemen savaş bayrakları çekti ve şehre dört bin gülle atarak büyük sayıda ev ve caminin yıkılmasına sebep oldu; seksen Müslüman hayatım kaybetti ve sekiz yüz kişiden fazla insan yaralandı. Bu olay hakkında haberler İstanbul'a gelir gelmez, Kapdan-ı Derya, Fransızlarla Trablus emareti arasındaki münasebetleri düzene koymak üzere derhal Sakız adasına gönderildi.

Fransız elçisi Guüleragues Vezir-i âzam'ın kâhyası tarafından acele çağırıldı; Vezir-i âzam, elçiye ancak büyük bir tazminat karşılığında kendisinin ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunan Fransızların hayat ve hürriyetlerine dokunulmayacağını tebliğ etti ⁸⁵. Elçi, Sultan adaletli

⁸³ Sonkor. Raşid, I, f. 96.

⁸⁴ Were bairaghi ile. Raşid, I, f. 95 (Hammer, Rasid'in yazdığını yanlış okumuş olmalı.

⁸⁵ Ceng bairaghi. Raşid, I, f. 95. (Hammer bu notu dofirft yazmış. Çünkü yukarıdaki not Were kelimesini

ve kralı kudretli olduğundan kendisinin ve Fransız teb'asının İstanbul'da tam bir emniyet içinde hissettikleri cevabını verdi. On beş gün sonra, bir  avuş elçiyi Vezir-i  zam'ın huzuruna davet etti. Bu kabulde, her zaman olduğu gibi, Őeddin altına bir tabure konmuştı. Elçi tabureyi iki defa ayağıyla iterek oturmayı reddetti ve Kara Mustafa Paşa ile ayakta konuştı. Vezir-i  zam ondan Sakız adasında Fransız gemilerinin açtığı ateŐin sebep olduğu zarar ve ziyanın karşılığı olarak yediyüz elli kese yahut yüz yetmiş beş bin ek  istedi, reddettiği takdirde Yedi-kule'ye kapamak tehdidinde bulundu. De Guilleragues Fransa kralının kendisini mahpusluktan kurtaracak kadar kudretli olduğu yolunda karşılık verdi ve kralı adına Sultan'dan özür dilemeyen ve ona Sakız'da verdirilen zararları ödemeyi taahhüd eden bir yazıyı imzalamayı reddetti.

Neticede  avuş-başı tarafından tutuklandı. Bu tutukluluk sırasında kendisine verilenleri reddetti ve ihtiyaç duyduğu her Şeyi kendi otelinden getirtti. Nihayet, XIV. Louis adına değil, kendi adına Bâb-ı Ali'ye altı ay içinde bir piŐkeŐ sunacağı vaadinde bulundu. Bu Vaadini imzalı olarak taahh dde bulunduktan sonra serbest bırakıldı. PiŐkeŐin değeri belirlenmediğinden, elçinin vermek istediği Veto) zir-i  zam'ı memnun etmedi ve onu bir kere daha Yedikule zindanı ile tehdit ettirdi. Elçi de Guilleragues, bir kere Yedikule zindanına girerse, kralı gelip kapıyı açmadan oradan çıkmayacağı cevabını verdi (6 Mayıs 1682). Vezir-i  zam, elçiye son kararını dinlemek için huzuruna çıkması haberini gönderdi. Elçi, son defa olduğu gibi ayakta durmaya razı olmayacağını, dünyada hiçbir Şeyin onu sedir kaidesinin aŐaėısına konulan tabureye oturmaya razı edemeyeceğini bildirdi. Bununla beraber    terc maniyle birlikte k hyanın dairesine gitti. Orada reisefendi ile  avuş-başı toplanmış bulunuyordu; elçi orada, IV. Mehmed'e sunmak istediği hediyelerin onun kendi seviyesinde bir kimseden beklediği Şeyler olduğunu bildirdi ve kendi adına vereceği hediyelerden kralının haberi olmadığını ilâve etti.

Kendisinden emir alınan Vezir-i  zam'ın yanına birçok kere gidiŐ geliŐlerden sonra, kâhya IV. Mehmed için elli bin liralık bir elmas istedi. Elçi bunu mübalağalı bularak kabule yanaŐmadı. Kara Mustafa Paşa ile yarım saat kadar meseleyi görüŐen kâhya on bin ek  değerinde bir elmasla yetindi; elçi yine yanaŐmadı. Kâhya    tercümana: «Bu takdirde, dedi, elçinin ayaklarına kapanınız, zira, Osmanlı teb'ası olmanız sıfatıyla,

hediyeinin değerini kendi gelirinizle siz tamamlayacaksınız.»

Ertesi gün gümrük müdürü hediyeği gözden geçirmeye geldi. Elçi değeri mükemmelleştirmesi için ona âyriyeten elmaslar verdi. Müdür için hazırlattığı yemeğin sonunda, kâtip, elçilik idarecisi ve üç elçilik tercümanı, on hizmetkârın taşıdığı hediyelerle Sultan'ın huzuruna çıkmak üzere yola çıktılar. Sultan onları sahildeki köşkünde oğlu ve saray ileri gelenleri de hazır bulundukları hâlde huzura kabul etti. Sultan'a sunulan hediyeler, bir mücevher muhafazası, sanatkârca oymalı iki koltuk, gümüş çerçeve içinde bir Venedik aynası, beş konsol saati, bir Goblin hah, ipek, kadife ve ağır Venedik çeşidinden birçok kumaşdan oluşuyordu (27 Mayıs 1682 - 20 Cemâzi'ül-evvel 1093). Yalnız kıymetli taşların değeri 90 kese tutuyordu, diğer eşyalarınki otuz keseye varıyordu. Hepsinin değeri 60 bin kuruştur ⁸⁶.

Birkaç gün sonra kâhya ⁸⁷, elçiye yazılı taahhüdnâmesi-ni iade etti. Söylendiğine göre, elçinin gayretli davranışı Sultan'ın hoşuna gitti ve onun bir portresine sahip olmak istedi ^{88 89}.

Venedik Elçisinin Kabulü

⁸⁶ Abdj Paşa, f. 101. Raşid, I, f. 97. Flassen ne verilen şeylerden, ne bun-lann sayısından, ne de nereden verildiğinden bahsetmektedir. Rycout, p. 284, peşkeşin defterini on beş bin lira olarak belirtmektedir. Benetti'nin Seyahati, H, s. 76, R'asid aynı zamanda Fransa kralı tarafından Sultan'a bir Özür dileme mektubu gönderildiğini zikretmektedir.

⁸⁷ Hammer'in «kahya» diye bahsettiği devlet memuru Sadaret Kethüdası olması gerek (Ç.N.).

⁸⁸ Flassen, IV, s. 41. Bu, az gerçeğe benzemektedir; bununla beraber imkansız da değildir. Geroyoldi tarafından anlatılan İran'la müzakere, s. 242 ve 255 ve Alibi Mali bölgesinde G.S'nin teslimi gülünç faraziyelerdir.

⁸⁹ Osmanlı tarihlerinin verdiği kıyaslamah bilgiyle Hammer'in verdiği bilgiler arasındaki fark, bilhassa bu Sakız Faciası'nın diplomatik temaslar kısmında iyice belirlemektedir. Osmanlı tarihlerinde bu husus şu şekilde anlatılmaktadır: İstanbul hükümeti derhal donanma sev-kedip meselenin siyaseten halline kadar Fransız filosunun oradan ayrılmasına mani olmuş ve Fransa sefiri Kont Joseph de Guilleragues Sadaret-Kethudası tarafından tekdir edildikten sonra Veziriazam'ın huzuruna celbedilip XIV. Louis'nin derhal tarziye ve tazminat vermesi istenmiş, sefir kaçamaklı cevaplar verdiği için hapsedilmiş ve nihayet kralın tarziye ve tazminat vereceği hakkında bir «Temessük-se-net» imzalamak suretiyle serbest bırakılmıştır. Bir müddet sonra XIV. Louis'den Pâdişâha kendisinin bu vak'adan haberi olmadığı hakkında bir tarziyename ile 90 keselik cevahir ve 30 keselik muhtelif hediyelerden mürekkep cem'an «60 bin kuruşluk eşyây-ı nefise» geldikten başka, donanmayla Sakız'da bulunan Kapdan-ı Derya Bozuklu Mustafa Faşa da bombardıman tahribatının «keşfine göre» amiral Duques-ne'den tazminat aldığı gibi ölenlerin diyetlerini de tahsil etmiştir. Görüldüğü gibi, Hammer Osmanlı hükümetini ölenlerin davasıyla alakasız bir tavır içinde tasvir etmektedir. Ayrıca donanmanın Fransız filosunu meselenin siyasi ve tazminatla alakalı tarafı halledilmeden Umandan ayrılmasına müsaade etmediğinden de hiç söz etmemektedir. Sakız Faciası, Hammer'e bakılırsa sanki Osmanlı devleti tarafından Fransa'dan peşkeşler almak için sömürülmüştür. Böylece Türkler bir devletleri bulunduğundan bile şüphe edilecek bir sömürü ha-vasi içinde gösterilmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı kaynaklarından alınan bilgiler Fransa'yı küçültmemekte, hadise karşısında devlete ve kanunlara uygun davranışlarıyla aksine büyötmektedir. Ayrıca, Osmanlı devletinin kuvveti ve kudreti düşünöldüğü takdirde Fransız elçisinin Veziriazam'ın karşısındaki davranışları zaten gerçekte alakalı görölemez. Ayrıca, Fransa'nın devlet anlayışım da iptidaileştirmektedir (Ç.N.).

Beylikçi (Nazır yardımcısı) ve Bâb-ı Âli tercümanı Maurocordato'yu biraraya getiren, yenilenmesi gereken anlaşmaların madde madde gözden geçirildiği altı toplantı, Maurocordato'nun ihtiyaç duyduğu birçok eseri isteği üzerine Viyana'dan getirttiği halde, hiçbir netice vermedi (1681) ⁹⁴.

Kral Unvanıyla Fülele'e Yerleşen Toekoeli'nin Elçiliği

Bu müzâkereler sırasında Sultan Edirne'den İstanbul'a dönmüş ve dönüş sırasında Vezir-i âzam'la Avusturya elçisi tarafından yakından takibedilmişti (12 Mart 1681 - 21 Safer 1092). Sultan'ın gelişinden kısa bir süre sonra Galata'da yüz ev yandı ⁹⁵. Bir hafta sonra Kaniye Alaybeyi gelip Hırvatlar, Macarlar ve Almanları şikâyet etti (7 Nisan 1681). Aynı ayın 14'üncü günü Transilvanya murahhasları Ladislas Secha ve Ladislas Vaida geldiler ve Apafy'nin itibârını vatandaşlarının tesirine ve rakipleri Csaky ile Zolyomi'ye karşı Bâb-ı Âli nezdinde desteklemek üzere hatırı sayılır bir miktarda para getirdiler.

Vezir-i âzam, Avusturya elçisiyle sürdürülen müzâkereleri kösteklemek mâksadiyle Macaristan topraklarına yapılan tecâvüzler dolayısıyla yirmi yıldan beri ileri sürülen şikâyetlerin bir listesini çıkarttırdı. Buna karşılık Avusturya hükûmeti, itaatleri kuvvet kullanarak sağlanan sekiz yüz kasabanın listesini sundu (26 Temmuz 1681). Neuhausel bölgesindeki bu kasabaların mülkiyeti hararetle bir izaha yol açtı ve anlaşmazlığın özel bir komisyona havalesi de Avusturya elçisi Khunitz tarafından teklif edildi.

Reis Efendi ile dört gün süren bir görüşmeden sonra, Koewar dolaylarındaki kasabaların, uzaklıkları gözönünde tutulunca bu şehre bağlı olduklarının iddia edilemeyeceğini isbatladı. Avusturya elçisiyle Reis Efendi karşılıklı şikâyetlerini belirttikleri sırada, Macar âsilerinin ruhu olan Emeric Toekoeli Macarların Almanlara karşı yüz şikâyetini yayınlıyordu ⁹⁶; fakat, bayrakları Allah ve Vatan kelimelerini taşıırken, kendisi îslâmiyetin bayrakları altına sığmıyordu. Yılın son günlerinde Ghizi, Redin ve Dumoghi adlarındaki üç murahhasın İstanbul'a geldikleri görüldü ⁹⁷; müteakib yılın dokuzuncu günü, muhteşem bir huzura kabul müsaadesi elde ettiler.

⁹⁴ Tercüman'ın istediği eserler: Aldobrandino L'&toria del Guazza, et gualche opera di medicina nova. De Khunitz'in Edirne'den 1681 Ocak ayında yazdığı mektup.

⁹⁵ Khunitz'in Rapor'u bu tarihi işaret ediyor. Raşid'de hiçbir işaret yok

⁹⁶ Histoire d'Emeric, kont de Toekoell, s. 97. Cologne, 1694.

⁹⁷ Khunitz'in Raporu; tarihi 1681 Aralık. Bir başka Rapor'da bunlar Ghe-zen. Radi ve de Timon olarak zikrediliyorlar; başka hiçbir yerde bu hususta kayıt yok.

Maiyyetlerinde bulunan kişiler arasında kıyafet değiştirmiş bir ciz-vit rahibi dikkati çekiyordu (9 Ocak 1862). Apafy, murahhasları kuruluşu aracılığı ile İstanbul'da, Merkez Macarları diye anılan gay-rimemnun Macarların şikâyetlerini destekledi. Nasıl ki, İstanbul'da Bâb-ı Âli'nin eşik tozlarını ⁹⁸ itaatli esir davranışı ile öpmüş olan Emeric Toekoeli de Kruczeslerin kralı diye anılıyordu ⁹⁹.

Söylediğimiz gibi bayraklarının  zerine: «Allah ve vatan için» dövizlerini yazmış olan ve Türklerin bayrakları altında çarpışan Macar  sileri Hristiyan imânının savunucularını alaya alıyorlardı ve hattâ kendilerine verilen Eruczes adı da güzel Haçlılar adının bozulmuş şekliydi. şefleri olan ve o sırada yaşının iek çağında bulunan Macaristan tahtının hak iddia edicisi Emeric Toekoeli, Ra-koczy'nin dudu Helen Zriny'ye büyük bir aşk duyarak onunla evlenmek istedi; aynı zamanda, Vezir-i  zam'a Bâb-ı Âli'nin hükümranlığına boyun eğmek teklifinde bulunuyordu. Haziran ayında merd vatansever Zriny'nin kızıyla evlenmesini kutladı (14 Haziran 1682). Temmuz ayında Bâb-ı Âli ile Avusturya İmparatoru arasında bang aracılığı yapmak istediği rolünde görünerek Ofen Valisi İbrahim Pa-İle ile müzâkerelere girişti. Bu durum, vezir rütbesi taşıyan İbrahim Paşa'nın Avusturya İmparatorundan haddi hududu aşan taleb-lerde bulunmasına yol açtı: Avusturya İmparatorundan Macaristan'da yirmi yedi yıl önceki durumu yeniden işlerliğe koymasını istedi; Sultan'a yarım milyon filorin tutarında vergi verecek, Leopolds-tadt ve Guta kalelerini yıkacak, bir af il niyle âsilere bütün mallarını ve sınırsız bir din hürriyeti verecekti; bu talebler reddedildiği takdirde, Bâb-ı Âli Toekoeli'ye verdiği ber tın maddelerini yerine

getirecekti.

İbrahim Paşa, Kruczesler kralım desteklemek göreviyle Seraskerliğe atandı: Bu yeni görevinde, Bosna Valisi Abdurrahman Paşa (eski Kahire Valisi), Rumeli Beğlerbeyi Küçük Hasan Paşa, Tameşvar, Valisi Seyd -zâde Mehmed Paşa, Erlau Valisi Osman Paşa, Warad Valisi Marologli Mehmed Paşa, Silistre ve Nicopolis san-cakbeğleri Yeniçeri Tuğgeneralı (somuncu-başı) ve bu askerî g ten on sekiz alay ile Sipahilerin son iki bölüğü, Transilvanya Kralı Michel Apafy, Serasper Paşa'nın emrine verildi. Birleşme yeri Peşte ovası idi.

⁹⁸ Kara Mustafa Paşa'ya hitaben Toekoeli tarafından yazılmış yaltaklanın birçok mektup vardır. St. R.'de Apafy ve diğer Macar ileri gelenlerinin mektuplarıyla bir arada bulunmaktadır.

⁹⁹ KourottM Kiralı, Ra d. T. f. 97.

Türk ordusu oradan Keresztes ovasına, oradan da kalesi Saja nehri kıyısında bulunan Onod'a gitti ve üç gün süren muhasaradan sonra kale zaptedilerek yakıldı. Kaschau ve Eperies aynı âkibete uğradı. İbrahim Paşa ve Toekoeli müşterek hareketlerini Pest'de sürdürdüler ve dağ şehirlerinin ileri karakolu, tabiat ve insan eli tarafından tahkim edilmiş Füleک önüne vardılar. Burada kayalara kuyular, bir barut deposu ve savaş esirlerinin kapatılması için büyük barınaklar oyulmuştu. Burası Bâb-ı Âli'nin himayesindeki François Bebek tarafından tahkim edilmişti; Szecsen sancakbeyi Hamza Beğ buraya bir baskın hareketiyle girmiş ve İmparatorluk kuvvetleri 35 yıl sonunda burasını tekrar ele geçirmişlerdi (1593). Boskai onu açlık yüzünden zaptetmişti (1605); onun peşinden Gabriel Bethlen (1619) ve George Seczy (1621) kaleyi almışlardı. Rakoczy kaleyi netice alamadan muhasara etmişti (1645),

On yedi gün süren bir savunmadan sonra Füleک, Etienne Ko-hary'nin kendini adamasına ve sarsıjmaz sadakatine rağmen, Türk ordusuna kapılarını açtı (29 Eylül 1682). Emeric Toekoeli, Füleک kalesi sûrları içinde sancağı, tuğları ve geçen Ağustosun onunda kendisine krallık payesi tevcih eden berâti aldı. Böylece, Osmanlıların Macaristan'a kabul ettirdikleri yeni kralın esiri olan Etienne Kohary, onun yüzüne karşı vatanına ihanet ettiğini, Macaristan'ın yüzkarası ve Türklerin alçak esiri olduğunu söyledi. Füleک yıkıldı ve Kschau, Kruczes'lerin ¹⁰⁰ krallığına verildi ¹⁰¹

¹⁰⁰ Kascha Kourrouss Kiraline İhsan öldi, Raşid, I, f. 98. (Hammer cümleyi Fransız harfleriyle alfabetik olarak bu şekilde yazmış Ç.NJ).

¹⁰¹ Bu olaydan ne Macaristan Tarihleri, ne Fessler bahsediyor. Bu değerli vesikanın (Arş. I. R.) kelimesi kelimesine tercümesi Macar İhtilalleri Tarihi'nde, s. 100, ve var-hğmdan bahsedilen ve Fessler'in kopya ettiği IX. s. 510, muahedenin sıhhati şüphelidir. İşte gerçek muahedenin tercüme edilmiş metni:

Burada Sultan'ın işareti:

«Hakan Sultan oğlu Hakan Sultan, Hakan Sultan 1b-rahim oğlu, dâim muzaffer Hakan Sultan Mehmed. İmparatorluğun asil ve ilâhî işareti ve fetihle saadeti yayan ve dünyayı süsleyen Hakanın parlak imzasını taşıyan emri ilâhî ve ebedî yardım ve destekle şu yolda beliriyor: Ebedî kaadır-ı mutlak ve her hâkimiyet ve kudretin sahibi, iyiliklerin donatıcısı ve her türlü şeyin üstünde olan ve eşiti bulunmayan yüce Allah asıl şahsımı adaletli kralların başına yerleştirdiğinden; hâkimiyet güheylânının dizgini ellerimde bulunduğu ve fetihler meydanının elvanı irâdeme göre hareket ettiğinden; kader misâli kesip biçen kılıcımın parlaltısı hâkimiyet mi-kâmını aydınlattığından ve üzerinde yaşanan dünyanın dörtte üçü elimin itaati altında olduğundan, dünyanın sathını örten yaprakları mührümüzle süsledik ve hâkimiyet ve kudretimizin mührünü basdık ki, bunun için Allah'a şükürler ederiz. Bu, dünya şahlarının övlümüne lâıyk ve Şehinşâhlar tarafından muhafaza edilmiş bir âdettir ki, bütün kral ve hükümdarların kutbu ve zabt-u rabt ve kudret sahiplerinin sığınağı olan Bâb-ı Âli'mizin eşiğinin tozuna yüzlerini sürenler her zaman mükemmel bir huzur ve güvenden yararlanırlar ve hiçbir tehlikeye mâruz kalmazlar. Bu sebeblerle Sultan Hakandan çıkan (sâdir olan) bu ilâhî imzanın ve bu asıl ba-râtin taşıyıcısı. Hristiyan halkı prenslerinin zaferi olan, Hristiyan büyükleri arasından seçilmiş, nasrânî cemâatin işlerinin düzenleyicisi ve zafer ve kudretin delillerine sahib ve sonu iyi olası! Toekoeli Emeric Kelirmarck (?) Bâb-ı Âli'mize, bütün istenenleri ve bağlılığı tam bir samimiyetle anlatan, bize hizmet ve itaat irâdesini bildiren bir adam gönderdi. Bu adam, ToekoelTyi, İmparatorluk hazinemize her yıl 40.000 kuruş verilmesi karşılığında, Macaristan ve buraya ait şehirler ve

İki Ahdiler

İbrahim Paşa ve Toekoeli Pest'de birliklerini topladıkları sırada, tuğlar, daha sonra kendisinden bahsedilecek olan Avusturya İmparatorluk murahhası Caprara'mn İstanbul'a gelmesi ve teşebbüslerde bulunmasına rağmen, Macaristan'a savaş ilâm işareti olarak, Davutpaşa ovasında mutâd. törenle dikilmişlerdi (6 Ağustos 1682 -2 Şaban 1093). Kruczes'lerin (Macar âsilerinin) kralı için savaşmış olan Bosna Valisi Abdurrahman Paşa Camiöniec valiliğine atandı ve adaşı, vezir —Sadâret Kaymakamı ve tarihçi— Abdi Paşa vali olarak Basra'ya gönderildi. Önemli olayların merkezi olan İstanbul'daki ikametiyle birlikte bu Paşa'nın yazmakta bulunduğu değerli tarihi de sona erdi. Öyle görünüyor ki, gerek bütün olayların merkezinden uzak olmanın eserini bitirmek için gerekli ve doğru olayları sağlamasına elverişli olmayacağı korkusundan, gerekse Vezir-i âzam'ın tek sebep olarak görevinin ifâsında çok insanca ve çok adaletli davranmasını bu tâyine esas tutması karşısında IV. Mehmed'in bir şey yapmamasına gücendiğinden ve Sultan'ın varlığından uzakta onun saltanatının olaylarını yazmaya devam etmek istemedi. Kaymakam olarak yerine eski Haleb Valisi Mehmed Paşa atandı.

Rus Elçisi

Sultan, Çatalca ve Yapağcı'da avlanarak dokuzuncu defa Edirne'ye gitti. Bir Rus murahhası gelip Çar Feodor Alexiewich'in öldüğünü haber verdi ve Edirne'de kendisine vaadedilmiş olan barış ve ittifakın te'kidinî istedi. Bu olaylar arasında İzmir zelzele ¹⁰² felâketine uğradı; binlerce kişi hayatını

sâkinlerinin ve muhafaza altındaki İmparatorluğumuzun himâyesi altında bulunan Transilvanya ve onun her zaman gözde hizmet verenlerimiz arasında saydığımız tab'ası-mn hâkimiyeti ile donatmamızı rica etti. Ricası kabul gördü ve kendisi (Toekoeli), itaatli kral olarak davranması, itaat yolunda yürümesi şartıyla, 6 Şaban 1093 tarihinde, Orta Macaristan ve buraya bağlı yerler hâkimiyeti ile donattık. Dolayısıyla ona gecikmeksizin bu fermanı ve itaati şart koşan bu beratı gönderdik, emir ettik ki, zikredilen şahıs (Toekoeli) Orta Macaristan ve buna bağlı şehirlerin başı olsun. Muahede metninde zik-' redilmiş olduğu gibi, Bâb-ı Âli'mize hizmette devamlı olduğu ve İmparatorluk hazînemize her yıl kararlaştırılan 40.000 kuruşu gönderdiği takdirde Macaristan halkı hâkimiyetine verilmiş olsun; savaş çıktığında kuvvetleriyle birlikte kendisine bildirilen yerde âmâde bulunsun ve İmparatorluğumuz hizmetinde hiçbir husus ihmâl edilmemiş olsun. Bütün Orta Macaristan halkı onu hâkimi bilsin ve bütün işlerinde usûlüne uygun olarak ona başvursun; bir hükümdarın şerefini teşkil eden emirlerine noksansız bir şekilde uysunlar; ona karşı gelmeyi düşünmeden emirlerine itaatli bir ulak tutsunlar; adı geçen (Toekoeli) hâkimiyetimize boyun eğici kalsın ve adalet tahtımızın dibine devletin durumu üzerine yazılı tezkiyeler bırakmayı asla ihmâl etmesin. 6 Şaban 1093'-de (10 Ağustos 1682) yüksek hâkimiyetimizin payitahtı İstanbul'da tanzim kılındı.»

¹⁰² İtalyanca bir kaynak ölü sayısını 15.000 gösteriyor. Hammer buna bir sıfır fazla diyerek itirazda

kaybetti. Ölenler arasında Fransız konsolosu ile İskenderiye ruhanî reisi de vardı.

Yangın Ve Bir Kuyruklu Yıldızın Görünmesi

Kısa bir süre sonra bir kuyruklu yıldızın görünmesi şehir sakinlerini dehşete düşürdü; nihayet çifte bir yangın üzüntülerinin üzerine eklendi. Ateş, şehrin göbeğinde Tavşantaşı¹⁰³ denilen yerde infilâk edince kıvılcım Sultan Bayezid Câmiinin sol minaresine sıçradı ve minare bu dehşete düşürücü aydınlığın ortasında bir sigara misâli yandı¹⁰⁴. Galatada bir kurşun deposu beş gün süreyle içinden yandı; sonunda alevler duvarlardan çatıya sıçrayınca, bütün bina kül hâline geldi (5 Mart 1683 - 6 Rebiül'evvel 1094). Ertesi gün asıl ocağı Tahta Kapı¹⁰⁵ da olan ateş Süleymaniye'ye sıçradı ve sağlı sollu binden fazla evi yok etti. Bâb-ı Âli ile Rusya ve Polonya'nın (bu murahhas şövalye Proski idi)¹⁰⁶ iki murahhası arasında mükemmel görüşmeler devam ettiği sırada, 1682'de büyük Kuyruklu Yıldız, Büyükayı burcuyla Küçükayı burcu arasında görüldü ve bu olay Avusturya ile savaşa girileceği yolunda yorumlandı¹⁰⁷.

Caprara Murahhas Heyeti

Maslahatgüzar Hofmann'm âni ölümünden sonra Avusturya İmparatorluğu onun yerine Kont Albert de Caprara (generalin kardeşi) *yi atamış ve Kont kalabalık bir maiyyetle İstanbul'a hareket etmişti (3 Şubat 1682). Kontun maiyyetinde diğerleri arasında, yeğeni, marki Buoi de Bologne, genç Kont Thomas Nadaydy, Kont Jo-seph Schlickh, altmış yaşında ve Avusturya murahhası sıfatıyla tercüman Henri Woghin, dört ruhanî (bir cizvit, bir azınlıktan, bir fransiskan, bir chanoine), dil bilen iki genç ve iki özel sekreter, biri yabancı deyimler için, Hollandalı Belloti, diğeri elçiliğin bir Rela-tion'unu yayınlamış bulunan, şifreli muhaberâtla görevli İtalyan Benaglia¹⁰⁸. Kont Caprara, Ofen'de İbrahim Paşa tarafından¹⁰⁹ seçkir* bir

bulunuyor. Kaynağın adı yok, sadece cümle fthnnış (Ç.N.).

¹⁰³ Hammer bu semt adını sadece Almanca harflerle yazmakla yetiniyor (Ç.N.).

¹⁰⁴ Ol şebistanı fezeve bir şem'i furuzan oldu. R&gid, I, f. 98.

¹⁰⁵ Süleymaniye'ye' doğru tahribat yaptığına görç, yangının çıktığı yer Tahtakale veya asıl adıyla Tahtelkale olması gerek (Ç.N.).

¹⁰⁶ Benetti, II, S. 216.

¹⁰⁷ Benetti, II, S. 217-220, bu olayı teferruatıyla anlatıyor.

¹⁰⁸ Grafen Albrecht Caprara, von Benaglia.-S. S.

törenle karşılındı. Paşa Avusturya heyetini karşılamak üzere, Türk âdetine göre iki yanlarında kılıç ve silahlıklar asılı bulunan on dört at gönderdi.

Caprara ile görüşmelerinde İbrahim Paşa, kahve, şerbet, buhur ve g l suyu sundu. Bindikleri gemi Belgrad'a yaklaşırken şehri görmek maksadiyle geminin kapdan köprüsüne çıkan Caprara Tuna nehrine düştü ve kaza, elçiliğinin alacağı netice bakımından iyiye yorulmadı. Büyükçekmece'den ayrılırken Avusturya elçisi    tercümanla birlikte ¹¹⁰ gelip karşıladı. Bo-ęaz'm Avrupa kıyısındaki Kuruçeşme'de kendisine tahsis edilen ikametę ha indi (12 Mayıs 1682). Vezir-i  zam'dan elde ettiği huzura kabul resmi unvanına yaraşır, ve Kara Mustafa Paşa'nin ¹¹¹ mizacına uygun bir ihtişam içinde geçti. Sultan'm bahşettiği kabul resmini ise birliklerin ücretlerinin  denmesi, Yeniçerilerin yemek yemelerinin görülmesi izledi. Yeniçerilerin pilava kaşık çalarken gösterdikleri canlılık, düşman üzerine vanşlarmdaki aceleciliğin' tam benzeri olarak göründü (9 Haziran 1862). Ana dili İtalyanca ile görevinin yeni bir savaşın kötülüklerini önceden bildirmek olduğunu söyleyen Caprara m t arekenin yenilenmesi talebinde bulundu. Sultan: «Pek iyi, pek iyi!» ¹¹² karşılığını verdi. Vezir-i  zam'ın az kelimeyle açıkladığı bu cevabı Bâb-ı  li tercümanı uzun bir yorum şeklinde nakletti. Zira, elçiler tarafından hükümdara hitaben söylenen nutuklar tercümanın yaptığı bir özetle Vezir-i  zam'a bildiriliyor, Vezir-i  zam bunları daha da kısaltarak Sultan'a arz ediyordu; hükümdarın söyledikleri ise Vezir-i  zam'ın ağzında daha genişliyor, tercümanın dilinde ise daha da genişlik kazanıyordu. Mülakatın sonunda Caprara ve m iyyetini oluşturan yetmiş üç kişi için bin ars-lanlı ek  aylık tahsisat verildi.

İmparator Otağı

On dört gün sonra Reis Efendi,  avuş-başı ve Yeniçeri ağası ile ilk defa görüştü (22 Haziran 1682). Bu ilk görüşmenin tarafların yaklaşmalarına ikincisinden fazla yardımı oldu; birincisinin sonunda Viyana'ya bir ulak gönderildi; fakat ikinci görüşmeden sonra, maslahatę zara yeni bir ulak göndermek hususunda yasak emri geldi (7 Temmuz 1682). Transilvanyalı

¹⁰⁹ Benablia'nın Helation'u, Viyaaa'ya dönüşünde imparatora tamamiyle farklı. Bu Relation Kütüphane I. Hist. prof.. No. 408'de bulunmaktadır.

¹¹⁰ Marc Antonio, Janackl Porphrit  ve Georgio Cleronome, Beneglia, S. 43.

¹¹¹ Beneglia, S. 51.

¹¹² Pek ey . pek ey  (Hammer'in dipnotunda aynen  .N.). Caprara ve M. de Khunitz tarafından ortaklaşa yazılan rapor.

murahhaslar Balthasar Markhasi ve Sigismond Boier ve Bâb-ı Âli'ye, Apafy'nin kendi toprakları dışına çıkmasını yasaklaması için büyük miktarda para sunan Wesselini'nin gönderdiği Luilock 1682 yılının başında İstanbul'a gelmişlerdi. Bunlar, anlaşmazlık ¹¹³ ateşini büsbütün alevlendirmek bakımından hiçbir fırsatı kaçırmayarak Avusturya elçiliğinin gayretlerini felce uğrattılar (6 Ağustos 1682). Bununla beraber Toe-koeli'ye krallık berâtının gönderilmesinden dört gün sonra Davut-paşa'da tuğlar dikildi. Belirsiz birkaç sözle maslahatgüzar tatmin edildi. Osmanlı İmparatorluğunun haşmetim açığa vuran bayrak şenliklerinde, Valide Sultan'ın cenaze töreninde bulundu. Nihayet Sultan'ın muhteşem alayını Edirne'de çıkışında ¹¹⁴ (6 Ekim 1682);

bu arada Sultan'ın otağının dört bölüme ayrıldığını gördü. Bunlardan birincisine (Adalet Köşkü) ¹¹⁵ deniliyordu.

Sultan, Adalet Köşkü'nden askerî geçit resimlerini ve idamları seyrediyordu. Köşkü çiçek resimleriyle süslü başlıkları bulunan altın yaldızlı sütunlar tutuyordu. On iki basamakla çıkılan bu köşk, imparator otağının birbirine bağlı öteki üç bölümünden tamamıyla müstakildi. Bu üç diğer daireden ilki kubbe şeklinde sekiz sütunun meydana getirdiği divan salonu idi. Bu sütunlar kadife kaplıydı ve etraflarından altın ve gümüş saçaklar sarkan çiçek vazolarıyla süslenmişti; her tarafta Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış yazılar parıltıyordu. Ortada zengin acem halıları örtülü bir kerevet görülüyor ve bunun üzerinde, küçük sütunları ve ipek yastıklanıyla taht yükseliyordu. Nihayet bomba şeklindeki yatak odası içten çiçekle Şam kumaşı ve dışarıdan kırmızı kadife kaplanmıştı. Yatak samur kürklerden yapılmıştı ve üst kısmı altın pike kubbeliydi ¹¹⁶. Örtü ve yatak muhteşem bir şekilde nakışlı mavi kadifelerle kaplıydı. Yerde deve yününden halı örtülüydü. Bu odanın önünde silâhdâr ¹¹⁷ bekliyordu. Bu üç daire ve Adalet Köşkü, eski bir kale duvarına benzeyen ve girintileri mazgalların ¹¹⁸ başarılı bir taklidi olan bir bölme ile kapanmıştı. Çeyrek mil uzunluğunda bir akıda maiyyet hizmetkârlarının, mutbak ve ahırlarda çalışanların kaldıkları otuz çadır yükseliyordu.

¹¹³ Bu anlaşmazlıkla alakalı bilgiler Viyana arşivlerinde bulunmaktadır.

¹¹⁴ Benaglia, S. 85, bu çıkışın tarihi 8; Benetti, II, S. 10, çıkış tarihi 6, ve S. 10, çıkış tarihi 6, s. 25, çıkış tarihi 10 Ekim. Osmanlı tarihleri bu tarihi kaydetmiyorlar.

¹¹⁵ Adalet Koeschki, italyan âdetine uyarak Türk isimlerini bozan Be-netti'nin yazdığı gibi Adil Chioschi değil.

¹¹⁶ Benetti de bu tarifi vermektedir. IV, S. 20

¹¹⁷ Benetti, S. 21.

¹¹⁸ BenagUa ve Benetti tasvirlerine bu Adalet Köşkü'yle başlıyorlar.

Gün doğarken ordugâh kumandanı Paşa, iki cepheden yürüyen sekiz bin Yeniçeri önünde iki tuğla yürüyüşü başlattı. Bu askeri birliğin subayları (sakalar) atlıydı ve her bölüğün ardından y zba ı ( orbacı) geliyor ve onun yaklaştığı bir zincir veya gümüş ka ıkla-rm  akırtısı ile haber veriliyordu. Atlı albaylar gözalıcı zırhlar giyiyorlar ve sarıklarında balıkçıl ku u tüyünden ay biçiminde bir sorguç bulunuyordu. Bir yay ve sadakla ¹¹⁹ silahlanmışlardı; her birinin ardında kâhyası ¹²⁰ ve tüfek taşıyıcısı, bir seferde çok lüzumlu iki yaveri vardı; hemen ardından iki tuğ ve üç ipek bayrakla Yeniçeri ağası geliyordu; AĞa'yı omuzlarına leopar postu atılmış elli gönüllü takib ediyor, bunları ya ları yirmi, yirmi dört arası zırh gömlekli ve ba larında parlak miğferler bulunan, kırmızı ipek elbiseli omuzlarında zengin işlemeli sadaklar taşıyan, ellerinde bam-bo mızraklar bulunan maiyyet hizmet arı takib ediyor; bir diğer elli maiyyet hizmet arı tüfeklerle silahlanmıştı. Dört sancakd r beyaz, yeşil, kırmızı ve sarı bayrakları ta ıyorlardı. Muzıkacılar arasında, altı f l t  , altı davulcu, dört  alparacı dikkati çekiyordu; sayılan otuzdan fazlaydı ve hepsi de at üzerinde yol alıyorlardı. Pe lerinden tersane erleri, Kapdan Paşa kürekçileri ve yirmi dört saka ve bunların pe lerinden herbiri otuz topu beraberlerinde götüren, dört birliğe ayrılmış bin topçu geliyordu. Bunları 50 kolluk usu (yaver), iki kırmızı, bir yeşil    bayrağı ile Topçu-ba ı (topçu generali), Kaymakam İbrahim Paşa'nın ağaları ve mızraklar, oklar, sadaklar ve' miğferlerle silahlanmış maiyyet hizmet arları, herbiri-ne yirmi yaya mızraklı ¹²¹ y k atlarıyla birlikte sekiz zırhlı süvarinin refakat ettiği kırk müteferrika veya tımar sahibi ¹²² ba larında tören sarıkları ¹²³ bulunan, beyaz kaftanlar giyinmiş, her birini mızraklı, oklu, kalkardı, yan tarafları zengin zırhlardan görünmeyen atlara binmi  maiyyet hizmet arlarının takibettiği kırk mabeyinci geliyordu. Bunlardan sonra gözde vezirin maiyyeti olarak samur kürkler giyinmiş, muhteşem ha  alı atlar üzerinde, gümüş  zengilere basan ve ellerinde aynı m denden kantarmalar bulunan kırk ağa g r l yordu; bunları y k atları ve zengin donatımın otuz maiyyet hizmet arı takib ediyor, gözde vezirin kâhyası mavi ve kırmızı g nderlerin ucunda ta man iki tuğ, kalkanı eğere ili tirilmiş, kılıç ve silahları yan taraflarında asılı, hepsinin ko um takımı birbirinden zengin ve seyislerin

¹¹⁹ Terkes n, bu kelimedenden İtalyanca Turcasso kelimesi çıkarılıyor.

¹²⁰ Mataradji; Beneditti'ye göre, Matarazi ve Toufendji. Benetti'nin iddia ettiği gibi Turferzi değil.

¹²¹ Pichieri.

¹²² Moutterferacha, cioe lanze spezzate, S. 17.

¹²³ Benetti'deki gibi Mouzelvire değil, Moudjewese.

¹²⁴ yedeğinde yedi atla ilerliyordu.

Bunların hemen peşinden Reisül-küttablık azalarının, Devlet Şûrası iki kâtibinin ¹²⁵ hazîne kâtibinin ¹²⁶, yirmi beş kişilik bîr musiki takımıyla geçtikleri görülüyordu. Daha sonra geçenler, başlarına kırmızı başlıklar giymiş ve omuzlarına çeşitli kuşların kanatlarını takmış, garib görünüşleri olan deliler yahut gönüllülerdi: Bunlar samur kürkleri ve uçlarına yeşil, beyaz, san ipek püsküller takılmış gönderler taşıyor, gönüllü ¹²⁷, yâni cesur denilen ötekiler ise karmen kırmızısı elbiseler giymişlerdi ve evvelkilerden farkları başlıklarının yeşil olmasıydı. Onlardan sonra yine Macarların giydiklerine benzeyen kalpakları olan deliler geliyordu. Yalnız bunlar çok uzun samur kürkleri giymişlerdi. Bunların hemen peşinden Vezir-i âzam'ın görülenlerin en kalabalığı, en parlağı olan maiyye-ti geçmeye başlıyordu. Bunların arasında tüfek, kılıç ve kalkanla donatılmış yetmiş atlı sekban, yirmi dört maiyyet hizmetkârı, iki yüz konaçsı subayı, unvanları eski tran krallarının sarayında bulunan Orozanges'larinkine ¹²⁸ eşit iki yüz yüksek rütbeli ağa, her birine bambo mızraklar taşıyan otuz maiyyet hizmetkârının refakat ettiği Vezir-i âzam'ın kırk ağası Vezir-i âzam'ın limon renkli elbiseli, sırma işlemeli benzer savakları olan, bindikleri atların üzengileri ve kantarmaları gümüşten kırk beş maiyyet hizmetkârı; her biri ayrı renk üniforma ile seçilen ve yüz yirmi beş seyisin takib ettiği, altı birlik arasına dağıtılmış iki yüz başka maiyyet hizmetkârı, birincisini takibeden elli maiyyet hizmetkârı, Kara Mustafa Paşa'nın sırma işlemeli savaklar giymiş ve üç sancak taşıyan elli hazîne ağası; silahlı altı üniformalı uşak ve on iki çavuşla çevrelenmiş olarak Kâhya (îçişleri Nâzın); nihayet Vezir-i âzam'ın musiki takımı dikkati çekenlerdi.

Bu sonuncuları Sultan'ın gözetim yüzbaşısı ile yer tanzimcisi, yetmiş mukataa mülâzimi, uzun sanklan ve gümüşlü bastonlariyle yetmiş yedi çavuş ve yirmi iki konakçı subayı hukuk danışmanlarının, molla ve müderrislerin önünde ilerliyorlardı; bu sonuncuları dört av ustası ve şahin, akbaba, atmaca ve çaylak ¹²⁹ avcı-başısı takib ediyordu; bunlardan sonra alemdar, sancak emîri alkışlan ay-. yuka çıkan Halvetiyye, Celvetiyye,

¹²⁴ Serradj. Benetti'ye göre, S. 20, Seraz.

¹²⁵ Tezkeredji (tezkiireci). - 6 Reis-efendi. - Hazine Katibi.

¹²⁶ Mehter. Benetti'ye göre, Mecteri.

¹²⁷ Benetti'ye göre, Miongnouli.

¹²⁸ Farsça kelime, Erzeng. Herod., VIII, 85. Türkçe bunlara Emikdar (emekdar) deniyor. Benetti bunlar için Yagiburia Agaleri (Agaleri) demektedir.

¹²⁹ Şahinci. Benetti'ye göre, Şshinzi: Çakarcı; Benetti'ye «öre, Zashaiffi. Osmanlı imparatorluğu, Teşkilât Kanununa bakınız, n, &, 31.

Mevlevi ve Kuf h  derv   leri ortasında Hz. Peygamber'in yeşil büyük bayra ım taşıyordu. Bun-lann ardından asiller ¹³⁰ tarafından seçilmiş reislerinin rehber-liginde, yeşil sanklariyle Peygamber soyundan elli em r, elbiseleri

deve y n nden on iki  eyh, vaiz, yüz elli  av   ilerliyor, makamca en yüksek, muazzam burma sanklan ile dikkati çeken  stanbul kadısı, Avrupa ve Asya büyük kadısı ¹³¹ yürüyordu; sonra sağda ve solda kırk maiyyet adamlarının korumasında olarak gözde vezir, kaymakam - vezir geliyordu; iki vezirin ba larında etraflarında gümüş bir denizdeki altın nehir gibi y lankavi biçimde dolanan geniş bir  eridin dolandığı muazzam sanklar (kallavi) vardı ve yanlarında k hyalan, silah taşıyıcıları bulunuyordu. Samur astarlı erguvan rengi bir k rk giymiş olan Vezir-i  zam bunların hemen peşinden, g zalıci halleri bulunan bir at üzerinde, zırh  par ltılar saçarak ilerliyordu; atının üzengileri ve kantarmaları altın yaldızlı g m   tendi; kırmızı kadife elbiseler giymiş, bellerinde altın ba a kemerler bulunan yirmi beş yaya hizmetk r kendisini takib ediyordu.

Oda-ba ı (odalar başkanı), Muhzır A a Yeniçeriler albayı ve Vezir-i  zam'ın  ahs  muhafızları y zba ısı, ardında, az bir mesafeden kendisini izlemekteydi; Vezir-i  zam'ın solunda beyaz kürkler içinde ve muazzam sangı bulunan Müftü g r l yordu; onun ardından Yeniçerilerin generalleri geliyordu ve bunlardan biri aynı zamanda Sultan'ın köpeklerinin muhafızı idi ¹³² ve bu hayvanlara ait kenarları sırma işlemeli otuz üç   t , peşinden gelen hizmetk rlar tarafından ta ınmaktaydı. Dört atlı, terkilerine av için yeti tirilmi  dört kedi (leopar) almışlardı. Onlan muhafız birliğinden ba lannda altın ve gümüş yaldızlı tüyleri bulunan, belleri değerli  allarla sıklığı, alt kısmı ancak dize kadar gelebilen altın yaldızlı ceketler ve bağlı botlar giymiş altmış mızraklı süvari, ikişer sıralı düzen içinde takib ediyordu; bunlann hemen ardından ikişer sıralı düzende muhafız birliğinden dört yüz okçu geliyordu. Bunlann da ba lannda Yeniçeri albaylannmki gibi ay şeklinde bir tüy çıkıntısı bulunan başlıklar vardı; tören kavuklan g ynai  saray seyisleri altın yaldızlı ha ilerle, aynı şekilde altın yaldızlı ve fazladan, z mr d, firuze, yakut ve incilerle süslü e erler, kalkanlar ve silahlarla   t l 

¹³⁰ Nakib' l-e raf.

¹³¹ Hammer, «Asya ve Avrupa büyük kadısı* derken herhalde Anadolu ve Rumeli Kazaskerlerinden söz etmek istiyor. Fakat bunlann bir değil iki ayrı şahıs olması gerek ( .N.).

¹³² Tournadfi (Turnacı). Benetti'ye göre, Tournas! (Turnas!): Samsoundji; Benettfye göre, Saznorz!; nihayet bu yazar Sagarci (Sagarci) yi Lu-gozz! yapmaktadır.

dört atı getiriyorlardı; bunların özengi ve kantar-maları bütün koşum takımı gibi altın yaldızlıydı; iki takdis edilmiş deveden biri Kur'an, diğeri Kabe örtüsünün parçasını taşıyordu.

Nihayet beyaz Şam kumaşından ve göğsünden on iki elmas iğneyle tutturulmuş ve arka tarafı eteğine kadar siyah samurla da-ğerlendirilmiş paltosuyla Sultan göründü; küçük mesafelerle yüzünün üstünde ileriye doğru fazla inen sarığının üzerinde elmaslarla değerdendirilmiş üç sorguç yükseliyordu; bir tarafından Haseki ağa (Bostancı-başidan sonra gelen) ve diğerd tarafından solak-başı elbisesinin kenarlarından tutuyorlardı; muhafız birliğinden elli mızraklı ve elli okçu etrafında öylesine sıralanmışlardı ki güneşin ışınlarını yansıtan o miğferler ve dalgalanan tüyler ortasında kendisini çevrelemişe benzeyen ışık hâlesi içinde yüzü bazen görünüyor, bazen kayboluyordu. Sultan'dan hemen sonra yeşil veya vaşak derisi bir palto giymiş olan ve o sırada on sekiz yaşında bulunan veliahd şehzade ilerliyordu ve sadece iki yaya hizmetçi peşinden gelmekteydi; bu geçişdeki tevâzû Sultan tarafından gelebilecek kıskançlığı önlemek içindi; şehzadeyi, görevlerini belirten işaretleri bulunan elbiseler giymiş kırk iç oda hizmetkârı takibediyordu. Silahdâr, tül-benddâr ¹³³ ve çuhadar, Sultan'ın kılıcını, sarığını ve paltosunu taşıyorlardı; bunların arkasından diğerd üç odanın hizmetkârları, baş idarecileriyle birlikte ak-ağalar ve saray baltacıları geliyorlardı. Geçiş, altışar at koşulmuş altı araba, bir büyük tören arabası, öküzlerin çektiğı on dört başka araba; nihayet Macar ve Alman mızraklı süvarilerini andıran (Uhlân) bambu mızraklı ve rüzgarda dalgalanan tabur filamalan ile donatılmış bin beş yüz Sipahi ve silahdâr ile son buldu.

Avusturya elçisi ile murahhası, Sultan'ı ve Vezir-i âzam'ı, Reis Efendi ve Çavuş-başısı ile yıl sonunda evvelkiler kadar neticesiz bir üçüncü toplantı yaptıkları Edirne'ye kadar takibettiler (Aralık sonu 1682). Yeni yılın başlangıcında tuğlar Edirne'de saray kapısına dikildi ve Macaristan'a karşı sefer açıldığı bildirildi (2 Ocak 1683).

Sultan bu ay içinde Çatalca ve Yapağcı'da İstanbul'dan hareketinden öncekine benzeyen büyük bir av partisi düzenledi; bu münâsebetle dört bir taraftan alelade av hayvanları misâli otuz bin kişi getirildi ve bunlara araziyi tarayarak avlanacak hayvanları ortaya çıkarmak görevi verildi; bunların

¹³³ Benetti Dûlbend kelimesini Jûlbend şeklinde vazıyor. Rikabdar (özen-gi muhafızı) ise Benetti de Reschiptar (reşıptar) oluyor. Anaschtana-gasi Anectarağasi (anahtarlar muhafızı), İbrikağasi oluyor. Benetti'yi tenkit eden ve üstelik Osmanlı İmparatorluğu teşkilat kanununu bilen Hammer'in de Almanca harflerle de yazsa, saray görevlerini yapanların unvanlarını hatAsız verdiği söylenemez (Ç.N.).

geçimlerine yardımcı olmak üzere Gelibolu ile Filibe arasındaki kazalara yüz elli bin ek  vergi kesildi. Bu avda ancak bir domuz yavrusu, yedi karaca, otuz tavşan vurulabildi; fakat av, yorgunluktan bitâb düşen çok büyük sayıda avcının hayatına mal oldu. Bu av öylesine öldürücü oldu ki, Belgrad reayas  bu yolda mükellefiyete tâbi tutuldu. Ölenlerin ce-sedlerini gören Sultan maiyyetindekilere şöyle dedi: «Şüphesiz bunlar gıyabımda benim aleyhimde bulunacaklard , bunun cezasını önceden gördüler.»

Ocak ayının ortasında Sultan'm otağları ş hirden yarım fersah mesafedeki ukuraym denilen yerde kuruldu (15 Ocak 1683). Bu otağlar yepyenydi ve evvelce tasvir ettiklerimizden daha muhteşemdi ve yüz bin ek den fazla değ rleri vardı. Fakat bilhassa savaş haz rlıklanndaki lüks, Osmanlı İmparatorluğunca o zamana kadar görülenleri gölgede bıraktı. Bunda Vezir-i  zam'ın ¹³⁴ kibir ve gururu kadar, Sultan'ın bu sefere kadar görülmemiş ölçüde büyük ve debdebeli bir haremle katılmış olmasının da dahli vardı. Hatt  askerler mırıldanarak kadınlar ordusunun erkeklerinki ¹³⁵ kadar kalabalık olduğunu; IV. Murad'ın seferlerine bir tek kadın va iki uşakla çıktığını, şimdi ise harem arabalarının sayısının yüz olduğunu söylüyorlardı. Haseki Sultan'ın arabası gümüş kaplıyd  ve tekerlekleri aynı m denle süslenmişti. Arabalardan her birine koşulan atların h ş  ve koşumlarının astar  kadifedendi ¹³⁶. Vezir-i  zam'ın arabaları ve atlan daha az lüks değildi ve D r  ile Key-husrev gibi İran krallarının savaşa soktukları araba ve atların ihtişamını hatırlatıyorlard . Hemen ardından birbiri peşi sıra İstanbul loncalar  ¹³⁷, meslek grupları ve işçiler Edirne'de boy gösterdiler. Bunlar hiçbir şeyin eksik olmaması için ordunun beraberinde bulunmak üzere ¹³⁸ Edirne'ye gitmek emrini almışlardı. Maskaralar ve hokkabazlar, bu gidişte yürüyüşe neş'e katıyorlard . Ertesi gün on bin Yeniçeri geçit resmi yaptı, sonra Sultan otağ  girmek üzere saraydan ıkt  (18 Mart 1683). O anda öyle şiddetli bir fırtına koptu ki, IV. Mehmed'in sarığı düşecekti, yahut gerçekten düştü, bu da iyiye yorulmad .

Avusturya İmparatoru Le"opold ve Polonya Kral  ile savunma ve saldırı ittifak  yapıldığı tarihe rastlayan 31 Mart günü Yeniçeriler kararg h  kaldırıldı ve ertesi gün Sultan Edirne'den ayrıldı. Avusturya murahhas 

¹³⁴ Relation, Caprara, imparatorluk Kütüphanesi, f. 112.

¹³⁵ Caprara, Relation, f. 97.

¹³⁶ Caprara, Relation, f. 95.

¹³⁷ Caprara, Relation, f. 97 ve Benaglia, Journal de Voyage, s, 102.

¹³⁸ Caprara, Relation, f. 97.

Caprara Yeniçerilerin muhafazası altındaki maiyyetiyle birlikte" orduyu takib etti; zaten ona karşı şerefli muameleyi sürdürmekten geri kalmadılar.

Karargâh kumandanının ellerine bırakılan tuğ ordunun Önünde gidiyordu. Geçilen köy ve kasabalardan ordunun ihtiyacı olan un, saman, arpa ve çadırları tutturmak için kazık alınıyordu. Muhafızlar buralarda oturanların Sultan'ın geçişinden Önce kaçmalarına mani oluyorlardı. Fakat Sultan'ın geçmesinden hemen sonra, IV. Mehmed'in ordusunda bulunan Asyalı birliklerin verecekleri eziyetten kurtulmak için evlerim yakmak ve dağlara çekilmekte serbest kalıyorlardı. Ordunun Önünde bir koyun sürüsü yürüyor, sürünün belirli bir bölümü, ertesi sabah birliklere dağıtılmak üzere her akşam kesiliyordu. Ordunun geçiş yolu mesafeden mesafeye yüksek arazide küçük hedeflerle işaret edilmişti; bunlardan karşılıklı iki hedef Sultan'ın geçişini, sadece bir teki ise Vezir-i âzam'm geçişini işaretliyordu. Her alayın ağırlığını taşıyan beygirlerin Önünde bir çingirak ve çan sesi kazanları ve kepçeleri taşıyan beygirin yaklaştığını haber veriyordu. Köylerde ve kasabalarda musiki sesleri duyuluyordu; Yeniçeri şâirleri (her alayda bu gezginci şarkıcılardan belirli bir sayıda bulunuyordu), alaycı ve açık saçık güfteler okuyorlardı; bunlar okurken, mahsul hırsızları çadır bezleri üzerinde havaya fırlatılıp düşürülerek altı okka edilme cezasına çarptırılıyorlardı. Her gece ezan sesleri herkesi Pâdişâhın mutluluğu için Allah'a yalvarışlar, hu ve Allah çağışlarıyla sona eren namaza çağırıyordu.

Filibe'de ordu, otuz kişilik maiyyet ve yirmi araba ile Kaschau'-dan gelen Toekoeli'nin murahhasları Macar Etien Sırmay ve Alman yüzbaşı Pierre FeirUe ¹³⁹ karşılaştı. Toekoeli Viyana'da Bâb-ı Âli ile Avusturya arasında barış aracılığı rolü oynadığı sırada Türk ordusunun bu başkent ¹⁴⁰ üzerine yürüyüşünü hızlandırıyordu ve murahhasları Vezir-i âzam'a onun tarafından hazırlanmış bir savaş plânı sunuyorlardı. Yeniçeri ağasının Belgrad'a gelişinden üç gün sonra Sultan on iki bin Yeniçeri ve dört bin Sipahinin başında bu şehre girdi; Vezir-i âzam'ın sağında ve solunda iki oğlu at üzerinde ilerliyordu; arkasından bin beş yüz yaya Boşnaktan oluşan muhafız birliği geliyordu; bunlar Arnavut kılıçları, uzun başlıkları, kırmızı pantolon ve beyaz yün çorapları ve aynı renkdeki bol kolla-riyle dikkati çekiyorlardı.

¹³⁹ Benaglia'ya göre, bu murahhasın adı Feyl'di; Bununla beraber Khu-nitz'in Rapor'unda murahhasların adları Sermai, Ubizpal ve Frei Pe-ter olarak okunmaktadır.

¹⁴⁰ Toekeli che offeriva la mediazione del la pace a Vienna non faceva altro che servire acclo che si esca presto in campagna, accio si at-tachi Vienna. St. R.

Kara Mustafa Paşa Serasker

Toekoeli'nin ve Raguza Cumhuriyeti'nin murahhasları Belgrad'-da huzura kabul müsaadesi elde ettiler; Raguza murahhasları son üç yılın vergi tutan olan on iki bin duka altını getirmişlerdi. Avusturya İmparatoru ile Polonya Kralı arasında 31 Martta bir savunma ve saldırı anlaşması imzalandığı bu sırada haber alındı. Ertesi gün IV. Mehmed benzeri görülmemiş derecede muhteşem bir törenle Hz. Peygamberin kartal ni anlı kad m yeşil sancağını, kendisine Ba kumandanlık ¹⁴¹ da tevcih ederek Serasker'e teslim etti. Sancağın Serasker'in ellerine teslim edilmesiyle Sultan'ın elinde olmasının farksızlığını belirten zabtın, tutulmasından sonra, törenin sonunda Vezir-i âzam'a Seraskerin sahip bulunduğ  iktidarın sınırsızlığının al metleri olan bir kılıç, bir at, bir k rk ve balıkçıl ku u tüyünden bir sorguç verildi. Hareketinden  nce, Sultan ve veliahd  ehzade artık Serdâr-ı Ekrem unvanını da almış bulunan Vezir-i âzam'ı bir ziyaretle  ereflelendirdiler.

Toekoeli Essek'de

Birliklere  cretlerinin verilmesi gereğ  ve Toekoeli'ye bah edilen muhteşem kabul resmi, Essek'de on iki gün kalmayı zorunlu kıldı. Toekoeli bir yandan Avusturya İmparatorluğ  komiserleriyle m z kerelerde bulunurken, diğ er taraftan yukarı Macaristan'da tahkim edilmiş bölgeleri mahsur durumda tutuyor ve birkaç jesiri serbest bırakırken, Türkleri Tschakaourne ve Schitt ¹⁴² adalarına saldırmaları için tahrik ediyordu (7 Haziran 1683). Avusturya murahhası, kendisini geri  ağır an İmparatorluk Savaş Konseyi Başkanı Bade prensinin Vezir-i âzam'dan bir cevap almak üzere huzura kabul müsaadesi koparmayı başardı. Reis Efendi cevabı Vezir-i âzam'ın ellerinden aldı ve elçilik kâtibi Benaglia'nın ellerine teslim etti. Murahhasa  ağırıldığına göre gidebileceğ  ve uygun gördüğü takdirde bütün görmüş olduklarını bir raporla bildirebileceğ  uygun bir lis nla anlatıldı.

   gün sonra Toekoeli'yi tatmin etmek maksadiyle, Kruczesler kralı sıfatıyla  avu -ba ı, Sipahiler ağası ve B b  Âli tercümanı tarafından

¹⁴¹ Hammer Ba kumandanlık tevcihinden söz ediyor. Tabii, bu, Serdar-ı Ekremlik verilmesi demektir ( .N.).

¹⁴²  ubatta. Macaristan Karı ıklıkları Tarihi'nde bunlardan birincisine Serin adası (Zrinyi adası), ikincisine Schultz (Sultz) adası denilmektedir, s. 415.

tazimatta bulunuldu. Toekoeli, borazanların, çalpara ve fülüt sesleriyle yüz yirmi kişilik gönüllü muhafızları, mavi bayrağında altın bir kılıçla silahlı bir kolu temsil eden yüz elli Macar atlısı; bunların hemen peşinden dört trompet, dört yük atı geliyor, bunların arkasından Toekoeli'nin armaları bulunan kırmızı bayrağını taşıyorlardı; çok küçük iki Macann arasında, aralarında Kont Homonay da olmak üzere elli Macar asili ilerliyordu; bir bayrak Türklerle karışık ve onlarla kardeş olmuş bir Macar asilleri topluluğunun Önünde yol almaktaydı; sonra en gözalıcı elbiselerini giymiş bir halde, kaplan postlarıyla örtülmüş yaya altı oda hizmetkârı tarafından çevrelenmiş olarak Toekoeli geliyordu; kendisinin üzerinde bir vaşak kürk bulunuyordu ve bu vaşak kürkün etrafı sırma dantel çevreliyordu; şapkası büyük bir balıkçıl kuşu tüyünden sorguçla süslenmişti; arkasından tören arabasını getiriyorlardı; portakal rengi astan olan kırmızı ipekli elbiseler giymiş altı piyade eri arabanın kapısı önünde duruyordu; bu arabayı aynı biçimde bir diğer araba izliyordu; sonra, yeşil renkli ve temsil ettiği millet gibi parçalanmış Macar bayrağı geliyordu; hemen peşinden gümüş düğmelerle süslü mavi üniformalı bir Macar piyade birliğinin geçtiği görülüyordu; şapkaları bir tüy kümesiye yükselmişti; kılıç ve mızrakla donatılmışlardı; nihayet dört yüz süvariyle alay sona eriyordu.

Kara Mustafa Paşa tarafından yukarı Macaristan'ın hükümdarı olarak yerleştirilmiş olan Kruczes'lerin kralı, mevkiine uygun, şerefli bir şekilde karşılandı ve kendisine samur bir kürk palto giydirildi, bu palto zengin kumaşlarla süslenmişti; maiyyetindekilere yetmiş kaftan dağıtıldı (10 Haziran 1683). Kara Mustafa Paşa, bu vesileyle Kanunî Sultan Süleyman'ın Mohacs (Mohaç) şehrinde ve Vezir-i âzam Mehmed Paşa'nın Rakos sahrasında Bocskai'ye, her ikisi de Türkler tarafından taç giydirilmiş hükümdarlara gösterdikleri muameleyi kabul resminde taklid etmeye çalıştı. Benzerliği tamamlamak için Toekoeli, Zapolya'nın Sultan Süleyman'a ettiği hizmetin aynını Kara Mustafa Paşa'ya gösterdi ve Avusturya'nın başkenti Viyana üzerine yıkıcı yürüyüşünde rehberlik görevini üstlendi.

Tatar Hanı Stuhveissenbourg'da

Ertesi gün Niğbolu Valisi Hüseyin Paşa da Essek'e geldi; Erlau Valiliğine atanarak Kuru Bey gibi Buczin ¹⁴³ üzerine yürümek emrini aldı. Diyarbakır

¹⁴³ Puschin. Raşit, I, f. 90.

Valisi Kara Mehmed Paşa  nc  ¹⁴⁴ kumandanlığına atandı, ardı kumandanlığı şam Valisi Soluk Hüseyin Paşa'ya verildi. Kara Mehmed Paşa, Sivas Beğlerbeyi Halil Paşa ile birlikte, emirlerinde bulunan üç bin Yeniçeri ve beş yüz Cebeciyle ele geçirmeyi başardığı Wezsprim şehrine hücum etmek emrini aldı. Stuhlweissenbourg halkı, başlarında ulem ları ile gelip Vezir-i  zam'a Wezsprim'i işgal etmekteyse yıkılmasının daha iyi olacağını arzettiler. Fakat buna aldırış edilmedi ve bu yere dört yüz kişilik bir garnizon bırakıldı. Zrinyi ve Bathiany'nin itaatini arzetmek üzere gelen murahhaslar ayrıcalıklı bir şekilde kabul edildiler. Kırım Hanı Murad Giray iki oğluyla gelip Stuhlweissenbourg'-da orduya iltihak etti. Rumeli ve Anadolu Beğlerbeyleri Hasan ve Ahmed Paşalarla Osman Paşa'nın oğlu kendisini karşılayıp Vezir-i  zam'ın otağına getirdiler, Vezir-i  zam Hana bir kılıç, bir ok kılıfı, biri kürklü, öteki k rks z sırmayla dokunmuş iki şeref hil'ati ihsan etti; oğullarına da samur k rk giydirdildi; diğer mirzalara da kaftanlar ihsan edildi.

Toplanan ve Kırım Hanının da katıldığı bir savaş meclisinin peşinden, Vezir-i  zam, orduya Viyana  zerine yürümek kararını bildirdi ¹⁴⁵. Büyük bir yangından büyük ölçüde zarar gören Gran'a şehrin yeniden yapılmasına nezâret etmek üzere komiserler gönderildi. Birkaç gün sonra, Ofen Valisi büyük bilgi, hikmet sahibi Koca İbrahim Paşa bütün tımarlı askerleriyle birlikte orduya geldi,  nc  kumandanı Kara Mehmed Paşa Raab'a kaçmakta olan Saint Marton manastırında oturanları öldürttü (28 Haziran 1683 - 3 Receb 1094). Başlarını Serdâr'a gönderdi ve ondan manastırı havaya uçurmak izni istedi. Raab surları önüne gelince, Osmanlı ordusu Avusturyalı generalle savaşa tutuştu. Hristiyanlar Raab ve Rabnitz nehirleri arasında uzanan ovada karargâh kurmuşlardı ve iki nehrin birleştiği noktada Raab kalesi yapılmıştır. Diyarıbakır, Haleb, Adana ve Sivas Beğlerbeyleriyle Sultan Nureddin'in başında bulunduğu sekiz bin Tatar da dahil olmak üzere yirmi bin askerle Mo-riczhida palangasını ele geçirdiler. Burası Osmanlı

¹⁴⁴ Tscharkadji ( arhacı olacak  .N.). Aynı eser

¹⁴⁵ Hammer savaş meclisinde g r ş lenleri Viyana muhasarasının başarısızlığı sebeplerinin iyice anlaşılmaması için aşağı yukarı tamamen vermemektedir. Oysa Osmanlı müverrihleri bu konuda bilgi vermektedirler. Bunların bir  zeti olan İsmail Hami Danişmend'in «Osmanlı Tarihi Kronolojis»ndeki bilgiyi buraya aktarmamız yerinde olacaktır: «27 Haziran 1683 - 2 Receb 1094 Cumartesi Stuhlweissenbourg-Istoni-i Belgrad harb meclisinde Viyana muhasarasına karar verilmesi. Mecliste Serdar-ı Ekremle Reis- l K ttab Telhtsi-zade Mustafa Efendi doğrudan doğruya Viyana  zerine yürümek fikrini müdafaa ettikleri halde Kırım Hanı Murad Giray'la Budin Beylerbeyi Arnavut Koca İbrahim Paşa bu sene Raab- Yanık ve Komorn - Komran kalelerinin fethiyle İktifa edilip Tatar ordusunun Avusturya'yı tahriş ederek kuvvetten düşürmesi ve ertesini sene de Viyana  zerine gidilmesi fikrinde bulunmuşlarsa da, muhtelif mülahazalara istinad eden Serdarın ısrarı üzerine nihayet onun fikrinin kabulüyle neticelenmiş ve hatta İbrahim Paşa inat lılığından dolayı takdir edilmiştir.» İleride bu konuda daha fazla bilgi verilecektir ( .N.).

karargâhının üç fersah üst tarafında bulunuyordu. Osmanlılar düşman karargâhının gerisine sarkıp bir baskın hareketinde bulunmaya çalıştılar; fakat nehrin hiçbir yeri geçit vermediğinden Buğdan voyvodası Raab suyu üzerinde mümkün olduğu kadar sür*atle bir köprü kurmak emri aldı. Köprü gece boyunca tamamlandı; gün ışıırken ordunun bir bölümü nehri geçti ve Tatarlar yolları üzerindeki her şeyi tahrib ederek Raab ile Rabnitz arasında yayıldılar, Hristiyan ordusu bu şiddetli saldırı karşısında tutunamadı; piyadesi Raab üzerine ric'at etti, süvarisi köprüyü yakarak Rabnitz'i aştı; fakat Tatarlar nehri yüzerek geçip kaçanları Altounbardak ¹⁴⁶ şatosuna kadar takib ettiler.

Kendisine teslim olması ihtar edilen Raab kalesi kumandanı Osmanlılara akıllıca cevap verdi. Onlara kalenin savunulmadan tesliminin imkânsız olduğunu bildirdi; Vezir-i âzam'ın Raab önünde zaman kaybetmemesini, Viyana üzerine yürüyüşüne devam etmenin en doğru hareket olacağını imâ etti, ayrıca Viyana bir kere ele geçirildi mi bu kalenin de tek kurşun atmaksızın teslim olacağını sözlerine ekledi. Bu mesajı getiren görevli görüldüğü zaman, harp meclisi karşı yakaya geçilip Viyana üzerine yürümek kararını vermişti. Yalnız Budin Beğlerbeyi Koca İbrahim Paşa aksi kanaati savundu ve görüşünü desteklemek için bir halının üzerine bir kese altın koyan ve haliya dokunmadan onu alacak kimsenin keseye sahip olacağım bildiren bir kralın misâlini verdi. Kralın yaverlerinden biri haliyi kaldırarak keseyi yan tarafa yuvarladı ve böylece kesenin içindeki altınları kazandı. Koca İbrahim Paşa: «İşte böyle, diye devam etti, Raab'dan başlayarak yolumuzun üzerindeki bütün düşman yerleri itaat altına almamız gerekir, Viyana bu sonbahar değilse, önümüzdeki baharda kendiliğinden düşecektir ¹⁴⁷.» Bu karşı çıkışa hiddetlenen Vezir-i âzam sert konuşarak ona: «Seksenlik ihtiyar, dedi, senin dimağın düşünce kabiliyetini kaybetmiş.» Suriye Valisi Hüseyin Paşa: «Haşmetlû efendimiz, diyerek Vezir-i âzam'ın sözünü kesti, size yerinde tavsiyeleriyle yardım eden Paşa babanızın sözlerini dinleyiniz.» Kara Mustafa Paşa: «O benimle gelmeyecektir, diye

¹⁴⁶ Altounbardak, altın kap, şüphesiz bu kelime Boldogh Assony'nin bozulmuş şeklidir.

¹⁴⁷ Hammer, daha önce bir dipnotta da belirttiğimiz gibi, savaş meclislerinin yerini de itirazcılar da birbirine karıştırmaktadır. tstoni-l Bel-grad'da toplanan harp meclisinde evvelce belirttiğimiz gibi, Veziri-azam'ın Viyana üzerine gitmek kararına yalnız Koca İbrahim Paşa değil, Kırım Hanı Murad Giray da itiraz etmiş, iki itirazcı yukarıda belirtilen görüşte birleşmişlerdir. Muhasarada görüleceği gibi, fikirleri kabul edilmediği için, ayrıca başka sebeplerle bu iki adam vazifelerini yapmamak suretiyle ihanet etmişlerdir. Bunların ihanetlerinde şahsi öfke ve garazdan başka sebepler de bulunabilir. Veziriazam'ın Viyana üzerine gitmek istemesi Avusturya - Polonya ittifakını haber alması, ayrıca Papalığın Viyana'ya yardıma hazırlandığını Öğrenmiş olmasıyla izah edilebilir (Ç.N.).

cevap verdi; ihtiyar burada kalacak ve mühimmat işleriyle meşgul olacak.» Koca İbrahim Paşa: «Beni burada bırakınız veya götürünüz, emir vermek sizindir, ben kararınıza boyun

eğceğim.»

Bosna Valisi Hızır ve eski defterdar Ahmed Paşalar Raab suyu üzerinde iki köprü kurmakla görevlendirildiler; Vezir-i âzam çalışmalara şahsen nezâret etmek üzere birincisinin önünde bir çadır kurdurdu. Yakındaki Tata ve Papa şatolarından birincisi mukavemet göstermeden, ikincisi ise biri Şam, diğeri Erlau Valisi olan Hüseyin ve Ali Paşaların muhasara hareketlerinden sonra teslim oldular. Csenad beyi, bu şatoların ilkinde dört yüz Temeşvar piyâde-siyle muhafız olarak bırakıldı; ikincisinde ise beş yüz atlı kaldı. Yirmi bin Tatar askeriyle Pestfe gönderilen Nureddin antik Carnuntum üzerinde, Petronel dolaylarında, Viyana'ya çekilen imparatorluk ordusunun öncü kuvvetleriyle karşılaştı, firara mecbur ettiği bu kuvvetlerin ağırlıklarını ele geçirdi. Bu çatışmada genç Louis de Savoie ölüm derecesinde yaralandı. Her iki taraftan cesetler ¹⁴⁸, eskiden Roma İmparatorluğunun Kadeşlerin istilâlarına karşı sınır kalesi olarak kullanılan şehrin meydanını örttü.

General Caprara ile Albay Montecuccoli bu çarpışmanın cereyan ettiği gün Viyana'ya gelip Türklerin sür'atli adımıyla ilerlediklerini haber verince, İmparator bütün yakınlarıyla birlikte başkenti terketti, akşamın saat ikisinden sekizine kadar, uzun bir arabalar dizisinin Tuna'yı geçip yukarı eyâletlere doğru yol aldığı görüldü ¹⁴⁹.

Aynı akşam Petronel zaferini haber alan Kara Mustafa Paşa, ertesi sabah (8 Temmuz 1683 - 13 Receb 1094) ¹⁵⁰ kıyılarında on dokuz yıl önce general Montecuccoli'nin Vezir-i âzam Fazıl Ahmed Paşa'ya dikkate değer

¹⁴⁸ Avusturya imparatorluğu müverrihi iki ordunun kayıplarından Avusturyalıların elli, Tatarların iki yüz olarak bahsetmektedir. Râşid'in Osmanlı Tarihi'nde ise Avusturya öncüsünü oluşturan beş yüz askerin çoğunluğunun parçalandığı kaydedilmektedir.

¹⁴⁹ Bu olayı bir de Osmanlı tarihlerinden, özellikle bunların hepsini gözden geçiren İsmail Hami Danişmend'in «Osmanlı Tarihi Kronolojisinden takib edelim:

«Düşman ordusu Başkumandanı Duc Charles de Lorraine Türk ordusunun ileri hareketine mani olmak üzere Aşağı Avusturya hududunda ve Leyta nehrinin öte yakasında bulunan Petronell'de mevzi almışsa da, 7 Temmuz - 12 Receb Çarşamba günü sevk edilen bir kuvvete mağlûb olup birçok ağırlıklarını bırakarak ric'ate mecbur olmuş ve işte bunun üzerine imparator Birinci Leopold payitahtının müdafaasını Kont Ernst Rüdiger von Starhemberg'e bırakarak o akşam bütün saray halkıyla Viyana'dan kaçmak cebânetini göstermiş ve hattâ kapıları açık kalan saray yağma edilmiştir: imparator kaçarken halkın:

— Bizi bırakıp nereye gidiyorsunuz? diye bağırduğundan bahsedilir.» (Ç.N.)

¹⁵⁰ Yâni aşağı yukarı hemen bütün Viyana muhasarasını anlatan tarihçilerin ileri sürdükleri gibi yedinci gün değil.

bir mağlubiyet tattırdığı¹⁵¹ Raab nehrini geçti. Ofen Valisi İbrahim Paşa ve Silistre Valisi Mustafa Paşa birkaç bin Yeniçeri ile köprülerin korunmasına memur edildiler; emirlerine topçular da verildi.

Muhafızları su doldurulmuş hendekler ardında birkaç saat boyunca parlak bir savunmada bulunan Altenbourg,. Adana Valisi Mehmed Faşa tarafından hücumla zaptedildi, muhafızlar kılıçtan geçirildi. Kalenin

¹⁵¹ Hammer 1664 yılı 1 Ağustos Cuma (H. 8 Muharrem 1075) günü cereyan etmiş olan Saint-Gotthard muharebesinden bahsediyor. Bu muharebenin cereyan tarzı ve neticesi teferruâtıyla anlatılınca bu değerli tarihinin çeşitli sebepler yüzünden gerçekleri değiştirmek hevesine kapıldığı anlaşılacaktır:

Serinwar muhasarası sırasında Muhr (Mura) nehrinin karşı yakasına geçirilen bir Türk müfrezesine karşı taarruza geçen Avusturya Başkumandanı Kont de Strozzi öldürüldüğü için, bu sırada düşman ordusunun başında onun yerini alan meşhur feld-mareşal Kont Ray-mond de Montecuccoli bulunmaktadır. O sırada Avrupa'nın en büyük askeri sayılan bu mareşal İtalyan olduğu halde sonradan Avusturya hizmetine girmiştir. Türk ordusu Serinwar'dan Yanık Kale'ye doğru giderken Küçük Komran Egerseg (Egerszeg), Peleşke (Poeloeske). Egervar, Kemendvar ve Koparnak kaleleriyle palangaları genellikle mukavemetsiz teslim alındıktan sonra kamilen tahrib edilmiştir. Kanuni döneminde yakıldığı için «Yanık- denilen Raab kalesi aynı addaki nehrin sol kıyısında bulunduğundan suyun sağ kıyısında bulunan Osmanlı ordusu elverişli bir geçit yerinden karşıya geçmek zorundadır. Mareşal Monuccoli kumandasında Alman, Macar ve Fransızlardan oluşan düşman ordusu da nehrin sol kıyısını takib etmektedir. Türk ordusu sağdan ilerledikçe, Avusturya ordusunun da soldan ilerlediği rivayet edilir. Türk ordusu nihayet 30 Temmuz - 6 Muharrem Çarşamba günü nehrin sağ kıyısındaki Saint-Gotthard köyüne varıp kıyıya muvazi tepelerin sırtlarına çadırlarını kurmuştur. Bu sırada düşman ordusu da karşı kıyıdaki Moggers köyünün önlerindedir. Garb kaynaklarında Türk ordusunun mevcudu 60 bini muntazam asker olmak üzere 130 bin ve Avusturya ordusu da sadece 30 binden ibaret gösterilirse de bu sayılar taraflar için çok mübalağalıdır. Osmanlı kaynakları düşman ordusunu 50-60 bin olarak kaydeder. Türk ordusunun oraya gelişine rastlayan Çarşamba günü Saint-Gotthard'ın bir saat kadar yukarısında dört atlinin yanyana geçmesine elverişli bir geçit bulunmuştur: Suların derinliği özengi ıslatacak kadar gösterilen bu geçitte Perşembe günü hafif bir «yaya köprüsü» kurulmuş ve o akşam geçirilen bir Yeniçeri müfrezesi karşı yakanın fundalıklarında tutunup metrisler açmıştı*; nihayet bu Cuma günü Serdâr-ı Ekrem köprüyü inceledikten sonra Pazar günü bütün orduyu geçirmek üzere karşı yakadaki köprübaşını iki gün tutmak vazifesiyle Bosna Beylerbeyi Boşnak İsmail Paşa kumandasında beş bin asker geçirmiş, bu sırada fazla ağırlığa dayanamayan köprü yıkılmıştır. Bu beş bin kişinin derhal savaşa tutuştuğunu gören Serdâr, piyadeleri süvarilerin terkilerine bindirip beş bin kişi daha sevkettiği için, karşı yakadaki kuvvet on bini bulmuştur; zevali saat 9'dan 4'e kadar 7 saat süren meşhur Saint Gotthard meydan muharebesi işte bu 10 bin kişilik Osmanlı fırkasıyla düşmanın tüm kuvvetleri arasında olmuş, o sırada çok şiddetli bir yağmur nehrin sularını kabarttığı ve köprü de yıkılmış olduğu için Fazıl Ahmed Paşa artık imdad kuvveti gönderememiş ve işte bundan dolayı ilk önce düşmanı püskürtüp karargahına kadar girmiş olan Osmanlı fırkası tedricen yıprandıkça sahile doğru ric'at etmiş, İsmail Paşa ile maiyyetindeki Paşalardan bazılarının şehid düşmesi üzerine bu ric'at bir bozgun şeklini almış, bütün asker geçit başına yığılınca düşman da o noktaya saldırmış ve bazı çağdaş Osmanlı kaynaklarına göre dört bin kadar asker suda boğulup şehid olmuşsa da gerçi kalani beri yakaya geçmiştir. — Garp kaynaklarına göre o gün harbde Şehid olan Türk askerlerinin sayısı 6000 ve suda boğulanlar da 8000, yfını toplamı 14 bin gösterilir-, hattâ 25 bin rivayeti bile vardır! Fakat bu 14 ve 25 bin toplamaları karşı kıyıya geçen 10 bin kişilik fırka mevcudundan 4 bin ve 15 bin fazladır—. Montecuccoli'nın hatıratından itibaren bütün Garp kaynaklarında bu Saint Gotthard muharebesi fevkalade mübalağalarla süs-. lenip bir destan haline getirilerek bütün Türk ordusunun imhası gibi bir şekle sokulursa da bunun aslı astarı yoktur. Erkanıharb feriki Ahmed Muhtar Paşa'nın «Saint Gotthard'da Osmanlı Ordusu» adlı eseri işte bu noktayı açıklamak için yazılmıştır. Buna karşılık düşman zayıfatının ağırlığını Montecuccoli bile itiraf etmektedir. Beri yakada daha iki gün kalmış olan ordu kuvayı külliyesinin hiç sarsılmayan kuvvet ve kudretine nisbetle bugünkü hadisenin ehemmiyet-sizliğinden bahseden Silahdar Fındıklı Mehmed Aga:

B\ vak'ayı ftTıy^mria-n sonra bile işitmemiş adem nihayetsiz idi» diye Saint Gottard muharebesini adeta bir müfreze müsademesi şeklinde gösterir. Meselenin aslı böyle olmasaydı, Avusturyalılar, kendileri için çok ağır şartlar taşıyan Vasvar barış andlaşmasuu imzalar maya herhalde yanaşmayacaklardı (Ç.N.).

mahzenlerinde yığılmış bulunan otuz veya kırk bin kilo buğday düşmanın eline geçmesi korkusuyla yakılmıştı. Bununla beraber Mehmed Paşa, Kara Mustafa Paşa tarafından bir samur kürk ihsan edilmek suretiyle mükâfatlandırıldı. Fakat, Kara Mustafa Paşa, kendisine Viyana sûrlarına kadar bu zaptetme ve yakıp yıkma hareketlerinden vazgeçmesi emrini verdi.

Türklerin Macaristan Ve Avusturya'daki Tahribatı

Kale bedenleri bir dağa yaslanmış olan Haimbourg da Haleb Valisi Ebubekir Paşa tarafından hücumla ele geçirildi. Muhafızları kılıçtan geçirildi ve zengin, çok sayıdaki anbarları Osmanlı ordusu tarafından yağmalandı. Haimbourg'un gösterişli resmî binaları yakıldı (Râşid, I, f. 103'de bu binalar için Aman'mkiler kadar yüksek, diyor). Kruczes'ler kralı elli kadar ¹⁵² şatoyu yaktı: Böylece Toekoeli Türklere onların müttefiki sayılmaya ve bayrakları altında çarpışmaya lââyık olduğunu isbaüamaya çalıştı ¹⁵³. Viyana dolaylarında bir bu kadar kasaba da Tatarlar tarafından tah-rib edildi. Yalnız, sakinleri Osmanklanınkinden daha az kudretli olmayan Toekoeli'nin müdafasını istirham etmiş olduklarından Bruck, Oedenbourg ve Eisenstadt yakılıp yıkılmaktan kurtuldular. Gerek iç ve gerekse dış pek çok düşmana direnmiş, Baumkircher'in kumandası altında âsilere ve bizzat büyük Corvin'e kafa tutmuş, kont Bussy Rabutin'in kumandasında birinci Viyana muhasarası sırasında bir günde ard arda gelen dokuz hücumu püskürtmüş

¹⁵² Topoğrafik Münasebet, adlı eser, Avusturya Arşidüklüğüne bulunan kilise, manastır ve benzeri dinî eserlerden bahsederken, Viyana 1824, bunların arasında muhasaradan en fazla zarar görenleri şöyle sıralıyor: 1 — Klos-terne'ubourg, s. 80; 2 — Leopoldiberg, s. 178; 3 — Grinzing, s. 288; 4 — Doebling, s. 219; 5 — Herrnals, II, s. 10; 6 — Mauerbach, II, s. 69; 7 — Hütteldorf, II, s. 80; 8 — Maria Brunn, II, s. 90; 9 — Purkersdorf, II, s. 109; 10 — Penzing, II, s. 140; 11 — Hiezing, II, s. 171; 12 — Meidling, II, s. 203; 13 — Moedling, III, s. 20 - 57; 14 — Perchtoldsdorf, III, 90; 15 — Briedermansdorf, III, s. 135; 16 — Dağ eteğinde, II, s. 165; 17 — Dağ eteğinde En-zersdorf, III, s. 48; 18 — Atgerzdorf, III, s. 190; 19 — Liesing, III, s. 209; 20 — Laa, III, s. 233; 21 — Himberg, III, s. 257; 22 — Voesendorf, III, s. 288; 23 — Simering, III, s. 310; 24 — Laschsenburg, III, s. 319; 25 — Spar-bach, IV, s. 21; 26 — Baden, IV, s. 60; 27 — Voeslau, IV, s. 123; 28 — Gundramsdorf, IV, s. 151; 29 — Heilingenk-reuz, IV, s. 213; 30 — Kottlingbrunn, IV, s. 240; 31 — Klau-sen Leopoldsdorf, IV, s. 242; 32 — Sulz, IV, s. 283; 33 — Leobersdorf, V, s. 121-26; 34 — Pottenstein, V, s. 141; 35 — Gutenstein, V, s. 220; 36 — Ufienfeld, IV, s. 197; 37 — • Wilhemsburg, IV, s. 328; 38 — Traisen, VI, s. 344; 39 — Hainfeld, VI, s. 350; 40 — Ramsau, VI, s. 355; Vael-kern şunları da zikrediyor; 41 — Schwechat, s. 12; 42 — Fischament, eben da; 43 — Aderkling (Ottokring), s. 16; 44 — Penzing, s. 16; 45 — Waehring, s. 16; 46 — Nuss-dorf, Ayn. s.; 47 — Pelndorf; Zierndorf; 49 — Hiezing.

¹⁵³ Yazar Kefiller weroub iz hak ihlazs ile djalerin khalass ettiler, yani: «En muteber teminatlar verdiler ve canlarını kurtardılar.» Avusturya imparatorluğu tarih yazarı Macar asilerinden böyle bahsediyor. (Yukarıdaki terkipli cümle Hammer tarafından dipnota konulmuştur ve cümle Avusturya imparatorluğu tarih yazarı tarafından kaydedildiğine işaret edilerek Almanca bir dereceye kadar doğru tercümesi verilmiştir. Ç.N.).

olan merd ve sadık Neustadt şehri Vezir-i âzam ve Tatar hanının teslim ihtarnamelerine bütün toplarının ateşlenmesiyle karşılık verdi ¹⁵⁴.

Birinci Viyana muhasarası sırasında Süleyman'ın büyüklüğü imparatorunkini andıran otağının kurulduğu yerde yapılan yeni binalar, Kanunî'nin hâtırasına saygı gösterilerek yıkılmaktan kurtuldular. Leyta kıyılarından Calenberg bağlarına kadar göze yalnız alev sütunları görünüyordu ve civardaki elli ruhanî dairenin kayıtları o dönemde işlerinin cinayetlerden, tecâvüzlerden, büyük sayıda esir alınıp götürülmelerden söz etmektedirler ¹⁵⁵ Petronel savaşından iki gün sonra Tatarlar Perchtoldsdorf sûrları önünde göründüler. Şehirliler girişi savunuyorlardı (9 Temmuz 1683). 14 Temmuzda Vezir-i âzam Viyana önünde karargâhını kurmuş ve ordu etrafa dağılarak kendini yağmaya, yangın çıkarmaya koyulduğu sırada bir Türk birliği Perchtoldsdorf sûrları önüne gel-

¹⁵⁴ Neustadt Şehir Otelinde Veziriazam ve Tatar Hanı tarafından bir Tatar generalıyla Kont Bussr Rabufcû'ye gönderilen bir ihtarnamenin ash bir vitrin içinde muhafaza edilmektedir. Bu ihtarnamede han için bin ekü, bir samur palto ve elli && İhtarnameyi götürmekle görevlendirilen general için beş yüz ekü, bir &tmur kürk ve on at isteniyordu. Bu ihtarnamenin tercümesi saray mütercimi Andre Schmidt tarafından yapılmıştır ve 3 Kasım 1711 tarihini taşımaktadır. Vesiüada görülen mühür Tatar banına aittir ve bir birlik kumandanının şu ibt-resini taşımaktadır: «Murad Gazl'nin (Murad Giray) başarısı ilham ettiği korkuya dayanmaktadır. Mührün tarihi ait olduğu dönemin bir asır sonrasını göstermektedir.»

¹⁵⁵ Vaelkern, ordugâhda bulunmuş olan birliklerin listesini vermektedir. Khunîtz'in (Günlük)'üne ve Vezir-i âzam*-ın otağında bıraktığı listelere inanmak gerekirse, Viyana önünde ölen Türklerin sayısı şöyledir: Üç Paşa, on altı Yeniçeri albayı, yirmi beş yaya yüzbaşısı, beş yüz müteferrika, on bin Yeniçeri, on altı bin lâğımcı (1), on iki bin süvari, altı bin topçu, iki bin Tatar, iki bin ti-marlı Sipahi, yekûn olarak kırk sekiz bin beş yüz kırk dört er. Hocke'ye göre, Viyana muhafızları sayısı on bir bin beş yüzdü; bunların beş bini öldü, bini yaralandı. Sivil halktan, Temmuz başından Eylül sonuna kadar bin altı yüz kırk sekiz kişi öldü. Vaelkern, Türk birlikleri-

(1) Bildiğimiz lâğımcılıkla alâkası bulunmayan ve genellikle yer altından muhasara edilen kale duvarına yerin altında tujmî açarak, patlayıcı koyup gedik açmaya çalışan bir smrf. Daha ziyade tetihkamcıya yakın (Ç.N.).

ne ait listesinde, şu isimleri veriyor: 1 — Kara Mustafa Paşa ev halkıyla birlikte, altı bin kişi; 2 — Diyarbekir Paşası Kara Mehmed Paşa, dört bin kişi; 3 — Bosna Va-. lisi Hızır Paşa, altı bin kişi; 4 — Budin (Ofen) Paşası İbrahim Paşa, beş bin kişi; 5 — Şam Valisi Hüseyin Paşa, üç bin kişi; 6 — Temeşvar Valisi Hasan Paşa, bin kişi; 7 — Silistre Valisi Mustafa Paşa, bin beş yüz kişi; 8 — Manisalı Seynoğhı, bin kişi; 9 — Hocaoglu Rumeli Beğlerbeyi, altı yüz kişi; 10 — Haleb Valisi Bekir Paşa, bin kişi; 11 — Ahmed Paşa, Anadolu Beğlerbeyi, bin kişi; 12 — Menteşeli Harmos (?), beş yüz kişi; 13 — Tiremden Ahmed Paşa, altı yüz kişi; 14 Hamid'den Hasan Paşa, beş yüz kişi; 15 — Sivas'dan Halil Paşa, bin kişi; 16 — Ali Paşa, Ankara Valisi, beş yüz; 17 — Teke Valisi Ali Paşa, beş yüz; 18 — Maraş Valisi Ahmed Paşa, bin kişi; 19 — Karaman Valisi Ali Paşa, bin kişi; 20 — Hersek Valisi Mustafa Paşa, beş yüz; 21 — Boliza (Bolu) Valisi Hüseyin Paşa, altı yüz kişi; 22 — Adana Valisi Emîr Paşa, beş yüz; 23 — Niğbolu Valisi Arslan Paşa, bin kişi; 24 — Niğde Valisi Hasan Paşa, beş yüz kişi; 25 — Bursa Valisi Ali Paşa, üç yüz; 26 — Çerman Valisi Hasan Paşa, üç yüz; 27 — Yörük Paşa, Erlau Valisi, altı yüz kişi (Paşa, 15 Temmuzda geçen bir çarpışmada şe-hid düştü); 28 — Karahisar Valisi Ömer Paşa, bin kişi; 29 — Kütahya Valisi Osman Paşa, bin kişi; 30 — War-dein Valisi İbrahim Paşa, altı yüz kişi; 31 — Yeniçeri ağası Mustafa, on altı bin kişi; 32 — Sipahiler Ağası Osman Paşa, on iki bin kişi; 33 — Deliler (pervasızlar), beş bin kişi; 34 — Gönüllüler, beş bin kişi; 35 — Topçu-başı (Topçu Paşası), bin beş yüz kişi; 36 — Cebeci-başı (Tüfekçiler Paşası), dört bin kişi; 37 — Mısırlılar, üç bin ■ beş yüz kişi; 38 — Ücretli lağımcılar, beş bin; 39 — Ücretsiz askerler, yirmi bin kişi; 40 — Tatarlar, yirmi bin; 41 — Toekoeli, on beş bin kişi; 42 — Apafy, altı bin; 43 — Bogdan voyvodası, iki bin kişi; Eflak voyvodası, dört bin; yekûn: Yüz altmış iki bin altı yüz aske

di.

Ertesi gün bombalar şehirde yangınlara sebep olduklarından şehirliler kadınları, çocukları ve servetleriyle kiliseye, tahkimli kaleye sığındılar. Üçüncü gün Viyana'dan bilhassa Perchtoldsdorf a gönderilen bir paşa ile görüştüler ve dört bin florin karşılığında şehirden serbestçe ayrılmak müsaadesi elde ettiler. Para bir tepsi içinde götürüldü ve şehrin sakinleri başında bir taç taşıyan ve elinde bir bayrak tutan bir kızın arkasından sûrlardan çıktılar. Sûrlardan henüz çıktıkları sırada, Türkler üzerlerine hücum ederek üç bin sekiz yüz kadarını Öldürdüler. Hâlâ her yıl, bu felâket günü Perchtoldsdorf kurbanları onuruna düzenlenen dinî bir törenle anılmaktadır (17 Temmuz 1683). Avusturya ve Styrie sınırlarında yakılan köy ve kasabalarda oturan kırk binden fazla insan esir durumuna getirildiler. Türkler yukarı Avusturya tarafından Landwehr'in Ypps ve Lilienfeld'e kadar Enns ve Tuna nehirleri boyunca uzanan bütün ülkeyi tahrib ettiler. Tabiat, insan eli ve kendi durumlarıyla; tahkimli üç manastır Türklere ve rüzgâr misâli hızlı Tatarlara ¹⁵⁶ karşı şiddetli bir mukavemet gösterdiler.

Tuna kıyılarında bir tepe üzerinde yükselen Melk ve yalçın dağların ortasındaki Lilienfeld manastırları, rahipleri olan George Mül-ler ve Mathieu Kalweis tarafından savunuldular; fakat, özellikle rahip Lebsaft ve yedinci derecede bir Avusturya şehri olan Kloster-neubourg'u kurtaran lâik kardeş Marcelin Ortner'den söz etmek zorundayız. Bunlar üç kere hücumla geçen Türkleri üç kere ric'at etmek zorunda bıraktı. Tatarlar, Türklerin ilk muhasaradan beri Eski Viyana dedikleri Calenberg*'in tepelerindeki şato ve kiliseyi yaktıktan sonra dağın öteki yamacından şiddetle indiler ve Kloster-neubourg üzerine hücum ettiler. Kilisede kutsal eşya muhafızlığı yapan Marcelin Ortner kasabalıları Bourguignon saint Leopold'un bayrağı altında topladı, Tatarların, Sipahilerin ve Yeniçerilerin akınlarını püskürttü ve nihayet on üç bin Türkün hücumunu, Viyana'-nın dış mahallesi denilen şehrin aşağı kısmını alevler içinde bıraktıkları ve manastırı dört yanından ateşe verdikleri halde aynı âki-bete uğrattı. Klosterneubourg'u almaktan vazgeçen Türkler ve Tatarlar, Weidling*'in romantik vadilerini takib ettiler ve böylece, huzur içinde bir hayat süren sâkinlerinin, Türklerin bu görünüşlerinin hâtırasına sakladıkları Weidlingbach'a vardılar.

¹⁵⁶ Tatarl bad reftar.

Viyana'nın Muhasarası Ve Kurtuluşu

İsa'nın doğumundan dört yüz on bir yıl önce Peloponese sava- 'sına son vermiş olan Kyosema muharebesinin ve yüz elli yıl önce çok zor şartlar içinde pahaliya satın alınmış Türklerle Avusturya* lüar arasındaki ilk barış andlaşmasının yıl dönümü günü olan 14 Temmuzda, Kara Mustafa Paşa iki yüz bin askerle Viyana sûrları önünde karargâh kurdu (14 Temmuz 1683 - 19 Receb 1094). Daha önce, 12 Temmuz günü Türk süvarileri Wienberg denilen dağın üstüne çıkmışlardı. Kendilerine karşı açılan ateşe karşı çıkmak cüVeti-ni göstermiş olan az sayıda Tatar püskürtülmüşler ve gelip Gatterho-elzel ile Köpek kulesi arasına yerleşmişlerdi. Takiplerine gönderilen süvari birliği, Vezir-i âzam ¹⁵⁷ tarafından Viyana kumandanı kont Stahremberg'e hitaben aynı mânâda kaleme alınmış iki teslim ihtarı mektubuyla dönüp geldi. Viyana kumandanı ihtarlara cevap olarak, sâkinlerinin bir gün önce değerli eşyalarını taşıyarak boşalttıkları Viyana'nın kenar mahallelerinin yakılması emrini verdi (14 Temmuz 1683). Tuna'nın öteki tarafındaki bütün mahalleler bir duman bulutu altında kayboldu. Kanunî Sultan Süleyman, bü-yük hücumu Augustins'ler manastırına, Carinthie kapısına ve Eau burcuna yönelterek almaya çalışmıştı.

Kara Mustafa Paşa, Chateau (Şato) ve Petit-Lion (Küçük Ars-ılan) ¹⁵⁸ burçlarına ve bu ikisi arasındaki Revalin'e aynı zamanda hücum etmeye karar verdi. 14 Temmuz 15'e bağlayan gece, imparatorluk şehrini üç ayrı taraftan sıkıştırmak üzere iki kanadın merkezinde siper kazma çalışmalarına başlandı. İki burç da dâhil olmak üzere Ravelin merkezinde ve karşısında, otağı Saint Ulrich ¹⁵⁹ de kurulmuş olan Vezir-i âzam, Yeniçeriler kumandan yardımcısı ağa ve Beğlerbeyi Küçük Hasan Paşa emrindeki Rumeli bir-likleriyle mevzilendi. Sağ kanadda ve Chateau (Şato) burcuyla karşı karşıya Diyarbekir Valisi Kara Mehmed Paşa, Haleb Valisi Ebu-bekir Paşa, Anadolu Beğlerbeyi Ahmed Paşa Yeniçeriler Sağracıbaşı ile vaziyet almışlardı. Sol kanadda Petit Lion (Küçük Arslan) burcuna karşı hücumu geçecek kuvvetler Temeşvar Valisi Ahmed Paşa, Sivas Beğlerbeyi Halil Paşa, Karaman Beğlerbeyi ve Yeniçerilerin Samsunci-başı kumandasında biraraya

¹⁵⁷ Avusturya askeri gazetesinin, yıl 1813, defter X, s. 95 nüshasında bu mektubun bir tercümesi bulunmaktadır. Kesinlikle bu tam bir tercüme değildir. Çünkü Veziriazam, Osmanlı üslûbunda kullanılmayan kelimeler kullanmıştır.

¹⁵⁸ Loewel. yani küçük arslan, daha ziyade Loebel olman «erek. Höke şehri murahhası, elci Khuntz günlüğünde, bourgeoia Ruiss gibi muhasaraya şabid olanlar Loewel yazıyorlar.

¹⁵⁹ Bugün bu mevki Maria Tröst ani Platzel.

gelmişlerdi ¹⁶⁰.

Aynı gün, bir yangın, bir gün önce yüksek komutanın emriyle yakılmış olan kenar mahalleler gibi, bütün şehri az kalsın k l hâline getirecekti.  sko yalılar avlusunda parlamış olan ateş,. Traun, Auersperg ve Palffy saraylarını yalayıp yuttu; yangın Yenikapı ve Kızılkt Vdeki zahire deposunu ve barut mahzenini tehdid ettiği sırada, valinin yeğeni, yirmi altı yaşında bulunan ve  spanya'da kumandanlık görevi yüklenmiş Guido Starhemberg, alevlerin bin yedi yüz barut fıçısının yığıldığı mahzene sadece kırk adımlık mesafeye kadar geldiği bir sırada, zek sının uyanıklığı sayesinde Avusturya'nın payitahtı kurtuldu. Yangının her yeri saran yürüyüşünü durdurmak için barut mahzenine en yakın binaları yıktırdı ve barut mahzenine su doldurttu.

Muhasara altındakilerin topçu kuvvetlerine albay Meklembour-geois, Christophe de Boerner, dedesi birinci Viyana muhasarası sırasında Karythiens'ler arasında büyük bir şöhret kazanmış olan yarbay Gschwind, asil bir Bohemyalı olan Weidlinger, Saksonyalı Mied, Zimmermann, Danimarkalı Creasel ¹⁶¹ ve Viyanalı Wilhelm Je-magne ¹⁶² adındaki yüzbaşılar kumanda ediyordu.

tki gün sonra Adana Valisi Esseyid Mehmed Paşa, Hamid sancak Beği Hasan birlikleri ve Mısır'ın orduya her zaman gönderdiği üç bin kilişik askeriyle ¹⁶³ Manisa ve Saruhan Beği Ahmed Paşa, Nicopolis Beyi Ali Paşa, Leopold sitesinden çıkan prens de Lo-rraine komutasında on zırhlı, 5 dragon,    Hırvat alayı ve prens Lubomirsky ¹⁶⁴ tarafından idare edilen Polonyalı birliklerle Tu-na'yı geçen kolordunun peşine düştüler (16 Temmuz 1683).

Bu kolordunun geri çekilmesi tamamiyle sona ermemişti ki, Türkler Tuna'yı geçtiler ve prens de Lorraine'in ard ı kuvvetlerine hücum ettiler.  ki saat süren bir muharebe sonunda Türkler karargahlarına yüz iki esir ve dört

¹⁶⁰ Raşid, I, f. 105. Viyana muhasarası hakkındaki Relation'u (Hormayr tarihi Almanaklarında tercüme edilmiştir). 1824, Valkern, s. 36, sağ kanadda şam Valisi Hüseyin Paşa'nın bulunduğunu bildiriyor.

¹⁶¹ Profesör Engelstoft Viyana muhasarası  zerine Hatr lar'ında bu subayı Danimarkalı olarak bildiriyor, cild III, Danimarka tarihi takvimi, 1817.

¹⁶² Valkern, s. 51 ve Macaristan Karışıklıklar Tarihi, s. 58, bu eserde has isimler garip bir şekilde değiştirilmiştir. Böylece Zimmermann karışılığı Zimmrand, Mied karışılığı Midm ve Gschwind karışılığı olarak Geschwinet alınmıştır.

¹⁶³ Bu   y z askerin şevki hususundaki Hatt-ı şerif yorumcu Le Grand'ın siyasi yazılarının dördüncüsünde seçer. Avusturya imparatorluk Kütüphanesi, No. 425.

¹⁶⁴ Bunlar Caprara, Rahatta, D nwald, Gondoli, Tuaffe, Mercy, Hallewe , Montcuccoli ve Goez zırhlı alayları idi; dragon alayları ise Schultz, Styrumb, Savoie, Kouffstein, Heberville; Hırvat alayları ise Lodron, Ker, Hiccardi, Valkern, s. 32.

yüz baş¹⁶⁵ götürdüler; fakat ric'ati koruyan general Schultz'un büyük Tuna köprüsünü yıkmasına engel olamadılar. Biraz sonra Leopold sitesi tamamiyle alevler içinde kaldı; bütün kilise ve manastırlar yangının kurbanı oldu. Bu arada Yeni Gözde (imparatorluk ikametgâhının bahçesi) de alevler tarafından yutuldu.

Bununla beraber, muhâsaradakiler Hırvatlar kasabası, Kırmızı Avlu ve kola imalathanesi tepelerine Chateau (şato) ve Lion ve Ravelin ve Leopold sitesinde diğer iki hedefe yöneltilen on batarya çıkardılar¹⁶⁶. Şehirde, Karinthie, Chateau ve Lion burçları üzerindeki karşı bataryalar Türk bataryalarına karşı mevzilendiril-diler. Yaklaşık otuz kadar top ve obüs atıcıdan yararlanıldı¹⁶⁷. Muntazam birliklerin eksikliğini telâfi için şehirde beş birlik oluşturuldu. Bunlar öğrencilerden, tüccar yanında ve antrepolarda çalışan kişilerden, saray birliklerinden ayrılmış subaylardan meydana getirilmişti. Her türlü çan ve benzeri araçların çalınması yasaklandı. Angstem (iç sıkıntısı) adı takılan Saint Etienne'in büyük çanı savaş işareti verdi ve felâket çam çaldı. Birinci muhasarada olduğu gibi ikinci muhasarada da bu çan aynı rolü oynadı. Dini bütün kimseleri yankılar yapan sesiyle ibâdete çağırırken, askerler de burçlardaki yerlerinde, burjuvalar sarayda, üniversite kendi yerinde, tüccarlar ve müstahdemler yeni pazarda bulunmak zorundaydılar.

Osmanlı karargâhı şehri ve kenar mahallelerini Tuna'nın sağ kıyısından Schwechat ve yeni binadan başlayarak Voesendorf ve Inzersdorf, Schoenbrunn, Hiezing ve Ottakring (159), Herrials, Waehring ve Doebling ve Heiligenstadt, Nussdorf a kadar uzanarak gelip Tuna ile birleşen yedi fersahtan fazla muazzam bir yarım daire içinde sıkıştırıyordu. Bu yarım daire çizgisi altı fersahtan fazla tutuyordu. Yukarıda bahsettiğimiz birlikler, ayrıca Tuna kıyılan üzerinde Prater'in ünlü evinden başlayarak Brigitte çimenliği manastırına kadar karargâh kurmuşlardı. Tuna üzerinde kurulan bir köprü, vasıtasıyla Nussdorfla bağlantı sağlanmıştı. Bu köprünün bakımı işi Eflak ve Bogdan voyvodalarına verilmişti. Osmanlı ordusunda yollar ve köprüleri gözetmek görevi verilen Eflak ve Bogdan-lılar, Bizans ordusunda Sırpların dâima lağımçı olarak kullanılmaları gibi, hep bu işlerle görevlendiriliyorlardı.

¹⁶⁵ Raşid, I, f. 104.

¹⁶⁶ Hocke, Valkern ve Huhn bu bataryaların 11, 15, 16. 17, 18, 20, 26, 27 Temmuz ve 8 Ağustosta çıkarıldıklarını bildiriyorlar.

¹⁶⁷ Hocke, Valkern ve Huhn'a göre 16 ve 19 Temmuz. (İSO) Geelen'in Relation'unda, s. is.

Türkler, Klosterneubourg ve Nussdorf da buldukları gemileri yakılan köprünün yerine bir köprü yapmak maksadiyle Tuna kanalı boyunca aşağıya indirdiler; böylece, hücum kolaylaŐtırılmıŐ olacaktı (2 AĞustos 1683). Şehir milisi içinden çıkan birkaç kişi bu gemileri yaktılar veya kullanılmayan kanallara götürdüler. Tuna'nın sol kıyısı üzerindeki birliklerin top usu, Türklerle bu nehir üzerinde tasarladıkları köprüyü kurmak imkânını vermedi. Bu Şartlar içinde Osmanlı ordusunun hareketlerini keŐfe giden albay Heissler ve kont Archinto, bindikleri kayıktan ayrılarak Tuna'ya atladılar ve Hora-tius Cocles gibi, düşmanın gözleri önünde nehri geçtiler ¹⁶⁸. Nussdorf da gemilerden kurulan köprü pek bilinmeyen bir sebeble yıkıldı, fakat bu felâket kısa zamanda telâfi edildi.

Köprüler inşası Bogdanlı ve Eflaklıların ihtisası sayıldığı halde, halefi Duka'nın karısını kendisine  Őık eden, ata binmekteki ma-h retiyle tahta oturduğu için Kara Mustafa Paşa'nın kendisine Şey-. tanoğlu adını taktığı Eflak prensi Scherban Cantacuzene'in karargâhı Tuna kıyılarında değil, Hetzendorf yakınındaki Gatterhoelzel denilen küçük ormanda idi ¹⁶⁹. Tuna üzerinde köprüler yapmak üzere ağa lan kestirdiğı yerde, prens Scherban'ın emriyle on metreden fazla yükseklikte bir ha  yapıldı ve haçın üzerine kazılmış Lâtince ibarete göre, Hristiyan inancının bu sembolü önünde her gün du  edildi. Muhasaranın kalkmasından sonra ha  orada Avusturyalılar tarafından bulundu ve piskoposluk avlusuna götürüldü; fakat tekrar adı geçen ormana, asıl yerine götürülmekte gecikilmedi ve bir asır sonra Viyana'nın kurtuluşu kutlandığı zaman, o ha , Őeytanın oğlu lakabı takılan Eflak prensinin dine bağlılığına tanıklık ediyordu.

Muhasara kuvvetlerinin L on Arslan, Chteau (Şato) ve aradaki Ravelin burçlarına hücum çalışmaları durmak bilmeden devam ediyordu; gedik açma bataryaları ve Leopold sitesinde burç karşı-sında ve Kızıl Kule yakınındaki bataryalar bu yapılar üzerine nefes aldırmaksızın ateş ediyorlardı. Saruhan veya Manisa Paşaları ile Bosna Valisi "Hızır Paşa, kendilerine fazla güvenilmeyen Eflak ve Bogdanlılara karşı dikkatli davranmak emri aldılar. Kızıl Kule kapısı, Chateau ve tsko yalılar kapılan muhasaranın başlangıcından itibaren d Ő r lmek için olgun durumdaydılar ¹⁷⁰; Stubenthor kapısı denilen müstesna, daha sonra bütün kapılar aynı

¹⁶⁸ Huhn, s. 85, bu hareketi Gideon ve seysisinlkiyle kıyaslıyo

¹⁶⁹ istanbul tarihli Relation'da Scherban ve iki kardeşi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Avusturya İmparatorluk Kütüphanesi No. 886.

¹⁷⁰ Hucke ve Valkern'e göre, 16 ve 20 Temmuz.

vaziyette bulunuyorlardı. Muhasaranın onuncu günü Arslan ve Chateau burçlarının kapalı geçiş yerlerinin ilk lağım patlamaları ile karşılaşıldı (23 Temmuz 1683); bütün muhasara devamınca Osmanlılar ancak kırk lağım¹⁷¹ patlattılar, Avusturyalılar on karşı lağım ile mukabelede bulundular¹⁷². Aynı tarzda bir muhasara olan Kandiye (Girit) ile kıyaslanınca, bu hiçbir şey demekti. Fakat hücumların ve huruçların sayısı ve canlılığı, siper ve sabit bataryaların sürekli gelişmesi, muhasara altındakilerin düşmanı püskürtme gayretleri, Türklerin kısmen zaptettikleri Ravelin gibi burçlara türlü çıkış vasıtaları kullanarak giriştikleri hücumları her gün pek şiddetli çarpışmalara yol açtı; Türkler on sekiz hücumda bulundu¹⁷³; muhasara altındakiler yirmi dört huruç hareketini gerçekleştirdi¹⁷⁴.

Altmış gün boyunca süren bu güç durumda, muhasara altındakiler imparatorluk ordusundan ve yakın bir kurtuluştan ancak yedi kere haber aldılar. İlk haberler onlara muhasaranın yedinci günü düğ de Lorraine'in karargâhından yüzerek gelen bir gemici tarafından getirildi (21 Temmuz 1683). Geldiğini gördükleri ikinci haberci, Avusturya elçisi de Khunitz'in Polonya elçisi Proski ile Türk karargâhında mahpus bulunan, murahhas Caprara sıkı bir muhafaza altında Tuln'a gönderildiğinde yine orada kalan Jacques Haider oldu. Posta tatan olarak geri dönmek istediğinden hakkında şüpheler uyanmasına sebep oldu ve tutuklandı. Bununla beraber, daha sonra karargâhtan ayrılmayı ve muhasara altındakilere ikinci defa haberler getirmeyi başardı.

Aynı görev teğmen Gregorowitz tarafından bağan ile yerine getirildi (9 Ağustos 1683) ve şark ticaret kumpanyasında evvelce tercüman olarak çalışan Koltschitzky de Szombor'un (13 Ağustos 1683) teşebbüsü de başarılı oldu. Tedbirli ve kararlı olan bu Polonyalı, hizmetkârı ile birlikte Türkçe mâniler okuyarak Osmanlı karargâhını geçti; böylece Nussdorfa vardı; orada başvurduğu mavnacılar onu imparatorluk karargâhına götürdüler; üç gün sonra büyük bir tehlikeyle karşılaşmadan geri geldi. Hizmetkârı bu tehlikeli vazifeyi aynı mutlulukla iki kere yerine getirdi¹⁷⁵. Böyle bir hizmetin mü-kâfatı olarak şark kumpanyası tercümanına bu payitahtta ilk kahvehaneyi

¹⁷¹ Hocke, Valkern, Huhn, Ruiss, Geelen, Roccoles'o göre, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 30 ve 31 Ağustos; 2, 4, 6 ve 10 Eylül.

¹⁷² Aynı kaynaklara göre, 23, 25, 28, 29, 30 ve 31 Temmuz; 2, 4, 5, 16, 19 ve 22 Ağustos ve 8 Eylül.

¹⁷³ Hücumlar 25 ve 27 Temmuzda; 3, 6, 10, 12, 16, 18, 22, 24, 27, 28, 29 v» 30 Ağustos; 4, 5, 6 ve 8 Eylül tarihlerinde yapıldı. Hocke, Valkern, Huhn, Geelen, Roccols.

¹⁷⁴ Çıkış hareketleri 16, 19, 25 ve 28 Temmuz; 5, 8, 9, 10, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 27, 30 ve 31 Ağustos; 1, 2 ve 3 Eylül tarihlerinde yapıldı. Aynı yazarlar.

¹⁷⁵ Georges François Koltschitzky birçok yazarın iddia ettiği gibi başka milliyetten değil, Polonyalıdır.

açmak müsaadesi verildi, imparatorluk kararg h  ile muhasara altındakiler arasında irtibat kuran mesaj götürüp getiriciler seyahatlerinin sonuna sağ salim vardıklarında Saint-Etienne kule* sinin tepesine belirli sayıda fişekler atılırdı. İmparatorluk ordusu Vi-yana'yı nihayet kurtarmaya geldiğinde Hermenn ve Calenberg dağları tepesinden aynı işaret bu vesileyle yakılan sevinç ateşine karşılık verdi.

D k de Lorraine tarafından yazılmış olan Kolschitzky'nin Viyana kumandanı kont de Starhemberg'e verdiği mektup, imparatorluk birliklerinin gelişini, Polonya kralının ordusuyla gelmek üzere olduğunu, Pressbourg'un işgalini ve Toekoeli'ye karşı kazanılan çifte zaferi haber verdi. Viyana kumandanı tarafından d k de Lor-raine'e gönderilen şifreli bir yazı Vezir-i  zam Kara Mustafa Pa-şa'nın eline geçti. Vezir-i  zam, bu yazıyı Chteau (şato) kapısında inşâ edilen aracı burca şu kelimeleri ekleyerek bir okun ucunda geri gönderdi: «Şifreli yazmak faydasızdır; şehrin h zin durumu besbelli. Viyanalılar eğer Vezir-i  zam*ın affına karşı nankörlük ederlerse, yakında ilâhî öfkenin ağırlığını hissedeceklerdir.» Bu not ve Kara Mustafa Paşa'nın s rlar önünde karargâh kurdufu gün çarpışmak üzere s rlardan çıkan Avusturya süvarilerinin sahrada bırakıldıkları yerden alarak Viyana kumandanı kont de Starhemberg'e getirdikleri iki teslim ihtarnamesi; bunlar, Vezir-i  zam'ın muhasara altındakilerle giriştiği haberleşmenin tamamıdır: Üçü de cevapsız kalmıştır.

Bununla beraber, siper, metris çalışmaları yavaş, fakat arzulanan tam güven ve uygunluk içinde ilerliyordu. Toprak kazılır kazılmaz, galeriler taban kirişleri ile kaplandı ve humbaralan, hattâ bombalan korumak maksadiyle kum torbalan yığıldı; Paşalar ve sancakbeyleri için yeraltı d ireleri hazırlandı. Zeminine tuğla döşenen bu d ireler halı ve sedirlerle donatıldı, Hristiyan kiliselerinden kutsal resimler kaldırıldı. Muhasaranın on sekizinci günü metris nihayet burçların dış korunma duvarlarına kadar sürüldü ve Türkler, şarampollann ardında yatan askerlere sopalarla vuruyor, onlar da harbeleri, mızrak şeklindeki baltalarıyla, kont Daun'un icadı olan yapma uzun kollarla karşılık veriyorlardı (31 Temmuz 1683). Ertesi gün, Macar âsilerin ¹⁷⁶ ve Hristiyanlıktan dönmelerin rehberlik ettikleri Türkler, şehir üzerine, fakat bilhassa Saint Etienne ve Capucins'ler kilisesi yönünde patlayışları zarar vermekten ziyâde korkuya sebep olan bombalar atıldılar (1 Ağustos 1683). G lleleri olmadığından, topçunun büyük zararına olarak,

¹⁷⁶ Huhn, haklı olarak bunlar için Hristiyan Meml klar demektedir.

toplan kılıç kabzaları, demir parçalan ve taşla dolduruyorlardı. Aynı gece zayıf bir gülle yağmuru altında aracı burcun uc tarafına zehirli oklar ve mızraklarla hücum ettiler; üç Kattulinsky baronu kahramanca bir cesaretle savaştılar. İki şeref meydanında hayatlarını kaybettiler; üçüncüsü ölüm derecesinde yaralandı (3 Ağustos 1683).

On iki gün sonra Türkler Lion (arслан) burcunun kenar yönünü işgal ediyorlardı (15 Ağustos 1683). Muhasara altındakiler Lion (ars-îan) ve Chateau (şato) burçlarını acele davranarak aracı tabyalarla takviye ettikleri gibi birbirlerinden yirmi dört kadem ara ile ve birbirleriyle kesişecek şekilde, eşit olmayan yükseklikte yerleştirilmiş bataryalarla takviye etmeyi başardılar.

İki gün sonra Harem ağası Hazînedâr Ali, Vezir-i âzan Va Övgüler verici sözlerle dolup taşan bir mektubunu getirdi. Aynı zamanda Sultan Mehmed'in hediyeleri olan elmaslarla değerlendirilmiş bir kılıç, bir hançer, bayıkcıl kuşu tüyünden bir sorguç, samur kaplı altın sırma kumaştan bir hil'atten oluşan hediyelerini sundu

(17 Ağustos 1683 - 23 Şaban 1094). Üç gün sonra bir Tatar askeri Toekoeli'nin yardımına gönderildi (20 Ağustos 1683). Bu olup bitenler arasında kont Drascovitc, kont Nadaydy ve kont Zichy Türk karargâhına geldiler ve orada birinci Viyana muhasarası sırasında vatandaşları Vardai, Athinai ve Pereny'nin oynadığı rolü oynadılar.

Tatarların başına geçen ve seferi Enns kıyılarına kadar uzanan Toekoeli'nin kayın biraderi genç Zriny, Tyrol'deki Roottenbourg şatosuna gönderildi. Muhasaranın kırkinci günü, ara burç Ravelin'in üçte biri Türklerin eline geçti (23 Ağustos 1683). Fakat, bu günden itibaren, muhâsaracıların şevki gözle görülürcesine azaldı. Zira, onların savaş tarzlarına göre, hiçbir muhasara kırk günü aşmama-lıydı. Binlerce Müslüman, gerek hücumda, gerekse muhasara edilenlerin huruç hareketlerini püskürtmede hayatlarını kaybetmişlerdi; Rumeli Beğlerbeyi Küçük Hasan Paşa, aracı burç Ravelin Önündeki metriste bir top güllesiyle canından olmuş, yerine Altenbourg*-da kalan Hoş-zâde Hasan Paşa getirildi. Yeniçeri ağası Mustafa Paşa'nın yakın dostu şâir Remzi bir bomba infilâkiyle ayağından yaralanmıştı¹⁷⁷ ve Defterdar Ahmed Paşa tabîi bir ölümle hayata tan ayrılmıştı. Muhasaranın kırk yedinci günü, Haleb valisinin

¹⁷⁷ Safayl tarafından yazılan «Şâirlerin Hal Tercümeleri» -esere bakınız; . Remzi'nin hal tercümesi bu eserde 27. sahifededir

kumandasındaki Mısır askerleri Cateau (şato) burcunun sağı kanadında bulundukları metrisi terkettiler (31 Ağustos 1683). Kendisi de siper içinde, metrisde bulunan büyük şeyh Vanî'nin vaazları, Yeniçerileri ancak birkaç gün daha siperlerinde kalmak sabrı göstermeye ikna edebildi. Lâğımlar tekrar tekrar patlatıldı ve hücumlar, huruç hareketleri kesin bir sonuç vermeden birbirini takibetti ¹⁷⁸.

Aziz Jean Baptiste'in boynunun vurulduğu ve Macaristan'da Türkler tarafından kazanılmış birçok zaferin (Mohaç Zaferi, Bel-grad'ın zabtı, Stuhlweissenbourg fethi) ¹⁷⁹ yıldönümü olan 29 Ağustos günü, Vezir-i âzam'ın 29 Ağustosun uğuruna inanarak büyük bir hücumla girişeceği düşüncesiyle esaslı bir korku geçirdiler. Vezir-i âzam'ın bu güne ayrıca bir ehemmiyet vereceğinden hemen hiç şüphe etmiyorlardı. Bununla beraber b   n mli günde Türkler iki l ğım patlatmakla yetindiler; sadece üç yahut d rt y z kişi hücumla kalktı. Beş gün sonra Türkler Chateau (şato) burcu önündeki ya nm ay şeklindeki birleştirici tabyayı ele geçirdiler. Muh sara-dakiler burasını yirmi üç gün boyunca benzerine az rastlanan bir in d ve cesaretle savunmuşlar, bu savunma sırasında binlerce Müslüman askeri hayatlarını kaybetmişlerdi (3 Eylül 1683). Türkler bu yeni ele geçirdikleri yerde hemen yeni metrisler kazdılar ve geceleyin oraya iki top ve iki havan topu yerleştirdiler. Bundan maksatları, yakın mesafeden ateş ederek Chateau (şato) burcunda gedik   maktı. Ertesi gün bu burcun yakınında muazzam bir l ğım patlaması oldu, aynı gün üç veya dört bin asker bu burca karşı bir buçuk saat süren bir hücumla geçtiler; bu burca bayraklarını dikmeyi de başardılar. Fakat, imparatorluk ağır topçusunun kendilerini yandan hedef alan ateşi karşısında tutunamadılar. L ğım infil kiyle açılan gedik kum dolu torbalar ve fi larla derhal  r ld .

Bir Viyanalı tarafından yazılan bir mektup Ermeni bir doktorun uşağı tarafından Türk karargâhına götürüldü. Bu mektupta şehirde ancak beş bin asker bulunduğı, askerlerle şehirliiler arasında anlaşmazlık bulunduğı, Viyana kumandanının çok güç durumda olduğı Türklerle haber veriliyordu. Bu haberler Vezir-i âzam'ın yeni bir taarruza teşebbüs etmesine sebep oldu. Bu taarruzun devam ettiğı yirmi dört saat boyunca, Türkler bir gün önce bulundukları noktayı ele geçirmek için gayret sarfettiler. Fakat, muhasara

¹⁷⁸ 25 Agustos'da kont Sereni ve d k Wurtemberg huruç hareketi yaptılar, 26, 27 ve 28 Agustosta-    hücum yer aldı. VaUcern, s. 68, 71.

¹⁷⁹ Bu üç savaş 29 Agustos tarihinde yer aldı. Fakat, Ofen ve Rodos'un alınmaları tarihi 25 Aralıktır. Bütün Viyana muhasarası tarihçileri bu konuda yanılmaktadırlar.

altındakiler mazgalların ardından onların üzerlerine öylesine gülle yağdırdılar ve her tür silahla öylesine hücum ettiler ki, muhâsaracıların çoğu burçtan aşağı yuvarlandı. Ertesi gün Arslan burcunun altında Türkler birçok lağım birden patlattılar. Bunların patlaması yirmi dört kadem kalınlığındaki altı duvarı yıktı (6 Eylül 1683). Binlerce Türk hücumu geçmek için elverişli ânın zuhur ettiği kanaatine vardılar. Fakat Arslan burcunun savunucuları gerçekten arşUft-lar gibi çarpıştılar. Biri Alman diğeri İtalyan iki Hristiyan şöval* yesi olan kont Starhemberg ile kont Horazio Sicco, bu yeni çatışmada hayatlarını kaybettiler. Bu sonuncusu imparator Leopold tarafından kendisine Hristiyan şövalyesi unvanı verilerek şereflendirildi. İtalya'da doğduğu şehir olan Padou, bu şehrin katedralinde, Barbaros'un korkusu ¹⁸⁰ Alexandre Contareni, Türk korsanlarına karşı Cenova'yt savunan Ornano, Camieniec'de Osman Paşa'yı yenen Saint Antoine kilisesinde diğer Polonyalılar arasında son uykusunu uyuyan Cristophe Sapieha gibi Türkleri yenen birçok Hris-tiyan kahramanların mezarlarının yanında bu şehrin katedralinde onun bir mermer büstünü yüceltti ¹⁸¹.

Malta muhasarasının kaldırılmasının yıldönümüne rastlayan ertesi gün, Vezir-i âzam, prensip olarak iki yüz bin kişilik ordusunun dörtte birine inmiş ordusuna bir geçit resmi yaptırdı. Üç gün sonra Türk karargâhı Dornbach ormanı yakınma nakledildi ve Osmanlılar, Calenberg karşısında savaş düzeninde sıralandılar. Zira, Hris-tiyan ordusunun yaklaşmakta olduğunu öğrenmiş bulunuyorlardı (9 Eylül 1683). Köpek kulesi ve Gumpendorf kulesi yakınında bulunan karargâh Viyana dağı ve Calenberg*de de Prater dağına nakledildi. Ertesi gün, Polonyalılar ve Bavyeralılar Tuna'yı kıyı boyunca takip ederek Hoeflein'den geçip kendileriyle birleşen İmparatorluk ordusu ve Saxonyalılarla birleştikleri KirlingMen, Hagen vadisinden, Saint Andre, Koenigstetten tarafından Klosterneubourg'a geliyorlardı. Ertesi gün, Hristiyanlar dağa tırmandılar, Osmanlı ordusunu mahvedecek olan savaşı bekleyerek mevzilendiler. Gece olunca, Tuna'yı yüzerek geçen bir süvari imparatorluk kuvvetlerine kumanda eden dük de Lorraine'e kont de Starhpmberg'in şu acele yazılmış veciz satırlarını getiriyordu:

«Efendimiz, kaybedecek vakit yok; Size yalvarım, vakit kaybetmeyiniz.» Aynı anda Saint Etienne kulesinin üstünden atılan havaî fişekler şehrin imdadına hemen koşulması gereğini bildirdiler. Herman

¹⁸⁰ Hammer'in Polonya Kralı ve daha birçok Hristiyan ordu ve kuvvetleri gelirken heyecana kapılarak tariht gerçekleri tersyüz, hatta tepe-taklak ettiği görülüyor (Ç.N.).

¹⁸¹ Forestiere îstruito'daki kayda bakınız. Paduâ, 1816, s. 71.

tepesinden bir fişek demeti bu işarete karşılık verdi. Mel-ker burcundan atılan üç topun sesi Viyana'nın kurtuluşunu beklediğini bildirdi. Geceleyin Sobieski, Türklerin ihmâli ve Türk ordusunun durumu hakkında bilgi vermek üzere kraliçeye, sevgili Ma-riette'ine sevgi dolu bir mektup yazıyordu. «Düşmanlarımız», diye yazıyordu, «süvari bölüklerinden elli kadarını birkaç bin Yeniçeri ile Camaldules manastırını işgal eden prens de Lorrainele Saksonya elektoral prensi kumandasındaki sol kanadımıza saldırmakla yettindiler. Türkler, ay şeklindeki tabyayı savunmak isteğinde görünüyorlar. Bu mektubu bitirince oraya koşuyorum.»

12 Eylül sabahı güneşin ilk ışınlarıyla birlikte saygıdeğer rahip Marco d'Aviano Leopoldsberg*de yükseltilen mihrabda kuddas törenini icra etti ve duâ sırasında Polonya kralı hazır bulundu. Hemen peşinden oğluna diz çöktürdü ve bu büyük günü hafızasında iyice tesbit etmek için onu şövalye mertebesine yükseltti. Sonra belli başlı subaylara dönerek, onlara kısaca Chocim zaferini hatırlattı, Viyana surları önünde kazanılacak bir yeni zaferin yalnız bir şehir değil, bütün Hristiyanlığı kurtaracağım sözlerine ekledi.

Beş top atışı savaş işareti verdi. Sobieski'nin yardımcısı olarak büyük hetman Jablonowski ile birlikte kumanda ettiği sağ kanad, dağın Öteki yanında bulunan tepelere doğru ilerledi ve Neustift ve Dornbach'dan genişliklere geçti. Bu kanadın başında asil Polonyalılar Seniawski, Leszinski, Lanckronski, Potocki, Rzewuski yer alıyorlardı. Nussdorf yönünü takibeden sol kanad dük de Lorraine" ı kumandasmdaydı ve emri altında iki margrav Hermann ve Louis de Bade, general kontlar Caprara ve Leslie, prens de Salm, iki dük Groy'lar, prens Lubomirsky, feld mareşaller, kor ve orgeneral, kont Mercy ve Taaffe; nihayet sol kanattaki otuz üç prens arasında on dokuz yaşındaki Eugene de Savoie bulunuyordu. Ordunun merkezinde Bavyera ve Saksonya seçimli prensleri, împaratoriçenin bütün kardeşleri, Jean Guillaume, Charles * Philippe, Louis Antoine, Alexandre Sigismund ve François Louis, Bavyera seçimli prensi Max Emmanuel'in emri altında dikkati çekiyorlardı. Bavyera, Saksonya ve frankonien birlikler dTSisenach Wissenfels, Saxen Lauenbourg ¹⁸², de Brunswick Lunebourg, de Wurtemberg, de Holstein, de Pfalznebourg düklerinin kumandasmdaydı. Yine ordu safları arasında prens Baireuth, Waldeck prensleri, feldmareşal ve tümgeneral, Goltz, Flemmingen, Rahatta, Dünewald, orgeneral baron de

¹⁸² Huhn, s. 146. kendi özel otoritesiyle, dük de Lorraine'i sağ kanatta Polonya Kralının emri altına yerleştiriyor.

Leihe ve Degenfeld, Waguemestres'ler, general Bannau, Steinau, Thüngen, Runkel ve Münster, korgeneral Gondola ve Palfly bulunuyordu. Üç kademe üzerine tertiplenmiş ve saf nizâmına sokulmuş olan ordu, çarpışmak için yanıp tutuşuyordu ¹⁸³. Bu güzel bir ordu idi ve 1683 yılının 12 Eylülü güzel bir gün oldu!

Savaş, karşısında Yeniçerilerin Nussdorf ve Heiligenstadt metrislerini savundukları Hristiyanların sol kanadında başladı, tik çatışmada Croy dükü yaralandı ve kardeşi Maurice öldürüldü. Yeniçerilerin zayıfladığını gören Vezir-i âzam Osmanlı ordusunun merkezine geldi. Bu sırada kâhyası, garnizonun ilerlemesine mani olmak için, metristen şehir üzerine yoğun ve aralıksız topçu ateşi yöneltiliyordu. Avusturyalılarla Saksonyalılar Heiligenstadt metrisinde adım adım ilerliyorlardı ve böylece Yeniçerilerin büyük kısmının on parça topla bugün hâlâ Türklerin istihkâmı denilen zemini ince kumlu geçitlere atılmıştı.

Öğleden sonra saat ikide, Bavyeralıların ve Frankoniyenlerin bulundukları ordunun merkez kesimi savaşa girmemişti. O anda Dornbach ormanından çıkan Polonyalılar düşmanın üzerine atıldılar. Diğer cesur askerler arasında Stanislas Potocki, Maczinzinski ve Chcim savaşında şöhret yapan yılmaz savaşçı Montreoski'yi kaybetmenin üzüntüsünü duydular. Dornbach ormanının arkasında yükselen tepelerden, kraliçenin kardeşi Maligni, kendininkilere cesaret veriyordu. Saat dörtte, Türkler, karargâhlarını kurmuş oldukları dış mahallelere püskürtülmüşlerdi. Bu çekilme içinde bunaldıklarından toplarım îskoçyalılar karargâhına çevirdiler ve Polonyalıları hedef aldılar, fakat telâş ve korku ordugâha yayıldığından herkes kaçmaya başladı. Savaş dış mahallelerde bir saat sürdü ve akşamın saat yedisinde Viyana kurtulmuştu; sabahın saat yedisinde de Sultan Süleyman'ın evvelce kuşatmış olduğu Gratz da kurtulmuş bulunuyordu ¹⁸⁴. Bu saatten itibaren, çanlar şehir sakinleri Türk esaretinden kurtulmalarından ötürü tebrik eder gibi bütün gün boyunca çaldı.

Türklerden alman ganimet muazzam denilebilecek bir ölçüdeydi: Üç parça top, Vezir-i âzam'ın de aralarında olmak üzere beş Jbin çadır ve ordunun hazîneleri, içi kuruşla dolu altı yüz kese, hepsi kıymetli taşlarla

¹⁸³ Uhlich'de üç kolordunun tertip ve tanzimine bakınız. Ordunun durumu hakkında genel bir fikir sahibi olmak için 1615 tarihli Avusturya Askeri Gazetesi'nin 128. sayfasına bakınız. Savaşın düzeni ve planı ancak mühendis Sittinger'in -İmparatorun ikamet yeri Başkent Vi-yana'nın Kurtuluşu» adlı esere bakınız, Dresde, 1686.

¹⁸⁴ Uhlich, s. 185. I. Huhn, s. 149. Huhn kurtuluşun saat beşte gerçekleşliğini söylüyor. Sittinger'e göre, s. 109, şehir ancak saat yedide kurtuldu.

süslü bir halde olan Vezir-i âzam'ın silahları ve teçhizatı galiplerin ellerine geçmişti. Osmanlılar, silahlarını, kudümlerini, galibler ele geçirdiklerini sandıkları veya iddia ettikleri, Vezir-i âzam veya daha çok sancakdârın kurtarmış olduğu Peygamber'İN sancağı müstesna¹⁸⁵ bayraklarını bıraktılar. On binden fazla Türk savaş meydanında kaldı. Muhasara sırasında dizanteri (dy-ssenterie) hastalığı tahribatını düşman güllerinininkiyle birleştirmişti ve bizzat Viyana kumandanı kont de Starhemberg bu rahatsızlığa tutulmuştu. Viyana, diğer generaller arasında kont Souches ve kont Leslie'yi, baron Walter ve baron Kattolinski'yi, muhasara esnasında kılıçla birlikte kumpası da elden bırakmayan mühendis Rümpler'i kaybetti.

Güneş battıktan sonra Sobieski, Vezir-i âzam'ın otağında, sabahleyin yaptığı gibi, kraliçeye, ruhunun tek neş'esi, güzel ve sevgili Mariette'e yazıyordu. Bu mektupta kraliçeye şunları diyordu: «Daha ganimetin hepsini görmedim. Fakat Chcim'de aldıklarımızla kı-yaslanamaz: Bin duka değerinde elmas ve gök yakutla süslenmiş dört veya beş ok kılıfı. Ruhum, sen bana, boş el ile dönen Tatar kadınlarının kocalarına söyledikleri gibi: Sen savaşçı değilsin! Çünkü bana hiçbir şey getirmedin! demiyeceksin; zira zenginleşen kişi ileriye yürümekten korkmaz. Vezir imparatorun şatolarından birinden bir devekuşu almıştı, Hristiyanların eline geçmesi korkusundan başını kestirdi. Vezirin otağlarındaki lüksü, o lüksün inceliğini, zarafetini sana anlatmam mümkün değil: Bu otağların içinde hamamlar, küçük bahçeler, pınarlar,- ada tavşanlarının yaşadıkları yerler ve bir papağana varıncaya kadar orada görülüyordu. Vezir artık karşı koyamayacağım anlayınca oğullarını çağırdı ve Tatar Hanına: «Elinden geliyorsa, beni kurtar.» dedi. Han ona şu cevabı verdi: «Polonya kralını biliriz; ona karşı koymak mümkün değildir. Biz daha çok bu işin içinden sıyrılmaya bakalım.» Ganimetten hisseme düşenleri sana anlatabilmem imkânsız, fakat başlıca değerli olanları şunlar: Bir kemer ve iki eğer ki, bunlar elmaslarla paha biçilmez hâle getirilmiş, elmas, gök yakut ve incilerle süslü beş ok kılıfı, örtüler ve halılar, binlerce öte beri, dünyada varolan samur kürklerin en güzelleri. Askerler elmaslarla süslü pek çok kemer ele geçirdiler; Türklerin bunlarla ne

¹⁸⁵ Bu, önce Uhlich tarafından işlenmiş büyük bir hatâdır ve daha sonra Viyana Tarlhi'nde aynı hatâyâ düşülmüş ve çağdaş muhasara tarihçileri de aynı hatalı yokta yürümüşlerdir. Oysa bu sonuncular, Sobieski'nin Peygamber'İN sancağı imiş gibi Roma'ya, Papa'ya gönderdiği bu işlemeli kırmızı bayraktaki yazı ile Peygamber'İN sancagmd*-ki yazıyı kıyaslasalardı, böyle bir hataya düşmekten kurtulurlardı. Zî ra, Roma'ya gönderilen ve Sain-Pierre kilisesinde muhafaza edilen sancağın yazısı ile Benaglia'nın tarifini yaptığı Hz. Muhammed'in yeşil sancağı üzerindeki yazının bir münasebeti yoktur. Hz. Muhammed'in sancağında sadece, «Allah'dan başka Allah yoktur- ibaresi yazılıdır. öteki sancakta ise Kur'and&n alınmış muhteşem bir yazı vardır.

işleri olduğunu bilmiyorum, çünkü kemer takma âdetleri yok; belki de bu kemerlerle ele geçireceklerini hayâl ettikleri Viyanalı kadınları süsleyeceklerdi. Som altından bir küçük sandık bana düşen ganimet payı arasında bulunuyor; içinde parşömen kalınlığında üç altın plak var ve kapağını esrarlı resimlerle işlemişler. Büyük hâzineye gelince, onun ne olduğu bilinmiyor: Vezirin otağına ilk ben girdim ve ona sahiplenebi-len kimseyi görmedim¹⁸⁶. Hazînenin ya birliklere dağıtılmış olması, ya ordu ile beraber bulunmaması veya savaştan önce hazînenin gönderilip emin bir yere konulması lâzım.»

Ordugâhda tutuklu olarak bulunan Avusturya elçisi de Khuniz ile Polonya elçisi Proski hürriyetlerine kavuştular. Fakat, altı bin erkek on bir bin kadın, on dört bin genç kız esir olarak Türkler tarafından götürüldü. Yalnız altı yüz çocuk savaş meydanında rahip Collonitz tarafından korunma altına alındı ve bunlar rahibin ihti-mâmiyle beslendiler ve büyütüldüler. Kandiye muhasarasında Hris-tiyanlığı cesaretle savunan Collonitz, Viyana muhasarasında da insanlığın iyilik ruhu ve ikinci bir Vincent de Paule olarak göründü.

Savaşın ertesi günü, Polonya kralı Bavyera, Saksonya seçimli prensleri ve dük de Lorraine'in refakatinde tahkimat yıkıntılarını ziyaret etti (13 Eylül 1683). Lion (arslan) burcundan çıkış hareketi yaptığı sırada bir okla zırhı delinen dük de Wurtemberg kralın alayına katılamadı. Sobieski, beraberinde Baviera prensi ve arkasında sırmadan dokunmuş büyük bir başrak ve altın yaldızlı iki uzun gönderin ucunda asılı, evvelce Başkumandanlık işareti olarak Vezir-i âzam'm otağı önünde dalgalanan iki tuğ bulunduğu halde at ile şehirden geçti. Agustins'ler kilisesinin Lorette denilen küçük duâ dairesinde mihrabın önünde yüzü yere dönük olarak diz çöken Sobieski (Te De um) ilâhîsini bizzat yüksek sesle okudu. Viyana kumandanı kont Starhemberg krala, kralın oğlu prence ve Bavyera seçimli prensi şerefine muhteşem bir ziyafet düzenledi. Bu ziyafet sırasında, sanat ve ilim. dostu olan, birçok dil bilen ve bu arada Türk dilinin şive Özelliklerini

¹⁸⁶ Bu pasaj, çağdaş yazarların iddialarına karşı kesin bir yalanlama yerine geçmektedir. Bahis konusu yazarların iddialarına göre Veziri-azam'ın otağında iki milyonluk bir hazine bulunmuştur. Onlara göre Uhlich, aynı hatâya düşmüştür (s. 191). Coyer'in bahsettiği otuz bin esirin öldürülmesi (Histoire de Sobieski. Leipzig, 1762. s. 417) ve diğer yazarların bu rakamdan birkaç bin indirim yapmaları, on bine indirmeleri hiçbir gerçeğe dayanmamaktadır. Salvandy'nin anlattıklarını da masallar arasına koymak lazımdır. Onun hikayesine göre 5 Eylül'den itibaren yardıma bir ordu Calenberg'den inmiş ve sağ kanatta bulunan Jablonowsky (III. s. 57) Tatarları Styrie dağlarına kadar (III, s. 88) sürmüş ve aynı gece ay tutulmuştur.

çok iyi bilen Polonya krah Sobieski Mesgnien sarayının tercümanı ile uzun uzun Meninski'den konuştu.

ELLİSEKİZİNCİ KİTAP

Ric'at Ve Kara Mustafa Paşa'nın İdamı

Türkler Styrie'de

Kazaklar Besarabya'da

Asılan Reisefendi, Boğulan Defterdar

Kırım Hanı Azledildi.....

Wissegrad'ın, Waizen Ve Hamzabeğ'in Düşüşü.....

Hamzabeğ Savaşı

Ofen Ve Cameniek Muhasaralarının Kaldırılması

Kutsal İttifak.....

Dalmaçya Seferinin Açılması.....

Gran'ın Kurtuluşu.....

Neuhaeusel'in Alınması

Hırvatistan Akını.....

Novigrad, Wissegrad Ve Weisen Yangını.....

Toekoeli, Scherban, Demetbius, Castacvzts Ve Cantemir	
Fransız Elçiliği	
Vâni Efendi'nin Ölümü	
İbrahim Paşa'nın İdamı, Kaba İbrahim'in Azli	
Ofen Muhasarası.....	
Sürgüne Gönderilmeler	
Mohaç Mağlubiyeti.....	
Hırvatistan Ve Esclavanie'de Kaleler Kaybı	
Sobieski Moldavya'da	
Coron, Zernata, Calamata, Chılafa, Passava, Gomıniazza, Navarin, Modon, Napoli Di Romania, Arcade, Thermıs, Sıgn, De Castel-Novo, Patras, Lepanto, Castel-Tornfese, Corinthe, Mısıtra Ve Athisna'nın Alınması	
Askeri İsyan	
Vezir-î Âzam Süleyman Paşanın Azli	
Siyavuş Paşa Vezir-î Âzam.....	
Dördüncü Mehmed Tahttan İndirildi.....	

ELLİSEKİZİNCİ KİTAP

Ric'at ve Kara Mustafa Paşa'nın idamı. — Türkler Styrie'de. — Kazaklar Besarabya'da. — Asılan Reis Efendi, boğulan Defterdar. — Kırım Hânı azledildi. — Wissegrad'ın, Waizen ve Hamzabeg'in d ş   . — Hamzabeg sava  . — Ofen ve Cameniec muh sara-lannın kaldırılması. — Kutsal ittifak, — Dalma  ya seferinin açılması. — Gran'ın kurtulu  . — Neuhaeu-sel'in alınması, — Hırvatistan akına. — Novigrad, Wissegrad ve Weisen yangını. — Toekoeli, Scher-ban, Demetrius Cantacuzen ve Cantemir. — Fransız el iligi. — Vânî Efendi'in ölümü. —  eytan İbrahim Paşa'nın idamı, Kara İbrahim'in azli. — Veziriazam Süleyman; karakteri ve h k meti. — Ofen muhasarası. — Yeni sefer için hazırlıklar. — Sürgüne g nderilmeler. — Mohaç mağlubiyeti. — Hırvatistan ve Esclavanie'de kaleler kaybı. Sobieski Moldavya'da. — Coron, Zernata, Calamata. Chilafa, Passava, Gomi-nizza, Navarin, Modon. Napolie di Romania, Arca-de Thermis, Sign, de Castel-Novo, Patras, Lepanto, Castel-Torn6se, Corinthe, Misitra ve Ath na'nın alınması. — Askeri isyan. — Veziriazam Süleyman Paşa'nın azli. — S yavu  Paşa Veziriazam. — Dördüncü Mehmed tahttan indirildi.

Ric'at Ve Kara Mustafa Paşa'nın İdamı

EĞER Viyana'mn kurtulu   tarihde Hristiyan değerinin muzaffer bir anıtı olarak kaldıysa, eğer bu payitahtın muhasarası, muhasara edilenlerin cesaret ve sebatını muhteşem bir şekilde ortaya koyduysa, diğer taraftan, bu savaş olayı, hasisli ini, gururunu ve Ba kumandan olarak kabiliyetsizli ini açıkladığı Kara Mustafa Paşa'yı da hic bla örttü. Bu hasislikle,  hrin hazinelerini yalnız kendi eline geçirmek maksadiyle hareket ettiğinden, askerin  evkini harekete getirecek olan ya mayı yasakladı ¹⁸⁷. Bunun için genel bir taarruza geçmek cesaretini göstermedi ve

¹⁸⁷ Hammer, Serdâr-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa'ya,  hrin zenginliklerini bir başına ele geçirmek istediği iftirasını atarak hatâya düşmektedir. Bizim müverrih, hatta  a da  tarihçi ve tarihe dayalı bazı yazarla rımız da tıpkı Hammer gibi Serdâr-ı Ekrem'in yetkileri konusunda aynı hatayı işlemekten kurtulamamı lardır. Bir Serdârın tek başına bir  hrin hazinelerini, zenginliklerini ele geçirmek ihtirasına sahib olabileceğini düşünmek için ya Osmanlı Devleti ve ordusunun ganimet konusundaki niz m ve teamüllerini bilmemek veya kasıtlı hareket etmek gerekir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın mizacı açısından servet ve ihtiyaç d    nl   bilinen bir gerçektir. Ama, bahsettiğimiz niz m ve teamüllerin de d hili olmadığından bütün bir Viyana'mn servet hazinelerini ele geçirmeyi aklında yer vereceği muhal farz olarak bile düşünülemez. Serdâr-ı Ekrem'in yetkileri sınırsız değildir. Onun bir başına hareket serbestisi, ancak icrada ve anında alınması gerekli stratejik ve taktik kararlarla sınırlıdır. Bir seferin stratejisi Divân-ı H m y n'da tartışılarak kararlaştırılır. Sefer açıldıktan sonra, d  manla kar ıla madan önce toplanan harp meclisi harekât plânını,

Viyana'yı teslim alma yoluyla ele geçirmeyi tercih etti; gururu yüzünden Calen-ber*'in arkasında olup bitenler hakkında bilgi almayı tenezzül saydı, hor gördü.

İki aydan beri beklenen şehrin imdadına koşacak birliklerin gemilerden yapılmış derme-çatma köprüden geçebileceklerini ve uzun düşman kollarının Kirling ve Weidling'den geçerek güçlkle Hagen vadisine girdiklerini ve ordusunun arkasında, en ufak bir engelle karşılaşmadan Calenberg*'e tırmandıklarını bilmiyordu. Hristiyanlar Tulln ve Koenigstetten üzerine doğru ilerledikleri anda bile bir genel taarruza geçildiği takdirde Viyana elden çıkmış demektir. Pey-gamber'in sancağı¹⁸⁸ elinde Raab üzerine kaçarken, Avrupa'nın Batısında payitahtı Viyana ve kendisi Sultan olacak¹⁸⁹ şekilde kurmayı tasarladığı İslâm İmparatorluğu ile alâkalı mağrur projeyi unuttu. Raab'a varır varmaz, Viyana savaşında ilk firar eden asker olarak Beğlerbeyi Koca İbrahim Paşa üzerine bütün öfkesini boşalttı: «Sen, devlet kapısında hizmetle saçağartmış, kocalmış vezir, şahsî kinini tatmin için firar örneği verdin ve böylece sen, yenilmemize sebep oldun. Ama bunun cezasını göreceksin¹⁹⁰ » ve İbrahim derhal idam edilmek üzere Çavuş-başıya verildi.

Türkler Styrie'de

yâni asıl stratejiyi karara bağlar. Meselâ, Viyana muhasarasından önce toplanan harb meclisinde Kırım Hanı ile Budin Beylerbeyi Arnavut Koca İbrahim Paşa, bu seferde Viyana'mın zaptıyla uğraşılmayıp Avusturya'yı zayıf düşürecek sınırlı bir harekât çerçevesi içinde kalmayı savunmuşlardır. Onlara göre, bu zayıf düşürücü harekât sonunda Viyana kendiliğinden düşecektir. Serdâr-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa ve onun görüşünü paylaşanlar ise, bu görüşü benimsemeyerek Viyana üzerine varmakta direnmişlerdir. Bu görüşün karşısında olan Kırım Hanı ile Arnavut Koca İbrahim Paşa, görüşlerinin kabul edilmemesinin intikamını devlete İhanet etmekle almak istemişlerdir. Viyana bozgunu, tamamıyla bu iki adamın davranışlarından kaynaklanmıştır. Hammer'in Kara Mustafa Paşa'nın gururu üzerinde söyledikleri de gerçeğin tahrifinden başka bir şey değildir. Kara Mustafa Paşa gururu yüzünden Calenberg dağının arkasında olup bitenleri öğrenmemiş durumunda bulunmaktan uzaktır, öğrenmiştir. Bu hususta Kırım Hanına görev de vermiş bulunuyordu. Fakat, Kırım Hanı düşmanı sırf intikam almak yüzünden köprüden geçmekte serbest bırakmıştır. Arnavut İbrahim Paşa da savunmayı bırakarak kaçan ilk asker olmuş, Türk askerine kötü bir örnek rolü oynamıştır. Serdâr-ı Ekrem ve yetkileri hakkında fikri olmayanlar sırf heyecan verici yazılar yazmak, kötü duygularla okuyucu avlamak meraklısı olan bazı tarihi roman yazarları Prut muharebesinin muhterem Serdârı Baltacı'ya da satmışlar, Katerina ile aşk münasebeti ve getirdiği mücevherler yüzünden Rus onlusunun çemberden çıkıp gitmesine göz yumduğunu ileri sürmüşlerdir (Ç.N.).

¹⁸⁸ Hz. Muhamed'in sancağını eline aldı ve büyük bir sür'atle götürdü.» Cantemir, LXXVIII. Ortelius'un devamı olan Feigius'un Adlerschh-vung adlı eserinde (s. M) Roma'ya gönderilen büyük sancağın (bu sancağın rengi yeşil değil kırmızı idi) en iyi tasviri ve 48. Sûre'den çıkarılan Fetih ayetinin izahı bulunmaktadır.

¹⁸⁹ Cantemir, LXIV. Sultan unvanını kendisine saklıyor.

¹⁹⁰ Bu sözler (R&sid, I. 106) Cantemir'de geçen ve İbrahim Paşa'nın ağzından çıktığı ileri sürülen sahte ve yakıştırmaya nutuktan çok daha veciz ve tabiiik intibai vermektedir.

Savaşın ertesi günü, eski Saint Etienne katedralinde, Sobieski'-nin huzurunda Te Deum'u (resmî duâ) okundu; topların sesi iki gündür homurdanmamıştı. İki ay boyunca sessiz kalan çanların sevinçli çınlayışı, böylesine uzun bir sessizliğin endişelendirdiği ülkeye Viyana'nın kurtuluşunu haber verdiler. Diğer taraftan, Raab'da-ki ordugâhta, Vezir-i âzam imparatorluğun çeşitli valiliklerinde değişikliklerle meşguldü. Koca İbrahim Pasa'nın idâmiyle boşalan Bu-din (Ofen) valiliğine o sırada Diyarbekir Valisi ¹⁹¹ olan Kara Mehmed Paşa getirildi. Bu yerin valiliği de Eski Erzurum Valisi İbrahim Paşa'ya verildi. Onun yerini de Silahdâr Hüseyin Paşa aldı. Ordunun kalıntıları Raab'da (Yamk-kale) üç gün durdu. Dördüncü gün Tata üzerindeki köprü'nün atılması için gerekli tedbirler alındıktan sonra, Budin üzerine yürüyüşe geçildi. Dikkatli Avusturya milis teşkilâtı, Türk ordusunun tahrib hareketlerine karşı Styrie (tştiryı) sınır boylarını Sultan Süleyman dönemindeki birinci Viyana muhasarası sırasında olduğu gibi başarı ile korudu. Evvelce iki hücumu püskürtmüş olan Lilienfeldliler üç yüz avcı askeriyle birlikte manastırdan çıktılar; maksatları Kleinzeirde ganimetleriyle birlikte kayalık bir mağaraya çekilmiş olan Kırımli askerleri kovmaktı.

Hohenberg köylülerinin de yardımlarıyla bu teşebbüslerinde başarılı oldular: Hürriyetlerine kavuşturulan iki yüz Hristiyan esiri aldıkları en değerli ganimet payı oldu; en güzel hâtıraları da, Lilien-feld'in giriş yerine götürüp sıraladıkları 18 Türk başı oluşturdu. Styrie Devletleri adına Saint Lambert ruhanî reisinin kendisine barut gönderdiği Styrie ruhanî reisi Mattias Kalweis, iki dragon ¹⁹² alayının yardımı ile Lilienfeld'in cesur

¹⁹¹ Ordunun çekildiği Raab'da Merzifon'lu Kara Mustafa Pasa'nın esaslı tedbirler aldığı görülüyor. Kara Mustafa Pasa'nın Hammer'in zaman zaman belirttiğinin aksine muhasarada canla başla çalıştığı ve meydan muharebesinde Kırım Hanı ile Koca İbrahim Pasa'nın ihanetlerinin mağlubiyeti getirdiğinden şüphe edilemez. Polonya Kralı Sobi-eski'nin karısı kraliçeye yazdığı mektuptan ihanetin bu kadarla kalmadığı Hristiyan asıllı pekçok süvarinin düşman tarafına geçtiği öğrenilmektedir. Bütün o dönem müverrih ve tezkirecilerinin belirttiklerine göre, Kara Mustafa Pasa, bu ihanetlerden sonra etrafında kalan 9-10 bin askerle akşama kadar dönüştükten ve kahramanlığıyla düşmanın da hayranlığını çekerek döğüstükten sonra şehid olmak için düşman, içine atılmak istemişse de maiyyetinde bulunanlar dağılan ordunun toplanması için kendi vücuduna kesin ihtiyaç bulunduğunu ileri sürerek önlemişlerdir. Kendi otağına geldiği zaman düşman askeri artık ordugaha girdiği için bütün ağırlıklarını bırakmak zorunda kalan ve her taraftan ihanete uğrayan değerli Serdar met-rislerdeki askerini acele toplayıp geri çekümeyi başardığı gibi Büyük Peygamberimizin (S.A.V.) mübarek sancaklarını da bazı yabancı tarihçilerin de belirtmekten geri kalmadıkları gibi eline alıp götürmeyi başarmıştır. Orduyu Raab'da (Yanık-kale) toplaması da başarıdır. Osmanlı ordusunda ilk firar ederek askere kötü örnek olan' Arnavut Koca İbrahim Paşa'yı hakettiği şekilde paylayarak Raab'da idam ettirmiştir. Hain Arnavut Paşa idam edilirken değerini takdir ettiği Serdar Kara Mustafa Paşa için şu sözleri söylemiştir:

— «Padışahumuza söyleşünler, telif-i ma-fat idecek ancak budur: ' Azl itmesün!- (Ç.N.).

¹⁹² Bir Polonya alayı, diğerine Castelli kumanda ediyordu, Feigius, s. 112.

müdafaasıyla, Türkleri Styrie'-nin Avusturya'ya giden ana caddesinden, Yukarı Styrie'de it püskürttüler; fakat Saint Gothardt ve Goussing'de toplanmış olan Türkler (orada üç Paşa bulunuyordu), Friedlberg ve Hartberg yoluyla, Kanunî Sultan Süleyman'ın Guns tarafından Gratz üzerine yürüdüğü sırada çok ıstırap çekmiş olan güzel Feiztritz vadisinden geçerek Aşağı Styrie'ye girdiler; esirler aldılar ve kasaplık hayvanları göturdüler; bunlardan yedi yüz tanesini Kaniye Türklerine sattılar. Gratz'a altı fersah mesafede, Raab kıyılarında ordugâh kurdular, bu nehri geçtiler, yukarı ve aşağı Limbach'i, Neuhaus, Fehring ve münbit Raab vadisini yağmaladılar. Gratz'da, üç bin mevcutlu milis kuvveti silaha sarılmak emri aldı. Kont Herbestein Murr'u işgal etti.

Meşhur düşünür Tycho Brahe'nin rasathane hâline getirdiği ku-lesiyle meşhur Wildon şatosunda toplandılar. Carniol milis kuvvetlerine ülkesinin tarihçisi Fürstenfeld ve Radkersbourg'u Türklere karşı savunacak olan Valsavor kumanda ediyordu. Kuvvetlerini, Bur-gau, Neidau, Hochenbruck, Rittengrab, Kapfenstein, Bertholdstein ve Charles de Saurau'nun dragon süvarileriyle durduğu Raab¹⁹³ kıyıları üzerindeki Feldle Hamm'a yakın ve hoş bir yerde bulunan Hainfeld şatosu arasında taksim etti. Metternich alayından zırhlı askerlerle Valvasor'un imdadına koşmuş olan Dietricstein kontu Radkersbourg'un kuzeyinde Klobi'de Türkleri yendi, üçyüzünü öldürdü ve onları Raab'ın öteki kıyısındaki Riegersbourg Ötesindeki Aonos Styrien'e kadar takib etti. Bu şato dik bir dağın zirvesinde yükselir. Ovada her taraftan tecrid edilmiştir ve kemer şeklindeki duvarları bağlar ve buğday tarlalarını korur. Ne açlık, ne de muhasaralardan korkusu vardır. Bunun için, Riegersbourg Macaristan ve Türklere karşı Styrie'nin sınır kalesi oldu ve Türkler çok uzun zaman Macaristan'ın sahibi oldukları halde, bu şatodaki muhafız kuvvet onları saygı ile tuttu ve hiçbir zaman ne muhasara, ne de zaptetmeye kalkıştılar.

Polonya kralı ve duk de Lorraine Tuna boyunda yol alarak Türk sınır kalesi Gran'a kadar ilerlediler; bu yerin karşısında Türklerin garip bir şekilde Ciğerdelen adını taktıkları Parkany vardır. Kom-ron'dan bu son şehir¹⁹⁴ giderken (Lepanto savaşının yıldönümü günü), Polonyalılar bir öküz

¹⁹³ Bu şato on üçüncü yüzyılda Hainfeld beylerinin ikametgâhı olmuştu; daha sonra kontes de Purgstall'e geçti ve asil Iskocyah Jane Cranstoun'un, son Purgstall kontesinin eşinden vasiyeti! mülk halinde onun sevdiği evi oldu.

¹⁹⁴ Farkany'de delil. Bu olay Barakan kalesinin alınışına dair notlarda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır ve Khunitz'in Diariuzn (Hatırat) "unda bulunmaktadır

sürüsünün peşine düştüler; Türkler onları bir ormanın ortasında kıştırdı ve çatışmaya girdiler; kont Denhoff ve iki bin askeri öldürüldü¹⁹⁵. Polonya kralı Sobieski ve oğlu prens büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kaldılar. Eğer esir edilmekten kurtulduysalar, bunu düğ de Lorraine'in yardımlarına gönderdiği kont Dünewald'e borçludurlar (7 Ekim 1683). Yeni felâketlerden korunmak için yürüyüş şöyle düzenlendi: Dokuz bin süvari ve her biri dört yüz kişiden oluşan on sekiz piyade bölüğü ve ayrıca bir Polonya birliği Mercy ve Condola ile Bade margrafı kumandalarında sağ kanadı teşkil ediyordu; Dünewald, Plaffy ve Ta-affe düğ de Lorraine sol kanadı meydana getiriyordu; düğ de Star-hemberg ve düğ de Croy piyade birliklerine kumanda ediyorlardı. Polonyalılar üç kolordu teşkil ediyor, sol kanat Polonya kralının ve sağ kanat Jablonowski'nin kumandaları altında bulunuyordu.

İki gün sonra Parkany savaşı cereyan etti (9 Ekim 1683). Türkler üç defa tekrarladıkları savaş nidaları olan Allah! sesleriyle ilerlediler ve iki gün Önceki felâketin uyandırdığı öfkeyi hâlâ yaşayan Polonyalıların bulunduğu sol kanada olanca sertlikleriyle hücum ettiler. Çok kanlı bir savaş oldu. Zira, bütün Polonyalılar can ba-ğışlamamaya yemin etmişlerdi. Türkler bozuldu ve Parkany'de gemilerden yapılmış köprüye kadar çekildiler. Kaçanların ağırlığına dayanamayan köprü çöktü; büyük bir kısmı Tuna'nın dalgalarında, bataklıklarda ve Polonyalıların kılıçları altında can verdi¹⁹⁶. Savaşta Türklerden yedi bin asker hayatını kaybetti; Bosna Valisi Hızır Paşa da bunların arasındaydı. İmparatorluk kuvvetleri tarafından esir alınanlar içinde Sivas ve Silistre valileri olan Halil ve Mustafa Paşalar da bulunuyordu; diğer iki Paşa, Şişman Mehmed Paşa¹⁹⁷ ile Şatır Ahmed Paşa kayıptı. Polonya kralı ve düğ de Lorraine karşılıklı olarak ve eşit bir nezâketle zaferi birbirlerine bağışlıyorlardı. Parkany'de alınan ganimetin paylaşılması konusunda birbirleriyle anlaşmaya pek az yanaşır davrandıklarından nerede ise bir çatışma çıkacaktı. Polonyalılar ganimetin tümünün kendilerinin olmasını istiyorlardı. Parkany'de muhafız birliği olarak bırakılan Polonyalılar, kendi vatandaşlarının kazıklara geçirilmiş baslarını görünce öyle bir öfkeye

¹⁹⁵ Adlerschwung, s. 118 ve Khunitz'in Diarium'unda bulunan notlar. Avusturya İmparatorluk müverrihi iki bin yerine on bin ölüden bahsetmektedir, imparatorluk ordusu üzerinde verdiği notlarda farklı. Resmi tarihçiye göre İmparatorluk ordusunun mevcudu 50 bin.

¹⁹⁶ Khunitz'in Notlar*; Daleyrac'm Anecdotes de Pologne adlı eseri ve Sobieski'nin mektupları.

¹⁹⁷ Şişman İbrahim Paşa gibi semizliğinden ötürü böyle isimlendirilmiştir. Cantemir'in anlattığına göre, bu Paşa ile birlikte bulunan bir Fransız cerrahı her yıl haziran ve temmuz aylarında kanuni yarıyor ve oradan yağ tabakaları çıkarıyordu.

kapıldılar ki, kadın ve çocuk farkı gözetmeksizin yollar üzerinde bulunanların hepsini Öldürdüler. Bununla beraber, aralarında otuz kadın ve otuz çocuğun bulunduğu sekiz yüz Hristiyan esirini kurtarmayı başardılar.

Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa, Gran'ı savunmak için İsparta Sancakbeği Arslan Paşa'yi, Sağraci-başı, Samsuncu-başı (korgeneraller) ve Zenberekçi-başı (mazgal okçuluğu albayı) ¹⁹⁸ kumandasında Yeniçeriler gönderdi; bunlara başbuğ, yâni genel kumandan olarak Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa'yı atadı. Bu Paşa gerçekten de kaleye girmeyi başardı. Fakat, ancak beş yüz kadar asker kendisini takib etmişti. Tuna üzerine bir köprü attıktan sonra (20 Ekim 1683), Thomas tepesi tahkimatını hücumla aldılar; yüz seksen Türk öldürüldü ve iki yüzü esir alındı. Topçu iki gün sürekli olarak, gedik açmak maksadiyle şehri dövdü. Üçüncü gün hücumla geçtiler, fakat başarı, elde edemediler. Üç gün içinde yedi bin gülle atılmıştı ¹⁹⁹. Dördüncü gün Türkler, tercüman Lachoviz'in aracılığı ile teslim olma işini görüştüler. Paşalar altı yüz askerle çekildiler ve elli topla bin kantar barut ²⁰⁰ ele geçirildi. Böylece Kanuni Sultan Süleyman'ın aldığı, arşidük Mathias'ın elli bin askerle altı kere birbiri peşi sıra boş yere hücumla geçtiği, Mansfeld'in Türklerden geri aldığı, fakat garnizon tarafından baskı gören Damperre'-nin dokuz yıl sonra Türklere vermek zorunda kaldığı Gran yemden Hristiyanların oldu. O zamandan beri Almanları ve Macarları tehdide devam eden bir Türk sınır kalesi halinde kalmak yerine bu iki millet için Osmanlılara karşı tabya hizmetini gördü.

"Parkany savaşının ertesi günü (10 Ekim 1683 - 18 Şevval 1094), Vezir-i âzam Ofen'den Belgrad üzerine hareket etti ve iki gün sonra, Edirne'ye gitmek üzere Belgrad'dan ayrıldı. Chosim savaşının yıldönümüne Söbieski'nin Sgecsen'de kazandığı zaferle yeni bir ihtişam eklendi. Viyana muhasarasından beri Vezir-i âzam'ın kendisinden memnun olmadığı Kırım Hânı Murad Giray azledildi ve Kırım hanlığına, Selim Giray'ın iki oğlunu Devlet Girayla Azim Giray'ı birincisini kalgay, ikincisini nureddin tâyin eden Hacı Giray getirildi. Gran'ın düştüğünü öğrenen Vezir-i âzam, Budin Beğlerbeyi Kara Mehmed Paşa'ya bu kaleyi vermiş olan Paşa ve Yeniçeri generallerinin idam edilmeleri emrini gönderdi: Bekir Paşa ²⁰¹, Arslan Paşa,

¹⁹⁸ Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât ve idaresi, 0, s. 211. 82. Yeniçeri alayı albayı.

¹⁹⁹ Raşid, I, t. 107, hatta yedi bin gülden bahsediyor.

²⁰⁰ Fegius, Adlerschwung'da, çekilenlerin sayılarını yedi yüz olarak gösteriyor. Khunitz'in Diarium'unda .bir sıfır fazlası var ve böylece çekilenler altı bin kişi.

²⁰¹ Dalarac tarafından yazılan bir kitapta bu Ebubekir Paşa'nın Polonya Kralına mektup yazdığı ileri sürülmektedir. Fakat kitapta yer alan birçok vak'a doğru bir şekilde kaleme abomamıştır. Meselâ Viyana*-

Samsuncu, Sağarcı ve Zenberek i-başılar kalenin kaybını başlarıyla ödediler. Kısa bir zaman sonra, Şam Valisi Genç Hüseyin Paşa Pest'de eceliyle öldü. Bu Paşa birçok defa meşhur savaşlarda bulunmuştu: Kont de Souces'la Lewenz'de, Rakoczy ile Transilvanya'da, Sobieski ile Chocin'de  arpıŐmıŐtı. Osmanlı İmparatorluğunun  nl  savaŐcıları arasında bulunuyordu. Viyana muhasarasında Chateau (Şato) burcu önündeki tabyada seçkin hareketleri g r lm Őtu ve baŐkentın civarındaki bataklıklarda bir reaya birliğinin elden çıkmasına sebep olmuştu ²⁰².

Kazaklar Besarabya'da

Viyana seferinin Şehrin kurtuluşunu takib eden sonuna doğru, Polonyalılar tarafında yer alarak Chocin savaşının kazanılmasında ağırlığı görülen ve o zamandan beri Polonya hizmetinde bulunan eski Bogdan prensi Etienne Petreitchik, Zoporogues Kazakları het-manı Kunicky ile birlikte Tatarlardan Polonya ve Kazakların intikamını almak maksadiyle Besarabya'ya girdi. Burada voyvoda Dra-cula'ya yaraŐacak zulümler yapıldı: Çocuklar kale duvarlarına çarpılarak parçalandı veya diri diri derileri y z ld , genç kızlar tecavüz edildikten sonra öldürüldü, ihtiyaarlara iŐkenceler uygulandı, hâmile kadınların karınları yarıldı ve zaferinin  v nt leri bunlar oldu. Petreitschik insanlık dışı hareketlerini davranışlarıyla son sınırlarına götürürken, silah arkadaŐı yaptıklarını mübalağalı bir övünme ile alabildiğine abarttı. Çünkü    yüz bin barbarı yok ettiğini ²⁰³ söylüyordu. Tehin veya Bendemden, aynı zamanda Mon Castro (4 Aralık 1683) denilen Bislograd veya Akkerman'a kadar büyük bir kuvvet toplamak ümidiyle ilerledi.

Tilgrotia dolaylarında Türkler, Tatarlar, Bender beyleri, Akker-man kaymakamı, Bucak  miri, Yeniçeriler ve sipahilerle karşılaştı ²⁰⁴ zafer Kunicky'nin oldu. Dört millik bir alan içinde fundalıklar üzerinde kaçarken ölümü bulmuş cesetler görüldü; Bender be-ęi ve alaybeği hayatlarını kaybetmişler, Akkerman Ağa ve kaymakamı aynı âkibete uęramıŐlardı. Fakat üç hafta sonra, yeni yılın son gününden bir gün önce (30 Aralık 1683),

nın kurtuluşundan önceki savaşın on dört, on beş saat sürdüğünden bahsedilmektedir. Oysa bahis konusu savaş dört veya beş saat sürmüştür

²⁰² GrepokU bu olayı gayn maT  l ve tarihe aylan bir usulnla antefoTA-tadıır.

²⁰³ Avusturya İmparatoruna ve Polonya Kralına gönderilen bir mektuptan özetle alınımıŐtı

²⁰⁴ Daha önce bahsedilen bir Relation'da bu tafsilat vardıır.

yeni han, Hacı Giray yanında bulunan Yeniçeriler ve Tuna kıyılarından kendisine gönderilen toplarla Zaporogues Kazakları hetmanına hücum etti ve birçok çarpışmalardan sonra onu Pruth'a doğru çekilmeye zorladı. Bogdanlılar Kunicky'nin ordusunu terkettiler ve Noel günü Kunicky'nin dağılan Kazaklarını topladığı Yassy'ye vardılar (4 Ocak 1684). Pet-reitschik artık güvenemeyeceği Bogdanlılarla birlikte Suczawa'da bulunuyordu. Onların tarafından terkedildi ve Punta sancağında Domnestin köyüne çekildi. Orada kendi akrabası Baiuski tarafından tevkif edilerek Polonya'ya götürüldü. Fenerli Cantacuzânes'ler ailesinden olan ve sünnet düğünü günü gümüşden yaptığı bir çekiş silahı Sultan'a sunması karşılığı kendisine Bogdan prensliği verilen Demeetrius Cantacuzene Kırım Ham tarafından yeni makamına yerleştirildi²⁰⁵. Kuniky Besarabya'yı yakıp yıktığı sıralarda Edirne'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın düşüşü hazırlanıyordu. Bütün suçu idam edilen Budin Beğlerbeyi Koca İbrahim Paşa'ya yüklenen Viyana'nın kurtuluşu haberinin ilk alımışında, Sultan, kanuna uygun bir şekilde, Vezir-i âzam'a kendi el yazısıyla bir hatt-ı şerif (mektup) ve orduyu tamamiyle mahvolmaktan kurtarmasına karşı duyduğu minnetarlığın belirtisi olarak değerli taşlarla süslü bir kılıç gönderdi²⁰⁶. Fakat Parkany savaşının neticesi ve Gran'ın kaybedüdüğü Öğrenilince, Kara Mustafa Paşa'nın düşmanlarına ona karşı harekete geçmeleri için gün doğdu ve böylece iktidarını yıkmakta başarılı oldular.

Bu düşmanların başında, Viyana seferine dâima karşı çıkmış bulunan Mîrâhûr²⁰⁷, Kızlar Ağası ve idam edilen Budin Valisi İbrahim Paşa'nın dul karısı olan Sultan'ın kızkardeşi bulunuyordu. Bunların hepsi de küllerin altındaki ateşi alevlendirmek istiyorlardı. Baş-mâbeyinci Gazaz-zâde Ahmed Ağa, Kara Mustafa Paşa'nın başını getirmek emriyle Belgrad'a gönderildi. Belgrad yakınma varınca, çok gizli tutulmasını isteyerek, görevini yanında emirlerini tatbik üzere Yeniçerileriyle Baş-mâbeyinciye evinde bekleyen Ye-

²⁰⁵ Cantemir Mohamet, s. 69. Raşid'de, I, f. 110, Petreitschik Patre Schapko ve Cunicky, Konuska adlarını da taşıyor.

²⁰⁶ Vezir-i-âzam'ın gözden düşmesini farklılaştıran sebep (Cantemir, Valide Sultan'a gönderilen hediyelerden bahsediyor) bir tarih hatası meydana getirmektedir; fakat en kuvvetli delil Valide Sultan'a gönderilen hediyelere dayanmaktadır, s. 92. Viyana muhasarası 12^{ay}lulde kalkıyor, Valide Sultan ise 10 Receb (5 Temmuz), tarihinde ölmüştü, yani Viyana muhasarasından önce (!). Bununla beraber, bu tarih hatası Osmanlı imparatorluğu tarihini yazan bütün Avrupalı yazarlar tarafından tekrarlandı (Alis-, II, s. 228). Bu tarihi tahrif aldınıssızlığı içinde üçlü tarihi münasebet halinde Cantemir hatâ işlemektedir-. Tarihî, coğrafi ve filolojik. Despot Taila'dan bahsetmekte ve onu Viya-na'nın düşüşünden Sultanla Trakya ve Yunanistan'da avlandırmak-tadır. Oysa o tarihte Sultan Belgrad'da bulunmaktadır. «Trakya ve Yuianistan'da oavadan ovaya geçmişti ve Despot Taile ile avlanmaktan hoşlanmıştı!-

²⁰⁷ Caprara'nın Özel Münasebet'tnde bu yakınlığa dair bilgi vardır, s. 94.

niçeri Ağası Mustafa Paşa'ya bildirdi. Ahmed Ağa güneş battıktan sonra Belgrad'a girdi (25 Aralık 1683 - 6 Muharrem 1095) ve Yeniçeri Ağası ile birlikte Vezir-i âzam'ın evine gitti; Ağa tarafından emir yerine getirildi ²⁰⁸. Bu idam emrinin yerine getirilmesi için seçilmiş olan Mustafa Paşa, aynı zamanda Serdâr.unvânıyla Haleb Valiliğine atandı; bu sıfatla Peygamberin kutsal sancağım muhafaza altına aldı. Baş-mâbeyinci, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın serveti arasında bulunan dört yüz doksan kese nakit parayı ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni Serdâra verdi. Vezir-i âzam'm Reis Efendi'si, Talihsî-zâde tutuklandı ve İstanbul'a gönderildi.

En debdebeli, en mağrur Osmanlı vezirlerinden biri sayılan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sonu böyle oldu ²⁰⁹. Prensip bakımından Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa'nın eniştesi olmuştu. Köp-rülü-zâde Fazıl Ahmed Paga'nın vefatından sonra, Sultan'ın damadı olmak gibi tehlikeli bir şerefe erişti. Fazıl Ahmed Paşa'nın bütün Vezir-i âzamhğı süresince kaymakam (sadâret kaymakamı) göreviyle Sultan'm şahsına bağlı bulundu. En mühim işler onun üzerine verildi; nihayet yedi yıldan beri Vezir-i âzam'dı ve ancak elli yaşında bulunuyordu. Haremde bin beş yüzden fazla odalık, kendisine hizmet etmek için bir bu kadar esir, bunların muhâfazasıyla görevli yedi yüz harem ağası vardı. Atlan, köpekleri, av kuşları ²¹⁰ binlerle sayılıyordu. Daha

²⁰⁸ Cantemîr'in yeni bir hatâsı: «Sultan'ın (Grand-Seigneur) 6 Muharrem 1095 tarihli emrini ona gösterdi». Bu idam enirinin tarihi değil idam tarihidir. Codex'de No. 822 de, Hist. Prof., 12 Şubat 1681 tarihli Relation'da Kara Mustafa Paşa'nın idamı tafsilatıyla anlatılmaktadır. Râ-sîd, I, f. 108.

²⁰⁹ Kara Mustafa Paşa'nın idam emrine kadar kısa süre içinde geçen olaylar ve İdamı Osmanlı tarihlerinde özet olarak şöyle anlatılmaktadır: «Kara Mustafa Paşa'nın sarayda fırsat bekleyen İki korkunç düşmanı vardır. Bunlardan biri Kızlaragası zenci Yusuf, diğeri Baş Emtr-ahur Boşnak San Süleyman'dır. Viyana mağlubiyetini öğrenen Türklükle alakaları bulunmayan bu aşağılık adamların ellerine makre-meler alıp döne döne» oynadıklarından bahsedilir. Bu bayağı ruhlı adamlar Kara Mustafa Paşa'nın uşaklığından yetişmiş olan Sadaret Kaymakamı Kara İbrahim'le elbirliği edip askerini Kara Mustafa Paşa'yı istemediğinden bahsederek, daha da ileri gidip hiçbir şeyden haberi olmayan Kara Mustafa Paşa'nın saltanat makamına göz dik-tiği hakkında bir takım vesikalar uydurarak Padişahı zehirlemeye başlamışlar ve nihayet bundan bir akşam evvel bir idam hattı istihsal edip Kapucular kethüdası —Hammer'de Bas-mabeyinci olarak geçiyor— Ahmed ve Çavus-başı Mehmed Ağalarla Belgrad'a göndermişlerdir. Dördüncü Mehmed'in en büyük günâhı İste budur: Bir zenci ile bir boşnak serserisinin tevizatına uyarak Belgrad'da bir İntikam seferi hazırlamakta olan Kara Mustafa Paşa'yı İdam ettirmesi netice olarak Macaristan'ın kaybedilmesine sebep olmuştur. Merhumun sadareti 1676 • 1087 senesi 4-5 Ekim 27-28 Şaban Çarşamba - Perşembe gecesinde bu yılın 14-15 Aralık 27-28 Zilhicce Sah-Çarşamba gecesi idamı hakkında çıkan Hatt-ı Hümayûn tarihine kadar Miladi takvim hesabıyla tam 7 sene, 1 ay, 10 gün sürmüştür, idam hükmü Hatt-ı Hümayûn tarihinden on gün sonra 1683 -1099 senesi 25 Aralık - 6 Muharrem Cumartesi günü infaz edilmiş ve büyük haksızlıklara uğrayan Kara Mustafa Paşa boğulduktan sonra başı kesilerek vücudu Belgrad'a gömülmüş ve kesik başı da seferin başlangıcından 6 Aralık -16 Zilhicce Pazartesi gününe kadar Belgrad'da kaldıktan sonra Edirne'ye gelmiş olan Padişaha gösterilmek üzere oraya götürülüp Saruca-paşa camii naziresine defnedilmiştir. Kara Mustafa Paşa'nın uşaklığından yetişmiş olan nankör halefi Bayburtludur. Sefere gitmemek için temaruz ettiğinden Ötürü Serdar-ı EkremUk Belgrad'da bulunan Yeniçeriagası Tektrdaglı Bekri Mustafa Paşa'ya verilmiştir ÇÇ.NJ.

²¹⁰ Sr. A. de La Mortaye'in Seyahat'ı; La Haye, 1727. I, s. 349.

 nce kendisinin paraya d şk nl   hakkında bilgi verilmişti; fakat imparatorluğun birçok şehirlerinde Vezir-i  zam olarak kurduğu müesseselerinde de bilgi vermek yerinde olur. Bu hayırlı i leri bütününden olmak üzere İstanbul'da camiler, çeşmeler in   ettirdi. İstanbul'da olduğu gibi, Edirne, Bel-grad ve Cidde'de büyük hayır eserleri yer aldı. Do du u  ehir olan Merzifon'a bir cami ve büyük bir  ar ı kazandırdı. Kayseri yakınında, Incesu'daki bir cami, bir hamam ve bir medrese onun eseridir ²¹¹. imparatorluğu haydud ve  si çetelerinden temizledi ve medeniyetin gelişmesini kolayla tırdı ²¹². Bununla beraber h tirası sonraki nesillere idaresi zamanında yaptırdığı eserlerle değil, Viyana muhasarası ²¹³ ve Human'da görülen dehşet verici icr atiyle intikal etti.

Her türlü imtihandan geçmiş bir ba lılıkla devlete hizmet ederek altmış üç ya ma gelmiş ve o zamana kadar Kaymakamlık görevini y r tm   olan üçüncü vezir İbrahim Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dan bo lan devletin en yüksek makamına getirildi, önce Fir   Mustafa Paşa'nın hizmetkârı olmuş, sonra birçok vezirin ve daha sonra Kaymakamın k hyalı ında bulunmuş olan İbrahim Paşa küçük ve Ba  M r   r luk makamlarından geçtikten sonra, nihayet Kara Mustafa Paşa'nın iktidarı döneminde kaymakamlı a atandı. Kapdan-ı Deryalık da bu göreve ba lıydı. Fakat Kaplan Mustafa Paşa lehine bu ek görevi bırakmak gereğini duydu. Yedi yıl boyunca, a a ı yukarı sürekli olarak İstanbul'da bulunmayan Kara Mustafa Paşa'ya Sadâret Kaymakamı sıfatıyla vek let görevini yürüttü ve şimdi imparatorluğun birinci derecedeki makamında ona halef oldu.

Asılan Reisefendi, Bo ulan Defterdar

Bu değişiklik, her zaman olduğu gibi, sarayda ve diğer birçok görevlerde de önemli de i ikli e yol açtı. Ba  Mir   r  ve Merzi-fonlu Kara Mustafa Paşa'nın aman vermez düşmanı Bosnalı Süleyman A aya    tu  \ rildi ve ayrıca Kaymakamlı a atandı ²¹⁴. Kendisinin daha önceki görevlerini Silahdâr  ahin Mustafa A a'ya veren Sultan'dan bu hususu bildiren bir Hatt-ı  erif

²¹¹ Raşid, I, f. 107 ve Osman-zade Efendi, vezirler halterc meleri eserindeki bilgi.

²¹² çoğu zaman Hristiyanlığın tesirlerinden kurtulamayan Hammer'in Müslüman Türklerin medeniyet yolunda gelişme kaydettiklerini kabul etmesi ilim bakımından şüphesiz medeni bir davranıştır ( .N.).

²¹³ Küçük kitap: Kara Mustafa, Vezir-i  zam, yetişmesi, saraydaki  okları, çeşitli hizmetleri, onu Viyana muhasarasına teşebbüs ettiren gerçek sebep, ölümündeki  zellikler. (Paris. 1684, 12). ba ından sonuna kadar (Happetius'un Macar askerî romanı arzında) ve romanda güzel ispanyol Dona Manuela önemli rol oynuyor.

²¹⁴ Raşid, I, f. 180.

aldı ²¹⁵. Bu görev vermeler terakki yolunda bir gerileme ifâde ediyordu ve kanun kaidelerine aykırı düşüyordu. Zira, Silâhdar veya baş Silâhdar, Sultan'm kendisine Baş Mirâhûr'dan daha yakından sokulan kişi olarak üç tuğa ondan daha hak sahibiydi. Bu küçültmenin daha az üzücü olması için tâyinini bildiren Sultan'ın Hatt-ı Şerifi kendisine Kızlar ağası tarafından verildi; burukluğuna rağmen ona teşekkür etti ve kabul etmeye zorlanmaması talebinde bulundu. Bunun üzerine kendisine Rumeli Beğlerbeyi'ne mahsus şereflerle vezirlerle Kubbealtı'nda Divâna katılmak ve vezirler gibi satırlarla (uşaklarla) dışarı çıkmak ayrıcalıkları bahşedildi. Daha fazla ısrar ettiği takdirde Sultanin gözünden düşeceğini anladığından, istemeye istemeye kabullendi.

Garib bir şekilde kudret ve itibâr kazanan Büyük Mirâhûr'un kendisine karşı beslediği kinin neticesi bu oldu. Bir gün avda, Süleyman Ağa, sohbet eden Silahdârla Baş Mabeyincinin yanlarına yaklaşıp sohbet katılmak istedi. Silahdâr ona şu sözlerle çıktı: «Söylediklerimiz seni ilgilendirmez, sen ahırda olub, bitenlerle uğraş.» Eski Büyük Mirâhûr, Kaymakam olup imparatorluk ahırının kasalarını halefine teslim ederken eski kuyruk acısını çıkarmak mak-sadiyle ona şöyle dedi: «Ağa, ahırda olub bitenlere şimdi kendin bak.» Edirne yakınındaki Akpınar bahçesindeki avda yeni Mirâhûr, Sultan üzengisinden uzak durdu. Sultan bunun farkına varmadı. Nihayet Maslahat Çeşmesi yakınında, dikkatten kaçmayacak kadar heyecanlı bir davranışla Sultan'a sokuldu ve Silahdârlık makamının kendisinden alınarak, daha aşağı bir makam olan Mîrâhûrluğa tâyin edilmesi için ne suç işlemiş olduğunu sordu. Sultan onu, Büyük Mîrâhûrluk görevlerini yerine getirdikten sonra Sadâret Kaymakamı olan Vezir-î âzam örneğini vererek teselli etti.

Kısa bir süre sonra Vezir-i âzam Merzifonlu Kara Mustafa Pa-şa'nın talebesi ve gözdesi durumunda olmuş bulunan Baş mabeyinci Gazaz Ahmed Ağa öldü. Kara Mustafa Paşa'nın idamı işi ona verilmişti. Baş mabeyincinin bu iş için seçilmesi sebebi, ihtimâl, kurbanın karşısında iyi bildiği bir dost görüp vehme kapılmasını önlemektir. Böylece kurban, şüpheden uzak bir güven içinde tuzığa düşürülecekti. Gazaz Ahmed, kendisini koruyan ve yüksek makamlara çıkmasını sağlayan Kara Mustafa Paşa hakkındaki idam emrini yerine getirmesi bir yana, şu sözleri söyleyerek onun son anlarını zehirlemekten de geri kalmamıştı: «Şu anda başına gelenleri hazırlayan

²¹⁵ Padişah'ın el yaznfyte yazılmış tezkire veya mektup.

sensin, kimseyi suçlamaya kalkışma» ve bir bu kadar insanlığa yakışmayan sözler de söylemişti, Osmanlı tarihçileri, kendisini koruyan insana karşı cellâdlık görevini üstlenmesinin hayatını şüphesiz kısalttığı görüşünü ileri sürerler. Baş Mabeyincilik makamı Boşnak Receb Ağa'ya verildi. Receb Ağa, eski Büyük Mîrâ-hûrun uşaklığını yapmış, Süleyman'ın Sadâret kaymakamlığına atanması üzerine avlarda Sultan'ın teveccühünü kazanmıştı. Eski efendisi ve soydaşı Boşnak Kaymakam da bu durumu desteklemeyi bilmişti. Sultan'ın gözde adamı ve damadı, ihtimâl, Vezir-i âzam makamına gelmek ümitleri verilmiş olan Mustafa Paşa, konuşmalarıyla Sultan'dan fazla bu makamı işgal etmekte bulunan adamı üzdüğünden Kapdan-ı Deryalığa atandı ve böylece, Büyük Efendi'-nin tesir alanından uzaklaştırılmış oldu. Silistire ve Nicopolis valiliğine tâyin edilen Köprülü-zâde Mustafa Paşa, emlâkini idare ettiği Valide Sultan'ın ölümünden sonra Edirne'ye çağırılmış, fakat bu şehre varmadan önce emekliye çıkarılmış olmakla karşı karşıya kalmıştı. Mîrahûr Şahin Mirza da saraydan uzaklaştırıldı; Çanakkale Boğazı kumandanlığına atandı ve yeri Baş Mabeyinci Receb Ağa'ya verildi.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamı iki mahrem adamını da aynı âkibete sürükledi. Reis Efendi'si (danışman) Telhîsî-zâ-de ²¹⁶, efendisinin düşmanlarının intikamının kurbanı oldu. Üç şe-refeli caminin Önünde asarak hayatına son verdiler (21 Ocak 1684 -3 Safer 1095). Daha önce iki kere Reis Efendi'nin yerine geçmiş olan İspanyol dönmesi Mustafa ²¹⁷ onun yerine atandı. Bâb-ı Âli tercümanı Maurocordato savaşın başlamasından önce yapılmış ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından Sultan'ın bilgisinden saklanmış barış teklifleriyle alâkalı suçu Reis Efendi Telhîsî-zâ-de'nin üzerine atıp sahip bulunduğu kıymetli her şeyi ve iki yüz elli kese parayı hazîneye göndererek ölüm cezasından kurtulmuştu. Buna rağmen ailesi hapsedildi ve kendisine Kaymakamın huzurunda dayak cezası uygulandı. Akrabalık bağlarından ötürü Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yakını bulunan eski Defterdar Hasan Paşa Edirne'ye çağırıldı ve yolda Silahtar Kara İbrahim Paşa tarafından idam edildi, îddia edildiğine göre, ölümüne büyük kısmıyla eski Cebeci ağası Fazli'nin iftiradan ibaret suçlamaları sebep oldu. Defterdarı, Viyana muhasarasında bir tüfenk yarası olarak bir iş yapacak halde bulunmamasından ötürü kendisini görevden

²¹⁶ Resmi Ahmed, Reis Efendiler hâl tercümelerinde, 40. İsa-zade Tart-hi'ne bakınız.

²¹⁷ ti Gran Cancelliere fatto un rinegatoe spagnolo detto Mustafa, quai e stato altre volte in questa carica, İmparatorluk ve kraliyet kütüphanesi tAsü mettade İtalyanca. Ç.N.).

azletmekle suçluyordu. Bununla beraber, Fazli intikam almış olmaktan büyük bir fayda sağ-layamadı. Kara bir sefalet içine düştü ve kısa bir süre sonra cellâd elinde can verdi.

Vezir-i  zam İbrahim Paşa'nın Sultan'ın etrafında bulunan herkese kıskançlık tesiriyle beslediği kin, Sultan'ın yakınlığını herkesten fazla üzerine çeken İ hak Efendi için öldürücü oldu. İ hak Efendi'ye Mısır'da bir görev verildi. Eskişehir'e varınca tshak Efendi daha ileri gitmek istemeyince Vezir-i  zam ona doğrudan İstanbul'a dönmek ve orada sağlığına kavuşmak müsaadesini bildiren bir vesika gönderdi, tshak Efendi İstanbul'a dönünce, kendisine Vezir-i  zam adına itin  ve alâka gösterildi. Vezir-i  zam'ın isteği  zerine Sadâret Kaymakamı, Sekb n-ba ı beraberlerinde subayları da bulunduğu halde gidip tshak Efendi'yi ziyaret ettiler: Fakat bunlar olup biterken Vezir-i  zam İbrahim Paşa, Sultan'a, İ hak Efendi'nin İstanbul'da ordu mensubu Pa alar ve subayların şüpheli ziyaretlerini kabul ettiğini ve P di  h n otoritesine karşı bir isyan için çalıştığını anlattı, tshak Efendi Rodos'a sürüldü ve kısa bir süre sonra ba ı vuruldu ²¹⁸.

Valiler arasında birçok değişiklikler oldu ²¹⁹. Halep Valisi İbrahim Paşa Budin'i savunma emri aldı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun Batı sınırı üzerindeki bu en büyük kalesi, Viyana'nın kurtulu undan beri tehdid altında bulunuyor ve faal bir savunmayı gerektiriyordu. Kara Mehmed Paşa orada iken İbrahim Paşa muhafız kumandanıydı. Serdâr Süleyman Paşa seferi sürdürmek için yeterince asker bulamadığı sırada, Haseki Sultan'ın kâhyası Elhac Hüseyin, zaman a ımına uğrayan seferberliği ²²⁰ varlığıyla canlandırması için vezir rütbesiyle Rumeli ey letlerine gönderildi. Donanmayı tamamlamak için o ünlü kapdanlardan (deniz prensleri) ²²¹ ikisine yüksek bordalı gemiler in   ettirmek görevi verildi. Kızağa konulan gemilerden sekizi hemen denize a ılabilecek şekilde hazırlandı. Bu gemilerden ikisi elli ve diğer altısı kırk be  auns (eski Fransız kulacı) uzunluğundaydı. Bu teknelerin tam donatımı ve silahlandırılması be  yüz kırk kese parayı gerektirdi. Bu parayı sağlamak için Rodos ve Kıbrıs gelirinden yüz yirmi, İskenderun gelirinden yirmi kese alındı, geri kalan üç yüz doksan kese haz neden çekildi ²²².

²¹⁸ Raşid. f. 112.

²¹⁹ Bosna Valisi Osman Paşa Pooschega'ya gönderildi ve yerine Osman-pasa-zade Ahmed Pasa getirildi.

²²⁰ Nefiri-am - Eli silah tutan bütün vatandaşları silah altına almak.

²²¹ Mısırh-zade İbrahim Paşa ve Cezayirli Baba Hasan. Raşid, I, f. 112.

²²² Raşid, I, f. 112. 390 yerine 490 kese çıkıyor. Bu bir basla hatası olacak.

Kırım Hanı Azledildi

Kırım Hanının değiştirilmesi bu tedbirden beklenene hiçbir suretle cevap vermedi. Çünkü yeni han, Hacı Giray, bu göreve başladığından beri hasisliği ve paraya doymazlığıyla teb'asını çılgına döndürmüştü, öyle ki, gayri memnun ve yarısı isyan hâlindeki Kırım, Hanın azlini talep için dilekçe üstüne dilekçe göndermekten geri kalmıyordu. Bâb-ı Âli, nihayet, şikâyetleri dikkate aldı; Hacı Giray azledildi ve hanlık makamı sürgünde bulunduğu Rodos'dan geri çağırılan eski han Selim Giray'a verildi ²²³. Bu değişiklikte, muhtemeldir ki, Hacı Giray zamanında biri kalgay, diğeri nureddin mevkilerine getirilen Selim Giray'm iki oğlunun önemli tesirleri oldu. Babalan han olunca, her ikisini de makamlarında bıraktı. Büyük Mirâhûrun sürgün yeri olan Rodos'dan getirmiş olduğu yeni han, Edirne'de Tanca nehrine bakan Amadiya ²²⁴ köşkünde huzura kabul edildi. Vezir-i azamla birlikte atlı olarak Saraçlar köprüsü tarafından Edirne sarayına gidilen Törenler Köşkü kapısından girdi. Orada, başlarında tören sarıkları bulunan imparatorluğun üzengi beyleri yeni hana tazimlerini sunmak, iltifatlarda bulunmak ve alayı büyötmek üzere geldiler. Alay Tunca nehri kıyısında kurulan otağın önüne gelince Vezir-i âzam attan indi ve arkılığı olmayan bir tabureye oturdu. Kırım Hanı atından inince, Sultan'ın attan inerken ayağını bastığı taşın üzerine ilişti. Kızlar ağası, Hanı oradan aldı ve kendisine otağdaki baş yeri verdi. Başında çaprazvârî bir sırma şeridle süslü üç köşeli büyük sarık, kallevi yerine Selimi veya büyük saray sangı bulunan Vezir-i âzam Sultan'ı görmeye gitti.

Tatar Hanı için kendisinden huzura kabul ricasını arz etti. Ricası derhal kabul gördü. Takdim töreni, elçilerin âdet* olan kabullerinden çok daha büyük bir teşrifat havası yürütöldü. Elçiler Baş Mabeyinci (Kapucular kâhyası) ve saray mareşali tarafından huzura getirilirken, bu defa bu görevi Kızlar ağası üzerine aldı; diğör taraftan alelade mabeyinciler yerine, üzengi beyleri, Bostancı, Mîrâ-hûr, Baş Mabeyinci ve Pâdişâhın üzengisini tutan

²²³ Histolre du royaume de la Chersonese taurique, Petersbourg, 1824, s. 388'de: «Burada, hükümet boşluğuna yer vermemek için kısa bir süre tahtta bulunan Adgi (Hacı) Giray'dan söz ediyoruz.* Dokuz ay hanlık makamında kaldı ve kırk bir yaşında öldü. Sebi Sejare, f. 120. Fakat Hacı Giray'ın bu hükümet etme zamanı bu tarihte yanlış olarak Viyana muhasarası öncesinde gösterilmiştir; Bu muhasaraya katılan Selim Giray değil, Murad Giray'dır. Murad Giray'ın azli tarihi de Guigne'de doğru kaydedilmemiş; 1683 yerine 1662 gösteriliyor. Selim Giray 22 Receb 1095'de (6 Temmuz 1684) tarihinde hanlık makamına getirildi. 1683 veya 1682'de değil.

²²⁴ Edirne'de Amedia köşkü, herhalde Ahmediye veya Amade ile alakalı bir ad taşıır olmalı (Ç.N.).

görevli, Kanunî Sultan Süleyman döneminde elçilere bah edilen, fakat o zamandan beri uygulanmayan el öpme şerefine ermek üzere Kırım Hanını Sul-tan'm huzuruna götürürken ona kollarım verdiler. Han yere serilen bir halı üzerine oturdu. Fakat, hanlı ının önemli meseleleri üzerinde Sultan'a bilgi verirken ayağa kalktı. Pe inden Kızlar ağası Hana kapanica veya i i samur, belinin alt kısmına kadar uzun bir k rk giydirdi. Silahdâr, Hanın beline kıymetli taşlarla süslü bir kılıç taktı; törende hazır bulunan beylerden biri ba ının üzerindeki sarı a balıkçıl ku u tüyünden ve elmaslarla zenginle mi  iki sorguç ili tirdi; b  e vesilelerde âdet olan bin duka altını yerine, iki bin duka altını ihsan edildi. Nihayet, Babada ı'na gitmek üzere yola çıkarken, Kırım Hanına altın kınlı bir  eref kılıcı ve ba dan ba a altından bir zırh hediye edildi.

Wissegrad'ın, Waizen Ve Hamzabe 'in D     

Haziranın ortasına doğru general Halweil, general Heisler, prens de Salm ve baron de Mency'nin kumandanları altındaki Neutra'da toplanan (13 Haziran 1684) d k de Lorraine on iki süvari ve sekiz piyade alayının başında gemilerden yapılmış köprüden Gran'a (Us-turgon) geçti. Albay kont Styrumb'a Wissegrad  zerine yönelmesi emrini verdi. Kale be  gün sonra teslim oldu (18 Haziran 1684). Bu-din kumandanı bu harek ttan bilgi edinerek muhasaranın kaldırılmasını sağlamak üzere kâhyası Rüstem A a'yı, Hersek valisini, evvelce  avuş-ba ı olan Ahmed Paşa'yı, Syrmie ve Semendere, Pest ve Budin sava çılarıyla, Kurun Hanının oğlunun kumandasındaki Tatar birliklerini gönderdi. Kalenin tesliminden önce bu birlikler harekât içinde hayatını kaybeden general Holweil'in kuvvetlerine karşı hücuma geçtiler ve düşmanı tamamiyle bozguna  grattılar. Bin kadar düşman muharebede öldürüldü. Sa  kalanlar Budin'e getirildi. Osmanlı vak'a n visi: «Sava ta yararlıkları görülen seçkin savaşçılar cesaretlerinin kılıcını gök kubbeye astılar ²²⁵» diyor. Avusturya imparatorluk birlikleri Weizen  zerine yöneldikleri sırada Budin Valisi, Gran'ın (Usturgon) muhasara edilmesinin mi, yoksa düşmana karşı yürümenin ve sava manın daha doğru olacağı hususunda karar vermek üzere bir harb meclisi topladı. Harb meclisi düşmana karşı yürümenin ve sava manın daha doğru olduğuna karar verdiğinden Türk ordusu Ba kumandanı Serdâr Mustafa

²²⁵ Tigi cel detleri t  ki ar a astılar, Raşid, I, f. 115.

Paşa²²⁶, düşmanla karşılaşmak üzere Budin Valisi Kara Mehmed Paşa, Temeşvar Valisi, Erlau Valisi Sidi-zâde Mehmed Paşa'yı, Bosna Valisi Ahmed, Osmanpaşa-zâde Ahmed Paşaları, Kırım Hanının oğlu-lu ve son zamanlarda gelen Mısır birliklerini gönderdi. Muharebe Waizen Vaytzen yakınında yapıldı (27 Haziran 1684)²²⁷; iki tarafın birbirine girmesinden hâsıl olan hercümerç içinde Temeşvar Valisi Sidi Ahmed Paşa telef oldu.

Bu savaş Waisen'in alınması neticesini getirdi ve Viyana muhasarasının kaldırılışı sırasında Polonya kralı Sobieski'nin hazır bulunduğu Leopold dağındaki dinî törende duâ okumuş olan papas (Aziz Fransois tarikatinden) Marcus d'Aviano, dük de Lorraine'in çadırında galibiyeti takdis etti. Dindar papas Aviano'nun İncil'den gelen tevazuu Hristiyan ordusunun cesaretini harekete getirip onu zafere götürmekte fazlasıyla yardımcı olmuş, oysa, Sultan Hocası, saray vaizi Türk Vânî Efendfnin desses hitabetinin Viyana sûrları önünde ve Parkany (Ciğerdelen) ve Waitzen hengâmelerinde Osmanlılar üzerinde tesiri görülmemişti²²⁸.

Avusturya İmparatorluk ordusu Rakos vadisine ve Türklerin ateşe verdikten sonra terkettikleri Pest'e yöneldi. Osmanlı İmparatorluğu vak'a nüvisi: «Budin'de atılan güller, gerçekte, bir lânetliler ve haydutlar kalabalığını ceheanem çukuruna gömüyordu, fakat Pest bir tüfek bile patlatılmaksızın bir domuz Hristiyanlar sürüsünün eline geçti²²⁹». Saint Andre adası Waizen yakınında Tuna üzerine kurulan köprülerin dayanak noktası olarak kullanılıyordu; bu köprülerden biri altmış gemiden oluşuyordu ve nehrin büyük sol kolu üzerindeydi, diğeri kırk gemiden yapılmıştı ve aynı kıyıda küçük kol üzerinde idi; Türkler buraya Bulgarlar Çukuru diyorlardı²³⁰. Avusturya ordusu Beyaz Kilise dedikleri yerde, Saint Andre yakınında mevzilendi. Serdâr bütün kuvvetlerinin başında, kendi vilayet askerleri, yâni Halep ve birleştirilmiş, Şam²³¹, Rumeli²³², Sivas²³³, Adana²³⁴, Temeşvar²³⁵, Bosna²³⁶, valilerinin birlikleriyle Avusturya

²²⁶ Tekirdağ Bekri Mustafa Paşa (Ç.N.).

²²⁷ Waizen yakınında. 27 (17) Haziran 1684'de. Avusturya ordusu tarafından Türklere karşı kazanılan zaferin tasviri. Münih Kütüphanesi.

²²⁸ Osmanlı ordusunda ihanet kol gezerken dini hitabetin tesiri görüle-meyeceği tabii olduğundan, Hammer garlb bir Hristiyanhk gayretkeş-ligile Hristiyanhk propagandası yapmaktan kendini alamıyor (Ç.N.).

²²⁹ Raşid, I, F. 115.

²³⁰ Bulgar boghası, Raşid, I. f. 115.

²³¹ Hersekli Osman Paşa.

²³² Mehmed Paşa,

²³³ Kazi-zade Paşa.

²³⁴ Çerkeş Ahmed Paşa.

²³⁵ Osmanpaşa-zade Ahmed Paşa.

kuvvetleri üzerine yürüdü. Avusturya ordusunda d k de LGrraine, prens Neubourg ve prens de Bade, kont Taaffe ve kont Scherferiberg, kont Ernest ve kont Maximilien Starhemberg, kont Gondola ve Orgeneral Caprara bulunuyordu.

Türkler püskürtüldüler ve Budin'e kadar çekildiler. Bu şehrin muhasarası kaçınılmaz olduğundan, Serdâr, gerekli tedbirleri aldı ve savunmayı Adana, Karaman, Syrmie, Semendere, Budin, Rumeli sekiz timarlı Sipahi birlikleri başında iki Pa aya,  erke  Ahmed ve Abdülmümin Pa alara bıraktı. Tahkimat sa lamla tınıldı ve onarıldı. Ordunun geri kalan kısmıyla Serdâr Ercsi yakınlarındaki Ham-zabe *de ordugâh kurdu. Hamza, Kanunî Sultan Süleyman döneminde Stuhhveissenbourg sancağına kendi adım vermişti. O sırada bu adı geçen yere Macarların korkusu olan ada ı bir başka Hamza Be  kumanda ediyordu. Szecsenli Hamza Be  F lek  ehrini hile yoluyla zaptetmekle tanınmı tı. Burada adı geçen Hamza Be , esiri olan kahraman Szapary'yi bir atla e le tirerek sabana ko turdu; onu böylece toprağı sürmeye zorladı. Szapary'nin silah kardeşi Batt-hianyı dostunu, kurtardı ve kendisine  ektirdiklerini ödetmek üzere cell dını ona teslim etti.

237

14 Temmuzda, yâni Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı muhasaraya ba ladığı geçen yılın aynı günü, d k de Lorraine Ofen (Budin) s rları önünde göründü ²³⁸. Tuna'nın sa  kıyısında bir tepe üzerine kurulan kale yükselir ve bu tepenin eteğinde Yukarı  ehir'le birlikte Bord de Ville L'Eau nehrin kenarına kadar uzanır; kuzey ve güney istikametinde, dağın aşağısında, sonuncusu evvelce olduğu gibi bugün de (Taban) yâni uzun mahalle adını taşıyan mahalleler görülür ²³⁹. Viyana kapısının bulunduğu kalenin sol tarafının karşısında Türklerin Mihnet Tepesi ²⁴⁰ adını verdikleri Joseph veya Calvaire tepesi yükselir ve kalenin güneyinde kraliyet  atosunun karşısında, Türklerin Karga Bayın ²⁴¹ dedikleri Gerhard Tepesi yahut Blocksberg göklere doğru tırmanır. Kuzey mahallesi (bugün Landstrasse ve Neustift) duvarlarla  evrilmi ti ve Aşağı  ehir denilenden ayrı, Yukarı  ehir ve Bord de L'Eau

²³⁶ Ahmed Paşa.

²³⁷ Kont Mailath'ın Hormayr Tarihi Almanach'da anlattığı bu olay, Ca-roline Pichler'e bir roman konusu ilham etti: Le Siege d'Ofen (Budin Muhasarası).

²³⁸ Odsusuyla 14 Temmuzda Ofen CBudin)  n ne geldi. Boethius, II, s. 261

²³⁹ Türkçe taban (semelle) kar ılı ıdır: Daltaban buradan gelir, (semelle étroite) anlamındadır, çok yürüyen ayakkabısının tabanlarını eskitir. (Görülüyor ki Hammer daltaban'ı dartaaban'ı birbirine karı tırıyor.  .N.).

²⁴⁰ Mihnet Tepesi'ni R  id, I. f. 145'de Mihnes şeklinde kaydediyor.

²⁴¹ Karga Bairi (Bayırı) olacak. ( .N.) R  id, I, f. 145.

şehri karşısında bir şehir oluşturunuyordu. Üç kapısı vardı: Horoz kapısı ²⁴², Mezarlık kapısı ²⁴³, Yeni Kapı ²⁴⁴. Yukarı Şehir veya kalenin de üç kapısı vardı: Viyana kapısı ²⁴⁵, Ovâi veya Su ²⁴⁶ ve Stuhlweissenbourg kapısı. Bu kapıların adları istikametlerini gösterdiği gibi, aynı zamanda Bord de l'Eau ve Yukan Şehirlerdeki camilerin de yönlerini gösterir ve bunları yaptıranları kısmen açıklar ²⁴⁷.

Budin'de camilerin kubbelerinden sonra, şehrin anıtları arasında hamamların kurşun kubbeleri bakışları çekiyordu. Bu hamamlardan üçü güneyde Gerhard veya Blocksberg yakınında ve diğer ikisi kuzeyde, Joseph veya Calvaire tepesi civarında bulunuyordu. İlk üçü Blocksbad, Raisenbad ve Brukenbad veya köprü hamamı idi; Mathias Carvin'den önce, Raisenbad'm adı kraliyet hamamı idi; Brückenbad, Budin'in imârına büyük dikkat ve itina göstermiş olan Sokullu'nun yeğeni Sokullu Mustafa Paşa'nın emriyle inşa edilmişti.

Şehrin kuzeyinde bulunan kraliyet hamamı ve Sprengerbad'dan birincisine Welikhan ve Welibeğ de deniliyordu ²⁴⁸. Türklerin pek manâli sayılamayacak bir şekilde Takhtalü veya Pest adlarıyla andıkları ikincisi, Budin'in üçüncü Türk Valisi ve Arslan lâkabiyle anılan Mehmed Paşa'nın emriyle bir kubbe ile örtülmüştü. Böylece, şehir çok güzel hamam yapılarından ikisini Yahyapaşa-oğlu ailesinden bir vali ile Sokullu Mehmed Paşa'nın yeğeni Sokullu Mustafa Paşa'ya borçlu bulunuyordu.

Hamzabeğ Savaşı

Avusturya ordusu yaklaşırken, Türkler kraliyet hamamını ve hamamın suyu ile dönen kraliyet değirmenini bırakarak Bord de l'Eau şehrine

²⁴² Khpros kapousi.

²⁴³ Mezarlık kapousi.

²⁴⁴ Yeni kapou. Bizzozzeri, La Sagra lega, I. VI, s. 181.

²⁴⁵ Bedj kapousi.

²⁴⁶ Owa kapousi. Rasid. I, f. 114.

²⁴⁷ Bord-de-l'Eau şehrinde: 1 — Taban camisi. La mosquee de La Semelle; 2 — Mataf camisi, La mosque de L'Eceinte: Su camisi. La mosque du Bord-de-L'Eau; Toighoun camisi, La mosque du Faucon (Şahin), Toighoun Paçaya göre adı böyle-, 5 — Mustafa Camisi; 6 — Hacı Ahmed camisi, bu zatın isteğiyle yapılmış. Yukarı Şehirde: 1 — Saraylık camisi, Kraliyet Şatosu camisi; 2 — Paşa camisi. La mosque du Pascha; 3 — Yeni cami, La Nouvelle Mosquee; 6 — Feth camisi, La mosquee du Si6se. Bizzozzeri, II, s. 181.

²⁴⁸ III, V, s. 446. 1566'da vali olduğuna göre 1556'da hamamlar inşa ettirmesi mümkün değil. Scharma, İstuantı'ye göre, Ofen (Budin) şehrinin Tam Tasviri adlı eserinde bu iddiada bulunuyor, s. 584. Bu tasvir son derece tam değildir. Bu esere göre Budin surları Kanuni döneminde, 1600'de Aralan Paşa tarafından yapılmıştır. (Oysa Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır). Miller'in Budinle ilgili eseri şehrin planını da ihtiva ettiğinden daha tamdır.

çekildiler (19 Temmuz 1684). Burası muhasaranın altıncı günü hücum sonucu zaptedilince, muhâsaradakiler iç kaleye çekildiler ve Viyana kapısında barikad kurdular. Üç gün sonra düğ de Lorraine, Hamzabeğ civarında Ercsi tepesinde ordugâh kurmuş olan Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusuna karşı hücumla geçti (22 Temmuz 1684). Osmanlı ordusunu yenerek on iki bayrak, iki nekkare, büyük sayıda çadır ve değerli atlarla Serdârın büyük sancağını ele geçirdi; bu sancak yedi aun (bir metreden fazla bir Fransız ölçüsü) uzunluğunda ve dört aun genişliğindeydi; kan rengi olan sancakta Hz. Ömer'in iki ağız keskin kılıcı bir resimle temsil ediliyordu ve îslâmiyetin esas naşı, itikadı yazılmış görölüyordu: «Allah'dan başka Allah yoktur ve Muhammed O'nun Peygamberidir». Bu nas bütün hükümlere giriş teşkil eden: «Rahim ve çok affedici Allah adına formülü gibi kesinliğe sahiptir. Hamzabeğ'-de ele geçirilen bu sancak önce Saint Etienne kubbesine asıldı ve oradan sivil depoya götürülen bu sancak, kızıl bedeni duvarlardan aşağıya doğru açılırken, hâlâ Avusturya'nın, zafer kazandığı uzun ve kanlı mücadeleyi hatırlatmaktadır.

Charles de Lorraine'in Hamzabeğ önünde Süleyman Paşa'yı yendiği gün, Leslie ve Trautmansdorf Hırvatistan'da, Veroviz ²⁴⁹ yakınında Bosna ve Gradiska Paşalarını yenilgiye uğrattılar; bu tesadüf, yüz otuz bir yıl Türkler elinde kaldıktan sonra yeniden Avusturya hâkimiyetine giren Hırvatistan'ın teslimini tâyin etti. Bresoviz. Sopia, Saltina, Wewazin ve diğer hisarlar düşmekte gecikmediler. Budin'i muhasara eden Avusturyalılar dört ayn noktaya bataryalar koydular. Türklerin Dünya Hisarı dedikleri iç kalenin kuzey tarafının karşısında ²⁵⁰ iki bataryayı 48lik sekiz parça, on iki balyemez ve sekiz havan topu ile güçlendirdiler; Karga Bayın (Blokberg) üzerindeki diğer iki bataryayı 48'lik 20 parça top ve on iki havanla takviye ettiler. Blokberg eteğine Pest istikametinde 58*lik yedi parça, dört havan ve birkaç balyemezden oluşan bir bataryayı mevzileri d irdiler; Gürz Elias (Joseph tepesi) eteğinde dört küçük top, dört havan ve yedi balyemezden, meydana gelen bataryaya yer verildi; bu bataryalar Dünya Hisarı'nı, Vadi Kapısı'nı ve iç kalenin biri Kasım Paşa diğeri Tete-Noire (Karabaş) denilen iki kule-siyle Franklar kulesini hedef almışlardı. Her gün kırk üç muhasara topu ve yirmi sekiz havan topu kaleye binle bin beş yüz arasında gülle atıyorlardı; buna yedi, sekiz yüz bomba da ekleniyordu. Dünya Hisarı (Chateau de

²⁴⁹ Cantemir, bu adı hatalı olarak Wirrovit şeklinde kaydetmektedir (Bakınız: Mehmed IV, 101).

²⁵⁰ Toprak Kalaası (Toprak karası), Raşid. I. t. 114.

Terre) istikametinde patlatılan önemli bir lağım muhasara edilenlerden çok muhasara edenlere zarar verdi. Rumeli birlikleri arasından seçilen ve basan kazandıkları takdirde mükâfatlandırılacaklar! vaâdedilen Budin lağımçıları Kasım Paşa Kulesi yakınında kazılan üç lağımı bularak tahrib ettiler.

Muhâsaradakiler sık sık ve bir cesaret göstererek huruç hareketlerinde bulundular. Fakat her seferinde kayıplar vererek püskürtüldüler. Bu hareketlerde geçen çarpışmalardan birinde prens de Savoie kolundan yaralandı ve Vallee Kapısı (Vadi Kapısı) dışında lağımçı istihkâm erlerini tâlim ettirdiği sırada, bir top güllesi Bu-din Valisi Kara Mehmed Paşa'nın elini kopardı (20 Temmuz 1684>. Bu hâ'diseye rağmen, Paşa kumanda etmeye ara vermedi ve bir bomba gelip karnının alt kısmını parçaladığı sırada, dinlenmek üzere sarayının eşiğine konulan bir yatakta yatıyordu. Derhal Beğler-beyi İbrahim Paşa'yi ve beğleri yanına çağırtdı; İbrahim Paşa'yı halefi olarak onlara takdim ettikten sonra savunma cesaretlerini sürdürmeye teşvik etti; yanm saat sonra hayattan ayrılmıştı (11 Ağustos 1684 - 18 Şaban 1095).

Ofen Ve Cameniek Muhasaralarının Kaldırılması

İbrahim Paşa, Viyana'da Chateau (Şato) burcunda hücumlara kumanda eden Kara Mehmed Paşa'nın izinde sadakatle yürüdü. Lâğımçıları, fazlasiyle para dağıtmak suretiyle fazlasiyle harekete geçirdi ve muhâsaracıların Kasım Paşa ve Kara Baş (le Rondel ve La İpatlte Tour) kuleleri oymuş oldukları lağımları tahrib etti. Rondel kulesine bağlı lağımçılara kazdıkları lağımlar mezar oldu ²⁵¹ bunun üzerine muhâsaracılar, muhasara altındakilerin sularını kesmek maksadiyle bütün gayretlerini aşağı şehre yönelttiler ²⁵²; (10 Eylül 1684 - 20 Ramazan 1095) günü DiyarbeMr Beğlerbeyi Siya-vuş Paşa Syrmie ve Rumeli birliklerinden oluşan iki bin savaştının başında bir huruç hareketine girişti. Tabya içinde öylesine güçlü bir mücâdele verdi ki, Osmanlı İmparatorluğu vak'anüvisi: «Paşa ve askerleri keskin kılıçlarını ²⁵³ Yedilerdin mertebesine asdı-lar ve Kaadir-i Mutlak'ın tahtını tutan melekler, aferin! ²⁵⁴ diye haykırdılar» diyor.

²⁵¹ Raşid, I, us, Z. 3 v. Pouskourme. Boethius ile aynı görüşte, II, s. 272:

«25 Ağustos Türk Grand Rondel yakınında bir lağım patlattı.»

²⁵² Raşid, Defterdar ve Macar tarihçileri bu hususta aynı görüşteler

²⁵³ Raşid, I, f. 115, Tİgbl sertizi cihadı taki süreyaye asdılar (aynen.- Ç.N.).

²⁵⁴ Melafkei arş tahsi-ü şahbaş ettiler. Ayn. Es.

Muh saradakiler Erlau Pa ası Ahmed Paşa'nın ²⁵⁵ birkaç bin askerinin başında bir düşman kolordusuna (albay Heisler'in kumanda ettiği ²⁵⁶ büyük kayıplar verdirdi i iyi haberini de aldılar. Vali, son kaleden çıkış hareketi sırasında esir alınan sekiz düşman la ımcısından, muhâsaracıların hisarın altına götüren bir yol bulmuş olduklarını ve  u anda hapislananın altına kadar uzun bir la ım kazmakla meşgul olduklarını   rendi. Paşa, bu esirlere Türk  niformaları |Jjy<Jirerek Yeniçeri ve Rumeli askerleri arasından seçilmiş birkaç tin gönüllü ile birlikte topların üzerine hücum ettirdi. Bu la ımcıların verdikleri işaretin yardımıyla muhâsaracıların kazdıkları la ımın giriş yeri bulundu ve oradan dört yüz çuval barut çekildi. Viyana muhasarasının kalkmasının yild n m  günü (13 Eylül 1683), dört gün önce ordugâha gelen Bavyera elektörü, Avusturya İmparatoru adına, şehrin teslim olması uyarısında bulundu. Paşa, bu uyarıyı getirene 15 duka altını verilmesini emretti ve hisarın teslimi için henüz bir sebep görmediği cevabını bildirdi. G llelerin tahrib etmiş olduğu Frandar kulesine karşı Bavyeralıların giriştikleri taarruz hareketi hiçbir netice vermedi ²⁵⁷. Sık sık verilen kayıplar ²⁵⁸, ba lamak üzere olan yağmur mevsimi, orduda hüküm süren hastalıklar harb meclisinde toplanan imparatorluk generallerine margrave Hermann de Bade'm gelişinden sonra muhasaranın kaldırılması kararını verdirdi.

Tamamiyle tabi  olan bu sebebler, muhasara edilenlerin, muhasaranın kaldırılmasını ma'kul bir şekilde yorumlamalarına yetmedi: Peygamberi, halk namaza girdiği sırada,  ehre yardım getirmek için, bir keresinde kalenin içinde, bir keresinde kalenin dışında olarak, iki kere şehrin üzerinde uçarken gördüklerini iddia ettiler. Sultan, bir mektupla (Hatt-ı  erif) İbrahim Paşa'nın sebat ve cesaretini  vd . Osmanlı ulaklarının ba ı Salih ile Paşa'ya samur bir hil'at ve kıymetli taşlarla süslü bir hançer, kılıçlar ve sorgu lar gönderdi.  ahinci-ba ı da Serdâr Mustafa (Viyana muhasarasında Yeniçeriler ağası ve Belgrad'da Merzifonlu Kara Mustafa Paga'nın idamında görevli olan) Paşa'ya, Bosna Valisine, Rumeli Be ler-beyfne, Tatar Hanının ikinci veliahdı ve en genç oğlu nureddin'e samur kürkler getirdi. Fakat Sultan'ın bu memnunluk if deleri kanun kaidelerine uymak m n sını taşıyordu.

²⁵⁵ Boethius ve diğerlerinin iddia ettikleri gibi Stuhlweissenbourg Pa ası değil.

²⁵⁶ Raşid ve Defterdar Paşa'ya göre bu kayıplar   , dört bin civarında. Avrupalı yazarlar bu olaydan hiç bahsetmemektedirler.

²⁵⁷ Raşid ve Defterdar düşmanın dört veya be  bin kayıp verdiğini bildiriyorlar.

²⁵⁸ Defterdar Paşa ve Raşid'e göre, I, f. 115, muhasara ordusunun yansı, yirmi binden fazla asker siperlerde kalmıştı.

Dördüncü Mehmed, Pa-şa'yı mükâfatlandırmaktan daha çok orduyu cesaretlendirmek istiyordu. Gerçekten, Paşa'dan memnun olmadığından onu Haleb Valiliğinden aldı, daha az önemli olan Kaniye Valiliğine atadı. Serdâr-lık berâti de vali İbrahim Paşa'ya verildi.

Budin savunmasında gösterdiği hayret verici faaliyetten ve şehrin tahkimatını inşâ işinde şâhid olunan çabukluktan ötürü kendisine Şeytan lakabı verilen İbrahim Paşa Serdârlık makamına lâyük görülmeye hak kazandı. Muhafızlar, Zvornik, Bosna ve Semendere sancaklarından çekilen üç bin Yeniçeri ile takviye edildi. Kısa bir süre sonra valinin yerine Comieniec (Komeniçe) kumandanı getirildi. Bu kumandan geçen yaz şehri öylesine üstün bir cesaretle savunmuştu ki, kırk gün boyunca şehri muhasara altında tutan Polonyalılar, 48 parça top, dört havan topu, elli çeşitli top ve kale önünde beşyüzden fazla maktul bırakarak çekilip gitmek zorunda kalmışlardı. Polonyalılarla çarpışmak için Serdârlık makamına yükseltilmiş olan Süleyman Paşa Tatar birliklerinin yardımıyla onları Babadağı civarında yenilgiye uğrattı. Bosnalı Hristiyan bir aileden gelme Süleyman Paşa, Aynacı yahut aldatici lakabını taşıyordu; çünkü kurnaz ve hilede eşsizdi ve düşmanlarını aldatmayı sanat derecesinde iyi biliyordu. Kazanılan galibiyeti hakkiyle mükâfatlandırmak için Kırım Hanına samur astarlı bir hiTat gönderildi; buna kıymetli taşlarla süslü bir hançer, bir kılıç ve balıkçıl kuşu tüyünden sorguçlar da eklendi. Süleyman Paşa da benzer bir hil'at ve bir kılıçla mükâfatlandırıldı.

Buraya kadar ara vermeden Viyana ve Budin muhasaralarının kaldırılmalarını içine alan sefer olaylarını takibettik; şimdi bütün dikkatimizi Venediklilere, Macarlara ve Polonyalılara karşı girişilen savaşın, aynı döneme doğru patlak veren savaşın (28 Mart 1684) çatışmalarına ayıracağız.

Bir süreden beri çok kötü bir durumda bulunan Osmanlı donanmasını derleyip toparlamak maksadiyle Kapdan-ı Derya Gözde Mustafa Paşa birçok zengin kişiyi deniz prensi (reis) makamına yükseltmiş ve masraflarını kendileri vererek kalyonlar inşâ etmek işini onlara bırakmıştı. Fakat içlerinden bir çoğunun gemi inşâsı konusunda hiçbir bilgileri olmadığından, ince eleyip sık dokumadan mallarına el kondu ve bunlar açık arttırma ile satılarak elde edilen para Kapdan-ı Deryalık hazînesine verildi; bu yekûna imparatorluk hazînesinden alınan bin dört yüz kese ilâve edildi. Bu kaynakların yardımıyla bir filo meydana getirildi ve Kapdan-ı Derya, Foça yakınındaki Orak adasında bir hisar ve Khios feneri karşısına bir kale

yaptırmak için bütün gücünü harcadığı Adalar denizine çıkabilecek duruma geldi. Her yıl Adalar Denizini geçen kervanları yöneten büyük amiraller Samos kanalını aşmamışlardı. Fakat Mustafa Paşa, Arablar kalesinin (Avrupalıların Saint Nicola kulesi dedikleri) karşısına bir hisar yapmak maksadiyle Rodos'a kadar uzandı.

Dönüşünde, Venedikli kıyı muhafızları korkusunun Samos'da ve Kekewe limanında tuttuğu İstanbul için mal yüklemiş Rosette, Da-miette ve İskenderiye'den gelen gemileri Samos kanalından geçirdi. Khios adasının arkasında Venedikli amiral Molino ile karşılaştı. Filosunun kaptanlarına yakalamaları emrini verdi. Kapdanların-dan yalnız ikisi, Dev Süleyman Paşa ile Mezza Mama adıyla ün yapmış Abdülkadir Paşa emrine uydu. Fakat amiral bunların elinden kurtulduğundan donanma gelip Khios'un Terfii limanına demirledi. Orada, Kapdan-ı Derya bütün reisleri amiral gemisinde topladı. Diğer reisleri olduğu gibi, Mezza Mama Abdülkadir Paşa'yı da korkaklıkla suçlayarak, elinde tuttuğu ²⁵⁹ Kapdan-ı Derya asası ile Mezza Mama'ya vurdu. Ötekilere yüzden başlayarak beş yüze kadar sopa ²⁶⁰ vurdurdu. Kapdanlar suçu Mariol Mustafa Paşa-zâde Hasan Beğ'in üzerine attıklarından, Kapdan-ı Derya onun geminin serenine asılarak idamı emrini vermişti. Mezza Mama Abdülkadir Paşa, Kapdan-ı Deryâ'nın ayaklarına kapanarak onu affettirdi. Böylece, Kapdan Paşa, dâmâd ve Sultan'ın gözdesi olarak tesirine güvenerek donanma kapdanlarına kötü muamelede bulundu ve rütbe gözetmeksizin onları dövdürdü; fazla olarak da o zamandan beri benzeri olayların arkası kesilmedi ²⁶¹. Geleceğe intikal ettirmeye lâıyk basanlardan yoksun bulunan Kapdan-ı Derya bu türlü davra-mışlariyle şöhret yaptı ve donanmada sürdürdüğü sert disiplin sebebiyle şahsiyetinin üstünlüğü yolunda halkta bir kanaat uyandırdı. Dördüncü Mehmed'e olduğu gibi, ona da her yıl hediyeler sunarak haklarında iyi düşünceler beslemekte barbar devletler sonuncu değillerdi.

Viyana seferinden hemen önce, Cezâir elçileri Sultan'a sekiz erkek çocuk (İspanyol, İtalyan, Fransız), sekiz Mağripli hadım, inci ve mercanlarla süslü dört büyük tüfenk, iki genç arslan, biri Türkçe, Arapça ve Farsça

²⁵⁹ Raşid'de, Maça Mama, f. 117. Defterdar, f. 105.

²⁶⁰ Kapdan-ı Derya Damad Mustafa Paşa Khios'a yanaştı, filosunun reislerini topladı, elinde asa ile Üzerlerine atıldı ve onlara darbeler vurdu.» Muradjea d'Ohsson, VII, s. 206.

²⁶¹ 1800 yılında Osmanlı donanmasıyla Rodos'da bulunduğum sırada, filonun birinci kaptanlarından biri limana girerken yanlış bir manevra yaptıfıcı için sopa yedi, bir diğeri benim önümde Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa tarafından aynı muameleye maruz bırakıldı ve Hüseyin Paşa, benim önümde, Parls'de uzun zaman kaldığı için yan yarıya Franmzlaşmış kâptan İshak'a ayağındaki nasırları kestirirdi.

konusan altı papağan göndermişlerdi. Müteakib yıl, Sultan da, Cezayir elçilerine altı top göndermek suretiyle karşılık verdi.

Kutsal İttifak

Talihsiz Viyana seferi Osmanlı h k metini Avusturya ile sürekli savaş hâlinde bulunan Fransa h k metiyle yaklaştırmıştı. Fransız elçisi de Guilleragues birçok lut fk r fermanlar aldı. Fakat, Ve-zir-i  zam'ın sediri seviyesinde bir iskemleye oturmak taleblerine olumlu cevap verilmedi. Ekim ayında (3 Ekim 1684), elçi de Guilleragues, diğer talepleri de geri bıraktırdığından ve her müracaatında Sultan'ın Edirne'den döndüğünde işlerin yoluna gireceği cevabını aldığından, ülkesinin bütün m z kerecileriyle birlikte, sekiz tören arabası, eşyaları taşıyan elli iki araba, şeref muhafız kıt'asım ²⁶² oluşturan  avuş-başı, Silahdâr, seksen  avuş ve yüksek rütbeli subaylarının kumandasında bir Yeniçeri alayı ile Edirne'ye girdi. Kendisinin ve yüz kişiden fazla maiyyetinin ikametleri için yirmi ev tahsis edildi. Vezir-i  zam elçiyi sevinç ve nezâketle karşıladı ve kendisine otuz at hediye etti. Köprülü Mehmed Paşa'dan beri ilk defa olarak Avrupalı bir elçi sedir imtiyazından yararlanıyordu. Yâni Vezir-i  zam'ın sediri seviyesinde konulan bir iskemlede oturması kabul edilmişti. Sultan tarafından huzura kabulü sırasında, Fransız elçisi yeni imtiyazlar anlaşmasına Filistin'deki kutsal yerlerin muhafazasını Fransa'ya veren bir madde eklenmesi talebinde bulundu, kendisine bu hususta en iyi güvenceler bahşedildi.

İngiliz elçisi Lord Sandwich, aynı sıralarda, Edirne'ye gelmesine izin verilmesi talebinde bulunmak üzere bu şehre bir tercüman göndermişti. İstediği müsaadeyi elde edemedi. şimdiye kadar hiçbir zaman dört Hristiyan devletle aynı zamanda bir savaşa girmemiş olan Bâb-ı  li'nin içinde bulunduğu rahatsız edici durum,  arın Polonya ile yeni bir savaşa girmesine Sultan'ın al kasını çekmekle görevlendirilen Rus elçisinin görüşme talebini müsait karşılamak zorunda bıraktı; fakat Rus elçisi vaad dışında herhangi bir taahhüde girmeye yanaşmadı. Rus h k metinin bu anlık siyasetinin peşinden Yunanlılar da tesirlilik ve önem kazandılar ²⁶³. Hollanda elçisinin Viyana'dan dönen imparatorluk tercümanları Janaki Porphyrita ile Georges Cleronome'u himâyesi altına almasına ve İstanbul'da tutuklu bulunan

²⁶² Edirne'ye girişin teferruatlı tasviri Soethius'un Kriegshelm'inde bulunmaktadır, II, s. 317.

²⁶³ Rolation. İstanbul 1684. Görülüyor ki bu Relation'u yazan bir Yunanlı. Avusturya tercümanı Cleronome'dir.

Avusturya tercümanı Mamucca della Torre'nin ailesiyle al kalanmasına müsaade edildi. Z ten Avusturya İmparatoru da Linz'den yazdığı bir mektupla, Mamucca'mn ailesiyle al kalanmasını elçiden istemişti. Efendisi tarafından vaad edilen vergiyi altın olarak getiren Toekoeli'nin ²⁶⁴ elçisine yedi sırma kaftan hediye edildi.

Baharda açılacak sefer için, gerek birliklerin sayıları, gerekse teçhizat bakımından bütün kiş boyunca olağanüstü hazırlıklar yapıldı. Yeniden orduya kaydedilen Yeniçeriler, gerçekte,  o unlukları bakımından fazlasiyle gen tiler; bununla beraber Belgrad'da toplanan ordu seksen bin kişiden oluşuyordu. 1685 Ocak birden itibaren, iki ay içinde, üç yüz bin ok ve altmış bin mızrak tahtası ²⁶⁵ toplandı. Sınır kalelerinin ihtiya ı olan kırk bin kental baruttan ayrı olarak, İstanbul, Gelibolu, Temeşvar barut müfettişleri yeni ted r klerde bulunmak emri aldılar. Babada ı'nda bulunan Serdâr Süleyman Paşa emrine haz neden iki yüz yirmi kese verildi. Macaristan'da bulunan Mısır birliklerine memleketlerinde alacakları ücrete mahsuben yüz elli kese gönderildi. Diyarbekir Valisi seksen kese aldı, Adana Valisi Ahmed Paşa ve Uyvar (Neuhausel) Be ler-beyi Hasan Paşa'ya otuzar kese ulaştırıldı.

Yiyecek maddelerinin azlığından sıkıntı çekilen Girit'e dokuz bin, Khios'a on bin kilo un gönderildi. Bosna'dan üç bin Yeniçeri çekildi ²⁶⁶ ve her askere    apr yevmiye verilerek Budin'e sevke-dildi. Son iki sefer sınır idarelerine karışıklık getirdiği ve muhafazalarına bırakılan birliklerin ücretlerini ödemeleri gerektiği halde Budin, Kanije, Jenoe, Erlau ve Uyvar*da bu taahhüdü yerine getiremediklerinden devlet haz nesi yardımı zarurî oldu ye bu vil yetlere altı yüz kese para gönderildi. Uyvar'ın (Neuhausel) iaşesi birinci derecede ehemmiyet taşıyan bir konu idi: Kırım veziri, Erlau için satın alınan yiyecek maddelerinden on iki bin kilosunu oraya taşımakla görevlendirildi. Kruczesler kralı Emeric Toekoeli'ye on bin ölçek buğday ve bir o kadar arpa sağlaması için elli bin kuruş verildi. Belgrad'da, yirmi bin kişilik bir orduya yedi yıl yetecek kadar teçhizat ve altı yüz kırk top depo edilmiş durumdaydı. Baharda Cezayir, Tunus ve Trablus'dan gelecek olan yirmi beş parça gemi bekleniyordu. Tatar Hanı, kendisinden istenen on bin asker yerine, Polonyalılara ve Kazaklara karşı çıkmak için büyük kolordulara ihtiya ı olduğundan, özür dileyerek, iki bin asker gönderdi.

²⁶⁴ Toekoeli'nin elçisinin adı kaydedilmemiştir. İki y  önce Toekoeli'nin elçisi Samuel Tunyoegi idi.

²⁶⁵ Saray Kütüphanesi, Cod. 832. Ocak 1684.

²⁶⁶ Yeril Yeniçeri.

Bir yıl önce yayınlanmış olan ve bütün imparatorluk sathında toprağın iki kere ekilmesini bildiren emirnameler yenilendi. Ekil-meksizin kalan Vakıf topraklarına gelince, bunlar diğer çiftçilere verileceklerdi. Birliklerini Asya'dan Avrupa'ya geçirmekte geciken Şam Valisi İbrahim Paşa'ya, birliklerim gecikmeden orduya ulaştırması için yüz kese para gönderildi. Fakat bu vali isteneni yerine getirmekte fazla gayret göstermediğinden gecikmeleri ihmâlîne bağlandı ve kendisi Edirne'ye getirtilerek hapsedildi, valiliği elinden alındı; kâhyası da aynı âkibete uğradı. Ancak yüz elli kese ödedikten sonra hürriyetine kavuşabildi. Valinin bütün servetine, kendisinin yerini alacak olan valiye, imparatorluk Baş Mabeyincisi Şahin Ağa'ya verilmek üzere, el konuldu. İmparatorluk hazînesinden çekilen bin dört yüz altmış yedi kese para, Azak kalesi muhafızlarının ve 19 gemi ile giden mürettebatın aylıklarını, yapımı biten on beş kalyonun bedelini ödemekte kullanıldı. Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarını savunan iki kalenin valileri değiştirildi: Bunlardan biri Türkiye'ye karşı Venedik hücumlarına atlama tahtası olan Kandiye, diğeri ise, Polonya sınırında yüksek yol durumundaki Ca-miniec (Kamaniçe) idi. Babadağı Valisi Bıyıklı Mustafa Paşa, bir top güllesiyle yaralanan Caminiec ,(Kamaniçe) Valisi Mehmed Paşa yerine, Kandiye valiliğini huzursuzluğunun kefareti olarak kaybetmiş bulunan Burunsuz Ahmed Paşa'nın yerine de Ruznâmecî Se-yid Mustafa Efendi atandılar. Bolu, Buçuk Tepe sancakbeyi Ferhâd-zâde Ahmed Paşa birliklerinin başında Edirne'ye girdiği sırada tutuklandı; hakkında irtikâb ve rüşvet suçlarından ötürü o kadar çok şikâyet edilmişti ki, en büyük cezaya çarptırıldı: Sultan'ın huzurunda idam edildi.

Osmanlılar, her taraftan tehdid altında bulunan sınırlarını savunmak için, savaşın başlamasından itibaren, Polonya, Venedik ve Avusturya imparatorluğu ile çarpışmaya ayrılmış üç muazzam ordu ile ortaya çıktılar. Kutsal İttifak'ın savaş tarihini okurken dikkatlerin birkaç katına çıkarılması zorunluluğu vardır. Zira bu savaşta üç müttefik devletin Osmanlı İmparatorluğuna dört ayrı noktadan, denizden ve karadan olmak üzere, Polonya, Macaristan, Dal-maçya ve Mora ²⁶⁷dan hücum ettikleri görülür. Türk diplomatlarının ihtiyatlı faaliyetleri o zamana kadar Rusya ile münasebetleri askıda bırakmayı uygun görmüştü. Geçen yıl Moskova ve

²⁶⁷ Bu kutsal ittifakın en teferruatlı tarihi: Üçlü ittifakının Siyasî Den-gesi'dir. 1685, s. 4; Osmanlı Devleti, Dünyanın Felaketi, adlı eser o dönemdeki Türklerin kudreti hakkında istatistike dayanan bilgiler vermektedir, şu bahisler eserde yer almaktadır: J — Türk askeri gücünün yeni bir tasviri; 2 — Türklerin savaşı üzerine konuşma şekli altında bir nutuk; 3 — Kitabın başında basılmış bir cevap, 1686.

İran'a gönderilen  avu lar, barışı kuvvetlendirmeye çalışıyorlardı. Viyana s rları   n ne kadar götürülmüş olan Polonya elçisi Proski, aniden Ve-zir-i   zam'ın huzuruna çıkarıldı. Vezir-i   zam, elçinin tavsiyelerine göre Polonya kralına, Zolchiew'e, yazdığı barı ıcı niyetler bildiren bir mektubu bir  avu la gönderdi. Bu teşebbüsün neticesinin tam bir başarı olacağı   mid ediliyordu. Zira, bu prens, bir yıl önce Cho-cim üzerine girmi i bir teşebbüste ba arisızlı a uğradıktan sonra, Dniester nehrini geçmek için olanca gayretini ortaya koymuş, fakat ric'at etmek zorunda kalmış olduğundan neticenin   mitle beklenmesinin bir dayanağı var demekti. Fakat, gönderilen mektub cevapsız kaldı. Proski, Podolie'ye karşı Serdâr tâyin edilmiş olan Süleyman Paşa'nın yanına  sak ı'ya gönderildi.

Dalmaçya Seferinin Açılması

Dalmaçya'da savaş, geçen seferden beri Risano ve Duare'ı ele geçiren Karada lıların yardımıyla Sing'in muhasara edilmesiyle ba ladı. Bu hisar, Bicavo'dan ba layan Herzegovine ve Dalmaçya'ya sınır çizen, Almissa limanına on beş mil mesafede, Cettina nehrine doğru inen, Bicavo'nun eteğinde ve  maschi'ye aynı mesafede ve Bicavo'dan ba layan dağlar zincirinde bir dağın tepesi üzerinde bulunmaktadır. Hisar, Herzegovine'in anahtarı mesabesinde. Duare'-dan bir mil mesafede, yüksekliği dört yüz kademden daha az olmayan kayalık duvarlar arasında sıkı an Cettina nehri korkunç bir gürültüyle yüz elli kadem yükseklikte fırlamış bir çanak biçimindeki uçuruma atlar ve orada bölünmüş kayalara çarparak parçalanan sulan ovada güneş ışınlarının karanlı ını nadiren da ıtabildikleri sürekli bir sis oluşturur. Kaya yı ınlarından oluşan iki muazzam destekten biri ağaçlar tarafından g lgelendirilmi tir, diğeri ise, suyun aralarında kendisine bir yol çizdiği, Herk i sütunlarına benzeyen çıplak bir mermer düzeyini bakı lara sunar. Bu vahşi görünüşlü yerler, tabii olarak, bir dehşet duygusu uyandırır. Duare yakınındaki Cettino  el lesi Terni'deki Velino  el lesiyle her ne kadar benzerliğe sahibse de, etraflarını çevreleyen yerler tamamıyla farklıdır. Daha aşağıda, yarım mil mesafede, Cettina ikinci defa, yirmi kadem yüksekliğindeki muazzam kaya blokları arasından a a ıya atlar: Bu, k  k  el ledir. Duare'm üzerinde, Cettina nehri, Trigl'den itibaren kaya içinde derinlemesine oyulmu  bir yataktaki on altı millik bir alanı geçer. Trigl üzerinde, güzel ve engin Sign ovası ba lar. Ova, burada çoğu zaman nehrin ta kınlarıyla su baskınına u ramı  durumdadır. Bu ovada bir tepenin

 zerinde, evvelce eski Alita kalesinin bulunduğu iddia edilen yerde Sign kalesi yükselir; kale muntazam olmayan bir dörtgen oluşturur ve tabiat savunması bakımından imkânlarını esirgememiştir. Yol, Sign'den dağlar istikametinde ve Klissa y n nden, deniz kenarından Soravar'a gider ²⁶⁸. Baharda geceyle günün eşitleşmesine doğru, Dalmaçya'nın yeni Valisi Pietro Valerio, yedi bin Karadağlı ve altı yüz Venedikli piyadenin başında Sign kalesine geldi (21 Mart 1685). Sing'den beş mil mesafede bulunan Cettina nehri adası Ottok'da bulunan Bosna Paşa'sı, bu kalenin muhasarasını kaldırtmak üzere Herzegovine Cor-bavie birlikleriyle harekete geçti. Karadağlılar yenildiler (7 Nisan 1685) ve vali    havan topu bırakarak muhasarayı kaldırmaktan başka   re bulamadı. Venedikliler, Karadağlılardan başka, evvelce Osmanlı İmparatorluğu t biyyetinde bulunan Moina ve Chimar tepeleri ahâlisini de isyan ettirmişlerdi. Mora, Arnavutluk ve Dalma -ya dağlarının bu üç Hristiyan topluluğu Türklerle savaşında Venedik cumhuriyetine kuvvetli bir şekilde yardımcı oldular. Venedik, Osmanlı İmparatorluğunu zaafa düşürmek için bu yardımı ustaca kullandı. Köprülü-zâde Fazıl Ahmed Paşa'nın kendilerine zorla kabul ettirdiği boyunduruğa tahammülleri kalmayan Mainotlar, kendileriyle karşılaşmak maksadiyle üzerlerine on bin askerle yürümüş olan Mora Valisi Siyav ş Paşa'ya açık sahrada hücum ettiler; Paşa yenildi ve savaş meydanında iki bin  l  bırakarak çekildi. Chi-mariotlar, ardı arkası kesilmeyen keyfi vergilerden usanıp kendilerine zulmedenlerin kafalarını uçurarak Venediklilere gönderdiler. Venedikliler buna, hediyeler ve yardım vaadiyle karşılık verdiler.

Türkler de kendi bakımlarından boş durmayarak Acroceraurien denizci halkını, Castel Nuovo'da oturanları ve Dulcigno korsanlarını silahlandurdılar. Bunlar Corzola kanalı adalarına ve Narenta'ya deniz baskınları düzenleyerek, halktan.büyük sayıda esir aldılar ve götürdüler. Evvelki seferde Vali Valiero Opus adasında bir kale yaptırmıştı. Bu adanın iki kuzeyinde Norin hisarı bulunuyordu ve bu-rasiyle Türk Ağa'sının merkezi olan Ciclut arasında beş millik bir mesafe vardı. Venedikli Vali Valiero Norin palangasını ele geçirmişti. Bu palanganın ve Opus adasında yaptırdığı kalenin yardımıyla Ciclut Türk ağasını yenilgiye uğrattı. Güneyde Zara'ya yirmi dört mil mesafede bulunan Mana ve karada denize elli m  mesafedeki Ostroviz'de başka kaleler yaptırdı. Karadağlılar sekiz yüz at ve

²⁶⁸ Beregani, I, s. 270.

yüz elli baş hayvan ele geçirdiler, ayrıca bölgeyi ateş ve kan içinde bıraktıktan sonra Zappa sancağı ahâlisinin büyük bir kısmını da esir aldılar.

Macaristan'da Türkler, kışın ortasında teşebbüs ettikleri akınlarda bazı kazançlar elde etmişlerdi. Bin Tatar atlısı Budin'in üzerinde bulunan, Avusturya İmparatorluk ordusu hastanelerinin * yer aldığı Saint Andre adasına saldırmışlardı. Burada dokuz yüz hastayı öldürüp yüklerin muhâfazasıyla görevli beş yüz askeri esir aldılar. Oradan Budin'e yedi mil mesafede bulunan bir mil uzunluğundaki Sainte Marguerite adasına indiler; hastaları taşımaya mahsus arabaları ele geçirdikten başka, adaya dağılmış vaziyette bulunan imparatorluk ordusu birliklerinden bine yakın askeri de alıp götürdüler. Ayrıca, kont Piccolomini'nin eşyaları da ganimetleri oldu. Muhasaranın kaldırılmasından az zaman sonra, Waizen kalesi tekrar Türklerin eline geçti. Bununla beraber, Waizen'de bulunan birlikler sayıca çok üstün oldukları halde gerek Macarların Türklerle anlaşmaları, gerekse kumandan Boserzki'nin hatâsı yüzünden geri çekildiler. Bu garnizonun büyük bir kısmı, çekilişi sırasında, belki korkaklığının, belki geçen yıl Hırvatların Vero itz'in tesliminde şartlara saygı g stermemelerinin cezası olarak, ortadan kaldırıldı. Verovitz garnizonu o zaman Türklerin Kanije ile bütün haberleşme imkânlarını ortadan kaldırdı ve general Haejsel, onları NeuhaeuseT-dekilerle birlikte çok g   durumlara düşürdü. Özellikle bu ikinci kalede, yiyecek kıtlığı yüzünden başkaldırmalarla karşılaşmıştı. Szolnok ve Szarvas'ın general Haeusler*ın eline geçmelerinden sonra, bu generalin ordusu ile Rumeli Beğlerbeyi İsmail Paşa'nın orduşu arasında bir savaş cereyan etti: Türkler bazı kazançlar elde ettiler, fakat, bu  st nl ge rağmen, tsmail Paşa Temeşwar kalesine kapanmak zorunda kaldı.

Szolnok'daki kışlık karargâhında Szegedin ve peşinden Waizen'i bir baskınla ele geçirmeyi pl nlamış olan general Haeusler, Türkler harekete geçişini haber almış olduklarından bu pl nından vazgeçmek gereğini duydu. Türkler de Raab ve Wissegrad'a karşı hücumlarında başarılı olamadılar: Birincisinde h inlerin Türklerle sürdürdükleri yazışmaların ortaya çıkarılması, ikincisinde ise Bolonya-lı asil kont Marsigli'nin üstün değeri başarıyı engelledi. Türkler on bir gün boyunca Wissegrad*ı aralıksız top ateşine tuttular ve peşinden general Haeusler de aynı şeyi yapmış olduğundan, şehrin dış mahallelerini yaktılar. Avusturya ordusu ancak temmuz ortasına doğru harekete geçti; Türk ordusu on beş gün sonra onu takib etti. Bu seferde Avusturya İmparatorluk ordusu    kolordu düzeninde taksim edilmişti: Bunlardan elli bin mevcutlu olan birincisi d k de Lorraine

kumandasında idi ve Macaristan'da bulunuyordu; kont Leslie'nin kumandasında bulunan ikincisi otuz bin mevcuttu, Hırvatistan ve Styrie sınırını tutuyordu; yirmi beş bin kişiden oluşan üçüncüsü ise mareşal Schuelz'in idaresinde yukarı Macaristan'daki harekâtı üstlenmişti. Dük de Lorraine, Neograd'a taarruz etmek istiyormuş gibi gösteri davranışlarından sonra Gran'dan ayrıldı ve Neuhausel (Uyvar) üzerine yürüdü (7 Temmuz 1685); bu kalenin Önüne gelmesinden birkaç gün önce, uzun zaman boyunca Macaristan sınırının ve bilhassa Freystadt sâkinlerinin dehşeti olan Beğlerbeyi Hasan Paşa ölmüştü. Beğlerbeyi Hasan Paşa ölümünden kısa süre önce, bu insanlara bir sancakbeği üslubuyla şunları yazdı: «Freystadt sakinleri, hâkimler, vatandaşlar, uzun boyunlu köpekler, kazığa oturtulmaya lâik kişiler! Niçin bu kadar çok itaatsiz görünüyorsunuz? Ucu sivri kazığa oturtulmaya müstahak köpekler, eğer üç gün içinde yüklü bir para ile huzuruma gelmez ve bana tazimlerinizi sunmazsanız, yemin ederim ki, hepinizi köle yapacağım.» Ölmeden birkaç dakika önce, sakalını avucunun içine alarak şu dikkate değer sözleri söylemişti: «Hristiyanlara karşı ümit beslemekte artık mutluluk görmüyorum.»

Neuhausel (Uyvar) muhasarası iki ayrı noktadan idare edilmmişti: Bir taraftan dük de Lorraine, diğer taraftan Bavyera elektörü, yahut daha ziyâde general Sereni bu çalışmaların başında bulunuyorlardı: Bavyera ve Polonya birlikleri prens de Hanovre kumandasındaydı, Franconienlere ise prens de Waldeck kumanda etmekteydi ve Souabe ve Lunebourg'dan alınan birlikler muhasaranın yorgunluk ve şerefini paylaşıyorlardı. Siperlerin açılmasından sonra yirmi üçüncü gün (23 Temmuz 1685), şehrin hendeklerinin suyu kurutuldu; hücum yürüyüşü için otuz bin torba kum bir sed oluşturacak yeterlikte hazır olunca dük de Lorraine, kan dökülmesini önlemek ümidiyle Türk kumandana teslim olma uyarısında bulunmak üzere kaleye bir tercüman ve bir bozan gönderdi. Teslim uyarısına karşı Türk kumandanı Neuhausel'in (Uyvar) anahtarlarının kendisinde olmadığı, Budin Paşa'sının elinde bulunduğu cevabını verdi.

Gran'ın Kurtuluşu

Yedi gün sonra, Serdâr İbrahim Paşa'nın dört bin askerle Gran'ı (Usturgon - Estergon) muhasara etmekte olduğu Öğrenildi. Viyana'-dan gelen emirlere göre 19 bin asker Neuhaeusel (Uyvar) önünde kalacak, dük de Lorraine ordunun geri kalan bölümüyle muhasarayı kaldırtmak üzere

Gran'a (Usturgon) yürüyecekti. Serdâr, kaleye karşı kalenin dışla irtibatını çifte bir hat üzerinden askerlikte (mukabil çevre) demlen tertiple kesmişti: Yedi bataryadan ikisini Tho-mas tepesinde, ikisini Georges tepesinde, ikisini ovada ve yedincisini Tuna adası üzerinde mevzilendirmişti. Gece gündüz demeden şehrin üzerine top ateşi yağdırıyordu. Dük de Lorraine Neuhaeuserden hareketle on gün sonra Gran önünde Türklere hücum etti (16 Ağustos 1685); Türkler Hristiyan ordusunun sayı üstünlüğünü gözönünde tutarak ordugâhlarını kaldırdılar, fakat o kadar çok savaş malzemesi bıraktılar ki bunların taşınması için altı Öküz koşulu bin araba ve üç anbarlı dört gemiden yararlanmak gerekti²⁶⁹.

Neuhaeusel'in Alınması

Bunlar olup biterken, Neuhaeusel önünde kalenin dış hendeğin-deki kapalı yola kadar beş batarya ileri sürülmüştü. Bunların en büyüğü ve 48'lik yirmi dört parça topuyla ortadaki tabyanın karşısına yerleştirilmişti; tabyayı esas cepheden döven iki bataryada 24'lük beş top bulunuyordu; on dokuz havan topu bütün taarruz hattında taksim edilmişti. Gran (Usturgon) muhasarasının kaldırılmasından üç gün sonra (19 Ağustos 1685), taarruza geçildi; hücumun eldetlisi karşısında muhâsaradakiler beyaz bayrak açtılar, fakat, muhasara kuvvetleri öfkeden kendilerini öylesine kaybetmişlerdi ki, buna dikkat tule etmediler ve Önlerine her çıkanı öldürdüler; öylesine ki» kale muhafızlarını oluşturan üç bin kişiden sağ kalanların sayısı sadece iki yüzden ibaretti. Paşa'mn başı bir sıırğa geçirilerek Viyana kapısına dikildi. Kırk Hristiyan esir serbest bırakıldı, Türklerden kadın ve çocuklar Avusturya imparatorluğu beylerine satıldı.²⁷⁰ Ele geçirilen doksan üç toptan çoğu Avusturyalılara aitti ve bunlar Maximilen> Rodolph II, Ferdi nand IH ve Jean Frederic de Saxe döneminde dökülmüşlerdi.

Neuhaeusel (Uyvar)'da alınan en güzel ganimet kalenin büyük sancağı idi. Bu sancak ön sekiz kadem uzunluğunda, on kadem ge-nişliğindeydi: Bir asker tarafından taşınmayacak kadar ağırdı, bir kaide üzerine dikilmişti. Viyana sûrları Önünde ve Hamzabeğ savaşında ele geçirilenler gibi kızıl renkte değildi; büyük bir zenginlikte yeşil ipektendi ve Osmanlı ordugâhında ele geçirilen Vezir-i âzam'ın sancağından daha çok Peygamberin kutsal

²⁶⁹ Ganimet olarak alınan ve nakledilen hakkında Boethius bilgi vermektedir; n. s. 130-132.

²⁷⁰ Boethius, n, s. 75.

sancağı sayılması için pekçok sebep vardı. Bu sancağın yeşil zemini ortasından bir buçuk kadem genişliğinde kırmızı» çapraz bir band geçiyordu ve bu bandın kenarları beyaz süslemelerin yer aldığı mavi renkle işlenmişti: Altın harflerle bir yazı dikkati çekiyordu. Çapraz bandın üzerinde çok küçük bir bölümde üç kırmızı daire bakışları kendi üzerlerinde tutuyordu; bunlardan birinin ortasına parlak bir güneş resmedilmişti ve diğer ikisinde yarım ay içinde bir yılda vardı (bunlar İran krallarının armasıydı, sonra Bizans'ın ve Bizans'dan sonra Osmanlıların armaları oldu); yarım ayın etrafında İslâm imânının sembolü okunuyordu. Çapraz bandın altındaki en büyük bölümde yedi kırmızı daire görülüyordu; bunların altısında başka parlak güneşler ve dönen yıldızlar vardı; bunların tamamı tslâmî sembolü çevrelemişti. Yedinci dairenin ortasında: «ALLAH BÜYÜKTÜR», sözüyle başlayan, Müslümanların günde beş vakit tekrarlamak zorunda oldukları duâ okunuyordu: Bunların hepsi altın sırma ile ve sanatkârca işlenmişti. Çapraz bandın altın işlemeli yazısının ilk altı âyeti, Fetih sûresi diye anılan kırk sekizinci sûreden alınmıştı ²⁷¹. Bu âyetlerde geçen sözler Müslüman için zaferin ve fethin tılsımı idi ve onların tesiriyle, Peygambere göre zafer kazanıyor, kılıçların ²⁷² gölgesinde ve annelerin ayaklarının altında Cennete giriyordu ²⁷³.

Hırvatistan Akını

Hırvatistan'ın bir ganimet olarak dalgalandırdığı ilk büyük Türk bayrağı, Transilvanya prensi Sigismond'un Eflâk'da yenilgiye uğrattığı Sinan Paşa'dan yaklaşık seksen üç yıl önce alıp Papa Sekizinci Clement'a gönderdiği sancak oldu. Peygamberin sancağının ilk defa seferde görünmesiyle, Türk bayrağının Hıristiyanlığın merkezinde ganimet olarak görünmesinin aynı yıla rastlaması dikkate değer bir tesadüftür. İkinci bir sancağın Sobieski tarafından Roma'ya gönderilmesi yaklaşık bir asır sonraya rastlamaktadır. Hamzabeğ*-de alınan bayrak Viyana sivil deposuna konulduktan sonra Neu-haeusel'de (Uyvar) alınan dördüncü bayrak margraf ²⁷⁴ de Bad ²⁷⁵ tarafından Souabe dairesi merkezî devletlerine verildi. Neu-haeusel'in

²⁷¹ Bu sancağın teferruatlı Mr tasviri Baethius'da bulunmaktadır: II, s. 100. Aynı yazı Viyana'da alınan ve Sobotolsd tarafından Roma'ya gönderilen sancakta da görülmektedir.

²⁷² Taht zfflaMuyuf (metinde aynen. Ç.N.).

²⁷³ taht rical ummehat (metinde aynen. Ç.N.).

²⁷⁴ Margraf, «fct Almanya'da sınır valilerine verilen unvftn (Ç.M.).

²⁷⁵ Bu şancattm imimi d* Boethlus'da buluamafctadır.

kaybı, Hristiyanlık  lemi için nasıl bir korku ve telâş sebebi olduysa, geri alınışı da bütün Almanya, Polonya ve İtalya için bir sevinç konusu oldu. Bu zaferin şerefine Nuremberg, Francfort, Breslau, Stuttgart, Rak sbonne, Hambourg, Lübeck, Bruxelles, Napoli'de şenlikler düzenlendi. Neuhaeusel'in (Uyvar) kaybını, bin dereden su getirerek bildiren Kızlar ağası'ndan   renen Sultan, Bu-din'in (Ofen) henüz muhasara edilmediğini d  nerek teselli buldu. Serdar İbrahim Paşa, barış teklifinde bulunduğu bir mektupla Ah-med  elebi'yi d k de Lorraine'e gönderdi. Fakat, d k de Lorraine, aynı .dönemde aracı olarak Viyana'ya Sirmay'ı gönderen Toekoeli'-ye yapıldığı gibi, bu a a ıdan almaları cevapsız bıraktı.

Macar ordusu Gran ve Neuhaeusel'de zafer kazandığı, Hırvatistan ordusu Les e ve Herberstein'in kumandası altında düşmanı ma lubiyete u rattı ı sırada, general Carlstadt bin piyade ve üç yüz süvari ile Licca ve Corbavie arazisine bir saldırın düzenledi (22 Temmuz 1685), Wunii'i aldı ve tahrib etti. Diğer taraftan kont Leslie,  ehri almak ve büyük köprüyü yakmak maksadiyle Essek  zerine y r m  t  (13 Temmuz 1685). Bin yedi yüz süvari ve iki bin Hır-vatın başında, Essek ovasında ordugâh kurdu, tahkim edilmiş  ehre hücum emri verdi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın yirmi beş bin askerin yardımı ile yaptırdığı büyük köprüyü kundakladı. Bu köprü dokuz bin yüz adım uzunluğunda ve on iki aun geni li indeydi. Köprünün ancak bir bölümünü yakabildi; karşı yakada ise, yirmi yıl önce kont Zriny'nin te ebb s nde olduğu gibi, bataklıklarda otların tutu ması yüzünden, köprü yanacak yerde Essek yandı. Avusturya birlikleri öyle bir tel   ve korkuya kapıldılar ki (14 Ağustos. 1685), Türkler onların ka ı larını, gözleriyle gördüklerini iddia ettikleri Hz. Peygamberin görünmesiyle izah ettiler. Costanoviz, Je-senoviz, Gradiska'daki Osmanlı muhafız birlikleri acele gelip yeti tiler ve dört bir yana ka ı an Hırvatların pe lerine d  t ler.

Novigrad, Wissegrad Ve Weisen Yangını

Bir ay sonra (14 Eylül 1685), Leslie, Licca'ya bir akın hareketi düzenledi,* albay Orschitz ve albay PurgstalTe, daha sonra yaktı ı Gretenar hisarına hücum etmeleri emrini verdi. Liccovoda kıyılarında ordugâh kurdu ve Licca'nın merkezi olan Budak'ı muhasara etti; peşinden, Karada lıların kumandanı Janko'nun tahrib ettiği Serbaz istikametinde, Novi ve Ribnik  zerine yürüdü; Bellay'a kadar uzandı ve tekrar k  k Licca ırma ını geçerek hareket noktasına döndü. Peruschin'i açtı ve Carlstadt'a girdi. Bu

akın sırasında dört binden fazla ev kül hâline geldi. Feld mareşal kont Plaffy Du-biza'yı zaptetti. Hırvatistan ban'ı kont Erdöedy, ITnna'daki Macar âsileri Kru'lar yüzünden Krupa'ya hücum edemedi ve daha Önce tasarladığı gibi kont Mathias Strasaldo ile birlikte Belassena üzerine yürüdü, bu şehri aldı ve terkettti; Ozazin, Mutisina ve Troczacz'ı yaktı ve on iki günlük bir yürüyüşten sonra, ganimetlerle dolup taşmış bir halde Carlstadt'a girdi. Yukarı Macaristan'da Novigrad ve Wis-segrad'ın Türk kumandanları, hisarlarını kendiliklerinden yakarak çekilmişlerdi. Waizen kumandam da ateşe verdiği şehri terketmiş-ti. General Schultz, Ungwar, Crasnahorka ve Eperies'i Toekoeli'den almıştı.

Toekoeli, Scherban, Demetbius, Castacvzts Ve Cantemir

Transilvanya kralı Toekoeli, Boğdan ve Eflak voyvodaları Scher-ban. ve D6mġtrius Cantacuzen'e, Vezir-i âzam Kara İbrahim Pa-şa'nın hoşnutsuzluğunu üzerlerine çekmişlerdi. Selefı (Kara Mustafa Paşa) gibi, o da (Kara) lakabına, Serdâr İbrahim Paşa'ya Şeytan lâkabını kazandıran aynı sebeblerle lâyıık olmuştı. Evvelce Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Viyana muhasarasının feci neticesinden Toekoeli'yi sorumlu tutmuş, hatâyı onun üzerine atmıştı. Vezir-i âzam Kara İbrahim Paşa da aynı davranışla, sona eren iki felâketli seferin neticesinden onu suçlu çıkarmıştı ve cezalandırmak için sadece bir fırsat kolluyordu. Vezir-i âzam'ın verdiği emirler üzerine Wardein Paşası, Toekoeli'yi gelip kendisini görmeye davet etti. Toekoeli işkillenmeden yedi bin süvari ile bu daveti yerine getirdi; ellerine kelepçe vurup İstanbul'a gönderdiler. Böyle bir muamele, Petrozzi'nin feld mareşal Caprara'ya teslim ettiği Kaschau'un kapılarını Avusturya İmparatoruna açtı.

Bogdan ve Eflak voyvodaları Cantacuzene'ler, her ikisi de prensliklerini kaybedeceklerdi. Eflak voyvodası Demġtrius'un prensliğini kaybetmesinin sebebi ihmalciliği ve tecrübeden yoksun bulunma-sıydı; Bogdan voyvodası Scherban Cantacuzene'in prensliğini kaybetmesi sebebi ise fâzla müteşebbis olması ve bu yüzden şüphe uyan-dırmasıydı. Bununla beraber yüz bin kuruş sunmak ²⁷⁶ suretiyle Vezir-i âzam'ın Öfkesini yatıştırdı. Fakat, Eflak voyvodası, voyyo-1 dalık makamını Nogay Tatarları arasında tanınmış, aynı adı taşıyan aileden gelme Theodore Cantemir*'in oğlu Constantin Cantemir'e bırakmak zorunda kaldı. Sobieski, gelip kendisiyle beraber

²⁷⁶ A Serban fu mandato il Castano. che gli costa 220 borse. Cod. 885, p. 545.

olması hususunda karar vermesi için Constantin Cantemir üzerinde neticesiz gayretler sarfetti: Sobieski Polonya kralını temsil ediyordu; daha önceden Kamanîçe'yi (Camieniec) ele geçirmeden Eflak'a girmesi iyi neticeler getirmeyecekti. Bununla beraber, Sobieski, Dnîes-ter nehrini geçti ve Bojan civarında, Serdâr Aynacı Süleyman Paşa ²⁷⁷ kumandasında yirmi beş bin Türk, Tatar Hanı Selim Giray'dın kumandasında elli bin Kırım askeri, Cantemir'in kumandasında beş bin Eflak askerinden oluşan Osmanlı ordusunu karşısında buldu. Gönü Polonyalılarından yana olan Cantemir onlara gizliden haberler uçurdu. Bununla beraber gerek haberleri yanlış anlama, gerekse Cantemir'in kendilerini aldatmak istemesinden şüpheye düşmeleri yüzünden Bojan'da hücumla ilk geçen Polonyalılar oldu Sobieski, bir saat içinde muharebe meydanında altı bin maktul bıraktı. Beş bin Kazak askeri de esir alındı. Polonyalıların kısa sürede bu kadar büyük kayıp vererek mağlubiyete uğramalarında Cantemir'in cesaretli müdafaasının yardımı oldu ²⁷⁸.

Bâb-ı Ali, üç devletin, Avusturya, Venedik ve Polonya'nın oluşturduğu Kutsal İttifak'a karşı en az bir müttefik sağlamak maksadıyla bakışlarını Fransa ve Rusya üzerine dikti; bunlardan birincisi, eski bir müttefik olarak sadakatin delilini vermişti, ikincisi yeni bir dosttu, fakat bağlılığı henüz şüpheliydi. Bu bakımdan Fransız elçisine çok ayrı ve seçkin bir muamele uygulandı. Daha önce birçok çekişmelere sebep olan Vferir-i âzam'ın sediriyle aynı seviyede bir iskemlede oturmak meselesi, bu şeref Fransız elçisine bahşedilmek suretiyle halledildi. Elçi de Guilleragues Fransız vatandaşları lehinde birçok ferman elde etmek imkânını buldu. Aynı zamanda birer emirname olan bu fermanlardan biri, barbar devletlerin gemilerini

²⁷⁷ Hammer, Lehistan Serdârı İbrahim Paşa'dan sürekli olarak (Aynacı Süleyman Paşa) lâkabıyla bahsetmektedir. Osmanlı tarihlerinde Lehistan Serdârı Süleyman Paşa'nın lakabı sürekli olarak (San) kaydıyla geçmektedir. Nitekim, Bojan zaferinden sonra, 18 Ocak 1685'de Vezir-i âzam Kara İbrahim azledilecek ve Mühr-i Hümayun Lehistan Serdârı Süleyman Paşa'ya verilecek ve kendisi Vezir-i âzam olarak da (Sarı) lâkabıyla Osmanlı tarihlerinde yer alacaktır. Ayrıca, Osmanlı ordusu Sobieski'ye karşı Bojan zaferinden (10 Ekim 1685) önce aynı yılın 26 Eylülünde Kamanîçe (Camieniec) zaferini de kazanmıştır. Kamanîçe savaşında da Sobieski Sarı Süleyman Paşa ve Selim Giray'la karşılaşmıştır. Sobieski'nin maksadı, Eflak'la Bogdan'ı zaptedip irsi bir krallık kurmaktır. Eflak voyvodasının bunu anlayarak Sobieski'ye karşı Udli bir oyun oynadığı anlaşılmaktadır. Bojan zaferi, Kanunîçe'de olduğu gibi. San Süleyman Paşa'dan ziyade Kırım Hanının eseri sayılmak lazım gelir. Çünkü tarihler, Süleyman Paşa'nra iyi bir asker olmadığı «Örücünde birleşmektedirler (Ç.N).

²⁷⁸ Cantemir Moh., IV, 120-125 ve not 25. Büyük babası gibi parti şefi olan tarihçi Demdtrius Cantemir, Hristiyanhga bağlılığı vesilesiyle büyük babasını Övmeye çalışıyordu, 125 «Eflak prensi Hristiyanlara bağlılığı sebebiyle Polonyalıları dâvasını gönülden destekliyordu», derken aynı zamanda Osmanlı Devletine bağlılığından da söz etmektedir. No: 25: «Bab-ı Ali'nin kendisine uyguladığı müstesna muameleye layık görünür.» La Relaz. di Costantinopoli, Bibliothèque I. R. şu hususu belirtirken dana çok gerçeği aksettirir, Cod. 884, s. 690'de: Il Cantemir non tm rmgogno a vantarsi d'aver ingaoanto il Re di Poolonla.

Osmanlı limanlarındaki Fransız gemilerine saldırmalarını yasaklıyor ve Türk makamlarına bu yolda kaybettikleri malların bulunması hususunda Fransızlara yardımı emrediyordu; ikinci bir ferman Fransız elçisine gümrük muafiyeti tanıyordu; nihayet üçüncü bir ferman Fransa kralına Filistin'deki kutsal mahallerin muhafazası hakkını veriyordu. Trablus beyine gönderilen Fransa'ya dost devlet muamelesi yapılması yolundaki ferman, Fransız amirali d'EstreVnin aynı yıl bu korsan yatağını top ateşine tutmuş olması sebebiyle hiç tatbik edilmedi. Bir müddet sonra Fransız elçisi de Guilleragues bir nüzul inmesi sonucu öldü. Fransız müzakereci Fab-re, yeni Fransız elçisi parlâmento danışmanı Girardin'in müteakip yıl İstanbul'a gelişine (11 Ocak 1686) kadar elçilik işlerini yürüttü.

Fransız Elçiliği

Bâb-ı Âli, Kutsal İttifak'ı oluşturan üç devlete, Avusturya, Vensdik ve Polonya'ya karşı hiç değilse bir müttefik, bir dost bulmak raaksadiyle bakışlarını Fransa ve Rusya üzerine çevirdi: Birincisine bağlılığının delilini vermiş eski bir müttefik, ikincisine ise yeni, fakat bağlılığı şüpheli bir dost olarak. Bu anlayış içinde, Fransız elçisi yüksek derecede seçkin bir muamele gördü ve arzularının yerine getirilmesine son derece dikkat gösterildi. Birçok münakaşalara sebep olan huzurda Vezir-i âzam'ın sedirinin üzerinde bulunduğu yüksek zemin üzerine konulacak taburede oturmak şerefi bahşedildikten başka, elçi de Guilleragö, Fransızların büyük ölçüde işlerine yarayacak fermanlar elde etti: Bu fermanlardan biri, kuzey Afrika'da Türkiye'ye bağlı beğlik ve dayılıkların gemilerinin Türk limanlarında Fransız gemilerine taarruzda bulunmalarını yasaklıyor ve bu yolda Fransızların uğrayacakları mal kayıplarının tazminini Türk makamlarına emrediyordu; ikinci bir ferman elçiyi gümrük haklarından kendi lehine muaf tutuyordu; nihayet üçüncü ferman, Fransa kralına Filistin'deki kutsal yerlerin koruma» imkânını bahşetti. Fransız elçisi de Gruillagues nüzul isabetinden bir müddet soma öldü.

Fransız müzakerecisi Fabre, elçiliğin işlerini parlâmento danışmanı Girardin yeni elçi olarak müteakib yıl İstanbul'a gelinceye (11 Ocak 1686) kadar vekaleten yürüttü. Kendisini İstanbul'a getiren Vaillant (Yiğit) adlı savaş gemisi limana girmeden Önce, yeni Fransız elçisi, geminin selâm toplarına saray toplan tarafından karşılık verilip verilmeyeceğini Sadaret Kaymakamına sordurdu; bundan emin olmadan top ateşiyle selâmlama

töreninin yapılmayacağını bildirdi. Sadâret Kaymakamı, selâm toplarına sarayın karşılık vermesi diye bir gelenek bulunmadığı cevabını verdi. Vezir-i âzam'ın huzuruna kabul edildiğinde, elçi, kırmızı kadife örtülü bir tabureye oturdu ve tabure, Vezir-i âzam'ın yastıklarla süslü sedirinin üzerinde bulunduğu kaideye yerleştirilmişti. Elçiye biri Hajeb'de diğeri Galata'da, üçüncüsü MiloMa olmak üzere üç kilise inşâ edilmesi müsaadesi verildi. Zaten Fransa daha Önce Galata'daki Sâint Georges ve Saint Louis kiliselerinin katoliklere tahsisi müsaadesini elde etmiş, Avusturya'nın İstanbul elçisi kont Leslie'nin aynı konudaki ricaları ise ısrarla reddedilmişti²⁷⁹. Moskova'ya son defa gönderilen bir çavuşa karşılık olarak, Rusya'dan on kişilik maiyyetiyle bir elçi geldi: Evvelce verilmiş olan bazı imtiyazları yenilemeyi başardı ve bir ortodoks²⁸⁰ kilisesi inşâsı müsaadesi aldı; fakat bu müsaade Kiow civarındaki sancakların Ruslar tarafından boşaltılması şartına bağlandı.

Vânî Efendi'nin Ölümü

Grân mağlubiyeti ve Neuhaeusel (Uyvar)'in zaptedilmesinin karıştırdığı bu 1685 yılının akışı içinde Osmanlılar, evvelce bahsettiğimiz zina suçu işleyen kadın ve Allah'a inanmayan adamın öldürülmelerinin teşvikçisi Beyzî-zâde'nin²⁸¹; âlim, fakat mürâî vaiz ve birçok katı naslarla (dogmalarla) dolu tefsir²⁸² eserlerinin yazarı Vâni Efendi'nin şahsında iki kayıp verdiler (1 Ekim 1685 - 3 Zil-ka'de 1096). Kısa bir süre sonra Eflak prensi Scherban ile kardeşi Matthias Cantacuzene'in anneleri altmış beş yaşında öldü.

²⁷⁹ Francesi attengono la licenza di rifabricare 3 chiese, una in Aleppo, l'altra in Galata dei Padri Gesulti de la terza in Milo dei Padri Ca-pucini, ma anco In tempo di pace atternero licenza di rifabricare due chiese, l'una S. Georgio, l'altra S. Lodovico in Galata, e il C. Leslie non potette ottener niuna tante che sono aree con tutti l'onori che si facevano. Cod. 884. s. 571, 1686.

²⁸⁰ Llnviato di Moscovia hebbe ogni sorte di honori e sodisfazloni, e ve-dendo che li Francesi ottener ristaurazione di chiese, esso anco aver-tito e pregato dalli Groeci che dovesse diniandare per gretia della Porte une chiesa di quefle che furono incendiate fa molti anni, e così ottenne licenza di rifabricare una chiesa dei Greci detta s. Giovanni in Costantinopoli vicino del porto detto Balat, situata in bello luogo vicino al mare, e vien Porta alli Moscoviti una parte deli Ucraina che passino goderla li Cosachl della Moscovia sin a human. Cod. 884, 1686, s. 562 ve 564.

²⁸¹ Raşid, I, f. 121. Beyzî-zade'nin hal teacümesi Uşakî-zade'nin mecmuasında 421. olarak yer almaktadır.

²⁸² Raşid, I, f. 121. Hal tercümesi yukarıda adı geçen mecmuada 420. olarak yer almaktadır. Bursa Hatibi'ne de bakınız, s. 79. Eserleri: Araisî Kur'an, yani Kur'an Adayı; Hulasatut-tefsir, yani Tefsirlerin özü; Ha-şiye-î mecmuatı ekavil, yahut Gelenekler Mecmuası üzerine Haşiyeler; sonuncu olarak da, Aamal el yevm vel-leyl, yahut gün ve gece ibadetleri.

İbrahim Paşa'nın İdamı, Kaba İbrahim'in Azli

Mutaassıb Beyzî-zâde ve din kaidelerine ifrat derecede bağlı Vânî Efendi'nin ölümlerinden daha önemli iki hâdisse ile karşılaşıldı: Bunlardan biri Macaristan Serdârı Şeytan İbrahim Paşa'nın idamı, diğeri Vezir-i âzam Kara İbrahim Paşa'nın azîedilmesi idi.

tbrahim Paşa'nın mahremi Ahmed Çelebi'yi barış teklifleriyle dük de Lorraine'e göndermiş olması, Uyvar'ın (Neuhaeusel) kaybedilmesi, kendisini devlete karşı suç işlemiş duruma düşürdü. Hakkında idam hükmü verildi. Essek kalesinin tahkimi işi bittikten sonra çağırıldığı Belgrad'da hakkında verilen idam hükmünü Kapucu-başı Abdi-zâde Mehmed Ağa infaz ettirdi.

vezir-i Azam Süleyman; karakteri ve hükümeti

Macaristan Serdârının uğratıldığı âkibetin benzeri, Polonya'ya karşı harekâtı idare eden Serdâr için Vezir-i âzam Kara İbrahim Paşa tarafından hazırlandı. Vezir-i âzam hasta olduğu ve görevlerinin bir kısmını kendisine vereceği bahanesiyle Polonya Serdârını İstanbul'a getirtti ²⁸³. Fakat son derece becerikli ²⁸⁴ bir insan olan Süleyman Paşa, kendisinin dostu, Vezir-i âzam'ın düşmanı olan kara harem ağalarının başı tarafından durumun kendisine anlatılması sayesinde tehdidi altında bulunduğu darbeden kurtulmayı başardı. Polonya kral temsilcisi Sobieski'ye karşı Bojan zaferini kazanan Süleyman Paşa'nın başını vurdurma işini aceleye getirmenin kendisini tehlikeye atmak olacağını düşünen Vezir-i âzam, onu idam edilen Macaristan Serdârı Şeytan İbrahim Paşa'nın yerine atadı. Tabîî, ilk mağlubiyetin onu mahkûm ettireceğinden tamamiyle emin olarak bu tâyini yaptı. Kendisine hazırlanan tuzağın içyüzünü yine kara harem ağalarının başı Yusuf dan öğrenen Süleyman P.aşa, yine bu dostu tarafından Sultan'ın huzuruna çıkarıldı. Paşa'ya büyük övgülerle iyi kabul gösteren azametli Padişah bu meziyetlerinden ötürü Macaristan Serdârlığına atanmış bulunduğunu bildirdi. Süleyman Paşa, son derece aşağıdan alarak, Viyana'da, Ciğerdelen'de (Parkany)', Hamzabeğ'de.'Usturgon'da (Gran), ma'kûs talihin cesaretini kırdığı Macaristan'daki orduya, azametlû Pâdişâh değilse, eh az Vezir-i âzam'ın talihsizliği tersine çevirmek için Serdâr olması gerektiğini arzetti. Fazlasiyle kararsız olan Sultan cevap vermeyerek sessizliğini sürdürdü. Kara hadım ağalarının başı (Kızlar ağası), Süleyman

²⁸³) Si dicò che questo Veslro Cara tbrahim non sia uomo di governo.

²⁸⁴ Cod. 884, S. 482.

Paşa'nın Vezir-i âzamlık görevlerini, ne devlet, ne de savaş adamı olan, kabiliyetsizliğini maskelemek için sürekli hastalık bahanesi arkasına saklanan Kara İbrahim Paşa'dan daha iyi yürüteceğini arz ederek Sultan'ı kararsızlıktan uzaklaştırmayı başardı. Di-v n'm ordunun aylıkları için toplandığı, dolayısıyla bir askerî ayaklanmanın bahis konusu olamayacağı ilk gün, Haseki Sultan Kah-veci-başısı hacı Mehmed Ağa, Vezir-i âzam Kara İbrahim Pa 'ya azil fermanını getirdi ve M hr-  H m y nu Pâdişâh tarafından kararlaştırıldığı üzere Süleyman Paşa'ya verdi.

Mekke'ye giderek hac farizesini yerine getirmek ve yola çıkıncaya kadar Üsküdar'a çekilmek müsaadesi almış olan azledilmiş Vezir-i âzam, hemen peşinden Rodos'a sürüldü ve şahsî servetinden üç bin kese para ödemeye mahkûm oldu ²⁸⁵. Bununla beraber, yeni Vezir-i âzam Süleyman Paşa ona on beş kese para hediye etti ve on iki k le, altı erkek, altı kadınla Rodos'a gitmek müsaadesi verdi. Oraya varınca, haklı veya haksız olarak Asya âsileri ile gizli haberleşmede bulunmakla suçlanarak öldürüldü (Aralık 1686 - Muharrem 1097).

Süleyman Paşa'nın Vezir-i âzam olması, mahkumiyeti Kara İbrahim Paşa döneminde kesinleşmiş bulunan Toekoeli'yi kurtardı: El  konulmuş bulunan bütün parası ve teçhizatı kendisine geri verildi. Kara Mustafa Paşa'nın c niy ne ihtirasları ve Kara İbrahim Paşa'-nın kabiliyetsizliği alenen suçlanırken, tabi  olarak Süleyman Paşa'nın ve himaye ettiği Macar âsileri kralı Toekoeli'nin itib rları da geniş ölçüde artış kaydetti. Gerçekten de, Süleyman Paşa'nın hareketleri, onun bir hükümet başkanının savaş ve i  idare bakımından gerekli çalışma ve kabiliyetleri nefsinde topladığının isbatı oldu. Defterdâr'a (Maliye Bakanı) ordu birliklerinin verilmesi zamanı gelmiş olan üç aylık ücretlerini ödemesini emretti ve hazînenin içinde bulunduğu imk nsızlık durumunda ödemelerin yapılabilmesi için tedavüldeki paralan y   onsunakırk onsbakır karıştırılmış b r halitadan gümüş sikkelerle değiştirdi. Sultan, açılacak seferin hazırlık masraflarını karşılamak üzere özel hazînesinden iki bin keseyi Vezir-i âzam'ın emrine verdi. Süleyman Paşa ince bir politika uyg l yor, herkesi bilhassa kahya ²⁸⁶ olarak Köprülü Ahmed Pa-şa'yı bulundurduğu Macaristan'ı, isyanla ²⁸⁷ kaynaşmasına rağmen, güzel sözlerle idare ediyordu; yine bu politikaya uygun olarak Polonya elçisi

²⁸⁵ üç bin kese beş y   bin ek  tutmaktadır; istanbul netetion'uaa g r , Cod. 834, üç milyon *k  t  on bin olok b t 

²⁸⁶ Trans vanya  l işinin raporunda bazen Tiahaca, bazen filia veziri olarak.

²⁸⁷ S.M. Cod. 884, S. 382.

Proski'yi son derece nâzik sözlerle kovarken kendisine güzel bir at hediye etmekten de geri kalmadı ²⁸⁸. Rusya'nın kendisine geri verdiği kırk üç esir yurda döndü; bu sıralarda, Kazak Murahhaslar mektuplar ve hediyelerle geldiler, Sultan'ın huzuruna kabul edildiler; bunlara ziyafetler ve kaftanlar verildi.

Kutsal mezarın katoliklerin nezâretine bırakılması yolunda önceki elçinin talebini yenileyen Fransız elçisi Girardin, bu hususta Vezir-i âzam'ı ikna edemedi; bununla beraber, Vezir-i âzam'dan, Ga-lata'daki Saint Benoit kilisesinin yeniden inşâsı müsaadesini aldı; Milo'daki kilisenin tamiri ve Beyoğlu'ndaki Saint Louis şapelinin maşatlığına ölülerinin gömülmesi izni de verildi.

Süleyman Paşa, Suriye valiliğine selefinin kâhyası ve efendi-siyle aynı adı taşıyan İbrahim Paşa'yı vezirlik rütbesiyle getirdi. Çanakkale'de ölen gözde Mustafa Paşa'nın yerine üç tuğlu Paşa rütbesiyle Mısırlı İbrahim Paşa'yı atadı. Mora kumandanı Şahin Paşa gelirini Tırhala sancağının kırk akça tutan varidatını eklemek suretiyle arttırdı. Khios kumandanı olan Köprülü Mustafa Paşa Çanakkale'ye gönderilerek yerine Yeniçeri ağası Zülfikar Ağa'nın tâyini yapıldı. Çolak Hasan Ağa da Yeniçerilerin başına atandı. Sabık Vezir-i âzam Kara İbrahim Paşa'nın mallarının müsaderesi sırasındaki hizmetlerine mükâfat olarak Baş mirâhûr Recep, Edirne'de özengi kaymakamlığına getirildi.

Bir müddet sonra Edirne'den İstanbul'a dönen Sultan, şehre girişinde herkesin yeni Sadâret Kaymakamının yanına sokulduğunu, onun gözüne girmeye çalıştığını ve payitahtın eski Sadâret Kaymakamı Karahasan-zâde Mustafa Paşa'nın tam bir yalnızlık içinde kaldığının farkına vardı; bu bir başına bırakılmışlığın tesellisi olmak üzere onu yanına çağırdı ve yanında at üstünde durmasını istedi; daha sonra Kubbe vezirleri arasına oturttu. Fakat, yeni Sadâret Kaymakamı Receb Paşa, Karahasan-zâde Mustafa Paşa'ya Napoli di Romania kumandanlığını verdirterek, bir süre sonra onun can sıkıcı varlığından kurtuldu (14 Nisan 1686 - 20 Cemâziyülevvel 1097).

Mayıs başında Süleyman Paşa Serdâr ünvânıyla Macaristan'a gitti. Müftü ²⁸⁹ Hz. Peygamberin sancağını da beraberinde götürmesini istiyordu.

²⁸⁸ İstanbul Relatton. Cod. 884. s. 508.

²⁸⁹ Hammer, bir makam yapılması içinde olmalı. Çünkü Sancak-ı Şerifin sefere Serdârla birlikte götürülmesini ancak Şeyhülislâm isteyebilir. Ayrıca, müellif İslâm büyüklerinden bahsederken, saygı ifâde eden la fızları kullanmamaktadır. Biz, metre büyük dlcüde bir müdahale sayılmayacağı düşüncesiyle bu eksikliği gidermeye çalışıyoruz (Ç.N)

Fakat, Vezir-i âzam, genel korku havasını büyütmemek için bu isteğe karşı çıktı. Osmanlı İmparatorluğunun ve bizzat kendi durumunun nâzik olduğunu çok iyi anlayan Vezir-i âzam Süleyman Paşa, Kızlar ağasının aracılığı ile, Sultan'dan kendi el yazısıyla ona sınırsız bir iktidar tanıyan ve her hâl ve şart içinde hayatının güven altında bulunacağını bildiren bir vesika almayı başardı.

Vezir-i âzam o zamana kadar görünmeyen ve Polonya tarafından kendisini tehdit eden tehlikelerden yakman Tatar Hanına hiç değilse kalgay ve nureddinin yardımlarını istemek üzere ²⁹⁰, yeni ulaklar gönderdi. Emirlerindeki kuvvetlerle hazır bulunmaları için Temeşwar, Stuhlweisenbourg ve Essek Paşalarına (Saatçi Meh-med, Hasan ve Osmanpaşa-zâde Ahmed) çok acele emirler iletildi. Bu valilerden Ahmed Paşa, Vezir-i âzam'ın yokluğunda Başkumandanlığı üstleniyordu. Yiyecek ve hayvan yemi bakımından büyük bir kıtlık hüküm sürmekteydi. Başkumandan vekili Szolnok ve Sa-mos'u ele geçirmenin imkânsızlığını görerek, Vezir-i âzam'ın gelişine kadar Belgrad'a çekilmenin yerinde olup olmayacağını gözden geçirmek üzere, beş Paşa ile harb meclisi topladı. Vezir-i âzam Belgrad'a gelince, Apafy ²⁹¹'yi yerinde tutması için Toekoeli'yi sayıca kalabalık bir birlikle Jenoe'ye gönderdi.

Bu seferin en büyük hâdisesi, îslâm Hristiyanlığa karşı büyük yürüyüş yolu mesabesinde ve son derece yüksek tarihî bir önem taşıyan şehrin, Budin'in (Ofen) muhasarası ve zabtı oldu. Birinci Bâyezid Niğbolu (Nicopolis) ve Saint Gothardt savaşlarında olduğu gibi, Avrupa'nın hemen bütün Hristiyan milletleri bu muhâsarada faal bir rol sahibi oldular: İspanya'nın büyükleri ²⁹², Fransız markileri ²⁹³, İngiliz Lordları ²⁹⁴, İtalyan kontları ²⁹⁵, kral sülâlesinden Alman prensleri ²⁹⁶, bunların aralarında 60 Katalan ve hemen bütün Barselon işçilerinin bulunduğu az tanınmış savaşçılar Budin'de Hristiyan saflarında Türklere karşı hareket halindeydiler.

Yirmi bin Macar ve Hırvat, otuz bin yardımcı Alman, Tüngen'in

²⁹⁰ Kalgay Hanın veliahdı, nureddin de Kırımîlârin vezire verdikleri ad-, dır. Bunlar faal vaziyette bulunduklarından Vezir-i âzam Süleyman Paşa yararlanmak istiyor (Ç.N).

²⁹¹ Relation di Buda (Buda Rölasyonu). Ofen (Budin) tarihli bu Raporlara, kıyaslama noktaları olarak, sadece bu bakımdan kullanılabilecek bu raporlara fazla güvenmemek yerinde olur; zira bu türden olan raporların çoğunda olduğu gibi, kısmen bazı çelişkili hususlar ihtiva edebilirler, yahut tamamiyle yanlışlardır.

²⁹² Dük Vexas ve dük Escalona, marki Valero, marki Casp ve diğer markiler: Zuniga, Almeida, Losana, Ottana, Rebollo, Serveorta, Morano, Cano, Ursella.

²⁹³ Suvri, Crequi, Chatellest, Longueval.

²⁹⁴ II. Jacques'ın gayrimeşru bir oğlu, bir Ruppert prensi, Halifax, Gra-nart, Monho, Guts.

²⁹⁵ Piccolomini, Garminato, Caprara, Marsigli, Rabatta.

²⁹⁶ Bavyera elaktörü. dük de Lorraine, kont Surmann'lar, prens Neuburg ve prens de Veldun.

kumandasında üç bin Frankonien, Schoenich'in kumanda ettiği sekiz bin Brandenbourglu, Durbach'm idaresinde altı bin Souab, beş bin Saksonyalı ve elektörlerinin emrinde sekiz bin askerden oluşan ve tam mevcudu doksan bini aşan Avusturya İmparatorluk ordusu düğ de Lorraine'in Başkomutanlığına verilmişti.

Ofen Muhasarası

Budin'de (Ofen) seçkin birliklerden on altı bin asker bulunuyordu. Başlarında ilerlemiş yaşma rağmen (yetmiş yaş), Kandiye ve Kamanice (Camieniec) önlerindeki cesaretinden hiçbir şey kaybetmemiş olan eski Yeniçeri ağası Abdurrahman Paşa vardı.

Muhasara, üç taraftan başladı (18 Haziran 1686): Bavyera elek-törü, Gerhard adıyla işaret edilen tepeleri, Blocksberg veya Kargalar Tepesini işgal ediyordu; Viyana Kapısının karşı tarafında düğ de Lorraine ve Brandebourg'lular bulunuyordu ve Avusturya birlikleri Bord de L'Eau ²⁹⁷ şehri karşısındaki araziye işgal ediyorlardı. Hastahane Sainte Marguerite adasındaydı. Csepel adasına bir hafif süvari birliği yerleştirildi; bu adada ilk günlerde Batthiany, bu Paşa'nın doksan iki kadından oluşan haremni ele geçirmişti. En güzel kadınlardan yüz tanesi ordugahta esir olarak satıldı; ağır süvarilerin muhafazasına bırakılan altın ve ganimetlerin değeri yüz bin florine yükseldi.

Saint Jean yortusunda» metris beş gün öncesinden açılmış bulunuyordu. Cermenlere has savaş düzeninin üstadı olan prens de Neuburg, dış mahalleyi Viyana tarafından hücumla ele geçirdi ve burası feld mareşal kont Souches

²⁹⁸ tarafından işgal edildi (30 Haziran 1686). Souabe birlikleri hemen orada mevzilendiler ²⁹⁹ ve kendi adlarını verdikleri tepeyi ele geçirdiler. Brandebourglular imparatorluk hamamı yönünde ordugâh kurdular; orada, onlara kumanda eden feld mareşal Doerling'in oğlu bir top güllesiyle canından oldu. On beş gün sonra, kaleye karşı üçüncü defa hücumla geçildi. Sol kanatta Guido Starhemberg, sol kanatta kont Auersberg merkezde kont Herberstein, her biri iki yüz seksen asker, humbaracı, tüfenkçi ve kazmacı

²⁹⁷ Marsigli'nin Hayatı Hatıraları'na göre, Bologne, 1770, bu hücum Bavyera elektörünün hatırını hoş tutmak için yapılmıştır.

²⁹⁸ Wagner'in iddia ettiği gibi Susa değil, Souches.

²⁹⁹ 'Souabe ve Franconie birlikleri 30 Haziranda ordugâha geldiler.» Des-crypt. s. 33.

birlikleriyle saldırdılar. İspanya büyükleri, d k de Vexas ve d k d'Escalona, marki de Valero, dört İngiliz-le prens Robert'in oğlu, prens de Commercy, Crequi ve Courmaillon beyleri, prens de Velden ³⁰⁰, prens Piccolomini bu saldırıda yaralandılar.

     n sonra Bavyeral ar, karşılarında bulunan iyice tahkim edilmiş burcun metrislerini ele geçirdiler, fakat kont Fontaine ile otuz beş gönüllüyü kaybettiler (16 Temmuz 1686); kont Aspre-mont ağır yaralandı. Muhasara ordusunun topçu kuvvetleri, geniş bir yetkiyle, Grama'nın Hollanda'dan göndermiş olduğu cizvit mezhebinden Pierre Gabriel tarafından idare ediliyordu ve barutun yıkıcı gücünün tesirlerini birleştirmek için yönetimi Schwartz'a bırakmamıştı. Büyük depoya kırmızı bir gülle düştü ve duvarı yıkarak barut mahzenini infilâk ettirdi; zelzele olmuşcasına yer titredi, Tuna nehri yatağından çıktı ve kıyıdaki nöbetçiler «ehrin kendilerini yutmaması için geri çekilmek zorunda kaldılar; şehrin s rları altmış kadem genişliğinde yarıldı.

Bu durum karşısında d k de Lorraine, kont Koeningsegg aracılığı ile valiye teslim olma teklifinde bulundu. Muhasara altındakilerin bir kaleden çıkış hareketi sırasında öldürdükleri yüzbaşı Le-bel ve^diğer yüz askerin başlarını Iştanbil kapısı yakınındaki bir ağaca asmaları, Avusturya Başkumandanının teklifine verdikleri ce-vab oldu. Böylece ikinci bir saldırıya geçmek gereği doğdu (27 Haziran 1686) ³⁰¹. Hücum prens Neubourg ve de Souches tarafından idare edildi; altı bin asker Viyana kapışma karşı harekete geçti, dört bin Bavyeralı asker hisara saldırdı; bu sırada iki bin Macar, su tarafından kaleye yönelttikleri bir hücumla oyalama hareketini (di-version)  stlenmiş bulunuyorlardı. Muh saradak er bu hücum karşısında dört lağım patlatarak muhasara kuvvetlerini geri çekilmek zorunda bıraktılar. Türklerin iki korkunç düşmanı Bade margrafı ile prens Eugene de Savoie kaçanları durdurarak düzene koydular. Raablı bir asker kale duvarına ilk bayrağı dikmişti. İki bin altı yüz Avusturyalı, sekiz yüz Bavyeralı, dört yüz Brandebourglu kaleye hücumda maktul düşmüştü; iki yüzden fazla subay ölmüş veya yaralanmıştı. Yaralılar arasında d k de Croy, Laverdna, Dieppen-thal, Thungen, Truchsess, Archinto,  nl ler bölümünü oluşturuyordu; gönüllülerden d k d'Escalona, marki Valero, Zuniga, Planero, kont de Urse as da yaralılar arasında bulunuyordu; d k de Cour-

³⁰⁰ Wagner bu prens hakkında Valdenius demektedir ki, bu da ancak Velden olarak tercüme edilebilir.

³⁰¹ Wagner'in dediği gibi 1 Ağustos değil. Zaten bu nokta üzerinde Fransızca ve Almanca kaleme alınmış olan Muhasara günlüğü ile çelişkiye düşmektedir.

land aldığı yaraların tesiriyle öldü.

Böylece, yapılan iki hücum Türkler tarafından ağır kayıplar verdirilerek boşa çıkarılmış oldu. Bu durum karşısında teslim teklifine Paşa'nın verdiği cevap sadece şu sözlerden ibaret kaldı: «Kalenin teslimi mümkün değildir; üçüncü hücum da Peygamberin mucizeli kudretiyle def edilecektir.»

Dük de Lorraine ve Bavyera elektörü Abdi Paşa*ya iki yeni teslim uyarısı gönderdiler. Paşa: «Budin'in (Ofen) Osmanlı İmparatorluğunun anahtarı olduğu; fakat genel bir barış istendiği takdirde Osmanlı devletinin başkaca fedakârlıklarda bulunabileceği» cevabını verdi. Kendilerine bir tercümanın refakat ettiği dük de Lorraine'in genel yardımcısı kont de Lamberg ve Badeli albay Kreutz'ün Pa-şa'dân getirdikleri cevap bu sözler oldu.

Abdi Paşa, İstanbul'da, Budin'in ³⁰² muhafazası için dualar edildiğini; Sultan'ın Ok Meydanında on binden fazla insanla birlikte muhasaranın kalkması, veba hastalığının tesirsiz hâle gelmesi ve savaşın durması için Allah'a yalvardığını biliyordu. Abdi Paşa, fazla olarak, Vezir-i âzam'ın yaklaşmakta olduğunu, Budin'den dört mil mesafedeki Erzi ³⁰³ de bulunduğunu da biliyordu. Erzi'ye bir mil mesafede, Tuna'nın çok yakınında, Hamzabeğ kasabası, nehir boyunca teras biçiminde bir tepe üzerinde Budin'e yarım fersah mesafeye kadar uzanmaktadır. Türk tarihçileri bu tepeye «Lokum Tepesi» adını takmışlardır. İşte bu noktadan, Vezir-i âzam, bir hafif süvari kıtasından oluşan muhafız birliğiyle, muhasara fâliyetlerini gözden geçirdi. Harb meclisinde şehre takviye birlikleri gönderilmesine karar verilmişti. Bu sırada Türk ordusuyla karşılaşmak üzere gönderilen Avusturya birlikleri Budin etrafındaki bütün tepelerde mev-zilenmişlerdi. Sol kanatlarını Blocksberg ve Tuna'ya dayamışlardı, merkez Adlesberg tepesinde, sağ kanat Burgerberg üzerindeydi, yanlar bir bataklıkla örtülüydü.

Bia kasabası, Prolontorium ve Hamzabeğ'le birlikte bir üçgen vücuda getirir. Türkler Bia ile Promontorium arasına yerleştiler ve imparatorluk ordusunu Buda (Ofen) dağı tarafından ilerleyerek yandan çevirmeye çalıştılar (1 Ağustos 1686). Hareket şiddetli oldu. Avusturyalılar önce gerilediler, fakat peşinden Türkleri mağlub ettiler. Savaş meydanında

³⁰² in tutto Costantinopoli non si parla oggedi aMro cfae Buda. Cod. 884, s. 620. Dualar ve hutbeler, Ae. s. 683.

³⁰³ Raşid ve Defterdar tarih hatâsı yapmışlardır. Onlara göre, Vezir-i âzam ancak 22 Ağustosta Hamzabel'e gelmiştir.

hemen hepsi de seçkin Yeniçerilerden üç bin maktul verdiler. Vezir-i âzam şehre girecek her askere vaadet-tiği yirmi duka altınından beş dukasını peşin dağıtmıştı. Otuz bayrak, on bir top ve on yük arabası kayıpları fazla olmayan galiblerin eline geçti. Vezir-i âzam, altı gün sonra, şehrin imdadına koşmak üzere ikinci bir teşebbüste bulundu. Fakat bu defa büyük ölçüde tedbirli davrandı. Beraberine sadece iki bin Sipahi ve bir o kadar da atlı Yeniçeri alarak bütün gece ilerledi; Bia ve Petit (Turbal) tarafından geçti ve gün doğarken Saint Paul vadisinde görüldü. Kaleden içeriye beş yüz kadar asker sokmayı başardı. Abdi Paşa sevinç işareti olarak elindeki bütün toplara şenlik atışı yaptırdı. Bununla beraber, ele geçirilen mektupları şehrin hazin durumu hakkında hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu.

Türkler, Budin'e girmek için, Tuna yakınında Eski Budin (Alt-Ofen)'den imparatorluk hamamı üzerine harekete geçerek üçüncü bir teşebbüste bulundular. Fakat, baron d'Asty tarafından püskürtüldüler ve baron Mercy Türkleri üç zırhlı süvari alayı ile kuşattı. Türkler teslim olmayı kabul etmediler; kuşatılan Türklerden iki yerinden yaralı bir asker birden Avusturya askerlerinin arasına daldı ve baron Mercy'i bağından yaraladı ve birçok subayı da yere yıktı.

Dük de Lorraine de benzeri bir tehlike atlattı ve yanı başındaki seyisi öldürüldü. Çevrilmiş olan bütün Türkler kılıçtan geçirildi. Ca-raffa Yukarı Macaristan'dan ve Scherfenberg Transilvanya'dan gelmiş olduklarından, dük de Lorraine, Budin'i (Ofen) Vezir-i âzam'-ın gözü önünde hücumla almaya karar verdi. Bununla beraber, hücumun arefesinde yeni ve sonuncu bir teslim uyarısında bulundu.

Sultan'ın müftüden ³⁰⁴ aldığı ve Vezir-i âzam'a göndermiş bulunduğu, onun hemen Budin kalesi muhafızlarına ulaştırmaktan geri kalmadığı fetvanın okunmasından sonra kaleyi teslim etmeyi düşünmek artık mümkün değildi. Bu fetva şu cümleleri ihtiva ediyordu: «Osmanlı imparatorluğunun anahtarı Budin'in müdafâası hayattan daha aziz bir din görevi idi. Bunun için askerleriniz, Sultan Vezir-i âzam'a gönderdiği mektupta ilâve ediyordu, insanca ölmelidirler, yoksa cellâdın kılıcı altında can vereceklerdir ³⁰⁵

2 Eylül günü (1686), sabahın saat alUnsında, altı top atışıyla hücum işareti verildi. Muhasara edenler başarı bakımından güvenle dolu idiler;

³⁰⁴ Hammer yine fetva makamı olarak müftülüğü görmektedir .Fetva Sul-tan'a verildiğine göre, müftü tarafından değil. Şeyhülislam tarafından yazılmış olması gerekir (Ç.N.).

³⁰⁵ Codex 884, Hist. Prof., s. 587.

muhasara edilenlerde ise ümitsizliğin cesareti vardı. Baron d'Asti hayatını ilk kaybedenlerden oldu ve gönüllülerden bir çoğu da onun âkibetine uğradı. Evvelce Toekoeli taraftarlarından biri olan Macar albayı Petnekazy burçlara en önce tırmandı; Türkler yakaladılar ve asmaya hazırlandıkları sırada askerleri yetişerek hayatını kurtardılar. Abdi Paşa ve askerlerinin en cesurları Viyana kapısında çarpıştılar ve açılan gedik üzerinde can verdiler³⁰⁶, (Kitap: LVIII).

Şehrin yağması bütün gece sabaha kadar devam etti; kalıntıların yandığı ve kan kokan şehrin sokaklarını dört bin ceset dolduru-yordu. Yağmacılar arasında, çok asil bir ganimet peşinde olan Mar-sigli de Bologne d*a bulunuyordu. Evvelce Venedik elçisi (balyos) Donado ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı ilim adamlarıyla dostluk münasebetleri kurmuştu. Viyana muhasarası sırasında Türk esiri .olarak metrisde kahvecilik ve limonatacilık hizmeti görmüştü. İlme ve kitaplara karşı duyduğu ihtiras onu Budin'e koşturmuştu; ateş ve cesetlerin ortasında kitaplar arıyordu. Önce alevlerden kurtulmuş olan Metropolitaine kilisesine koştu. Oraya varmasından biraz önce askerler şeyhin başını kesmişlerdi. Marsigli orada kitaplarla dolu iki oda buldu; bir başka camide de benzeri bir keşiften yana talihi yaver gitti. Nihayet krallık sarayının mahzenlerinde büyük Corvin kütüphanesinin elyazması eserlerine kavuştu. Dük de Lorraine, Budin'in (Ofen) yeşil sancağını kont Archinto aracılığı ile imparatora gönderdi. İmparator sancağı büyük oğlu arşidük Joseph'e teslim ettirdi. Budin elyazmaları Bologne Enstitüsü kütüphanesinde biraraya getirildi. Fakat, sadece başı kendi kendine bir ilim enstitüsü olan kurucusunun düşündüğü gibi ne tanındı, ne de gerektiği şekilde değerlendirildi³⁰⁷

³⁰⁶ 1824 Tarih Yıllığı'nda, (Budin Fethi) başlıklı makaledeki fıkrada, Abdi Paşa'nın Coigny adını taşıyan bir İsviçre asıllı olduğu ve açılan bir gedikte Olivier adında bir çocukluk arkadaşıyla karşılaştığı sırada vurulduğu anlatılıyor, fakat hiçbir tarihî şahadete, delile rastlanmıyor. Budin fethini anlatan eliyeye yakın raporda (rela-tion) varlığı ileri sürülen Olivier'ye rastlanmadıktan başka herhangi bir iz de bulunmamaktadır. Bizzat Hap-pelius, Macaristan Savaşları üzerine Roman adlı eserinde bu konuda susuyor. Nihayet ülkesinin tarihçisi kont de Müllnen tarafından İsviçre'de yapılan araştırmalar da tarihî denilebilecek hiçbir netice vermedi. Ricam üzerine, elçi baron d'Effinger, kendisine yazdığı mektuba şu cevabı aldı: «M. Bridel'e yazdım ve M. Fsy'e rahip Lassaraz'a yazdırdım. Her iki taraftan aldığım bilgiye göre inanmak zorundayım ki, M. de Moiry bir asker olarak yabancı ülkeye giden bir Coigny ve Avusturya'da subay olan bir Olivier vak'asına dayanan bir gerçek roman kaleme almıştır. Bu sonuncusu, muhakkak ki, Ostende'da yatağında ölmüş olmalıdır. Lassaraz'da yapılan bütün araştırmalara rağmen, M. de Moiry'nin hikâyesini doğrulayabilecek hiçbir şey ele geçirilemedi.»

³⁰⁷ 1825'de Bologne Enstitüsü Kütüphanesini ziyaret ettiğim sırada, orada bulunan doğuya ait hazinelerin zenginliği kadar iyi seçilmiş olmasından da hayrete kapıldım. Bunların Avrupalılar tarafından değil, Doğulular tarafından toplanmış olduklarına kanaat getirdim. Gerçekten de, bütün bu kitap ve elyazması eserler, Budin (Ofen) Büyük Kütüphânesi'nden geliyordu ve bu şehrin zaptında Marsigli onları İmparator için değil kendisi için seçmiş ve almıştı. Marsigli'nin bu değerli eserler hakkında bilgi verdiği vakıf

Böylece, yüz kırk beş yıl boyunca yetmiş altı Türk valisi hâkimiyetinde kakmış ve civar memleketler için felaketten başka sonuç getirmemiş altı muhasara görmüş olan Budin, tekrar imparatorluk valilerinin idaresine geçti. Budin, üç payitaht olan İstanbul, Edirne ve Bursa'dan, îslâmiyetin üç kutsal şehri Mekke, Medine ve Kudüs'-den, benzersiz denen Kahire'den, Cennet kokan Şam'dan, Selâmet Ocağı Bağdad'dan sonra Osmanlı İmparatorluğunun onuncu şehri idi. Buna karşılık dinî savaşın merkezi, Macaristan'ın payitahtı, Îslâmiyetin Avrupa'da tabyası. Osmanlı İmparatorluğunun kalesi ve anahtarı idi³⁰⁸

Budin'in düşmesinden sonra Simontorina ve Siklos margrafa, Louis de Bade*a verildi; Kapuswar da Tarda yakıldı. Fünfkichen ilk teslim teklifine uydu ve Szegedin yirmi dört gün süren bir muhasaradan sonra boyun eğdi. Vezir-i âzam kışlık karargâhlarını Bel-grad'a aldı ve Kalağa Kırım askeriyle Temeswar*a yerleşti. Vezir-i âzanVın özel savaş meclisi başkanı margraf de Bade'ye gönderdiği bir mektupta bazı barışçı teşebbüsler yer aldı. Fakat, Bab-ı Âli Toekoeli*nin iddialarını desteklemeye devam ettiği, İstanbul'da da

mektubunu okuyacak vaktim yoktu. O zamandan beri, Roma'daki Avusturya elçisinin Papalık makamından talebde bulunmasına rağmen, bu vakıf mektubunun ne bir kopyasını, ne de bir özetini ele geçire-bildim. Böylece, yüz elli paket doğu elyazması eser, hâlâ değeri bilinmeden ve Vatikan hazineleriyle temas ku-ramadan,yüz yıldan fazla bir zamandan beri Bologne'de çürümektedir.

³⁰⁸ Budin (Ofen) fethi üzerine yayınlanmış belli başlı eserler şunlardır:

- 1 — Assedio di Buda riacquistata nell 1686, Yaz. Fred. Agnelli. 12.
- 2 — Ristretto deli' Historia d' Hungheria e singlar-mente le cose soccorsevi sotto il regno di Leopoldo sino alia triomfante presa di Buda. 1686. 4.
- 3 — Diario delle correnti guerre d'Ungheria 1686 sino alla presa di Buda da Bioinbi Pasquale. Venetia, 1686. 12.
- 4 —• Giornale militare ovvero Buda espugnata l'an-no 1686 da Giov. Paola Zenarola. 8.
- 5 — Raguagli distintissimi deli' assedio della città di Buda riconquistata per assalto a 2 Sett. 1686 da un Venturiere nell' armata del duca di Lorena.
- 6 — Succesti delle correnti guerre d'Ungheria se-guiti l'anno 1686 con distinto raguaglio quanto e seguito giorno per giorno sino ali* espugnazione di Buda. Ven. 1687. 12.
- 7 — Ofen (Budin) kan von Türken Klauen sich nun-mehr befreyet Schauen. Nuremberg, 1686. Münich Kü-tüphanesi.
- 8 — Der Rauch von Ofen (Budin), d. li. Bericht, welhergestalt die koenigl. Haupt Stadt Ofen in Ungaren von den Türken vor 145 Jahren mit Üst überwältiget, und durc die Gnade Gottes in diesem 1686. Jahr den 2. Sept. st. a. von den Christlichen Potentaten un derosel-ben herzhaften Armee wiederunb erobert worden. Leip-zig. Münich Kütüphanesi.
- 9 — Sieghafte-Teutsche-Waffen, öder ausführlicher Mericht, von der mit vielen Blut überwundenen Stadt Ofen. Prague, 1686. Münich Kütüphanesi.
- 10 — Oott lob! das glücklich bekriegte, endlich besiegte, 145 Jahr in Türkischen Haenden gewesene ungarische Ofen (Budin). Pressbourg et Leipzig. Münih Kütüphanesi.
- 11 — Gerieuser Anhang und neu eroeffinete Staats-Gedanken samt Secours vor Ofen. (Budin), und dieses Orts denkwürdiger Beaegerung. 1686.
- 12 — Die Belagerung Ofen's, 1824 yılı L'Almanach historique'inde, yazan kont de Mailath, s. 312,
- 13 — Râşid'in Budin Muhasarası adlı yazısının tercümesi 1828 yılı Almanach historique'inde bulunmakta-dir,

yeni bir güçle savaşı sürdürmek için gerekli hazırlıklara ağırlık verildiği ortada olduğundan bu zayıf teşebbüslerin arkası gelmedi. Olağanüstü bir vergi bütün Osmanlı İmparatorluğunda yürürlüğe konuldu: İstanbul bin beş yüz; Bursa iki yüz; Mısır üç yüz elli; Bağ-dad ve Basra yüz elli kese; diğer eyâletler de büyüklükleri nisbe-tinde vergi ödeyeceklerdi. Sultanların masraflarına ayrılan saltanata ait alanlardan alınacak para da yarıya indirildi. Vezir-i âzam Belgrad'da Yeniçeri ve Sipahiler için yeni bir teftiş şekli koydu; bu yenilik iki sınıf asker üzerinde kötü bir tesire yol açtı. Sefere katılmadıkları halde ücret ³⁰⁹ alan kimselerin hattâ ellerinde iki veya üç ücret bordrosu bulunduranların hilelerine mâni olmak üzere, gelecekte ücret için müracaat edecekler bordrolarının arkasına seferde hazır bulundukları işaretinin konulması emrini verdi. Bu tedbir o zamana kadar yalnız esirlere uygulandığından Yeniçeri ve Sipahilerin mırıldanmalarına sebep oldu. Sultan, ordunun ücretlerine yardımda bulunmak üzere kendi özel hazînesinden beş yüz kese verdi.

İstanbul'da Sadâret Kaymakamı Recep Paşa savaş vergisinin mükelleflere taksimi konusunu görüşmek üzere, yüksek makam sahipleriyle bir toplantı yaptı. Rumeli Kadiaskeri (Kazasker) Hamid Efendi Müslümanlar için külfetli olan bu yenilikten yakındı: «Dev-letlû Paşa, dedi, bu tedbirin ne mânâsı var? İsraflarınız için önceden bize danıştınız mı?» Kaymakam Paşa: «Efendi, yetkilerinizin sınırını aşmayınız» cevabını verdi. Kadı öfkeyle: «Hangi yetkiler?» diye bağırды. «Evvvelce uşak olarak ayakkabı temizlemek için elinde fırça ve süngerle, şimdi de peşinde samur kürklü uşaklarla dolaşan ve hükümetin masraflarına tek kuruş bile vermeyen sen, devlete saygılı olan bizleri, altmış veya seksen yılda kanımız pahasına kazandıklarımızı senin açgözlülüğünü doyurmak pahasına satmaya zorluyorsun!» Bu çıkış karşısında diğer ulemâ ağızlarını bile açmadılar. Fakat ders yerini buldu. Kadiaskeri Rodos'a sürdüler; daha sonra mallarına biçilen üçyüz elli kese değer üzerinden kendisine üç yüz kese ödettirildi.

Sürgüne Gönderilmeler

Rumeli Kadiaskeri gibi, eski Selanik Kadısı Minkârî-zâde de sürgün cezasına çarptırıldı. Selefi gibi, Selanik fabrikalarında Yeniçeriler için imâl edilen kumaşların yıllık mubayaaları için yedi kese ödemeye mahkûm edildi.

³⁰⁹ İbtida.

Öfkelenen Vezir-i âzam onu yanına çağırttı. Molla Vezir-i âzam'ın yanından ayrılırken, Çavuş-başı onu odasına davet etti. Molla reddedince Çavuş-başı zora başvurmak istedi. Molla bir yumruk aşkedi kavuğunu düşürdü. Bu rezalet sahnesini penceresinden gören Vezir-i âzam: «Kimdir bu saygısız?» diye bağırınca molla cevap verdi: «bizim gibi kimseler senin gibi bir seyisi görmeye zorlanınca, böyle davranmak mecburiyetinde kalıyorlar.» Bu olayın abartılarak Sultan'a sunulan raporun neticesi mollanın Khios'a sürülmesi oldu. Bir müddet önce, Bakan (vezirlerle) sürekli çekişme hâlinde bulunan Müftü Çatalcalı Ali Efendi azledilmiş ve makamı Rumeli Kadiaskeri Ankaralı Mehmed Efendi'ye verilmiş, Ebussuûd Efendi'nin oğlu Feyzullah Efendi Rumeli - büyükkadılığına getirilmişti.

Defterdar Ali Paşa'dan nefret eden Kaymakam Recep Paşa, iftiralar atarak Sultan'dan onun azli ve yerine Negrepont kumandanı Seyid Mustafa Paşa'nın tâyini fermanını almaya muvaffak olmuştu. Defterdâr'dan memnun olan Vezir-i âzam fermanı alırken şaşkınlık Suydu ve üzüldü. Defterdar Ali Paşa'yı teselli etmek için onun üç tuğlu Paşa olması teklifinde bulundu. Kaymakam Recep Paşa, azlinden sonra vezirliğe yükseltilen düşmanını küçültemedi-ğinden öfkelenerek, Sultan'ın fermanına da karşı çıkamayacağından Ali Paşa'yı Çanakkale muhafızlığına atadı. Payitahttan uzaklaştırmanın Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması maksadını taşıdığını bilen Vezir-i âzam, böyle bir fırsatı Kaymakama vermemek için Ali Pa-şa'y* altı yüz levendiyle birlikte imparatorluk karargâhında alıyordu.

İki valinin, iki Hüseyinlerin ölümü iki yeni valinin atanmasını zorunlu kıldı, ölen Paşalardan biri, Gümrükçü Hüseyin Paşa Basra Valisi idi; diğer Hüseyin sekiz yıl Suîtan'm seyis veya Silahdâr-ı-ğında bulunduktan sonra birbiri peşi sıra Haleb, Bağdad, Musul ve Temeşvar valiliklerinde bulunmuş; daha sonra Budin muhafızlığına getirilmiş, oradan Çanakkale muhafızlığına gönderilmiş, muhafız onun yerini almıştı.

Yeni sefer Drava nehrinin karşı sahili üzerinde bulunan Valpo kalesine açıldı. Serdâr-ı Ekrem ve Vezir-i âzam Süleyman Paşa Es-zek (ösek)'de bulunuyordu; beraberinde kırk dokuz bin asker, on dört bin deve, altmış altı top ve dört yüz yük arabası vardı. Tatarlar da dâhil olmak üzere ordunun asker sayısı altmış bine yükseliyordu ³¹⁰. Avusturya ordusu Ösek üzerine yürüyerek, Türklerin yanmış olan köprünün yerine kullanılmak üzere dokuz

³¹⁰ Boethius. III, s, 99 Listede sancakların adları çok değişiktir. Mesela. Sivas için Sebösta, Kars için Quariset denilmiştir

bin adımlık bir uzunlukta yükselttikleri şoseyi tahrib etti.

Teslim olma uyarısı alan Valpo garnizonu, son nefesine kadar müdafaaya kararlı olduğunu göstermek için siyah ve kırmızı bayrak çekti.

Geçilmesi gereken bir ormanda Türkler bir miktar esir ve birkaç parça ganimet aldılar. Kont Pallfy oratia öldürüldü (20 Temmuz 1687 - 10 Ramazan 1098).

Birkaç gün sonra Mercy'nin Aral yakınında yendiği ve. Duhe-vald'in Budin'de esir ettiği İsmail Paşa, tthiyat Kilisesi denilen Pu-sukilise ³¹¹ mevkiinde fidye karşılığı serbest bırakıldı; buraya bu adın verilmesinin sebebi Mohaç savaşında Türklerin ihtiyat kuvvetlerinin buradan çıkarak zaferin Müslümanlar tarafından kazanılmasını sağlamalarıydı; İsmail Paşa'nın fidyesi otuz dört kese altın ³¹², bir samur hil'at ve bir inci gerdanlıktı.

Vezir-i âzam Eszek (Essek) savunması için Anadolu Beğlerbeyi Hasan Paşa'yı tâyin etmişti; fakat bu Paşa bu görevi kabul etmeyince yerine Gürcü Mehmed Paşa getirildi ve Adana Beğlerbeyi ile Syrmie sancak beği Eszek müdafaasında yanma verildi.

Anadolu'da birkaç levend artığı ile isyan eden ve kendisine Ka-rahisar sancağı verilen Şeytan İbrahim Paşa'nın Bölük-başısı Yeğen Osman Paşa birkaç bin Türkmen'i ³¹³ asker kaydetmişti; bunlarla birlikte savaş harekâtı başladığı sırada ordugâha geldi.

Vezir-i âzam'ın topladığı harb meclisinde çoğunluk ileriye gitmenin tehlikeli olduğu yolunda görüş bildirdiği halde dalkavuklar ona zaferlerinin sebep olduğu kıskançlık yüzünden meclisin böyle bir tavsiyede bulunduğunu imâ ettiler. Vezir-i âzam, böylece, harb meclisinin görüşünün aksine hareket etmeğe karar verdi (4 Ağustos 1687 - 25 Ramazan 1098).

Mohaç Mağlubiyeti

İki ordu Mohaç yakınında, 160 yıl önce Saint Jean Baptiste'in başının kesildiği gün bir bataklığın kralı ve onunla birlikte Macaristan'ın bağımsızlığını yuttuğu kan ve alçaklıkla «ulanmış o meydanlarda karşılaştılar

³¹¹ Kanuni Mohaç meydan savaşında ihtiyatlarını burada tuttuğuna göre (Pusu - kilise) deymi herhalde Türkler tarafından kullanılmıştır ve gerçeğe daha uygun düşmektedir (Ç.N.).

³¹² Otuz dört kese onyedi bin kuruş tutmaktadır. Boetbius'da, IH, s. 122, yedi bin duka altınından söz ediliyor: Bir duka altını iki 57 kuruş değerindedir.

³¹³ Boethius'un bahsettiği yabancı topluluklar bunlardır.

³¹⁴. Aynı savaş meydanında torunlarının kazandıkları zaferle Macarların Türk boyunduruğuna razı oldukları o günün hâtırası devlet tarihinden bir nefeste silindi (12 Ağustos 1687),

Avusturya ordusu ancak bin kişi kaybetti. Müslümanlar ise savaşı takibeden kargaşalık ve kaçışta bunun yirmi katı kayıp verdiler. Prens de Commercy vahim bir yara aldı; bir Macar albayı Mohaç camiine gömüldü. Vezir-i âzam'ın her biri altın bir küreyle süslenmiş 14 bölmeli otağı ganimet olarak Bavyera elektörünün hissesine düştü. Mühürdarlık daireleri dük de Lorraine'in hissesine düştü. Bu felâketten pek az gün önce Eszek (Essek)'de kazanılan başarıları kutlamak için İstanbul'da Allah adına kurbanlar kesilmiş ve şükran duaları edilmişti. Mohaç mağlubiyeti haberi gelince, Sultan üç gün boyunca yemekten içmekten kesildi, Haseki Sultan üzüntüsünden hastalandı.

Hırvatistan Ve Esclavanie'de Kaleler Kaybı

Talihin bu tersine dönüşünün sebep olduğu kargaşalık İstanbul'da yangın ve açlık yüzünden daha da büyüdü. Bir yangın bin evi ve üç yüz dükkânı kül hâline getirdi. Yedi aydan beri yağmur yağmamasının sebep olduğu yiyecek maddeleri pahalılığı o derece büyüktü ki, küçük bir ölçek buğday iki dukaya satılıyordu. Mohaç zaferi Ksklavonya ve Hırvatistan Türkleri arasında büyük bir üzüntü uyandırdı; Eszek'i terkederek Vaîpo'ya gittiler ve Eskavon-ya'da on beş kale ve palangayı Avusturyalılara bıraktılar ³¹⁵. Aşağı Macaristan'da Palota kont Esterhazy'e ve Czokacu albay Arrieza-ga'ya ³¹⁶ teslim oldu ³¹⁷. General Düneward Poschega manastırını, Hırvatistan'da Csernik ve diğer hisarları işgal etti ³¹⁸. Cas-tanoviz ve Dabiza ele geçirildi ve yandı. Buse hin, Mohaç savaşı sırasında bütün gün bombardıman edildikten sonra, ertesi gün düştü ³¹⁹. Aynı zamanda Transilvanya da Osmanlı hâkimiyetinden sıyrılmaya başladı. Birlikleri Clausenbourg*u işgal etmekte olan Apafy imparatorla müzâkerelere girişti.

³¹⁴ Kanun'un muhteşem zaferi bu tarihten yüz altmış yıl önce değil, 160 yıl 11 ay, 14 gün öncedir. 1526 yılının 29 Ağustos Çarşamba gününe rastlar <Ç.N.).

³¹⁵ Rel. di Costantinopoli, Cod. 884, 1687.

³¹⁶ Walcovar, Satln, Oravlz, Utamaster, Zwowîcz, Slankamen, Carloviz, Erdewd, Sirmion Mitowricz, Zacova. Mftcoviz, Janova, Adlerschwung, s. 2B4.

³¹⁷ Bizozeri'de, s. 246.

³¹⁸ Adlerschwung, s. 293, Boethius'da, ÜT, s. 240, Tschakau. Bizozerî, s. 246. Cantemir'de Mehmed IV, s. 166, Arriezaga bir mahal olarak işaret edilmiştir.

³¹⁹ Adlerschwung, s. 294.

Eflak voyvodası Constantin Cantemir son seferden beri Bâb-ı Ali'nin gözünde şüpheli olmuştu. Zira, Budin muhasarası Polonya kralı Eflak'ının Eflak'ı onunla anlaşma hâlinde işgal ettiğine inanılıyordu. Bu haber öğrenilir Öğrenilmez, Serdâr Mustafa Paşa yirmi bin süvari ve sekiz bin Yeniçeri ile Tuna'yı geçti; otuz bin Kırım atlısının başındaki nureddinle birleştikten sonra, Polonya kralını kovmak üzere Yassi üzerine ilerledi ³²⁰. Polonyalılarla münasebetlerinden şüphe edilmemesi için Eflak voyvodası, Sobieski'nin payitahtına girmesinden üç gün Önce Serdârın ordugâhına gitmişti (Eylül 1367 - Şevval sonu 1098).

Yiyecek sıkıntısı içinde bulunan Sobieski Bucak'da Tatarlar tarafından kurulmuş olan buğday depolarını ele geçirmek maksadiyle Czeçora yakınında Pruth nehrini geçmişti. Fakat Tatarlar bozkırlarda kurumamış otları ateşe verdiler ve Polonyalılarla savaş vermeden, gece gündüz, aralıksız taciz hareketlerini sürdürdüler. Kılıcın Öldüremediği askerler açlığın can alıcılığı içinde dökülmeye başladılar ve her durakta Polonya ordusu ordugâhda birkaç yüz Ölü bırakır oldu. Sobieski, Kazaklar hetmanı Kunicky'i Tatarların aşağı yukarı mahvetmiş oldukları kendisinin de aynı düşmana iki kere yenildiği Valestrimba (Lânetli vadi) yakınında Pruth nehrini tekrar geçti. Yassy'e girince kral iki küçük kiliseyi ateşe vermiş, kilisenin kutsal vazolarını, yağmalamış, Saint Jean de Suczawa'nın kutsal emânetlerini de aynı akıbete uğratmış ve kilisenin yüksek rahibinden, voyvoda Basilius'un IV. Murad döneminde beş yüz elli keseye satın aldığı ve İstanbul'dan Yassy'ye naklettirdiği Ebibatos'lu Paraskeve'ye ait kutsal emânetleri kendisine teslim etmesini istemişti. Cesur yüksek râhib, metropolitain'in esir edilmiş olmasından ürküntü duymadan bu emre boyun eğmeyi reddetti ve cesaretiyle bu millî hazîneyi kurtardı.

Sobieski Moldavya'da

Bu sırada Tatarlar bütün memleketi yaktıktan ve yağmaladıktan sonra, çeşmeleri ve suları zehirleyerek geri çekiliyorlardı. Sobieski Sireth nehrini çevreleyen dağlarda gelip ordugâh kurduğu sıralarda Tatarların durumu buydu. Fakat N6m6s ve Suezava'yı işgal edince yeniden bölgeye yayıldılar. Krallığın hazînedârı ele geçirmeye çalıştıkları yol üzerinde1 onları yenilgiye

³²⁰ Salvandy, m, s. 295, Sobieski'nin birinci geçişiyle ikincisini birbirine karıştıran Cantemir'in hatâsını düzeltiyor. Bu seferin Cayer'deki Re-lation'una hakiniz-

uğrattı (4 Ekim 1686 - 16 ZİTkade 1097). Bu üstünlüğe rağmen, kral Sobieski on beş gün sonra geri çekilme emri verdi. Polonyalıların müteakib seferi, Ruslar kendilerini Osmanlı5 İmparatorluğu düşmanı ilân ettiği ve yeni müttefikleri durumuna girdikleri halde hiçbir kesin başarıya ulaşamadı. Kiow'u tehdid eden nureddin (sultan), prens Galitzir'i bu şehri savunmak - üzere çekilmeye zorladı ve kralın büyük oğlu Jacque Sobieski Türk ve Tatar ordularının ³²¹ birleşmiş bir halde yaklaşmaları karşısında Kamanieçe (Camieniec) muhasarasını kaldırmak zorunluluğunu duydu.

Daha önce, Viyana'nın kurtuluşundan sonra Venedik'in Osmanlılara karşı açılan savaşta yer almaya nasıl karar verdiğini, Dal-maçya'da Türklere karşı ilk savaşın olaylarını ve Venedik donanmasının Prevesa (Preveze) ve Santa Maura'ya karşı harekete geçişinin işaretlerini anlatmıştık. Sonraki üç seferin olaylarını ve bu seferler sırasında Peloponense (Peloponez)'li Morsini'nin Yunanistan'da, bilhassa Mora'da kazandığı yeni başarıları Özetleyerek belirtmemiz kalıyor.

Peloponense (Peloponez) yarımadasının üç yüz elli coğrafya mili tutan bir çevresi vardır; yarımada eskiden sekiz veya dokuz cumhuriyete bölünmüştü ³²². Fetihden sonra Türkler, yarımadayı kuzeyinde, Tegee vadisinde ve Napoli di Romania'hın güney balasında Trippolizza, adanın güney doğusunda Taygete tepesi eteğindeki şehir Sisistra olarak iki büyük sancak haline getirdiler. Birleştirilen bu iki sancak, bir sancakbeğine verilmiş tek bir idare oluşturuyordu. Yirmi üç kadı (hâkim) ³²³, eski Yunan'ın hukukçu ve bilgelerinin vatanının idaresini paylaştılar. Burası, Peloponense'in Yunan-, hlara, Romalılar ve Bizanslılara göre eski ve Türkler tarafından getirilen daha yeni idarî taksimatının tasvir edilmesinin yeri değil. Zira, bu üç yıl boyunca Venediklilerin fetihleri, adanın belli başlı kıyı noktalarına münhasır kalmıştır. Bize düşen, bu fetihleri değerlendirmek bakımından denize en yakın çeşitli liman ve şehirleri gözden geçirmektir.

³²¹ Gerçeği belirtmeyen relation (siyasi günlük, tezkire: rölasyon) im* arasında Munich kütüphanesinde bulunana da hesaba katmak gerek: Ertract aus elnera Brief, so aus Holowiemec, an denen Tartarischen, 6, Stunden von Baturin, des Zaparowischen Feldherrens Residentz gelehen, vom 9, Aug. 1687 geschreiben worden; bu Relation'a göre Polonyalılar Oczakow'u almış olabilirlerdi, yetmiş binden fazla Tatarı öldürmüşler kendileri ise sadece dört yüz asker kaybetmişlerdi.

³²² Corinthe (KorinO, Sicyon, Phlius, Achaie, Arcadie, Elide, Messenie, Laconie, Ar.....

³²³ Hacı Kalfa, Bosna ve Rumeli tercümesinde okunduğu gibi 28 değil, 23 adalet dairesi şunlar: 1 — Corinthe, 2 — Argos, 3 — Tripolidja, 4 — Firina, i, — Napoli di Romanla, 6 — Avapetra, 7 — Calavitra, 8 — Misistra, «11 — Bordonia, 10 — Calaniata, 11 — Mengesche (Malvasie), 12 — Matna, 13 — Coron, 14 — Modon, 15 — Kritene, 16 — Leondari, 17 — Andoroso, 18 — Navarin, 19 — Arkadia, 20 — Houlomidji, 21 — Fanar, 22 — Vbstiza, 23 — Patras.

Coron, Zernata, Calamata, Chılafa, Passava, Gomıniazza, Navarin, Modon, Napoli Di Romania, Arcade, Thermıs, Sign, De Castel-Novo, Patras, Lepanto, Castel-Tornfese, Corınthe, Mısıtra Ve Athisna'nın Alınması

Daha önce, II. Murad dönemi fetihleri sırasında Mora'nın iki belli başlı kalesinden bahsetmiştik. Bunlar adayı Yunan toprağına birleştiren, berzahın anahtarı Corınthe (Korint) ile, Chiarenza bölgesinde, Mora'nın kuzey doğusunda ve aynı adla anılan körfezin girişinde bulunan müstahkim şehir Patras'dı. Yine İkinci Bâyezid dönemindeki fetihler dolayısıyla, Peloponese'i güneyde savunan iki kaleden, Coron ve Modon'dan de bahsetmiştik; I. Süleyman (Kanunî) döneminde de, adanın doğusunda bulunan iki müstahkem liman Napoli di Romania (Nauplia) ve Napoli di Mal vasi a (Epidaurus Li-mera) de bahis konusu edilmişti; nihayet, Venedikliler tarafından ilk defa alındığı zaman adanın doğusundaki kaleden, Nestor'un hâ-tırasıyla, sûrları önünde Atinalılann İspartalılara karşı kazandıkları zaferle ve son olarak Yunanistan'ın kurtuluşu için Rusya, İngiltere ve Fransa müttefik donanmalarının Osmanlı donanmasına karşı verdikleri savaşla şöhretli eski Pylos'dan, Navarin'den bahsetmiştik. Navarin'in üstünde, sahil dirseğinin sathı maili üzerinden göz, bütün ihtimâllere göre eski Kyparissa'nın yerini almış bulunan Arkadia limanım görür. Mora'nın sekiz limanı önce tarihçilerin ve fâtiplerin bakışlarını durdurur ve bu halleriyle okuyucunun dikkatini esir etmeye lâıktırlar.

Onlardan sonra Messenie körfezinin doğu kıyısı üzerinde bulunan Maina bölgesi, bugün Coron, zikredilmeye değer. Çünkü eski İsparta kahramanlarının oğullarıyla müttefik olan Venedikliler orada başlıca desteğı buldular. Bu hâdise orada, Venediklilerin Osmanlı İmparatorluğına karşı savaşlarının ikinci yılında geçti. Morsini silahlarını Mora'nın içine taşımak için orada kıyıya çıkarma yapmayı tasarlamıştı; fakat filosu Sapienza adalarında henüz demir üstünde bulunduğı 31ru4a bir haberci gelip onu kıyıya çıkmaktan menetti. Haberci Mainalılar tarafından gönderilmişti. İsmail Paşa on bin askerin başında gelmiş, baskın yaparak köylerini yakıp kadınlarını ve çocuklarını rehine olarak alıp götürmüştü (7 Temmuz 1685). Bunun üzerine Morsini, Coron'a hücum etmeye hazırlandı. Sekiz bin Venedikli bu kaleyi muhasara ettikleri sırada, başkumandanlık, muhasarayı kaldırtmak üzere Halil Paşa'nın Lepanto'dan, Mustafa Paşa'nın Mora'dan ilerlemekte oldukları haberini aldı. Morsini düşmanın üzerine yürüdü. Gece

vakti düşmanı yakaladı, tam bir yenilgiye uğrattı; bir bayrakla iki tuğunu ganimet olarak aldı (12 Ağustos 1685), Bayrak Venedik senatosuna gönderildi. Senato, bayrağı, Venedik'de Florantins kilisesinde, Hristiyanlık adına düşmana karşı bu parlak zaferi himayesinde kazandığı günün hâtırasını ebedileştirmek üzere Saint Gaetan mihrabının önüne astırdı. Bu, kiliselere ihtişamla teslim edilen beşinci Türk bayrağıydı. Otuz günlük bir muhasaradan sonra kale muhafızları beyaz bayrak çekmekten başka çâre kalmadığını gördüler. Coron'un teslimi görüşmeleri yapıldığı sırada kaleden atılan topun askerlerinden birkaçının ölümüne sebep olması karşısında öfkelenen Venedikliler sûrlara tırmandılar, şehre girip bütün Türkleri öldürdüler. Büyük cami kiliseye dönüştürüldü ve Meryem Ana'ya (Aziz Bakire) adandı³²⁴. Coron muhasarası sırasında Mainalılar (Mainotes) baş papas-larım rehine olarak kabul ve Zernata, Calamata, Chielafa ve Passava kalelerinin efthine yardımcı olması ricasında bulunmak üzere aralarından bir heyet seçip Venedik başkumandanına göndermişlerdi. Morsini, biraz yüksekçe bir kaya üzerine yapılmış ve sadece hendeksiz sûlraf ve kulelerle savunulan Zernata kalesine beş millik mesafedeki Citres Umanında karaya çıktı. Venedik Cumhuriyetinin ücretli asker olarak kullandığı Saksonyalılar birliğinin gelmesinden hemen sonra kale teslim oldu. Kapdan Paşa, Venediklilerin ilerlemesine tayfalanyla karşı çıkmak için Napoli di Romanla limanındaki on yedi kadırganın toplarını sokmuştu. General Degen-feld ordusu ile Kapdan Paşa'nın üzerine yürüdü. Önünde beş yüz Mainah, sağ kanadında Saksonyalılar, sol kanadında Brunswick birlikleri vardı. Bu dönemden başlayarak, Almanlar, Osmanlı boyunduruğunu sarsmakta Yunanlılara yardım etmek için Saint Marc bayrağı³²⁵ altında savaştıkları görülür. Kapdan Paşa mağlub oldu ve çekildi; Zernata, Calamata kaleleri yıkıldı, Chielafa ve Passava

her türlü yardımdan ümidi keserek teslim oldular. Lorenzo Veniero kumandan sıfatıyla Maina'da kaldı ve Morsini yeni zaferler aramak üzere denize açıldı. Corfu adasının önünden geçerek, adanın karşısındaki Arnavutluk kıyısı üzerine indi. Yardımdan ümidi keserek Türklerin terkettikleri Gomenizza hisarım ele geçirdi, hisarın yedi kulesini yıkıp orada bulunduğu bir miktar topu Corfou'ya götürdü.

Gelen baharın başmda Kaptan Paşa Chielafa Önüne gelip muhasara

³²⁴ Santa Marta delle grazie, Locatelli, s. 152.

³²⁵ Venedik bayrağı (Ç.N.).

kurdu. Fakat, Alessandro Molini'nin yerine donanmanın olağanüstü kaptanlığına getirilen Lorenzo Veniero kaleye takviye birlikleri çıkardı. Donanma kumandanı kaleden görülebilecek yakınlığa gelince Türkler alenacele çekildiler. O andan itibaren, bu yıl için, Maina'ya karşı girişilebilecek hiçbir teşebbüsten korku duyulmadı. Morosini, kont de Koenigsmark kumandasındaki takviye birliklerinin gelmelerini beklemek üzere Santa Mura'daki Glimina limanına gitti. Bu general Venedik donanmasına katılınca, Morsini müteakip seferin Kandiye, Khios, Negrepont veya Mora üzerine bir taarruzla açılıp açılmaması hususunda bir karar verilmesi için bütün yüksek rütbeli subayları büyük bir mecliste biraraya getirdi. Bütün oylar Mora'da savaşa devam edilmesinde birleşmişken, harekâta Lepanto'dan veya Napoli di Malvasia'dan mı, Modon veya Navarin'den mi başlamak gerektiği suali ortaya atıldı. Başkumandanlık Navarin'den başlanması yolunda kanaat belirtti.

Savaş gemileri için yeterince derin ve geniş olan Navarin limanının girişi ensiz bir ada durumundaki Sphakteria tarafından korunmaktadır; bu küçük adanın kuzeyinde bulunan Uman ancak ticaret gemilerinin girişine geçit vermektedir. Fakat, güneydeki limana her büyüklükteki savaş gemisi girebilir, bununla beraber, kalenin topları altından geçmek zorundadırlar. Kuzeyde limanın girişini koruyan Zanchia veya eski Navarin muhafızları beyaz bayrağın ortaya çıktığı³²⁶ görünce kont Koenigsmark'a teslim oldular. Yeni Navarin Mustafa ve Cafer Paşalar tarafından savunulmaklaydı. İsveçli general Koenigsmark karadan muhasaraya başladığı sırada, geceleyin limana giren on bir kadirga kalenin altına gelip yan taraflarını çevirdiler. Sekiz veya on bin askerle Serdâr İsmail Paşa'nın kalenin imdadına koştuğunu Öğrenen general Koenigsmark, gidip karşılamak üzere muhasara hattından ayrıldı, öncü birliği Dalmaçya-lılar ve her milletten gönüllülerden oluşmuştu. Malta ve Milanolu Bernabo Visconti alayları merkezi teşkil ediyordu; prens Maximilien kumandasında dört bin Saksonyalı ve Brunswick alayı ardıcı birliği oluşturuyordu. Bu görünüşte kuvvetler karşısında Osmanlı Serdârı savaş tehlikesini göze alamadı ve çekildi. Navarin teslim oldu. Teslim günü (15 Haziran 1687) kaza veya Cafer Paşa'nın koymuş olduğu kundak yüzünden şehirde yangın çıktı, barut deposunu ve kalenin bir bölümünü havaya uçurdu. Kalenin sekiz köşeli camisi kiliseye dönüştürüldü ve yortusu Osmanlı İmparatorluğunun ilk döneminden beri

³²⁶ Venedik bayramını ima etmek istiyor (Ç.N.)

Türkiye tarihinde Kosova savaşını ve Birinci Murad'ın Sırb Kabilovîch'in hançer darbesi altında ölümünü belirleyen Saint Vitus'a adandı. Navarin'in alınmasından sonra Koe-nigsmark bu kaleden on mil uzaklıktaki Modon önüne karadan gitti. Modon kumandanı, Morsini'nin ona ilettiği teslim uyarısı yazısını azametle geri gönderdi. Modon, Atinalıların Peloponese savaşı sırasında oradan güvenlik içinde Troezenene ve Hermion bölgesine zarar verebilmek için istihkâmlar vücuda getirdikleri Methone veya Mothone, boyu eninden biraz uzunca bir dörtgen şeklindedir ve iki uçları bir hisar tarafından korunmaktadır. Lanterne denilen bir sekiz köşe limanı korumaktadır; diğeri, birkaç dış yapı ile karadan gelecek bütün saldırılan defetme işini görür. On beş gün süren öldürücü bir muhasaradan sonra, yüz topla savunulduğu halde, kayıtsız şartsız teslim oldu. Dördüncü ve sonuncu defa olarak kalenin burçlarında Saint Marc (Venedik) bayrağı dalgalanıyordu. Modon on ikinci asrın başında Kudüs dönüşü Venedik do'ju (devlet başkanı) Michel tarafından zaptedilmişti. Constantiniple Haçlı seferinde Bizanslılar tarafından alındı; daha sonra Cenevizli korsanların ellerine geçti ve Cenevizliler Modon'u Venediklilere karşı savunamadılar. Venedikliler İkinci Bâyezid tarafından Modon'dan atıldı ve onun halefleri, Modon'u yine Venediklilere teslim etmeye mecbur oldular.

Modon'un zabtını, eski Argos'un limanı Nicopolis'in (Nauplia) alınması kısa zamanda takibetti. Dokuz bin beş yüz piyade ve dokuz yüz süvari ile bu kalenin yakınında karaya çıkan general Koe-nigsmark, Palomedes (Palamida) dağında ordugâh kurdu. Şehre hâkim olan bu dağ hücumu geçmeye elverişli tek noktadır, diğer üç taraf denize karşıdır. Kumandan Mustafa Paşa kardeşlerinden dör-düyle beraberdi ve ümitsiz bir savunmaya karar vermişlerdi. Emrindeki ancak dört bin süvari ve üç bin piyade ile Argos'da ordugâh kurmuş olan Serdâr, Venedik ordugâhına karşı giriştiği bir hücum sırasında kaleye üçyüz Yeniçeri sokmayı başardı (7 Ağustos),

Fakat, büyük kayıp verdirilerek püskürtüldü. Kaleyi kendi kaderine bırakmak zorunda kaldı ve Venediklilerin işgal etmekte gecikmedikleri Argos tarafından ric'atini gerçekleştirebilmekle kendisini talihli saydı. Napoli muhafızlarının öfkeli çıkışlarından birinde, Bar-bone Bragadino, Barnabo Visconti ve başkumandanın yeğeni kont Charles de Koenigsmark Osmanlıları püskürtmekte gösterdikleri gayreti hayatlarıyla Ödediler. Elindeki kuvveti Khios'dan yeni gelen birliklerle takviye edilen Valona Serdân'nın Venediklilerin ordugâhına düzenlediği beklenmedik hücum çok başarılı oldu (29 Ağustos). BaşgÖsteren bozgun bütün hatlara sirayet etmek

üzereyken, Morosini bütün tayfalarının başında karaya çıktı ve savaşa hâkim oldu. Ertesi gün, kale, muhafızlarının çekilmeleri, Mağribîlere ve Yahudilere Tenedos'a geçmek müsaadesi verilmek şartıyla teslim oldu. Koenigsmark'a parlak hizmetlerinin mükâfatı olarak altı bin duka altım değerinde bir vazo verildi; Morsini'ye gelince, Venedik senatosu, kendisinden sonra ailesinin büyük çocuğuna geçmek üzere ve evinin reisinde devamlı kalmak üzere şövalye ünvânıyla mü-kâfatlandırılması karan aldı. Bu mükâfat, o zamana kadar benzeri ancak iki kere görülmüş bir şerefti.

Modon'un düşmesi, bu kalenin kuzeyindeki Arkadie'yi de aynı âkibete sürüklemiş, Napoli'nin alınması bu kalenin güneyindeki Thermis'in elden çıkması sonucunu getirmişti. Bunlar olup biterken, Herzegovine Paşası Venediklileri Norin kalesinden çıkardı. Fakat Venedikliler Türklerin Poğlizza bölgesinde yayılmasını ve Antivari Paşasının Buoua'ya karşı giriştiği teşebbüsü önlediler. General Cor-naro müteakip yılın Nisan ayında (1867) Sign'i ele geçirdi. Bu kale sekiz bin süvari ve beş bin piyadenin başında Bosna ve Hersek Pa-şalan tarafından muhasara edilmişti. Boajni ve Borri'nin kahramanca müdafaası Cornaro'ye ve Eflaklıların şefi Janko'ya muhasaranın başlamasından on sekiz gün sonra kaleye girmelerinde vakit kazandırdı.

Temmuz ayının sonuna doğru Morosini denize açıldı, filosuyla Patras önüne gelip karaya çıktı. Burası Achæie'nin merkezi ve Baş-papaslık makamının bulunduğu yerdi. Cervizza ve Gastuni, Modon ve Coron rahipleri buraya bağlıydı. Bir müddet sonra, İstanbul'a çağırılan İsmail Paga'nın yerine geçen Serdâr Ahmed Paşa'nın ordusu ortadan kaldırılmadıkça ve Çanakkale boğaziyle Corinthe (Korint) körfezini müdafa eden hisarların garnizonları yokedilmedikçe bu teşebbüsün tam bir basan kazanamayacağı kanaatine vanldı. General Koenigsmark bu ikili vazifeyle görevlendirildi. Türkler Patras'ı ve Mora kıyısı üzerindeki boğazlar hisarını bıraktılar. Rumeli kıyısı üzerinde bulunan hisar Venediklilerin şiddetli saldırılarına dayanamadı ve muhasara altındakiler hisarı havaya uçurarak canlarını kurtardılar. İstihkâmları şehrin etrafında teras şeklinde yükselen, üçlü tabya ile korunan Lepanto Venediklilerin eline geçti. Corinthe Serdâr Faşa'nın L'isthme geçtiğini görerek kapılarını açtı. Eurotas kıyılan üzerinde bulunan Laconie'nin merkezi ve eski İsparta harabelerinden çok uzakta olmayan Misistra gibi, bir dağın zirvesinde bulunan Gastuni'nin ilerisinde, Chiarenza ile Khloumidj arasındaki hisar, Castel Tornese de aynı zamanda zaptedildiler. Bütün Mo-ra'da boyun eğmemiş tek kale olarak Malvoisie

(Bizanslıların Mo-nembasie'si) kaldı. Bu kale muhasara edildi, fakat kaleye atılan bombalar ya az veya pekaz tesir ettiler. Teşebbüs böylece yüzüstü bırakılarak yeni fetihler için Yunanistan'ın başka noktalarına koşuldu.

Lepanto, Patras ve birkaç hisara sahib olmak Venediklileri Ko-rinthe körfezinin hâkimi durumuna getiriyordu: Osmanlıların Eğin körfezi kıyısı üzerinde ellerinde bulundurdıkları Arslan (Piree) limanı zaptedilmesi gereken yer olarak kalıyordu. Bu liman, filozoflar şehri, ilham perilerinin ikamet yeri Atina'nın limanıydı. Bu limanın tabyalarını sayıca hayli fazla bir garnizon savunuyordu. Mor-sini, muhasara kumandanlığını Koenigsmark'a, topçu kuvvetleri kumandanlığını Daniel Delvîno'ya verdi, Türklerden daha barbar olan Almanlar ve Venedikliler ³²⁷, Türklerin iki asır boyunca korudukları sanat eserlerine saygı göstermeden Milâddan önceki devirlerin nâdir eserlerinin yadigârlarını bombaladılar. Birkaç gün içinde bütün şehir alevler ve yıkıntılarla kaplı büyük bir alan görünümü içine girdi. Muhasara kuvvetlerinin attığı bir bomba, Türkler tarafından barut deposu olarak kullanılan Pantheon üzerine düştü ve bu muhteşem tapınağın en güzel bölümü havaya uçtu. Bu eserin harabeleri güya düzen getirmek iddiasında olan milletlerin öfkesinin barbarların bilgisizliğinden daha meş'um olduğunu ispatlamaktadırlar.

Daha sonra Atina işgal edildi. Bu infilâkın (12 Eylül 1687) ertesi günü Atina'nın alınması, Morsini'nin zafer iklimine çiçek şeklinde bir süs daha ekledi ve senato onun bir büstünün Döjlann büyük salonuna övücü bir yazı ile konulması kararını verdi: Yazıda Pelo-ponse'li unvanı veriliyor, böylece savaşlarının geçtiği yer belirlenmiş oluyordu. Aslında general Koenigsmark'ın hizmetleri bakımından böyle anılması gerekirdi ve buna tıpkı Comaro'nun Dalmaçya ile birlikte anılması kadar lâyıktı. Cornaro, Atina'nın teslim olmasının ertesinde, otuz günlük bir muhasaradan sonra Castel Nuovo1-yu zaptetti. Bu kale, Dalmaçya'nın en büyük kalesiydi. Castel Nuovo, Patras ve Lepanto, Boğazlar hisarları, Castel TornĖse, Corinthe, Misisra ve Laconie'nin, Attika'nın merkezi, adı çok yüksek ve çok büyük zaferleri hatırlatan Atina bu unutulmaz seferin meyveleri oldular ³²⁸. Piree

³²⁷ Hammer'in Alman ve Venediklileri Türklerden daha barbar göstermesi, lebizimde bir değerlendirme olmakla beraber, Türkleri, bilhassa tarihi eserleri yaşatma bakımından barbarlığın tamamiyle dışında göstermesi yerinde olurdu. Yalnız Atina değil, asırlarca Türk idaresi altında kalmış Yunanistan, Sırbistan gibi ülkelerde ayakta kalmış medeniyet eserleri bunu Türklere borçludurlar (Ç.N).

³²⁸ Venediklilerin savaşları üzerine Almanca olarak yazılmış raporlar (relatins) :

1 — Ausführliche Erzählung, wie die herrliche Ves-tung Coron in Morca mit stürmender Hand die Repub-lic Venedig überangen. Münih Kütüphanesi.

2 — Adruck Schreibens aus Konstantinopel vom 10. Jan. st. n. 1686, an einen Offizier in Morea, von einem

limanına eski adını veren ve bu limanın muhafazasına memur edilmiş görünen mermer arslanlar, Arsenal limanım süslemek üzere Venedik'e nakledildiler. Günümüzde de bu limanın üstünde dikkati çeken sembolik bir kaidesi bulunan dökme anıt, Venediklilerin mazi olmuş kudretlerini, bu şehrin refahını, Pe-loponese kahramanı Francesco Morsinfnin zaferini hatırlatır.

Askeri İsyân

Macaristan'da, Dalmaçya ve Mora'da belli başlı sınır kalelerinin kaybedilmesi Osmanlı ordusunda şiddetli şikâyetlerin doğmasına ve gerek Vezir-i âzam'ın, hattâ saltanat değişikliği talebinde bulunulmasına yetti. Zaten bu değişikliklerin ekseriya daha küçük bir çıkar yüzünden ortaya çıktığını görmüştük. Memnuniyetsizlik yavaş yavaş bütün zihinleri ele geçirip Vezir-i âzam'ın ve Sultan'ın düşmeleri neticesini getirdi. İmparatorluk ordusu gelip Petenvar-dein'e on fersah mesafede Paşa vadisindeki Bacsee ile Szambor arasında ordugâh kurduğunda, Vezir-i âzam bir harb meclisi topladı ve görüşmeler sonunda Tuna'nın karşı yakasına bir Sipâhîrve silah-darlar birliği gönderilmesine karar verildi. İki gün boyunca yağmur aralıksız yağdı. Bu birlik eşyasız ve çadırsız gönderildiğinden iliklerine kadar ıslanan ve çamurlar içinde yiyeceksiz içeceksiz kalmaya zorlanan bu askerler memnuniyetsizliklerini açıkça belirttiler. Nehri geçmek üzere geri dönünce, köprü başına Vezir-i âzam'ın emriyle bir barikad kurdular. Karargâhında huzur içinde kalan Vezir-i âzam, onları bu durumda kalmaya zorlamak istiyordu. Bu askerlere kumanda eden vezir Defterdar Paşa ve Vezir-i âzam'ın kâhyası karargâha önden girdiler. Kumandanlarının yokluğundan cesâret alan askerler barikatı yıkmaya koyuldular ve nehri

guten Freunde. Aynı Kütüphanede.

3 — Die gefoerrliche Belagerung und siegreiche Ero-berung der Stadt und Vestung Napoli di Romania in Morea. Angsbourg. Aynı Kütüphane.

4 — Die glückseelige Tapferkeit dess venezianischen Loewen was bei Belager und Eroberung derer berühm-ten Vestungen Modon und Napoli di Romania Denkwür-diges vorgegangen. Augsbour. Aynı Kütüphane.

5 — Rechter wahrhaftiger und ausführlicher Bericht, Alles was bisshero in diesem 168T. Jahre die Ch-ristlichen Waffen für herrliche Siege in Morea, Ungarn, Kroatien, Ukraine und Mosçovischen Crimischen Grean-zen erhalten. Leipzig. Aynı kütüphane.

6 — Ohnmacht der Türkischen Monarchie, vorges-tellet in warhaffter und umstoendlicher Erzählung der Kriegs Geschten des 1687. Jahres in Ungarn und Morea. Augsbourg, 1867. Aynı Kütüphane.

7 — Wahrehaftige und ubmstaenliche Relation dess von der Venezianischen Repuplic erhaltenen Sieges, und Eroberung der Vestung Petrasso, Lepanto, un der beyden darnaechst gelegenen Dardanellen. Venedik, JI Ağustos 1687. Aynı Kütüphane

geçtiler. Birliklerin Serdâr'a karşı duyduğu öfke artık sınır tanımaz bir hâl aldı. Deh ete kapılan Vezir-i  zam tatlı sözlerle onları yatıştırabileceği zannına kapıldı. İstedikleri para veya yiyecekse bunları verebileceğini haber göndererek bildirdi. Askerler: «Ne yiyecek, ne para isteriz» diye haykırdılar. «Vezir-i  zam'dan haklı olarak  ik yet iyiz. M hr-i H m y n'u ve Sancağ-ı  erifi bize vermesini istiyoruz.» Vezir-i  zam Süleyman Paşa isyanın varlığının şüphe edilemeyecek bir hâl aldığını hissetti ve Hz. Peygamber'in bayrağını alıp Peterwardein'e kaçtı. Oradan nehir yoluyla Belgrad'a gitti. Bu ka ı ı sırasında vezir Defterdar Paşa, Defterdar Esseyid Mustafa Paşa, Yeniçeri ağası Mustafa Ağa, ordugâh kadısı Seyid Abdullah Baki ve Silahdârlar Pa ası Süleyman tarafından takib edildi (5 Eylül 1687 - 27  evval 1098).

Vezir-i  zam Süleyman Pa anın Azli

Vezir-i  zam kaçtığı haberi kısa zamanda ordugâha yayıldı; bununla beraber Osman Beğ'in cesareti sayesinde bir gürültü çıkmadı. Osman Beğ, herkesin yerinde kalmasını ilân ettirdikten sonra, Vezir-i  zam'ın çadırında Yeniçerilerin Kulk hyası C d  Yusuf'la birlikte Yeniçeri, silahdâr, Sipahi ve levend ağalarını topladı. Toplantıda silahdârlar kâhyası Amasyalı K  k Mehmed söz aldı ve şöyle konuştu: «Arkadaşlar, bütün olup bitenleri biliyorsunuz. İstanbul'a dönünceye kadar bize kumanda edecek bir vezire ihtiyacımız var; biz silahdârlar, bunun için Sadâret Kaymakamı olarak Ha-leb Valisi Siyavuş Paşa'yı seçtik; bu se i  sizce de uygun mudur?» Osman Paşa-zâde Ahmed Paşa, hemen Siyavuş Paşa'yı  vd , onu ya ı ve tecrübeleriyle olgunla mı  bir vezir olarak tasvir etti ve cebinden bir Kur*an çıkararak, bütün hazır bulunanlara Divân sorumluluğu üzerlerine de yıksa, her hâl ve şart içinde karşılıklı yardımda bulunacaklarına yemin ettirdi. C d  (sihirbaz) lakabını olağanüstü zek sına borçlu olan kurnaz kulk hyası hemen söz aldı ve konuştu: «Oğullarım, madem Devlet  Siyavuş Pa ayı seçtiniz, o halde emirlerine itaat edeceğinize, zarurî gördüğü hususlara m d halede bulunmayacağınıza, emredeceği cezalardan hiçbirine karşı  ıkmayacağınıza yemin ediniz. Herkes bu yemin teklifine uyduğundan, Sipahiler ağası, kulk hyası,  avu lar subayı ve kurmay subaylarıyla birlikte, Siyavuş Paşa'yı Vezir-i  zam'ın çadırına davet etmeye gittiler. Orada Sultan'a bir rapor yazıldı ve bu vesika ordunun bütün subayları tarafından imzalandı. Vezir-i  zam'a karşı söylenen suç sebepleri arasında ordu, askerlere yiyecek

yokluğunu telâfi etmek için Essek'de üç, Stuhlweissenbourg*da beş aspr ve Budin'in imdadına gidecek gönüllülere yirmi aspr para vaademiş olduğu halde sözünden dönmüş olduğundan; kontrollerde ipe sapa gelmez sebeblerle birçok askeri mevcut değılmış gibi silmesinden; bordroların arkasına ücret için koyduğu işaretlerin kâğıt üzerinde kaldığından; nihayet ordunun bir kısmını Erlau'a yardım bahanesiyle Tuna'nın karşı kıyısına gönderirken her askere iki kilo buğday ve üç okka peksimet vaadedmişken taahhüdünü yerine getirecek yerde bu yiyecekleri yalnız bazılarına dağıtılması emrini vermiş bulunmasından ve ordugâhı terkederek Belgrad'a kaçmasından yakındı.

İsyancılar aynı zamanda Sultan'a Sadâret Kaymakamı olarak Siyavuş Paşa'yı seçmiş olduklarını, bu arada Zât-ı Şahanelerinin imparatorluk mührünü kime vermekten memnun kalacağını işaret etmesini bildiriyorlardı. Her sınıf kuvvetten iki kişi bu raporu götürmek üzere Tuna ve Karadeniz yoluyla İstanbul'a gitti. Kaçışında Vezir-i âzam'la birlikte bulunan Yeniçeri ağası ve ordugâh kadısı Peterwardein'e dönüp geldiler; Paşa'dan ayrılmak için, oreUığâhda bulunmamalarının ona faydadan çok zarar getireceğini kendisine anlatmışlardı. Vezir-i âzam Süleyman Paşa, defterdar, Reis Efendi ve Bostancı-başı ile birlikte Rusçuk'a gitmek üzere gemiye bindi. Bu şehirden İstanbul'a kadar karadan gitmek istedi. Ordugâhtan yola çıkan heyetin ve Vezir-i âzam'm gelmesinden önce, Sultan, ordu birliklerinin başkaldırdıklarını öğrenir öğrenmez ikinci büyük Mîrâhur Osman Ağa'yı âsilere göndermişti; Sultan'ın Siyavuş Paşa'yı Serdâr-ı Ekrem tâyin ettiğini ve kışı Belgrad'da geçirmesini buyurduğu bir mektubu da beraberinde götüren Osman Ağa Belgrad sûrları önünde Wereetchairi (Teslim ovası) ovasında ordugâh kurmuş ordu ile karşılaştı. Yeni Serdâr-ı Ekrem'e kılıcını ve kaftanını teslim ettikten sonra, Siyavuş Paşa'nın ³²⁹ otağında toplanan subaylara Sultan'ın gönderdiği Hatt-ı Şerifi okudu: Fakat hepsi de kendilerine verilen emirlere itaati reddettiler. Tek bir ses hâlinde Serdâr-i Ekrem'in Vezir-i âzamlığa yükseltilmesini ve Süleyman Paşa'nın idam edilmesini istediler. Bununla beraber, düşmanın yakında bulunması birliklerin Belgrad'da bulunmalarını zaruri kılıyordu. Anadolu Valisi Hasan Paşa kışlık karargâhlarını kurmak üzere Bejgrad*a gönderildi; Kalağa da,

³²⁹ Râşid, f. 131'de isyânın on dört elebaşısının adlarını veriyor: Yeniçeriler çavuşu Fetvacı Ahmed, Sipahi Küçük Mehmed, birinci mülâzım-başı, ikinci mülâzım-başı, Malatya Yeniçerileri kahyam. Kurşunlu Yeniçeri kahyası Mehmed. Adana kahyası Gülpiri, Sivas kahyan, Deli Feri, Kayserl'den Esseyid Mehmed, Baltacı Kürd Hüseyin, - Hacı Ali Kandilci.

Kırım askerleriyle birlikte Syrmie'de yerleşmek üzere hareket etti.

Siyavuş Paşa Vezir-i Âzam

Vezir-i âzam Süleyman Faşa istanbul'a gelince gizlice Sadâret Kaymakamı Receb Paşa'nın sarayına gitti ve oradan defterdar Es-seyyîd Mustafa Paşa ile Sancağ-ı Şerifi ve Sadâret mührünü Sultan'a gönderdi. IV. Mehmed, Süleyman Paşa'nın âkibeti hakkında hiçbir karar vermeden önce, ordudan gönderilen heyetin gelmesini bekledi. Bunlar gelince, mührün Siyavuş Paşa'ya verilmesini ve Süleyman Paşa'nın idamım istediler. Sultan derhal bütün yüksek rütbeli devlet ileri gelenlerinin katılacağı bir büyük meclisi toplanmaya çağırdı. En iyi niyetliler kendisine İstanbul'daki sadık hizmetkârların-dan bir Vezir-i âzam ve birliklere ağalar seçmesi, ordugâhdaki ağaların Hükümete gönderilmesi tavsiyesinde bulundular. Kaymakam Receb Paşa Vezir-i âzamlık görevlerini almak talebini ileri sürdü ve orduda tez zamanda düzeni kuracağını başını ortaya koyarak taahhüd etti. Fakat mahremlerinin tavsiyelerinden ürken Sultan, âsilerin-talebelerini yerine getirdi ve Siyavuş Paşa'ya imparatorluk mührünü ulaştırmak görevini Silahdâr Hasan Paşa'ya verdi, aynı zamanda Reis Efendi ile Defterdâr'a Belgrad'a dönmeleri emrini verdi.

Siyavuş Paşa'yı Nissa'da buldular ve Hasan Paşa onu Vezir-i âzam ve Serdâr-ı Ekrem ilân etti, değerli taşlarla süslü bir kılıçla iki tören elbisesi verdi (4 Ekim 1687 - 27 Zil'kade 1098). Sultan'ın bu aşağıdan alması karşısında cüVet bulan isyan elebaşlarından birkaçı, kendi iktidarlarının binasını kurbanların kanı ile sağlamlaştırmak için hoşlarına gitmeyen bütün devlet görevlilerinin idamını istemek üzere yemin ettiler. Vezir-i âzam'ın göreve başladığı gün (5 Ekim 1687 - 28 Zil'kade 1098), Paşalara şeref elbiselerini dağıtmaya hazırlandığı sırada, serkeşler otağının etrafını sardılar ve yukarıdan konuşan bir tavırla Defterdarın başını istediler. Siyavuş Paşa onları yatıştırmak için otağdan dışarı çıktı; fakat sözlerinin bir işe yaramadığını görünce otağa girip elbiselerine asılan ve kendisini korumasını isteyen Defterdâr'a: «Kendin gidip merhametjerini dile, zira benim sözümü dinlemediler,» dedi. Defterdar yalvaran bir sesle onlara hitâb etti: «Oğullarım, ağarmış sakalıma ve yeşil sarığıma saygı gösteriniz.» Fakat hiçbir şey âsileri durduramadı ve Defterdarı hemen orada paraladılar. Süleyman Paşa'ya askere yeni teftiş usûlleri getirdiği dönemde kâtiplik görevi yapan iki devlet memuru da aynı âkibete uğratıldılar. Bâb-i Âli

nezdinde Yeniçeri kâhyası Abdullah Ağa vö hazîne müfettişi Acem-zâde Hüseyin Efendi çadırlarında öldürüldüler. -

Bunun peşinden âsiler Yeniçeriler dairesi birinci yaveri Veli Efendi'nin ve Reis Efendi Mehmed Efendi'nin başlarını istediler, fakat bunlar kaçabilecek kadar zaman bulmuşlardı. Asilerin kendilerine karşı olduğundan şüphelendikleri Yeniçeri ağası Mustafa Ro-dosta, verdikleri emirle azledildi ve Çanakkale hisarları kumandanlığına atandı, yerine Cadû Yusuf Ağa getirildi, kaçan Reis Efendi'nin yeri Beğlikçiye (Reis Efendi dairesinin direktörü) verildi. .

İstanbul Kaymakamı Receb Paşa, Özel projelerinin başarı kazanacağına dalkavuklar tarafından inandırılarak cesaretinin ilk kui> banı oldu. Sultan'ın kendilerine verdiği tâvizlerden memnun kalmayan âsilerin saltanat değişikliğinden bahsettikleri rivayeti yayılmıştı. Bu rivayete göre, âsiler IV. Mehmed'i tahttan indirip yerine büyük kardeşini tahta çıkaracaklardı. Bu gelişmeyi durdurmanın imkânsız olduğunu anlayan Recep Paşa, Sultan Süleyman'ın yerine IV. Mehmed'in oğlu şehzade Mustafa'yı tahta çıkarmayı tasarladı. Böylece, diyordu, bu vahim hâdis, askeri kargaşalığın değil, İstanbul'daki iyi niyetli kimselerin işi olarak görülecektir. Ne yazık ki, Şeyhülislâm Receb Paşa'mn kanaatine ortak olmadı ve isteğine meşruluk kazandıracak olan fetvayı vermeyi reddetti. Bir başkasının beyaz kaftan giyebileceği ânı bekleyerek, Receb Paşa, dâvasın! kazanmak için Yeniçeri ağası'nın yanına gitti. Fakat, Seg-ban-başı, onun düşüncesine Şeyhülislâm'dan da daha az taraftar göründü. Bu yürütülen işlerden haberdâr olan Sultan, âsilerin istedikleri Süleyman Paşa'nın başını düşürmeden önce bu entrikaların tertipleycisini vurmak istedi. Bu hâdiseler cereyan ettiği sırada Süleyman Paşa İstanbul'a geldi; Sultan onu kendisine teslim etmesini Sadâret Kaymakamından istedi. Fakat Kaymakam onun Vezir-i âzamlıktan alındığı tanımamak iddiasında bulundu.

Bunun üzerine Dördüncü Mehmed Bostancı-başı'ya kendi eliyle imzaladığı iki ferman verdi. Bu fermanlar Sadâret Kaymakamının tutuklanmasını ve idamını emrediyordu. Fakat okuma yazması olmayan Bostancı-başı Kaymakama tutuklama fermanını vereceği yerde, ona ölüm fermanını gösterdi. Oysa âdet önce tutuklama fermanını göstermekti. Recep Paşa, kendisine hapiste lâzım olacak bazı eşyayı hazırlaması içü\ birkaç dakika müsaade ricasında bulundu. Bostancı-başı'mn hatâsından yararlanan Receb Paşa arka kapıdan kaçıp ata bindi ve payitahtı baştan başa geçerek esnafa dükkânlarını kapamalarını, âsilerin şehre girmiş

olduklarını haykırarak bildirdi ve kendisi dolu dizgin kayıplara karıştı. Bostancı-başı'nın ihmalkârlığına öfkelenen Sultan, ona on gün içinde Receb Paşa'nın başını kendisine getirmesi emrini verdi; aksi takdirde cellâd kılıcıyla kafası u urulacaktı. Bu arada, o sırada Çanakkale muhafızlığında bulunan Mehmed Paşa'nın oğlu, Ahmed Paşa'nın kardeşı Köprülü Mustafa Paşa'yı Sadâret Kaymakamlığına atadı. Ölüm tehdidi altında bulunan Bostancı-başı, Receb Paşa'nın yakalanması için bostancı Usta ve Haseki'yi takibiyle görevlendirdi. Usta, yahut Bo- azi i'ndeki Kavak'daki Sultan bahçesi muhafızları şefi sabık Ve-zir-i  zam Süleyman Paşa'yı ele geçirdi. Süleyman Paşa'nın kesik başı Haseki Musa ile imparatorluk ordugâhına gönderildi (8 Ekim 1687 - Zilhicce 1098).

Eski Vezir-i  zam'ın başıyla birlikte gönderilen nabza göre şerbet verici mektupta Sultan, Süleyman Paşa tarafından kendilerine zarar veren haksızlıkları unutturmak için başka m k fatlar vâde-diyor; düşmanın varlığının hududu tehdid ettiğini görerek İstanbul'a gelmemelerini, Sofya ve Filibe'deki kışlaklarına çekilmelerini  silerden istiyordu* Haseki Musa, orduyu Filibe'de İstanbul  zerine yürüdüğü sırada buldu. Beraberinde getirdiğ  Hatt-ı şerifi okuyunca isyan daha bir şiddetlendi, isyancılar: «P diş hımız bu düşünceleri daha önce aklından ge irmeliydi; av peşinde koşarak vakit kaybedeceğine İmparatorluğun şerefini d ş nmeliydi. Bu dalkavuk a sözlerin şimdi ne değeri olabilir? şimdi tuğlar ilerlesin!» diye haykırdılar. Karargâh kumandam âsilerin ileri gitmek arzusunu geciktirince iplerini kestikleri çadırını başına yıktılar; sonra bütün ordu subaylarının imzaladıkları, bir cevap yazısını Sultan'a vermekle görevlendirdikleri Haseki Musa'yı da önlerine katarak İstanbul  zerine yürüyüşe geçtiler.

Cevablarında Kızlar ağası'nın azlini ve yerine  silerce kendilerine döndürülen ve onlarla işbirliği hâlindeki hazinedarın atanmasını istiyorlardı. Ayrıca, Bostancı-başı'nın görevden uzaklaştırılması ve-yerine emredici rie n meyi getiren Musa Ağa'nın getirilmesi talebinde bulunuyorlardı. Payitahta gelişinde, Musa Ağa, Sadâret Kaymakamı Köprülü-zâde Mustafa Paşa tarafından Sultan'ın huzuruna götürüldü. Sultan, âsilerin işaret ettiği iki kurbanın mallarının m saderesini emrettikten sonra kendilerini sürgüne gönderdi (29 Ekim - 22 Zilhicce). Dört gün sonra şeyhülislâm Ankaralı Mehmed Efendi  ld . Yerini aynı adı taşıyan Dabbağ-zâde Mehmed Efendi aldı. Dabbağ-zâde Rumeli Kazaskeri idi. Ordu Edirne'de ordugâh kurduğu sırada Levendlerle diğer birlikler arasında anlaşmazlıklar başgösterdi; Levendler, Yeğen Osman Paşa ve Vezir-i  zam da aynı g r şde olmak üzere

Edirne'de kalınmasını istiyorlar, diğer birlikler İstanbul üzerine yürüyüşe devamda ısrar ediyorlardı. Nihayet, bazı Paşaların kötü niyetli tavsiyelerine karşı duramayacak kadar zayıf olan Vezir-i âzam onlara uydu ve karargâhla birlikte Solakçeşmesi'ne kadar ilerledi. Oradan Bâb-ı Âli'ye bir üçüncü ricânâme, daha iyi anlaşılması için üçüncü bir emir gönderdiler. Buna göre Sultan saltanat haklarından vazgeçecek ve tahtından inecekti.

Dördüncü Mehmed Tahttan İndirildi

Köprülü-zâde Mustafa Paşa bu ihtilâlcı yazıdan haberdâr olunca ertesi gün şafak vaktinden itibaren Ayasofya camisinde bir genel meclis topladı. Ulemâ sınıfının bulunduğu mecliste âsilerin gönderdikleri yazıyı okudu (8 Kasım - 2 Muharrem). Hazır bulunanların sustuğunu gören Sadâret Kaymakamı söz aldı ve şöyle konu-³³⁰tu: «Ricânâmenin belirttiği gibi Pâdişâh yalnız avlanmakla vakit geçirdiğine ve İmparatorluk dört taraftan hücumla mâruzken liyakatli kişiler iş. başından uzaklaştırılıp Pâdişâh hükümet işleriyle ilgilenmediğine göre, bu hâl meşru olarak müsaade edilir mi? Niçin öyleyse böyle susuyorsunuz?» Meclis bu sözlerden herşeyin önceden tertiplenmiş olduğunu anladı ve susmasıyla aynı kanaatte olduğunun delilini vermiş oldu. Ayasofya'nın mihrabından ayrılarak hep birlikte Şimşirlike (kılıç dairesi), şehzadelerin kapatıldıkları sarayın kafesli dairesine gittiler ve oradan IV. Mehmed'in kardeşlerinin en büyüğü olan Süleyman'ı³³¹ alarak Kur'an'ın: «Seni yeryüzünün halîfesi olmak için tâyin ettik³³²» âyeti mucibince tahta çıkardılar.

Otuz dokuy yaşında olan ve Hz. Peygamberden sonraki ilk halîfelerin kendilerine verdikleri yeryüzünde Allah'ın gölgesi ünvânı-nı temsil etmekten uzak bulunan IV. Mehmed, ancak taht üzerinde oturan bir hükümdarın gölgesi oldu ve halkına yorulmak bilmeyen bir avcının hikâyesinden başka bir şey bırakmadı. Bir ihtilâl onu saltanat sürmeye davet etmişti; bir ihtilâl onu mutlak iktidarından yoksun bıraktı³³². Tahta çıkışı

³³⁰ Avusturya İmparatorluk Kütüphanesi'nde 884 numarada kayıtlı el yazması Rapporfdâ II. Süleyman şöyle tasvir ediliyor: «Sultan Solimano non solo ben fatto e corragoso e bellicono, nenüco di delizie, perşona di pelle negro e di colore olivastro; il Sultano Ahmed suo fratello e malinchonico, ama riposo, divato e pio.»

³³¹ Rasid, I, f. 134: «Ena caanl&k HaUfiteñ fil erzi».

³³² Dördüncü Mehmed, babası Sultan İbrahim'in bir ulema - Yeniçeri ayaklanması ve onu zorla tahttan indirilmeleri üzerine yaşının Miladî takvimle e sene. 7 ay, sekiz gün tuttuğu, yani yedi yaşının içinde, tahta çıkmıştır. Bu bakımdan 1648 yılı 18 Ağustos günü henüz bir çocuk olarak babaannesi Kösem Valide Sultan tarafından âsilerin önüne getirilen ve onların: —Calûst haykırışlarıyla tahta çıkarılan küçük çocuğun hiçbir şeyden haberi yoktur; böyle olunca da Hammer'in: «Bir ihtilalin kendisini tahta davet etti- demesi

babası İbrahim'in hayatına mal-olmuştu ³³³: İkinci Süleyman ve halk onun hayatını muhafaza etti. Saltanatının ilk yedi yılında harem ve ağaları bölen partilerin ³³⁴ oyuncağı oldu; Köprülü Mehmed Paşa'nın demir eli isyanı durdurdu ve hükümdar olarak onbeş yü boyunca hüküm sürecek olan büyük oğlu Köprülü-zâde Ahmed Paşa'nın geçeceği yolu cesetlerle donattı. Saltanatının sonunda IV. Mehmed, her zamandan fazla avlanmanın, avcılığın zevklerine bıraktı. Fakat bu zevk, tahttan düşmesine, Viyana Seferi faili Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kibir ve nahvetinden, halefleri olan iki Vezir-i âzamin, İbrahim ve Süleyman Paşaların askerlikteki kabiliyetsizliklerinden daha az yardım etti.

^ Bu hükümdarın tarihçisi Abdi Paşa tarafından kaydedilen istemeyerek söylenmiş birkaç sözü ve birkaç hareketi, IV. Mehmed'in karakterinin esasında zalimlik değil, zaaf yattığını isbatlamışlardır. XöprÜlü Mehmed Paşa'nın devletin dizginlerini eline almasından önce bile, yâni otuz yıl evvelinde bir parti, şehzade Süleyman'ı tahta çıkarmak maksadiyle gizlice fâaliyette bulunuyordu. Bu olayı bilmesi ve oğullarının yaşlarının ilerlemesi, ki tahttan indirildiğinde büyükleri olan Mustafa yirmi dört, ikincisi Ahmed on beg yağında bulunuyordu. IV. Mehmed'e. sultanlara huzur içinde bulunmaları için kardeşlerim idam ettirmek yetkisini veren siyâset kanununu birçok defalar düşündürmüştü. Otuz üç yü boyunca cellâdın kılıcını kardeşlerinin göğüsleri üzerinde asılı tutmaya ara vermedi. Tahttan düşmesi, kardeş öldürme vahşi kanununu değil, fakat hükümdarın endişelerini doğruladı.

ELLİDOKUZUNCU KtTAP.....

Haseki Ve Veziri Azamın Ayırd Edici Çizgileri

Âsiler Hükümeti

Culûs Armağanı.....

Yeniçerilerin İsyanı.....

Vezir-i Âzam İsmail Paşa'nın Azli

Serdar Yeğen Osman Paşa'nın Serkeşliği.....

Para Sistemi Ve Vergiler

yerindedir (Ç.N.).

³³³ IV. Mehmed'in tahta çıkışı kendi İradesi dışında olduğundan babası-. nın ölümünde bir suçlu olmadığından, bunun babasının hayatına mal olduğunu söylemek yerinde değil (Ç.N.).

³³⁴ Manuner, partiler demek suretiyle iktidar kavgası ve nüfuz politikası yürüten zümreleri belirtmek istiyor (Ç.N.).

Belgrad'ın Fethi İçin Ordunun Hareketi	
Bosna, Dalmaçya, Polonya Ve Yunanistan'da Savaş	
Gedük'ün Ve Osman Paşa'nın Ölümü	
Bariş Teklifleri	
Transilvanya İle Anlaşma	
Zülfikar Ve Maurocordato'nun Viyana Elçiliği	
Viyana'da Konferans	
Wardein Ve Nissa'nın Düşmesi	
İmparatorluk Ordusu Üsküp'de	
Köprülü Mustafa Paşanın Vezir-i Âzamlığı	
Hanin Üsküb Seferi, Yerini Saadet Giray'a Bırakıyor	
Fransız Elçisinin İstanbul'a Ve Osmanlı Elçisinin Viyanatta Varışı	
Mainalılar Beyi Olarak Bir Esirin Atanması	
Birçok Görevlinin Saraydan Uzaklaştırılması	
Malî Tedbirler	
Mısır'da Ve Kıbrıs'ta Kazanılan Zaferler	
II. Sultan Süleyman'ın Ölümü	
II. Ahmedin Tahta Çıkışı	
Köprülü'nün Slankamen-De Ölmesi	
Veziri Âzam Arabacı Ali Paşanın Emrettiği İdamlar Ve Değişiklikler	
Mekke Şerifinin, Şeyhülislâmın, Kırım Hanı'nın Ve Vezir-i Âzam	
Bıyıklı Paşa'nın Ve Kızlarağasının Azli	
Elçilikler Ve Bariş Müzakereleri	
Grasswardein'in Düşmesi	
Surkhanoglu Suriye'de	
Kırım Hanı Safa Girayın Ve Veziri Âzam Elhac Alî Paşanın Azli	
İstanbul'da Felâketler	
Şeyh Misri	
Belgrad Muhasarasının Kaldırılması	
İstanbul'da Yangın	
Sadâret Kaymakamı, Reis Efendi, Vezir-i Âzam Ve Kızlarağası	
Ümmügülsümün Düğünü	
Kadiaskerlerin Ve Şeyhülislâmın Azilleri	
Yabancı Devletlerin Aracılığı Reddedildi	
Peterwardein'e Karşı Sefer	
Dalmaçya Ve Polonya'da Osmanlı Zaferleri	
Tuna Kıyısında Birçok Palangalar İnşası	

Sahte Mehdî'nin Ortaya Çıkışı Ve Arab Yıldız Bilgini.....	
Venedikliler Tarafından Khios'un Fethi.....	
Şerif.....	
II. Ahmed'in Ölümü.....	

ELLİDOKUZUNCU KİTAP

Haseki ve Vezir-i azam'ın ayırd edici çizgileri. — Asiler hükümeti. — Cülus armağanı. — Yeniçerilerin isyanı. — Vezir-i Âzam İsmail Paşa'nın azli. — Serdar Yeğen Osman Paşa'nın serkeşliği. — Para sistemi ve vergiler. — Belgrad'ın fethi için ordunun hareketi. — Bosna, Dalmaçya, Polonya ve Yunanistan'da savaş. — Asilere karşı alman tedbirler. — Gedük'ün ve Osman Paşa'nın ölümü. — Barış teklifleri. — Transilvanya ile anlaşma. — Zülfikar ve Maurocordato'nun Viyana elçiliği. — Viyana'da konferans. — Wardetn ve Nissa'nın düşmesi. — imparatorluk ordusu Üsküb'de. — Köprülü Mustafa Paşa'nın Vezir-i azam'ı. — Han'ın Üsküb seferi; yerini Saade(Giray'a bırakıyor. — Fransız elçisinin İstanbul'a ve Osmanlı elçisinin Viyana'ya varışı. — Mainalılar beyi olarak bir esirin atanması. — Birçok görevlinin saraydan uzaklaştırılması. — Mâlî tedbirler. — Mısır'da ve Kıbrıs'da kazanılan zaferler. — İT. Sultan Süleyman'ın ölümü. — II. Ahmed'in tahta çıkışı. — Köprülü'nün Slankamen'de ölmesi. — Vezir-i âzam Arabacı Ali Paşa'nın emrettiği idamlar ve değişiklikler. — Mekke şerifinin, Şeynülislam'ın, Kırım Hanının ve Vezir-i âzam Bıyıklı Paşa'nın ve kızlar ağasının azli. — Elçilikler ve barış müzakereleri, — Grosswardein'in düşmesi. — Surkhanogulları Suriye'de. — Kırım Hanı Safa Giray'ın ve Vezir-i âzam Elhac Ali Paşa'nın azli. — İstanbul'da felâketler. — Şeyh Mısri. — Belgrad muhasarasının kaldırılması. — İstanbul'da yangın. — Sadâret Kaymakamı, Reis Efendi, Vezir-i âzam ve kızlar ağası. — Üimnügülsüm'ün düğünü. — Kadıaskerlerin ve Şeyhülislâm'ın azilleri. — Yabancı devletlerin aracılıkları reddedildi. — Peterwaradin'e karşı sefer. — Dalmaçya ve Polonya'da Osmanlı zaferleri. — Tuna kıyısında birçok palankalar inşâsı. — Sahte Mehdi'nin ortaya çıkışı ve Arab yıldız bilgini. — Venedikliler tarafından Khios'un. fethi. — Şerif.

Haseki Ve Veziri Azamın Ayırd Edici Çizgileri

IV.MEHMED'in hapisshaneyeye karşılık tahtı değıştirdiğı gün, Rus ırkından Tarhan Snltan'ın ölümünden beri haremde bir başına hüküm süren ve imparatorluğun kaderi üzerinde tesirleri olan gözde sultan Gülnûş³³⁵ da

³³⁵ De La Croix (Hâtıralar, I, s. 303) bu adı Güneş şekline sokarak bozmuştur. Fransız romanlarına (Köprülü, Kara Mustafa Tarihi ve Osmanlı sarayının gizli fıkraları), Fransız ve Alman hikayelerinde geçen Zaima, Zulemat, Joachmina sultanlar baştan başa uydurmadır.

eski saraya çekilmek zorunda kaldı. İktidarın zirvesine çıkardığı, on üç yıl boyunca mutlak bir hâkimiyetle görev yapmış ve Viyana muhasarası Serdârı Kara Mustafa Paşa'nın düşüşünü hazırlamış olan Kızlar ağası Yusuf Ağa Mısır'a sürüldü ³³⁶. Girit'de, Resmo'da doğmuş olan Haseki Rebia Gülnûş, boyu kısa olduğu halde, büyük Ölçüdeki güzelliğiyle dikkatleri üzerinde topluyordu. Uzun yüzü, beyaz teni, mavi gözleri ve kestane rengi saçları kişiliğinin ve ruhunun cana yakınlığına ayrı bir yücelik katıyordu. Sultan'ın gözdeleri arasında tercih ettiği gözdelerinin en az kıskancı olduğu halde, en ufak bir şüpheye kapıldığında itidalin sınırlarını aşıyordu. Aşağıdaki olay, kıskançlık ruhunu sardığında intikam ihtirasını verdirdiğini gösterecektir.

Sultan, bu salonda bir gün bir Çerkeş dansözünün son derece güzel vücut şekillerini seyrediyordu. Gözde sultan, bu kadında hemen bir rakib gördü. Bu kadından kurtulmak için Mağribî dansında şöhretli bir harem ağasını elde etti ve onu, oyun sırasında gözde dansözü balkonun ucuna kadar çekip oradan ustaca akıntının çok kuvvetli olduğu denize itmeğe ikna etti. Gerçekten de, harem ağası gözde dansözü plâna uygun bir biçimde balkonun ucuna kadar götürüp, oyun icâbı bir sıçrayışla denize itiverdi. Olay bir kaza olarak görüldü ve saray danslarında bazen ölümün de rolü bulunduğu böylece isbatlanmış sayıldı ³³⁷. Vezir-i âzam Fazıl Ahmed Paşa döneminde Haseki'nin hükümetteki nüfuzu daha silikti; fakat Kara Mustafa Paşa'nın düşüşünden sonra, Vezir-i âzam Kara İbrahim ve IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinden kısa süre önce Pâdigâhdan hayatı hakkında dokunulmazlık teminâtı aldığı halde idam edilen Süleyman Paşa dönemlerinde süVatle arttı. Bilhassa bu sonuncusu, Vezir-i âzamlık dâiresi yazılarına, askeri teşkilât projelerine ehemmiyet verdi; yazı yazmada aşın merakı yüzünden daha önceden gönderilmiş resmî yazılara ilâveler yapmak itiyadı vardı ve çoğu zaman on bir mektubu aynı zarfa koyduğu görülürdü. Boşnak olan Süleyman Paşa'nın halefi Arnavut asıllı Siyavuş Paşa, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın azadlı kölesiydi. Onun koruması altında yetişmiş, sırasıyla seyisler ağası, levazım Paşa'sı, Bosna ve Diyarbakır Valisi olmuştu. Siyavuş Paşa ordu ile birlikte, IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinden hemen sonra ordunun başında îstan-bul sûrları önüne geldi ve büyük bir merasimle Davud Paşa kışlasına gitti ve orada Sultan'ın huzuruna kabul edildi. Levendlerin kumandanı olan Yeğen Osman Paşa daha az cesur

³³⁶ Ahmed Resi, Kızlaragalan Haltercümeleri, No. 25.

³³⁷ Verificando che per la. soddisfazione de" gran Principi anco fra balli danza la morte, Benetti, II, s. 45 ye 46.

olması yüzünden İstanbul'a gelmek cesaretini gösteremeyerek Çerici çayırında ordugâh kurdu; Sipahiler, Fazlı Paşa konağı yakınındaki Atmeydanı üzerine yerleştiler (12 Kasım 1687 - 6 Muharrem 1099). Kapdan-ı Derya Mısırh-zâde İbrahim Paşa, donanma ile limana girdi ve flikayla Alay Köşkü Önüne çıktıktan sonra, yere kapanıp toprağı öperek tazimlerini arzelmeye gitti.

Âsiler Hükümeti

Yeniçerilerle Sipahiler İstanbul'a henüz girmişlerdi ki, anarşi yeniden patlak verdi. Mısır'a sürgüne gönderilen Kızlar ağasını son durağı olan Nice'den geri getirip Yedikule zindanına attılar ve kendilerine yirmi veya otuz kese para vermesi için sıkıştırdılar. Yeniçeriler kışlalarının karşısındaki Etmeydanı'na yerleşirlerken, Sipahiler de, Birinci Sultan Ahmed Cami Önündeki Atmeydanı'na yerleştiler. Yeniçerilerin başında Fetvacı Çavuş bulunuyordu; ikinciler ise Küçük Mehmed'in idaresindeydiler. Küçük Mehmed'in paraya karşı açgözlülüğü isyancılara bile iğrenç görüldüğünden kendisini öldürüp cesedini Atmeydanı'na attılar. Bu hüküm ve infazdan memnun olmayan isyancılar, saray içine gidilen iki kapının arasındaki cellâdın dairesinde tutuklu bulunan eski Sadâret Kaymakamı Re-ceb Paşa'nın başını istediler. İstekleri kabul edildi ve kurban kendilerine verildi (21 Kasım - 15 Muharrem). Sipahilerin kendileri ve Yeniçeriler için taleb edib elde ettiklerinden başka, oğlan çocukları vergisinin tesisini ve oğlan çocuklarının âmme hizmetlerinde bü-tünleştirilmeleri talebinde bulundular. Bu istedikleri, kargaşalık zamanlarında ve kargaşalığın devamı boyunca kendilerine bahşedilen bir lütuftu ve düzen kurulunca geri alınmıştı. Yüksek sesle, bağırı-şarak sövüp saymalardan dehşete düşen Vezir-i âzam, Tokat ve Mardin valiliklerini âsilerin koruduklarına, Türkmenler Ağası ve camiler idarecisi ve müdürünün adamlarına Baş silahdârlığı ve Kapucu-lar-başılığı makamlarını verdi. Âsileri durdurmak ve isyanın eyâletlere yayılmasını önlemek için, Sultan, Cidde Paşasını Yeniçeri- ağası tâyin etti. Rumeli valiliğine âsi Yeğen Osman Paşa'yı getirdi. Peşinden hemen terakkilerin dağıtımını gerçekleştirdi ³³⁸. Bir Kâ-pucu, son Vezir-i âzam'ın akrabası olan

³³⁸ Bu döneme ait kayıtlar ordunun durumunu şöyle tesbit etmektedir: «Otuz sekiz bin yüz otuz bir Yeniçeri, otuz iki bin iki yüz altmış üç Yeniçeri sınırlarda; toplam, yetmiş bin üç yüz doksan beş: Bunlar, toplam olarak üç bin dokuz yüz yetmiş yedi kese almaktadırlar. On iki bin yüz elli üç cebeci de iki yüz kırk iki kese alyorlar; beş bin seksen dört topçu; yüz iki kese veriliyor; altı yüz yetmiş üç top arabacısı, bunlara on üç

Yeğen Ahmed, yeni Osmanlı hükümdarının tahta çıktığını Fransa, İngiltere ve Hollanda saraylarına bildirmek üzere İstanbul'dan hareket etti.

Culûs Armağanı

Yeni terakkiler (ücretlerinde artışlar) dolayısıyla geçici olarak yatışan isyancı birlikler itaate yatkın görününce, Sultan deniz yoluyla kılıç kuşanmak için Eyüb'e gitti ve Edirnekapısı'ndan saraya döndü. Bu muhteşem günde sarığı başından çıktığından ve bardak-dan boşamrcasına bir yağmura tutulup üstündeki elbiseleri kırmızı bir elbise ile değiştirmek zorunda kalması halk tarafından iki kötü alâmet olarak yorumlandı.

Yeniçerilerin İsyanı

Kırk beş yaşında bulunan Sultan cesur ve savaşçı, şehvet ve gevşeklik düşmanı bir insan olarak ün yapmıştı. Güneşten yanmış/ ve yeşil zeytin rengine bakan bir teni vardı. Kısa sürede, Yeniçeri ağalığına getirdiği eski Silahdâr-başısının Yeniçeri selini* itaat altına-alma kabiliyetine sahip bulunmadığının farkına vardı; onu Çanakkale muhafızlığı ile payitahttan uzaklaştırarak, yerine Harputlu Ali Ağa'yı getirdi. Eski Segban-başı Ali Ağa'nın gelişinden memnun olmayan Yeniçeriler bu değişikliğin Sadâret Kaymakamı Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın başının altından çıktığına hükmederek mevkiinden uzaklaştırılması talebinde bulundular. Onu Çanakkale muhafızlığına göndermesi için Sultan'a baskı yapıldı. Yine pek hoşlarına gitmeyen Şeyhülislâm Mehmed Efendi ve yerine emirler şefi Seyid Feyzullah Efendi getirildi (10 Şubat 1688 - 7 Rebûlâhır 1099).

Birinci ağa yardımcıları kulkâhyası Abdullah Ağa'ya karşı saygıdan uzak bir soğukluk içine girdiler. Onun yerine kendilerinin her isteğine kul-köle olacağı vaadinde bulunan beytulmâlcî Ebubekir'i getirdiler.

Yeniçeri ağalığına getirilen Harputlu Ali Ağa, anarşinin, başlıca kışkırtıcısı çavuşbaşı fetvacı yaşadıkça hiçbir suretle son bulmayacağına kanaat getirdiğinden onu hançerleyerek öldürdü. Öfkeli Yeniçeriler, düzeni kurmak üzere Yeniçeri kışlalarının bulunduğu Etmeydanı'na giderken onun etrafını aldılar, işlediği cinayetten ötürü küfürler ve yüzlemelerden bitâb

kese ödeniyor; Sipahiler ve silahdarlar yekûnu dört bin beş yüz elli yedi tutuyor, bunlar da dört bin altı yüz yirmi dokuz kese alıyorlar. Bu paranın bin İki yüz elli kesesi imparatorluk hazinesinden, seri kalanı Kahire, Baftdad, Basra ve Erzurum halkının Ödedikleri vergilerle tamamlanıyordu. Raşid, I, f. 139.

düşürüp işini bitirdiler. Kan sarhoşu olmuş bir halde vezir konaklarını yağmalamayı tasarladılar ve Defterdar Hüseyin Paşa'nın konağı ile Vezir-i âzam'inkinden işe başladılar. Fakat Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, iki silahlı hâkimi ve Defterdarı karşılarında buldular. Defterdarın büyük cesareti Yeniçerileri geri dönmek zorunda bıraktı. Fakat öfkeleri son haddini bulan Yeniçeriler, Vezir-i âzam'ın sarayını kuşatarak Şeyhülislâmla iki kadiaskeri geri çekilmeye zorladılar ve Vezir-i âzam'ı Sadâret mührünü vermek zorunda bıraktılar. Bu kadar başarı ile yetinmeyen Hacı Alı muhasarayı devam ettirerek Fetvanın intikamını aldı. Bu sırada, Yahudi ve Hristiyanlar da dâhil olmak üzere, yağmadan paylarını almak isteyen bütün şehir halkı gelip Yeniçerilerle birleştiler. Bütün gece boyunca silah gürültüleri sokakları çınlattı; sabaha doğru isyancılar Vezir-i âzam'ın sarayına girdiler. Sarayda bulunan her şey götürüldü veya parçalandı. Sarayın bütün çıkış yerlerinin tutulmuş olduğunu gören Siyavuş Paşa, muhâsaracıların zorlamaya başladıkları harem dairesine girecek olan yağmacıların iğrenç tecâvüzlerine seyirci olamayacağından, ağaları ile birlikte bu Islâmî bir şeref taşıyan dairenin kapısına yerleşti ve savunmaya girişti,

Saldırgan yağmacılardan yüz elliden fazlası saray halkının kurşunlan ve okları ile canlarından olarak açgözlülüklerinin cezasını çektiler; aynı sayıda saldırgan da yaralandı. Siyavuş Paşa, harem dâiresinin şerefini son nefesine kadar müdafaa ederek kahramanca şehid düştü ³³⁹. Siyavuş Paşa'nın kahramanlığı ve feci sonu, onu adaşı olan eski İran prensi Siyavuş'un yanına yerleştirdi; bu İranlı prene Şahnâme (krallar kitabı)'de bahtsız hikâyesinin anlatıldığı muhteşem bir fasıl tahsis edilmiştir. Siyavuş Paşanın vurulmasmdan sonra yağmacılar güruhu, bir sel misâli hareme taşı; orada kadınları ganimet gibi paylaşarak utanç verici zevklerinin hizmetkârı hâline getirdiler; kötü muameleleriyle perişan ettiler. Esir alınan kadınlar erkeklerin sırtlarında götürüldü; sarayın kıymetli mücevherlerle dolu kasaları da aynı âkibete uğrayarak alınıp götürüldü. Vezir-i âzam'ın kızkardeşi ve kocası, Köprülü Mehmed Paşa'nın kızı ³⁴⁰ elleri ve burunları kesildikten sonra, sokaklarda çırıl çıplak sürüklendiler. O zamana kadar kaydedilen kargaşalıklarda böylesine dehşet verici fiillerle karşılaşılmaııştı. Bu cinayetlerin sorumluluğunun üzerlerinde olduğunu hisseden Yeniçeriler

³³⁹ Raşid, I, f. 140. Kissai khoumi Siyavuş fıramuş, yani: «Bu olay Siya-vuş'un fe'ci sonunu unutturdu.

³⁴⁰ Cantemir Sol., s. 171. ünlü Vezir-i azam Köprülü-zade Ahmed Paşa'nın kızı diyerek büyük bir hataya düşmektedir. Bu durumda Mustafa Paşa'nın kardeşi olan Ahmed Paşa sanki kardeşinin babasıymış gibi gösterilmektedir.

kendiliklerinden Aĝa Kapısı yanında toplandılar. Şefleri olan iki m l zim-başı, Ahmed ve Dili P ri, aĝaları Hacı Ali ve ortaĝavuşu, Kandilci, Şeyhülislâm'ı, iki ordu kadiaskerini, İstanbul kadısını ve emirlerin başını Aĝa Kapısı'na davet ettiler. Maksatları bu beş ileri gelenin varlığı ile davranışlarını meşru göstermek ve böylece kanun himayesine sığınmaktı.

Fakat, aynı anda Yeniçeriler bir em rin maĝazalarını yaĝmaladılar. Maĝazaları yaĝmalanan emir zulüm ve baskıya karşı birleş işareti olarak bir mızraĝın ucuna beyaz bir mendil baĝladı ve bütün Müslümanlar kendisiyle beraber oldular. Böylece, demirci Gaw6 misâline uyan em r, daha önceden S leym niye vaizi Osman Efendi ve ulem dan birkaç kişinin toplanmış bulundukları saraya doĝru büyük bir kalabalıkla yürüdü. Merkez  kapı üzerindeki mazgallara Sancaĝ-ı Şerif dikildi. Bu saygı duyulan tims lin görünmesi ve S leym niye vaizi Osman Efendi'nin nutukları iyi düşünen bütün insanların hamiyet ve gayretlerini canlandırdı. Yeniçerilerin korudukları bir adam olan Kapucular-başı Esseyyid Mustafa, kalabalıĝa hitabetmek üzere saray kapısından çıktı ve hemen öldürüldü.  s-y nın teşvik ilerinden birkaçı sarayın önünde parçalandı. Halk bütün gece boyunca sarayın önünden ayrılmadı. Aynı gece, Hasoda'-da kurulan tahtın etrafında ulemâ toplandı.  sy nın elebaşılarının  ld r lmeleriyle halkın intikam duygusu yatışınca kalabalıĝın daĝılması istendi. Yaşlı eski Nişancı  smail Paşa, Siyavuş Paşa'nın öldürülmesinden sonra Sadâret Kaymakamlıĝına getirilmişti; görevi Vezir-i  zamlıkla deĝiřtirildi. Yeniçerilerin  aĝırışına boyun eĝerek Aĝa Kapısına giden Şeyhülislâm, iki Kazasker ve İstanbul Kadısı yerlerinden uzaklaştırıldılar, Şeyhülislâmlık makamı, bir debbaĝın oĝlu olan Mehmed Efendi'ye verildi. Birinci ve ikinci mir hurluk ve Kapucu-başılık görevleri, evvelce âsilerin emrine verilmişken,   odadan yetişme    uřaĝa bırakıldı. Yeniçeri aĝası cellâd tarafından başı kesilerek idam edildi; Siyavuş Paşa konaĝı yaĝmacısı birkaç kişi, Yahudi ve Hristiyan asıldı; diĝer yaĝmacılar, aynı  ki-bete uĝramaktan korkarak yaĝmaladıkları malların bir kısmını geri getirdiler.  inde sürekli kargaşalıklar  ktıĝını görmek  mparatorluĝun düşmanları için son derece elverişli bir durum meydana getiriyordu; zira, bu isyanlarda, ordu, sınıra yürüyecek yerde payitahta doĝru harekete geçiyordu ve Hristiyan larla savaşmak için kullanılacak silahlar, sürekli olarak müminlerin hal felerine çevriliyordu.

Bu kargaşalıklar sonunda Macaristan'da Erlau, Yunanistan'da Thebes ve Dalmaçya'da Knin elden çıkmıştı. Kanunî Sultan Süleyman'ın muzaffer sil hlarına dayanan Erlau, III. Mehmed'in gayretleriyle zaptedilmiş ve bir

asır Müslüman hâkimiyetinde kaldıktan sonra eski sahiplerinin eline geçmişti. Şehri her. tarafından saran Avusturya birlikleriyle yapılan bir savaşta şehid olan Vali Osman Paşa'nın yerine kumandayı Rüstem Ağa almış, garnizonun emniyet altında çekilmesi şartıyla kaleyi general Caraffa'ya teslim etmişti (14 Aralık 1687 - 8 Safer 1099). Yüz top ve on üç obüsten oluşan savaş levazımını teslim almakla kont Marsigli görevlendirildi. Şehrin en büyük camii, Saint Lepold kilisesi oldu ve hâlâ yerinde duran minareleri şehir halkına Müslüman hâkimiyetine düştükleri dönemi hatırlatmaktadır. Erlau'nun zaptını, Toekoeli'nin elinde bulunan kalelerin en tahkimlisi olan Munkacs'ın alınması takibe t ti; bu şehirde Avusturya imparatorluk kuvvetleri bütün arşivleri ve Kroc-zes kralının prenslik başlığım ele geçirdiler. Bu başlık bir ağır süvari miğferine benziyordu; alt kısmı menekşe rengi ve dört parmak genişliğinde saf altın bîr şeritle süslenmişti; üst ucunda başlık bombeli bir şekildeydi ve beyazdı; hiçbir kıymetli taş bu kısımda göze çarpmıyordu; iç kısmı tülle süslenmişti.

Ganimetler arasında bir Müslüman bayrağı bulundu ve yaldızlı gönderinin tutma yerinde Türkler tarafından Toekoeli'ye verilen berât ele geçti. Bu berât Viyana arşivlerinde hâlâ muhafaza edilmektedir. Munkacs ele geçirildiği sırada» Venedikliler Yunanistan'daki Thebes şehrim zaptettiler. François Morsini, bütün Mora'yı Osmanlılardan almak suretiyle geniş çaplı projesini gerçekleştirmişti. Bu fethi teminât altına almak için Mora'yı Romanie, Laconie, Messenie ve Achaie olarak dört eyâlete ayırdı ve Napoli, Malvasie, Navarin ve Patras bu eyâletlerin merkezleri oldu. Bu şehirlerin her birine bîr vali ve bir müfettiş atadı. Birincisi eyâletin sivil işleriyle, ikincisi askerî işler- ve geniş arazinin idaresiyle meşgul olacaktı. Candie, Zanta ve Kıbrıs'ın kaybedilmesinden sonra Cumhuriyetin sahib bulunduğ u üç adanın Corfou, Zanta ve Cphalonie valisine Santa Maura, Lepanto ve bu iki nokta arasında uzanan kıyıların idaresi de verildi. Morsini'nin parlak zaferleri Venedik Cumhuriyetinin silahlarına öylesine bir parıltı yansıtmıştı ki, doj Giustiniani'nin ölümüyle boşa kalan dukalık tacının başkumandana eklenmesi bir mim minnettarlık gereği sayıldı.

Vezir-i Âzam İsmail Paşa'nın Azli

Diğer taraftan Venedik Cumhuriyeti, Dalmaçya'mn en büyük ehemmiyete sahip sınır kalelerinden biri olan Knin'i Osmanlılardan aldı. Coğrafyacıların eski Arduba olarak gördükleri Knin, eteği Kerka'nın denizde

olan sarp bir kayalık üzerinde bulunmaktadır. Tapolyee ırmağı kaleden uzak olmayan bir mesafede, Kerka'da, denize kavuşmadan önce Roschislap ve Scardona ş l lerini oluşturduktan sonra, yüz ayak yükseklikten denize atlar. Roschislap'da üç-yüz ayak genişliğindeki nehir, bir Türk mimarının eseri olan altmış kemere dayalı dar bir köprünün altındaki bir uçuruma atılır. Kan n  Sultan Süleyman'ın saltanatının ikinci yılında Osmanlılar tarafından zaptedilen Knin, Sultan İbrahim'in saltanatının son yılında Venedikli general Foscolo tarafından tekrar alınmış., bütün topları mağluplar tarafından Kerka ve Boutimschiza sularına atılmıştı. Bu kalenin tahkimatı dümdüz edilmişti. Bu  alışmalar üstün-k r  yapıldığından, Osmanlılar eski yapıları yeniden ihya etmekte güçlük çekmediler ve buradan hareket ederek Morlaklan itaat altına aldılar. Venedikli general Lorenzo Dolfin ve ondan sonra Mor-lakların şefi Janko burada muhasara kurdular; fakat her ikisi de geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Knin, Cornaro'nun değerli bir kumandan olmasından ziyade, bu kaleye Vezir-i  zam Siyavuş Paşa tarafından sürgün olarak gönderilen Atlubeğ-zâde Mehmed'in intikam almak maksadiyle kaleyi teslim etmesiyle Venediklilere geçti. Bununla beraber, kaleden çekilip gitmek istediği sırada, evvelki zulümlerinin  ileden çıkardığı halk ona: «Sen Venediklilerle anlaşma yaptın bizimle değil, gitmeden önce bizleri mahveden istibdadının hesabını vereceksin» diyerek karşısına dikildiler.

Kendi hayatı ve birçok masumun hayatı halkın intikamına kurban gitti. Cettina kıyılarındaki sınır kalesi Sign, yeni ve eski Ob-ravaz, Likka vadisindeki diğer on hisarla birlikte on beş hisar, Venediklilerin eline geçti. Bosna'da kumandan Carlstadt dört bin kişilik bir kuvvetle Derbend kasabasına kadar ilerlemişti ³⁴¹; Osmanlılar arasında öyle bir dehşet havası yayılmıştı ki, Gradiska garnizonu, elli topla savunulan ve uzun bir muhasaraya dayanabilecek kaleyi terketti. Bu çekiliş civar palangaların düşmesine de sebep oldu. Bu felâket serisinin Macaristan, Dalmaçya ve Bosna'da da kendisini tehdid altında tuttuğunu gören Bâb-ı  li, işlere Vezir-i  zam İsmail Paşa'dan daha cesur ve ihatalı bir şekilde hâkim olacak bir vezir aramaktaydı. Müteselsil sorumluluktan kurtulmak ve harbin fel ketlerini bir başka başa y kleme  üzere, yetmişlik bir ihtiyaç olan İsmail Paşa, ordunun serd rlığına, başkumandanlığına Toridi ³⁴² Yeğen Osman Paşa'yı atadı ve

³⁴¹ Raşid, I, f. 142, Sarmenta nehri mansabında bulunan kaleden çıktığını söylüyor: Muhtemelen Narente mansabındaki Norin hisarından çıktığını söylemek istiyor.

³⁴² Toridilerin Türkmen aşiretindendi; Toridi kelimesi kervan soyucular şefi manasına gelmektedir (La Motraye, I, s. 354). Her zaman gözleriyle gördüğünden bahseden La Motraye, tamamıyla itimâd edilebilir

bunu kendisine Rumeli Beğler-beyliği makamını da vererek daha sağlam bir hâle getirdi; böylece, onun kendisinin âciz kaldığı isyanı yatıştıracağı ümidindeydi. Fakat, Yeğen Osman Paşa Anadolu'daki yüksek memuriyetleri kendi adamlarına dağıtmak hakkını kendinde gördü ve kölesi Zenci Mustafa'yı Karaman'a vali ve zülmedici olarak atamaktan çekinmedi.

Bu durum karşısında Vezir-i âzam, Yeğen Osman Paşa'nın Venediklilerden daha tehlikeli bir düşman olduğu kanaatine vardı. Bu hususu görüşmek üzere toplanan bir mecliste, bütün tavsiye sahipleri Serdârın itaat altına alınması görüşünü ileri sürdüler. Bununla beraber, kendisini ümitsiz bir harekete itmemek için, geçici olarak Bosna Valiliğine atanmasını uygun gördüler. Sultan'm silahdân, Hakka Beğlerbeyliğinde bulunan Süleyman Ağa, bu sıfatiyle, Seraskerce karşı gönderilecek birliklerin başına getirildi. Macaristan ordusunun idaresi Belgrad Valisi Hazinedar Ali Paşa'ya verildi. Bu sırada şefleri Yeğen Osman Paşa ile mutabık kalan Toridiler ³⁴³, Eskişehir'de isyan bayrağını açmışlardı. Sultan bunlara karşı Anadolu milislerini gönderdi ve Zenci Mustafa atandığı Karaman'a girerken tutuklanıp Üsküdar'da hapse atıldı. Rumeli vergisini toplamakla görevli Seinullah'ın başı vuruldu: Böylece aleyhinde ayyuka çıkan şikâyetler kökünden halledilmiş oldu. Vezir-i âzam İsmail Paşa altmış dokuz gün görevde kaldıktan sonra azledildi (2 Mayıs -1 Receb) ³⁴⁴ ve yerine eski Yeniçeri ağası Mustafa Paşa atandı. Serdâr Kara Mustafa Paşa'nın cellâd olan bu Mustafa Paşa, gözden düştükten sonra Kanije'ye atanmış, son olarak da Çanakkale muhafızlığında bulunmuştu.

Başka yerde olduğu gibi Türkiye'de İstanbul misâline göre eyâletler oluşturulur ve birçok hükümet buralarda isyan ateşinin parladığını gördü. Yirmi yıldan beri Venedik'e karşı en muazzam kalesi olan- Candie'de birlikler, eski Yeniçeri ağası, bu kuvvetin ağasının vekili, kale kumandanı, mahallî Yeniçeriler kâhyası, turnacı-başı ve Vali Zülfikar Paşa'yı katletmek suretiyle isyanlar yolunda işlerine başlamışlardı. Nizâmı kurmak için eski Sadâret Kaymakamı, sonra Canee kumandanı olan Köprülü-zâde Mustafa Paşa Can-die'ye gönderildi. Khios Valisi Ali Paşa, Canee Valiliğinde Köprü-lü-zâde'nin yerine getirildi. Khios'da onun yerini eski Silâhdâr ve o sırada Mısır

olmakla beraber, Vezir-i âzam İsmail Paşa'nın azlinden sonra yerine İbrahim Paşa'nın atandığını söylemekle yanılmaktadır.

³⁴³ Gedükoğlu, Ciriçoğlu, Hacı Mustafa ve Kadı Resul. Râsîd, I, f. 145.

³⁴⁴ Osman-zade Efendi bu tarihi tam olarak işaret etmektedir. Oysa bir diplomatik Rölasyon'da Cemazür&hir üzerinde durulmaktadır: Mustafa Ag« dei Janizarl sotto Vienna. persona di gran pratica e go-verno, dichiarato G. Veslr con gran sadsifaczione della milizia. Rel. di Costantinopoli. Codex 886, s. 1000.

Valisi olan vezir Hasan Paşa aldı. Hasan Paşa'nın valiliği, döneminde, Mısır hacı kervanları, Mekke yakınındaki Aaschol-Ghorab'da Arablar tarafından soyulmuştu. Aynı döneme doğru Ha-leb Paşası zengin bir tran kervanı yakalamış ve mallara elkoymuştu. Mısır'a, Hasan Paşa'nın ³⁴⁵ yerine Firari Ahmed Paşa gönderildi.

Serdar Yeğen Osman Paşa'nın Serkeşliği

Temeswar'da asker paralarının ödenmesindeki gecikmenin uzaması bir başka başkaldırmaya sebep oldu; askerler Vali İbrahim Paşa'yı yakaladılar ve katlettiler. Bu fırtınayı bastırmak için Hasan Paşa Belgrad'daki genel karargâhından Temeswar'a derhal Ca'fer Paşa'yı gönderdi. Paşa, isyanın elebaşılarını gizlice ortadan kaldıracaktı. Serasker'in Yeğen Paşa karşısındaki vaziyeti ortaya ciddî güçlükler çıkartıyordu. Yeğen Osman, eski Vezir-i  zam İsmail Paşa'nın kendisine karşı tasarladığı tedbirleri öğrenerek maskesini atmıştı. Baş Kapucular ağası Hasan Ağa'nım Belgrad Valisine berât ve şeref elbiseleri, Serdar Ekrem işaretlerini getirmek üzere yalanda geleceğim öğrenince Ağa'yı hapse attırdı, getirdiği değerli şeylere elkoydu ve yeni Serdâr-ı Ekrem'i yakalamak ve öldürmek mak-sadiyle Belgrad  zerine yürüdü. Aynı zamanda, Yeniçeriler generali sağarcı-başı Osman'a, kendisim d vasına kazanmak maksadiyle bir haberci gönderdi. Onun çevirdiği dolaplardan haberdâr olan Serdâr Hasan Paşa, Paşa ve subayları divanda topladı, onlara işlerin durumunu izah etti ve meşru başları olarak kendisine mi, yoksa âsilere mi yardımda bulunacaklarını sordu. Sultan'ın sadık hizmet-k rları olduklarını ve yalnız Serdâr'a itaat edecekleri cevabını verdiler.

Sadakatlarından daha iyi emin olmak için Hasan Paşa bir Kur'an getirtti ve onları büyük bir yeminle va dlerini m h rlemeye davet etti. Bununla beraber samimiyetlerine fazla güvenmiyordu. Çünkü Yeğen Osman'ın Belgrad'da bir casus şebekesi bulundurduğunu biliyordu. Her türlü h diseye karşı hazır olmak için eşyalarını Vidin'e göndermek üzere Tuna'daki gemilere y kletti. Bu sırada Yeğen Osman Paşa'nın genel karargâh kumandanı göründü; Yeğen Osman'ın, tuğlarını Serdâr'ın,  mirininkilerin yanına dikti. Bu küstahlık hareketi üzerinde Hasan Paşa tarafından sorguya çekilen karargâh kumandanı, bir emre uyduğu cevabını vermekle yetindi. Yeğen Osman, parlak bir kurmay heyeti ortasında ordusuyla bizzat

³⁴⁵ Yusufun oğlunun hikayesi, f, 180 ve 182.

göründü. Yeniçeriler onu karşılamaya gittiler ve kendisini selâmlamak için iki sıralı dizildiler. Hasan Paşa sağracı-başı'nın çadırına sığındı. Hayatını sağracı-başı'nın ve Yeniçerilerin eski şeflerine bir cemile olarak harekete geçirdikleri buluşlara borçlu oldu. Kibir ve gururundan patlayacak hâle gelen Yeğen Osman, Hasan Paşa'nın yanına giderek ona iyilikle: «Sen de» dedi, «benim gibi Pâdişâhımızın bir vezirisin ve ben sana kötülük etmeyi aklımdan geçir mi yorum. Çadırım bir başka noktaya kurabilir ve mâiyyetini de götürebilirsin.» Hasan Paşa hiç mesele çıkarmadan Yeğen Osman'ın emirlerine uydu ve öğleden sonra Vidin'e hareket etti. Böylece, kendisine karşı bütün Rumeli'nin ayağa kaldırıldığı bir âsi, Bâb-ı Ali'nin atadığı bir Serdârı azletmiş demektir. Bir gün önce sürgüne gönderilmiş olan bu âsi görevlerine iade ve bu da yeni Vezir-i âzam tarafından te'yid edildi.

İmparatorluğun birinci derecedeki adamının bu hatâsını, aynı felâket derecesinde bir ikincisi takibedecekti. Vezir-i âzam, böylece, yalnız Rumeli'deki birliklerin toplanmasını geri bıraktırmakla kalmadı, sancak-beğliği makamlarını da Yeğen Osman'ın adamlarına, belli başlı Toridis'lere verdi. Akşehir, Eskişehir, Sivas âsilere dağıtıldı; Yeğen Osman'ın yoldaşı Kara Mustafa hürriyete kavuştu. Diğer taraftan Sultan hocası Arab-zâde Abdülvehâb Efendi'-nin şefaatiyle eski defterdar Hüseyin hapisten çıkarıldı; hapisliğinin telâfisi olmak üzere Basra valiliğine atandı ve kendisine vezir payesi verildi. Suma bölgesinde defterdar Ramazan Efendi, kendi doğum yerine sürüldü ve imparatorluk mutfakları müfettişi Fındık Mehmed Efendi onun yerine bakmakla görevlendirildi. Suhan'ın Si-lahdârı Elmas Mehmed, Rumeli Beğlerbeyi pâyesiyile imparatorluk masrafları muhâfazasıyla görevli devlet veziri olarak saraydan çıktı. Fındık Mehmed Efendi'nin damadı Süleyman Efendi Başbaki-kulu (hazîne dâiresinde görevli veya vergi tahsilat sorumlusu) payesi aldı; selefi Hüseyin Ağa, Maraş Valiliğine tâyin edilmiş ve müfettiş ünvâniyle Türkmen beğlerinin ödemek istemedikleri bazı mükellefiyet meblağlarını hazîneye alabilmek için Anadolu'ya hareket etmişti. Yeniçeri ağası Hasan Ağa ve Kulkâhyası (tüm general) Mustafa, birlikler içinde düzeni devam ettiremediklerinden başka yerlere atandılar; ilki Van valiliğine, ikincisi önce Perzerin sancakbeğ-liğine, peşinden Rodos'a sürgün gönderildi. Yeniçeri ağalığına Seg-ban Koçi Mahmud, kâhyalığına Belgrad'dan getirtilen ve orada iken Hasan Paşa'yı Serdârlıktan uzaklaştırmakta Yeğen Osman'a yardım etmiş olan Sağracı-başı Osman atandılar. Defterdar Kılıç Ali Paşa, Vezir-i âzam İsmail Paşa tarafından Trabzon'a gönderilmişken İstanbul'a döndü ve Kubbe vezirleri arasında yer

aldı.

Para Sistemi Ve Vergiler

Vezir-i âzam'ın üzerinde durduğu çok önemli değişiklikler para imâlinde ve vergilerin dağılımında görüldü. Osmanlı İmparatorluğu ilk dönemlerinde deri (kösele) para kullanmıştı ³⁴⁶, daha sonuzra altın ve gümüş paralar tedavüle konulmuştu. Vezir-i âzam yeni kösele paralar basılması emrini verdi. İstanbul içinde Tavşantaşı'n-da ve Bosnasaray'da iki darphane kuruldu. İkincisinden çıkan para Üsküp ve Zara'ya gönderilen askerlerin aylıklarına kaynak oluşturunca. Daha Önce ünlü vaiz Vânî Efendi'nin görüş ve düşüncelerine uyularak yürürlükten kaldırılmış olan içki vergisine yeniden dönüldü. Vergi tütüne de yansıtıldı. Bir okka Yenice tütününün rüsumu on aspr, Kırca tütününki ise sekiz aspr olacaktı. İçkiler üzerine konulan vergilerin toplanılması işi, bir çeşit taahhüd hizmeti şeklinde altı milyon aspr karşılığında Küfri Ahmed'e verildi. İmparatorluk ahırlarındaki gümüş koşum takımlarının sayımına daha önce Vezir-i âzam İsmail Paşa döneminde başlanmıştı ve bütün fazla gümüş koşum takımları jeritilerek paraya karıştırıldı. Böylece savaş giderleri kısmen olsun karşılandı. Defterdar Fındık Mehmed Efendi şu şekilde vasıflandırılan vergiler tesis etti: Kaldırılmış vergilerin yeniden toptan tahsili ³⁴⁷, yiyecek maddeleri vergisi ³⁴⁸, istirahat vergisi ³⁴⁹. Dinî tesislerin, otel şeklindeki ikâmetgâhların, kaydı hayat şartı taşıyan gelirlerin yarısına el konuldu. Bu paraların idarecileri ödenmesini sağlamak üzere özel müfettişler atandı. Ayrıca, evvelce konulmuş olağanüstü dört verginin gelirlerinin hazîneye girmesi sağlandı.

Bu vergi gelirleriyle mâden galerileri için gerekli malzeme alınacak, yollar yaptırılacak, köprüler tamir ve inşâ edilecekti . Osmanlıların değişmez

³⁴⁶ Daha önce bir zaruretle m. Murad döneminde doğuda İran seferine çıkan sonradan kendisini Vezir-i azam olarak gördüğümüz asrının en büyük askeri Özdetniroğlu Osman Paşa Tebriz'i vjre ile (mala, cana dokunmamak şartıyla) aldığı zaman ordu hazinesi geride kalmıştı. Askerin aUa-veris ihtiyacını gözönünde tutan Ozdemiroğlu Osman Paşa Tebriz tüccar ve esnafıyla görüşerek kendi mührüyle ayrı birimler hAlinde kösele paralar basarak askere dağıttı. Asker sıkıntı çekmeden alış verişini yapıp ihtiyaçlarını karşıladı, özdemiroğlu Osman Paşa tellallar vasıtasıyla Tebriz esnaf ve tüccarını gelip ellerindeki köseleleri gerçek para ile değiştirmeye çağırdı. Kimse gelmedi. Bunun üzerine özdemiroğlu Osman Paşa onları ordugahına çağırarak hareketlerinin sebebini sordu, özdemiroğlu Osman Paşa'ya: «Para karşılığı kabul ettikleri köseleleri Paşa'dan ve Türk ordusundan bir hatıra olarak saklamak istedikleri için para ile değiş-tirmedikleri» cevabını verdiler (Ç.N.).

³⁴⁷ Yazar metinde verdiğimiz şekilde bir ifâde kullandığı hade Osman-lıcasını yazmak merakiyle (Bedelie neferi aam) gibi bir terkibi tercih etmiştir (Ç.N.).

³⁴⁸ Yazar Osmanlıca (ıştira-yı ganem) terkiibini kullanarak vergiyi yalnız ete İnhisar ettiriyor.

³⁴⁹ İstirahat vergisi için de (Bedeli zakhair) terkiibini tercih etmiştir.

olarak mâli işlemlerin başladığı mart ayın da otuz binden fazla memuriyet satıldı. Fazla olarak, adı zengine çıkan kişiler ve iki yüz, üç yüz haneli köyler bir kese gümüş para Ödemekle mükellef tutuldular. Bununla beraber bütün bu tedbirlerin icâdcısı olan Fıdık Mehmed, Vezir-i âzam onun şahsında kendisine rakib kişiyi gördüğü için mevkiini uzun zaman muhafaza edemedi. Hükümetin önünde hesap vermeye çağırıldı ve oradan Candie Valisi olarak çıktı. Dâyhâtun'dan üç gün içinde tâyin edildiği yere varması emriyle aynı gece İstanbul'dan ayrıldı. Kendisi gibi maliyede çalışan damadı defterdar olarak Girit'e gitmek zorunda kaldı ve Sultan'm masraflarının kayıt kâtibi olarak teklif edilen Yahya Efendi hapse atıldı. Büyük depo idarecisi Ali Efendi Defterdar olarak atandı. Maliye memuru Ahmed Ağa ve Ahmed Efendi, Yahya'nın yerine atandılar.

Belgrad'ın Fethi İçin Ordunun Hareketi

Ordunun aylığı ve sefer masrafları için gerekli para, bütün bu tedbirlere rağmen, Davud Paşa'ya ancak 26 Haziranda ulaşabildi ve oradan da ancak 1 Eylülde Edirne istikametinde yola çıkarılabildi, Avusturya orduları Osmanlı hükümetinin iç karışıklıklarından ve ordunun Sultanı tahttan indirmek için İstanbul üzerine yürümesinden yararlanmışlardı. Avusturya orduları Macaristan'da seferi Stuhl-weisenbourg*un muhâsarasiyle açmışlardı. Transilvanya'da, Caraffa, Lippa kalesini hücumla zaptetmişti ve prens Louis de Bade, Bosna'da Gradiska'yı ele geçirmişti. Türkler illok ve Peterwardein'i ter-kettiklerinden Belgrad yolu açılmış bulunuyordu. Osmanlı ordusu Davud Paşa'da ordugâhını kurduğu sırada Avusturya ordusu Bel-grad'm etrafını sarmıştı. Bu kalenin savunmasını yüklenmiş olan Yeğen Osman Paşa, şehirde oturanların ve muhafızların kaçmamaları için, sûrlar önündeki Verltşar Ovası'nda ordugâh kurmuştu. Eski Erlau muhafızı Hüseyin ve Belgrad Paşasının başlarını bizzat kestikten sonra, Szerkzard'h İbrahim Paşa'yı kale kumandanlığına (dizdar) atadı ve ona Budin Paşası unvanını verdi; o sırada Belgrad kâfirlerin elinde olduğundan, başka bir kaleye ait bu ünvân uygun düşüyordu. Peşinden Öküz öldüren Ahmed Paşa'yı ³⁵⁰ birliklerin kumandanlığına getirdi; Serdâr olarak atadı. Bu iki Paşadan şiddetli bir savunma bekleyen şehirliler Yeğen Osman'ın kendilerini aldattığının farkına varmakta gecikmediler. Avusturya birliklerinin ve şehrin Hristiyan

³⁵⁰ Okuz öldüren.

ahâlisinin sallarla nehri geçmeye ve Bohemiyenler adasından şehire bir köprü kurmaya başladıkları anda geceleyin gizlice çekildi. Peşinde âsi Toekoeli gidip Semendra'ya yerleşti.

Bu ihanetin gürültüsü şehire hemen yayıldı: Şehirli her yana doğru kaçıştılar. Bazıları Tuna'dan aşağı inmek için kendilerini can havliyle kayıklara attılar, bazıları Temeşvar'a doğru yöneldiler. Kaçanlardan sekiz bini Fethislam'a varınca karşı kıyıya geçmek hakkını elde etmek için iki yüz kese para ödemek zorunda kaldılar. Bu işin uygulanması sırasında, karşı kıyıya kimsenin geçirilmemesi emrini almış olan bir subay tarafından durduruldular. Üç komiser para almak üzere bulundukları sırada Toekoeli geldi ve bunları tutuklattı ve kaçanların yolunu kesti.

Türkler çekilirlerken Belgrad'm dış mahallelerini ateşe vermişlerdi*. Bavyera elektörünün³⁵¹ kumandasındaki Avusturya ordusu, yangının genişlemesine engel olmak emriyle harekete geçerek, şehrin nehir kıyısındaki bölümünde yer aldı. Topçu generali Sereny derhal kalenin muhasarasına başladı. Yirmi bir gün boyunca, şehir, gece gündüz, kırk muhasara ve on beş obüs topunun bombardımanına mâruz kaldı³⁵² Bunlar

³⁵¹ Rîşid, I, t. 137. Bavyera elektörüne Badbak (Bavaria) demektedir ve margrav de Bade için Markesch (Marchese) deyimini kullanıyor. Boethius ise Yeğen için, İnngir Paça deyimini kullanıyor.

³⁵² Belgrad fethiyle alâkalı ve Münih Kütüphanesinde bulunan on iki rapor (Relation) aşağıda verilmektedir:

1 — Journal öder ausführlicher Bericht, was sich seith Ihrer Churfürstl. Durchl. In Bayern Abreise von München, nach der ungarischen Campagne, biss auf glückliche Eroberung der Hauptstadt und Vestung Griechisch-Weissenburg, von Tag zu Tage zugetragen. Ra-tisbonne, 1688.

2 — Warhaffte Relation samt eygentlicher Abbildung der beloegeten, und miß Sürtmender Hand eroberten Haupt Vestung Belgrad, wie solche von den kayserlichen und dero hohen Aliirten Voelkern, unter dem helden-müthigen Commando Ihro Churfürstl. Durchl. Herzog Maximilian Emanuel aus Bayern, Montag den 6. Sep-tembris, diss laufenend 3688. Jahres glücklich erobert eingenommen worden. Münih.

3 — Relation auss dem kayserlichen Feld-Lager vor Griechisch-Weissenburg vom 11. Aug. 1688.

4 — Weiterer Verfolg dess jüngst durch den Druck publicirten Diarii von Belagerung der Hauptstadt und Vestung Griechisch-Weissenburg. Ratisbonne, 1688.

5 — Summarischer Bericht dessen, was kurtz vor, und bey Eroberung der Türkischen Hauptstadt und Vestung Griechisch-Weissenburg passirt ist.

6 — Eigenliche Relation, welcher gestalten der auf die Vestung Griechisch-Weissenburg unter Veranstaltung Ihro Churfürsels. Durchl. in Bayern gethaner Sturm, den glücklichen Success erreicht.

7 — Copia Schreibens von Hrn. Graf. Magno von Castejl, an Ihre Durcht, Herrn Herman Marggraf zu Baaden, de datto den 6 Eylül 1688.

8 — Beschreibung der Stadt und Vestung Griechisch-Weissenburg neben warhafften Bericht, welcher gestalten dieselth den 6 Eylül, dieses 1688. Jahre durch Ihro Churfürstl. Durchlautht in Bayern mit stürmender Hand erobert worden.

9 — Litterae Osmarni Bassae Alepensis ad Sere-nissimum ac Potennissimum electoreni Bavariae pro izn-petrando salvo conductu ad aulam Caesaream. 25 Au-gusti 1688.

10 — Bericht, gründlicher welehergestalt die berüh-msteste Stadt Griechisch-Wissenburg den 6. Eylül. 1688

erobert und in die h. h. ungarische Devotion gebracht worden ist.

11 — Ottomanische Prognosticon aus der Clementia Victrice. Augsburg, 1688.

olup biterken Yeğen Osman Paşa Semendrâ'yı k l hâline getirdi ve Sofya  zerine çekildi; Türkler Golumbaez'ı terkettiler.    yüz Türk kadını Heiduquefların (sergerde, savaşçı) eline düştü ve Hristiyanlığı kabul eden çoğı evlendi. Sultan Murad ve II. Mehmed tarafından fethedilen Semendra veya Sphenderova  ehriyle Tuna'nın Jaseniz kavşağında bulunan Golumbacz veya Galamboz  ehri Yıldırım Bâyezid orduları tarafından Osmanlı silahlarına teslim olmuştu. Bunlar Pereny tarafından zaptedilmi  ve bunun üzerine her iki  ehir de Macar hâkimiyetine girmişti. Bunların d  meleri büyük gayret sarfedilerek ele geçirilen Stuhlweissenbourg'un zabtının habercisi oldu (6 Eylül 1688). Seçkin subaylardan büyük bir kısmi kaleye yapılan öldürücü hücumlar sırasmda canlarından oldular. Avusturya İmparatorluğunun kaybettiğı subaylar arasında Scherfenberg, F rstemberg, Thurm kontlarının prens de Liechtenstein ve iki kont Stahremberg'lerin adları geçiyordu.

Kont Rabutin ve kont Taxis, muhasaranın başlangıcında Osmanlıların yaptıkları ilk çıkış hareketinde yaralandılar; d k de Mantoue, Eugene de Savoie ve Bavyera elektörü hücum sırasında ikişer yara aldılar. Birçok değerli sava cının onların yanında yere yıkıldıklarını gören muhâsaracıların öfkeleri artık sınır tanımadı; garnizon acımasızca katledildi; yağmacılık için dolaşan Avusturya askerleri silahsız Türkleri kendi bıçaklarıyla  ld rmeğ  kadar i i ileri götürdüler ³⁵³ t Muhasara kuvvetlerinin kaybı yedi yüze, muhasara edilenlerinki ise yedi bine yükseldi. Yeniçeri ağısı, Vali Mehmed Paşa esir edildiler. Bin üç yüz asker de bunlarla beraberdi. Mehmed Fa a Viyana'ya götürüldü ve saray tercümanı Marco An-tonio Mamucca della Torre'nin evine yerleştirildi. Galiplerin elde ettiğı ganimet pek fazla bir şey olmadı. Çünkü,  ehir halkı mallarının büyük bir kısmını kaçırıp kurtarabilecek kadar zaman bulmu lardı. Fakat, kalenin yetmiş altı topu arasında iki muazzam top ele geçirdiler; bunlardan biri üç yüz yirmi librelik gülleler atıyordu; diğ ri ise dört yüz kırk librelik gülleler fırlatıyordu. Elektör Maximilien Emmanuel, kaleden alman iki bayrağı Papa XI. İnnocent'a gönderdi. Papa, bunları Viyana'nın kurtulu undan sonra So-bieski'nin Roma'ya g nderdiğı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sancağının yanına

12 — Kriegsdeliberation  ber die Fortsetzung des T rchen Kriegs in Ungarn, auf die Campagne dieses 1688. Fr che-Jahrs.

³⁵³ Boethius, s. 500, Hristiyanları cehennemine gönderen Osmanlı tarihçilerinden daha az mutaassıb olmayan bu tarihçi şöyle diyor: «Ceple-rindenki  akularla Türkleri han erlediler, onları sahici olmayan Pey-gamberlerine kavuşturmak için ellerini çabuk tuttular.»

astırdı.

Kendi değeriyle olduğu kadar sanatlara karşı beslediği sevgiyle de seçkin bir prens olan Maximilien ressam Bugy*ı maiyetiyle birlikte sefere götürmüştü. Bu ressamın yaptığı bu seferin büyük savaşlarını ve muhasaralarını tasvir eden tablolar, hâlâ Schlessheim kraliyet müzesini süslemektedir. Bu, tablolar arasında Viyana'nın kurtuluşu, Neuhausel, Neusohl, Gran'ın fethini, BuduVin ve Bel-grad'ın almasını tasvir edenler dikkati çekmektedirler. Bu son şehrin camileri kiliseye dönüştürüldüler; Kara Mustafa Paşa'nın mezarının bulunduğu cami cizvitlere teslim edildi. Gecenin ortasında Osmanlı generalinin mezarından gelen belirsiz bir gürültü rahipleri büyük bir heyecan içinde bıraktı. Hepsisi de, ellerinde şamdanlarla bu gürültünün geldiği yere doğru seğırttiler: Fakat içinden hazîneler çıkarmak ümidiyle mezarı parçalayan yedi Hırvattan başka bir şey bulamadılar. Cizvit rahipleri, Hırvatlardan Kara Mustafa'nın kafatasını aldılar ve kefeniyle birlikte, söylendiğine göre Kara Mustafa'nın muhasaradan önce kafasını kestireceğine yemin ettiği Viyana Başpiskoposu Kardinal Colloniz'e gönderdiler. Başpiskopos, bunları hâlâ görülebilen Viyana sivil deposuna hibe etti ³⁵⁴. Bilhassa kefen dikkati çekecek değerdedir; Mağrur ve kibirli Serdârın kafatası insanî şeylerin fâniliğinin şahidi olarak, kendi payitahtı yapmak üzere Cesarlar şehrini fethetmeyi ümit ediyordu.

Bosna, Dalmaçya, Polonya Ve Yunanistan'da Savaş

Belgrad muhasarası sırasında, general Veterani Esclavoni'de Karansebes, Sickovar*ı fethetmişti; aynı zamanda margrav Louis de Bade Bosna'da zaferlerini sürdürmüştü. Perzerin ve Doukagin san-cakbeği îpekli Hasan Beğ oğlu Mehmed Beğ ve Bouzın beği Siya-vuş düşmanın yaklaştığını haber alınca yeni toplanmış askerle birlikte acele Cuzidja, Beğpazarı, Hisarcık, Tschatcchka, Perepol ve Zwornik ³⁵⁵ üzerine varmışlar ve Hisarcık yanında Avusturya ordusunu mağlub etmişlerdi. Bu üstünlükten gurura kapılan Siyavuş Beğ, Perepol'e yakın olan bütün bölgeyi tahribetti,

³⁵⁴ Hibe mektubu Viyana Sivil Sanayi Evi'nde bulunmaktadır; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kafatası ile birlikte verilmiştir ve <Wien erste aufgehobene türkische Belagerung, Vien, 1829 (Türkler tarafından kaldırılan birinci Viyana muhasarası) adlı eserin ek bölümünde yer almıştır. Aynı yerde, No. V, ikinci Viyana muhasarasında ele geçirilen bir Türk veya Tatar yayının yazısı da bulunmaktadır. Ravenne Kütüphanesinde görülen, üzeri Türkçe yazılı büyük ve muhteşem masa örtüsünün de Viyana önündeki Türk ordugâhından alman ganimetlerden biri olması muhtemeldir.

³⁵⁵ Raşid, I, t. 147, ve Cantemir. I, s. 87.

Komorani yağmaladı ve bütün şehirlileri esir olarak beraberinde götürdü. Louis de Bade bu mağlubiyeti Butica, Jesnewicz, Gradiska yangınları ve Bosna Paşasının mağlubiyetiyle tamir etti. Piccolomini sağ, Castelli sol kanada kumanda ediyordu; çarpışma dehşet verici oldu. Türklerin tarafından beş bin ölü savaş meydanım doldurdu; margrav kendi eliyle altı asker öldürdü; iki bin kişi yaralandı ve esir edildi. Margrav, Paşa'yi ele geçirmek şerefine ermek için hayli gayret sarfetti fakat emeği boşa gitti. Paşa, büyük kargaşalık içinde kılıcını kaybettiğinden hançeriyle kendisini savunmaya devam etti. Tüfek ateşiyle Öldürülmesi gerekti. Bütün Osmanlı ordugâhı, bagajlar ve teçhizatıyla, Banyaluka zengin demir mâdenleriyle Louis de Ba-de'in eline geçti (4 Eylül 1688). Bir ay sonra Zbornik'i zaptetti; dört bin kadar şehirli Bosnasaray'a sığındı. Hırvatistan banı Erdoedy'e Bihacz'ı zaptetme teşebbüsünde talihi yardım etmedi; bununla beraber Unna'nın ötesine çekilişi sırasında Bosna serdârı Mehmed İva-nowiz'i yenilgiye uğrattı. Bütün bu sefer sırasında Polonya ve Rusya silahlı kuvvetleri Avusturya İmparatorununukiler kadar başarılı olmadı.

1688 kışı sırasında, Azimet Giray kumandasındaki kırk bin Tatar askeri Volhynie'yi tahribetmiş, her yeri kan ve ateş içinde bırakmıştı. Sântomir ve prens Czartorinski halkını katletmişler ve Camieniec kalesine takviye birlikleri vermişlerdi, yıkıcı hareketlerini Bar ve Lemberg sûrlarına kadar sürdürmüşlerdi. Müteakib baharın başlangıcında Camieniec'i ihtiyaçları bakımından takviye etmek üzere Czekora yakınında Dniester'i geçen Tatarlar Sireth üzerinde Polonyalıları mağlubiyete uğrattılar. Kazaklar kendi içlerinden bölünmüşlerdi ve Tamow'da bir isyan patlak vermek üzereydi; Tatarlar müteakib sonbaharda Kaniow ye Czerkass bölgelerine baskın yapmak, Ros ve Asman nehirleri arasındaki memleketi tahrib etmek için bu kaynaşmadan yararlandılar. General Galitzin birkaç ayrı Tatar birliğini yendi ve bir miktar da esir aldı, fakat Perekop üzerine ilerleyince dumanı tüten yıkıntılardan başka bir şey bulamadı; Kırım ordu birlikleri çekilirlerken steplerin kurumuş otlarını ateşlemişlerdi. Onları kendi sınırları içinde tutmak maksadıyla Şamara ve Dinyester'in birleştikleri noktaya bir kuvvet gönderdi. Diğer taraftan, Dalmaçya'da zaferler kazanan Venedik ordusuna, Yunanistan'da zafer yüzünü bile göstermiyordu. Üsküdar Paşasının Venedikliler tarafından ayaklandırılan Acroceraunie dağlarındaki halkı ortadan kaldırma ve Herzegovine Paşasının Cornaro tarafından alınan Dernis ve Opus kalelerini almak için giriştikleri teşebbüsler netice vermedi

Önceki seferlerde Venedik, Navarin, Modon, Argos ve Napoli di Romania'dan ikisini ele geçirmişti. Osmanlı Paşasının general Koenigsmark tarafından tam bir yenilgiye uğratılmasından, Patras ve Castelnuevo'nün düşmesinden ve Serdârın Mora'dan atılmasından sonra, Venedik cumhuriyeti silahlan eski İsparta ve Atina'da bulunan Türklere çevirmişti. Muhasaranın başlamasından altı gün sonra Atina alevler içinde ve harabe halindeydi. Morosini Osmanlı devletine karşı Türk birliklerini ayaklandırmak ve kargaşalıktan yararlanarak Selanik ve Kandiye'yi ele geçirmek için çalışmıştı. Fakat, Negrepont hücumunda prens de Wurtemberg ve* prens de Bruns-wic Harcourt'un yaralanmalarıyla başarısızlığa uğraması gibi, bu teşebbüsü de neticesiz kaldı ³⁵⁷. Yüz gün süren bir muhasara sırasında Morosini ordusunun üçte birinin veba tarafından kemirilmesine şahit oldu; hayatlarını kaybedenler arasında cesur kont Koenigsmark da vardı. Morsini'nin en seçkin birlikleri Osmanlı kale muhafızlarının ümitsiz darbeleri altında canlarından olup saf dışı kaldılar ve Venedikli general Morsini, Malvoisie'ye gitmek üzere gemiye binip uzaklaşmak zorunda kaldı.

Sultan, Belgrad'ın geri alındığı haberini Hafsa'da bulunduğu sırada aldı ve derhal Edirne'ye gidip baharda ordusunun başına geçmeye karar verdi. İstanbul'dan babasının Viyana seferindeki çıkışı gibi fazlasiyle hayra yorulmayacak şartlar altında çıktı. Zira namazdan sonra Fâtih Camiinden çıkıp atına bindiği sırada sarığı başından ayrılmıştı ³⁵⁸. Dârül-Cihâd, kutsal savaş ocağı adıyla anılan Belgrad'ın kaybedilmesinin Müslümanlar arasında uyandırdığı hoşnutsuzluk, Negrepont'un kurtarılmasıyla bir dereceye kadar yatıştı. Kapdan-ı Derya Mısırlı-zâde İbrahim Paşa Negrepont'u yeniden inşa etmek, düşman ateşiyle yıkılan tahkimatı yeniden yapmak görevim yerine getirdikten sonra Çanakkale'ye dönmüştü. Divân-ı Hümâyûn hemen kendisine geri dönmek ve N6gepont Paşası İbrahim'le işbirliği hâlinde adanın savunmasını kollamak emrini gönderdi.

Asilere karşı alınan tedbirler

Kısa bir zaman sonra, Kızlar ağası Mustafa Ağa'nın müdahalesiyle Kapdan-ı Deryalık makamı Kalayhkoz Ahmed Paşa'ya verildi (29 Eylül 1688 -

³⁵⁶ Pipperi, Cucci, Bellopauliji, Nisikhl, Probgnani ve Bougnani. Bizozeri, 8. 344.

³⁵⁷ Cantemir, s. 352. R&şld, I, f. 146, her zamanki mübalağasıyla muhasara altındakilerin kaybını yirmi bin askere çıkarıyor.

³⁵⁸ Gli casco ü surbando della testa colli Pennachi, da tutti İterpretato per nefasto. Rölasyon, di Const. Cod. 886. s. 1026. Maggio 1688.

6 Rebi'ülevvel 1100). Bu sırada toplanan büyük harb meclisinde ordunun kayıplarını telâfi etmek ve onu yeniden sefere çıkabilecek duruma getirmek için olağanüstü vergiler (avâ-riz) alınmasına karar verildi; bu olağanüstü vergilere payitaht halkı mecbur tutuluyordu. Payitahtta dört erkek üyesi bulunan bir ailenin üç erkeği alınacaktı. Sultan, bu kararın uygulanmasıyla Sadâret Kaymakamı Ömer Paşa'yı, eski Defterdar Rüstem'i, kubbe veziri Kılıç Ali Paşa'yı bu mükellefiyetin uygulanmasını kollamakla görevlendirdi. İstanbul ve Galata Kadıları ile Sultan Selim Camii vaizi ve Şeyh Osman Efendi de yardımcı olacaktı. Kapucu-başı Hasan Ağa vergilendirme işinin yürütülmesi hususunda hızlandırma emri getirdiğinden Kaymakam Paşa şehrin ileri gelen resmî görevlilerini hemen Sinan Paşa köşkünde topladı. Şehir sakinleri bir ailenin üç askeri tamamıyla donatmasını mecburî kılan tedbirin sertliğinden büyük ölçüde şikâyetçi oldular ve iki askerin donatım karşılığını ödemek teklifinde bulundular. İstekleri kabul edildi ve derhal yeni verginin tahsili yoluna gidildi. Kılıç Ali Paşa'nın bu vergi işini yalnız başına üzerine almamış olmasına kızan Sadâret Kaymakamı Ömer Paşa ona iftirada bulundu ve Bursa'ya sürülmesine sebep oldu.

Birkaç günlüğüne Selimiye Camii vaizini de işden uzaklaştırdı, bu işi idare etmekte İstanbul Kadısıyla yalnız kaldı. Kadı bir süre sonra Mitylene'e sürülmek suretiyle Kaymakam Paşa ile anlaşmazlığa düşmenin cezasını ödedi; İstanbul Kadılığı makamı Mekke'den getirtilen Mustafa Efendi'ye verildi. Eski Yeniçeri ağası büyücü Yusuf ve bu ocağın Paşalarından Gül Ömer son başkaldırmalarının teşvikçilerinden olarak payitahttan uzaklaştırılmışlardı. Mekke'de hac farızasını yerine getirdikten sonra, biri Cidde'de, ikincisi Beykoz yakınında bir kır evinde olmak üzere idam edildiler. Onlarla birlikte, son Yeniçeri başkaldırmasına katıldıkları suçlarnasiy-le birçok masum canlarından oldular. Gerçekte bunlar, Koçi Mah-mud Ağa'nın özel kinine kurban gittiler. İmparatorluğun kuvvetlerini giriştikleri teşebbüslerle felçli hâle getiren âsiler arasında en korkunçlarından biri Serasker Yeğen Osman'dı. Anadolu'daki To-ridilerle kurduğu casusluk şebekesiyle memleketin iç huzurunu sınırdaki düşmandan daha az tehdit etmiyordu. Yeni seferin plânını kararlaştırmak ve Yeğen Osman'ı itaat altına almak için Sultan Kırım Hanını Edirne'ye çağırdı. Selim Giray, Vezir-i âzam tarafından, Edirne'ye komşu bir kasaba olan Gül Baha'da olağanüstü bir muâ-' mele ile karşılanarak huzura kabul edildi. Vezir-i âzam'ın sarayında toplanan Kırım Ham, Şeyhülislâm, Anadolu ve Rumeli Kadias-keri, şehzadelerin hocası ve birliklerin ağalan, meclis hâlinde top-

landılar ve her Şeyden  nce, YeĒen Osman Paşa ile anlaşma hâlinde Anadolu'da kudretini yaygınlaŐtıran ve kıtlık zoruyla Toridileri elinin altına alan Gedük Mehmed Paşa'nın ortadan kaldırılmasında düşünce birliĒine vardılar.

Sultan tarafından verilen bir fetva ile ³⁵⁹ Anadolu valilerine âsilerin üzerine yürümeye hazır olmaları enirini verdi; aynı zamanda Çanakkale'deki hisar kumandanlarına hisarlarını dikkatle korumaları emri ulaştırıldı. Kceab d ve Gelibolu bölgelerine  si Toridi-lerle YeĒen Osman Paşa arasındaki haberleŐmeleri ele geçirmeleri

emredildi.   huzurun kurulması bakımından alınması zarurî görülen bir diĒer tedbir de, müsaade edilmeden h r olarak oluŐturulmuŐ birliklerin, sarıca ve segbanlann (yâni atlı ve avcı birlikleri) ³⁶⁰ laĒvedilmesi oldu. Muntazam birlikler Yeniçeriler ve Paşaların beraberlerinde bulundurmak âdet hâline gelmiş gayri muntazam askerî birlikler (Levendler) den başka kimlikleri meçhul bir kalabalık, sert eŐme, sanca ve segban rütbeleri altında toplanmıŐlardı; bunlar kervanları soyuyor ve yol kesiyorlardı. Bu kanun dışı davranıŐlara son vermeleri için bütün Paşalara emir gönderildi. Bu çeşitli birlikleri kaldıracaklar ve ancak gönüllüleri, delileri, azeb ve beŐlileri hizmete alacaklardı. Bu birlikleri ötekilerden ayırd etmek için, san ve kırmızı renkte bayraklar taŐıyacaklardı.

Gedük' n Ve Osman Paşa'nen  l m 

Bu arada, Toridilerden biri olan eski  orum beĒi, Üsküdar tarafındaki Kartal'a kadar sokuldu. İstanbul Kaymakamı Ömer Paşa Bulgurlu tepelerinden üzerine bir Yeniçeri birliĒi göndererek karşı  ıktı. Eski  orum beĒinin müzakerelerde bulunmak üzere g nderdiĒi    subayın baŐlan kesildi. CiridoĒlu, YeĒen Osman Paşa'nın müttefiki olan Gedük Mehmed Paşa'nın kuvvetleri üzerine çekildi. Gedük Mehmed Paşa Nicomedie tarafından geçerek ilerledi. Gelibolu  zerine yürüyüşünü durdurmak için Mihali  k halkı köprüyü yıkmıŐtı; böylece onu Bozacı  zerine yönelmeye zorladılar. Anadolu müfettişi Hüseyin Paşa acele topladıĒı birliklerle TavŐanlı'da ordugâhını kurdu; Hüseyin Paşa'nın alelacele harekete ge irdiĒi askerler âsiler tarafından aldatılarak Gedük Mehmed Paşa'nın saflarına

³⁵⁹ Sultan'ın (fetva) vermesi bahis konusu deftikiir. Bu Şeyhülislâm'a ait bir tasarruftur ( .N.).

³⁶⁰ Li Seimeni (Segban) d'Anato ia sono a cavallo con cudto schioppo come carabina, e L'Europet sono a piedi con schtoppi longhi (rifile-meu). Rölasyon di Costantinopoli, Cod. 884, s. 515.

geçmeleri sağlandı. Gedük bu durumdan yararlanarak Osmanlılara saldırdı; onları mağlup ederek Paşalarını, kâhyalarını ve Divân Efendilerini öldürdü. Hüseyin Paşa'nın yerine Anadolu müfettişliğine atanan Belgrad eski Valisi Ahmed Paşa, Yekdili ve Atmaca Türkmenleriyle birlikte Gedük Mehmed Paşa'nın üzerine gitmek emrini aldı.

Ahmed Paşa, Gedükle İshaklu yakınındaki Turgud'da karşılaştı ve onu kanlı bir mağlubiyete uğrattı. Gedük Mehmed Paşa kaçmaya teşebbüs etti ve kendisini takibeden Ahmed Paşa'nın eline geçerek başı kesildi; kesik başı İstanbul'a gönderildi. Aynı âkibet kısa bir zaman sonra Yeğen Osman Paşa'nın yakasına yapıştı. Bu âsi şef, Sofya sûrları dışında içinde on bin Sarıca ve Segbanın yaşadığı büyük bir bina yaptırmış, böylece ordugâhını merkezileştirmişti. Receb Paşa'nın üzerine doğru geldiğini öğrenince Arnavutluğa atladı ve İpek'de yerleşti. Yeğen Osman Paşa, Mahmud Beğzâde tarafından mağlubiyete uğratıldı, sonra vaadlerde bulunularak aldatıldı ve otuz seyidiyle ³⁶¹ birlikte öldürüldü; başları Bâb-ı Âli eşliğinde teşhir edildi.

Onbirinci Hicrî asrın bu son yılında, Osmanlı yıllıklarında millî biyografi yazarlarının kendilerine şair veya muharrir unvanı verdikleri on iki şahsın ölümleri bildirilmektedir ³⁶². Bunların arasında en seçkin olanı, yazdığı şiirlerden ziyade Ferhengi Şuurî adlı ve içinde yirmi beş bin yüz elli Farsça kelimenin izâhiyle en tanınmış Acem şairlerinin eserlerinden seçilmiş yirmi iki bin dört yüz elli müstakil mısra bulunan Farsça lûgatiyle şöhret yapmış Şuurî'dir. Hayatının on iki yılını bu esere vermiş, ölümünden altı yıl önce bitirmişti. Şuurî, ayrıca, Acem mutasavvıf şâiri Attar'ın Pendnâme (öğüt kitabı)'ye bir şerh ve Taadili Emzice (mizaçların düzeltilmesi) adlı bir tıbb kitabı yazdı. Vesletî, Vezir-i âzam Kara Mustafa Paşa'nın destan şairi ve burada adını geçirmeye değer. Bu şair, destanının kahramanı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı Ceh-reyn'e karşı tertiplemediği seferde beş bin müstakil kıta içinde destanlaştırmıştır. Semendre sancakbeğliğine atanan bu şair, kaabiliye-tine yaraşan bir sonu buldu ve bir başka millî şairin mısralarıyla: «yumuşak şahadet şerbetini içti ve cennetin çiçekli bahçelerinde oturdu ³⁶³».

³⁶¹ Hz. Peygambere akrabalık bağları bulunanlar için kullanılan bu deyim, burada Yeğen'in yakın adamları için kullanılıyor (Ç.N.).

³⁶² Safai'de Tecelli, 48. biog; Zikri, 91. biog; Sururî, 156. biog; Şuurî 187. biog; İffetî, 201. biog; İdî, 263. biog; Faiz, 101. biog; Feyzi, 302. biog; Niyazi, 410. biog; Senini, 92. biog; Vasletî, 445. biog; 1098'da (1687), 1102'de (1600), 1110 (1699)'da ölen üç Feyzi daha vardı.

³⁶³ Suphanuşî, Camî Şehâdet ve Hiramânı Ravzai Cennet. Safai. Şairler Biyografisi, no. 445. (Almanca verilen

Harb gürültüsünden baş alarak bu on iki şairin mezarı yanında bir ân dinlenmemize ve büyük Köprülü Ahmed Paşa'nın Ölümünden itibaren bu dönemin sonuna kadar parlamış olan meşhur adamların adlarını hatırlatmamıza izin verilsin. Safayi Köprülü Ahmed Paşa'nın ³⁶⁴ ölümünün takibettiği on iki yıl içindeki otuz altı şair arasına girmediği gibi. müteakib on iki yıl içindeki otuz şair arasına da girmez ³⁶⁵ Hicri on birinci asrın son yılında ölen diğer on iki şair de bu rakama ilâve edildiği takdirde, yirmi beş yıllık bir dönem içinde seksen dört şairle karşılaşılacaktır. Fakat, anılmaya değer bu yazarlardan pekaz eser kalmıştır. Hasan Efendi ³⁶⁶, Saadi ³⁶⁷, Nâim ³⁶⁸ ve Nazmi ³⁶⁹'nin eseri tasavvu-fî şiirlerdir. Mesnevî'yi örnek almak suretiyle yazılmışlardır. Fami hukukî bir eser olan Farâiz'in üç bin kıtasını tercüme etti. Umîdî tıbbî eser Keşfi-beyan'ın mütercimidir; ayrıca yirmi not defteri ve Mecâlis-i Evliyâ'yı yazdı. Asım Kaf-zâde'nin romantik şiir türündeki eseri Leylâ ve Mecnun'u devam ettirdiği gibi, aynı yazardan Şâi-râne Şiirleri de devam ettirdi; bu sonuncu eser İzzeti tarafından tamamlandı. Kefeni, bir hiciv kitabı olan Şâirlerin Hâtıraları'nı yayınladı. Asım, Kâşif ve Hafız hat

dipnot isimlerini Osmanlıca oku-nuşlariyle veriyoruz Ç.N.).

³⁶⁴ Vezir-i âzam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa 30 Ekim 1676'da öldü; buna göre sıralanan liste hicrî 1088 yılıyla (1677) başlıyor demektir. Bu yıl içinde ölenler Hasan Efendi, Safaî'nin hal tercümelerinde 63.; Kefeni, 340.; Mezakî, 367.; Vahid, 452.; 1089 (1678) yılında ölenler; Nisbetî, 404.; Mahvî, 368.; Cezmî, Salim'in hal tercümesi eserinde s. 32.; 1098 yılında ölenler (1698); Medhi, Safaî'nin hal tercümelerinde; Muhtarî, 370.; Nazmî, 405.; Naatî, 406.; 1091'de (1680) ölenler; Kaimî, 332.; 1092'de (1681) ölenler; Saida, 150.; İzzetî, 259.; 1094'de (1682) ölenler; Zekî, 136.; Nasibi, 408.; Vecdî, 442.; 1095'de (1683) ölenler; Hamdî, 68.; Danişî, 86.; Rifatî, 102.; Adenî 260.; Meşrebi, 371.; Himmî, 467.; Tâib, 47.; 1096'da (1684) ölenler; Râşid, 103.; Sâmî, 151.; 1097'de (1685) ölenler; Şâ-ıkirî, 90.; Samî, 152.; 1098'de (1686) ölenler; Kaailî, 79.; Dürri, 88.; Sâri, 135.; Said, 154.; Kelim, 34.; 1099'da (1687) ölenler; Hafız, 64.; Siyahi, 155.; Aklî, 264. sayfalar.

³⁶⁵ Hicri on ikinci yılın ilk on iki yılında aşağıdaki otuz altı şair öldü: 1101 (1689) yılında ölenler, 1 — Suphî, Safaî'nin hal tercümeleri eserinde, s. 212; 2 — 1102 yılında (1690), Sükûnî, s. 157; 3 — Abdi, s. 267; 4 — Faîslî, s. 309; 1103'de (1691) ölenler, 5 — Cezmî, s. 58; 6 — İzzet, s. 275; 7 — Fâizî, Şeyhülislâm, s. 305; 1104'de (1692) ölenler, 8 — Azîm, s. 274; 9 — Sahhatî, 215; 1105'de (1693) ölenler, 10 — Enis, s. 15; 11 — Hafız, s. 65; 12 — Seyyid Hüseyin, 158; 13 — Sadî, s. 159; 14 — Famî, s. 306; 1106'da (1694) ölenler, 15 — Ümidî, s. 14; 16 — Hamdî, s. 69; 17 — Fasihî, s. 310; 18 — Nazîf, s. 415; 19 — Naim, s. 414; 20 — Nazım, s. 420; 1107'de (1695) ölenler, 21 — Hüseyin Can, s. 72; 22 — Fethî, s. 307; 23 — Nazım, s. 415; 24 — Wali (Veli olabilir), s. 446; 25 — Yakîn, s. 477; 1108'de (1696) ölenler, 26 — Nizamî, s. 416; 27 — Subhî, Saffî'nin hal tercümelerinde s. 192; 1109*-da (1697) ölenler, 28 — Resmî, s. 120; 29 — Ghousî (Gav-sî olabilir), s. 285; 30 — Sabit, s. 52; 1110'da (1698) ölenler, 31 — Eminî, s. Safaî'de 13; 32 — Resâ, s. 108; 33 — Râşih, s. 111, 34 — Fethî, s. 308; 35 — Fasih, s. 311; 36 — Kâşif, s. 342; 37 — Manevî, s. 378 38 — Nasuhi, s. 417; 39 — Cudî, Salim'de s. 54; 40 — Resmî, Salim'de s. 110; 41 — Rıfkî, Salim'de s. 222; 42 — Şerf (Şeref olabilir), Salim'de s. 160; 1111'de (1699) ölenler, 43 — Bir diğer Rıfkî, Safaî'de s. 107; 44 — Sırrî, s. 160; 1112'de (1700) ölenler, 45 — Esad, s. 24; 46 — Bahrî, s. 39; 47 — Mak-dum, s. 574; 48 — Nasmi (Nesimî olabilir), s. 418).

³⁶⁶ Mecalisi Sinanî (Joseph'in meclisleri) Sinan Josoph'in müteradifidir. (Hammer'in ileri sürdüğü bu eş mAnAlık hali araştırılmalı Ç.N.).

³⁶⁷ Camî kitinOmâ (dünyalar yaratan cam).

³⁶⁸ Gülzarî naaim.

³⁶⁹ Hediye-tül-ihvan ve Miyanü-tarikat (Kardeşler için hediyeler ve tari-katin mihek taşı).

ustaları ve Hafız Post besteci olarak dikkati çekmektedirler. Valî Mevlîd'i ³⁷⁰, Sabit Mirac'ı Pey-gamber'e saygı ile şiirleştirdiler ³⁷¹. Hamdi ve Mehdi Şahnâme'den hikâyeler anlattılar ³⁷².

Bu eserlerin adlarını bilmek Avrupalı okuyucu için az alâka çekici de olsa, yazarlarının adlarını geçirmek zarureti vardı; yalnız bu isimler değer olarak dikkatleri üzerlerine çekmektedirler. Bunların arasına, çağdaş olayların çoğunun görgü şahidi olan ve çoğu zaman bize rehberlik etmiş olan tarihçi Abdi'yi de alabiliriz.

Sadâret Kaymakamlığı unvanını kaybettikten sonra vali olarak Basra valiliğine atanmak suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı; Can-die Paşası olarak ve adalet aşkı sebebiyle her iki vilâyet halkı tarafından tapma derecesinde sevilirken öldü (1690 - 1102). Kendisiyle alâkalı olarak aşağıdaki fıkrayı anlatırlar: Bir gün Basra'da bir adama bir mendil hediye etmişti; bu adamın karısı doğum sancısı çekmeye başlar ve ızdırabı içinde Abdi Paşa gibi adaletli ve insancıl bir valinin hediyesinin kurtuluşunu kolaylaştıracağını hayâl eder; mendili göğsünün üzerine koyar ve son derece rahat bir doğum yapar. O zamandan beri Abdi Paşa'nın mendili Basra kadınları arasında mucizeli bir şöhret kazandı ve mendil hâmile kadınlar arasında, çok büyük bir saygıyla dolaştırıldı.

Barış Teklifleri

Altı savaş yılı akıp gitti; uzun aksi tesadüfler ve ayaklanmalar hazineyi tamtakır hâle getirmişti: Ne ordu, ne sivil idare, kendi saflarında bir tek olsun güvenilir adam bulamaz duruma düşmüştü. Bu bakımdan Bâb-ı Âli barışı hararetle arzuluyordu. Bu temayül, Bâb-ı Âli'ye kesin bir çözüm bulunabileceği telkinlerini eksik etmeyen Hollanda sefirinin teşvikiyle Viyana'ya muhteşem bir elçilik heyeti gönderme kararma kadar gelişti. Bu teşebbüsün gerçek hedefi, Avrupa'nın diğer devletlerinin de hazır bulundukları bir sırada, Avusturya'ya, Sultan Süleyman tahta çıkışım resmen bildirmek vesilesi altında gizlenmişti. Gerçekte, Hollanda, İstanbul'da bulunan elçisi Collier vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye tebrik mektuplarını bildirmişti; Fransa, M. de Girardin vasıtasıyla, İngiltere elçilikte Lord Chando'nun yerine gelen şövalye Truball vasıtasıyla Osmanlı hükümeti

³⁷⁰ Mevlüd.

³⁷¹ Miraciye. Safal, bio«rafi. 206.

³⁷² Şahnanehuvan.

nezdinde cülus tebriği teşrifatını yerine getirmişlerdi.

Transilvanya İle Anlaşma

Osmanlı elçilik heyetinin Viyana'ya gelmesinden önce Transil-vanya'yı Sultan'ın hâkimiyeti altına sokmak için yapılan diplomatik görüşmeler üzerinde duracağız. Apafy, durumunun iyi olmadığını Vezir-i âzam Süleyman Paşa'ya boşuna bildirdi; hiçbir yardım alamadı ³⁷³. Toekoeli'nin ajanı Georges Horvath Türkleri aslı esası olmayan ümitlerle aldatmaya çalıştı. Transilvanya, uzun zamandan beri kendisine kabul ettirilmiş olan yirmi bin ekü tutarındaki muazzam vergisini ödeyemeyecek durumda bulunuyordu; Jean Sa-rosi, Apafy'nin elçisi olarak bu verginin azaltılmasını müzakere etmekle görevlendirildi ve Transilvanya devletlerinin üç murahhasiy-le çalışmak imkânını elde etmeye çalıştı. Vezir-i âzam Siyavuş Paşa onlarla yedi maddelik bir anlaşma imzaladı ³⁷⁴. (7 Aralık 1687 -1 Safer 1099). Bu anlaşma gereğince, Transilvanya, ülkeyi Almanlara karşı müdafaa etmek için genel bir asker toplama hareketine girişecekti; diğer taraftan seksen bin ekü tutan verginin memleketten çıkmamasına ve müddeti ne olursa olsun savaş masraflarına karşılık tutulması uygun görüldü. Bununla beraber, Apafy, eski gelenekleri ihlâl etmemek için, müteakib yıl, Osmanlı hükümrânlığını tanıdığının delili olarak Sultana hediyeler takdim etmekle görevli bir elçilik heyeti göndereceğini Bâb-ı Âli'ye bildirdi. Türk ordusu Paşaları Transilvanya generalleri ile anlaşma hususuna dikkat göstererek hareket edeceklerdi; Divan, prensi tam güvenle şerefledi-recekti. Transilvanya'yı terketmek ve Türkiye'ye gelmek isteyenlerin tasavvurlarına kimse engel çıkarmayacaktı; nihayet, vergi miktarında tenzilâta gidilmesi talebi düşünülecekti. Siyavuş Paşa'nın halefi Süleyman Paşa Vezir-i âzamlık makamına gelince kendisinin bu makama getirildiğini haber vermek ve barış görüşmelerinin devamı için Margrave de Bade'a hemen yazı yazdı ³⁷⁵.

Barut deposunun infilâkine bağladığı Budin'in alınışından sonraki tekliflerini yeniledi ve tam yetkili bir müzakerecinin gönderilmesini istedi

³⁷³ Quaecumque Nobis hactenu per milites Caesarianos evenerunt per Oratorem et ablegatos nostros Eic. Vesira illustrissimo viro Serdario per iteratas informatiours innotuero, lam vero sars nostra co devenit misera. ut iadem magno cum furorc Cibunua obsklucrtt. 11 Tem. 1688.

³⁷⁴ Tarihçilere meçhul kalan bu anlaşma İnscham'da bulunmaktadır, no. 6; 10 Kasım tarihli üç elçi ile aTnirAii vesika 8 numaradadır. Vezir-i azam'a ait olanın numarası 7 ve tarihi 10 Aralıktır.

³⁷⁵ Litterae Veziri ad March. Bad. de interpretation Alex. Maurocordati. Mehmed Çavuş Caraffa Üe müzakerelerde bulunmakla görevlendirilmişlerdi.

³⁷⁶. Belgrad tarihli ve Mehmed Ağa tarafından Avusturya ordugâhına götürülen mektubunda Vezir-i âzam Siyavuş Paşa, müttefiklerden barışı ihlâl etmenin sebep olduğu zararların hükümeti tarafından tazmininin istendiğini bildirmişti. Mehmed Ağa, Ca-raff ile yaptığı görüşmelerde, Toekoeli'nin suçlu olarak iadesi teklifinde bulundu, fakat Caraffa, hükümetinin Toekoeli konusunda bir endişesi olmadığı cevabım verdi. Daha sonra, Vezir-i âzam Margra-ve*a yazdığı mektupta, murahasının Avusturya ordugâhında tutuklu bulundurulmasından şikâyet etti. Bu mektuba, Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra Vezir-i âzam İbrahim Paşa'nın öfkesinden güçlüğüle kurtulan ve bütün mallarına elkonulan Maurocordato'nun bir tercümesi eklenmişti. Maurocordato Vezir-i âzam Süleyman Paşa döneminde tercümanlık görevine iade edilmiş ve ruhanî reislerin zararına yeniden servet sahibi olmuştu ve tercümanlık gelirlerinden de yararlanmaktan geri kalmamıştı ³⁷⁷. Nihayet, İmparatorluk ordusu Balgrad üzerine yöneldiği sırada, Vezir-i âzam İsmail Paşa büyük elçiliği hareket ettirdi. Muhasaranın onuncu günü, Hristi-yan ordugâhına Nissa'dan bir çavuş geldi ve Yeğen Osman Paşa'dan Bavyera elektörüne bir mektup getirdi.

Zülfikar Ve Maurocordato'nun Viyana Elçiliği

Yeğen Osman Paşa bu mektubunda Bâb-ı Âli'nin gönderdiği elçiler için geçiş izni verilmesini istiyordu. Bu elçiler Zülfikar Efendi ile Maurocordato idi. Belgrad'ın alınmasının (8 Eylül 1688), Szi-geht'in yıldönümüne rastlayan ertesi günü, Osmanlı elçiler heyeti Avusturya İmparatorluk ordugâhına vardı. O sırada kalenin topları gümbürdüyordu ve Ordular şerefine Te Deum ilâhisi söylenmişti. Elektörün genel karargâhı, Sultan Mehmed'in Viyana'nın teslim olmasını uzun zaman, fakat boğ yere beklediği (zevk evi)nde kurulmuştu. Bir saat süren bir bekleyişten sonra, Bâb-ı Âli'nin elçileri elektör'ün huzuruna kabul edildi. Elçiler olarak Sultan Süleyman'ın tahta çıkışını imparatora bildirmekle görevlendirilmiş olduklarını bildirdiler. Viyana'ya gitmeleri için kendilerine bütün kolaylıklar gösterildi. Elektör'ün masasına kabul edildiler, elektör onlara sol tarafında yer gösterdi, sağ tarafına dük de Mantou*yu yerleştirdi; hazır bulunan mareşal ve generaller

³⁷⁶ Sultan Süleyman'ın S.A.'ya mektubu.

³⁷⁷ Rapor 1686 <Cod. 884, s. 523>: Maurocordato yeni ruhani reis Denis'-den iki yüz kese ve Avusturya tercümanı Yahudi Yanaki'den on kese para almıştı.

arasında prens Charles Phi-lippe ve prens Montecuccoli göze çarpıyordu. Zülfikar Efendi, elek-t re şunları söyledi: «İmparatorun ancak genç generalleri var; bu sebeble tehlikelere gülerek karşı çıkıyor ve ya lanmıyorlar.» Zülfikar Efendi'nin anlattığına göre geçen yıl, Mohaç savaşında, Harsan da ının eteğinde elektör cins bir ata biniyor ve Maximilian, ilk önce kaçacak olanlara dikkat edilmesini bildiriyordu.

Toplantı, İmparatorun, silahların başarısının, Sultan'ın, elekt r n, d k de Mantou'nun, elçinin ve bütün ordunun şerefine kadeh kaldırıp içtikten sonra da ıldı. Ertesi gün Zülfikar Efendi yoluna devam etti. Türk elçisi önce Viyana'ya giremedi; kont Nadasdy'nin Pottendorf daki  atosuna yerleştirildi. Buradan payitahta    fersahlık bir mesafe vardı ve İmparatorun  zel müsaadesi olmadan hiç kimse Viyana'ya giremiyordu. Sözlü ve yazılı müzâkereler Türk murahhaslan ve kont Caraffa arasında dört ay sürdü; zira Türk elçileri Sultan'ın ve Vezir-i  zam'ın mektuplarını İmparatorunkinden başka ellere vermeyi ısrarla reddediyorlardı. Gizli te rifat senedini imzaladıklarında, bu suretle kendilerini üç kere diz çökmek ve İmparatorun mantosunu öpmek mecburiyeti içine soktuklarını biliyorlardı. Pottendorf dan hareket ettiler ve ertesı gün Viyana'ya girdiler (8  ubat 1689). Maurocordato, Hristiyan olması dolayısıyla, İmparatorun karşısına kalpa ını eline alarak ba ı açık çıkmak zorunda kaldı. Zülfikar Efendi, İmparatorun huzuruna be  Türkten oluşan maiyyetiyle alındı; Maurocordato'nun ise dört rumun oluşturduğu bir maiyyeti vardı. Bunların arasında damadı Chrisoscolo, An-tonio Kremaki'nin ye eni, k  bi Constantin Giovanichi ve Venedikli tercüman Thomas Tarsia bulunuyordu. İmparatorun tercümanı Lachewitz Türk elçisinin söylediği nutku Almancaya çevirdi ve Türkçeye çevirmekle görevli olduğu cevap İmparator adına, Başbakan ve Yardımcısının yokluğunda devlet birinci danışmanı tarafından verildi. Lachewitz, bu vesileyle Mamucca della Torre'ye ve saray tercümanı Meninski'yi tercih edilmişti. Bu tercihin özel bir teveccühle olduğu kadar siyasî bir sebeble de alâkası olabilirdi. Çünkü Mamucca'nın karısı ve çocukları o sırada İstanbul'da bulunuyorlardı. Meninski ise Venedikli tercüman Tarsia'nın damadı idi.

Viyana'da Konferans

Türk elçilik heyetiyle ilk oturum, üç ay geciktirilmiş, buna da Polonya ve Venedik Cumhuriyetinin Viyana'daki elçilerine gerekli talimatı

göndermekteki ağır davranışları ve tereddütleri sebep olmuştu, zira, müttefiklerin imzalamış oldukları anlaşmanın bir maddesi, ittifakın üyelerinden birinin ayrıca görüşmelerde bulunamayacağını veya bir anlaşma yapamayacağını bildiriyordu. Bununla beraber, teşrifat meselelerinin görüldüğü müzâkereler sadece basit bir vesileden ibaretti. Uzun müzâkerelerden sonra teşrifat aşağıdaki şekilde düzenlenmişti: Elçiler, girişte, toplantı salonunun ortasında ve nihayet tahtın önünde olmak üzere üç kere eğileceklerdi; sonra İmparatorun mantosunu öpecekler, itimâd mektublarını tahtın yanına yerleştirilen bir masanın üzerine bırakacaklar, yüzlerini İmparatora dönük tutarak geri çekilecekler ve çıkarken üç kere eğileceklerdi. Elçiler heyetinin yürüyüş ve kısa nutuklarında dikkat edilecek hususlar da karara bağlanmıştı. Bunların peşinden başka güçlükler ortaya çıktı: Gönderilen iki murahhas elçi mi, yoksa maşlahatgüzâr mı sayılacaklardı; zira, itimâd mektuplarında ancak müzakereci oldukları belirtilmiş ve tam yetkili olduklarına dâir herhangi bir kayıd konulmamıştı. Bunlara elçi muamelesi yapılmasına karar verildi.

Kabulden iki gün sonra (10 Şubat), Osmanlı elçilik heyeti ilk konferansta hazır bulundu. Kutsal İttifak'ın tam yetkili altı temsilcisi boyu eninden uzun ve kırmızı kadife örtülü bir masanın etrafında şu düzende oturmuşlardı: Avusturya İmparatorluğu tam yetkili temsilcileri kont Kinsky, kont Statman, kont Starhamberg ve kont Caraffa, Venedik ve Polonya elçileri Cornaro ve Raczynski Masanın baş tarafında iki Avusturya sekreteri Weber ve Werdenberg ve onların karşısında iki Venedik sekreteri. Türk elçileri masanın biraz uzağında kadife kaplı taburelere oturmuşlardı ve oyla karara katılamıyorlar, oylarını yalnız istişârî oy kullanabiliyorlardı. Sekreterler arkalarında ayakta duruyorlardı. İmparatorun birinci tercümanı Lachewitz Süleyman Efendi'nin yanında yer almıştı. Polonya elçisi, hükümetinden Türkler tarafından yapılan teklifleri dinlemek, fakat hiçbir hususta karar vermemek yolunda talimat almıştı. Bu sebeble, hükümetinin göndereceği tam yetkili murahhasları beklerken, konferansa ancak dinleyici olarak katılabiliyordu. Konferansta genellikle üzerinde duruluyordu ve hangi elçiliğin celsenin açılışını yapacağını tâyni meselesi de uzun uzun tartışıldı. Sonunda bu meselenin ertelenmesine karar verildi.

Zülfikar Efendi ve Maurocordato, celsenin açış teşebbüsünün müttefiklere ait olduğunu iddia ediyorlardı, onlara bu yolda kesin bir kaide konulamayacağı cevabı verildi. Türk elçilerinin beraberlerinde biri Sultan'ın, diğeri. Vezir-i âzam'ın olmak üzere iki mektup vardı. Bunlardan birincisinde

onlara hasım tarafın tekliflerini dinlemeleri bildiriliyordu; fakat mektuplardan ne biri, ne öteki elçilere görüşmeleri neticeye bağlamak yetkisi vermemekteydi. Tekliflerin madde madde değil, aynı zamanda ileri sürülmesinin uygun olacağı görüşünde birleşildi. Osmanlılar, bu kaidenin gelecek celsede düşünüleceği vaadinde bulundular. Ayrılrılarken, Zülfikar Efendi, sakalını işaret ederek bunun devlet hizmetinde uzadığım söyledi. Avusturya murahhası kont Kinsky, kendisine bu kadar uzun bir sakal gösterebileceği cevabını verdi.

12 Şubat tarihli celsede Türkler, birçok memleket ve kalenin, gelecek barışın teminâtı olarak, geri verilmesini istemekle tekliflerini açıklamaya başladılar. Avusturya murahhasları toprak ve kale geri vermek bir yana, kendilerinin tarziye ve tazminat isteme durumunda oldukları cevabını verdiler. Zülfikar Efendi: İmparator, diğer fetihlerini muhafaza edebilir, yeter ki Transilvanya'yı geri versin, diyordu. Peşinden, Polonya elçisinin ancak tekliflerini dinlemek yetkisi bulunduğu şikâyet ederek, özel bir anlaşma yapmanın uygun olaoğında ısrar etti. İmparatorun, Polonya'nın menfaatlerini kendisiriinkilerden ayıramayacağı cevabı verildi. Üç gün sonra başka bir oturumda, Türk elçileri dört maddeye ayrılmış yazılı bir teklif getirdiler; teklif İmparatorla alâkalıydı ve hedef olarak, Tran-silvanya'daki fetihlerin bir bölümünün geri verilmesi ele alınmıştı ve bu arada, barış yapılıncaya kadar genel bir mütâreke talebinde bulunuluyordu. Bâb-ı Âli elçileri, Polonya ile alâkalı bir açış yapmadan .önce, Polonya elçisinin tam yetkili olması gerektiği üzerinde ısrarla durdular. Zülfikar Efendi, konuşmayan Polonya elçisinin dinleyebilmesine şaşıyorum, dedi. Çünkü, genellikle, dilsizler sağırdır. Yetkilerin gönderilmesi Fransız tesiriyle ve kralın ilk önce bu konuda Rus Çan ile anlaşmak arzusu yüzünden gecikmişti. Venedik elçisine gelince, Avusturya elçilerinin söylediklerine göre, kendisine gerekli yetkileri almakta gecikmeyecekti.

Bu toplantıların fasüalanında Zülfikar Efendi ve Mauröcordato, kendilerine Bâb-ı Âli'nin güç durumda olduğunu söyleyen Hollanda elçisi Hope'nin tavsiyelerine başvurmadan geri kalmamışlardı. Ona farfara île, geçmişdeki zaferleri sayıp dökerek ve Bâb-ı Âli'nin hâla sahib bulunduğu sonsuz imkânlardan söz ederek cevap verdiler³⁷⁸. Bununla beraber, karşı tarafın iyi niyetli olduğunu yazılı bir şekilde kabul etmeye mecbur oldular

³⁷⁸ Zülfikar Tarihi, f. 27. Bu müellife inanmak gerekirse, Bab-ı Ali, olağanüstü vergilerden, birkaç ay içinde, on sekiz bin kese nakit topluyor ve yirmi bin altı yüz Sipahi ile seksen bin Yeniçeriye harekete hazır hale getiriyordu.

³⁷⁹. Dördüncü toplantıda, Osmanlı yetkili elçileri Polonya'ya karşı bir teklifte bulunmamakta ısrar gösterdiler. Ayrıca, İstanbul'a bir ulak göndermeyi arzu ettiklerini bildirdiler. Bu arzunun yerine getirilmesine önce karşı çıkıldı. Fakat Polonya'ya karşı yaklaşma çabasında bulunulacağı vaade dili ne e, arzularının derhal yerine getirilmesi imkânı tanındı. Ertesi gün (18 Şubat), Zülfikar Efendi, müzâkerelerin Polonya elçisinin yetki vesikalarının gelmesine kadar ertelenmesi teklifinde bulundu; fakat Polonya'ya karşı sessizliğini bozmamakta ısrar ettiği takdirde her şeyin biteceği ve kendisinin Pottendorfa dönmek zorunda kalacağı imâ edildi. Bu tehdid üzerine iki Türk elçisi, hemen aynı akşam Polonya ile alâkalı tekliflerini gönderdiler. Nihayet altıncı toplantıda her elcinin tam yetki vesikaları okundu. Yedinci toplantı ³⁸⁰ kont Starhemberg'in evinde yalnız Avusturya tam yetkili elçilerinin hazır bulunmalarıyla yapıldı (2 Mart 1689). Avusturya elçileri, âsi Toekoeli kendilerine teslim edilmediği sürece Türk elçilerinin tekliflerine cevap veremeyeceklerini bildirdiler; savaşı o kıskırtmıştı ve barış onun teslim edilmesiyle sağlam bir temele oturtulmuş olacaktı. Zülfikar Efendi, Toekoeli'yi Bâb-i Âli'nin düşmanı olarak gördüğü, bu adamın şimdiki savaş felâketlerinin sebebi olduğu, nihayet Sultan'ın köpeğinden başka bir şey sayılamayacağı, Ölmüş veya yaşamış olmasının Pâdişâh gözünde bir önemi bulunmadığı, ama kendisinin onca uzak yerden Toekoeli'yi öldürmek için gelmediği cevabını verdi. Türk elçileri, Toekoeli'nin teslimi konusunda vaadde bulunamayacaklarını bildirdiler ve bu arada barışın esasları üzerinde anlaşmaya varılması talebinde bulundular. Özel bir görüşmede Hollanda elçisi Türk elçilerine Toekoeli için kendileri köpek dediklerine göre, artık onun Avusturyalılara tesliminde hiçbir engel bulunmaması gerektiğini söyledi. Verdikleri cevap şu oldu: «Gerçekten, Toekoeli, Sultan'ın emirlerine göre yatıp kalkan, havlayan veya susan bir köpektir; ama o Osmanlıların Pâdişahı'nın köpeğidir ve Sultan'ın ilk işaretinde korkunç bir arslana dönüşebilir.» Türk elçileri Hope'ye yazdıkları bir mektupta, barışın sonuçlandırılmasına sürekli geciktirmeler musallat edildiğinden yakındılar.

³⁷⁹ Dikkate değer bir husus şu ki, Bab-ı Âli bu dönemden itibaren Avrupa'nın diplomasi şekillerine büyük ölçüde uyum gösteriyordu. Zülfikar Efendi, taliğinde, iyi niyet (bons offices) tavassutlarını (media-tion) belirtmektedir. Fakat bunun esasında aynı şey olduğunu ekliyor. Osmanlı elçi heyetinin yazılı beyannamesi ve Hollanda'nın İstanbul'daki elçisine gönderdiği talimatın tercümesi, müzâkerelere müdahale mahiyetinde olarak 20 Eylül 1688 tarihini taşımaktadır.

³⁸⁰ Avusturya murahhaslarının yetki vesikalarının tercümesi Sulunmaktadır. Bu kitap Kinsky ve Startma^Bohemya urya şansölyeleri unvanı üe. kont Starhemberg başvekil ve Ca-E?^Siar olarak yer almaktadırlar. Zülfikar Efenden ünvan Çavuş-bası olarak geçmektedir. Bab-ı AU manı Mauröcordato Scarlatzada olarak kaydedilmiştir.

19 Martta yeniden toplanıldı. Avusturya elçileri, Osmanlı elçilerinin tekliflerine on karşı teklif ve dört notla itirazda bulundular.

Avusturya, Macaristan'ı bu krallı a ait bütün vilayetleriyle, sınır şehirlerinin tahkim edilmesinde sınırsız serbestlikle, ticaret hürriyetiyle istiyordu. Esirlerin mübadelesi, Kutsal Mezar'ın kendi muhafazasında olması Venedik Cumhuriyeti için bir tazminat  odenmesi ve Kırım Tatarlarının Eflak'da aldıkları bütün toprakların geri verilmesi talebinde bulunuyordu. Bütün bu şartlar otuz gün içinde kabul ve altı ay zarfında tatbik edilmeliydi; İmparator başka müzâkereleri açmak imk nım elinde tutuyordu. Toekoeli kendisine teslim edilmeliydi. 16 Mart tarihli toplantı Türk elçilik heyetinden gelen bir notla açıldı. Elçilik heyeti bu notta, Pottendorf da dört ay boyunca Pottendorf bir çeşit mahpus mu amelesiyle dört ay tutulduklarından, itimatnamelerini ve yetki vesikalarını sunduklarından bu yana bir ay zaman kaybetmiş olduklarından yakmıyordu. Bir  n mütareke istemekte ısrar gösteriyor ve zâten birkaç arazi veya  ehir geri vermeye de razı oluyordu. Böylece, bu esaslar üzerinde bir barış anlaşmasına varılamayaca ı protesto edilerek toplantı sona erdi. Türk elçileri, Hope'ye de Avusturya murahaslarının Eflak ve Kıran  zerine ileri sürmüş oldukları iddialardan yakındılar. Ca-raffa Türklerin Transilvanya'yı iade etmeye ve barışı İstanbul'da imzalamaya elverişli olup olmadıklarını ara tırmakla görevlendirildi. Arad, Temesvar, Jenoe ve Gyula kalelerinin teslimi üzerinde uzun m naka alar yapıldı. Avusturya elçileri, bu kalelerin hiçbir Osmanlı yardımı  mit edemeyeceklerini ve kendiliklerinden d  ecekleri görüşünü ileri sürüyorlardı. Bunlara göre, Avusturya İmparatorluk ordusu Morava'yı a mı tı ve Tuna, Drava, Sava nehirleri arasındakiler de dâhil olmak üzere bütün memleketler Bâb-ı Ali'nin elinden alınmıştı; Ragusa Dalmaçya'nın bir parçasını oluşturuyordu ve Bosna Hersek, Venediklin, diğer fetihlerine ekleyebilece i ey letlerdi. Osmanlı yetkili elçilerinin bütün karşı koymalarına rağmen, Avusturya bakanlar kurulu İmparatora verdiği raporunda hiçbir t viz verilmemesi ricasında bulundu; kurul zaten noktası noktasına bu g r    uygulamaktaydı.

Mart sonuna doğru Venedik elçisi Sultan'ın elçilerine ülkesinin dokuz maddede toplanan tekliflerini ula tırdı. Venedik, fetihlerinin tanınmasından ayrı olarak Negrepont, Napoli di Malvasia, Atina, Lepanto, Preveze, Arta'nın; Da ma ya'da Obrovaz ve Bojana nehirleri arasındaki arazi dahil olmak üzere Bosna ve Hersek da larına kadar haydutlar yuvası olan Antivari ve Dulcingo'nun bo altılmalarını; Zanta vergisinin, kaldırılmasını, Kara

Mustafa Paşa'nın harpten önce elçi Donado'dan cebren almış olduğu paranın geri verilmesini istiyordu. Ayrıca, hudutlarını tahkim etmek hakkı ile daha sonra iki milletin ortaklaşa menfaatleriyle alakalı hususlar, ticaret ve korsanlık üzerine müzâkerelerde bulunmak taleb ediliyordu.

Osmanlı elçileri, Venedik Cumhuriyetinin mübalağalı talepleri üzerinde Hope'ye şikâyetlerini bildirdiler. Şu husus bilinmelidir ki, diyorlardı, İmparatora karşı herhangi bir kısıtlama uygun görüle-meyecekse de» Venedik lehinde, haklı olarak, ön şartlı hareket edemeyeceklerdi. Bununla beraber, Hope'nin tavsiyelerinden sonra, üçüncü celsede verdikleri nota benzeyen ve bazı kısıtlamaları şart koşan bir notla Venedik Cumhuriyetinin tekliflerine karşılık verdiler.

Polonya kralı tarafından elçileri Racznyski ve Los'a gönderilen tam yetki vesikaları Türk elçilerine de tebliğ edildi. Fakat, Türk elçileri sıkı bir muhafaza altında tutulduklarından ve kendileriyle yalnız Hollanda elçisi Hope görüşebildiğinden, yeniden ona başvurdular ve onun tavsiyesine uygun olarak, ilk tekliflerine verilen cevabı öğrenmek arzusunu belirttikleri bir bildiri verdiler. Polonya, Kazakların ve Tatarların sebep oldukları zararlara karşılık tazminat talebinde bulunuyor; Kırımın, Nogay, Don, Ak-kerman ve Bucak Tatarlarının derhal Asyaya çekilmelerini; Zurawna anlaşmasında kabul edildiği gibi kutsal mahallerin geri verilmesini, Hristiyanlar için yeni kiliseler inşâsı ve eskilerin tamir edilmeleri, çanların çalması, her türlü vergiden muaf tutularak Kudüs'e gidilmesi, hürriyetini; bütün esirlerin serbest bırakılmasını, Kamenice ve Padolie*-nin ve Ukrayna'nın geri verilmelerini istiyordu. Osmanlı elçileri bu taleblere verdikleri cevapta ilk teklifleri üzerinde duruyorlar, bunların değişmez olduklarını ileri sürüyorlardı. Bununla beraber, 13 ve 14 Nisanda müttefik tam yetkili elçileriyle yeni toplantılar yaptılar.

Birinci toplantıda Venedik elçisi okuduğu bir bildiride, tekliflerine kabul edilmesi imkânsız karşılıklar aldığından yakındı ve iznini isteyerek sözlerini bitirdi. İkinci toplantıda Avusturya elçileri Wardein, Jenor, Temesvar ve Gyula kalelerinin geri verilmesi üzerinde yine durdular: Bunlar, diyorlardı, Avusturya İmparatorluğu ülkelerine yürümek imkânını Türklere veren anahtarlardır. Türk yetkili elçisi Zülfikar Efendi bu sözü eiiilen ülkelerin hangileri olduğunu sorduğunda kendisine bu ülkelerin Eflak, Transilvanya ve Macaristan oldukları cevabı verildi. Türk elçisi: «Niçin İstanbul'u da istemiyorsunuz?» diyerek sesini yükseltti ve devam etti: «Biz Transilvanya'yı kendimiz için değil, orada eski bağımsızlığın yeniden vücut bulmasını

görmek için istiyoruz; istediğiniz bu dört kaleyi size veremeyiz, zira bu akla uygun değildir.» Bunun  zerine, Avusturya İmparatorunun elçileri Türk elçilerini Polonya ve Venedik meselelerini onlarla ayrıca m z kereye davet ettiler. On ikinci toplantıda Polonya elçisi Rakzynski ile g r   ld ; Los ve daha önce Kırım Hanına elçi olarak gönderilmiş bulunan asil Polonyalı Mischel sky de hazır bulundular.    gün sonra Türkler, Venedik yetkili elçileriyle m z kereye oturdular. Osmanlıların Kamenice, Padolya ve Ukrayna'yı ayrı bir anla ma ile iade etmek teklifi Polonya yetkili el ilerince pek tutulmadığı gibi Venedik elçisi Cor-naro'nun Malvasie'den ayrılmayı da içine alan teklifi de Türkler tarafından benimsenmedi. Candiye'nin Venedik Cumhuriyetine bırakılması g r    de aynı tepkiyi gördü. Nihayet, 15 Haziranda yapılan bii* toplantıda bütün müttefik elçileri tarafından imzalanmış olan bir bildirinin okunması yer aldı.

Bu bildiride, Türk yetkili elçileri müzâkerelerin kesilmesinden suçlu tutuldu; bunun  zerine Osmanlı elçilerine İstanbul'a bir ulak göndermeleri müsaadesi verildi, Bâb-ı Âli'nin cevabını beklerken gidip Momorn'da kalabileceklerdi. Kont Kinsky ve kont Startman nez-dinde kendilerinin İstanbul'a kesin olarak gönderilmeleri te ebb s  bir netice vermeyince, Zülfikar Efendi, cebeci .subaylarından Mustafa AĞa'yı seyahatleri ve müzâkereler üzerine yazdığı bir raporla İstanbul'a gönderdi. Bu, Osmanlı elçilerinin hareketinden, yâni on aydan beri, Bab-ı Âli'ye gönderilmesine müsaade ettikleri ilk haberci idi.

Viyana'da müzâkereler devam ettiği sırada, Sultan, Edirne sarayı önünde otağını kurdurmuştu. Zira, P di  hın bizzat sefere çıkacağı yolunda fetva çıkarılmıştı. Tuna ordusu kumandanlığı, Kızlar ağasının tesiri sayesinde Sofya Valisi Arab Receb Paşa'ya verilmişti.  anakkale Valiliğine vefat eden Suyolcu Ali Paşa'nın yerine Köprülü-zâde Mustafa Paşa atandı. Valide Sultan ve  ehzadeler, Edirne'de, eski Gelibolu Valisi olan Kaymakam Paşa'nın himayesinde kalacaklardı. 6 Haziran 1689'da (17  aban 1100) Edirne'den Sofya'ya hareket eden Sultan, yirmi gün sonra oraya vardı. Hüseyin Paşa ile Toekoeli'nin Tuna üzerinde bulunan hisarları almalarına kadar Sultan'ın bu şehirde kalması kararlaştırıldı. Acemi erlere kumanda eden Seyid Ahmed Paşa, ahl k bakımından hoş kar ılanmayacak hareketlerinden ötürü idam edildi; tarihçi R  id'in «demir ayaklı ve Allah'ı tanımayan» kimseler dediği Gedük Ahmed'in birliklerinden otuz  sinin ba ı vuruldu ve Sultan'ın otağının önüne, toz-toprak içine bırakıldı.

Wardein Ve Nissa'nın Düşmesi

Bu arada Receb Paşa Gregorofça tarafından geçerek Belgrad'ın altı fersah berisine kadar ilerlemişti. İlk çarpışmada üç yüz düşman hafif süvarisini öldürdü; fakat üstün kuvvetler tarafından hücumu uğrayınca, arkasında harabe hâlinde kasabalar bırakarak Vidin ve Morava arasındaki Alacahisâr'a çekildi. Bosna'da dört Paşayla, Cac-ka ve Posega arasında ordugah kurduktan sonra Kargocza ve Wal-pova'da sipere giren Macar ve haydutlardan oluşan beş, altı bin mevcutlu bir ordu birliği üzerine yürüdüler. Türkler siperleri yıkarak düşmanı Belgrad'a, Syrmie'ye kadar takibettiler, Kopanik ve»1 Sabacz yakınındaki kasabaları yağmaladılar Casrebina veya Bare-nica'da toplanan birlikleri erlerini öldürerek dağıttılar (29 Haziran). Hırvatistan'da kont Draskowiz elli bin kişilik bir Türk ordu birliğini ortadan kaldırdı; bütün ordugâh, onbir bayrak ve büyük sayıda sancak bu zaferin ganimeti oldu. Bosna Paşaları, Topal Hüseyin, Mehmed Kemankeş Paşa ve Su mapa Mehmed Paşa, oh dokuz gün süren bir muhasaradan sonra Zwornik'i aldılar. Orsova ablukası, Osmanlı Tuna filotillasının Avusturya kuvvetlerine galib geldiği bir savaştan sonra kaldırıldı; Fethislam galiplerin eline düştü; üç bin kulak ve yüzden fazla kesilmiş burun Serdâra gönderildi. Bu sırada Avusturya kuvvetleri, düşmanın Semendira'da olduğunu sanarak Alacahisâr'dan Morava'ya geçmek üzere ayrılan Receb Pâşa'nın "mağ-lubiyetiyle silahlarını yükselttiler. Receb Paşa kuvvetleriyle Bâto-cina'da karşılaşıldı. Bütün ordugâhını, iki yüz top, büyük sayıda, obüs ve üç havan topu ile, bir tuğ, bin deve, yiyecek ve savaş levazımı yüklü yüzlerce katın bırakarak Morava'nın arkasına sığınmaya zorlandı. Bu felâket üzerine Bâb-ı Âli, ordusunu çavuşbaşılar, Sipahi ağaları, silahdarlar ve kullanabileceği bütün birliklerle büyötmeye karar verdi. Sofya'dan hareket ettiler ve Dragoman geçidine kadar ilerlediler. Bu sırada margrav de Bade Nissa nehri üzerine gelmişti.

Yeniçeriler kâhyası, Receb Paşa, Vezir-i âzam'm kâhyası Çelebi Mehmed Nissa kıyısı üzerinde istabur kurmuşlar, sipere girmişlerdi; fakat işlerini tamamlamadan Avusturya ordusu Türklere arkadan saldırdı. Türkler yüklerini ve toplarını bırakarak Dragoman geçidine kadar çekildiler. Türkler tarafından terkedilen Nissa galiblerin eline geçti. Bu haber üzerine büyük bir üzüntüye kapılan Vezir-i âzam bir harb meclisi topladı. Bu meclise Şeyhülislâm, Kadıasker-ler, emirlerin reisi, Nişancı vezir, Yeniçeri ve Sipahi Paşaları, si-lahdarlar, topçular ve harp sanayii Paşaları katıldı. Vezir-i âzam

elde kalan toprakları adım adım savunmak üzere ileriye doğru giderken, Sultan'm Filibe  zerine çekilmesi kararlaştırıldı. Yeniçeri ağası Mahmud Ağa, ulem ya hitab ederek şöyle dedi: «Muhterem ilim adamları, bizimle birlikte sefere çıkmanız yerinde olur.» Fakat Anadolu Kadiaskeri ona cevap verdi: «Ağa, insanlar dört sınıfa ayrılmışlardır;  ift idirlir, tüccar, asker veya kanun adamıdırlar. Birinciler tarlaları ekerler, ikinciler kendilerini ticaret ve sanayiye verirler,       lerin görevleri savaşmaktır; d rd    lere gelince, onlar kanunların uygulanmasını gözetirler.» Vezir-i  zam, ona «pek l , diye cevap verdi; efendimiz, Sultanımız sizlerle birlikte Filibe'ye gidecektir. Bize gelince, tamamiyle Allah'a sığınarak düşmanın üzerine yürüyeceğiz.» Bununla beraber bu görüşme, Vezir-i  zam'ın zihnine bazı rahatsız edici düşünceleri de musallat etti, zira, makamını kaybetmekten korkuyordu, ya vezirlerden biri  lama ile mutabık kalarak Sultan'ın yanında Kaymakam unvanını alırsa diye düşünüyordu. Israr ederek Kaymakamlığa kendi kâhyası  elebi Meh-med'i getirmeyi başardı. Sultan'ın bütün müminlerin birleşme işareti olan Peygamberin kutsal sancağını Vezir-i  zam'a teslim ettiği gün (15 Ekim 1689 - 1 Muharrem 1101), Kaymakamın atanması işi de gerçekleşti. Sipahi ve Silahdarlar arasından seçilen ve Rumeli birlikleriyle takviye edilen Surnapa Paşa kumandasındaki kuvvet Dragoman geçidini savunmakla görevlendirildi ve Kaymakamlık makamını  elebi Mehmed'e devreden Ali Paşa'ya Filibe'yi savunması emri verildi.

 mparatorluk Ordusu Üsküp'de

Florentin, Fethislam ve Vidin savaşsız düşman eline düşmüşlerdi; Nissa  n nde Kulk hyası ile kavga ederek bu yeni fel ketlere sebep olmakla suçlanan Receb Paşa'nın başı vuruldu ve hasmı, kendisini aynı  kibetin beklediği Limnos'a sürüldü. Nissa'nın düşmesinden sonra Avusturya ordusu ş hrk ci geçidinden veya Piro geçidinden aşarak Dragoman'a kadar ilerlemişti. Orada  mer ve Kemankeş Ahmed Paşalar tarafından durduruldu. Büyük kayıplara uğratılarak yüz geri çevrildi. Diğer taraftan, Sırbistan'a giren Piccolo-mini orada halktan yardıma kuvvetler buldu. Onlar tarafından destek görmüş ve Üsküb'e kadar ilerlemişti. Sırbistanlıların ayaklanmasında başa geçmiş olan ve kendisine Avusturya  mparatoru tarafından Comanove (Komanova) prensliğinin al metleri gönderilmiş olan Karpos, Ka anik, Komanova ve Egridere'de savunma tesisleri yaptırmıştı. Düşmanın ilerlemesini durdurmak için Mora Valisi Halil Paşa kendi birlikleri

ve bir Arnavut birliğiyle Üsküb üzerine yürümek emri aldı.

Sultan, Avusturya'ya karşı açılan seferde birçok kayıplardan ötürü üzüntü duyduysa da, bu yıl Rusya'ya, Polonya ve Venedik'e karşı sağlanan üstünlükler, bir dereceye kadar telâfi ve teselli yerine geçti. Galitzin Perekop'da kazanılan bazı üstünlüklerden sonra, Osmanlılar tarafından tam bir mağlubiyete uğrattıldı; Kamenî-çe'yi muhasara etmekle görevli Polonya Başkumandanı Babadağı Valisi Mustafa Ağa'nın kuvvetleri karşısında alelacele çekilmek zorunda kaldı. Morosini, Mora'da, Malvoisie muhasarasını basit bir ablukaya çevirmeye mecbur edildi.

Köprülü Mustafa Paşaton Vezir-î Âzamlığı

Sultan'ın bu yılki mağlubiyetten ve mecburî ric'atleri Edirne'de olağanüstü bir divan toplanması neticesini getirdi. Bu divanda Ve-zir-î âzam'ın ve adamı olan Çelebi Mehmed'in azledilmesi üzerinde görüş birliğine varıldı. Divan üyeleri Vezir-i âzam olarak Kan-diye galibinin kardeşi Köprülü-zâde Mustafa Paşa, Kaymakamlık için de Ali Paşa'yı uygun gördüler. Ali Paşa eski hazinekar ve Gelibolu Valisi idi. Makamından indirilen Mustafa Paşa, ünlü Vezir-i âzam Sinan Paşa'nın sürgün yeri olan Malkara'ya gönderildi. Elli iki yaşında olan Köprülü-zâde Mustafa Paşa, îslâmiyetin kanunlarına sıkı sıkıya bağlı olmakla haklı bir şöhret kazanmıştı; Hristi-yanların, sefahat ve şarabın aşikâr, koyu bir düşmanıydı. Ünlü bir savaşçı olmaktan daha çok büyük idareci idi ³⁸¹. Sultan'a tazim vazifesini yerine getirir getirmez, İmparatorluğun bütün ileri gelenlerini toplantıya çağırıldı; onlara Müslümanların güç vecibelerini hatırlatarak, Allah'ın vereceği cezalardan, ayaklanmalardan Osmanlı İmparatorluğunu tehdid eden tehlikeleri anlattı, «önümüzdeki seferde», diye ekledi, «düşmanı İstanbul sûrları Önünde ordugah kurmuş göreceğiz ³⁸²» dedi. Onlara Peygamberin emirlerine harfi harfine uymaları emrini verdi ve selefi Vezir-i ftzam'm getirdiği bütün yenilikleri kaldırdı; ayrıca, itirazlarla karşılanmalarına rağmen yürürlüğe konulan bütün vergileri hükümsüz saydı. Bununla beraber, hazinenin kasalarını doldurmak için, kendisinden önceki Vezir-i âzam döneminde halkın zararına servet toplamış olanlara vergiler getirdi; başı kesilmiş olan sabık Sadâret Kaymakamının mallarının

³⁸¹ Relation di Costantinopoli. 145)

³⁸² Relation di Costantinopoli. 145)

müsaderesi hazineye iki yüz kese kazandırdı. Adamlarından ve dolap çevirmekte kullandığı kişilerden çoğu idam edildi ve mallarına el konuldu. Yeni askere alınanların cesaretlerini canlandırmak mak-sadiyle, Köprülüzâde, Yeniçeriler Kâhyası E inli Mehmed A a'ya bütün emekli ve emekli maaşı alan eski askerleri gözden geçirerek onları orduda hizmete  a ırması emrini verdi. Devletin ileri gelen görevlileri ve nâzik yerlerdeki valileri arasında değişiklikler yapıldı ³⁸³.

Hanin Üsküb Seferi, Yerini Saadet Giray'a Bırakıyor

 ranlı Ebubekir, Kaymakam'ın Reis Efendi görevlerinde Hüseyin Paşa-zâde Mehmed Bey'in yerini aldı. Ba dad, Diyarbakır, Erzurum ve Trablus valileri, Yeniçeri ve Kapdan Paşa, makamlarını kendi aralarında de i tirdiler. Kalaylı Ahmed Paşa deniz be leri tarafından su landırdığından yerine Negropont Valisi Mısırh-zâde  brahim Paya'ya yerini bıraktı. Mezzomorto, bu ünlü denizci Tuna filotillası kumandanlığına atandı. Edirne'de toplanan Kırım Hanı Selim Giray ³⁸⁴ ve Toekoeli'nin de katıldıkları bir toplantıda her şeyden önce düşmanın karargâhını kurduğu, Arnavut ve onların din adamlarından yardım g rd   Üsküb  zerine gitmenin müstacel bir hâl aldığı kararına varıldı ve peşinden Kamanova'nın önünde Egridere palangasında ve Ka anik'de kuvvetli bir durumda bulunan ve Avusturya  mparatoru tarafından gönderilen bir berât ile krallığını ilân eden Karpos'un ic bına bakılacaktı.

Bu seferde ilk defa olarak Kırım atlıları mızraklı olarak görünüyorlardı ; yakalanan Karpos'u Üsküb köprüsü üzerinde kazığa oturttular.  sk b doğumlu olan Mora Serdârı Hoca Halil Paşa Kırım Hanının birliklerini ve kendininkileri biraraya getirdi. Sultan'-ın emriyle Hoca Halil Paşa Kutsal sancağı onu Edirne'ye geri götürecek olan Elmas Mehmed Paşa'ya teslim etti. Kırım Ham Selim Giray Ka anik garnizonundan kaleyi teslim almak üzereyken Koso-va ovalarına birleşik bir Hristiyan kuvvetin gelmesiyle müzâkereleri yarıda kesti ve kalenin önünde Halil Paşa'yı bırakarak düşman-la kar ıla mak üzere ilerledi. D  manı ma l p ederek otuz topunu, iki havan topunu ve bütün teçhizatını ele geçirdi. Alman ve Macar-lardan oluşan ve hepsinin g  s  üzerinde gayelerini göstermek mak-sadiyle bir ha 

³⁸³ R  sid. I, t. 158.

³⁸⁴ Rapport de Constantinople Azmet Giray demektir.

bulunan yedi sekiz bin asker Perzerin'de toplanmıştı; Kalagay, Dukagin, Hasanbeğ-zâde Mehmed Paşa bunlara karşı yürümek emri aldılar. Haçlılar, Piriştina'yı işgal altında tutttfn kuvvetlerle birlikte Nissa şehri üzerine çekildiler ve tşetip'de iki Türk süvari birliğine karşı üstün savaşlar verdikten sonra Avusturya ordugâhına girdiler. Navober düştü ve bin kadar muhafızı kılıçtan geçirildi. Kırım Hanı Edirne'ye döndü; Edirne'de onu Akpı-nar ve Yonca pınarları arasındaki otağında seçkin bir törenle kabul etti; şeref elbiseleri giydirek huzurundan ayrılmasına izin verdi, Kara Mustafa Paşa sarayını ikametine ayırdı.

Kalagay Kırım'a gönderildi ve Hanın tahttan feragat ettiği, nu-reddin (Kırım veziri) Azmet Giray'm ölüm haberini götürdü. Nissa üzerine yürüyüş sırasında ölen Azmet Giray'ın kaybindan derin bir üzüntü duyan Kırım Hanı Selim Giray iki defa kendisine ait olmuş bir makamdan feragat ederek hac için Mekke'ye gitti. Hac dönüşünde Silivri yakınındaki Kadıköy'e yerleşti. Hanlık makamı Selim'-in oğlu Kalagay, yâni veliahd Devlet Giray'a değil, Kerim Giray'ın oğlu, evvelce Viyana muhasarası sırasında Osmanlı ordusuna hizmetlerinden ötürü küçük kardeşi Hacı Giray kendisine tercih edilen Saadet Giray'a verildi. Böylece, Saadet Giray Yanbolu yakınındaki Ağaçlar köyünden Edirne'ye getirtildi ve orada törenle Kırım Hanı ilân edildi (Mart 1691 - Cemâzîlâhir 1102). Devlet Giray Kalagay makamında kaldı, nureddin olarak oğlu Feth Giray'ı ilân etti.

Fransız Elçisinin İstanbul'a Ve Osmanlı Elçisinin Viyanatta Varışı

Daha önce seferin teçhizâtleriyle çok yakından meşgul olan Köprülü-zâde Mustafa Paşa, yeni Fransız elçisi, Girardiri'in halefi ve Châteauneuf markisi Castagnere'in gelişiyle çalışmalarını hızlandırdı. Aldığı talimat uyarınca Bâb-ı Âli'yi Avusturya ile savaşa teşvik edecek ve Polonya ile barış müzâkereleri açma yolunda ikna edici olacaktı. Ayrıca prens Orange'ın Bâb-ı Ali tarafından İngiltere kralı olarak tanınmasına Sultan'ın karşı çıkmasını sağlayacaktı. Ayrıca, Fransız elçisi, son zamanlarda Yunan ruhanî reisi tarafından kutsal mezarın katoliklere iade edilmesi işini başaracaktı ³⁸⁵. Yeni Fransız elçisi, kendisine verilen talimatın ancak birinci ve sonuncu maddelerini gerçekleştirmekte başarılı olabildi. Zira, Vezir-i âzam, Kamenîçe tahkimatları ayakta durdukça Polonya ile savaşa devam etmekte kararlıydı.

³⁸⁵ 21 Ocak 1890 tarihli Rapport.

Prens Ogrange gelince, İngiltere kral ilân ettiğine göre tanıyacağı, zira sık sık Sultanları tahttan indiren Osmanlılara başka milletlerin hükümdar değiştirmelerine itirazın uygun düşmeyeceği cevabını verdi ³⁸⁶, Olağanüstü yetkilerle donatılmış Türk elçileri Zülfikar Efendi ve Maurocordato'nun Vezir-i  zam Mustafa Paşa'ya (Köprülü'den  nceki) Viyana'dan gönderdikleri ulak (postacı), yeni talimatla bu payitahta dönmüş bulunuyordu. Elçilere verilen talimata göre, yeni esaslar üzerinde müzâkerelere başlayacaklardı. Altı ay sonra Komorn'da imparatorluk sekreteri Werdenberg'e tekrarladıkları şartlan Kardinal Collpniz'e bildirdiler. Acele dönüş izni istemeleri, zaten yürütülmekte olan üzerlerindeki nez ket ve kollamanın daha da sertleştirilmesi neticesini getirdi. Zira, Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın selefi tarafından girişilen barış görüşmelerini münasebetsizlik saydıktan sonra harb hazırlıklarına giriştiğini ve idarede düzeni sağlamak maksadiyle tesirli tedbirler aldığını öğrenmişlerdi.

Herbiri yüz kişiden oluşan on dört koğuş Yeniçeri, herbiri altmış kişiden oluşan altmış koğuş silah ı,  M yüz yirmi iki topçu ve yüz kırk humbaracı orduya gönderildi. Ey let valileri Hristiyanlara iyi muamelede bulunmak ve kendilerine ait olandan gayri hiçbir vergi talebinde bulunmamak hususunda kesin emir aldılar ³⁸⁷. Bu vergiye tâbi re    üç sınıfa ayrıldı: Birinci sınıftan olanlar, gelecekte şahıs başına dört duka; ikinci sınıftakiler iki duka; sonuncu sınıftakiler ise bir duka. Bu vergi müessesesine bir asır sonra başka şekiller altında ortaya çıkacak olan Nizâm-ı Cedid deniliyordu; bununla beraber, Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın ezilen re    için çıkardığı kanunlara bu adın verilmesi dikkate değer. Vezir-i  zam-lık makamına ilk otoritesini ve kaybolan tesirliliği kazandırmak için, Köprülü-zâde Mustafa Paşa önce kubbe vezirlerinin tesirlerini azaltmayı ve onları yavaş yavaş divan'dan uzaklaştırmayı düşündü. Bunu gerçekleştirmek için vezirlere k r getirici makamlar sağlayacaktı.

Mainalılar Beyi Olarak Bir Esirin Atanması

Dini bütün Müslüman olan Köprülü, Hristiyanları inleyen istibdadın imparatorluğun düşüşünü hızlandıracağını anlayacak kadar politika

³⁸⁶ Flassan, IV, s. 122. Clernome'a göre Fransız elcisi Chateaneuf 27 Eylülde istanbul'a, geldi ve 10 Kasım'da Sofya'ya gitti,  timad mektupları 12 Haziran 1689 tarihini ve tercümeleri  Yeni Osmanlı H k meti  II, s. 524'de bulunmaktadır.

³⁸⁷ Relation di Costantinopoli. Cod. 887, s. 18.

görüşüne sahipti. Arnavutlar ve Morlaklar Venedik bayrağı altında hizmete koyulmuşlardı; Papa'nın yolunda olanlar ve Sırlar Avusturya İmparatorunun dâvâsma kapılanmışlardı. Mainahla-rı itaat altına almak için birçok kale yaptıran kardeşi Köprülü Ah-med Paşa'dan daha çok politikacı ve Eflak ve Bogdan'ı, Mora'yı idare ettirmek için prens ünvânıyla Hristiyan valileri görevlendiren gelmiş geçmiş Vezir-i âzamların hepsinden daha tedbirli olan Köprülü Mustafa Paşa, yedi yılını bir kadırgada kürek çekerek geçirmiş olan Mainalı Liberius Geratschari'yi Maina beyi tâyin etti ve onu Venediklilere karşı çıkardı.

Birçok Görevlinin Saraydan Uzaklaştırılması

Köprülü-zâde Mustafa Paşa iktidarını kuvvetlendirmek için önce Kızlar ağası kâhyası ile Sultan'ın hocasını saraydan uzaklaştırdı, sonra Kızlar ağasının kendisi de bunlara katıldı. Zira her üçü d« Sultan üzerindeki tesirleriyle, kendisinin aldığı tedbirlere başarı Jje karşı çıkabilirlerdi.

Malî Tedbirler

Valide Sultan'ın ölümünden sonra, devlet mallarından Kâhya Kadına bir gelir verilmesini emreden bir Hatt-ı Şerifle karşılaşıldı. Vezir-i âzam, tükenen bir hazine karşısında durumu son derece tehlikeli gördüğünden bu misli görülmemiş yeniliğe (bid'at) itirazda bulundu, fakat bir netice elde edemediğinden mâlî kayıtlara on beş kese tutarında bir meblağ kaydettirmek zorunda kaldı. Vezir-i âzam hoca Arab Abdulvehab'ı Medine'ye göndererek uzaklaştırmak istediğinde, Kızlar ağası tarafından yanlış bilgilerle kandırılan Sultan, bu emirnameyi imzalamayı ısrarla reddetti. Köprülü-zâde'nin ayağının altındaki toprak sallanmak üzereydi ki, Kızlar ağasını tesirsiz bırakmayı başardı. Büyük bir divan topladı ve mecliste bütün oylar Kızlar ağasının yerine bir başkasının atanmasında birleşti.

Kızlar ağası, bir gözden düşmeyi Önlemek için bu durumu fırsat sayarak emekliliğini istedi ³⁸⁸. Bununla beraber Kızlar ağası kâhyası Sarı Mehmed Efendi'nin serveti müsadere edildi. Köprülü-zâde, koruduğu Lala Ahmed'i onun yerine atadı; fakat evvelki efendisinin, II. Sultan Süleyman'ın ölümü

³⁸⁸ Kızlar ağasının azlını n. Ahmed döneminde gösteren Cantemir yanılıyor. Naklettiği nutuklar da baştan aşağı uydurmadır.

onu öylesine bir üzüntü içinde bırakmıştı ki, çok geçmeden hayattan ayrıldı
389

Dönmeleri korkutucu olan iki eski Vezir-i âzam'dan bîri, Mustafa, Malkara'daki sürgün yerinde ölmüştü, ikincisi ismail Paşa, sürgüne gönderildiği Rodos'da fazla yaşamayacaktı. Rumeli Beğlerbeyi Zeynelabidin Paşa'mn vârisleri babalarının haksız yere idam cezasına çarptırıldığından şikâyetçi olduklarından îsmail Paşa kısas cezasına mahkûm oldu ve başı vuruldu. Şeyhülislâm Debbağ-zâde ulemâ arasına yalan rivayetler yaydığından azledildi. Emirler reisi de sebebi bilinmeksizin aynı âkibete uğradı. Giderek büyüyen şöhetinden endişe duyulan Şeyh Osman Efendi Magosa'ya sürüldü ve kısa bir süre sonra Öldü. Bir süreden beri, Mekke ve Medine fakirleri Mısır vakıflarının yaptığı yıllık buğday dağıtımında, kendilerine verilen paym azaldığını görüyorlardı. Sultandın eski sırdaşı olan Mekke şeyhi durumu Bâb-ı Âli'ye şikâyet etti. Köprülü, bu vakıfların idarecisi olan Yeniçeri ve azablann şimdiye kadar eksik verdikleri buğdayı iade etmeyeceklerini kestirdiğinden, Kahire beğ-leri ve zenginlerine eksik verilen buğday bölümünü tamamlamalarını emretti. Utanç verici suçlar işlediğine kanaat getirilen albay Tokmak (evvelce gönüllüler başı) idam edildi ve Adana kadısı Kar-muş Mehmed de işitilmemiş haksızlıklardan suçlu olarak aynı âkibete uğratıldı. Az bir zaman sonra, azledilen Kızlar ağası kâhyası San Mehmed, Edirne'de Üç Şerefeli cami (Selimiye) önünde asılarak idam edildi.

Sırlara karşı seferde, Üsküb'de, kabiliyetsizliğinin delilini vermiş olan Serdâr Mehmed Paşa vezirler listesinden silindi ve beş yüz kese tutarında bir meblağ ödemeye mahkûm edildi ve günde beş yüz aspr tutarında bir tahsisatla emekliye çıkarıldı. Defterdar Yusuf, İsmail'in şahsında çok çalışkan ve baştan çıkarılması mümkün olmayan bir halef buldu. Mutbaktarm, İmparatorluk ahırlarının ve saraya bağlı diğer müesseselerin hesaplarını inceledikten sonra, İs-maü, yılda beş yüz keseden fazla tasarruf imkânı buldu; fazla olarak ikinci derecedeki müstahdem kalabalığının aylıklarım kısararak hazineyi yıllık on bin kese masraftan kurtardı. Satıcının gümrüğe kilo başına gizlice on iki aspr ve alıcının ayakta yüzde sekiz olarak ödedikleri bütün vergisi elli beş aspre çıkarıldı. Mâlî durum tam bir çöküntü manzarası gösterdiğinden bu reformların alelacele gerçekleştirilmeleri kaçınılmazdı. Bu kötü durumu, tedavüle konulan çok miktarda bakır paralar daha da

389 Kızlar ağaları hal tercümeleri, Resmi Efendi, No. XXVIII.

berbadlaştırıyordu. Altın ve gümüş para son derece nâdirdi. Vergilerin üçte biri altın, diğer ikisi gümüş ve bakır olarak ödeneceğine dair bir emirname yayınlanmış olduğu halde, hiçbir zaman bir netice elde edilemedi. Üstelik, Arnavutluk, bütün imparatorluğun yüzeyine kötü bir bakır para yaymıştı ve iki kişi ticarî bir muamelede bulundukları zaman dâima kötü para mı, yahut gümüş mü verileceğini soruyorlardı.

Olağan para dolaşımında kuruş yüz yirmi aspre yükseltilmişti; şerif dukasının değeri iki yüz yetmiş, yaldızlı duka ise dört yüz kuruştı. Sarayın fazla gümüş yemek takımları para basımına verildi; bunların büyük bir kısmını Avrupalı elçilerin getirdikleri hediyeler oluşturuyordu. Bütün bu tedbirlerin icâdcısı olan Vezir-i âzam, şahsını örnek vermek maksadiyle, gümüş eşyasını ve sofrta takımlarını eritilip para basılması için verdi; kendisi artık kalaylı bakır kullanmaya başladı. Köprülü-zâde Mustafa Paşa'nın plânladığı sefere çıkmasından önce yangınlar, kasırgalar ve depremlerle karşılaşıldı. Cami kısmı hâriç, çıkan bir yangın, bütün Eyüb semtini bir harabeye çevirdi. On sekiz gün sonra korkunç bir fırtına, Haliç'de ve İstanbul limanında bulunan gemileri birbirlerinin üzerine düşürdü; bir saatten az bir zaman içinde beş yüz kişiden fazla insan kayboldu, ezildi veya öldü (18 Mayıs 1690 - 27 Şaban 1101). Nihayet 15 Temmuzda şiddetli bir deprem Fâtih Câmiinin birçok kubbesini devirdi, şehir sûrlarının bir kısmı ve Fâtih'in İstanbul'a girdiği Topkapı yıkıldı. Bu olaylar genellikle açılacak olan sefer için uğurlu işaretler sayılmadı ve Kanije'nin düşmesi de bu inancı kısmen doğruluyordu (11 Temmuz - 4 Şevval). Ağustos ayının ilk günlerinde, Vezir-i âzam, Scherr Koei veya Pirot önlerine tuğlarını dikti. İki gün süren öldürücü bir savaştan sonra, general Schenkendorf, Avusturya ordusunun ele geçirdiği son kale olan Dragoman'ı teslim etti.

Veterani ve margrave de Bade, Vezir-i âzam tarafından muhasara edilen Nissa'nın imdadına gidemediler. Zira, Transilvanya'da bulunmaları tam bir zorunluluk hâlini almıştı. Orada Toekoeli Toerz-bourg geçidini geçmiş ve Zemeşt yakınında general Hausler*ⁱ tam bir mağlubiyete uğratmış ve marki de Doria ile birlikte esir almıştı³⁹⁰; on sekiz subay daha

³⁹⁰ Toekoeli'nin karısı, Haeusler ve Doria'ya hürriyetleri iade edilinceye kadar Munkacs'da muhafaza edildi. Toe-koeli, ona, 1691 Nisanında Vidin ordugâhından Haeusler ve Doria'nın serbest bırakılmalarına karşılık kendisine hürriyetini vermesi için Vezir-i âzam'a müracaatta bulunmasını yazdı. Karısından kendisine yirmi dört bardak ve otuz altı tabaktan oluşan tam bir yemek takımı göndermesini istedi. Toekoeli, Haeusler ve Doria'nın serbest bırakılmalarına karşılık, karısının hürriyetinden ayrı olarak, peşin yirmi beş bin duka altını, atlarıyla birlikte bir araba verilmesi, Caspar Schandor, Petrozy ve Nemetchany'nin eşlerinin mallarından yararlanabileceklerinin vaad edilmesi şartını koştu; fakat ancak on bin duka altını elde edebildi ve karısına yeniden birleşmelerine kadar bu paraya el sürmemesini, kendisine iyi şarap, kuş

bunlarla birlikte esir düşmüşlerdi; düşmandan aldığı yirmi bayrak bu zaferinin ganimeti olmuştu. General Nouhfer ve general Balatschan ve general Telecki bu savaşta hayatlarını kaybetmişlerdi. Telecki bu savaşta bir Alman süvari birliğine kumanda ediyordu ve düşmanın içine düşmüştü. Eflak prensi Constantin Brankovan, evvelce emrinde hizmet ettiği Telecki'nin başını bir mızrağın ucuna taktırarak çadırının önünde teşhir ettirmiştir. Bununla beraber, Telecki'den geri kalanları, kocasına son tazimlerde bulunmasını sağlamak üzere karısı kontese gönderdi. Bu savaşta şehid düşen Serdâr Çerkeş Ahmed Paşa'nın yerine Fındık Mehmed Paşa atandı ve Toekoeli'ye kendisini Transil-vanya prensi ilân eden bir berât gönderildi. Sultan ayrıca, ona, Bran-kovan'a ve Kırım Hanına muhteşem hil'atler de yolladı.

Vezir-i âzam tarafından üç haftadan beri muhasara edilen Nissa teslim oldu ve kale muhafızlar tarafından boşaltıldı. Semendere, dört gün süren ümitsiz bir savunmadan sonra Haleb Valisi Halil Paşa tarafından zaptedildi; Morava üzerindeki Kubelitsct palangası Di-yarbekir Valisi Kemankeş Ahmed Paşa tarafından alındı. Bu Paşa, Kırım Ham ve Katana Mustafa Paşa, öncü birlikleriyle beraber, Vezir-i âzam'ın Abaza tepesinde ordugâhını kurduğu Belgrad üzerine yöneldiler. Aynı gün, şehir kuşatıldı. Sivas ve Anadolu Beğlerbey-leri, Mısır birlikleri, sagracı-başı ve gönüllü silahdârlar Tuna'nın kargısında çadırlarını kurmuşlardı; Sava nehri tarafında Cebeciler ve gönüllü Sipahilerle Haleb ve Rumeli Valileri savaşıyorlardı. Yeniçeriler Ağası ve kâhyası şehir üzerine At Pazarı tarafından baskı yapıyorlardı. Muhasaranın on ikinci günü Halil Paşa bataryaları tarafından bir bomba barut deposunun duvarını parçaladı ve şehrin bir kısmını havaya uçurdu. Şehir halkı kaçıştı; fakat çok geç kalmışlardı; zira ancak altı yüz kişi Tuna üzerinde canını kurtarabildi.

Osmanlı tarihi, Vezir-i âzam'ın bu muhasaradaki insan kaybını beş bin, düşman m kini ise bunun iki veya üç katı olarak göstermektedir. Eski Bostancı Hüseyin Paşa ve Kemankeş Ahmed Paşa Belgrad muhafazasına bırakıldılar. Diğer taraftan, Bosna Valisi Hüseyin Paşa'nın birlikleri Essek kalesi muhafızlarının savunması karşısında savaş değeri bakımından hayli kayba uğradılar. Vezir-i âzam, Tuna adasının alınışında hazır bulunduktan

avı ağıları satın almasını ve kuşbazlar temin etmesini yazdı. 27 Ekim 1692 tarihli ve Toekoeli'nin mektubundan yaklaşık bir aydan fazla bir zaman sonra, Toekoeli'nin karısı Gyula sahrasından yazdığı mektupta, oğlunun kendisine verileceği ümidini ifâde ile kızının baş-dan çıkarılmasından yakınıyor ve altı yıl süren dulluk hayatının beş yılını bir manastırda geçirmiş olduğunu belirtiyor.

sonra istanbul'a döndü; Silivri'de büyük bir ulemâ topluluğu tarafından dualar ve övgülerle karşılandı. Onların ortasında İstanbul'a göz kamaştırıcı bir zafer girişi yaptı. Yardımları ve himmetiyle bu seferde Nissa, Vi-din, Semendere, Belgrad'ı almış ve Avusturya İmparatorluk ordusunu Morava, Nissa nehirlerinden ve Tuna ve Sava üzerinden atmış olduğu Peygamberin Sancağım Sultan'a teslim etti. Bosna'da Zrin ve Novi kumandanı, iki bin Hırvatla Astroviz'i yakaladı, aşağı ve yukarı Baduk'da Buswich'i esir etti; Cremagne sûrlarına kadar ilerledi. Avusturyalılar Lessina'yı, Türkler Gradisca'yı aldı, fakat şehir halkı kaçmıştı. Esir edilen fransisken mezhebinden üç râhib ve on dört sınır askeri, hayatlarını kurtarmak için din değiştirmeyi kabul etmediklerinden canlarından oldular. Venedikliler Dalmaçya'-da Cnino ve Valona'yı fethetmişler, Mora'da Malvoisie teslim olmuştu; fakat daha sonra Perzerin ve Doukaghin sancakbeğleriyle Rumeli ve Üsküdar vezirleri, Venediklileri büyük bir yenilgiye uğrattılar; alınan üç bin esirin başları kesildi.

Mısır'da Ve Kıbrıs'ta Kazanılan Zaferler

Bu sefer esnasında Mısır ve Kıbrıs adasında görülen şiddetli karışıklıklar üzüntüye sebep olmuştu. Vani Yukarı Mısır'da sekiz binden fazla Magri bliyi etrafına toplamış, bunlarla ülkeyi dolaşarak her tarafta haraç toplamıştı. Bu karışıklıkları bastırmak için Bâb-ı Âli, idareyi Firari Ahmed Paşa'nın elinden alarak yerine becerikli bir idareci olan eski haznedar Ali Paşa'yı atamıştı. Firari Ahmed Paşa'nın selefi vezir silahdâr Hasan Paşa, bu döneme doğru Sultan Dördüncü Mehmed'in kızı ve gözde Mustafa Paşa'nın dul karısı ile nişanlandı. Evvelce Hasan Paşa, Gözde Mustafa'ma hoşuna gitmesi için Dougah emrine verilmişti, fakat hazineye yüz elli kese vermeye zorlandı. Hasan Paşa'ya ait bir hâdise onun minnet borcunu nasıl ödediğini göstermesi bakımından burada tekrarlanmaya değer. Zira, böyle davranışlar Osmanlı tarihlerine pek geçmez. Hasan Paşa Mısır Valiliğinde bulunduğu sırada, IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinden sonra, Bâb-ı Âli ona Kapucular-başı Musa Ağa ile Kızlar ağası eski kudretli Yusuf un mallarına elkonulması emrini gönderir. Hasan Paşa, evvelce kendisini korumuş olan Kızlar ağası Yusuf a karşı minnettarlık duygularıyla dolu olduğundan kendi esirlerini ve mallarını satar, bu satıştan gelen dokuz yüz kese parayı müsadere komiserine, bu paranın Yusuf un mallarının satışından elde edildiğini söyleyerek verir. Kızlar ağası Yusuf daha sonra

Medine şeyhliği makamına getirildi; Mekke ve Medine vakıflarını idare etti. Medine şeyhi olarak Şeyh-ül Harem unvanını aldı ve böylece Sultan'ın kadın dolu hareminden Peygamberin kutsal yerinin idareciliğine geçmiş oldu.

Daha önce Kıbrıs'da Yeniçeri ve Timarlıların isyanlarından bahsetmiştik. Frank Mehmed Paşa, adada düzeni tesis için tedbirler alırken, bu isyanların elebaşılarını cezalandırdı ve çarşının bir taşına şu uzun ibareyi kazdırdı: «Birlikler yine isyan ettikleri takdirde, İstanbul'a müsaderelerden elde edilecek elli bin duka altını ile âsilerin kesilmiş otuz başını göndereceğime yemin ederim.» Beş yıl sonra Frank Mehmed Paşa öldüğünden şehrin ileri gelenleri ve kadı o ibarenin silinmesini talep ettiler ve bunda da başarılı oldular. Aradan bir zaman geçince, Kıbrıs'ta Vali Çolak Mehmed Paşa'yı öldürdüler. Aydın sancağından Yahudinin oğlu lakabını taşıyan Halebli Ahmed Paşa Kıbrıs'a gönderildi ve şiddetli tedbirleri yürürlüğe koymak, asilerin kökünü kurutmak hususunda emir aldı. Âsiler Nicosie istihkaklarına dizdikleri toparla valinin vilâyete girmesine karşı koydular. Vali, duruma hâkim olmak için şehrin sakinlerini açlıkla tehdit etti. Bu karışıklıkların elebaşıları kaçtılar; fakat adanın bütün limanlarına gönderilen görevliler tarafından yakalanıp İstanbul'a sevkedildiler, bu şehirde ölüme mahkûm edilip ortadan kaldırıldılar. Tedirgin bir durumda bulunan Kıbrıslılar, valiyi Bâb-ı Âli'ye gizlice şikâyetle bulundular. Halebli Ahmed Paşa azledildi ve cezasını bulması uzun zaman gecikmedi. Zaten, Aydın'daki sancakbeğliği zamanında akıttığı kanlara karşılık cezayı çoktan hak etmiş bulunuyordu. Aralarında Sultan imamın da bulunduğu yedi ulemâ, siyasî entrikalarla meşgul olmaları sebebiyle Vezir-i âzam'ın gözünde itibârlarını kaybettiklerinden Kıbrıs'a sürgün edildiler.

II. Sultan Süleyman'ın Ölümü

10 Mayıs 1691'de, Vezir-i âzam Köprülü Mustafa Paşa Serdâr-ı Ekrem ünvanıyla Sancak-ı Şerifi yine Pâdişâhın elinden teslim aldı. Bir göz iltihabı rahatsızlığı bulunan Vezir-i âzam bütün işlerle uğraşmak imkânından yoksun olduğundan seferin âcil işleriyle uğraşmak üzere Çavuş-başı ve iki devlet şûrası reis yardımcısı »görevlendirildiler. Sefer boyunca Sultan'ın İstanbul'da kalması kararlaştırılmıştı. Fakat Sultan'ın çektiği istiska³⁹¹ rahatsızlığının ilerlemesi ve bunun da tahtta bir değişikliği düşündürmesi

³⁹¹ Vücudun karın kısmında su toplanması, tistiska da denir (Ç.NJ).

sebebiyle vekiller heyeti kendisine Edirne'de kalması teklifinde bulunmaya karar verdi. Edirne'ye varan Vezir-i âzam Köprülü Mustafa Paşa karargâhım sarayın önündeki vadide kurdu. Vezir-i âzam Sofya'ya gitmek üzere Edirne'den henüz ayrıldığı sırada İkinci Süleyman vefat etti ³⁹² (23 Haziran 1691 - 26 Ramazan 1102). Kanunî Sultan Süleyman türbesine defnedildi.

II. Ahmedin Tahta Çıkışı

Kardeşi İkinci Ahmed tahta çıktı ve âdet olduğu üzere devlet ileri gelenlerinin bi'atlerini merasimle kabul etti. Dâima İstanbul'da Eyûb Camiinde yapılan kılıç kuşanma töreni olağan bir ihtişam içinde Edirne'de Eski Camide icra edildi (14 Temmuz 1691 - 27 Şevval 1102).

İkinci Ahmed musikiden hoşlanıyordu ve şiirle meşguldü, fakat sofı ve melankolikti ³⁹³. İstanbul'da kazılmış olan ve kendi cülus tarihini taşıyan mühür, Sultan tarafından makamında kaldığının teminâtı olarak Vezir-i âzam Köprülü Mustafa Paşa'ya gönderildi. Sofya'ya ³⁹⁴ girmiş olan Vezir-i âzam, Ahmed'in tahta çıkışını emirnamelerle valilere bildirdi ve kendilerinden berâtlarındaki rakamları Sultan'ın tahta çıkış tarihine göre düzeltmelerini istedi. II. Süleyman'ın doktoru Hayatî-zâde, merhum Sultan'a sert bir beslenme rejimi uyguladığı için Yedi Kule'de hapsedildi. Özellikle, doktoru Sultan'ı ispirotlu içki kullanmaktan kesinlikle men'etmesinden ötürü suçluyorlardı; oysa, Sultan'ın Öldürücü hastalığının, bu içkileri itidalden uzak olarak kullanmasından kesinlikle kaynaklandığı kuvvetli bir ihtimâldi. Önceki Sultan'ın sır kâtibi hattat Çerkeş Osman, Dördüncü Mehmed'in kızı Ümmi Sultanla nişanlandıktan sonra, hükümdarın üzeni vezir kaymakamı makamı verilerek saraydan uzaklaştırıldı. İkinci Süleyman'ın silahdah, rikâbdârı, çuhadarı ve diğer yakınları mabeyinci unvanları ve diğer makamlarla saraydan ayrıldılar.

Köprülü'nün Slankamen-De Ölmesi

Sultan'ın ölümünden bir ay sonra Vezir-i âzam Köprülü Mustafa Paşa Belgrad'da ordugâh kurdu. Sava nehri üzerindeki köprü tamamlanınca,

³⁹² Relation di Costantinopoli, 25 Maggio 1961. Cod. 888, s. 55.

³⁹³ Relation di Costantinopoli, 25 Maggio 1961. Cod. 888, S. 830.

³⁹⁴ Cantemir bu konuda büyük bir hatâya düşüyor; zira Vezir-i âzam'ın İkinci Ahmed'in tahta çıkmasından sonra Edirne'den hareket ettiğini söylüyor; oysa Vezir-i âzam ölüm haberini ancak Sofya'da almıştır.

Peterwardein*den inen Avusturya İmparatorluk ordusuyla karşılaşmak üzere Tuna'nın sağ kıyısına yürüdü. 19 Ağustos 1691'de Slankamen'den fazla uzak olmayan bir mevkiye karşı karşıya gelmişlerdi. Vezir-i  zam, düşmana sayısına bakmaksızın hücum etmek mi, yoksa birlikleri siperde tutup düşmanın hücumunu beklemek mi gerektiği hususunu Paşalarına danıştı. Kulk hyası, Yeniçeri ağası Eğinli Mehmed ve yaşlı vezir Hoca Halil ikinci yolu tercih ettiklerini bildirdiler. Vezir-i  zam Köprülü ihtiya HaliTe: «Bir hayalet gibi değil, bir insan gibi g r nmen için seni davet ettim,» dedi. Halil, sakalını sıvazlayarak ona cevap verdi: «Yaşayacak az günlerim var, bunun için bugün veya yarın  lmemin bence önemi az; ama İmparatorluğu utanç veya felâket dermekten başka bir şey düşmeyecek bir yerde bulunmak istemezdim». Vezir-i  zam Köprülü: «Toplan ileri sürün!» diye haykırdı ve Sipahilerin başında siperden  ıktı. Onların üzerlerine doğru düşman kararlı adımlarla ilerliyordu. Uzakta, Tuna üzerinde yükselen kalın bir duman tabakası iki filonun savaşa tutuştuklarını haber verdi. Osmanlı deniz ordusu zafer kazandı, fakat savaş karada kaybedilmişti. Kemankeş Ahmed Paşa, altı bin Türkmen ve Kürd atlısıyla ve bin defa tekrarlanan Allah, Allah! haykırışıyla düşman hatları üzerine atıldı.

Kemankeş Ahmed Paşa askerlerine «Cesaret!» diye bağırdı, «Cennette huriler sizi bekliyor!» Fakat, askerleri düşmanın ilk ateşinde atlarının başını geriye çevirdiler. İkinci hücum da ilkinden daha az şiddetli olmamakla beraber, aynı basan ile püskürtüldü. Karışıklıktan yararlanan Avusturya birlikleri Sancak-ı şerif istikametinde ilerlediler.

KaTaman  İsmail Paşa, birlikleriyle Avusturyalıların sağ kanadını koruyan düşman birlikleri üzerine atıldı. P sk rt ld . Vezir-i  zam Köprülü, cesur askerlerinin düşmana varamadan vurulduklarını görerek müteferrika-başı ve silahdâr kâhyasına: «Ne yapmak lâzım?» diye sordu. «Elde kılıç, savaşalım» cevabını verdiler. Köprülü sırtına siyah bir setre giyerek ve Allah adını anarak, elde kılıç düşman cephesine atıldı; gedikli ve silahdârlar onu takib ettiler. Bütün gayretleri, siperlerini savunan Avusturyalılar karşısında boşa gitti. O anda Vezir-i  zam Köprülü'ye bir kurşun isabet etti. Vezir-i  zam'ın ölümünü askerlerden saklayacak yerde, kâhya Mustafa Efendi, yüksek sesle etrafa duyurdu. Sancak-ı şerifi kendisine teslim etmek maksadiyle bir vezir arıyorlardı; Karaman Valisi İsmail Paşa Sancak-ı şerifi o sırada eline almış bulunuyordu. Yeniçeri kâhyası Deli İbrahim koşup bu durumu kendisiyle tartışmaya başladı, zira bu şeref, müşterek bir anlaşmaya göre ihtiya İbrahim Paşa'ya ait olmak gerekiyordu.

Kısa sürede kargaşalık bütün Osmanlı saflarına yayıldı; hiçbir Şey mağlubiyete engel olamadı. Margrave Louis de Őade'in verdiği en parlak savaşın neticesi belirlenmişti; ne var ki galib, mağlub kadar kayıplanıle d v nmek durumundaydı. Avusturya İmparatorluk ordusunun kayıpları arasında, general d k Christian de Holstein; albay kont de Kaunitz ve Bouqoi; kont Poettingen ve kont Starhem-berg bulunmaktaydı. Osmanlılar, Vezir-i  zam Köprülü-zâde Mustafa Paşa'dan başka, bu kanlı günde Beğlerbeyi İbrahim Paşa'yı, Yeniçeri ağasını, karargâh kadısı Safer'i kaybetmişlerdi. Defterdar İsmail Paşa ve kulk hyası yaralıları arasında bulunuyorlardı. Evvelki savaşların hiçbirinde ordu bu kadar fazla sayıda himâyesi altındaki derebeyi kaybı kaydetmemişti ³⁹⁵. Osmanlı ordugâhı yüz elli topla birlikte galibin eline geçti, fakat ancak bakır para ile dolu elli kasa bulabildiler; diğer yirmi sandık tören elbiseleri ve yüz parça kumaşla doluydu. Vezir-i  zam Köprülü'n n cesedini bulmak için yapılan bütün araştırmalar bir netice vermedi.

Köprülü-zâde'ye haklı olarak yakıştırılan ermişlik şöhretine, böylece şeh d  nv nı ve şerefi de eklenmiş oldu. Osmanlı tarihinin onun hakkındaki en güzel övgüsü, hayatında bir suç işlemediğini, lüzumsuz bir söz söylemediğini kaydetmesidir; bunun için onu faziletli anlamında (Fâzıl) lakabına lâyık gördü. Osmanlı tarihinin onun sessizlik huylarına dair anlattığı bir olayı biz de burada tekrarlıyoruz: Bir gün azledilmiş    askerî kadının ziyaretlerini kabul etti ve onları bir tek söz söylemeden huzurundan çıkardı. şik yetlere bakan kâhyası Nig h  Efendi, bu sessizliğe şaşmış bir halde: «Zarif efendim», dedi, «onlara.bir Şeyler de s ylemeliydiniz.» Köprülü-zâde'nin cevabı şu oldu: «Ben bir m r i değilim.» Seferde askerler gibi yürüyordu; askerî musikiden hiçbir zaman hoşlanmadı. Hiçbir zaman güneş batmadan y r m yordu. Sarayında olduğu gibi ordugâh-da da durmadan okuyan Köprülü Mustafa Paşa tenbelliğin ve şatafatın düşmanıydı. Elbiseleri s delikleri ie dikkati çekerlerdi; genellikle samurla süslenmiş bir kaftan giyerdi. İdareci olduğundan daha az savaşçı idi. Bununla beraber, ne Makyavelv r  bir aldatmaca, ne de babası ve kardeşi- gibi baskı siyaseti takibetti. Getirdiği yeni kaidelerle (niz m-ı cedid) i getiren ve böylece Hristiyanları kendilerini inleyen baskılardan kurtarmak isteyen ilk Vezir-i  zam oldu. Getirdiği iktisad  tedbirlerle alış verişin serbest olmasını

³⁹⁵ Avusturya imparatorluğu bültenlerinde kayıplar beş-altı bin, Türk bültenlerinde ise yirmi sekiz bin olarak kaydedilmektedir.

sağlayan ve her türlü yasaklayıcıhtan kaçınan ilk Vezir-i  zam da o oldu. Alış verişi bir niz m altında tutmasını söyleyen bazı kimselere: «Kur'an, bu hususta bir şey yazmıyor. Alış verişi tarafların serbest ir delerine bırakılmalıdır» diyordu ³⁹⁶.

Veziri  zam Arabacı Ali Paşanın Emrettiği İdamlar Ve Değişiklikler

Slankamen savaşının kaybedildiğini ve Vezir-i  zam'ın öldüğünü öğrenen vezirler emirlerle mutabık kalarak ordunun Serd rlığı-na Koca Halil Paşa'yı getirdiler. Fakat, Sultan, İmparatorluk  zen-gi kaymakamı Ali Paşa'ya vaadde bulundu. Ali Paşa ³⁹⁷, Ohri'nin karanlık bir ailesinden geliyordu; yetişmesini Köprülü-zâde Mustafa Paşa'ya borçluydu. O sırada Köprülü Babadağ valisiydi. Daha sonra, kabiliyetli adam bulunmaması yüzünden Yeniçeri ağalığına atandı ve buradan  zengi kaymakamlığına geçti. şeyhülislâm Feyzullah Efendinin izahatı  zerine, Sultan, Vezir-i  zam'a acele Belgrad ordugâhına gitmesi emrini verdi. Vezir-i  zam bu konuda toplanan divanda Sancak-ı şerifi İstanbul'a getirtmenin daha ihtiyatlı bir davranış olacağını ve açılacak seferin hazırlıkları kış boyunca faal bir şekilde yürütmek gerektiğini savundu. Eski ordu kadısı Yahya Efendi acele Belgrad'a gitmenin zorunluluğunu ispatlayınca, Ali Paşa: «Mademki yararlı olacağı kanaatindesiniz,  yleyse yolculuk hazırlığını yapacağız,» cevabını verdi. Bununla beraber Vezir-i  zam hareket etm di ve Yahya Efendi'nin yerine başkası atandı. Halil Pa-şa'nın Serd rlığı teyid edildi ve Eğinli Mehmed Yeniçeri ağası oldu.

Edirne Bostancı-başısına müfettiş görevleri verildi. Slankamen mağlubiyetinden beri Belgrad ile Nissa arasında yağmacılıklar yapan asker kaçağı çetelerinden memleketi temizlemekle vazifelendirildi. Arnavut Mahmudbeğoğlu'ndan cesaretle yardım gören müfettiş Dewabaghirdan'da gizlendiği yerlere hücum ederek soyguncu çetelerini ortadan kaldırdı.

Bâb-ı  li, bu döneme doğru, Silistre valiliğinde ve Balkan'da yeni bir asker toplama emri verdi. Bu olağanüstü tedbir, Kamenice (Camieniec) muhasarası ile meşgul bulunan Polonya kralının generai Gallewski'ye  sakı dolaylarını istilâ etmesi emrini vermiş olması sebebiyle zorunluydu. Bununla beraber, Kahraman Paşa kralı püskürttü ve onu Kamenice

³⁹⁶ Râşid, I, s. 170. Narh kitabda yoktur bey-  şira riza-i tarafeyn ile olmalıdır.

³⁹⁷ Vezir-i azamlar Tarihi, Osman-zade Efendi. «Kara Mustafa Paşa'nın adamı olması, daha çok danışmanı olan Ali Paşa onun bütün kötü vasıflarına sahipti. Motraye Seyahatnamesi, I, s. 339.

muhasarasını kaldırmaya zorladı. Avusturya kuvvetlerinin sıkıştırdığı lippa, Temeşvar Valisi Topal Hüseyin Paşa tarafından kurtarıldı; Peygamber'in Sancağı Yeniçeri ağasına teslim edilerek Belgrad'dan Edirne'ye gönderildi (9 Aralık 1691 - 18 Rebiül'evvel 1103).

Mekke Şerifinin, Şeyhülislâmın, Kırım Hanı'nın Ve Vezir-i Âzam Bıyıklı Paşa'nın Ve Kızlarağasının Azli

Yeni Vezir-i âzam'ın tâyinini takibeden değişiklikler ve idamlar arasında Köprülü'nün kâhyasının idamından bahsedeceğiz; böylece, onun şahsında Slankamen felâketinin müsebbibi ve Vezir-i âzam'ın ölümünün ihtiyatsızca duyurucusu cezalandırılmış oldu. Aynı bahane üç vezirin, Kemankeş Ahmed, Deli Ömer ve Yunal Paşa'nın idamlarını renklendirdi. Para basım ayarcısı dönme Mustafa Ağa'nın başı vuruldu; ağızlan sulandıran serveti, sekiz yüz kese gümüş, iki yüz kese altın ve büyük sayıda kıymetli ziynet taşıyla hazineyi zenginleştirdi. Yeniçeri ağası Eğinli Mehmed Ağa, yeni Vezir-i âzam kendisine karşı uzun zamandan beri amansız bir kin beslediğinden azledildi ve payitahta Öküzler tarafından çekilen bir araba ile iğrenç bir şekilde götürüldü. Bu ön ceza, yeni Vezir-i âzam'ın düzenine göre, bir idam veya sürgün habercisiydi. Bu yüzden halk, yeni Vezir-i âzam'a artık bir daha kurtulamayacağı arabacı lakabını taktı. Eski Yeniçeri ağası Eğinli Mehmed Ağa yolda kaçmayı başardı, fakat İstanbul'da, Üsküdar'a geçmek üzere bir kayığa bindiği sırada yakalandı ve Sadâret Kaymakamı Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın huzuruna götürüldü. Hüseyin Paşa, durumu Edirne'ye bildirdi ve aynı zamanda affedilmesini istedi. Üç kere mahkûmun acele idamı emrini aldı, fakat her üçünde de infazı durdurdu. Nihayet, kararı uygulamak zorunda kaldı. Amca-zâde bu şartlar altındaki müdâhalesini makamını kaybetmekle ödedi; kumandan ün-vâniyle Çanakkale hisarına gönderildi.

Şam yeni Valisi Gürcü Mehmed Paşa, aynı döneme doğru, selefleri Hamza ve Ahmed Paşaların idaresi döneminde haklı bir cezalandırmadan kaçıp kurtulmuş olan dokuz âsi elebaşının kesik başlarını Bâb-ı Âli'ye gönderdi. Basra Valisi, eski defterdar Hüseyin Paşa'nın idam edilmesinin tek sebebi servetine el konulması oldu.

Mekke şerifi Ahmed Bin Seyid'in ölümü üzerinden beş yıl geçmişti; yeğeni, şerif Saad'ın oğlu Said, halkın da tasvibi ve isteğiyle Şey-hül Harem (Kutsal Ev'in sorumlusu) makamına tâyin edilmişti; artık bu durumun Bâb-ı Âli tarafından tasdiki bekleniyordu. Fakat, birkaç bin duka altın ile elde

edilen Cedde Beyi, bu makama Ahmed Bin Galib'i atadı ve bu atama Köprülü Mustafa Paşa tarafından Vezir-i  zam sıfatıyla tasdik edildi. Fakat, Ahmed Galib, Mekke'de en büyük karışıklıklara sebep olduktan sonra Yemen'e ka mı tı. Mısır Valisinin raporu  zerine Bâb-ı  li, Muhsin'i  erif makamına çıkardı. O zamandan beri, Muhsin ile Said arasında savaş ba ladı ve o sırada emir l-hac (hacılar kervanının idarecisi) görevinde bulunan  erif Yahya, kendisini hac kervanının güvenliğini sağlayabilecek durumda görmedi. Bâb-ı  li bu  eki melere son vermek için, hacıların güvenliğini sağlamak şartıyla, Said'i vezir ünvâniyle  erif makamına getirdi.

Vezir-i  zam Köprülü-zâde Mustafa Paşa tarafından Kıbrıs ve Sakız adalarına sürgüne gönderilen ulemâ payitahta getirildi. Fakat, Vezir-i  zam'ın düşmanı olan  eyh lisl m Feyzullah resmî görevlerinden uzaklaştırıldı ve yerine ikinci defa olarak eski  eyh lisl m Efendi getirildi. Tenedos'a sürülen Feyzullah halefinin ricasıyla oradan getirildi ve B  azi i'ndeki yazlı ında oturma müsaadesi elde etti. Yalısına gitti", fakat kırk gün sonra, yeni  eyh lisl m Ali ölünce makamına oturdu.

Öfkeli ve z lim bir insan olan Kırım Hanı Saadet Giray, yüksek görevlerinde uzun zaman kalmadı; Polonya Savaşı sırasında gayretsizlikle suçlanarak ve Slankamen savaşı cereyan ederken orduda bulunmayışı şüphe uyandırıcı bir tutum olduğundan İstanbul'a  a ırıldı; önce Yanbolu yakınında  agizhan'a gönderildi, sonra Rodos'a sürüldü ve kısa bir süre sonra orada öldü. Yerine Safa Giray'ın oğlu Safa Giray getirildi. Adı amcası Bahadır Giray tarafından konmuştu, çünkü babasının ölümünden kırk gün sonra dünyaya gelmişti. Safa Giray a ın hasisli iyle şöhret yapmıştı: Sabun ticaretiyle meşgul olmaktan,  ingenelerin vergileri üzerinde hiyleli oyunlara giri mekten bile geri kalmıyordu. Yeni makamına gelince bunun ic blan olan samur bir kalpak, balıkçıl ku u tüyünden bir sorguç, altın bir ok muhafazası, ko umları mücevherle süslü bir at gibi al metler kendisine verildi. Ok  antası hakkı denilen gümüş paradan başka, Sultan ona iki bin duka altını ihsanda bulundu.

Birkaç günlük idaresi sırasında devletin ileri gelen görevlileri arasında çok önemli değişiklikler yapmış olan Vezir-i  zam, nihayet Kızlar ağası ismail A a için kurduğu tuza a bizzat kendi d  t . Daha  nce Sultan'dan bu Kızlar a asının azli müsaadesini almıştı; aynı toplantıda Nezir, yeni Kızlar ağası olarak samur hil'atini giymişti; sarayına dönerken, selefi Kızlar ağası İsmail A a'yı hükümet i lerine karı maya c r*et ettiği için gözden d   rd  nden memnundu. Fakat, selefi İsmail A a'yı bir öküz arabasına binerken görünce

her şey değişti. Bu görüntü, yeni Kızlar ağasını derinden yaralamıştı, tsmail Ağa seviyesinde bir görevliye bu muamelenin yapılamayacağını Vezir-i âzam'a anlatmaya çalıştı. Ondan bir netice elde edemeyince tsmail Ağa'nın koruyucusu olan Haseki Sultan'a şikâyetinde bulundu. Haseki, aynı şikâyet üslûbu içinde Sultan'a durumu arzetti. Sultan bu unvan tecavüzüne Öfkelenerek Sadâret mührünü Vezir-i âzam'dan aldırdı ve onu eski Kızlar ağasını bindirmek istediği öküz arabasına bindirmeleri emrini verdi. Azledilen Vezir-i âzam böylece Rodos adasına sürgüne gönderildi; bütün mallarına ve bin iki yüz kese gümüş parasına hazine yararına elkonuldu (21 Mart 1692 - 5 Receb 1103). Sultan, Vezir-i âzamlık makamına iyi ve cömert bir insan olan Haleb Valisi Hacı Ali Paşa'yı atadı. Hacı Ali Paşa, selefinin hazineye alınan servetini devletin borçlarını ödemekte kullandı. Köprülü Mustafa Paşa kadar çıkardan uzak bir insan olduğundan sarayındaki bütün gümüş eşyayı para basılmasında kullanılmak üzere darphaneye gönderdi.

Elçilikler Ve Barış Müzakereleri

Hükümdar değişikliği Bâb-ı Âli'nin Asya ve Avrupa devletleriyle diplomatik münasebetlerine yeni bir faaliyete yol açmıştı. İran Şahı, Sultan'ın tahta çıkışını tebrik etmek üzere üçyüz kişilik bir maiyyetle Kelbî Ali'yi İstanbul'a gönderdi ³⁹⁸. İran elçisinin Sultan'a sunduğu hediyeler arasında otuz altı fincan ve bardak, porselen bir ibrik ve bir vazo, yirmi yedi yay, otuz bir parça altın sırma işlemeli renkli kumaş, diğer dokuz parça ipekli, yirmi yedi parça kadife, on yedi İran şalı, dokuz parça kaşmir, dokuz parça saten, değişik renklerde dokuz parça pamuklu kumaş, yirmi dört parça zengin dokumah kumaş, otuz altı parça saten, on sekiz parça düz pamuklu, yirmi sekiz parça sarık bezi, yedi kadın boyun atkısı, dokuz yumak, büyüklü küçüklü on sekiz İran halısı, kırk beş deve, beş yüz kese misk, elli panzehir taşı, kıymetli taşlarla işlenmiş bir kılıç, kıymetli taşlarla işlenmiş bir kalkan, büyük bir fil bulunuyordu. Memleketine dönmek için izin almak üzere huzura çıktığında elçiye göz-alıcı samur bir hü'at giydirildi; ayrıca, koşum takımları zengin bir atla beş bin kuruş verildiği gibi, maiyyetine dağıtılmak üzere, ayrıca yirmi bin kuruş ihsanda bulunuldu (29 Mayıs 1692 - 13 Ramazan 1103).

³⁹⁸ İran' elçisinin 14 Receb 1103 (i Nisan 1602) tarihli güven mektubu, Bab-ı Ali'nin Oguzbegler hükümdarı ve Bahadır oğlu Mehmed Han'a ve Harezm hükümdarına yazdığı üç mektupla birlikte Remi'nin İn-şa'sında, No. 304'de bulunmaktadır.

Bir y  sonra, Oğuzbeğler prensi tarafından gönderilen elçi Meh-med Bedirhan İstanbul'a geldi. İran elçisinin payitahta girdiğı sırada, Zülfikar Efendi ile Maurocordato üç yıllık bir aradan sonra görevlerini bir sonuca bağlayamadan Viyana'dan İstanbul'a geldiler. Bununla beraber, onlara verilen Viyana h k metiyle müzâkere görevi, m d haleleri sayesinde İngiltere ve Hollanda elçileri tarafından sürdürüldü. Geçen yıl, İngiliz elçisi Turmball'in yerine, Bâb-ı  li'ye III. Guillaume'un tahta çıktığını bildirmekle görevli şövalye Guillaume Hussey atanmış bulunuyordu. Sonuncudan evvelki Sultanları İbrahim'i, İngilizler kralları I. Charles'i idam ettikleri sırada  l me göndermiş ve İngilizlerin II. Jacques'ı tahttan kovdukları sıralarda Sultanlarını tahttan indirmiş olan Türkler, kendi davranışları ile İngilizlerinki arasında fazlasiyle benzerlik buldular ve Fransa'nın im larını anladılar ³⁹⁹. Bunun için, Fransa elçisinin Bâb-ı  li'nin prens d'Orange'm İngiltere kralı olarak tanımaması yolundaki ısrarlarına rağmen, İngiltere elçisi Hussey, birbiri peşi sıra, Edirne'de ve İstanbul'da Sultan tarafından memuriyet derecesine uygun düşen törenlerle huzura kabul edildi. De Hussey'in m iyyetinde kendisini elçilik ataşesi olarak tanıtan kont .Marsigli vardı, fakat Köprülü Mustafa Paşa elverişli olmayan bir barıştan sözünün bile edilmesini istemediğinden, Marsigli Edirne'de on üç gün kaldıktan sonra Viyana'ya döndü. Birkaç zaman sonra tekrar Edirne'ye geldi. Bu defa Avusturya İmparatoru danışmanı Ignace Quarient'in m iyyetindeydi; pasaportunda ise bir Hollandalı memur olarak gözüküyordu.

Grasswarden'in Düşmesi

Slankamen savaşının neticesini  ğrenen Marsigli Viyana'nın yolunu tuttu ve bir yıl sonra, üçüncü defa olarak Bâb-ı Ali nezdinde de Hussey'in yerini alacak olan Harbond'un m iyyetinde İstanbul'a geldi. Fakat, Harbond, Belgrad'a varacakları sırada  ld ğ nden, Hollanda elçisi, Collier'in ⁴⁰⁰ halefi Hemskeerke, imparator ve müttefiklerinin barış tekliflerini divan'a sundu. İmparatorun talepleri şöyledi: 1. fethedilen memleketleri muhafazası, Kutsal Mezar'm Fransiskenlere teslimi, Ragusa için verginin kaldırılması, barış anlaşmasına  ar'ın dâhil edilmesi hakkının verilmesi, eski m saadele- rin otuz y  için yenilenmesi; 2. Bâb-ı  li'nin Polonya adına Ukrayna ve

³⁹⁹ «Fakat Türkler, İngilizlerin davranışlarıyla kendilerinininkiler arasında büyük bir benzerlik buluyorlardı, vb.» Motray Seyahatnamesi, I, s. 339.

⁴⁰⁰ Rapport de Collier. Constantinople, 15 Şubat 1692 tarihli.

Padolya'dan vazgeçmesi, Sultan'ın Tatarların bu ülkeyi istilâlarına mâni olacağı, Ukrayna Kazakların ve Zaporogların saldırganlıklarına müsaade edilmeyeceği hakkında söz vermesi; nihayet İmparator, Venedik adına şu talepleri ileri sürüyordu: 3. Obrovacz ve Bo-jana nehirleri kıyıları arasındaki arazinin bu devlete bırakılması, Zanta vergisinin kaldırılması ve kaleler yapılması ve tamiri hakkının tanınması ⁴⁰¹. Polonya kralı, Kırım Hanının kendisine yaptığı teklifler hakkında Viyana sarayına bilgi vermişti. Kırım Hanı, Polonya kralına Bâb-ı Âli adına Kamenice'yi geri vermek, Ukrayna üzerinde iddialarından vazgeçmek ve ilk talebde yüz bin Kırım askeri vermek teklifinde bulunmuştu. Bu teklifler, kısmen Tatar Hanı ile Polonya Kralı arasındaki dostlukla alâkalıydı. Kırım Hanı, Polonya'daki ikameti sırasında, o sırada basit bir bayraktar olan kral ile birlikte Rusya'ya gönderilmişti. Daha sonraki esaret münasebetlerinde de bu dostluk daha da artmıştı. Hemskeerke, Avusturya İmparatorunun tekliflerini yeni Vezir-i âzam'a bildirdi, fakat Avusturya hükümetinin, Polonya ve Venedik'in iddiaları yüzünden karşısına aşılmaz engeller çıkardı.

Avusturya, Transilvanya'yı istiyordu; Polonya Kralı Kamenice*-nin iadesi için ısrar gösteriyordu; Venedik Cumhuriyeti ise daha fazlasını istemekteydi. Hemskeerke, Viyana'daki ikameti sırasında kendisine tam yetki vermiş olan Toekoeli lehindeki girişiminden pek mutlu olmamıştı. Kırım Hanının ve Fransız elçisi FerrioVun ⁴⁰² Bâb-ı Âli ile Polonya arasında ayrı bir barış yapılması için sarfettikleri gayretler neticesiz kaldı. Kırım Hanı bu maksatla krala ağalarından birini göndermişti. Ferriol ise Fransa'nın aracılığını kabul ettirmek için elindeki imkânlardan hiçbirini ihmâl etmedi. On yıldan beri, yâni Venedik'e karşı savaşın başlamasından bu yana, Ragusa Osmanlı Devletine vergi ödememişti; birçok yıllar boyunca imparatorun hükümetine her yıl beş yüz duka altını göndermişti. Fakat, Belgrad'ın Köprülü Mustafa Paşa tarafından alınmasından sonra, Sultan'ın işleri yoluna girmiş, bu cumhuriyet, kendisini tehdid eden fırtınayı uzaklaştırmak için İstanbul'a bir elçiler heyeti göndermekte telâş göstermişti. İmparator tarafından Grass-wardein'in fethi Hemskeerke'ye barış görüşmelerini yeniden başlatmak imkânı kazandırdı. Ragusa, İmparatorun ve Bâb-ı Âli'nin ⁴⁰³ himayelerini istedi. Bu talep her iki tarafa da beş yüzer duka altını vergi

⁴⁰¹ litteroe G.V. adjuncto projecto pacte Rom. tmp. e)usque foederatorum 15 Ekim 1695.

⁴⁰² I.R kütüphanesinde bulunan Rapport, no. 188.

⁴⁰³ Bu garifa taleb Ragusa tarihçileri tarafından kaydedilmemiştir; fakat, I.R. arşivleri arasındaki anlaşmalarda' bulunmaktadır.

 demeye dayanıyordu.

Avusturya ordularının üstün gelmelerine ve Grosswardein'in düşmesine rağmen, barış teşebbüsleri bir netice vermedi. Galipler Grosswardein'de yetmiş dört top buldular; bunlardan biri, ayrı namlulardan yedi gülle atıyordu ve atışta bir alev görünüyordu; ayrıca yirmi iki havan topu, üç bin gülle, iki yüz kental demir ve büyük miktarda teçhizat ele geçirmişlerdi. Avusturyalı general, kale muhafızlarına çekilme müsaadesi vermişti; bununla beraber esir edildiler, çünkü Türkler, Piscabon ve Mare Cobila tabyalarının tahliyesi sırasında sözlerinde durmamışlardı. Drava nehrinin sol sahilinde, Orsova'ya altı fersah mesafede, nehrin şiddetli akıntıyla kendisine bir yol oyduğu yerde baron Arnau'nun general Veterani'nin emriyle,    yüz askerle işgal ettiği bir mağara vardır. Kancalı  ı-palarla teçhiz edilmiş ve mağaranın girişine hâkim kayalara yerleşmiş bulunan Arnavutlar, savunucuların mağarayı terketmeye her kalkışlarında üzerlerine kaya blokları yuvarlıyorlardı. Karşı kıyıdan açılan topçu ateşi de onların mahpus kalmalarına yardımcı oluyordu. Susuzluktan  lmek veya dumandan boğulmak tehlikesiyle yüzyüze gelen merd askerler, tüfekleri artık kullanılmayacak hâle gelinceye kadar yerlerini korudular. Yalnız bu sebeble esir oldular, fakat hepsi de öldürüldü. O zamandan beri bu mağara, kahraman savunucusu Veterani'nin adını taşımaktadır.

1691'de, Venedik'e karşı açılan savaş sırasında Bâb-ı  li, Gi-rit'de Napolili kumandan Lucca della Rocca'nın Türk Paşasına satmış olduğu Karabousa'yı zaptetmekten başka bir üstünlük e de etmemişlerdi ⁴⁰⁴. (5 Aralık). Muhafızları meşru olmayan yollardan elde etme teşebbüsleri ortaya çıkarıldı. Spinalunga ve Suda'yı hedef alan bu tür teşebbüslere girişenler ölüm cezasına çarptırıldı. Bu başarısızlık, Venediklilerin S. Todero muhasarasında uğradıkları hezimetle dengelenmiş oldu. Dalmaçya'da, Erizzi, Süleyman Paşa'yı p sk rtt kten sonra, Osmanlılar tarafından olağanüstü bir baskıya mâruz bırakılan Trebigne, Gazzo ve Nevesigne'nin imdadına koştu. Aynı yıl içinde Kırımlılar Halicz ve Stanislaw yakınlarına kadar bir akın hareketine girişip Snyatin ve Nemirowa'yı muhasaraya aldılar. Bu şuralarda Lipkans Kazakları Kamenice'den Lemberg surlarına kadar bütün ülkeyi yağma ve tahrib ediyorlardı. Kırım Hanı ve Daltaban Mustafa Paşa'nın üstün kuvvetlerle saldırmış oldukları Sorocka, savunucularının parlak cesaretleri sayesinde kurtuldu. Nihayet bu sefer, Kamenice'ye bir

⁴⁰⁴ Raşid, II, f. 178.

fersah mesafede yapılan ve kralın Aziz Teslis adını verdiği bir kalenin inşâsiyle sona erdi.

Surkhanoğlu Suriye'de

Vezir-i âzam'ın azli ve halefinin atanması, her zaman olduğu gibi, değişiklik ve aralarından sadece Kıbrıs Valisinininkini zikredeceğimiz idamların işareti oldu. Kıbrıs Valisi Ali Paşa, görünüşte kendisine karşı ada halkının yükselen şikâyetlerinin, fakat gerçekte Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin eski kinin kurbanı Olarak hayatını kaybetti. Aynı Şeyhülislâm, Parkany savaşında SUistre Valisi vezir Mustafa Paşa ile birlikte esir düşen ve sonradan yapılan esir değişiminde memlekete dönen Erzurum Valisi Halil Pasa'nın idamında da kıskırtıcılık etti. Feyzullah Efendi bu Paşa'nın fazladan vergi topladığını gammazladı, Sultan başının kesilmesi emrini verdi. Suriye'de Manoğlu Dürzilerle anlaşılan Surkhanoğlu aşireti isyan bayrağını açmış Sayda ve Beyrut mukataalarını ele geçirmişti. Bu hareket Trablus Valisi Ali Paşa tarafından bastırıldı ve elebaşılar itaat altına âlındı. Vezir-i âzam'ın Avusturya İmparatoruna karşı bu yıl açtığı seferde silahlı bir hareket geçmemiş ve sefer, Bel-grad'ın tahkimi çalışmalarıyla son bulmuştu. Ordunun ihtiyaçları için Edirne'den Belgrad'a gönderilen hazinenin bir kısmı, Alexinza'-da pusu kuran Sırb eşkıyalarının ellerine geçti, hazineyi korumakla görevlendirilen Arnavutlar eşkıyalarla işbirliği yaparak ganimeti paylaştılar. Bununla beraber hazineyi oluşturan yüz elU kese paranın elli kesesi bulunabildi ve herşeye rağmen eğer masumlar kazaya uğramadı ise, eşkiyalardan üç yüzü soygunu hayatlarıyla Ödediler. Hacı Ali Paşa yeterince teçhizat yardımı görünce, tahkimattan memnun olarak Edirne'ye döndü (11 Aralık 1692 - 2 Rebiül'âhir

Kırım Hanı Safa Girayın Ve Veziri Âzam Elhac Alî Paşanın Azli

Çoban Giray⁴⁰⁵ ailesinden gelen Kırım Hanı Saf Giray azledildi. Çünkü, Vezir-i âzam, Safa Giray'ın Demirkapı boğazı yakınında Tatarlar tarafından terkedilmiş olduğunu, beraberinde, ancak üç yüz adam tutabildiğini öğrenmişti. Han, Karinabad yakınında Kulaguzli'ye sürüldü ve orada, kısa bir

⁴⁰⁵ Cantemir, I, s. 124; III, not a. yanlış olarak II. Ahmed döneminde Çoban ailesinin bir ferdi bulunduğunu söylemektedir; fakat 1621'den itibaren bu ailenin varlığının izlerini bulacağız.

süre sonra altmış altı yaşında bulunduğu sırada öldü. Yanbolu yakınında Kadıköy'de ikamet eden Selim Giray İstanbul'a çağırıldı ve üçüncü defa hanlık makamına atandı (6 Kasım 1692 -. 26 Sefer 1104). Oğulları Devlet Gazi, Toktamış ve Kaplan babalarına Kırım'da refakat etmek üzere  ağırıldılar. Bu seyahatte gözde oğlu Toktamış tsmail de öldüğünden, büyük oğlunu Kalağa (veliahd) atadı ve nureddin (vezir) makamını yeğeni Selâmet Giray'ın oğlu şahin Giray'a verdi. şahin'in selefi yine şahin adını taşıyan Toktamış'ın oğlu seçkin bir şâir oldu; Yanbolu yalanında inziva hayatı yaşadığı  brahim kasabasında, Selim Giray'ın yükselişini şiirleştirdi.

Bu değişikliklerden bir ay önce (6 Ekim - 25 Muharrem) Sul-tan'ın Selim ve  brahim adları konulan ikiz şehzadeleri oldu; bu doğum payitaht geceleri donatılarak    gün boyunca ku andı. Dokuz hafta sonra, tahttan indirilmiş olan Sultan Dördüncü Mehmed  ld . Hiç kimsenin acır görünmediği tahlisiz Sultan'ın naşı, Bahçe Kapusu'nda annesi tarafından yaptırılan camiin (Yeni Cami) ha-dırasına gömüldü.

Üç ay sonra, Sultan, azletmek istediği defterd r'ı savunmak ve kendisine karşı direnmek c r'etini gösterdiği için Vezir-i  zam Hacı Ali Paşa'dan imparatorluk mührünü geri aldı. Bununla beraber, II. Ahmed, sertçe söylenmiş birkaç söz bir yana bırakılırsa, gözden düşen Vezir-i  zam'a karşı iyilikseverce davrandı. Azledilen Hacı Ali Paşa mühr-i h m  nu Sultan'ın ayağının ucuna doğru bırakınca, Sultan Sadâret Kaymakamı Bozoklu Mustafa Paşa'yı hemen çağırttı ve mührü ona verdi; Mustafa Paşa mührü almaktan çekin-di. Sultan onlara: «Her ikinizi de idam ettireceğim,» diye bağırdı. «Mührü Yeniçeri Ağası  smail'e veya Negrepont Valisi  brahim'e göndereceğim.» Mustafa Paşa  kekingen bir tavır içinde mührü aldı. Peşinden hemen Ali Paşa'ya: «Paşa, bu gözden düşmeyi sen davet ettin; şimdi bana istediğin h k meti bildir.» Hacı Ali Paşa hiçbir şey istemediğini ve günlerini emeklilikte tamamlaması hürriyetinin verilmesi talebinde bulundu: «Pek l ,» karşılığını verdi ve yeni Vezir-i  zam'a: «Bozoklu Mustafa, dedi. Bana onun emekliliği ile alâkalı bir vesika hazırla, istediği parayı kendisi belirlesin.» Saraydan çıkınca iki vezir at üzerinde yanyana şehirden geçerek Bâb-ı  li'ye geldiler. Orada, yeni Vezir-i  zam, istediği emeklilik aylığını bildirmesini Hacı Ali Paşa'dan istedi. Hacı Ali Paşa on beş, on altı kesenin yeteceğini bildirdi. Bozoklu Mustafa Paşa: «Nasıl, bu size yeter mi?» dedi. Hacı  li Paşa: «Bu para yeterden de fazladır. Hele savaşın fed k rlık istediği bir zamanda,» cevabını verdi. Böylece, Sultanla iki vezir arasında Osmanlı tarihinin kaydetmediği bir cömertlik ve g z tokluk

mücâdelesi cereyan etti.

Merzifon'da doğmuş olan Hacı Ali Paşa, Kara Mustafa Paşa'nın silâhdârlığında bulunmuştu. Selefinin minnettarlığını kazanan Bozoklu Mustafa saraydan çıkarken, Mirâhorluktan Kapdan Paşalığa yükseltilmişti. Daha sonra sırasıyla Babadağ, Şam ve Trablus valiliklerinde bulunmuştu. Bulunduğu son görev Sadâret Kaymakamlığı idi. Hacı Ali Paşa'yı fazla hırpalamamış olan Sultan'ın hışmı, daha önceki Vezir-i âzam Koca veya Arabacı diye anılan Ali Paşa üzerine bütün ağırlığıyla yüklendi; bu Ali Paşa saltanat makamı iktidarım ele geçirmek için entrikalar çevirmekle suçlanarak cellâda teslim edildi. İkinci Ahmed, Vezir-i âzamlık görevini verebileceği iki kişiden biri olarak adından bahsettiği Yeniçeri ağası İsmail'i uzaklaştırmak Bozoklu Mustafa Paşa'ya ihtiyatlı davranmak icâbı göründü; Yeniçeri ağasını Şam Valiliğine atayarak İstanbul'dan uzaklaştırdı. Edirne Kaymakamlığı Vezir-i âzam'ın kâhyası Osman Paşa'ya. İstanbul Kaymakamlığı ise Bosnalı Hüseyin Paşa'ya verildi. İstanbul Kaymakamı Hüseyin Paşa'nın makamından düşmesine halkın asayiş içinde yaşaması için gösterdiği gayret sebep oldu.

İstanbul'da Felâketler

Ramazan'ın son gecesi teravih namazının kılındığı ve Kur'an okunan Fâtih camiine halk intizamsızlığa sebep olacak ölçüde yığılmıştı. Kaymakam Paşa, kargaşalığı önlemek maksadiyle muhâ-fızlarıyla birlikte camiye gitti. Paşa'yı muhâfızlarıyla birlikte camide görenler büyük bir heyecana kapılarak çıkış kapılarına hücum ettiler. Bu yüzden merdivenler yıkıldı, kadınlar ve çocuklar ezildi veya öldü; çığlıklar, feryatlar şehrin her tarafından işitildi. Bu hâdisede hiç kimsenin kötü bir niyet taşımadığı da anlaşıldığından Hüseyin Paşa azledildi ve Trabzon Valiliğine hareket etmesi emrini aldı. Gemiye bindiği sırada dostları kendisi hakkında ölüm cezasına hükmedildiğini haber verdiklerinden kaçtı ve takibine gönderilen komiserlerin eline geçmemeyi başardı. Aynı ay içinde Edirne Sultan Selim II. camiinde halkın akşam namazı için toplandığı sırada düşen yıldırım cemâatten beş kişinin Ölümüne sebep oldu (16 Mayıs 1693 - 11 Ramazan 1104). Bu olaydan birkaç gün sonra Cibâli yangını ile karşılaşıldı ve bu yangında binlerce ev kül yığını hâline geldi ⁴⁰⁶. Kısa zamanda yangın üç ayrı istikamette ilerledi: Bir taraftan Salih

⁴⁰⁶ Rasid, I, f. 185. La Motraye, I, s. 395, Londra ve İstanbul'da çıkan iki yangın İşaret ederde, iki payitahtta

Paşa camiine kadar yolu üzerindeki bütün binaları yoketti; diğer taraftan, Kilise camiine kadar uzandı; nihayet At Pazarı'na kadar bütün binaları kül yığınınına döndürdü.

Şeyh Mısri

Sarayda vaiz olarak büyük bir itibâr sahibi olan şeyh Manevî, birden İstanbul'da bulunan tekkesinde gözaltına alındı. Aynı hor görücü muamele büyült şeyh Mısrıya de uygulandı. Lemnos adasındaki sürgün yerinden getirtilen şeyh doğduğu yere gelmiş, oradan Edirne'ye gitmek üzere yola koyulmuştu. Şeyhin verdiği birkaç ta-savvufî vaiz tehlikeli yorum ve rivayetlere yol açtığından, Vezir-i âzam bu yolculuğu yapmak için para almış olmasına rağmen, geri dönmesi emriyle ikinci silahdânını gönderdi. Bir taraftan da şeyhi bulmak üzere bir görevli Rodosto'ya gönderilmiş bulunuyordu. Vezir-i âzam'ın emrine rağmen şeyh Mısrî yoluna devam etti. Etrafında müridleri olduğu hâlde Edirne'de İkinci Selim camiine gitti. Kaymakam Paşa ve Yeniçeri ağası gelip şeyhi, saygılı bir şekilde Sultan'ın huzuruna davet ettiler, fakat camiden çıkar çıkmaz Yeniçeriler ve askerler etrafını sardı, kendisini alıp oradan Bursa'ya sev-kedilmek üzere Gelibolu'ya götürdüler⁴⁰⁷.

Belgrad Muhasarasının Kaldırılması

Temmuz ayının başında (5 Temmuz 1693 - 5 Zilkade 1104), Vezir-i âzam, bir iâşe deposu vücade getirmek üzere Musul Beğlerbe-yi'ni Belgrad'a gönderdikten ve Ömer Pâşa'yı da Nisa üzerine saldıktan sonra, Edirne yakınında Akpınar'daki ordugâhını kaldırdı. On yedinci gün çadırlarını Rusçuk sahralarına kurdu. Aynı zamanda Tuna'nın sol kıyısına gelmiş bulunan Kırım Hanı seçkin bir törenle kabul ve kendisine, her zaman olduğu gibi, bir hü'at, bir kaftan, kıymetli taşlarla süslü bir ok muhafazası ve bir kılıç ihsan edildi,

Vezir-i âzam ordugâhını Yerkök'e (Giurgevo) nakletti. Burada Eflâk prensi Constantin Brankovan da kendisine saygılarını sunmaya geldi. Evvelki yıllarda Avusturya İmparatorunun himayesini elde etmeye çalıştığı hâlde,

hemen aynı «anum* rastlayan iki hükümdarın, tahttan indirilme ve idamlarına dikkati çekiyor.

⁴⁰⁷ Cantemir, Ahmed II, s. 37. siyasi nutuklar söylediğini ileri sürüyor.

kendisini Bâb-ı Âli'ye beğendirmeyi ve suçlayıcılarının bir kenara çekilmelerini sağlamayı başardı. Bogdan prensi birkaç ay önce ölmüştü; bununla beraber, ne kendisinin halefi olarak tâyin ettiği oğlu Demetrius, ne de onun makamını elde etmeye çalışan Toekoeli, onu elde edemediler. Zira, Brankovan'ın entrikalarının tesirinde kalan Bâb-ı Âli bu makama damadı ve Du-ka'mn oğlu Constantin'i münasip gördü.

26 Temmuzda (26 Zilkade), Vezir-i âzam Toutrakan yakınında Tuna'yi geçti, buradan Transüvanya'yı istilâ etmek istiyordu. Fakat Avusturya ordusunun Vilagos ve Janoe'yi ele geçirdiğim ve Belgrad üzerine geldiğini öğrenince bir harb meclisi topladıktan son-? ra Olentidja'daki ordugâhından Belgrad'a yürüdü. Bunlar olup biterken dük de GroyBohemiyenler adası ile karşı kıyı üzerine kurulan bir köprüden Sava nehrini geçmiş ve Visniza köyünden pek uzak olmayan, Sava'nın Tuna'ya karıştığı yerdeki Kayaburun'a kadar ilerlemişti. Belgrad'dan görülecek bir mesafeye gelince] Avusturyalı general top menzili dışında mevzilenerek Sava üzerinde, iç kalenin karşısında Aşağı Şehir ile Su Kenan şehri arasında siperler açmaya başladı. Bu haberi alan Vezir-i âzam Tuna'yi geçti sol kıyı üzerinden nehir boyunca çıktı. Vidin karşısında Weil'den ayrıldıktan sonra Banaderbend boğazından geçerek Belgrad üzerine ilerledi.

Bu sırada Kırım Hanı ile Rumeli Beğlerbeyi, Tuna'ya çok yakın bir yoldan Semendre üzerine doğru yol alıyorlardı. Vidin'den hareketinden on gün sonra Vezir-i âzam Morava kıyılarında ordugâh kurdu ve orada Tatar Hanı kendisine Saadet Giray kumandasındaki ordusu öncü kuvvetlerinin düşman istihkâmlarını basarak çok miktarda esir ve hayvan aldıklarını bildirdi (12 Eylül - 11 Muharrem). Morava kSprüsü yakılmış olduğundan, Osmanlı ordusu nehri sığlık geçit yerlerinden aşarak karşı kıyıya geçti. Vezir-i âzam, köprünün yapılması için Sivas Beğlerbeyi Mehmed Paşa'yı geride bıraktı. Jagodin'e gelince Vezir-i âzam, Belgrad Valisi Cafer Paşa'-dan ulak vasıtasıyla memnunluk verici bir haber aldı: Kendisinin yaklaşmakta olduğunu Öğrenen düşman muhasarayı kaldırmıştı ⁴⁰⁸.

Vezir-i âzam Belgrad üzerine yürüyüşünü sürdürdü ve 17 Eylülde şehre girdi. Toplanan bir harb meclisinin sonunda, sefer mevsiminin geri kalan zamanının muhasaradan zarar gören tahkimatın onarılmasına ve Kırım ordusunun düşmanın takibine gönderilmesine karar verildi. Kırımlılar

⁴⁰⁸ Raşid, I, f. 180, bu muhasara hakkında tafsilât veriyor ve şehrin kırk dört top ve on beş havan topu ile dövülmüş olduğunu ve bir kere dört bin gönüllünün hücum ettiğini bildiriyor.

düşmanı Peterwardein'e yakın bir mesafede yakaladılar ve esirler, ganimetler olarak geri döndüler. Vezir-i  zam Belgrad'daki günlerini şehrin savunmasını muazzam bir seviyeye getirmekte kullandı. Avusturya ordusunun siperli ordugâh kurduğu yerin karşısına iki yeni burç yaptırdı. Bunlardan biri Sa-va'ya bakan kapının önünde, diğeri At Pazarının önünde idi. Temeş-var ve Gyula'nın iaşe ihtiya ı için bu iki kalenin yakınındaki Arad, Szarhely ve Torny  ve diğerlerine vergilerini yiyecek olarak ödemeleri ve kalan erzakı bu iki kale halkına satmaları emrini gönderdi; tehdid olarak itaatsizliğe karşı ölüm cezası koydu. Belgrad'ın tahkimatı tamamlanınca, Vezir-i  zam, Edirne'ye dönmek için yürüyüşe koyuldu (15 Kasım - 16 Rebiülevvel). Sofya'ya vardığında, ordu birliklerinin ücretlerini ödemek üzere hazineyi beraberinde getiren Kapucu Haleb  Ahmed'i kabul etti. Kayıtlarda geçen Sipahi ve silahdarların bu seferde bulunup bulunmadıklarının tesbiti imk nsızdı; bununla beraber, Vezir-i  zam'ın seferin başında uygulattırđı sert kontrol, sahte kayıtlar suistim lini ortadan kaldırmıştı ve böylece masraflarda kısıntı mümkün olmuş, günde, geçen sefere kıyasla, kırk bin aspr daha az para harcanmıştı.

Team le uyularak, askerin parası Cizr Mustafa'ya kadar günlük olarak ödenmişti. Edirne'de geçit resimleri köşkünde oturan Sultan, orduya önünde geçit resmi yaptırdı ve Peygamberin Sancağını Vezir-i  zam'ın elinden törenle aldı. Altı gün sonra Ruscuk'dan Yanbolu'ya gitmiş olan Kırım Hanı Edirne'ye gelmişti; onu karşılamak üzere Vezir-i  zam Gülbaba'ya gitti ve orada muhteşem bir ziyafet verdi. Vezir-i  zam'ın sarayı halkından gönüllüler ve deliler (pervasızlar) , sağ ve sol cenah askerleri Hanı karşılamak üzere üç fersahlık bir mesafeye kadar gittiler; bizzat Vezir-i  zam da etrafında ağalar, Sipahiler, silahdârlar, gedikliler, müteferrika ve  avuşlar bulunduğu halde Hanı karşıladı. Otağa girdiklerinde divân üzerinde onu e: itibarlı yere oturttu ve samurlu kaftanlar giydirdi. Kendisine Edirne'ye kadar refakat etti. Orada, saray meydanında, Yeniçeri zabitleri gelip saygılarını bildirdiler. Han, Vezir-i  zam'ın sarayına indi ve onunla gece geç saatlere kadar görüştü, sonra kendisinin istirahati için hazırlanan eve götürüldü. Sekiz gün sonra Sul-tan'm huzuruna çıkıp yer öptü. Sultan, Hana bir uzun hil'at ve kapanca ve balıkçıl kuşu tüyünden iki sorguç hediye etti. Fakat, iki ay sonra aniden Kırım'a dönmesi emrini verdi (1 şubat 1694 - 5 Cem ziy l hir)⁴⁰⁹.

⁴⁰⁹ Raşid, I, f. 195. «Tatar Hanı Edirne'de teşebbüs edilen büyük bir ter-tib yüzünden gözden düştü, 22

Vezir-i âzam Belgrad'da kaldığı sırada, Bâb-ı Âli Fırat nehri boylarında yeni bir mağlubiyete uğradı. Basra Valisi Osman Paşa-zâde âsi Maani tarafından mağlub edilerek öldürüldü. Yerine atanan Halil Paşa'nın isyanı bastırmak için sarfettiği gayretler neticesiz kaldığından, Sultan bu valinin yerine kardeşini atayarak Diyarbekir, Musul ve Şehrzor valilerine ona yardım etmeleri emrini verdi. Ük iki vali eyâletlerinin bulunduğu bölgenin kaynak bakımından tükenmiş vaziyette bulunduğunu bildirerek emre itaat edememekten ötürü itizar beyan ettiler, Şehrzor ve Palu valileri, Siyavuş ve Kaçar Mehmed Paşalar, yalnız kaldıklarından yardımları yetersiz kaldı. Maani Dicle ve Fırat nehirleri kanallarının sedlerini yıktı ve civar araziye su altında bıraktı; kendisi de gelip Esed Salih kanalı üzerinde tabya kurdu. Büyük bir kısmı Maani saflarına geçen birlikleri tarafından terkedilen Halil Paşa Bağdad'a çekilmek zorunda kaldı. Halil Paşa'nın valiliğini kabul etmeyen Basralıların şikâyetleri ve hazineye yıllık olarak gönderdikleri yüz bin kuruş vergi üzerinden indirme yapılması talepleri tamamiyle reddedildi. Bâb-ı Ali Halil Paşa'ya vergiyi yetmiş beş bin kuruşu indirmesi emrini verdi; kendisini yine görevde bırakarak, vilâyetin topoğrafik bir haritasının çıkarılmasını istedi.

İstanbul'da Yangın

Aynı yıl, İstanbul, şehrin büyük bir kısmını harabeye çeviren yeni bir yangın felâketiyle karşılaştı. 21 saat süren, rüzgarın körüklediği ateş, bütün istikametlerde yayıldı. Ayazma ile un depoları arasından çıkan alevler, Cibâli kapısına kadar rastladığı her şeyi yerle bir etti, sûr dışındaki evleri kül ettikten sonra şehrin içine girdi ve oradan ŞÜEleymaniye, Vefa meydanına, Şehzade Camisine, Saraçlara; oratfan Yeniçerilerin yeni kışlalarına ve avrat pazarına kadar dayandı. Yangın, kontrol altına almak hususunda gösterilen bütün gayretleri boşa çıkardı. Halk, her tarafta taşıyabileceği değerli malını alıp canını kurtarmaya baktı. Birkaç saat önce camilerin ve muhteşem sarayların parıldadığı büyük mekân üzerinde gözlere sadece kül yığınlarını görmek kaldı (5 Eylül 1693 - 4 Muharrem 1105). On iki gün. sonra Ayazma Kapısında alev yeniden yıkıcı, yakıp kül edici olarak ortaya çıktı. Bir kömür deposundan başlayan yangın bütün ahşap dükkânları yerle bir etti ve şehrin içine girerek, geçen yangından kurtulan ve Süleymaniye'ye çıkan evler

dizisini yuttu. Bu felâket, kötü kollama ile suçlanan Kaymakamın azline sebep oldu. Kaymakam, Kıbrıs'a vali olarak gönderildi ve selefi Kalaylı Ahmed Paşa, onun görevim* üstlenmek üzere İstanbul'a hareket etti.

Sadâret Kaymakamı, Reis Efendi, Vezir-î Âzam Ve Kızlarağası

Yeni kaymakam, yalnız yangın çıkaranlara sert muamele etmekle değil, reayaya, Hristiyan teb'aya karşı da sert tedbirlerle idare görevine başladı; bunların samur kalpak, san ayakkabı ve renkli elbise giymeleri yasaklandı; siyah elbise ve siyah ayakkabı giymeye mecbur tutuldular. Ayrıca, şehir içinde ata binemeyeceklerdi; Müslümanlardan ayırd edilebilmeleri için çingirak taşımaları emredildi. Bu mânâsız tedbir yüzünden İngiliz tüccarları doğuya mahsus elbiselerini çıkarıp millî kıyafetleriyle dolaşmaya karar verdiler. Bununla beraber bu tedbirler yüzünden Kaymakam Paşa halk arasında büyük bir şöhret sahibi oldu; bu yüzden onun şahsında bir ra-Mb gören Vezir-i âzam, azline kadar gitti vğ yerine Amca-zâde Hüseyin Paşa'yı atadı. Divân-ı Muhasebat Başkanı olarak saltanata ait mallar üzerinden gelen kârdan bir müddet önce mükâfatlandırılan eski Reis Efendi Mehmed Bey, düşmanlarının entrikaları yüzünden birden bu mükâfat ve ihsanlardan mahrum bırakılarak Retimo'da sancakbeğliğine atandı; oradaki Mısır birlikleri sarığının büyüklüğü- sebebiyle kendisine Sarık Babası lakabını taktılar. Diğer saray entrikalarının neticesi olarak Tavukçu Hasak Efendi Sultan tabib-liğinden azledildi ve yerine Seis Yusuf Efendi atandı. Vezir-i âzam, Kızlar ağası Nezir'i de saraydan uzaklaştırmayı düşündü. Fakat, Sultanla yakınlığından ve Vezir-i âzam'ın ihtişamının uyandırdığı kıskançlıktan yararlanan Kızlar ağası Nezir, tedbirini almakta gecikmedi ve Vezir-i âzam'ın düşüşünü hazırladı. Bir gün Bozoklu Mustafa Paşa cirid atan uşaklarıyla etrafı çevrilmiş bir halde Timurtaş'a gidiyordu. Tebdil giyinmiş olan Sultan da Solakçeşmesi yakınında bulunuyordu. Bu kalabalık ve parlak gruptan hayret duymuş bir halde ve muhteşem alayın kime ait olduğunu Kızlar ağası Nezir'e sordu. Kızlar ağası Vezir-i âzam'ın adım bildirerek Sultan'ın kıskançlığını tahrik etti. Zaten, kin dolu ve meş'um imâlariyle bu kıskançlığı da Sultan'ın ruhunda uyandıran kendisinden başkası değildi.

II. Ahmed derhal mühr-ü hümâyunu Bozoklu Mustafa Paşa'-dan alıp Trablus Valisi Ali Paşa'ya götürmek üzere Baş-silahdârını gönderdi (13 Mart 1914 - 16 Receb 1105); gözden düşen Vezir-i âzam da vali olarak Ali Paşa'nın yerini alacaktı. Başına geleceklerden habersiz ve hiçbir şüphesi

olmayan Vezir-i âzam Bozoklu Mustafa Paşa, bayramın yaklaşmakta olduğunu görerek, âdet olduğu üzere, Sujtan'a ve saraya sunulacak hediyeleri hazırlamış bulunuyordu. Bu hediye sunmak âdeti. İkinci Süleyman döneminde bilgili ve faziletli Vezir-i âzam Köprülü Mustafa Paşa tarafından kaldırılmış, fakat şimdiki Sultan zamanında yine geri getirilmişti. Gözden düşen Vezir-i âzam bu hediyeleri sunabileceğini sanarak yüzlerce atlı ile hareket etti. Fakat bu saygısızlığa Öfkelenen Sultan, Vezir-i âzam'ı çağırttı ve hapse attırarak bütün servetine elkoydu. Atları ve kendisine ait olan iki yüz on yedi kese parası hazineye alındı; ayrıca kâhyası, kırk kese vermek suretiyle efendisinin hürriyetini satın alabildi. Ne var ki, Kızlar ağası Nezir bu zaferinin tadını fazla çıkaramadı: Vezir-i âzam'ın azlinden üç hafta sonra, aynı âkibet gelip onu buldu ve yerini Haseki Sultan'ın baş ağasına (birinci hadım-ağası) bırakmak zorunda kaldı (17 Nisan - 11 Şaban),

Ümmügülsümün Düğünü

Dört gün sonra, üç yıl önce vezir Osman Paşa'ya nişanlanmış olan IV. Mehmed'in kızı Ümmü Gülsüm veya sadece Ümmü'nün düğünü yapıldı. Yeni Vezir-i âzam Defterdar Ali, İstanbul karşısındaki Karabayır'a vardı: Kendisini karşılamaya gönderilen Kaymakam, vezirler ve Şeyhülislâm, ulemâ, muhteşem bir yemek ziyafetinden sonra Vezir-i âzamla birlikte saraya geldiler; orada Sultan onu Vezir-i âzamlık iktidariyle donattı. Sürmeli lakabıyla anılan Ali Paşa Dimetoka doğumluydu ve birinci Defterdarlık makamına yükselinceye kadar, maliyenin birçok makamlarında bulunmuştu. Bu meslekten ayrılınca Kıbrıs'a vezir (vali) olarak atanmış, daha sonra Trablus Valisi ve nihayet Vezir-i âzamlık makamına gelmişti.

Kadiaskerlerin Ve Şeyhülislâmın Azilleri

Sürmeli Ali Paşa imparatorluğun baş makamında kalabilmek için girilmesi gereken ilk icrââtın prenses Ümmü ile evlenen ve böylece nüfuzu artan Kaymakam Osman Paşa'yı payitahttan uzaklaştırmak olduğuna hükmetti. Vezir-i âzazn'ın Sultan tarafından da imzalanan bir emriyle Kaymakam Osman Paşa'ya acele Diyarbe-kir'e hareket ederek bu vilâyetin valilik görevini yürütmesi bildirildi. Fakat, hareket eder etmez bu kârlı görev kendisinden alındı ve son derece önemsiz bir görev olan Kane kumandanlığına atandı. Sürmeli Ali Paşa, o zamana kadar süregelen

kaidelere aykırı olarak kâhyası Abdullah'ı  zengi kaymakamlığı makamına yükseltti. Kâhyası Edirne'de  zengi Kaymakamlığına atanırken, Parkany'-de esir edilmiş olan Van Valisi Mustafa Paşa'yı Kaymakam olarak İstanbul'a getirtti ⁴¹⁰. Osman Paşa'yı payitahttan uzaklaştırmakla yetinmeyen Vezir-i âzam, sadece yedi aydan beri görevini yürütmekte olan adaletli ve gayretli Rumeli Kazaskeri Yahya Efendi ile, birçok valinin haksızlıklarını, zulümlerini ortaya çıkarmış olan Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'den kurtulma   relerini aramaya koyuldu ⁴¹¹. H diseleri gerçek yüzleri ile göstermeyi itiy   edinmiş olan bu iki devlet memuru, doğru insanlara musallat z lim vezirlerden kötülükler bekleyeceklerdi. Her ikisi de azledildi. Makamları Sürmeli Ali Paşa'nın dalkavuklarına verildi. Rumeli Kazaskerlik makamını birkaç gün işgal etmiş bulunan Sadık Efendi Şeyh lisl mlığa getirildi. Vezir-i âzam'ın uzun zamandır Cebeci-başıya karşı beslediği yeminli kin, nihayet kurbanının kanında söndü: Sultan'ın da müsaadesini aldıktan sonra, Vezir-i âzam, Edirne'de üç Şerefeli Cami önünde kin beslediği adamın başını vurdurdu.

Trablus Valiliği sırasında Sürmeli Ali Paşa âsi Surkhanog lu ile Maanoğlu D rzilerini gözle görülen bir hareketsizlik içinde tutmuştu; fakat o uzaklaşınca yeni Beğlerbeyi Arslan Paşa, elindeki kuvvetin Suriye âsilerini itaat hâlinde tutmakta yetersiz olduğunu Bâb-ı Ali'ye bildirdi. Neticede, Sayda Beğlerbeyine, Haleb ve şam valilerine timar sahipleriyle birlikte Arslan'ın kuvvetleriyle birleşmeleri emri verildi. Ayrıca, Kilis voyvodası da on bin K rdle bu kuvvetlere katılacaktı. Anadolu müfettişi Dursun Mehmed Paşa bu ordunun kumandanlığına getirildi. Mehmed Paşa Baalbek ve Bokaa vadilerini istilâ ederek memleketi karışıklıklardan kurtardı.

Yabancı Devletlerin Aracılığı Reddedildi

Vezir-i âzam, Avrupa'da, Kutsal Sancak'la Macaristan'a karşı yürüdü. Zira, İngiltere ve Hollanda elçileri Paget ve Hemskeerke, takma isimle İstanbul'a ve Edirne'ye gönderilen Avusturyalı generaller, Marsigli ve Veterani vasıtasıyla yapılan barış teklifleri reddedilmişti. İngiltere elçisinin Belgrad'da ölmesinden hemen sonra, İngiltere kralı, Hollanda elçisi

⁴¹⁰ Raşid, I, s. 175 ve 195. Mustafa Paşa Belgrad'da esir edilmiş, Viyana'-da tutuklu bulunmuştu; burada kendisini yalnız yüzbaşı Narcisse ve tercüman Mamucca della Torre gidip görebiliyorlardı.

⁴¹¹ Raşid. Feyzullah Efendi'den şöyle bahsediyor: Muhafaza-1 namus-i dev-letde gayet gayyur ve nefs lemre muhalif harekete karşı geldiği gibi, adaletli olmayan devlet büyüklerine karşı çıkmakta cesareti bilinir bir kimse idi.

Hemskeerke'ye, yeni bir elçi gönde-rilinceye kadar kendi adına hareket etme ve konuşma müsaadesi vermişti ⁴¹². Yeni İngiliz elçisi lord Paget ve onun peşinden takma adla barış teklifçisi olarak Avusturyalı general Veterani Edirne'ye gittiler. Fakat Bâb-ı Âli hiçbir suretle savaşı bitirmeye hazır görünmüyordu. Kendisini cevap vermeye mecbur hissetmeden sadece barış tekliflerini bilmek arzusunda bir görüntü veriyordu. Sultan'ın bu politikası, kısmen, müzâkerelerin başarısız kalması için ⁴¹³ hiçbir şeyi ihmâl etmeyen Fransız elçisi Châteauneuf ün imâlarından kaynaklanıyordu. Elçi de Châteauneuf den ayrı olarak, Bel-grad ordugâhında Vezir-i âzam'ın yanında bulunan Fransız ajanı Ferriol, Bâb-ı Âli nezdinde Hollanda ve İngiliz elçilerinin teşebbüslerini olduğu gibi, Vezir-i âzam ile Toekoeli'nin Avusturya imparatoru ve müttefikleriyle barış anlaşması için ileri sürdükleri şartları M. de Croissy'e bildirdi.

İngiliz elçisi lord Paget'nin Budin'e (Ofen) geldiğini öğrenen (15 Ekim 1692), onun Osmanlı ordugâhına girmesini önlemek mak-sadiyle gayretlerini iki katına çıkardı. Fakat Vezir-i âzam ona elçinin: «kendisinden1 Önceki elçilerin yolundan gideceğini, Bâb-ı Âli'nin barış hâlinde bulunduğu devletlere açtığı prensipten uzaklaşa-mayacağı» cevabını verdi ⁴¹⁴. Gerçekten de, İngiliz elçisi Paget, Sultan'm ve Vezir-i İzam'ın ⁴¹⁵ huzuruna baharın başında (14 Mart 1693) kabul edildi. Birkaç gün sonra İngiliz elçisi Pağet, Hollanda elçisi Hemskeerke, Avusturya generalleri Collier ye Veterani ve imparatorun bir diğer generali Vezir-i âzam Ali Paşa'nın sarayında bir konferansa çağırıldılar. Bu toplantıda, Şeyhülislâm, Kaymakam, Defterdar, Nişancı, Reis Efendi, birliklerin Paşaları da dâhil, devletin yüksek makamlarından yüz kişi bulundu. Üç elçi ve imparatorun iki generali sedirin kaidesinin altına konulan iskemlelere oturmuşlardı. Gayretli ve işgüzar Fransız elçisi, açıkgozlük edip iskemlesini sedirin kaidesi üzerine koymuş ve Öyle oturmuştu. Toplantıyı, herkesin sahip bulunduğu yerleri muhafaza edeceği prensibinden hareket edilerek yapılacak barışın

⁴¹² Litterae Angliae 4 Eylül, 1692.

⁴¹³ Fransız elçisi de Ghateauneufün Edirne'den 5 Temmuz 1695'de Fransa kralına gönderdiği mektubun kopyası: «Vezir-i azam ayın 20'sinde sefer için şehirden çıkacak ve ancak sancak altında, Hollanda ve İngiltere elçilerine kararını bildirecek.» Croissy'nin mektubu: «Venediklilerle barış yapılarak bu oyalanma durumundan kurtulmak yolunda krala hizmet etmek imkanı yoktu; Türkler, Canee (Kane) muhasarasının kaldırılmasından beri Venediklileri küçük görüyorlar.» Fransa kralının 30 Mayıs 1695 tarihli mektubu: «Polonya kralı ve kraliçesini Türklerle ayrı bir barış İmzalamaya ikna etmesi hususunda akla, ha-

⁴¹⁴ «Kendisinden Önceki elçilerin misaline ve Bab-ı Ali'nin barış halinde olduğu bütün devletlerin elçilerine açık bulunan tarza uyacaktır.» Fer-riol'un 15 Ekim tarihinde Belgrad ordugahından de Croiny'e yazdığı mektup.

⁴¹⁵ 18 Şubat ve 7 Mart 1693.

aracığım Hollanda ve İngiltere'ye vererek Hemskeerke açtı. Fakat, üç gün sonra Vezir-i  zam Hacı Ali Paşa azledildiğinden, aracılardan ve Polonya elçisinin teklifleri bir neticeye vardın amadı. Netice olarak, savaş yine eski akışı içine girdi ve yeni Vezir-i  zam Sürmeli Ali Paşa, evvelce bahsettiğimiz gibi Edirne'den Belgrad'a hareket etti (28 Haziran 1694 - 5 Zil'kade 1105).

Ağustos ayının sonuna doğru, Vezir-i  zam Tatar Hanı ile birleşti. Tatar Hanının birlikleri, çarpışmaların başlamasından önce Eflak'tan ge mi ler, Transilvanya'yı istilâ etmişler, Csik arazisini yağ-malamı lardı ve oradan beraberlerine aldıkları oranın en nüfuzlu

yale gelebilecek bütün sebep ve vasıtalarla başvurması hususunda el im rahib de Polignac'a emir verdim.  şahsiyeti Janos Sandor'u getiriyorlardı. Aynı zamanda, Kırım Hanının emrindeki  si Gaspar Sandor, on iki bin Tatar asileriyle birlikte ülkeyi Debreczin'e kadar geçiyor ve Hediduke'lerin  hri Szom-selo'yu ateşe veriyordu.

Peterwardein'e Karşı Sefer

Vezir-i  zam Sürmeli Ali Paşa birkaç gün Zemlin'de kaldıktan sonra, muhasara etmek maksadiyle birden Petenvardein  zerine yöneldi. Bu sırada Gazi Giray Tuna'nın sol sahili üzerindeki araziye vuruyor ve Pancsova s rları önüne kadar ula ıyordu (29 Ağustos 1694 - 8 Muharrem 1106). Belgrad'a doğru Tuna'yı çıkan zahire yüklü iki kayık Theiss kavşağında birçok teknenin hücumuna uğradı ve sayıca çok üstün düşmana teslim olmak zorunda kaldı. Göklerden k rbalardan bo alırcasma yağan yağmurun ve taşan nehirlerin siperleri sel baskınına uğratarak askerleri siperlerden ayrılmak zorunda bıraktığı sırada Peterwardein muhasarası yirmi üç günden beri devam etmekteydi.  ekilmek zorunda kalan Vezir-i  zam, karanlık basınca ordugâhı kaldırdı ve aynı gece Belgrad  n ndeki Weretschar vadisine nakletti. Sürmeli Ali Paşa Belgrad'daki genel karargâhından Gyula ve Tem  var'ın i a esi için bütün imk nlara sahipti. On iki bey,    yüz Yeniçeri, sekiz yüz Sipahi ve silahdâr, iki yüz tüfekçi, bir gönüllü ve atlı milis birliği alacakları yevmiye de belirlenerek Temeşvar savunmasına Rumeli Beğlerbeyi kumandasında memur edildi. Gyula savunması emrinde yeterince Sipahi ve Yeniçeri bulunan Sivas Valisine verildi. Allah'dan iki garnizonun asker ücretlerine ayrılan    yüz kese para Temeşvar'a ula mı tı. Yoksa Avusturyalı general Veterani Maros nehrinin karşı yakasını on iki bin askerle tutmuş ve geçit yerleri k  k sahra istihk mlariyle korunmuş

olduğundan parayı ve yiyecek maddelerini Gyula kalesi kumandanına ulaştırmak mümkün değildi. Bu sebeble, Temeşvar Valisi, kendisine gönderilenlerle kış da geçirmesi emrini aldı.

Dalmaçya Ve Polonya'da Osmanlı Zaferleri

Dalmaçya'da, Narenta üzerinde bulunan Herzegovine'in anahtarı mesâbesindeki Gabella kalesi, Mostar geçidiyle birlikte Venediklilerin eline geçmişti. Son derece heyecanlanan Mostar halkı, Scu-tari Valisi Süleyman Paşa'ya Poschret, Podgonizze ve Gasella müstahkem hisarlarını geri alması için emir vermesini sağlamak üzere Bâb-ı Âli'ye başvurdu. Geri alınması istenen müstahkem hisarlar memleketin belli başlı savunmasını oluşturduğundan, Sultan, Bosna Beğlerbeyi ile Yenişehir sancakbeğini Süleyman Paşa'nın emrine verdi. İlk muhasara hiçbir netice vermedi ve Süleyman Paşa bu başarısızlığı Hersek sancağına atanmakla ödedi; Süleyman Bey ise Ehlone garnizonuna gönderildi. Bosna Beğlerbeyi Mehmed Paşa, büyük bir gayretle Gabella'yı muhasara emri aldı. Fakat, Osmanlıların bütün gayretleri kale muhafızlarının cesaret ve fedakârlığı karşısında netice vermedi ve bu kaleye sahip olmak sayesinde korunan on iki hisar Venediklilerin elinde kaldı. Gabella'yı kuşatanların yardımına çağırılan Trebigne Paşası Receb Paşa Kordos ⁴¹⁶ Palangasını kardeşine emânet etmişti. Fakat kardeşi, palangayı ateşe vererek terketti. Kısa bir süre sonra, Trebigne üzerindeki tahkimli Klo-busk hisarı hiç direnme göstermeksizin teslim oldu.

Osmanlılar Polonya'da da pek üstünlük sağlayamadılar. Kame-niçe (Camieniec)'nin takviyesi için Mirza Şehbaz Giray kumandasında Tatarların giriştikleri bir teşebbüs hiçbir netice vermedi. Önce bu hareket için görevlendirilmiş olan Gazi Giray kumandasında yirmi beş bin Kırımlı, iki bin Sipahi, bin beş yüz Yeniçeri ve altı bin Eflaklıdan oluşan hatırı sayılır bir kuvvet bulunduğu halde, Dinyester nehri üzerindeki Czcora'nın ötesine kadar ilerlemek cesaretini gösteremedi (6 Ekim 1694). Gazi Giray'ın yerine getirilen Şahbaz Giray on beş bin Akkerman ve Dobruca Tatar askeri takviye aldıktan sonra Czcora'dan Kamenice üzerine yürüdü (6 Kasım)'. Polonya ordusu Uscieszko yakınında Dinyester'i geçti. General Jablonowski ve Sapieha, Potocki ve Sluzka kumandasındaki Polonyalılar arslanlar gibi

⁴¹⁶ Coriaaich (?).

çarpışarak üç bin asker, iki mirzalarını öldürdükleri ve beş mirzalarını esir aldıkları Tatarları mağlub ettiler ⁴¹⁷. Bu mağlubiyetten sonra Kırım Hanı Selim Giray maiyye-tiyle birlikte Belgrad'da gemiye binerek Ruscuk'a gitti. Kırım'a hareketinden önce Vezir-i âzam kendisine hediye olarak bin duka verdi üç oğluyla birlikte kürkler giydirildi ⁴¹⁸. Temeşvar üzerine bir sefer idare etmiş olan Cafer Paşa'nın dönüşünden ve Selim Giray'ın hareketinden sonra Vezir-i âzam, Sultan'ın yanına dönmek üzere Belgrad'dan ayrıldı. Filibe'ye gelince birliklere son ikişer üç aylıklarını ödedi ve Edirne'ye giderek Sultan'ın ellerine Sancak-ı Şerifi teslim etti (22 Aralık - 5 Cemaziyülevvel).

Tuna Kıyısında Birçok Palangalar İnşâsı

Belgrad Valisi Cafer Paşa'nın raporu üzerine, şehrin iaşesini sağlamak maksadiyle, Vezir-i âzam iki yeni palanga inşâsı emrini verdi: Birincisi Dobra'da Tahtalı mahallesi üstünde, ikincisi, Güvercinlik (Golombacz) ve ihram arasında, Tuna ve İpek nehirlerinin birleştikleri noktada inşâ edildi. Demir Kapı'da geçişleri kontrol altında tutmak için buraya bin Sipahi ve gönüllülerle güçlendirilen küçük birlikler yerleştirildi ve kumandan olarak Dobra kumandanlığına bağlandı. Belgrad Valisi Cafer Paşa'ya saltanat gelirinden otuz yüz (at yükü) akça tahsis edildi ve ordunun kadrosunu tamamlamak üzere Anadolu'da herbiri bin kişiden oluşan sekiz Sipahi ve gönüllü alayı teşkil edilerek, asker başına on akça ücret bağlandı.

Sahte Mehdi'nin Ortaya Çıkışı Ve Arab Yıldız Bilgini

Vezir-i âzam'm yokluğunda Sultan'ın Atika adında bir kızının dünyaya gelmesi (21 Ekim -. 2 Rebiülevvel), Gabella ve Kamenice önlerinde uğranılan mağlubiyeti unutturmuştu. Fakat kısa bir süre sonra II. Ahmed'in kızkardeşi Gevher Sultan'ın ölümü, sarayda duyulan sevinci kedere dönüştürdü. Bir zamandan beri, bir meczûb, Edirne'de Eski Camide, cemaate kendisinin Mehdi ve ceza günü habercisi olarak tanıtıyor, bu yolda iddiada bulunuyordu. Yakalanarak Kaymakam'm huzuruna çıkarıldı; deli rolü

⁴¹⁷ Bizzeri, II, f. 219. Bu savaş hakkındaki Rapor Rasid'de ve Defterdar Paşa Tarihi'nde bulunmaktadır, f. 284. Râsid'in bülteni en çok doğru olmayanlardan biridir: Polonyalıların sayısını otuz bin asker olarak vermekte Tatar kuvvetini sadece dört bin askerden ibaret göstermektedir.

⁴¹⁸ Rasid, I, f. 199. Sebes-Seyar. f. 150, 1 Muharrem 1106'da (22 Ağustos 1694) Tirnova yakınındaki Balkan'dan geçen hanın yürüyüşünü veriyor.

yaparak kendisini cezadan kurtardı; fakirliğini de ileri sürdüğünden Kaymakam Paşa ona önemli miktarda para vererek salıverdi. Fakat, yeniden Mehdi olduğunu ilân etmekte direndiğinden Lemnos'a sürgüne gönderildi (5 Kasım - 17 Rebiülevvel). Bununla beraber, eski Trablusşam Beğlerbeyi Yenli Hüseyin Paşa'nın söylediği ihtilâlcî nutuklar sahte Mehdi'nin vâizlerinden daha tehlikeliydi. Hazineye hâlâ borçlu bulunduğu iki yüz kese para için hapse atılan ve ödeme imkânı bulunmadığından serbest bırakılan Yenli Hüseyin Paşa, Edirne'de Sultan Selim Camiinde kürsüye çıktı ve Sultan'ı tahttan indirmekten bahseden bir nutuk söyledi; halk Kaymakam Paşa'yı görünce dehsete düştü ve çil yavrusu gibi dağıldı. Hüseyin Paşa tevkif ve suç ortaklarının yirmisiyle birlikte idam edildi. Bir Arap müneccim, kendi milliyetinden iki falcı ile birlikte Edirne Selimiye Camiinde halka Hz. Muhammed'in geldiğini bildiriyor, ayakları olmayan bu adam, arabasında oturarak siyasî vaazlar vermekten de geri kalmıyordu; bu müneccim, kehânetleriyle hâinleri teşvik ettiği gerekçesiyle ara-basiyle birlikte Tunca nehrine atıldı.

Venedikliler Tarafından Khios'un Fethi

İç huzuru bozan bu olaylar, daha vahim bir olaydan önce cereyan etmişlerdi. 3 Eylül 1694'de, bir Venedik filosu Sakız (Khios) adasına Çömlekçi burnu yakınında asker çıkardı. Yaklaşık dokuz bin askerden oluşan bir kuvvet, şehrin dış mahallesini ele geçirdikten sonra, Dizdar kapısı yakınında toplarını mevzilendirdi, Pla-tana meydanı karşısında sipere girdi; semt hamamının uzağında olmayan bir yere bir havan topu bataryası koyarak şehre ateş yağdırmaya başladı. Kumluk tabyası yolu ele geçirilmiş olduğundan, ancak Bekirpaşa bahçesinden itibaren Azablar kulesi altına kadar kazılan lağımaların patlatılmasıyla bir hücumda bulunulabilirdi. Fakat, bir gün önce iki bin yediyüz gülle ile dövülen şehirde evlerin çoğu yıkıldığından ve Hristiyanların başkaldırmalarından korkulduğundan, Venedikliler tarafından kumandan Hasan Paşa'ya yapılan teslim teklifi fazla tereddüt gösterilmeden kabul edildi. Teklifin kolayca kabul edilmesinde, orada sürgünde bulunan sabık Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin de, şehrin teslim edilmesinin sürgün hayatını sona erdireceği düşüncesiyle kumandan üzerinde yaptığı baskının da şüphesiz büyük bir payı vardı. Sakız adasının kaybedilmesi payitahtta ve Vezir-i âzam'ın karargâhında son derece büyük bir telâş uyandırdı ve adanın tekrar fethi için tedbirler alındı.

Genç Mehmed Paşa, Saruhan, Aydın, Menteşe, Suvla, Biga, Hüdavendigâr, Karası, Kazdağı, Kastamonu ve Bolu sancaklarında bulunan silah taşıyabilecek bütün erkekleri orada toplamak üzere Çeşme'ye gönderildi. Ayrıca, beş bin beş yüz Yeniçeri toplandı ve bunlara on kuruş bahşişle yedi akça yevmiye bağlandı. Her birlikte yüz elli asker bulunacak şekilde gönüllüler de hizmete alındı. Bunların subaylarına kırk akça yevmiye, sancakdarlarına yirmi akça, askerlere yedi akça tahsis edildi. Defterlerde kayıtlı bütün Yeniçerilere, emeklilere (oturak), gönüllülere (mumcu), koruculara, çavuşlara, kullukculara, acemioğlanlara, asker oğullarına (kuloğulları) Çeşme'deki ordugâha iltihak emri verildi. Diğer taraftan, yüz büyük teknenin, firkateynin inşâsı ve donatımı büyük bir gayretle sürdürüldü. Edirne'ye gelen eski Şeyhülislâm Feyzullah Efendi Tire'de sürgün cezasını çekmek zorunda kaldı ve buranın gelirleri arpalık adıyla kendisine tahsis edildi. Sakız adası kumandanı sarayın iki kapısı arasındaki cellâd dâiresinde hapsedildi. Kısa bir zaman sonra, Genç Mehmed Paşa Sakız sefer ordusunun başkumandanlığını Anadolu Beğlerbeyi'ne ⁴¹⁹ bırakmak zorunda kaldı ve eski Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, tavsiyeleriyle Sakız adasının kaybına sebep olmuş bulunmasından Ötürü, Nubie'de îbrim adasına sürüldü. Onun dostu olan emirler reisi Paşmakçı-zâde Ali Efendi Gemlik'de sürgüne gönderildi ve Kadiasker Yahya Efendi de Haleb'in yolunu tuttu. Vezir-i âzam'ın yüzünü görmekten bile hoşlanmadığı Reis Efendi Ebubekir azledildi ve sancakbeği olarak îlbasan'a gönderildi; makamı Reis Efendi ikinci beğlikcisi (sekreter) Rami'ye verildi.

Karadeniz'de duran dört kadirganın kumandanı Solak-zâde Ah-med Paşa'nın kadirgasındaki esirler, Kefe'de, bu kumandanı öldürdüler ve kadirgalardan biriyle kaçmak istiyorlardı. Bu teşebbüs diğer gemi kumandanlarının dikkatlerinden kaçmadı ve bu otuz bahtsız öldürüldü. O zamana kadar sarayın cellâd dairesinde tutuklu bulunan Sakız Valisi Hasan Paşa yalnız hürriyetine kavuşmakla kalmadı, halk efkârının hayretini çekecek şekilde, önemli sınır kalelerinden biri olan Azak'ın kumandanlığına atandı. Onu bekleyen ceza, Kapdan-ı Deryâ'nın başına patladı; Kapdan-ı Derya Yusuf Paşa Sakız'ın imdâdma gitmemekle suçlanarak azledildi ve yerine Sultan'-m damadı ⁴²⁰, hazinedar; Çanakkale hisarları kumandanı

⁴¹⁹ Mısırh-zâde İbrahim Pasa. Raşid, f. 201.

⁴²⁰ Osmanlı kaynakları bu akrabalık üzerinde bir şey söylememektedirler. Bununla beraber, Coke'un 1892. yılı Raporlarında bu akrabalık bahis konusu edilmektedir.

Ama-zâde Hüseyin Paşa'ya verildi ⁴²¹. Bâb-ı Âli'nin emirlerine uymakta geciken ve kışın sefere çıkmayı reddeden Mora Serdârı Koca Halil Paşa bu makamdan uzaklaştırılarak yerine Negropont Valisi îb-rahim Paşa atandı. Saruhan, îlbasan, Yanya, Tirhala, Lepanto, Sku-tari, Rumeli'nin gayri muntazam piyâdeleriyle yürük şefleri gelip saflarına girmek emri aldılar (31 Aralık 1694 - 14 Cemaziyülevvel 1106) ⁴²².

Şerif

Bâb-ı Âli, Mekkelilere ve hacılara karşı zâlimce davranması yüzünden ilk niyetlerine ve Sultan'ın da kendisine karşı şiddetle hareket etmek lüzumunu duymuş olmasına rağmen Saad'ın, Said'in oğlu, Mekke şerifliği makamında kalmasını tasvib etmişti. Osmanlı hükûmeti, Kudüs ve Nablus sancaklarını idaresinde toplamış bulunan Şam Valisi vezir İsmail Paşa'yı, kendi ordusu, Gaza ve Cidde birlikleri, Mısır milislerinin bir bölümü ve Habeşistan Beğlerbeyi birlikleriyle hacı kervanlarını korumakla görevlendirdi. İsmail Paşa, şeriflerin Emirülhac'a tazimlerini sunmak ve elinden şeref kaftanını almak üzere gelmeleri âdet hâlini alan Cerâhi'ye varınca, şerif Saad Paşa'nın huzuruna yaya olarak geldi ve kendisine itaati protesto etmiş oldu; fakat sayıca kalabalık orduyu görünce, kaftan teslimi törenini beklemeden, dehşete kapılmış bir hâlde kaçtı. İsmail Paşa, yürüyüşüne devam ederek, ancak Aiss'de durdu; bu sırada CSdde sancakbeği Cebel-mir'de karargâh kuruyordu. Aynı gece, Paşa Haşim oğlu şerif Abdullah'ı çağırttı ve Mekke şerifliğini ona verdi. Besavter üzerine yürüyüşü sırasında, Saad ve oğlu Said, Yemen imamının oğlu kumandasında altıyüz askerle takviye edilmiş olarak geceleyin Osmanlı ordusuna saldırdılar. Sabah olunca savaş sona erdi. İsmail Paşa, Said'in konağını yağmalattırdı, Abdullah'ın bütün Mekke şeriflerinin başı olduğunu te'kid etti ve ona bir samur hiTat giydirdikten sonra, Cidde Valisi Bıyıklı Mehmed Paşa'yı kutsal şehrin muhafızlığında bırakarak Suriye istikametinde yoluna devam etti.

Arabistan'da sükûnet henüz tesis edilmişti ki, Berberi devletlerin

⁴²¹ Amca-zade veya Sarhoş Hüseyin Paşa Kapdan-ı Deryalıkta büyük basan göstermiş ve Türk tarihinin değerli Vezir-i azamlarından Elmas Mehmed Paşa'nın dönmeler tertib ve ihanetine uğrayarak Zenta veya Senta denilen savaşta şehid düşmesinden sonra 1697 tarihinde (18 Eylül) Vezir-i azamhga getirilmiştir. Kendisine Amca-zade lakabı verilmesi. Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu ve Vezir-i azam Fazıl Ahmed ve Fazıl Mustafa Paşaların amca oğlu olmasındandır (Ç.N.).

⁴²² Muradca şu ifadeyi kullanırken büyük bir hata işlemektedir: -Yürükler Rumeli piyadesi idiler, kendilerine I. Süleyman döneminde beratları verildi.- Yürüklerin başının adı Sabit'di. Altı yüz tüfekçiye kumanda ediyordu.

hükümdarları arasında savaş başladı. Cezayir ve Trablus gemilerinden oluşan bir filo, muhasara kurmak üzere Tunus önüne geldi. Bâb-ı Âli onlara boş yere «gerçek müminlerin kardeş olduklarını», «adalet ve faziletin zaferini sağlamak» üzere birbirlerinin yardımına koşmak zorunda olduklarını anlatmaya, anlaşmazlıklarını gidermeye, Sakız adasını Venediklilerden geri almak için kuvvetlerini birleştirmeye çalıştı; ancak Cârî Mehmed Paşa'yı Trablus Valiliğine atayarak ve Musul Valisi Ömer Paşa'yı Cezayir Valiliğini ele almaya göndererek asayişî sağlayabildi (3 Şubat 1695 - 18 Cemazi-yülevvel 1106).

Müteakib yıl, Mekke fakirleri için gönderilen hediyelerin yerine kadar götürülmesine, surre eminliğine, evvelce barış müzâkerelerinde bulunmak üzere Viyana'ya gönderilen, evvelki yıl muhafızlık ettiği hazine Sırb eşkiya çetelerinden biri tarafından yağmalanan di-vân-ı muhasebat reisi Zülfikar Efendi memur edildi. Gönderilen hediyeler arasında Sultan'ın kendisi tarafından hat sanatının incelikleriyle yazılmış bir Kur'an bulunmaktaydı. Valide Sultan'ın vefatından beri II. Ahmed, her yıl hatim indirilmesi için on duka altını hediye ediyordu; daha sonra Kur'an'ı otuz cüz hâlinde ayırarak kop-ye ettirdi; bu cüzlerin her biri okunmak üzere bir hafıza veriliyordu; ayrıca kırk hafız seçti, bunlara on beş duka veriliyordu ve on sûre okumakla görevlendirilmişlerdi. Valide Sultan'ın ruhunun is-tirahâti için indirilen ikinci hatimde her hafıza altmış duka hediye ediliyordu. Kâabe ağa ve hizmetkârları için yapılan masraf, yekûn olarak bin yüz on duka altınına yükseldi. Sultan'ın sehâvetinde, Valide Sultan'ın Medine'deki dinî vakfının da hissesi vardı.

II. Ahmed'in Ölümü

Burada Sürmeli Ali Paşa'nın Vezir-i âzamlığının özelliğini oluşturan iki idâri tedbirden bahsetmemiz gerekiyor. Uzun zamandan beri divân haftada ancak iki kere toplantı yapıyordu; Vezir-i âzam'ın arızası üzerine Sultan, devlet işlerini görüşmek üzere vezirlerin cumartesileri ve müteakib üç gün toplanmaları emrini verdi. Bu tedbirden çok daha önemli olan ikincisi ile mukataat, kaydı hayat şar-tiyle araziye sahip olma müessesesindeki değişiklikti. Böylece, arazi ihtilâflarına ve toprak verasetine açıklıklar getiriliyor, çiftçiler arasında uzun zamandır süregelen anlaşmazlıklara son

verilmiş oluyordu ⁴²³. Bu iki emirname, bir zamandan beri tehlikeli bir hastalıktan istiskâdan (hydropisie) rahatsız olan ve .16 Şubat 1695'de (21 Cemâziyülâhîr 1106) ⁴²⁴ vefat eden II. Ahmed'in âmme işleriyle alâkalı son davranışları oldu. Bu aynı hastalık, kardeşleri IV. Mehmed ile II. Süleyman'ı da bu dünyadan alıp götürmüştü". Zorlu av tâlimleri ve uygulamaları için büyük bir ihtiras taşıyan II. Ahmed, Köprülü Ahmed Paşa'dan aldığı ve bizzat bu Vezir-i âzam'ın itidâl-sizliğinin kurbanı olduğu ispirotolu içkiye karşı bağlılığı da olmasa başka bir ölüm nev'i ile ölebilirdi. Harem dairesinin tıb anlayışına göre, II. Süleyman'ın vakitsiz ölümünden, istiska (hydropisie) hastalığına karşı bir panzehir olduğuna inanılan musaffa suyu içeceği ona yasaklayan hekim-başı mes'ûldü. Bununla beraber bu üç kardeşde de bu hastalığın aileden gelmesi mümkündür. Süleyman'ın uyanık bir zekâsı vardı ve savaşçı bir yaradılışdaydı; kardeşi Ahmed melankolik bir mizaca sahipti; dine bağlılığı, aşırı hiddetini kısıkrak yakalıyordu. Ahmed II. edebiyatı ve şiiri seviyordu, hat sanatı bakımından bir ustaydı ve Fars şâirlerine karşı sevgisi vardı.

Ne ikinci Süleyman, ne kardeşi ikinci Ahmed kendi kendilerine hüküm sürmemişlerdi. Son iki Sultandın yedi yıl devam eden saltanatları sırasında devletin idaresini ellerinde tutan on Vezir-i âzam arasında hikmet sahibi ve faziletli Köprülü Mustafa Paşa, askerlik kabiliyetleriyle değil, babasının makiyevellizmini kullanarak yahut kardeşi Köprülü Ahmed Paşa gibi derin siyasetçi görünerek de değil, fakat adalet aşkı ve idarecilik felsefesiyle, ticaretteki samimiyeti ve malî tedbirleri ve Hristiyanlara karşı insanî davranışlarıyla, kahramanca ölümüyle hâtırasını sonsuz bir geleceğe intikal ettirdi. Ailesinin üçüncü Vezir-i âzam'ı Köprülü-zâde Mustafa Paşa, bu çeşitli ünvanlarıyla, çoğu zaman aldatici ve fazla bir şey ifâde etmeyen Büyük sıfatına lâıyk değilse, en azından Faziletli lakabına hak kazanmaktadır.

ALTMİŞİNCİ KİTAP

Sultan II. Mustafa'nın Tahta Çıkışı

İsyan

Saad İkinci Defa Mekke Şerifi

Vezir-i Âzamin Azli Ve İdamı

⁴²³ Raşid, I, 1. 205. Muradca, VII. a. 242 ve H. s. 533. bu emirnameyi XI. Mustafa döneminde gösteriyorlar

⁴²⁴ Raşid'in bildirdiği gibi 23 Cemâziyülâhîr değil; zira 23 tarihi bir sah gününe (8 Şubat) rastlamaktadır. Deguignes, I, s. 272, 17 Ocak üzerinde ısrar ediyor ve bu ısrarını Hicri yıl üzerindeki bütün hesaplara esas olan, eski tarza dayandırıyor.

Sakızadası'nın Alınması	
İdarede Değişiklik Ameliyesi	
Polonya, Mora Ve Herzegovine Olayları	
Bohemya'lılar �zerine Vergi	
Lippa'nın Alınışı	
Veterani'nin �l�m�	
Tuna'dan Geçiş	
Bostancılara İlk Defa �niforma Veriliyor	
Sakız Deniz Savaşı	
Azak'ın Muhasarası	
Basra Ve K��kasya'da A Yarılanmalar	
Ulem�n�n İlerleme Kaideleri Bozuldu	
İmparatorluğun Büyükleri Asker Sağlamaya Mecbur Tutuluyor	
B�r Sultanın Doğum Ve Evlenmeleri	
Liberraccio Venedik Safına Geçiyor	
Belgrad �zerine Yürüyüş	
Azak'ın Ruslar Tarafından Alınması	
Polonya Ve Attika Akınları	
Malî Tedbirler	
Camiler, Askerî Depolar, Kaleler Ve Savaş Gemileri İnş�atı	
Bosna'da Venedik Akınları	
Tenedos Yakınında Deniz Savaşı	
Theiss �zerine Yürüyüş	
Zenta Savaşı	
Köprülü Hüseyin Paşa Vezir-� �zamlığa Getirildi	
İdarenin Yüksek Memurları Arasında Değişiklikler	
Savaş Vergileri	
Basra Ve Kahire	
İran Elçiliği	
Barış Projesi	
Bosna Olayları	
M�tylene Deniz Savaşı	
İstanbul'da Barut Değirmeni Ve Belgrad'da Depolar Yangını	
Bâb-� �li Barış İçin İleri Sürülen Teklifleri Kabul Ediyor	
Polanya Ve Rusya'nın Muhalefeti	
Tam Yetkili Elçilerin Yola �ıkmaları	
Karlofça Barışı	

ALTMİŞİNCİ KİTAP

Sultan II. Mustafa'nın tahta çıkışı. — İsyan. — Saad ikinci defa Mekke şerifi. — Vezir-i âzam'ın azli ve idamı. — Sakız adasının alınması. — İdarede değişiklik ameliyesi. — Polonya, Mora ve Herzegovine olayları. — Bohemyablar üzerine vergi. — Uppa'mn alınışı. — Veterani'nin ölümü. — Tuna'dan geçiş. — Bostancılara tik defa üniforma veriliyor. — Sakız deniz savaşı. — Azak'm muhasarası. — Basra ve Küçük Asya'da ayaklanmalar. — Ulemanın ilerleme kaideleri bozuldu. — İmparatorluğun büyüklüğü asker sağlamaya mecbur tutuluyor. — Bir Sultanın doğum ve evlenmeleri. — Diberaccio Venedik saflarına geçiyor. — Belgrad üzerine yürüyüş. — Azak'm Ruslar tarafından alınması. — Polonya ve Attika akınları. — Malî tedbirler. — Camiler, askeri depolar, kaleler ve savaş gemileri inşaatı. — Bosna'da Venedik akınları. — Tenedos yakınında deniz savaşı.

— Theiss üzerine yürüyüş. — Zenta savaşı. — Köprülü Hüseyin Paşa Vezir-i âzam'ın getirildi. — İdarenin yüksek memurları arasında değişiklikler. — Savaş vergileri. — Basra ve Kahire. — İran elçiliği.

— Barış projesi. — Bosna olayları. — Mitylene deniz savaşı. — İstanbul'da barut değirmeni ve Belgrad'da depolar yangını. — Bab-i Ali barış için ileri sürülen teklifleri kabul ediyor. — Polonya ve Rusya'nın muhalefeti. — Tam yetkili elçilerin yola çıkmaları. — Karlofça Barışı.

Sultan II. Mustafa'nın Tahta Çıkışı

SULTAN Ahmed'in ölüm haberi getirildiği zaman pazar günkü divân sona ermiş bulunuyordu ⁴²⁵. Vezir-i âzam tarafından ânında olaydan haberdâr edilen Şeyhülislâm, ulemâ ve ordu ağaları sarayda yapılacak olan el öpme töreninde kendisine refakat ettiler. Taht salonunu terkederken, imam merhum Sultan'ın cesedini yıkadı (gasil) ve mevtalar için okunan duaları Alay Köşkü ⁴²⁶ önünde okudu. Yeni Sultan, II. Mustafa, eski bir geleneğe uyarak selefinin tabutunu cenazeyi götürecek olan arabaya yerleştirme işine katıldı ve emirler arabaya Okçu çeşmesine kadar refakat ettiler.

⁴²⁵ Raşid, I, 205, Vezir-i âzam'ın sarayda divân'a başkanlık ettiği sırada haberi almış olduğunu söylüyor; fakat yazarı anonim Tarih. Vezir-i âzam'ın Sultan'ın cancekişme halinde olduğu kendisine bildirilince oturumu tatil ettiğini ve sarayına dönmek üzere yoldayken ölüm haberinin iletildiğini yazıyor.

⁴²⁶ İstanbul sarayında olduğu gibi. Edime sarayında da Alay Köşkü vardı.

Tahta çıkışının üçüncü günü, Sultan, yeni ve alışılmamış muhtevâsiyle seleflerini devlet işlerini kötü yönlendirmeleri bakımından suçlayan bir Hatt-ı şerif yayınladı. Tamamını buraya almadan şu parçası hatırlanmaya değer: «Hayırların ilâhî dağıtıcısı Allah, âciz günahkâra, bize, bütün kâinatın halifeliğini bahşetmek lutfûnda bulundu. Kendilerini zevke ve gaflet uykusuna veren hükümdarların idaresinde Allah'ın hizmetkârlarına hiçbir zaman rahat, huzur yoktur. Bugünden itibaren bu sarayda şehvet, zevkler ve boş durmak lanetlenmiştir. îlâhî babamız Mehmed'in ölümünden bu yana şehvet ve tenbellik eğilimlerinden başka bir şey dinlemeyen Padişahların idaresi döneminde, Hristiyanlar, bu karışık insanlar ⁴²⁷, îslâmiyetin dört bir sınırını ve eyâleti istilâ edip tahakkümleri altına aldılar. Muhammed ümmetinin servetini kaçırdılar, yağmaladılar; Müslümanları aileleriyle birlikte esarete sürüklediler; bunu bizim gibi herkes biliyor. Bunun için ilâhî Efendimizin yardı-miyle, bütün bu Hristiyanlardan, bu cehennemlik hayvan soyundan ⁴²⁸ intikam almaya ve onlara karşı kutsal savaşa başlamaya karar verdim. Asil ceddimiz Sultan Süleyman (ki mezarı hâlâ buhur kokulan saçmaktadır) kırk sekiz yıl süren saltanatının devamınca müstekreh Hristiyanların üzerine yalnız vezirlerini göndermekle kalmadı; kutsal savaşın baş pehlivanlarının oluşturduğu ordusunun başında seferlere çıktı ve böylece küffârdan Allah'ın emri olan intikamı aldı. Ben de ordu başında savaşa karar verdim. Sen, benim Vezir-i âzam'ım, ve sîzler vezirler, ulemâ sınıfı, kâhyalar ve ordunun ağaları, şahsım etrafında toplanınız ve bu İmparatorluk Hatt-ı Şerifini iyice düşününüz; danışınız ve bana Avusturya İmparatoruna karşı savaş açmam mı, yoksa Edirne'de kalmam mı gerektiğini bildiriniz. Bu iki tasavvurdan hangisinin imâna, İmparatorluğa ve" Allah'ın sadık kullarına daha yararlı olduğuna karar veriniz. Güneş gibi gerçek olan cevabınız, İmparatorluk rikâ-bında verilmelidir.?

İsyan

Divânın müzakereleri üç gün sürdü; zira, bazıları Sultan'ın varlığının ordugâhda istendiğinden şüphe ediyorlardı; bazıları ise, Sul» tan'm şekil olarak böyle konuşmuş olmasından ve aslında kendi düşüncelerinin aslını öğrenmek istemiş bulunmasından korkuyorlardı. Sonunda, hep birden

⁴²⁷ Küffar-ı haksar, yani: -Toza benzeyen kafirler.»

⁴²⁸ Küffar-ı duzah karar.

Pâdişâhın ordunun başında sefere gitmesinin kendisini yalnız büyük yorgunluklara bırakmakla kalmayacağına, fakat ayrıca büyük masraflara sebep olacağına karar verdiler. Sonunda, haşmetmeâbın, İmparatorluğun kaderini temsil eden şahısların bir seferin şanslarına bırakmamaları gerektiğini, savaşla meşgul olma işini Vezir-i âzam'a havale etmeleri lüzumunu arzetttiler. Büyük, küçük timar ve zeamet sahiplerine mülkiyet unvanlarını hazîne dairesine bildirmeleri yolunda emir verildi; zira, İçlerinden büyük bir kısmı, kayıtlardaki karışıklıktan yararlanarak, orduya vermekle yükümlü oldukları sayıdaki askeri sağlamak bakımından kaçamak yapıyorlardı, yahut zeamet dâiresinde kullanılagelen deyimle (sepete düşmüş) bulunuyorlardı. Bütün timar ve zeamet sahiplerine, İstanbul'da, berâtlarını, valilerden aldıkları tasdikli vesikaları göstermeleri emri verildi. Bu olaylar cereyan ettiği sırada, Sultan, kısa ve kesin bir Hatt-ı Şerif göndererek divâna kararını bildirdi: «Sefere çıkmakta ısrar ediyorum.» Hazırlıkları hızlandırmak ve sefer için hiçbir şeyi noksan bırakmayacak en tesirli tedbirler alındı, yeni birlikler meydana getirmek maksadiyle asker toplamak üzere İmparatorluğun dört bir taraf ma komiserler gönderildi; Sultan'ın tahta çıktığını bildiren mektuplarla birlikte Kırım Hanına hazırlıklarını tamamlamasını isteyen yazılar ulaştırıldı⁴²⁹.

Kırım Hanına hediye olarak gönderilen ok kılıfına yetmiş kese akça yerleştirilmesi de ihmâl edilmedi. Kaymakam Paşa, Kızlar ağası, Kapucular-başı, Baş silahdâr ve Rumeli Kazaskeri değiştirildiler. Elmas Mehmed Paşa'ya Valide Sultan'ı İstanbul'daki eski saraydan Edirne'deki yeni saraya götürmesi emri verildi. Vezir-i âzam karşılamak üzere Hafsa'ya kadar geldi. Okçular Çeşmesi yanındaki İskender Çelebi bahçesinde Elipai Mehmed Paşa şerefine bir ziyafet verdi. Çalışkanlığının mükâfatı olarak Mehmed Paşa Kaymakamlığa atandı. Görevlerdeki değişiklikler arasında en fazla kayda değeri Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa'mn Sadâret Kaymakamlığına, Sultan Hocasının Şeyhülislâmlık görevlerine getirilmeleri oldu.

Tükenen hazine cûlus masrafların karşılamaya yetmediğinden Yeniçerilere iki yüz elli kese dağıtmakla yetinildi; Cebeciler bu paradan on beş, topçular beş, Sipahi ve Silahdârlar on beşer akça aldılar. Belgrad muhafızlığında görev alacak olan bin beş yüz Yeniçeri Cizir Mustafa Paşa'ya gelince cûlus bahşişi olarak verilmesi gereken parayı tamamiyle almadan

⁴²⁹ Sebes Seyar, f. 150, Ferrah Kerman sınır hisarlarının tamirini emreden Hatt-ı Şeriften bahsediyor. Devlet yazılarının İnşası adlı eserimde. No. 41, Sultan'ın tahta çıkışı Cemaziyül'ahirin 21'i yerine 22'si gösterilmiştir.

yürüyüşe devamı reddettiler. Ancak vaadler, tehditler ve subaylara sunulan hediyelerle âsileri görevlerinde tutmak mümkün olabildi. Her askere iki kuruşuyla  uha satın almak üzere altı kuruş verildi. Bu serkeşlik Vezir-i  zazn'ın mevkiiine ve başına m loldu ⁴³⁰: Zira, haz neye    yüz on üç bin kuruş borçlu olduğu anlaşıldı ve ayrıca başka şahıslara da seksen yedi bin yedi yüz elli kuruş borcu vardı. Mallarına devlet adına el konu; bunların satışından elde edilen dört bin elli dokuz kuruş, haz neye ve alacaklılara olan borcu karşılamaya yetmedi. C mertli i israfından geliyordu; harem dairesi onu büyük masraflara s r kl -yordu, zira, haremde üç veya dört e den ayn olarak bir düzine odalık bulunduruyordu ⁴³¹.

Saad İkinci Defa Mekke Şerifi

Sultan'ın tahta çıkışını bildirmek üzere Arabistan'a gönderilen mektuplar arasında, tâyini Bâb-ı  li tarafından yeni tasdik edilmiş olan Şerif Abdullah Bin H şim'e değil, fakat  si Saad Bin Said'e giden bir mektup vardı. Saad Bin Said, yedi yüz süvari ile Serda-riye'de mevzilenen evvelki şerif Ahmed Bin Galib'i s ğındı ı Ye-men*den dönüşünde yenilgiye  grattıktan sonra on iki bin kişilik bir kuvvetle Mekke'ye girmişti: Galib'in yedi yüz süvarisinin tam mı ortadan kaldırılmış, sadece yirmi yedi kişi sa  kalmıştı. Aynı gece, Moalla, Cebel ve Nur tepelerini işgal eden Mehmed Paşa kumandasındaki Mısır birlikleriyle Kais da ı eteklerinde ordugâh kuran şerif Abdullah'ın kuvvetlerini de yenilgiye  grattı. Bâb-ı  li,  siye karşı yeni bir ordu ile karşı çıkmaktan uzak kalarak, Mekke şeri-fiymi  gibi ona bir samur kaftan gönderdi ve bu hediye ona makam verilmesinin işareti yerine geçti ⁴³².

Vezir-i  zamin Azli Ve İdamı

Sultan'm yukarıda bahsettiğimiz Hatt-ı Şerifinden    gün sonra açılan

⁴³⁰ Ali Paşa'mn Sultan Mustafa'nın yerine Sultan Ahmed'in oğlunu tahta çıkarmayı tasarladı ından hiçbir Osmanlı tarihçisi bahsetmemektedir; bu Cantemir'in bir icadıdır ve bunu aynı neviden uydurmaların arasına yerleştirmek yerinde olur. Cantemir'in bunun için gösterdiği se-beb, birliklerin ba kaldırma ıdır.

⁴³¹ Bir isimsizin Tarihi (L'Histoire d'un Anonyme), Berlin Kütüphanesinde, f. 121 ve 122, hal tercümesiyle, bütün gayretlere rağmen bi  kimsenin g mmeyi ba aramadı ı Hatomt i'nin eli fıkrasını anlatır.

⁴³² Raşid, I, f. 207. Mon İ şa'da Saad bin Said'e gönderilen 3 mektubu ihtiva ediyor, bunlar Şaban 1106 tarihlidir (Nisan 1695); şunlar: No 42, tebliğ mektubu; No 43, Zülfikar muhafazasında Mekke'ye S r  alay  le gönderilen mektup; No 44. atama mektubu. Le Grand'ın İ - a'sında, No 425, bir başka mektup da var. Saad'a hitaben yazılmış bir yedinci mektup 1108 (1666) tarihlidir.

Adalar Denizi seferi, Sakız kanalında, Koyun adaları (Spal-madori) yakınında Osmanlı donanmasının Venedik donanmasına karşı kazandığı bir zaferle noktalandı. Yirmi kalyon ve yirmi dört kadirgadan oluşan Venedik donanması 8 Şubatı 9 Şubata (23-24 Ce-mâziülâhir) gecesi Fenike karşısında bulunan Orak Adalarına (Fuj) doğru yelken açtı ve oradan Koyun (Spalmadori) adalarına yöneldi. Türk donanması on altı kalyon, on dört mavna, yirmi dört kadirgadan oluşuyordu. Kalyon sayısı iki tarafta eşitti, fakat Venedik donanmasında çok sayıda yüksek bordalı savaş gemisi vardı. Kapdan-ı Derya, kendi savaş düzeni içinde her Türk kadirgasının bir Venedik kalyonuyla ve on dört mavnanın aynı borda yüksekliğinde bulunan düşman donanmasının on altı gemisine saldırması' na karar verdi. Savaş başlayınca Türk donanmasının üç amirallik gemisi Bastarda, Kapitana ve Riyale. Venedik Cumhuriyetinin en güzel iki gemisine Stella del Mar ile Leone Coronato'ya hücum ettiler. Kapitana gemisinin ilk borda ateşinde, düşman gemisinin güvertesine yüz elli ceset serildi. Riyâle'den Fettahbeğ tarafından atılan bir gülle, Stella'yı alevler içinde bıraktı. Ateş, Leone del Co-ronato'ya sirayet etti ve geminin infilâk etmesi binlerce askerin hayatına mal oldu.

Amiral Benedetto Pisani Vittorio gemisi üzerinde öldürüldü, amiral Contarini Türk gemilerinin ortasından güçlkle kurtuldu; Venedik gemilerinden Dragon da kuşatıldı; fakat Dragenigo, Alî Bey kumandasındaki kadirgayı batırdı ⁴³³. Fena halde hırpalanan Venedik donanması Spalmadori (Koyun Adaları) limanına çekildi;

Türk donanması ise Eğriliman limanına yelken açtı. On gün sonra (18 Şubat 1695 - 4 Receb 1106) Spalmadori limanından çıkışında iki ateş arasına alınan Venedik donanmasına Osmanlı donanması yeniden saldırdı. Mücadele ilkindeki kadar kanlı oldu, fakat Venedikliler daha kesin bir yenilgiye uğratıldı. Amirallerinin çok büyük bir gayretiyle savaştılar. Contarini, düşman gemilerine bin sekiz yüzden fazla gülle attı, Bolani de düşman donanmasına bin iki yüz gülle savurdu. Gemi kapdanları Abdullah ve Memi Paşa oğlu Abdurrah-man, kaçan Venedik donanmasının takibinden geri kalmadılar. Venedik gemileri perişanlık içinde Sakız limanına sığındılar.

Sakızadası'nın Alınması

⁴³³ Raşid'e göre, I, f. 208, Türk donanması bu savaşta hiç kayıp vermedi.

Fakat üstün bir donanmaya karşı adayı savunamayacaklarından geceleyin limandan ayrıldılar ve demirlemek üzere Tineh'e gittiler. Büyük bir Venedik gemisi Sakız adası liman girişinde karaya oturmuştu. Gemi galibin eline düştü; 24'lük on altı top, altı havan topu, beş bin tüfek iki yüz seksen Venedik askeri Türkler tarafından kolayca toplandı. Aynı Umunda dört kalyon, dört firkateyn ve beş yüz Venedik süvarisi de Türklerin eline geçti. Türkler ayrıca, kaleyi de alıp büyük çaplı on altı topa, sekiz bin bomba ve elli sandık kurşuna el koydular. Kapdan-ı Derya, yerinde bir siyaset olacağı kanaatiyle Sakız adası halkına esir muamelesi uygulamadı; bununla beraber ada halkı şahısları ve mallarının dokunulmazlığı için dört yüz doksan kese para ödemek zorunda kaldılar; aynı zamanda Sakız'ın fethi için Anadolu valilerine yazılan yardım talebnâmeleri-ni geri aldırdı. Sakız fethini bildiren mes'ud haber İstanbul'a, hoşuna gitmeyen bütün memurları değiştiren Vezir-i âzam'ın atanmasından üç gün önce ulaştırıldı.

İdarede Değişiklik Ameliyesi

Sakız'ın teslimi yüzünden devlet işlerinden uzaklaştırıldıktan sonra Azak Valiliğine atanan Hasan Paşa, Vezir-i âzam olan Elmas Mehmed Paşa'nın yerine Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamlığına getirildi. Sakız adasının kaybedilmesi ihmâl suçuna bağlanan eâki Kapdan-ı Derya Yusuf Paşa göreve çağırıldı ve Çanakkale hisarları valiliğine atandı, zira Sakız fethinin uyandırdığı sevinç, kaybedildiği hâtırasını hafızalardan silmişti. Sakız'ı kurtaran Amca-zâde Hüseyin Paşa'ya Kapdan-ı Deryalığı bırakarak Sakız Valiliğinde kalması emri verildi. Amca-zâde'nin yerine, Kapdan-ı Deryalığa Sultan tarafından Mezzomorto Hüseyin Paşa⁴³⁴ atandı. Bu atamada, Sakız fethinden önce kazanılan iki zaferin başlıca tesiri oldu. Vezir-i âzam Elmas Mehmed Paşa, Çavuş-başı olan kardeşi Mustafa'yı kâhyalığa (İçişleri Bakanı) yükseltti. Evvelki hükümetin en tesirli üyeleri olan ve Sürmeli Ali Paşa'nın Vezâret-i-uzmâ makamından azli sırasında hapse atılan Kâhya, Nişancı (Dışişleri Bakanı) ve Kapucu-başı (Baş-mâbeyinci), azledilen Vezir-i âzam'ın

⁴³⁴ Bütün Osmanlı ve bazı Batılı tarihçilerin kaydettiklerine göre, Koyun Adaları zaferinin ve dolayısıyla Sakız'ın kurtarılmasının asıl kahrama-xu Kalyonlar kapdanı Mezzo-morto Hüseyin Paşa'dır. Bu lakab, deniz tarihimizin en önemli şahsiyetlerinden olan Hüseyin Paşa'ya gençliğinde katıldığı bir savaşta 8-10 yerinden yaralanıp öldüğüne hükmettiği halde verilmiştir. Venediklilerin yan-ölü manasına gelen «Mezzo-orto» kelimelerinin hafifçe değiştirilmiş bir şeklidir. İki defa Kapdan-ı Deryalığa gelen Mezzo-morto Hüseyin Paşa, Türk denizciliğini geçmişteki ihtişamına kavuşturmak üzere kanunlar çıkarmış ve 20 Temmuz 1701 tarihinde (14 Safer 1113) vefat etmiştir (Ç.N.).

idamından sonra hürriyetlerine kavuşturuldular; fakat, servetlerine uygun para cezası ödemek zorunda bırakıldılar: İstanbul'a sadece Mitylene'e sürgün edilen eski Kaymakam Ahmed Paşa'nın başı gönderildi, aynı âkibete uğrayacak olan Diyarbakır Valisi Ahmed Paşa, celi addan idam edileceği haberini alınca, Müslümanlarda ender rastlanan bir intihar şekline başvurdu, tabanca kurşunuyla hayatına son verdi. İkinci Ah-med'in tahta çıkışında selefleri İşhak ve Yapraksız-zâde Ali'ye yerini bırakmak üzere saraydaki Kızlar ağası görevinden alınarak Mısır'a sürülen Kaba Nezir eski makamına kavuştu ve İkinci Mustafa'nın tahttan indirilmesine kadar makamını korudu.

Polonya, Mora Ve Herzegovine Olayları

Osmanlı donanmasının Sakız'ı kurtardığı zamana doğru Tatarlar Polonya'yı istilâ ediyor ve ülkeyi ateş ve kan içinde bırakıyorlardı. Polonya kralının bir genel barış için m z kerelerde bulunmak üzere gönderdiği tercüman Brianowskf nin hareketinden sonra. şahbaz Giray, geçen yıl uğradığı mağlubiyetin 1696 şubatının başında yetmiş bin askerden oluşan bir Tatar ordusuyla harekete geçti. Lem-berg'e kadar ilerledi; fakat başarıları orada durdu; zira Polonya büyük mareşalinin Theatins manastırında gösterdiği mukavemet ve büyük defterdarın muazzam bir ordunun başında yaklaşmakta olması, şehbaz Giray'ı geri çekilmeye zorladı. Halicz ve Stry berisin-deki bütün ülke yağmalanıp yakıldı ve şehbaz Giray Oduffdan Pomerzanye kadar girdi. Osmanlı yıllıkları bu seferde on bin kasabanın kuşatıldığından ve otuz bin kişinin esir olarak alındığından söz etmektedirler.

Mora'da, general Steinau Korinth'de Isthm'i savunuyordu. Oradan, ordusunu Türklerin Atina'ya Istineh demeleri gibi, istifa dedikleri Thebes (Tebai)  zerine götürdü- Buna karşılık Osmanlılar da kendilerinden alınmış olan kanlı intikama karşı kayıplar verdirmek üzere Lepanto'nun berisindeki her yeri tahrib ettiler. Bâb-ı  li'nin Maine beğliğine atadığı Liberaccio'nun on bin kişilik bir kuvvetle ilerlediği haberi  zerine Lepanto garnizonu, adalar kumandanı Melino tarafından dört kadirganın askerleriyle takviye edildi. Nisan 1695 sonuna doğru (16 Ramazan 1106) Mora Serdârı İbrahim Paşa Thebes şehri ovalarından ayrıldı ve Napoli di Romania'dan iki fersah uzaklıktaki Argos s rları önünde ordugâh kurdu; fakat garnizonun bir çıkış hareketinde bulunmasından çekindiğinden Ko-rinth (Corinth)  zerine

çekildi. Yürük veya Türkmen aşiretlerinin kumandanı olan Hasan Paşa ve Maina beği Liberaccio Mora'yı Tri-polizza'ya kadar birlikte geçtiler, bu geçiş sırasında Karince (Ka-rindçe) kasabasını yaktılar⁴³⁵.

Osmanlılar, Hersek sancağında Bouhour kaza (adalet) dairesinden bağımsız olan Akova ahâlisini Sava nehri kıyılarında yağmacılık eden Hırvatların akınlarından korumak maksadiyle îспенice'de bir palanga inşa ettiler. Bölgenin korunması, Perzeruı beği Siya-vuş'a bırakıldı. Potschtil (Poschiste), Lupin (Gloubigne), Posega ve Bedoschka hisarları gibi Herzegovine hisarı da savunmaya hazır hâle getirilmek istendiğinden Bâb-ı Âli yiyecek ve savaş levazımı kervanlarını askeri birliklerin muhafazası altında bu hisarlar istikametinde yola çıkardı. Bu kervanların hareketim haber alan Gabella'nın Venedikli Valisi, Bodoschka yakınındaki Polinca kalesinden bin beş yüz askerle onları ele geçirdi. Kervanların kumandanı olan subay geri döndü. Venedikli birlikleri kılıçtan geçirdi, kendisi üç yüzden fazla asker öldürdü, Venediklilerin ganimet olarak aldıklarına tekrar el koyup beraberinde yüz elli sekiz esir götürdü. Türk ordusunun Edirne'den Belgrad'a hareket ettiği gün Bosna çavuşlar kâhyası istanbul'a düşmandan alınmış bayraklar götürdü (30 Haziran -18 Zil'kade).

Sultan Filibe'ye vardığında, dört eli ve dört ayağı olan hilkat garibesi bir çocuk huzuruna çıkarılarak kendisine gösterildi. Çocuğa günde sekiz akçe gelir sağlanması emrini verdi ve reayadan olan babasının vergiden muaf tutulmasını emir buyurdu. Sultan'm Sofya'ya girişinde, başlarında hasırlar içinde yanan samanlar taşıyan Skütari ahâlisinden kimseler huzuruna geldiler. Böylece Doğunun sembolik diline göre, ateş valilerin Osmanlı teb'ası üzerindeki istibdadını anlatıyordu ve adamlar tez zamanda hürriyetlerine kavuşmayı diliyorlardı. Sultan, divân'a hatır gönül tanımayan sert bir soruşturma yapılması emrini verdi. Ertesi gün, şikâyetçiler Sultan'ın, Vezir-i âzam, Şeyhülislâm'ın ve kazaskerlerin karşısına çıkarıldılar. Sorgu bir yarım saat kadar sürdü ve şikâyetçiler suçlamalarını doğrulayacak hiçbir delil veremediler; bununla beraber, giriştikleri teşebbüsün tek neticesi, asker arasında Sultan'ın âdil olduğu şöhretinin yayılması oldu.

Bohemya'lılar Üzerine Vergi

⁴³⁵ Buranın Goritza olması muhtemeldir. Raşid bu vesileyle de Lora adlı Venedikli bir generalden bahsediyor. Gerçek adıyla bildirmemiz mümkün degil.

Yine Sofya'da, hazînenin güçlendirilmesi için iki yeni mâlî tedbir kararlaştırıldı. Evvelce yıllık mukataa (yıllık arazi kiralaması) hayat boyu süre için tesis edilmişti; hazinenin bu yüzden uğradığı kaybı Önlemek için, bunlar vergi mültezimlerine ve ahâlden satın alma gücü yüksek olanlara verildi. Köprülü-zâde'nin Hristiyanları ödemekle yükümlü tuttuğu vergi Anadolu ve Rumeli çingenelerine de teşmil edildi. O zamana kadar, Çingenelerin her türlü vergisi, vergi mültezimine yıllık kırk beş bin kuruşa satılmıştı; fakat imparatorluk içinde bu soydan kırk beş bin kişi bulunuyordu; bunların on bini Müslüman, otuz beş bini reaya idi. Netice olarak, her çingene, Müsiüman veya reaya olduğuna göre hazineye beş veya altı kuruş ödemeye mecbur tutuldu ve verginin tamamı, öteki vergiler gibi iki yüz altmış bin kuruş karşılığında mültezime verildi. Müslüman olmayan çingenenin hangi inanca bağlı olduğu üzerinde durulmuyordu.

Belgrad'da Serdâr, büyük bir ihtişam içinde otağına indi ve gelişi dört yüz pare top atışıyla selâmlandı. Ordu meclisi toplanarak sefere Petenvardein muhâsarasiyle mi, yoksa Temeşvar üzerine gitmek veya Karansebes, Lugos ve Lippa kalelerinin ahnmasıyla mi başlamanın doğru olacağı üzerinde durdu (9 Ağustos - 28 Zilkade).

Lippa'nın Alınışı

Lippa'da büyük depolar, kabarık sayıda topçu kuvveti vardı vö bu bakımdan zengin bir ganimet vaadediyordu. Mecliste bu şehrin muhasarasının uygun olacağına karar verildiğinden, Belgrad'ın altında, Wisnicsa kasabası yakınında, Tuna üzerine büyük bir köprü kurulması uygun görüldü. Ayrıca, Belgrad kalesi dış savunma duvarları yakınında iki burç yükseltilmesi gerekli sayıldı. Şehrin Valisi Cafer Paşa, garnizonun yetersizliğinden şikâyetçi olduğundan, Haleb Beğlerbeyliğinden bazı birlikler ve Dursun Mehmed Paşa kumandasında üç bin Arnavut ve beş yüz Bosnalı asker takviye aldı. Tuna kalelerini muhafaza etmekle görevli filotilla yirmi kalyon, kırk firkateyn, elli kayık ve kırk saldan oluşuyor, bunların tam sayısı yüz seksen yelken tutuyordu. Koç Mehmed Paşa Tuna filosu kapdanlığma atandı. O zamana kadar Belgrad'd a kalmış olan Emeric Toekoeli, maiyyetinden iki kişi ve İstanbul'a gitmek üzere gemiye bindi ve iki yüz asil milis askeri Eflak voyvodasma gönderildi. Sultan, Serdâr'ın gittiğinden ayrı bir yoldan imparatorluğa bağlı devletlere uğramak ve ordunun sağ kanadını Eflak tarafından götürmek istediğinden İmparatorluk haremi Niğbolu'ya

gönderildi. Tuna üzerindeki Wisnicza köprüsü tamamlanır tamamlanmaz, Sultan köprüden geçti ve Horiza'ya gelip ordugâh kurdu. Ordusunu canlı ve harekete hazır bulundurmak için, önce güneşin batışında ve hemen sonra gece yansı vaktine doğru, otağının önünde, sonra Vezir-i âzam'-m ve diğer vezirlerin otağları Önünde gecede iki kere muzika din-letilmesi emrini verdi.

Tuna'yı geçtikten sonra Sultan, Pancsova ve bugün Carlsbourg denilen Ali Binar üzerine yöneldi. Orada, Mahmudbeğ oğlu, Mehmed Paşa, Adem Paşa ve Kaplan Paşa Theiss üzerindeki bir palangaya ⁴³⁶ hücum emrini aldılar. Palanga kısa zamanda ele geçirildi ve ordu Lugos kalesi istikametinde yürüyüşüne devam etti; sonra, Türklerin Çatal Geçidi dedikleri bir geçitten Temes ırmağını geçerek Temeşvar önünde ordugâh kurdu. Temesvar muhafızlarına ayrılan mühimmat ve para hemen dağıtıldı. Kale kumandanı Topal Hüseyin Paşa orduya katıldı ve ordu Lippa üzerine yöneldi. Kale siper açmak lüzumu duyulmadan alındı: Muhafızlar kılıçtan geçirildi ve halkı esir alındı. Otuz dokuz büyük top, beş havan topu, büyük yiyecek, barut ve gülle depoları galiblerin eline düştü. Lippa'da, Cattaro kumandasının Köprü Yayla (Koepris Yaila) Alplerine yapılan bir hücumun Herzegovine Valisi Kirli İsmail Paşa tarafından püskürtüldüğü öğrenildi.

Ordu, Lippa'da altı gün daha geçirdi ve bu sürede tahkimatı yıktı. Bu şehri terketmeden önce, usûle uygun olarak savaşa katılmaya davet edilmiş ve ok muhafazası içinde segbanlara ücretleri olarak gönderilen on beş bin duka altını ile altmış bin kuruşu almış bulunan Kırımlılar Sultan'ın ordusuna katıldılar ⁴³⁷. Rumeli Beğlerbeyi, Mahmud oğlu Mahmud Paşa Avusturya İmparatorluk birlikleri generali Veterani'nin Csanad yakınında Morava nehrini geçtiğini ve ordusunun on beş bin piyade, üç bin süvariden oluş* tuğunu, Lugos yakınında ordugâh kurmuş bulunduğunu, fakat, kendisini hücumla geçecek güçte hissetmediğinden yakınlarda sipere girdiğini

⁴³⁶ Raşid bu palangaya Ohca (Ohdja) adını vermektedir, imzasız Tarih'de ise Popofca adı ile geçiyor.

⁴³⁷ Fevkalâde bir eser olan ve bu dönemin belli başlı olay-lariyle alâkalı çok sayıda vesika bulunan tDevletin parçalarının İnşası» adlı eserde Kırım Hanına yazılmış on iki kadar mektub bulunmaktadır, bunları veriyoruz: 1— n. 41, cülus tebliği, Receb 1 yıl H06 tarihli (16 Şubat 1659); 2 — n. 45, gümüş ok kılıfı hediyesiyle birlikte gönderilen mektup, 1 Şaban (17 Mart); 3 — Kal-ga için gönderilen hiTat ve yetmiş beş şeref elbisesiyle . birlikte yollanan mektup; 4 — n. 49, Eflâk'da kurulan Tatar çiftliklerinin yıkılmalarını emreden bir mektup 15 Cemâziyülevvel 1107 (22 Kasım 1695) tarihini taşımaktadır; 5 — n. 54, birinci seferin açılışında yetmiş beş şeref elbisesiyle birlikte gönderilen mektup, 15 Şaban (20 Mart); 6 — n. 57, Azak üzerine yürüyüşe davet, 30 Ramazan (5 Mayıs); 7 — n. 58, 6 Zilkade (7 Haziran) tarihli bu mektupta evvelki gibi Azak seferiyle alâkalıdır; 8 — n. 69, aynı tarihi taşıyor; 9 — Kırım Hanına Azak'da kalması ve Kalgâyı Oczakow'a göndermesi emri, 1 Zivkade (2 Temmuz); 10 — n. 61, aynı tarihte Kırım Hanının cevabı; 11 — n. 62, bu mektup donanmanın Kerec ve Taman'da kışladığını haber veriyor, 28 Sefer 1108 (28 Eylül 1697); 12 — n. 63, 1 Zilhicce (21 Temmuz 1697) tarihlidir.

Lugos'dan bir mektupla bildirdi. Sultan'ın başkanlık ettiği bir savaş meclisinde, bütün ordu ile Avusturya generali Veterani ile savaşmaya gitmenin ihtiyatk rlık olup olmayacağı meselesi üzerinde duruldu. Vezir-i  zam'ın kardeşi, İçişleri Bakanı durumundaki Mustafa Paşa, kesinlikle aksi görüşü ileri sürdü. Kanaatine göre, Veterani ile savaşmadan önce Lugos garnizonunun takviye edilmesi gerekiyordu. Bu muhalefet tavrı Sultan'ın gözünden düşmesine sebep oldu. Fakat, Kırım Hanının, şeyhülislâm ve Vezir-i  zam'ın şefaati sayesinde, Temşevâr'da bir timar verilerek oturmaya mecbur tutulmakla daha büyük cezalardan kurtulabildi.

Ordu Lippa'dan Temeşvar  zerine yürüdü; son yağmurlar yüzünden şişen bataklıkların açılması güçlükler getirdi (15 Eylül - 5 Safer). Topçu kuvvetleri ordu birliklerini takib edemediğinden kumandan Paşa azledildi. Hazır bulunmayan bütün Sancak-ı şerif beğ-lerinin timarları geri alındı. Ardcı kumandanlığına atanan ve ordunun gerilerini savunacak yerde aşın gayreti yüzünden  nde giden Menteşe sancakbeği Fındık Mehmed Paşa görevinden uzaklaştırıldı. Temeşvar ovasında, Sultan, orduyu takviye etmek için, Belgrad'da kalan Haleb Valisi Dursun Mehmed Paşa birliklerine, Arnavutlara, Bosna bölük-başısına, üç bin yeni askere kumanda eden Fazlı'ye» emirlerinde beş yüz piyade bulunan Trabanlarm bölük-başısına saf-lardaki birliklerinin başında yer almaları emrini verdi.

Aynı ordugahta bulunduğu sırada, Sultan, Tuna ve Theiss nehirlerinin kavşak noktasında bulunan Titel kalesini zapteden Belgrad kumandanı Cafer Paşa'mn basanlarını öğrendi. Bunun  zerine, ağırlıklarını Temşevâr'da bırakan ordu, sür*atle Lugos  zerine yürüdü (21 Eylül - 11 Safer). Kırım Hanı, Anadolu Beğlerbeyi İbrahim Paşa, ardcı kumandanı şahin Mehmed Paşa, Rumeli Beğlerbeyi Mehmed Paşa, general Veterani'nin ordugâh kurmuş bulunduğu Lugos'a Sultan'dan önce geldiler. 22 Eylül 1695 sabahı, Sultan, birliklerinin en se kiniyle Veterani'nin karşısına  ıktı. General Veterani'nin altı bin kişilik bir kuvveti vardı ve Türkler bu bakımdan beş katı üstün bir kuvvete sahip bulunuyorlardı. General Veterani bir kanadını Tames nehri üzerine dayamıştı, bir kanadı kalabalık bir arabalar  itiyle örtülmüştü; arkası bir toprak tabya ile korunma altına alınmıştı. Sultan, kendi savaş düzenine göre, Vezir-i  zam'a Sipahiler, silahdarlar (Sancak-ı şerif muhafızları), okçular ve muhafızlarının bombacılarıyla Avusturya İmparatorluk ordusunun merkezine şahsen hücum emri verdi. Bu hücum gerçekleştirildiği sırada Kırım Hanı Temes nehrini geçecek ve düşmanın gerisine sarkacaktı. Bu savaş plânı büyük bir başarı ile uygulandı: General

Veterani Osmanlı ordusu tarafından çember içine alındı; iki kılıç darbesi ve bir kurşun isâbetiyle vahim yaralanmış olan general Veterani'nin başı savaş meydanında kesildi.

Veterani'nin Ölümü

Urbino asıllı olan general Frederic Veterani'nin hayatı, Osmanlı kılıcı altında böylece son buldu. Şanlı ölümü onu bu sefer sırasında ve Türklere karşı evvelki savaşlarda Avusturya İmparatorluk ordularına kumanda eden gözüpek İtalyan Beyleri arasında onu seçkinleştirmektedir; bu gözüpek İtalyan Beyleri arasında şu şöhretler yer almışlardı: I. Ferdinand döneminde Transilvanya'nın kurtarıcısı ve Martinuzzi'nin katili, Cenovali Casteldo; Saint Gothardt'a Osmanlıları galib eden Modene'li Montecuccolli; Orbelus üzerinde Scopi fâtihi, Sienne'li Piccolomini; Belgrad sûrları altında ölen Cremoneli Archinto; Goerz'li Rabatta; Napoli'li Caraffa; Cremaqueli Benevenuti; Mantou'lu Gonzegue ve nihayet Polonya'nın üç çocuğu, Sabacz'ın yürekli kumandanı Malvezzi, Transilvanya feld mareşali Caprara ve ilk defa olarak Osmanlıların kuvvet durumunun hesabını ve Tuna ile Boğaziçi eyâletlerinin bir istatistikini yapan Marsigli. Böylece, İtalya'nın dokuz şehri, çocuklarının cesaretiyle Avusturya'nın askerî zaferine yardımcı oldular.

Avusturya İmparatorluk birliklerinin yarısı savaş meydanında canlarından olmuşlardı: ölümler arasında prens de Lichtenstein ve marki de Mirmülis de bulunuyordu. Türkler de, Beğlerbeylerinin en yürekliyelerinden, Rumeli Beğlerbeyi ile Diyarbekir Beğlerbeylerinin ölümünden büyük bir üzüntü duyacaklardı. Bu zaferden sonra Lugos kalesi silahdarların hücumu ile zaptedilerek garnizonu kılıçtan geçirildi. Katliâmdan kurtulan çocuklar ve kadınlar arasında La Baronne de Haftein ele geçirildi ve söylendiğine göre, benzersiz güzelliği Sultan'ın sarayını süslemeye lâyık görüldü⁴³⁸

Tuna'dan Geçiş

Kazandığı zafer dolayısıyla sevinç duyan Sultan suoaylanna yeni

⁴³⁸ Gundling, «Avrupa Devletlerinin hâlihazır durumu üzerine Nutukla», Frankfurt, 1743, t, n, s. 686, adlı eserinde diyor ki: «Henfstadt ve Osthein beği Ernest Guül-aume de Hastein Türklerle savaştığı sırada karısı Anne Sophie ve altı yaşındaki oğlu Henri, 25 Eylül 1695'de Türkler tarafından Lukasch'de esir alındı; kadın göz kamaştırıcı güzelliği dolayısıyla İstanbul'a götürülerek harem dairesine alındı; oğlu Henri, eskiden Firavun'un sarayında Musa'nın büyütülmesi gibi, İmparator İkinci Mustafa tarafından, çok yüksek mevkiler için yetiştirilen bir evlatlığa gösterilen ihtimamla büyütüldü.

makamlar ihsan etti. Diyarbekir Valisi Topal Hüseyin Paşa ve Mı-sırlı-zâde İbrahim Paşa Sebes'in muhasarası enirini aldılar ve kaleyi ele geçirip, gümüş harflerle yazılmış yazılarla süslü on üç büyük topla büyük miktarda yiyecek ve teçhizatı ganimet olarak aldılar. Temeşvar ve Belgrad sancaklariyle diğer bazılarına yeni valiler atandı ve Temeşvar garnizonu, Beğlerbeyi rütbesiyle Jenoe sancakbeğinin komutasına verildi.

Bostancılara İlk Defa Üniforma Veriliyor

Mevsim fazlasiyle ilerlemiş olduğundan Sultan orduyu Nigbolu (Nicolopolis)'ya götürmeye karar verdi (28 Eylül - 18 Safer). Oraya varılınca Defterdar Cânib Ahmed azledildi; ömür boyu mukataa fikrini ortaya atmış olan selefi Köse (Koesedj) Halil'e eski makam ve rütbeleri verildi. Devrin gerektirdiği ve Vezir-i âzam Köprülü-zâde Mustafa Paşa'mn Vezir-i âzamhk makamına gelişinden beri gözle görünür bir şekil alan vergi ve mukataada reform anlayışı diğer iki tedbirle daha belirli bir yapı kazandı; Bunlardan birincisi gayri-muntazam askeri teşkilâtın kaldırılması ve bostancılarının üniformalarının düzene konulması. Evvelce bütün gayrimuntazam birlikleri aralarında Sarıca ve Segbanların bulunduğu (süvari ve avcı) lağveden emirname yürürlüğe kondu. Gerçeği söylemek gerekirse, bu gayrimuntazam askerî birlikler mensupları devlete zarar verdiklerinden, Paşaların kendi muhafızları arasında ücretli deli ve gönüllüler dışında Sarıca ve Segban bulundurmaları yasaklandı. Burada üzerinde durduğumuz iki tedbir, bir asır sonra, Üçüncü, Selim döneminde Nizâm-ı Ceditle yenilenmiş ve tam bir reform olarak, mâlî ve üniforma bakımından ele alınacağından dikkati çekmeye değer.

Ordunun Başkumandanlığını kendi üzerine alan Sultan, bin beş yüzünü Edirne, bin beş yüzünü İstanbul sarayından çektiği üç bin Bostacıya da görev vermişti ⁴³⁹Bunlardan her biri bin kişi olmak üzere üç alay

⁴³⁹ Sultan'ın bahçelerinin muhafızı olarak bostancılar her zaman diğer birliklerden daha sade giyinmişlerdi. Bunlar, hizmetlerinin çeşidine yahut yaşlarına göre dokuz sınıf oluşturuyorlardı ve kemerlerinin rengiyle sınıfları anlaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu Teşkilâtı, II, s. 35'e bakınız. İmparatorluk tarihçisi ve dinî eserler sahıfaları üstadının oğlu Esad «Yeniçerilerin Ortadan Kaldırılması Tarihi» adlı, 1828'de İstanbul'da basılan eserinde Bostancıların bahçelerde ve Sultan'ın sayfiye köşklerinde ve sarayın on dört bölümünde bulundukları yerlere göre sayılarını vermektedir: 1 — Topkapusu bostancıları; 2 — Sahil'köşküdekiler; 3 — Sepetçiler köşküdekiler; 4 — Kayıkthane veya kayık anbarında bulunanlar; 5 — Soğukçeşme'dekiler; 6 — Bağcı bostancıları; 7 — Ağaç, fidan aşılayıcı bostancılar; 8 — Fidan yetiştiren bostancılar; 9 — Kuşhanedekiler; 10 — Külha-ne ve kül odalanndakiler; 11 — tnciliköşk'dekiler; 12 — Hazîne değirmenleri bostancıları; 13 — Gübre taşıyıcı bostancılar. Bostancıların şehir dışı İmparatorluk bahçelerine dağılımları şöyle idi: 1 — Karaabali bahçesin-dekiler; 2 — Dolmabahçedekiler; 3 — Beşiktaş'dakiler; 4 —

oluşturulmuştu. Bu alaylar özel bir üniforma ile diğerlerinden farklıydı. Birinci alayın üniforması kırmızı bir ceket, mavi bir pantolon ve Bostancılara mahsus uzun bir kırmızı başlıktan oluşuyordu; ikinci alayın üniforma olarak uzun bir mavi ceket ve kırmızı pantolonu vardı; üçüncüsü ise mavi bir pantolon ve yeşil ceketle dikkati çekiyordu.

Filibe'de altı gün kaldıktan ve Kırım Hânının veda için huzura kabul edilmesinden sonra, Sultan imparatorluk payitahtına hareket etti. Bu vesileyle birçok vezire hediye ve para verildi: Diğerleri arasında, alacaklıları tarafından takibedildiği ve dört yüz kese borcu ödeyemeyen Rodos Valisi Hasan Paşa, izmir gümrüğünden alınacak beş yüz akça günlük gelirle mükâfatlandırıldı; eski Yeniçeri ağası Hasan Paşa'ya Bursa ipek hâsılatından üç yüz akça günlük gelir almak izni verildi. Eski Kapdan-ı JDeryâ Yusuf Paşa'nın mükâ-fatlandırılması işi Rusçuk gümrüğüne havale edildi; Sivas Valisi Hüseyin Paşa'nın Edirne gümrüğüne kayıd hâlinde geçirildi ve nihayet, Karaman Valisi Mehmed Paşa evvelkiler gibi, Sultan'ın kendi hazinesinden ödenmek üzere günde üç yüz akça ile mükâfatlandırıldı.

Pâdişâh 1 Kasım'a kadar (23 Rebiül'evvel) Edirne'de kaldı, sonar Eskibaba'da Vezir-i âzamlık dairesi memurlarını azletti; Elbasan Valiliğinde sağlık durumu bozulmuş olan eski Reis Efendi Acem Ebubekir'i ⁴⁴⁰ Ruznâmecî odasına müfettiş tâyin etti (Ruznâmecî-i evvel) ⁴⁴¹; Retimo Beğlerbeyi, Reis Efendi Mehmed Beğ, Baş Mu-hasebe'nin teftişine memur edildi ⁴⁴²; eski Reis Efendi Nâzimî defter emîni oldu; Reis Efendi'nin İstanbul'daki vekili Mustafa Efendi Devlet Şûrası dilekçe dairesi başkanlığına atandı; selefi Salih, piyade kontrol dairesi başına getirildi ⁴⁴³; nihayet, Sultan'ın Nigbo-lu'ya geçişi sırasında baş defterdar vekilliğine getirilen Köse

Ortaköy'dekiler; 5 — Kuruçeşme'dekiler; 6 — Be-bek'dekiler; 7 — Mirgün (Emirgan)'dakiler; 8 — Kalender'dekiler; 9 — Büyükdere'dekiler (Asya'da, Boğaz'ın Avrupa kıyısı üzerindeki semt); 10 — Tokat bahçesinde-kiler; 11' — Sultaniye'delpiler; 12 — Paşabahçesi'ndekiler; 13 — Çubuklu'dakiler; 14 — Kule bahçesindekiler; 15 — Üsküdar'dakiler; 16 — Ayazma'dakiler; 17 — Silecik'-dekiler; 18 — Haydar Paşa'dakiler; 19 — Fener'dekiler; 20 — Florya'dakiler; 21 — Davutpaşa, 22 — Topçular*-dakiler; 23 — Aydos'dakiler; 24 — Alibeyköy'dekiler; 25 — Kâğıthane'dekiler; 26 — Karaağaç'dakiler; 27 — Hasköy'dekiler. «İstanbul ve Boğaziçi» eserin II. cildine de bakınız. Yeni bostancıların hizmete alınmasıyla alâkalı 1107 (1695) yılında çıkarılan ferman Mehmed Şe-fik'in 1703 yılı İhtilâli Tariltfı adlı eserinde bulunmaktadır. Bu vesikadan İstanbul ve Edirne saraylarındaki bostancı sayısının iki bin yedi yüz altmış dokuz olduğunu öğreniyoruz. Bunlardan binini, seferlerde genellikle Sultan*m beraberinde bulunuyorlardı. Bahis konusu fermanla bostancı sayısı üç bin üç yüz kişiye çıkarıldı.

⁴⁴⁰ Elbesen Beğterbeyli& ile İtaab olunan. Râşid. I, f. 208.

⁴⁴¹ Hammer (premier journal) unvanını kullanıyor ve bu da Osmanlı idare sisteminde aslının yerini tutmuyor (Ç.N.).

⁴⁴² Hammer Fransızca Birinci Muhasebe Dâiresi deyimini kullanıyor (Ç.N.).

⁴⁴³ Hammer Mukabele! Piyade deyimini kullanıyor (Ç.N.).

Halil'in aynı makamda asliliği gerçekleşti. Sultan, İstanbul yakınında Yapağcı'ya vardığında (12 Kasım - 4 Rebiül' hir), kendisini karşılamaya gelen ulemâ, müderris, molla ve şeyhler tarafından bu mes'ud dönüşünden ötürü senalarda, tazimlerde bulundu; altı gün sonra Lippa, Lugos ve Sebes f atihinin s nına uygun bir törenle saraya girdi. Atlarının geçtiği yere halılar serilmişti; alayın önünde düşmandan alınan bayraklar, toplar, sonra mehter takımı ve halkta generaller oldukları kanaati uyandırılan   yüz esir yer alıyordu ve bu esirler kadırgaların k rekliliğine zincirlendiler. Sultan'ın zaferlerim bildirmek üzere İran şahına, Oğuzbeğler 'H nına, Yemen şerif ve İmamına haberciler gönderildi.

Sakız Deniz Savaşı

Bu arada, baharda Venedik donanmasını Sakız adası kanalında mağlubiyete uğratmış olan Osmanlı amiralleri, altı ay sonra aynı donanmaya karşı iki yeni savaş hareketine girişmişlerdi. Kapdan-ı Derya Mezzomorto kumandasında on sekiz kadırga, birine m hted  (tsl mi kabul eden) İngiliz Murad'ın kumanda ettiği otuz altı gemiden oluşan Osmanlı donanması, Sakız açığında altı çektin kadırga, yirmi üç kadırga, daha az büyüklükte on altı savaş teknesi, dört yangın gemisi ve birkaç küçük yelkenliden oluşan Venedik donanmasına hücum etti. Beş gün süren bir savaş sonunda iki donanma eşit kayıplar vererek ve bir tarafa fazla gülmeyen başarılarla birbirlerinden ayrıldılar (18 Eylül - 8 Safer).   gün sonra savaş evvelkinden daha şiddetli ve daha kanlı olarak başladı. Nihayet tabiat unsurları, yangın ve şiddetli bir fırtına birleşerek, kazanılmış görünen bir zaferi Venediklilerden uzaklaştırdılar; general Steinau*-nun gemisinde çıkan bir yangın geminin infilâkine sebep oldu; generalin bütün ailesi sulara gömüldü, kendisi bir kadırgaya binmiş olduğundan bu tesadüf hayatını kurtardı; bu arada çıkan fırtına Venedik donanmasını darmadağın etti. Bu savaşda Giovahni Zeno canından oldu ve bir gülle Pietro Sagredo'nun sol kolunu alıp götürdü. Venedikliler tarafından altı Osmanlı gemisi batırıldı. Bu arpışmadan sonra Mezzomorto Hüseyin Paşa Eski Foça limanına gemisiyle çekildi; gemisinin pruvası korkunç bir yara ile parçalanmış durumdaydı; küçük tekneler İzmir'e doğru yelken açtılar, Sult ne denilen yüksek bordalı gemiler Orak limanına sığındılar ⁴⁴⁴. Gemilerini derhal tamir ettiren

⁴⁴⁴ Hammer'in bahsettiği bu savaş, Türk donanmasının zaferiyle bitmiştir ve adı Osmanlı tarihlerinde

Mezzomorto Hüseyin Paşa, donanma ile gelip İstanbul limanına demirledi. Sultan tarafından yalı köşkünde kabul edilip kendisine takdirler ve ihşanlarda bulunuldu, bir hil'at giydirilmek suretiyle mükâfatlandırıldı. Birkaç gün sonra, bir büyük savaş gemisiyle iki Venedik şebekini yedeklerine almış Trab-ıus ve Cezayir gemilerinin İstanbul limanına geldikleri görüldü.

Sultan» bu dönemde İran, Oğuzbeğler, Fas ve Ragüza elçilerini -» kabul etti. Yirmi bin duka tutan vergilerini yıllardan beri ödememiş bulunan, Venedik himayesinin Bosna ve Herzegovine Paşalarının istilâsına karşı koruyamayacağı anlaşılan ve zâten Osmanlı hâkimiyetini Venediklilerinkine tercih eden Ragüzahlar geçen dönemler de dâhil olmak üzere hazineye seksen kese ödediler. Nihayet Vezir-i âzam, Dağıstan ve Anderai prenslerine Sultan'ın tahta çıkışını bildirdi.

Azak'ın Muhasarası

Osmanlı ordusu Macar ve Venedikliler üzerindeki zaferlerden sonra aynı basanlarla, büyük kuvvetlerle Azak kalesini muhasara etmiş bulunan Büyük Petro'yu kuşatmayı kaldırmak zorunda bıraktı⁴⁴⁵. Ardçı birliklere Lefort kumanda ediyordu. Altmış bin Rus askeri şehrin etrafına yerleştirilmişti. Yüz bin kişilik bir ordu beklenmekteydi ve bu kuvvet gelince siperler, tabyalar kuracaktı. Üç yüz elli tekne kuvvetlerin geri kalan kısmını taşıyordu ve Büyük Petro, bunlarla birlikte Moskova'dan Nisan sonuna doğru hareket etmişti. Aynı zamanda general Schermetiff (Sermetief) Dnieper'e doğru harekete geçmişti ve orada Kazaklar hetmanı ile birleşecekti. Osmanlılar ise, Kefe Beğlerbeyi Murtaza Paşa, Kırım Hanının oğlu Kaplan Giray, Çekes Tatarla, Taman, Soudak ve büyük Nogaylarla Selim Giray, Çarkla karşılaşmak üzere ilerliyorlardı. Haziran Or'da (Perekop) birleştiler ve geri kalanları, gecikenleri beklemek üzere Yalnızagaç stepinde ordugah kurdular. Oradan Gazi Kerman üzerine yöneldiler; yolda bulundukları sırada, Azak'ın sıkıştırıldığını, Gazi Kerman'a bağlı Şahin Kerman palangasının üstün kuvvetler tarafından ele geçirildiğini öğrendiler.

Zeytinbunu zaferidir. 18 Eylül 1695'de cereyan eden bu savaşta Osmanlı donanmasında sı, Venedik donanmasında 60 savaş gemisi yer almış ve Venedikliler Osmanlı donanması karşısında 13 gemi kaybetmişler ve çekilip gitmişlerdir. Sonra da Mezo-morto Hüseyin Paşa İstanbul'a gelince Trablus ve Cezayir gemilerinin, esir aldıkları Venedik savaş gemilerini yedekte aynı Umana getirdiklerinden yine Hammer söz etmektedir. Demek ki, bir zafer bahis konusudur (Ç.N).

⁴⁴⁵ Bizozeri, II. s. 271. Raşid, I, 218, İki yüz bin asker Ve üçyüz toptan bahsediyor. Essebi-esseyar müellifi, kale olarak Azak'ı Viyana ile kıyaslıyor.

Akg l istikametinde ileri gönderilen keşif kollan, düşman ordusunun Gazi Kerman yakınındaki Sassuk  okrak vadisinde ordugâh kurmuş olduğunu bildirdiler. Kuşatılan bir palanga general şeremetieff (şeremetief) tarafından alındı ve N sret Kerman, dört yüz Potkals Kazak askerine çarpışmadan teslim oldu. Bu iki palanganın alınması öylesine bir dehşet saldı ki, Mübarek Kerman ve şahin Kerman kaleleri kumandan Mustafa Ağa tarafından terkedildi ve kendisi bu hareketinden ötürü Ferah Kerman hapishanesine kapatıldı. Bu sırada Potkals Kazakları Kuburun bölgesini yakıp yıkıyorlardı; Ferah Kerman yakınındaki Kadınkazak'ı birkaç gemiyle gidip zaptettiler, Bablık'de bir karşılaşmada Perekop kaymakamını yaraladılar. Kırım nureddin'i (vezir) şahin Giray, Ferah Kerman kalesini muhafaza etmek için civardaki sipere girdi.

Osmanlı ordusunun Lippa, şebes ve Lugos'da kazandığı başarılar üç aydır muhasara altında bulunan Azaklıların cesaretlerine canlılık getirdi; Rus  arı Büyük Petro, Azak'ı doksan altı gün muhasara ettikten sonra siperden çıkmak zorunda kaldığım gördü ve böylece otuz bin askerini boşuboşuna kaybetmiş oldu (13 Ekim 1695 -RebiüTevvel 1107). Ruslar Azak kalesinin Kuş denilen burcu önünde kale duvarlarına eşit yükseklikte bir kule inşâ etmişlerdi ve Kaplan Giray onları oradan kovmayı başardığında, Ruslar kaleye hücuma hazırlanıyorlardı. K plafn Giray bu işi üzerinde durulacak önemde bir kayıp vermeden başardı. Kaplan Giray, muntazam bir geri çekilme halindeki Rus ordusunu takibetti ve iki bin. asker öldürerek iki top ele geçirdi. Fakat Ruslar, yalanda yeniden muhasaraya başlayacaklarını  mid ederek hâkim bulundukları iki kaleye üç bin asker bırakmışlardı ve general şeremetief Doğan yahut şahin denilen ve Dinyeper'in denize döküldüğü yerde bulunan bir adada inşâ edilmiş hisarı ele geçirmişti. Gazi Kerman sağ kıyıda ve Arslan  rdek sol kıyıda bulunuyordu; Ruslar şahin hisardan başlayarak Gazi Kerman'a kadar ve diğer Arslan  rdek istikametinde gerdikleri bir zincir sayesinde ırmağın girişini Kazak gemilerine kapamayı başardılar.

Basra Ve Küçükasya'da A Yarılanmalar

İmparatorluğun kuzeyinde Kazaklar Dinyester kıyılarını tehdit ederinken, güneyde, Basra'ya yakın Fırat kıyılarında Araplar endişe verici hareketlerde bulunuyorlardı. Arapları itaat altına almak için, Sultan, bu nehirde seyrüseferi korumak üzere on gemi yaptırdı. Rakka Valisi Hüseyin

Paşa onlara karşı, vergi veren Araplar, Türkmen ve Kürdlerle takviye edilmiş ordusuyla yürümek emrini aldı. Bunlara Bağdad Valisinin birlikleri de katılacaktı. Bu seferin masraflarını karşılamaları için birinci valiye on beş bin akça, ikincisine otuz bin akça tahsis edildi. Hüseyin Paşa Ölmüş olduğundan, yerine Rakka silahdan Ahmed, onun yeri de yetkili elçi olarak Vi-yana'ya gönderilmiş olan Zülfikar*'ın oğlu Osman'a verildi.

Eski Mora Serâskerî Koca Halil Paşa'nın serveti müsadere edildi. Bunun sebebi bazı müelliflerin düşündükleri gibi valilerin servetinin vergiden oluşması değildi. Gerçek sebep, Halil Paşa'nın Ve-zir-i âzamhk makamıyla bazı hesapları yoluna koymamış olmasıydı. Anadolu'yu yağmalayan âsilere gelince, bunlar Türkmendağı yakınında, Karahisar ovasında Haleb Valisi Cafer Paşa'nın kardeşi müfettiş Yusuf Paşa tarafından şiddetle cezalandırıldılar. Bâb-ı Âli, Yusuf Paşa'yı bu hizmetinin karşılığı olarak, zaten uhdesinde bulunan Kırşehir ve Amasya sancaklarına Akşehir ve Eskişehir sancakları da Uâve edildi. Birkaç zaman sonra, Haseki ağa, Ostraniceli Mustafa ve eski Vezir-i âzam Kara îbrahim Paşa'nın hazinedarının gizli hazine arayıcıları oldukları Sultan'a haber verildiğinden evleri kuşatılıp arandı, fakat hiçbir hazine bulunamadı. Bununla beraber eli boş dönmek için, evlerde bulunan her şeyi, bu arada yüz kese akçaya da elkondü.

Sultan'ın eski hocası Şeyhülislâm Seyid Feyzullah, Erzurum'da ikameti sırasında Vali Gürcü Mehmed Paşa ile anlaşmazlığa düşmüştü. Yeniden Şeyhülislâmlık makamına gelince, Gürcü Mehmed Paşa'yı Çanakkale'ye sürdürmek için Sultan katında nüfuzunu kullanmıştı. Bir müddet sonra bir Kapucu Gürcü'nün başını ve servetini getirmekle görevlendirildi. Fakat Paşa tetikte duruyordu. Kaçtı ve onu bulamayan Kapucu, ihmâlinin cezasını aylığının kesilmesiyle gördü.

Ulemânın İlerleme Kaideleri Bozuldu

II. Ahmed döneminde, Feyzullah ulema olarak yetişmesini istediği oğlu Ebusaid Feyzullah'ı Erzurum'dan İstanbul'a göndermişti. Zamanın Şeyhülislâmı ona dış medreselerden (düşük dereceli) girmek imkânı verdi; bu imkân reddedildi ve oğul kendisini sekizler medresesi (yüksek dereceli) aday olarak gösterdi. Sultan Mustafa imparatorluğun idaresini ele alınca, bir müddet sonra Skendi eski hocasının oğlunu Yenişehir kadılığına tâyin

ettirdi ⁴⁴⁶. Bir zaman sonra, oradan istanbul kadılığına atandı; böylece aradaki bütün dereceleri aŗmıŗ oldu: Bu, ulemâ arasında yürürlükte olan mer tib silsilesi kaidelerinin g r lmemiŗ bir ihl liydi.

İmparatorluğun Büyükleri Asker Sağlamaya Mecbur Tutuluyor

Sultan'ın bizzat katılacağı yeni seferin hazırlıkları sür*atle s r d r l yordu. Bazı zengin ve itibarlı aile reisleri kumandasını aldıkları birliklerin masraflarını da yüklenmek teklifinde bulundular. Bunların arasında bin iki yüz askerin baŗında olan İbrahim Han-z -de Ali beğ; bin yüz elli piyade askerinin sorumluluğunu yüklenen Civan Kapucu-zâde bulunuyordu, İbrahim, ailesi Osmanlı İmparatorluğuna dört vezir vermiŗ olan  andarlıların en  nl s  İbrahim H n soyundan geliyordu. Köprülü-zâde, faziletli ve bilgili Köprülü Mustafa Paŗa'nın oğlu idi ve kendisi de ailesinin imparatorluğa verdiği Vezir-i  zan ann beŗincisi olacaktı. Nihayet, Civan Kapucu-zâde Ahmed, Vezir-i  zam Civan Kapucu-baŗı'nın en asıl fidanlarından biri idi. Böylece, her üçü de Vezir-i âzamlar ailesine mensubdu ki, böylesine bir nüfuz ve servet sahibi olmak, Avrupa devletlerinde ancak yüksek asaletin bütün bir sınıfının nasibi hâlinde ortaya çıkabilir. Devletin ve hazinenin ileri gelenleri, ordu birliklerinin masraflarını varlıkları nisbetinde üzerlerine aldılar. Defterdar yüz elli asker temin etti, İstanbul ve Edirne sarayları, birincisi bin, ikincisi beŗ yüz bostancıyı ⁴⁴⁷ orduya gönderdiler. Sultan bunlara özel bir üniforma giydirecek öteki birliklerden farklı hale getirdi. Bu tedbirlere, özellikle m l  olanlarına, yenileri eklendi.

B r Sultanın Doğum Ve Evlenmeleri

Böylece, sefer-i H m y n iŗareti olan tuğlar dalgalandı ve on iki gün sonra, Sultan, Edirne'ye doğru y r y ŗe geçti (8 Nisan 1695 -5 Ramazan 1107). Hareketten az zaman önce hanedanla ilgili iki mes'ud hâdise bir geçit resmine ve bunu takibeden bir donanmaya vesile oldu. Bunlardan biri IV. Mehmed'in kızı Fatma'nın Silistre Valisi Tırnakçı Mehmed Paŗa ⁴⁴⁸ ile

⁴⁴⁶ Raŗid, 1, t. 224. Böylece, en alt sıradan, d rd nc den, önce en alt sıralar olan üç dereceden, altına, beŗinci ve dördüncü dereceleri geçmeden hemen kadılar   c nc  sırasına geçti," iki derece atjadi; birinciden dört derece atlamıŗ oldu.

⁴⁴⁷ Bostancılar saray muhafızlarıdır ( .N.).

⁴⁴⁸ Cantemir, II. Süleyman, XXIX ve Mehmed Giray Dukas'ın dul  ile evlenmesi üzerinde teferruatlı bilgi vermektedirler.

evlenmesi, diğeri Pâdişâhın kızı Ayşe Sultan'ın doğumu idi. Sefer hazırlıklarının gerektirdiği çalışmalara rağmen, Sultan, seleflerinin dikkatlerinden kaçan idaredeki birçok suiistimalin farkına varabildi. Hasan Paşa'nın oğlu eski defter emini Mehmed Beğ, o zamana kadar Mekke ve Medine fakirlerine fazlasiyle intizamsız olarak yapılan buğday dağıtımına nezâret etmek üzere Mısır'a gönderildi. Kolluk kuvvetlerinin yayınladığı son derece kesin emirnameler Çingeneler arasında hüküm süren kötü geleneklere karşı bir firen görevim yerine getirecekti; zı-râ o sıralarda bu soyun kadınları, tarihçi Mehmed Giray'ın belirttiği gibi fahişe durumundaydı ve erkekleri zina tellallığını meslek haline getirmişlerdi.

Liberraccio Venedik Safına Geçiyor

Edirne'de kırk gün kaldıktan sonra (18 Haziran - 17 Zîtkade), ordu Sofya üzerine yürüdü. Orada, sadakatinden emin olmak için Eflak prensesiyle evlendirdiği Maina beğinin, Liberaccio'nun mâiy-yetinin geldiği görüldü; ne var ki adam, bağlarını koparmış ve başka Yunanlılarla birlikte Venedik saflarına katılmıştı. Yeni müttefikleriyle birlikte Lepanto bölgesinde Salon'a karşı giriştiği akınlara bir son vermek ve bu bölge halkını eski düzenleri içinde tutmak için Mora Serdârı Mısırlı-zâde İbrahim Paşa, Livadie (Lidavi) sancak beği Mehmed Paşa'ya yirmi piyade müfrezesiyle bu şehir üzerine gitmesi emrini verdi. Şehir halkı ikinci defa Sultan'a sadakat yemini ettiler ve samimi olduklarını ispatlamak için ihtiyaçlarından (kocabaşışV üçünü rehine olarak verdiler ve vergi mükellefi kayıtlarına iki yüz kişi daha eklediler. Dört Venedik kadırgası, Bâb-ı Âli'nin daha dün denecek kadar yakın bir geçmişte beğlik makamına oturttuğu Liberaccio Geratschari'yi alıp götürdüler. Bu öfkeliendirici haberi, bir habercinin gelmesi ve Sultan'ın Babadağı Serdârı Yusuf Paşa'nın bin kişilik bir Osmanlı birliği ve Kırım Hanı Gazi Giray'ın otuz bin Tatar askeriyle Kamenice'yi takviye etmiş olduklarını Öğrenmesi bu Öfkeyi bir dereceye kadar yumuşattı.

Polonya ordusu Başkumandanı, bütün kuvvetleriyle Trinite (Tri-niU) kalesi üzerine yöneldi ve general Zakarovski Dinyeper kıyılarını kapadı. Bununla beraber, Tatarlar kalenin tabyalarına kadar ilerlediler, fakat düşmanın varlığından haberdar olur olmaz Polonya içlerinde daha fazla ileri gitmek cesaretini gösteremeyerek geri döndüler. Tuna kıyılarında iki bin beş yüz kişilik bir Macar birliği, geçitleri korumak için Türkler tarafından Demir Kapı yakınında yeni yapılan bir palangaya karşı hücumla geçmiş, fakat

kayıplar verdirerek p sk rt lm şt . Bu haberlerin duyulmasının hâsıl ettiği sevince,  ehzade Mahmud'un doğumu dolayısıyla bütün İmparatorluk sathında yapılan donanma  enlikleri de eklendi. Şehzade, ordunun Belgrad ovasında ordugâh kurduğu gün dünyaya geldi (2 Ağustos 1696 - 3 Muharrem 1108). D k de Saxe'in ⁴⁴⁹ Temeşvar önünde muhasara kurduğu öğrenilir öğrenilmez, Sultan bu şehrin imdadına ko maya karar verdi.

Belgrad  zerine Yürüyüş

Sultan, Ağustos ayı ortasında elli bin kişilik bir kuvvetle ⁴⁵⁰ Temes nehri kıyılarına vardı. Nehir üzerinde otuz altı gemi birle tirilmek suretiyle bir köprü kuruldu. Sivas Valisi Dursun Mehmed Paşa  nc  birliklerini,  am Valisi Osman Paşa ardunun ard ı birliklerini karşıya geçirdi. Tuna filotillası kaptanı A  ı Mehmed Paşa on kalyon, otuz firkateyn ve altmış al  kayıkla ⁴⁵¹ Theiss sularına girmek için nehre  ıktı. Haleb kumandanı Cafer Paşa, Tital karşısında bulunan tabyayı kara tarafından muhasara etmekle görevlendirildi, bu muhasara kurulurken A  ı Mehmed Paşa nehir tarafından hücuma geçiyordu. Mehmed Paşa hücumda başarılı oldu ve kaleyi alarak muhafızları kılıçtan geçirdi, düşman filotillasından iki gemiyi ateşe verip, üçüncüsünü zaptetti, Temeşvar  zerine ilerleyen Sultan'ın yaklaşmakta olduğuna d ir alınan ilk haber üzerine, d k de Saxe muhasarayı kaldırdı ve Sultan'ın geldiği istikamette harekete geçti.

 ki ordu Ola  (Olasch) yakınında kar ıla tı (20 Ağustos - 21 Muharrem) ; savaş her iki taraftan binlerce askerin ve birçok merd generalin hayatına m loldu. On iki bin serdengeçti ⁴⁵² savaşın neticesini Sultan'ın lehine neticelendirdi. Bir gülle isabeti alan general Joerger, harekât sırasında öldü; kont de Heidersheim ve prens de Vauoemont yaralandılar. Osmanlılar, Mısır birlikleri kumandanını, Yeniçeri Ağası'nı, Viyana'da olağanüstü yetkilerle donatılmış eski elçi Zülfikar*, Yeniçeriler k tibini  ehid verdiler; Temeşvar Valisi Mustafa Paşa, Vezir-i  zam'ın kardeşi ile aynı savaşta

⁴⁴⁹ Raşid, I, f. 222. İ te Osmanlı tarih lerinin d k de Saoce'a m n sip gördükleri unvan: Saks nam laini p r sahur, yani; Saknyah, taman yle kırkık 0161*011. Bu dört kelimeden yalnız l ini kelimesi Ara cadır, diğer üçü Farsça ve Almanca. Farsça nam kelimesinin Almanca karşılığı nahme (ad); sehur kelimesinin Almanca fc rsihfo schur (kırkık) dır. Saks kelimesinin Almanca karşılığı Soxon'dur. Saksin, doğu Sak* sonya zaten  ahname'de Burhani Katli, Fereng  uuri Acem lugatla-rında, vb. bulunmaktadır.

⁴⁵⁰ Bu kuvvet sayı olarak 28 Nisan istanbul tarihli mektupta doğrulanmaktadır.

⁴⁵¹ Raşid, I, f. 225, hareketten sonra Khabir tabyası önüne gelinip ordugah, kurulduğunu ve Pancsava'dan sonra arasından geçilen Latschka tarlalarından bahsediyor. Bu iki isim hiçbir haritada gösterilmiyor.

⁴⁵² Serdenge t er, Sip&hi ve silah&rlar arasından seçilirdi.

yaralandılar. Rumeli eski Beğlerbeyi Arnavud Süleyman Paşa, Haleb Valisi Cafer Paşa, istememelerine rağmen Temeşvar muhafazasında bırakıldılar. Belgrad_ ilerisinde, Sava nehri üzerindeki Moravich palangası, yeni Rumeli Beğlerbeyi Daltaban Mustafa Paşa tarafından kuşatıldı. Kumandan Berczeny ve yerini alan kumandan hücum sırasında öldüklerinden, palanga zaptedilerek muhafızlar kılıçtan geçirildi; tahkimat yerle bir edildi. İlk defa bu savaşta Daltaban Mustafa adından bahsedildi. Temeşvar bataklıkları ortasında gösterdiği savaş değeri, onun gelecekte Vezir-i âzamlık makamına yükseleceğinin habercisi oldu.

Belgrad ve Temeşvar kalelerinin yeterince teçhizat ve iaşe maddeleri, kalabalık muhafızlar ve çok sayıda topla her türlü ihtiyaçları giderildi. Belgrad'ın müdafaası Ama-zâde Hüseyin Paşa'ya verildi; kendisine İmparatorluk işareti- taşıyan fermanlar yayınlamak izniyle birlikte, bir Reis Efendi vekili, emrine bağlandı. Müteferrikalar, çavuşlar, divân ve idare kâtipleri yeni muhafız Paşa emrinde göreve başladılar. Bu görevlilerin^ hepsine birden gedikli zâim, yâni ücretli zeâmetliler âdı verildi. Aynı zamanda bir Hatt-ı Şerifle Bâb-ı Âli'de görev yapan ikinci derecedeki memurların sayıları da idarelerde yüz yirmi müteferrika, yüz altmış beş çavuş, kırk divân kâtibi, yirmi altı yazı kopyacısı, hazineye dokuz kâtip on yedi yazı kopyacısı olarak sınırlandırıldı.

Azak'ın Ruslar Tarafından Alınması

28 Eylütde (1 RebiüTevvel), ordu Belgrad'dan hareket etti ve Sultan'ın genel karargâhı bir ay sonra Edirne'de kuruldu. Bu sefer sırasında Hırvatistan sınırlarına birçok akınlar yapıldı. Ağustos ortasına doğru, Hırvat milisleri kumandanı kont Keglavich Szan nehrinin bir adacığında bulunan ve dört kuleyle korunan Chyaplia palangasını ele geçirmişti. Kont Simeon Forgacs Bosna'da birçok palangayı tahrib etti. Ruslara karşı seferin neticesi, Bâb-ı Âli için Avusturya'ya karşı açılardan daha az lehde oldu. Kalmuklar ve Kazaklar hâriç, Çar'ın altmış dört bin kişiden oluşan ordusu, baharın ilk günlerinden itibaren, Azak şehrini yeniden muhasara etmek için general Schein'in kumandasında toplanmıştı. Donanmanın amiral gemisinde Çar; bir diğerinde dört kalyon, iki büyük savaş gemisi ve dört ateş gemisinden oluşan filonun kumandanı amiral Lefort bulunuyorlardı. On dört Türk kayığı, teçhizâtlarıyla birlikte Kazaklar tarafından zaptedildi. Şehir, Azak'ı savunmakla görevli vezir Ali, Bekir ve Hasan Paşalarla kale kumandanlığına

atanan vezir Ka-laylıkoz Ahmed Paşa'nın kâhyasının ve ona yardıma hazır Kırım Hanının gelgelerinden önce kuşatıldı. Bu gecikmenin sebebi, Sultan'ın geleneğe aykırı olarak bir Hatt-ı Şerif ve bir hil'at gönderip ordusuna katılmaya davet ettiği Bucak Nogaylarını şereflendirmesinin Kırım Tatarları tarafından kışkırtılması oldu. Bu yüzden Ka-lagay Devlet Giray, Hacı Giray Hanın oğlu Mehraed Giray ancak iş işten geçtikten sonra hareket edebildiler.

Paşalar Akkumlar'a vardıklarından muhasara hayli ilerlemişti. Oradan Azak kalesine birkaç birlik sokabilmek için boşuboşuna uğraştılar. İki ay süren bir muhasaradan sonra muhafızlar canlarına dokunulmamak şartıyla teslim oldular. Bu anlaşmadan, daha önce Türkler tarafına geçen firarı Çingene Jacop müstesna tutuldu. Ruslar bu mühtediyi alıp Moskova'ya gönderdiler. Orada Çat'ın zaferini süsledi. Üzerinde darağacı bulunan bir arabaya oturtularak göğsünde bir hilâl ile cellâdlar tarafından şehirde dolaştırıldıktan sonra Allah'a ve hükümdarına ihanet etmiş biri olarak idam edildi. Osmanlılara gelince Konya beği, Canik sancakbeği ve Hasan Paşa, Ka-laylıkoz Paşa'nın kâhyası, Azak'm teslimini hayatlarıyla ödediler. Diğer taraftan Canik Yeniçerilerinin ihmâlini cezalandırmak için, küçük çavuşa yakaladıklarını tutuklaması ve servetlerine elkoyması emredildi. Kumandanın servetine de elkoyması bildirildi. Kaçmış olan Kalaylıkoz yakalandı ve serveti hazineye kaydedildi.

Polonya Ve Attika Akınları

Bâb-ı Ali Azak'ın teslimini ve Tatarların- mağlubiyetini dehşet içinde öğrendi. Kırımlılar Azak muhasarasında ortaya geç çıkmış olmalarının suçunu tamir etmek maksadiyle, vezir Sultan'ın emrinde,' Sobieski'nin ölümüyle kargaşalık içinde kalmış ve müdafasız kalmış görünen Polonya'yı istilâ ettiler. Sbaraz'ı ele geçirerek Lem-berg'e kadar ilerlediler. Stanislav'da yirmi beş rahibeyi alıp götürdüler. Aynı sefer sırasında Venedikliler Dulcigno ve Molino'yu Venedik Cumhuriyetinin emrindeki bin sekiz yüz kişilik bir Arnavut birliğiyle boşuna kuşatmışlar, Thebes ve Atina civarındaki bölgeleri tahrib etmişlerdi.

Malî Tedbirler

Hazinenin tükenmesi ve gelecek sefer-i hümayunun masrafları yeni

mâlî tedbirleri gerektirdi. Tütün ve para üzerine konulan vergi bunların en mühimlerini oluşturdular.

Tütün kullanmayı tamamiyle yasaklamanın mümkün olmadığı son zamanlarda anlaşılmıştı. Zira, kılıçla desteklenen IV. Murad'ın sertliği bile, bu kanunun kurbanlarını arttırmak suretiyle otoriteye karşı kinleri ayaklandırmıştı. Bu yasağın faydasızlığı kanaat getirildiğinden, sekiz yıl önce, tütün üzerine bir vergi ihdas edilmişti. Buna göre, her ekim yeri, gelirinin yarısı kadar vergi Ödeyecekti. Ayrıca, birinci kalite tütün için şehire girişte on, aşağı kalite için sekiz akça vergi veriliyordu. B« yeniliği yapan kişi iki hususu hedef almıştı: Tütün içmeyi kısıtlamak, hazineye bir gelir sağlamak. Bunların birincisi gerçekleşemedi; ikincisi ise kısmen gerçekleşebildi; zira bu vergiden gelen para yarım milyonu aşamadı. Bu arada, tütün içenlerin sayıları dâima arttığından bu maddeye daha ağır bir vergi koymak gerektiğine inanıldı. Selanik civarında Yenice Vardamda yetiştirilen ve Avrupa'da (Paşa doukhan) adıyla anılan birinci kalite tütün için altmış akça; orta kalitede Kırcali'ye altmış akça, en düşük kalitede Kaba, yâni aşağı kaliteli olanına yirmi akça Ödenecekti. Fazla olarak her tütün ekim sahibi, tütün ekilmiş toprağın her ölçeği için bir duka ödedi. Satışta bu verginin yedi milyon sekiz yük kırk dört bin akçaya yükseldiği görüldü; iki vergi, hazineye on iki milyon sekiz yüz kırk dört akça sağlayabilecek şekilde birleştirildi.

Para üzerinde yapılan bir takım değer ve şekil değişiklikleri istenen neticeyi vermekten uzak kaldı. Yeni basılan dukalar, en az, değerinden yüzde dört kaybettiler. Eski dukalar, yabancı ülkelere aktarılmak üzere ortadan kayboldu.

Bu yüzden yine hazine gelirlerini arttırmak maksadiyle kara hadım ağalarına vergi konu. Pâdişâhın hizmetinde bulunanlar, yâni Edirne ve İstanbul saraylarında çalışmış ve Mısır'a sürülmüş olanlardan üç aylıklarının hazineye bırakmaları istendi. Bu üç aylık vergi, tesbit edilen yıllık ücret üzerinden ödenecekti. Bu hususta Mısır Valisine kesin emirler gönderildi. Fakat, bu verginin hâsılatı olarak İstanbul'a aktarılan para, ancak kırk dört kese tutarında bir çıkar sağladı. İstanbul'da depo ve donanma mutemedi Yusuf Efendi yakında açılacak sefer için donanmanın teçhizi için gerekli masrafları karşılamak maksadiyle şahsî vergi bordrolarını yıl sonundan üç ay önce ödenmeye açtığı için idam edildi. Karaman Valisi Tarakçı İbrahim Paşa, hazinenin alacağından fazla vergi tahsil etmekle suçlanarak aynı âkibete uğratıldı. Cidde valileri o zamana kadar, İstanbul'a gönderilecek tahsil

edilen vergi tutarım (kuşufiye) ve (avâ-id) adı altında Mısır'da tutmuşlardı. Bundan da bin suistimâl ve bin şikâyet hâdisesi ortaya çıkmıştı. Bu durumun önüne geçmek için Memlûk beğî Ahmed, şeyhülbeled unvânıyla Cidde sancağına atandı. Kendisine bir tek görev verilmişti. Her yıl Mekke'ye, fakir hacıların bakımı için bin beşyüz kuruş gönderecekti. Benzer bir görevle, Çerkeş Küçük Osman Paşa, iki yüz bostancıdan oluşan bir maiyet ve yirmi bin kuruşla Küçük Asya'ya geçmesi ve bazı valilerin işlerini düzene koyması emrini aldı.

Camiler, Askerî Depolar, Kaleler Ve Savaş Gemileri İnşaatı

Valide Sultan, evvelce Galata semtinde yanan bir kilisenin arazisini mülkiyetine geçirmiş ve burada* bitişi bu üzerinde durduğumuz döneme rastlayan bir cami yaptırmıştı. Bir müddet sonra bu caminin minarelerinden müezzinlerin müminleri ibâdete çağırıkları duyuldu. Osmanlı İmparatorluğunun o sırada sürdürdüğü savaş bakımından çok önemli bir yapı o sırada gerçekleştirildi: Bu, Pira-uşta'da demir gülle döküm tesisi idi. Osmanlı İmparatorluğu o zamana kadar bu neviden bir tek tesise Banayluka'da sahip olmuştu. Buradaki işçiler kış esnasında pek çalışmıyorlardı. Becerikli bir albay Ali Ağa, İstanbul'dan Pirauça'ya gönderildi. Bu topçu albayının beraberinde mâden çalışmaları ve güllerin yapımı için gerekli işçiler de vardı. Bu işçiler mevsime bakmadan çalışacaklardı. Pirauça idaresine bağlı on köyün vKavala ve Bereketi'nin halkı yeni tesise bağlandılar. Bunlar evvelce gümüş mâdeninde çalışmışlardı ve şimdi tesise toprak, kum ve kömür taşımakla yükümlü tutuluyorlardı; ayrıca mâden kazısı yapacaklar ve dökülen güllerini Kavala limanına ulaştıracaklardı.

Rus kayıklarının inişlerinden Azak denizi kıyılarını korumak için Kuban nehrinin Azak denizine döküldüğü yerde bir hisar inşâ edildi. Dörtgen biçimindeki bu hisara Açu adı kondu ve bir Beğler-beyi kumandasında yeterince muhafız yerleştirildi. O zamana kadar Kalmuklânın hâkimiyetinde inlemiş olan bir Tatar aşireti onların zulmünden kurtulup Açu ve Tomruk hisarları arasında ve Kuban nehri üzerindeki bir adaya gelerek yerleşti. Kalmuklar tarafından takibedilen aşiret ümitsizliğin cesaretiyle çarpıştı ve Kalmuk-ları geri çekilmek zorunda bıraktı.

Gülle dökümünden ve Kuban nehrinin mansabında yükselen hisardan başka, Bâb-ı Âli açılacak sefer için çok sayıda savaş gemisinin inşâsında hayli

ilerlemeler kaydetti. Bâb-ı Âli, Osmanlı Akdeniz, Karadeniz ve Tuna donanmalarının her zamankinden daha muazzam olmasını hedef almıştı. Deniz beğlerine (reis) ait yirmi kalyon, Adalar Denizini korumakla görevlendirildiler. Sinop yakınında, Kızılırmak mansabında inşâ edilen yirmi kalyon, Ruscuk'da Tuna filotillası kumandanının nezâretinde donatılan yirmi beş savaş kayığı, on beş kadirga ve diğer beş kalyon gecikmeden birleşmek emri aldılar. On iki büyük kayıktan oluşan Tuna filotillasının kaptanları Niğbolu, Rusçuk, Silistre ve Belgrad'dan temin edildi; îsma-il, îsakçı ve Tuna mansabında inşâ edilen tabyaların idareci ve kumandanlarının her biri bir kayık teminine çağınıldılar; Kilia müfettişi iki ve Eflak voyvodası beş kayık⁴⁵³ sağlamaya mecbur tutuldular. Bu yirmi beş kayıktan başka, Bâb-ı Âh', masraflarını üstüne alarak on kalyon, on üç firkateyn, otuz dokuz kayık ve yüz sal donattı. Sultan, Akdeniz'e gönderilen donanmadaki denizcilerin aylıkları için özel hazinesinden bin yüz yetmiş kese, Karadeniz donanması denizcileri için beş yüz doksan üç kese, Tuna filotillası için yedi yüz on üç kese verdi. Bu meblağın büyük kısmı para ve geri kalanı hesap karşılığı olarak Ödendi.

Sefer başlangıcı işareti olan tuğların dikilmesinden Önce, Sultan İran elçisini ve Horasan Hanının cülus tebriki için İstanbul'a gönderdiği Abulmâsum'u huzuruna kabul etti. İran elçisi Sultan'a bir fil ve İran halıları ile örtülmüş ve Şâh'ın hediyelerini taşıyan birkaç dizi deve sundu. Şahın mektuplarına Sultan'ın cevabını aldığı veda kabulünde, elçiye imparatorluk haralarından alınmış ve zengin takımlarla eğlerlenmiş bir at hediye edildi. Atın kantarması gümüştü ve haşası zümrüt ve elmas işlemeliydi; eğerin iki yanında bir kılıç ve gümüş silahlar asılıydı. Üzengiler altın yaldızlı gümüş ve eğer zengin bir şekilde işlenmişti. Kadife eğerli ve hâşâsı allın sırma işlemeli bir at da elçinin kâhyasına verildi. Şaha gönderilen hediye de kantarma ve gemleri altın, dizgini kıymetli taşlarla işlenmiş elmas iğne ile tutturulmuş bir balıkçıl kuşu sorgucu paha biçilmez taşlarla işlemeli eğer ve altın üzengi ve ağır ipek eğer örtüleriyle, yakut ve elmas süslü kılıcı ve gümüş silahlarıyla cins bir attı. Elçiye On beş bin, kâhyasına beş yüz, maiyyetine de bir o kadar kuruş ihsan edildi. Ayrıca, imparatorlukdaki ikameti bir buçuk ay tutan, İstanbul'dan Edirne'ye ve oradan sınıra kadar bütün masrafları ödenen İran elçilik heyeti, Bâb-ı Âli'ye ikiyüz altmış buçuk

⁴⁵³ Bu tekneler, kayık denmekle beraber günümüzde bilinenlerle benzerlikleri yoktu. Hafif toptan, yelken ve kürekçileri bulunan bu tekneler, bir dereceye İcadar hücum bot sayılabilirler (Ç.N.).

kese akçaya mal oldu. Sultan, Ő h'a o sırada daireler m -fettiŐ  olan eski Reis Efendi Mehmed Beğ i gönderdi.

ikinci Mustafa'nın sefere hareketinden birkaç hafta önce Reis Efendi Rami bu görevinden azledildi. Son sefer sırasında Rami'nin birçok kereler Pâdişâhın otağ ına  a Đ rilm asından ve Sultan'ın İmparatorluk valileriyle muh ber tında kendisine yardım etmesinden kıskançlık duyan Vezir-i  zam onun bu yeni sefere katılmasını engellemek istemiŐ ti. Bu yüzden kendisi istanbul'a gönderildi ve yerine Maliye itiraz daireleri umumî reisi, (Zarif Beğ ) adıyla tanınan Mehmed Beğ  getirildi.

Nissa'dan Belgrad'a giden yol eŐ kıyanın baskınlarına mâruz bulunduğ undan Rumeli Beğ lerbeyi Cafer PaŐ a, Nissa'dan Hisarcık'a kadar araziyi örten ormanı temizlemek emri aldı. Bu iŐ  için kendisine Samakoiva m dencileriyle bir Cebeci albay ve yeter sayıda birlikler gönderildi. Bir taraftan da, yolu kullanılabilir hale getirmek veya gerektiğ inde bir yenisini yapmak üzere Kızıl derbend geçidine çok sayıda iŐ i birlikleriyle komiserler yollandı. Nisan ayının son günü (30 Nisan 1697 ^ 8 Şevval 1108), Şehrin dıŐ ında Sultan'ın otağ ı kuruldu ve PadiŐ ah âdet olan törenle otağ a indi. Bu andan itibaren» birliklerin geliŐ ini abuklaŐ tırmaları için İmparatorluğ un bütün valilerine emirnameler gönderildi; altı hafta sonra ordu Edirne'den ayrıldı ve yedi gün süren yürüyüşü sonunda Sofya'ya vardı. Bu Şehirde, eski Hırvat krallarının payitahtı olan BikhĐ 'ye (Bihacz) uyĐ uanan muhasaranın kaldınldığ ı sevinçle  Ğ renildi. Hırvatistan banı ve general Auersperg, ellerinde bulunan yirmi altı büyük topla Şehre yıldırmalar yaĐ dırmıŐ lardı. Bu toplara eklenen balyemez ve dört havan topu hayli zarar verdirmiŐ ti. Fakat birçok hücum da p sk rt lm Ő lerdi. Kayıpları hayli büyük olmuŐ tu. Kont de Walmo-den ve baron de Sickingen yaralılar arasında bulunuyorlardı.

Bosna'da Venedik Akınları

Sofya'ya varıldığ ında, Sultan, Şehir sakinleri tarafından, fazla vergi almak, keyfi hapse attırma ve vatandaŐı malına keyfi m sadereden Şikâyet edilen Diyarbekir Valisi Daltaban Mehmed PaŐ a'-yi ağ ırttı. Őik yetilerle y zleŐ tirip sululuğ una kanaat getirilince müsadere ettiğ i malların iadesine mahkûm edildikten baŐ ka idamına da hükmedildi; fakat Sultan'ın bazı yakınları araya girerek lehinde Őefaatte bulunduklarından, beŐ  yüz kese tutan servetinin m -s deresiyle yetinildi. Herzegovine'de, Venediklilerin Nowasin kale-siyle birlikte baŐ arısızca muhasara ettikleri PotschtiTe sürgün

edildi. Bin beşyüz Morlaktan oluşan bir kuvvetle Seng'den hareket eden Canagetti, Sonani, Chick ve Samissa bölgesini istilâ etmiş, Bosna ve Hersek'in kalbine kadar girmişti. On iki günden az bir zamanda, elli köy, kasaba ve palangayı ateş ve kan içinde bırakmıştı. Sofya'da, Vezir-i âzam Elmas Mehmed Paşa bir rüya gördü; rüyasında Köprülü Mustafa Paşa ile bir bardak şerbet içmişti; Köprülü bardağı dudaklarına götürmüş, sonra hemen ona uzatmıştı. Vezir-i âzam Elmas Mehmed Paşa: «Allah bilir», diyordu, «bu, benim bu seferde içmem mukadder olan şahadet şerbetidir.»

Ordu on üç gün kaldıktan sonra Sofya'dan hareket etti (10 Ağustos 1697 - 22 Muharrem 1109), üç hafta yol alarak Belgrad'a vardı. Bu şehirde, Temeşvar Valisi Cafer Paşa, bir avda esir ettiği Karan-sebes kumandanını da beraberinde getirerek Sultan'ı gelip karşıladı. Palanganın ancak yüz kadar askerle savunulduğunu ondan öğrenmiş, palangayı ele geçirmiş ve yakmıştı.

Tenedos Yakınında Deniz Savaşı

Hiçbir işe teşebbüs etmeden Önce Sultan Temeşvar*'ın zahire ikmâlini düşündü ve kaleye otuz bin kilo buğday sokturdu. Tuna kıyılarını yağmacı ve tahribci eşkiyalardan temizlemek için birlikler gönderdi ve bunların yüzbaşılarna günde otuz akça tahsis etti. Semendere kumandanına altmış akça günlük bağladı. Sultan, Belgrad'da, Mezomorta Hüseyin Paşa*'nın, Lemnos sularında Venedik donan-ması amirali Molino'ya karşı yeni bir zafer kazandığı haberini aldı. İki düşman gemisinden biri Sakaria limanı yakınında, öteki Mity-leene civarında batırılmıştı. Bannat ve Esclavonie (Esklavoni) içlerine girmek üzere birincisi Sava, öteki ise Unna nehri üzerinde iki köprü kurulmuştu. Biri Vezir-i âzam'ın otağında, diğeri Sultan'ın huzurunda olmak üzere toplanan savaş meclisi umumî kararsızlığı arttırmaktan başka bir şeye yaramadı; zira, Vezir-i âzam'ın kendilerine söylediği bazı sözlerden alınan vezirler onun plânlarını engellemek için söz birliği etmişlerdi⁴⁵⁴.

⁴⁵⁴ Hammer'in vezirlerin Vezir-i Azam Elmas Mehmed Paşa'mn planına karşı çıkışlarını anlatırken Osmanlı müverrihleriyle, özellikle Râsid görüşüyle birleştiği gözden kaçmamaktadır. Özellikle dönme vezirlerin Türk Vezir-i azam'a karşı hemen cephe alıp onun mahvına gitmelerini Raşid tıpkı kendisinden yararlanmış olan Hammer gibi anlatmaktadır. Padişahın huzurundaki savaş meclisinde yalnız Vezir-i âzam'ın değil ordunun ve devletin mahvına yol açabilecek bir karara ses çıkarmamasını Osmanlı Tarihi Kronolojisi müellifi merhum ismail Hami Danişmend hayretle karşılamakta ve şunları yazmaktadır: «İkinci Mustafa gibi gayyur ve cengaver bir Padişahın kendi huzurunda verilen böyle bir karara karşı hiç ses çıkarmamış olması hiçbir zaman affedilmeyecek müthiş bir gaflet eseridir.» Aynı müellif, Vezir-i âzam'ın planına karşı çıkan dönme vezirlerin düşman ordusuna casusluk ettiklerini de söylemektedir (Ç.N.).

Yalnız Belgrad kumandanı Amca-zâde Hüseyin Paşa, hiçbir tarafı tutmadan bilgili kanaatini belirtti: «   keredir, diye bağırdı,    keredir ki sefere katılıyor ve düşmandan bir karı  toprak almadan evlerinize dönüyorsunuz. O halde y r y n z; ve yeterince te hizatınız varsa, Peteroardein'li muhasara ediniz.» Pe inden vezirlerin savundukları karşı görüşün hatalı olduğunu isbatladı. Vezirler Tuna ve Theiss nehirlerini geçip Scska kıyılarında ordugâh kurmuş olan Avusturya ordusunu bastırmak istiyorlardı. Amca-zâde bunların takib edilmesini teklif ettikleri yolun açılması gereken nehir ve bataklıklarla dolu olduğunu söyledi. Diğer taraftan, düşman evvelce Saint Gotthardt savaşında Raab suyu üzerinde yapt ı gibi, ordunun bir kısmının geçmesine hiç rahatsız etmeden seyirci kalacak sonra da bu nehri a an ordu bölümünü yoketmek için harekete geçecekti. Amca-zâde Hüseyin Paşa, yirmi beş günlükten fazla yiyecek götürmenin imk nsızlı ı da isbatladı; bu müddet geçtikten sonra ordu sıkıntı ve ümitsizlik içine d  ecekti; en ufak bir ba arısızlıkta çekilirken tehdid altında kalacaktı; Petenvardein  zerine gittiği takdirde bütün bu mahzurların hiçbiri yoktu; bu bakımdan ordu Tuna'yı değil, Sava'yı geçmesi daha uygundu. Vezir-i  zam tarafından tam bir bilgiyle olgunla tır an ve getirilen pl n karşı çıkan vezirlerin sözlerine uyularak bir kenara bırakıldı ve Temes, Bega ve Theiss nehirlerine yönelen ordu, gelib son nehrin sa  kıyısında ordugâh kurdu. Orada Kırımlılar gelip Sultan*'ın ordusuna iltihak etti. Kırını ordusunun başında  ahbaz Giray bulunuyordu. Kırım Hanı bir Rus istil sı korkusuyla Kırım'da kalmıştı ve bu yüzden Sultan*'dan mazur görülmesini diliyordu.

Theiss  zerine Yürüyüş

Vezir-i  zam'ın kumandası altındaki Osmanlı ve prens Eugene*-'in kumanda ettiği Avusturya İmparatorluğu ordularının her ikisi de Tuna'da, Theiss nehri mansabındaki Titel kalesi üzerine yöneldiler. Vezir-i  zam, Avusturya ba kumandanı prensten önce davranarak şehri savunmakla görevli general Nehm'i yenerek şehri ele geçirdi ve ateşe verdi. Türklerin eline d  en bir Macar süvari birliği ta-mamiyle kılıçtan geçirildi. Bununla beraber general Nehm muntazam bir ric'atle ve her karı  toprak için savunmayı elden bırakmadı ından Vezir-i  zam takibden vazgeçerek Petenvardein (Peterva-radin)  zerine yürüdü. İki yüz auns uzunluğunda ve ancak bir arabanın geçebileceği genişlikte olan Valova köprüsü Avusturya

ordusu tarafından yakılmıştı. Gerçekte, iki ucu yanmıştı. Vezir-i âzam, köprüyü acele yaptırdı; kendisi de bizzat işçi gibi çalıştı ve bu işe seyirci kalan diğer vezirlere ceza kesti. Valova'dan Peterwardein*e kadar daha dokuz köprü inşâ etmek gerekti ve bunların yapımı günlerce zaman aldı. Avusturya ordusu başkumandanı prens Eugene bir taraftan Theiss kıyılarını ordusunun büyük kısmıyla işgal ederken, prens Commercy*yi on beş taburla ileriye gönderdi; kendisi onu yakından takib ediyordu (7 Eylül 1697), Avusturya ordusu, Vezir-i âzam'ın gelmesinden önce Peterwardein sûrları altında tabyalarını yükseltmişti. Osmanlılar, imparatorluk ordusunun çadırlarını gördüklerinde, Avusturyalıları sekiz gün süren bir yürüyüşten bitkindiler ve susuzluktan çok ızdırıp çekmişlerdi.

Avusturya hatlarına basan ile hücum etmenin imkânsızlığını hisseden ve prens Eugene'i tabyalarından çekmek için giriştiği bütün teşebbüslerin boşa gittiğini gören Vezir-i âzam bir savaş meclisi topladı. Mecliste Szegedin üzerine gidilmesine ve Tuna filosuy-la işbirliği yapılarak, oradan ordunun iâşesi için Theiss mansabına gitmeye karar verildi. Casusları vasıtasıyla Vezir-i âzam'ın plânlarını Öğrenen Avusturya başkumandanı prens Eugene, kont Schlick'e bin yedi yüz piyade ile Szegedin'e gitmesi emrini verdi ve kendisi altısı piyade, altısı süvari olmak üzere on iki saf hâlinde ordusunu kademelendirerek Vezir-i âzam'ı takibe koyuldu. Dört Macar süvarisi tarafından esir edilen küçük Cafer Paşa, Sultan'm Szegedin üzerine yürümek projesinden vazgeçmiş olduğunu; Toekoeli'nin ⁴⁵⁵ Sultan'a Zenta yakınında

⁴⁵⁵ Öyle zannedilebilir ki, Toekoeli, Szegedin'de, Kanunî Sultan Süleyman'ın birinci Viyana muhasarası sırasında Budin'de, Temesvar'da, Erlau ve civar bölgelerde kendilerini casus ve ulak olarak hizmete sunan şehir kasaplarından görmüş olduğu yardımı ve gizli haberleşme imkânlarını bulacağını ümit ediyordu. Kanunî Sultan Süleyman'a hizmet eden kasapların sayısı otuz beşti ve hizmetlerinin mükâfatı olarak kendileri ve kendilerinden sonra gelecek akrabaları, yakınları, her türlü vergiden affedildiler. Bir asır sonra, bu kasaplar soyundan gelme ancak on beş aile bulunuyordu. Segedin sancak-beğleri ve Budin valileri, buyuruldu ve fermanlar do-layısıyla bu ailelerin veraset yoluyla sahip bulundukları imtiyazları teyid ettiler. Bu husustaki vesika, Sege-din'de Fransisken arşivlerinde muhafaza edilen Türklere ait yüz yirmi vesika gözden geçirildiği sırada bulundu. Bu vesikalardan yalnız kırkı yayınlanmıştı; bu fermanlardan en eskisi 1578

Theiss'i geçmek ve oradan Yukarı Macaristan ve Transilvanya'ya girmek üzere Temeswar'ı muhasara etmek fikrini telkinde bulunduğunu, bunun da Sultan tarafından kabul gördüğünü itiraf etti. Bu ifşaat üzerine, prens Eugene, Theiss'i geçmelerinden önce Osmanlıları yakalamak üzere ordusunun yürüyüşünü hızlandırdı. Şirker bataklık arazisinden, o dönemde bataklık üzerinde bugün Theiss'i Tuna ile birleştiren ve Szegedin yolunu kesen bir tünelin yerini aldığı köprü bulunan Saint Thomas'a yöneldi. Köprü Türkler tarafından yakılmış olduğundan, karanlıktan yararlanılarak birinden topçu birliklerinin, diğerinden piyadelerin geçmeleri için iki başka köprü yapıldı. Başkumandan prens Eugene süvari birlikleriyle bataklık arazi kıyılarında kaldı ve peşinden hemen Pecska üzerine yöneldi. 11 Eylül günü, saat öğle vakti ikiye doğru Theiss kıyılarına vardı.

Süvari birlikleri hiç beklemeden, daha önceden topçunun büyük bölümünün ve ağırlıkların geldiği ve Osmanlı ordugâhının kurulduğu Zenta yakınında köprüden geçti. Osmanlı Piyadesi bu sırada, bir duvar yüksekliğindeki toprak tabyalarla ve ordunun gerisi topçu kuvvetleriyle korunmuş bir halde, nehri ve köprüyü geçilmez hale getirmeye hazır bir düzende Theiss nehrinin sağ kıyısında bulunuyordu. Osmanlı ordusu, Saint

tarihini taşıyordu, sonuncusunda ise 1688 tarihi görülüyordu. Diğer vesikalar. Segedin kilise ve manastırlarının vergi muafiyetleri, kilise tamiri ve ruhanîler için pasaport müsaade ve mektupları idi. Bu vesikalardan en eskisinde 1 CemaziyüTevvel 969 (7 Ocak 1562) tarihi görülmektedir. En fazla dikkati çeken tarihî vesika, II, Mehmed tarafından Bosna ruhanilerine verilen, 18 Mayıs 1459 tarihli mektuptur. Bu mektupta Sultan, yedi İndi, yüz-yirmi dört bin enbiyâ, taşıdığı kılıç üzerine yemin ediyordu ve kendisi uzun zaman emirlerine uygun davrandı ve hiç kimse de bunları bozmadı. Lippa kadısı tarafından tasdikli bir sureti bulunan 1029 (1620) tarihli bir ferman, Yunan, Sırp ve Eflaklı ruhanî başkanlarının hakları olmadığı halde taşıdıkları âyin atkısını kullanma imtiyazını Katolik rahiplere vermektedir. IV. Mehmed döneminde Segedin fethini anlatan ve «His-toria deli* acquisto di Segedin, fatto da Mahometto quarto» adlı Emir Hali tarafından yazılmış Venedik'te tercüme edilmiş ve 1682'de basılmış eseri gerek Macaristan ve gerekse İtalya'da temin etmem mümkün olmadı; Donaldo «Türk Edebiyatı Hakkında» adlı kitabında bu eserden bahsetmektedir. Venezia, 1688, s. 83.

Gotthardt savaşında olduğu gibi, yalnız şu farkla ki Saint Gotthardt'da Avusturya ordusuna hücum için Raab suyunu sağ kıyısından sol kıyısına geçtiği halde, Zenta'da Avusturya ordusuyla karşılaşmaktan sakınmak için, nehrin sağ kıyısından sol kıyısına geçmekle meşguldü; bu iki geçişi tamamlamadan düşmanın hücumuna uğradı ve mağlub oldu. Böylece, Vezir-i âzam'ın ve Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın mahzur olarak önceden ileri sürdükleri görüşler doğrulanmış bulunuyordu.

Zenta Savaşı

Avusturya ordusunun sağ kanadına kont Guido de Starhemberg ve sol kanadına kont de Bussy Rabutin tarafından kumanda edilmmişti: Merkez prens de Eugene'in kumandası altındaydı. Osmanlı ordusunun sağ kanadında kumandan olarak Rumeli Beğlerbeyi Cafer Paşa, Avlonya sancakbeği Kaplan Paşa ve birliklerin rehberi Fazlı Paşa; Anadolu birliklerinden oluşan sağ kanadın kumandanlığında Mısırlı-zâde İbrahim Paşa bulunuyorlardı. Savaş plânını hazırlaması ve Osmanlı piyadesini tabyalarında her taraftan kuşatmak için prens Eugene'in iki saatlik bir zaman harcaması lâzımgeldi. Savaşmak için kendisine ancak iki saatlik bir zaman kalıyordu; zira güneş batıyordu. Teokoeli, Sultan'a, birlikleri ümitsiz bir savaşa zorlamak için Theiss köprüsünü yıkmak teklifinde bulunmuş, fakat Sultan reddetmişti. Osmanlılar, prens Eugene savaş planını hazırlamakla geçirdiği iki saat içinde yirmi bin askerle doğrudan düşmanın merkezine hücum etselerdi, hiç şüphesiz düşman yenilmiş olacaktı. Fakat, Osmanlı ordusu tabyalarında hareketsiz kaldı ve böylece kurtuluşu için kullanabileceği tek âni kaçırmıştı.

Vezir-i âzam yirmi dört saat önce gönderdiği Paşalarla Sipahileri alalecele geri çağırıttı. Bunlar geri geldiklerinde köprüyü süvarilerle dolu buldular ve nehri yaya olarak geçtiler üç çuhadarın rehberliğinde Vezir-i âzam'ın otağına gittiler, kendisi tarafından şehid-lik şerefine hak kazanmanın faziletleri üzerine güzel sözler dinlediler; huzurdan ayrıldılar ve ordunun gerilerinde yer almak üzere gittiler. Şahbaz Giray kumandasındaki Kırımlılar önce orduyu örten tabyalar Önünde yer almışlardı; fakat düşman yaklaşınca, tabya kuşağı içinde mevzilendiler. Kumandanları düşmanın ilk gülleleri otağın üzerindeki küreyi alıp götürünceye kadar Vezir-i fizam'ın otağında kaldı. Daha sonra Vezir-i âzam'ın emriyle, Theiss (Tiza) nehrini geçti. Vezir-i âzam, bu durumda nehri geçmeyi başardığı takdirde de hayatı

bahis konusu olacağından düşman kılıcını cellâd baltasına tercih etti. Savaşta, Prens Eugene için de o zamana kadar duyujmamış bir durumla karşılaşıldı: Avusturya süvari alaylarından bir çoğu piyade savaşı vererek, tabyaların önündeki çukurlara kadar ilerleyip düşmana ateş açtılar ve ateşine karşılık verdiler. Tabyaların arkasında ordu, Avusturya topçusunun çapraz ateşıyla cehenneme dönen köprüye doğru gayri muntazam bir şekilde ric'ate geçti. Hristiyanlann, Türkler tarafından bir hücuma mâruz kalacakmış gibi bir oyalamaya getirilen sol kanadı nehirle Osmanlıların sağ kanadı arasında bulunan sahaya girdi ve ordunun arkasına sarktı ve böylece Theiss nehri üzerindeki köprüden ric'at yolunu kesti. Aynı zamanda Avusturyalılar, düşman cephesi üzerinde tabyaları açtılar. Burada ve arabalar parkının arkasında korkunç bir katli m olayı cereyan etti.

Böylece ancak nehrin karşı kıyısına geçen bin kişi hayatını kurtarabildi; on binden fazla asker nehirde boğuldu. Savaş meydanında yirmi bin ceset kaldı. Çok sayıda Paşa düşman kılıcı veya savaş kargaşalığı içinde isyan eden Yeniçerilerin kılıçları altmda can verdi. Savaş, g nle birlikte sona erdi. Prens Eugene, İmparatora raporunda: «Sanki, güneş, İmparatorluk silahlarının kazandığı en parlak zaferi son ışınlariyle aydınlatmak istiyordu.». Savaşda hayatlarını kaybedenler arasında Vezir-i  zam, diğer dört vezir, Adana kumandanı Koca Cafer Paşa, Anadolu Beğlerbeyi Mısırlı-zâde İbrahim Paşa, Bosna Valisi Fazlı Paşa, Yeniçerilerin vezir ağası Balta-zâde Mehmed Paşa, on üç beğlerbeyi, Yeniçeri Paşaları (Kulk hyası, Sa-đarcı ve Muhzir), Topçu ve silahdar Paşaları, otuzdan fazla Yeniçeri ağası bulunuyordu. Aralarında Yeniçeri ağasımnki de bulunan dört yüz yirmi üç bayrakla yedi tuğ ve Osmanlı İmparatorluğu mührü galibin eline geçti ⁴⁵⁶Avusturya ordusu, Başkumandanı prens Eugene'in yirmi yaşında iken prens de Lorraine'in kumandası altında, yirmi yaşındayken Viyana muhasarasında Calenberg zaferinde hissesi bulunduğu günün on dördüncü yıl dönümü olan ertesi

⁴⁵⁶ Viyana İmparatorluk hazinesinde Sultan Mustafa'nın beyz  şekilde, geçme rumuz ile süslü altın m h r nden ayrı olarak (2), akik taşından bir mühür bulunmakta-

(2) Hammer'in Vezir-i  zam'ın m hr ne gösterdiği dikkati asıl Sultan Mustafa'ya ait olduğu söylenen m h re göstermesi gerekir. Çünkü Sultan'ın mührünün Avusturyalıların eline geçmesi imk t vm verecek bir hadiseyle karsılaşılmamıştır ( .N.).

dır: Söylendiğine göre bu mühür Vezir-i  zam'a aittir. Fakat bu yanlıştır; çünkü bu m h rde İsmail adı bulunmaktadır, oysa Vezir-i  zam'ın adı Elmas Mehmed Pa-şa'dır. Bu İsmail Paşa'nın mührü üzerinde ř   zl  s zler okunmaktadır: «İşlerimi Allah'a havale ettim; Allah bana yeter; Allah'a sığnırım; kendimi Allah istikame-tetine bırakıyorum; Allah isteyince; Allah'ın istediği; işte İsmail Peygamberin derin düşünmelerinin konusu.» Bütün görünüşlere bakılırsa bu mühür, Salankamen'de Vezir-i  zam'ın şehid düşmesinin hemen peşinden kendisine Sancak-ı şerifin teslim edildiği Karaman Valisi İsmail Paşa'ya aittir; bu bakımdan aynı zamanda kendisine imparatorluk mührünün verilmiş olması da muhtemeldir!,

gün, Avusturya ordusu Theiss (Tiza) nehrini geçti ve Osmanlı ordugâhını ele geçirdi. Ganimetler, toplardan ve ordunun ağırlıklarından, dokuz bin araba, altmış bin deve bin beş yüz öküz, yedi yüz at, yirmi altı bin gülle, beş yüz elli üç bomba, beş yüz Yeniçeri davulu, Sultan'a ait birçok kese para ve beş bin filorin, Sultan'm dört çift at kofulu arabası, hareminden on kadın, seksen çarpaya ve ordunun üç milyon florinden fazla para ile dolu hazinelerinden oluşuyordu ⁴⁵⁷. Daha önce birçok Vezir-i âzam savaş meydanlarında hayatlarını kaybetmişlerdi: II. Bâyezid döneminde Ali Paşa; Birinci Selim döneminde Kahire yakınında yapılan Rıdaniye savaşında Sinan Paşa; Dördüncü Mu-rad döneminde Bağdad sûrları önünde Tayyar Paşa ve Zenta gününden altı yıl önce Salankamen'de Köprülü Mustafa Paşa bu Vezir-i âzamlar arasında bulunuyorlardı. Fakat, Vezir-i âzamların boyunlarında taşıdıkları Sultan'ın mührü düşmanın eline geçmemişti. Bocskai'nin Türklerin elinden aldığı Vezir-i âzam'ın ve saltanatın iktidarının sembolü olan bu mühür Viyana'da İmparatorluk hazinesini zenginleştiriyor. Zenta savaşından bir önce Osmanlıların Ke-resztes'de yenilgiye uğramaları imparatorluğu temelinden sarsan karışıklıklara yol açmıştı; Anadolu'ya kaçan yedi bin asker, orada isyan bayrağını açmıştı. On beş yıl kesintisiz basanlardan sonra gelen Zenta savaşı ⁴⁵⁸, Avusturya'nın askerî gücünü tesbit ve Osmanlı imparatorluğunun çöküşünü ilân etti. Bunu da, bir yıl sonra Carlowitz (Karlofça) barış andlaşması bütün dünyaya ilân edecekti.

⁴⁵⁷ İmparatorluk tarihçisi (Râşid), f.'233 elli sekiz Yeniçeri albayı, yirmi Sipahi ve silahdar ağası, on alaybeg, fakat sadece ordunun sekizde birinin kaybedildiğini itiraf ediyor. Cantemir'e inanılırsa, Türkler tarafından yayınlanan listelerde on dört bin yetmiş Yeniçerinin, yetmiş yedi Sipahi ağasının, üç bin yedi yüz Topçu ve Cebeci, yedi bin Arnavut; 15 üç tuğlu vezir ve yirmi yedi ik tuğlu vezir kaybedildiğini yazıyor.

⁴⁵⁸ Zenta savaşı Hammer'in ileri sürdüğü gibi Avusturya'nın askerî gücünün isbatı.Öan çok Viyana muhasarası sırasında da karşılaşıldığı gibi, ordunun maalesef ihanetlerden kurtarılamadığını ortaya koymaktadır. İhanet, daha önce de verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere Türk Vezir-i azam Elmas Mehmed Paşaya kin güden dönme vezirlerden gelmiştir. Ayrıca, Macar süvarileri tarafından esir edilen küçük Cafer Paşa, canını kurtarmak için ordunun hareket planını Avusturya Başkumandanı prens Eugene'e hiç düşünmeden açıklamış, bu da düşman ordusuna büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Zenta savaşının bu bakandan büyük bir yenilgi olarak alınmasının ne dereceye kadar doğru olacağı düşünülmeye değer. Ayrıca, Avusturya ordusu Osmanlı ordusunun bütünüyle karşı karşıya gelmiş değildir. Avusturya ordusu, Zenta (Sente) önlerinde Vezir-i azam Elmas Mehmed Paşa Padişahla ordunun büyük bir kısmını karşı yakaya geçirdikten sonra çıkagelmiştir. Elmas Mehmed Paşa o anda ordunun geri kalan kısmını da karşı yakaya geçirmeye çalışmaktadır. Prens Eugene köprüyü İki noktadan çapraz ateşine aldığı için ancak bin kadar asker geçtikten sonra köprü yıkılmış, o sırada düşman askeri cepheden taarruz ederken sol cenahı da nehirle Türk askeri arasına girdikten sonra bir çevirme hareketi yapmış, karşı sahile geçmiş olan ordunun, .büyük bölümü bütün bu olup bitenlere seyirci kalmıştır; Karşı taraftaki ordu büyük kısmının bütün ağırlıkları bırakarak kaçması Hammer'in işaret ettiği Yeniçeri ayaklanmasıyla izah edilebilir. Ayrıca, Elmas Mehmed Paşa'nın Kının askerini de karşı sahile göndermesi kendisinin orduyu kurtarmak bakımından fedakarlığı hakkında aydınlatıcıdır (Ç.N.).

Köprülü Hüseyin Paşa Vezir-i Âzamlığa Getirildi

Temeşvar'a gelir gelmez, Sultan, ikinci Kapucular-başısını kendisine İmparatorluğun en büyük makamını vermek üzere Belgrad Valisi Amca-zâde Hüseyin Paşa'ya gönderdi; eski Vezir-i âzam'ın kâhyası Abdi Paşa Temeşvar Valiliğine atandı ve kendisine vezirlik payesi verildi ⁴⁵⁹. Savaştan altı gün sonra, yeni Vezir-i âzam Temeşvar'da Sultan'm elini öptü (17 Eylül 1697 - RebiüTevvel 1108). Amca-zâde, yâni amca oğlu lâkabını taşıyan Hüseyin Paşa bu lâkabı, büyük Vezir-i âzam Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu olarak Vezir-i âzam Köprülü Ahmed Paşa döneminde almıştı. Viyana muhasarası dönemine kadar, Amca-zâde, hayatını zevk ve safa içinde geçirmişti. Seferin felâketle neticelenmesinden sonra gözden düşmüş, iki tuğlu sancak beği ünvâniyle ŞehrizorMa valiliğe getirildi. Çardak Bedevilerine; yâni Amaska kalesine kumandanlık ettiği beş yû boyunca Bâb-ı Ali onu unutmış göründü; IV. Mehmed'in tahttan ayrılmasından sonra vezirlikle Çanakkale kumandanlığına getirildi; Sakız adasının muhasarası sırasında Kapdan-ı Derya görevinde bulunan Mustafa Paşa verilen bütün vazifeleri gayretle yerine getirdi; önemli görevleri basan ile tamamlayarak devlete unutulmaz hizmetleri geçti. İki defa Sadâret Kaymakamlığında bulundu ve birbiri peşi sıra Karaman, Adana valiliklerinde hizmet verip Belgrad kumandanlığına getirildi ve nihayet Vezir-i âzam oldu O, devletin en yüksek makamında görev alan dördüncü Köprülü oldu ve büyükleri gibi, bu makamın ağırlığını taşımaya kudretli göründü.

İdarenin Yüksek Memurları Arasında Değişiklikler

İlk icrââtı, Zenta savaşında başarısızlıkları görülenleri yerlerinden almak oldu. Belgrad Valiliği, Karaman Beğlerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya verildi; Bosna Valisi, hizmetlerine karşılık vezirlik payesine lâıyk görüldü, fakat berâtı gelmeden önce öldü ve kendisine verilen payeler kâhyasına devredildi. Az zaman sonra Poçile sürgüne gönderilmiş olan Daltaban Mustafa Paşa getirtilerek bu eyâletin merkezi Saray'ı tehdid eden düşmanları uzaklaştırmak için Bosna Valiliğine atandı. Yardım olarak kendisine dört bin piyade ile beş yüz süvari gönderildi. Dört yüz kese altın

⁴⁵⁹ Berlin Kütüphanesinde bulunan tarih ve Raşid, Vezir-i azam'a savaşta kaybedilmemiş gibi mühür gönderildiğini söylüyorlar.

emrine verildi. Zenta savaşından bir ay sonra, Avusturya Başkumandanı prens Eugene, dört bin atlı, iki bin beş yüz piyade, on iki top ve iki havan topu ile Bosna'ya bir akın düzenledi (13 Ekim 1697). Kotorsdan Bosna Ussovo ve Sprescha kavşağında bulunan Doboy hisarını ele geçirdi; Malgai hisarı da aynı âkibete uğradı (17 Ekim). Bu sonuncu hisar Bosna'dan fazla uzak değildi. Prens Eugene yürüyüşüne aynı nehir boyunca devam ederek Scheptsche, Zranincza, Wioski tarafından geçerek savunmadan yoksun bulunan Bosna Saray önüne geldi ve şehri yüz yirmi camisiyle ateşe verdi (24 Ekim 1697). Hris-tiyanlar toplu halde ordugâhına gelip hareketlerine izin verilmesini ve Bosna'yı terketmek istediklerinden ordu ile gelmelerine müsaade edilmesini istediler. Prens Eugene Saray'da ancak bir gün kaldı ve Orahovitza yoluyla evvelce geçmiş olduğu ve şimdi ilerleyen mevsimin geçişi güçleştirdiği dar boğazlara doğru yöneldi. Mag-lai yakınındaki Teschain kalesine birkaç bomba attı; bu bombalar kaledekiler üzerinde dehşetli bir tesir yaptıysa da, bu tesir kalenin anahtarlarını teslim ettirecek kadar büyük olmadı. Sekiz gün sonra Eugene, Essek'e girdi (1 Kasım 1696).

Savaş Vergileri

Bu arada Osmanlı ordusu Edirne'ye gitmek üzere Belgrad'dan hareket etmişti (30 Eylül 1697 - 14 Rebiül'evvel). Bu yürüyüş sırasında, Sultan'ın teveccühünü ve Kaymakamlığı döneminde bazı ga-rib hallerle Vezir-i âzam'ın yakınlığım kazanmış olan Anadolu Muhasebe dairesi reisi, K  k M ezzin lebi lâkabiyle anılan Mehmed azledildi ve  avuşlar nezâretinde İstanbul'a gönderildi. İstanbul Kaymakamı, eski silahdar Hasan Paşa Haleb Valiliğine atandı; vezir İbrahim Paşa Yeniçeri; Filibe ormanlar muhafızı (koruağası) Cebeci-başı mevkiini elde etti; ikişer Kuren   ve Reis Efendi değiştirildi. Bu sonuncu makam Mehmed R mi'ye verildi ve selefi K  k Mehmed birinci muhasebe odası reisliğine atandı. Son fel kette kısmen tesiri olan Sultan hocası şeyhülislâm Feyzullah Efendi tarafından korunmasaydı, Vezir-i âzam, şüphesiz, et mubayaası kâhyası Karabaş Mehmed'i de görevinden uzaklaştıracaktı. Son seferdeki kötü tesirine gelince, o sırada orduyu idare eden Vezir-i âzam Titel alındıktan sonra, Osmanlı ordusu iyi bir durumda bulunduğundan Ko-bila ovasında düşmana hücum etmek istemiş, şeyhülislâm Feyzullah buna karşı  kmış, bu kadarla da kalmayarak düşmana kim hücum ederse yalnız şehidlik t cmı kaybetmekle kalmayacağı, doğrudan Cehenneme gideceği yolunda

beyanda bulunmuşt . Feyzullah Efendi*-nin koruduğu Karabaş Mehmed, orduya teslim edeceği koyunlar bahsinde türlü dalavereler çevirmiş, teslim etmediği koyunları teslim edilmiş gibi göstermenin yolunu bularak hazineden hakketmediği paralar  ekmişt .

Malî durumun kötülüğü giderek artıyordu. Bunun telâfisi için kahve üzerine yeni bir vergi kondu. O zamana kadar her yıl Ye-men'den Cidde limanına kırk bin çuval kahve gönderiliyordu. On beş bin  uvalı Arabistan ve Mısır'a gidiyordu, yirmi beş bini ise Osmanlı İmparatorluğunun diğer ey letlerinde satılıyordu. İkinci Süleyman döneminde, Müslüman müşteri okka başına sekiz akça, Hristiyan müşteri ise on akça vergi ödüyordu. Edirne'de aynı tedbir e itleştiriln şt ; girişte kahveden altmış akça vergi alınıyor, bu şehirde oturan müşteriler okka başına sadece üç kuruş  d yorlard . Hazinesin menfaati düşünülerek, fakat adaletsizliğe de kaçma- dan, gümrük vergisine sekiz veya on akça eklendi. Ayrıca, savaş masrafları için, Kaymakam, defterdar, cebec -başı, bostancı-başı, para müfettişleri, İstanbul pazarı kadısı ve silahdarının gelirlerinden peşin olarak kırk iki kese para alındı. Nihayet, Vezir-i  zam'a Mısır hazinesi üzerinden verilen yıllık elli kese ak anın ve diğer vezirlere giden altmış kesenin bu yıl hazineye alınmasına karar verildi. Yeniçeri ağasmin, Zenta'da şehid düşen vezir Baltacı Mustafa Paşa'nın üç yüz yetmiş beş kese ve diğer yirmi yedi kese de hazine- ye alındı. Diyarbakır Valisi İbrahim Paşa'nın mallarının m saderesinden gelen para için de aynı rnu mele uygulandı.

Basra Ve Kahire

Irak ve Arabistan karışıklıklarında Arab şeyhi Maani'nin Bağdad ve Basra Vali Paşalarına kuvvet bakımından meydan okuması, Bâb-ı  li için şerefli değilse de, en azından faydalı bir biçim aldı. Maani'nin kardeşi ve aynı zamanda kâhyasının Huveyze'de yenilmesinden ve Arab ordusunun dağılmasından sonra şeyhler ve Basra emirleri, Bâb-ı  li tarafından Hasan Paşa'nın vali tâyin v edildiği Bağdad'a bir heyet gönderdiler, kendisinden Basra'nın idaresini ele almasını istediler. Bunların gerçek niyetlerinden emin olmak için Bağdad Valisi Vezir Ali Paşa, Huveyze'ye Yeniçeri Ağası Derviş'i gönderdi. Araplar, sadakatlerinin delili olarak ona Kaw rna hisarını teslim etmek istediler. Bu haber Bağdad'a gelince, Hasan Paşa    yüz askeri görevlendirerek onları Kawarna hisarına gönderdi. Arap şeyhi Sabihoğlu en ufak bir güçlük çıkarmadan hisarı teslim etti. Bunun  zerine, Basra seyidleri

ve rufâi dervişleri, Hasan Pa-şa'yı bin kişilik bir kuvvetle şehri işgale davet etmek üzere yeni bir heyet gönderdiler. Fakat gerek Hasan Paşa'nın bu kadar kuvveti biraraya getirecek parası bulunmadığından gerekse Ali Paşa'nın bu işe karışmaya istekli görünmemesinden fırsat kaçırıldı.

İran Elçiliği

Birkaç gün sonra, İran Şahından bir habercinin geldiği görüldü; Huveyze Valisi, Bağdad Beğlerbeyinden kendisi için Basra'yı işgal etmek izni istedi; Paşa da galib bir ihtimâlle bu izni kendisine verdi ⁴⁶⁰. Huveyze Hanı yeterli kuvvetle Basra üzerine yürüdü, Maani'yi kovarak şehri ve Kawarna hisarını işgal etti. Yeni Şâh Hüseyin'in tahta çıkmasından sonra, bu işgal edilen yerlerin anahtarları, İran'ın barışçı niyetlerinin rehini olarak elçi Rüstem Han tarafından Sultan'a sunuldu. İran elçisi Edirne'de Selimiye Camii yakınında bulunan Defterdar sarayına yerleştirildi. Basra'nın anahtarlarından başka kıymetli hediyeler de getiren elçiye muamelede dikkat ve ihtimam gösterildi. Bu heyete karşılık vermek üzere sabık Reis Efendi Mehmed Beğ, Rumeli Beğlerbeyi pâyesiyile İran elçiliğine atandı. Sultan'ın Şâh'a hediyeleri ince taşlarla işlenmiş bir iğnesi bulunan balıkçıl kuşu kanadından bir sorguç, altın yaldızlı ve incilerle süslü bir ok muhafazası, bir Mısır yayı, bir deste altın yaldızlı ok, kıymetli taşlarla parıldayan asalar, etrafı elmas işlemeli iki saat, kalkan şeklinde büyük bir saat, mercan bir teşbih, yedi Cezir tûfengi, İstanbul'da dokunmuş dört parça kumaş, dört Avrupa kumaşı, aynı çıkışlı, fakat daha zengin on iki parça kumaş, İstanbul işi beş parça çizgili muslin, on iki şal, on iki Avrupa yastığı, üç eşarp, üç Suriye kemeri ve Şam işi diğer üç altın işlemeli kemerden oluşuyordu.

Barış Projesi

Mısır'da, Kahire beğleri ve halkı, serbest fikirli bir adam olan, fakat şiddetli tabiatı valilik halkım isyan ettiren

Vali İsmail Pa-şa'yı kovmuşlardı. İsmail Paşa idareyi ele aldığı yıl Mısır kıtlık ve veba salgını felâketine uğramıştı; Kahire'nin bütün fakirlerini toplamış, bunlardan bininin bakımını üstlenmiş, diğerlerinin bakım ve tedavileriyle beğleri ve şehrin zenginlerini görevlendirmişti. Bu zen-

⁴⁶⁰ Galiba Alt Paşa tarafından İzni müs'ir kâğıt verilmekten. Raşid I, f. 235. Defterdar, t. 347.

ginlerden biri, aldığı faizlerle veba kurbanlarının kefen paralarını ödedi; bazen bir günde beş yüz cesedin Kahire dışına götürüldüğü oldu. Veba salgınının sona ermesiyle, yirmi sekiz bin iki yüz kırk fakirin mezar masraflarının İsmail Paşa'ya yirmi sekiz keseye mal-olduğu anlaşıldı. Bir müddet sonra, Kahirelileri yine bir hayır işine sevk etmek için, oğlunun sünnet düğününü fırsat saydı. Yalnız kendisine verilen hediyeleri red etmekle kalmadı, günde iki kere fakirlere sofralar açtı ve masraflarını kendi vererek fakir şehirlilerin iki bin üç yüz otuz altı çocuğunu sünnet ettirdi ve onlara yeni elbiseler aldı ve her birine bir duka altını vererek evlerine gönderdi. Yalnız elbiselere ödediği para, on bir bin sekiz yüz arslanlı sikke tutmuştu. Kahire sarayında bir köşk, bir kabul salonu, bir medrese yaptırmıştı; bu medresede imparatorluğun dört mezhebinden dört şahıs, on iki küçük çocuğa Buhâri eserini süresiz okutuyorlardı ve aynı medresede on beşden fazla Kur'an okuyan hafız bulunduruyordu. Valiliği zamanında Kahire halkına iki muhteşem donanma gösterisi yaşatmıştı: Bunlardan birincisi mutlu Belgrad seferi sevincini, ikincisi de şehzade Mahmud'un doğumunu kutlamak için tertiplenmişti.

Para müfettişi Yahudi Joseph, daha yukarılarda gördüğümüz gibi, onun zamanında Öldürülmüş, köşesi Sultanlı eşrefi dukalar da yine onun valiliği döneminde basılmıştı. Bu konuda yayınlanan emirname duka altını için yirmi iki kırat ve yüz duka için yüz on beş dirhem altın kullanılmasını bildiriyordu. Para sistemi üzerindeki bu yenilik kamuoyunu valiye karşı hoşnutsuzluğa itmmişti; bununla beraber, valinin şehirden kovulması o kadar vahim olmayan bir sebebe dayanıyordu: Mutbak âmirlerinden biri, mutbaktan divan salonuna çıkan merdivenin dâima fakirler ve dilencilerle dolu olduğunu kendisine bildirmişti, kalabalık mutbaklardan geçişe engel oluyordu, Paşa da bunun üzerine merdiveni yıktırdı. Bu olay şehirde çeşitli rivayetlere sebep oldu. Paşa, diyorlardı, divan salonuna sadece bir çıkış bırakmak için bu merdivenin yıkılmasını emretmişti; bu da, bir Hatt-ı Şerifle haklarında Ölüm hükmü verilenlerin rahatça boğdurulmaları içindi. Bu rivayetle aldatılan Kahireliler Paşa'-ya isyan ettiler ve onun yerine Mustafa Beğ'i seçtiler; fakat Bâb-ı Âli Kahire'ye Fırarî Hüseyin Paşa'yı gönderdi. Sivas Valisi olan bu Paşa'yı Kahire'ye gönderirken İsmail Paşa'yı da Bağdad'a atadı.

1697 kışı sırasında, İstanbul limanını Tatlı Sular*ın sonlarına doğru kalın bir buz tabakasıyla örtüldü. Bu durumda iken kıyıya boyu ve eni birbirine uygun bir şekilde altı aun'dan fazla tutan muazzam bir balık vurdu. Bu canavar balığın içinde yuttuğu dokuz kılıç balığı bulundu ve ciğeri bir büyük kayığı tamamiyle doldurdu. Edirne'de kış yakın bir barışın beklentisi içinde geçti; bununla beraber sefer hazırlıkları hararetle sürdürülüyordu. Barış aracılığını elli bin gümüş sikke karşılığında satın almış olan Paget'in güvencesi o kadar büyüktü ki, Kudüs'deki kutsal mezarın Fransa kralının koruması altında bulunması için aynı meblağı verdiği halde barış aracılığının Fransa elçisi Chateauneuf e verilmediğinden haberi yoktu ve sonradan Eflak ve Boğdan prenslerinin de olduğu gibi, o sırada zorunlu olarak Sultan'ın danışmanı durumunda bulunan Kırım Hanını da kendi görüşlerine kazanmıştı.

Paget, gelişini takibeden ilk günlerden itibaren, dört yıl önce Merzifonlu Hacı Ali Paşa'nın Vezir-i âzarnlığı zamanında, Bâb-ı Âli'ye bildirdiği teklifleri tekrarlamakla işe başladı. Vezir-i âzam Amca-zâde Köprülü Hüseyin Paşa, acele Kırım Hanı, Şeyhülislâm, iki Kadiasker, Yeniçeri ağası ve Reis Efendi'den oluşan bir meclisi toplantıya çağırdı (27 Ocak). Birkaç gün sonra Sultan, o zamana kadar görülmemiş bir davranış olarak, kendi eliyle kaleme alınmış bir mukabil teklifi, Vezir-i âzam'ın bir mektubu ile birlikte İngiltere kralına verilmek üzere Pagefy'e teslim ettirdi ⁴⁶¹. Sultan, Avusturyalıların Transilvanya'yı terketmelerini, Banat sınırı olarak Maros ve Theiss (Uza)'yi tanımlarını istiyordu. Fazla olarak, Petenvardein (Petervaradin) ve Camaniece (Kamaniçe)*nin yıkılması ve Unna nehrinin ötesinde Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde bulunan Ülok, Posega ve bütün hisarların tahliye edilmesi talebini de ileri sürüyordu. Bâb-ı ÂH, kendisine rağmen ve tama-miyle buruklukla Venedik Cumhuriyetini de tekliflerine dâhil etmekteydi. Fakat, yeğenleri Köprülü Fazıl Ahmed ve Köprülü Fazıl Mustafa Paşaların idareleri zamanı boyunca Saint Gothardt ve Sa-lankamen savaşlarında hazır bulunmuş Belgrad Valiliği sırasında Avusturyalıların silah üstünlüğünü dikkate almak imkânını bulabilmiş olan Vezir-i âzam Amca-zâde Köprülü Hüseyin Paşa, Viyana muhasarasının kalkışını takibeden on dört seferde, Viyana'dan başlayarak, Avusturyalıların Parkany'de, Hamzabeğ*de, Essek'de, Mo-hacz (Mohaç)'da, Batucina'da,

⁴⁶¹ Raşid, barışla alakalı müzakerelerin başlamasından (I, f. 238) bahsettiği halde, bu karşı teklifi sükûtle geçiştirmektedir.

Nissa'da, Salankamen ve Zenta'da dokuz zafer kazandıklarını, Raab, Gran, Of en (Budin), Stuhlweisseri-berg, Kanije, Essek, Petenvardein, Groswarden ve Lippa'dan ibaret dokuz kale zaptettiklerim hesaplamıştı.

Bu sebeble çıkılacak seferde, Lippa, Beha, Nissa, Vidin, Fethis-lam ve Orsova şehirlerini de alacakları kanaatinde idi; bu takdirde, yeniden Dragoman üzerine yürüyebilirler ve Orbelus'un ötesinde Scopi'de görünebilirlerdi. Bütün bu. sebebler Vezir-i âzam'a, uzlaşıcı davranmak ve Avusturya tarafından yapılan teklifleri pek reddetmemek kararı verdirdi. Fakat, savaşın son yıllarında zaferleri üzerinde uykuya dalmış görünen Venedik'le bir barış andlaş-ması imzalamaya çok daha az hazırdı. Bunun için, yürütülen baş görüşmelerinin neticesini beklerken ordunun kadrolarını mümkün olduğunca tamamlamak yolunda gayret gösterdi; elli bin yüz on piyade askeriyle kırk bin dört yüz otuz dokuz süvari gözden geçirildi ve Karadeniz için kırk beş yelkenden oluşan bir donanma ile her büyüklükte iki yüz tekneden ibaret Tuna nehir kuvvetini hareket ettirdikten, Akdeniz için otuz beş teknelik ikinci bir donanmayı gönderdikten ⁴⁶²ve

⁴⁶² Bir nüshası Berlin Kütüphanesinde bulunan, tarih, f. 143-144, Osmanlı İmparatorluğunun o dönemde, Vezir-i âzam Köprülü Hüseyin Paşa'nın arttırmış olduğu şekilde kara ve deniz kuvvetlerinin resmî bir kaydını vermektedir, şöyle ki: Piyade, on sekiz bin Yeniçeri, dört bin serdengeçti (gönüllü Yeniçeri), beş bin tüfekçi, bin iki yüz topçu, sekiz yüz nakliye askeri. Mısır piyadeleri, bin altı yüz; Mısır mülâzimleri, beş yüz; Arnavut piyadeleri, üç bin beş yüz; Bosna piyadeleri, iki bin; Tuna kıyıları savunmasında kullanılan piyadeler, üç bin sekiz yüz; hasağalar, yedi yüz; Vezir-i âzam'ın piyadeleri, beş yüz; Rumeli Beğlerbeği'nin piyadeleri, bin; Hü-dâvendigar piyadeleri, beş yüz; Valona ve Dulcigno san-caklarınıninkiler, beş yüz; Ohri'ninkiler, iki yüz; Elbesan, iki yüz; Tuna tabyasındaki, iki yüz; Kruczes'dekiler iki yüz; evlâd-ı fatihan (gönüllü milis olarak), üç bin dört yüz; Bosna garnizonu, iki bin beş yüz; Bosna geçitleri garnizonları, bin iki yüz; Bihacz garnizonu, üç yüz on; Bosna Yeniçerileri, beş yüz; aylıklı Yeniçeriler, beş bin; toplam, elli bin yüz on (elli yedi bin beş yüz on). Süvariler: Sipahi ve silahdârlar, on bir bin altı yüz yetmiş; gönüllüler (serdengeçtiler), bin üç yüz doksan üç; Gedikliler veya Bâb-i Âli hizmetkârları, ücret yerine timâr alanlar, 14 bunlar sefere katılmak zorunda idiler: Çavuşlar, müteferrikalar, divân ve hazîne kâtipleri» beş yüz; Mısır*inküer, altı yüz; Vezir-i âzam'ın mâiyyeti ve seğbanları, iki bin yedi yüz; Haleb Valisi, beş yüz; Anadolu Beğlerbeyi, beş yüz; Anadolu timârlı bir-likleri, iki bin beş yüz; Sivas Beğlerbeyi, beş yüz; Sivas timarh birlikleri, bin; Karaman Beğlerbeyi, dört yüz elli; Diyarbakır Beğlerbeyi, altı yüz; Diyarbakır mirasçı ocakbeğleri birlikleri, dört yüz doksan; Adana Beğlerbeyi, dört yüz; Anadolu Paşaları, iki bin beş yüz altmış; Maraş beği, altı yüz elli; Rumeli Valisi, beş yüz; Rumeli timarh birlikleri, dört bin; Rumeli Paşaları, sekiz yüz elli; Anadolu hisarları garnizonu, bin üç yüz altmış sekiz; Oczakow Beğlerbeyi, sekiz yüz; Niğbolu, iki yüz; atlı Kruczesler, üç yüz; Bosna Valisi, beş yüz; Bosna timarh birlikleri, beş yüz; Selanik Paşaları, beş yüz; Selanik garnizonu, beş yüz; toplam, kırk sekiz bin dört yüz otuz yedi (otuz dokuz bin yüz otuz bir). Oc-zakow seraskeri Yusuf Paşa'nın birlikleri, üç yüz asker, evindekiler, yüz elli; Trabzon Paşası Mehmed Paşa, iki yüz; Kastamonu Paşası, bin beş yüz; Kastamonu timarlı birlikleri, Bolu Trabzon ve Canik, on bir bin on beş; sipahi, silahdâr, ulûfeci ve gurebâlar (garipler) toplulukları, dokuz yüz otuz altı; Yeniçeri, on bin; tüfekçi, bin beş yüz; topçu, beş yüz; nakliye erleri, seksen; hazîne piyadeleri, bin beş yüz; toplam on yedi bin yedi yüz seksen (on yedi bin yedi yüz seksen bir). Kereç ve Aman'ın savunmasıyla görevli, Erzurum Valisi Abdül-bâki Paşa, beş yüz; Karahisar sancağı, yüz; Kefe sancağı, elli; Trabzon timarh birlikleri, beş yüz; Karahisar*inkiler, dört yüz; Yeniçeriler, iki yüz; tüfekçi, beş yüz; topçular, yüz elli; Erzurum-gönüllüleri, dört yüz doksan; toplam beş bin üç yüz yirmi (dört bin altı yüz doksan)'. Mora'da Karlı timarh birlikleri bulunuyordu, Tır-hala ve Negrepont'dakilerle birlikte, sekiz yüz savaşçı; Eyûb Paşa, üç yüz; hazine piyadeleri, üç bin; Yeniçeriler, iki yüz; Karlı Üi sancağı, elli; İslâmbeğ, elli; cebeci ve topçu, yüz altmış;

Bozoklu Mustafa Paşa'yı Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı makamına atadıktan sonra, Sultan'ın sarayının ileri gelenleriyle birlikte hükümet merkezi hâline getirdiği Edirne'den ayrıldı (31 Mayıs 1698 - 20 Zilhicce 1109).

Mıtylene Deniz Savaşı

Aynı döneme doğru, Daltaban Paşa Novi'nin dış mahallelerini ateşe verdiğini, Hırvatlar tarafından Galamotsch (Galamoç) üzerine yöneltilen bir taarruzu püskürttüğünü, Pioka bölgesini kan ve ateş içinde bıraktığını, altı kale ve Ghorab tabyasını zaptettiğini bildirerek, diğer birçok seferlerden elde edilmiş ganimeti gönderdi. Temmuz ayının 10'uncu günü (1 Muharrem 1110) ve Vezir-i âzam hâlâ Sofya'da ordugâhda bulunduğu sırada, Sultan, Avusturya ile devam eden müzâkereleri tekrar başlatmak üzere tam yetkili olarak Reis Efendi Rami ile Bâb-ı Âli tercümanı Scarlat-zâde Maurocordato'yu gönderdi. Maurocordato, aynı zamanda kendisinden sonra gelen bütün tercümanların kullanacakları mahrem danışman unvanını da aldı. Suistimâlle töhmetli Sivas Valisi vezir İsmail gelir gelmez cellâda teslim edildi ve başı Rikâb-ı Hümâyûn önünde toz toprak içinde sürüklendi. Semendere ordugâhında Kırım Hanı Selim Giray, otuz bin askerle orduya katıldı. Düşman ordusunun çadırlarını kurduğu Backserek'e kadar keşif hareketinde bulunmak üzere gönderilen bin kişilik bir Kırım süvari müfrezesi dört yüz esir aldı ve zengin bir ganimet ele geçirdi, Avusturya kuvvetleri tarafından tehdit edilince Temeşvar*a çekildi. Bir çarpışmada prens Es-terhazy'nin oğlu yaralandı ve esir edildi. Deniz savaşı daha az hareketli değildi. Dolfino'nun kumandasında bulunan Venedik donanması ile Mezomorto'nun Kapdan-ı Derya olarak bulunduğu Osmanlı donanması Mytilene burnunda karşılaştı. İki amiral eşit derecede gemi ve denizci kaybetmişlerdi; her ikisi de hükümdarlarına zafer kazanmış olduklarını bildirmişlerdi.

Sertçeşme, beş yüz; toplam beş bin iki yüz altmış (beş bin altmış). Böylece Osmanlı ordusunun savaşçı mevcudunun o dönemde yüz otuz yedi bin iki yüz dokuz piyade ve süvariden oluştuğu görülmektedir. Tuna nehir filotillası: On hafif kadirga, beş firkateyn, yirmi sekiz küçük firkateyn, otuz üç şayka (tschaique)', on iki eski şayka, beş şayka'(sikudret), beş Eflak şaykası, yüz sa'. Toplam: Muhtelif büyüklükte yüz doksan sekiz gemi Karadeniz filosu: Tornan ve Kerç'de, dört büyük savaş gemisi, altı kadirga, otuz skam-pavia, beş firkateyn, toplam: Kırk beş gemi. Akdeniz filosu: Dört büyük savaş .gemisi, dört kadirga, yirmi yedi firkateyn.

İstanbul'da Barut Değirmeni Ve Belgrad'da Depolar Yangını

İstanbul'da, on yıldan beri şehir içinde inşâ edilen tek barut değirmeni yangını      kental barutun infilâkine sebep oldu, yedi işçi ve yirmi iki at   ld . Dört yüz yirmi beş ev yıkıldı; Aksaray istikametinde bütün damlar, bütün bacalar ve olayın  ıkışyeri Şehremini meydanı olduğundan Fâti  Camii yıkıldı, camlar kırıldı ve çok kişi de yıkıntılar altında hayatını kaybetti. Bu felâketten sonra, Sultan, Vezir-i âzam'ın talebi  zerine, İskender  elebi eski bahçelerinde yeni barut değirmeni inşâsına karar verdi; bu İskender Çelebi Kanunî Sultan Süleyman'ın defterdarıydı ve masum olduğu halde idam edilmişti. Bugün de bahçesi yerinde durmaktadır. Bir müddet sonra, Belgr d'da çıkan bir yangın i lerinde zahire, un ve buğday bulunan yüz elli dükkânı k l etti (9 Kasım 1698 - 5 Cema-ziy l'evvel 1110). Bu felâketin ertesini günü Vezir-i âzam Belgrad'dan ayrıldı. Bir caminin yanmasına da sebep olan bu yangının Sultan'da meydana getirdiği üzüntü, Kaplan Giray'ın Kamanice (Camienice) yakınlarında Polonyalılara karşı kazandığı zafer ve şehzade Meh-med'in doğumuyla bir dereceye kadar yatıştı.

Bâb-ı Âli Barış İçin İleri Sürülen Teklifleri Kabul Ediyor

Paget'nin kâtibi Vezir-i âzam'ın mektubunu Viyana'ya götürüp Bâb-ı Âli'nin İngiltere'nin aracılığı için İngiltere kralına başvurduğunu bildirince, İmparator bu teşebbüs hakkında bir karar almak üzere nazırlar meclisini topladı (24 Nisan 1698). Bâb-ı Âli'ye, tarafların ellerinde bulunan araziyi muhafaza etmeleri ve Rusya'nın da anlaşmaya dâhil edilmesi şartiyle barış m z kerelerine hazır oldukları bildirildi. Dolayısıyla, İmparatorun Moskova ve Varşova elçileri olan baron Quarien ile kont Zedlnicky'ye özel talimat gönderildi. Bâb-ı Âli'ce güvenilirlikleri tasdikli aracı devletlerin, İngiltere ve Hollanda'nın vekilleri Viyana h k meti tarafından olağanüstü yetkilerle donatılıp, teklif edilecek esasları kabul etmekten yana da yetkili kılındılar. Osmanlılar tarafından Maurocordato, Rusya'nın tasarlanan anlaşma içinde olmasına Bâb-ı Âli'nin hiçbir güçlük düşünmediğini onlara bildirdi. Polonya kralı, kendi açısından, Avusturya İmparatorunun Osmanlılara tekliflerinden fazla memnun görünmedi. Bunun sebebi, teklifler bakımından, Polonya devletinin anahtarı mes besindeki Kamanice (Camieniece) *nin Osmanlıların elinde kalmasıydı. Bununla beraber, İmparatora ve kont Kinsky'ye yazdığı mektuplarda, Bâb-ı Âli tarafından yapılan tekliflerin ken-

disine bildirilmesinden ötürü onlara teşekkür etmekten geri kalmadı. Polonya kralı, İmparator, diyordu, Polonya'nın çıkarlarını da dikkate almak ve onun bakımından uygun bir dokunulmazlık sağlamaya çalışmak zorundaydı. Polonya kralı Ruslarla fikir beraberliğine varmayı beklerken bir olağanüstü elçi göndermeyi vaadet-ti⁴⁶³.

Çar Pierre, Viyana'dan geçerken, Osmanlılarla barış anlaşmasını gerçekleştirmeyi ciddî olarak isteyip istemediğini; müzâkerelerin ne zaman başlayacağını ve anlaşmanın maddelerinin ne olacağını sordu. Ayrıca, İmparatorun müttefiki olan Sultan tarafından yapılmış olan tekliflerin kendisine bildirilmesini istedi. İmparator, barışı arzu etmemiş olduğunu; ilk olarak İngiltere'nin aracılığını koyduğunu ve müttefiklerin şimdi sahip bulundukları toprakları muhafaza edeceklerini bildirdi. Rus Çarı Pierre (Petre), ayrıca, Türklerin kendisine Kertsch (Kerç) kalesini teslim etmeleri talebinde bulundu ve Bâb-ı Âlî mukavemet gösterdiği takdirde, İmparatorun Osmanlılara karşı üç yıllık yeni bir ittifak yapılmasında ısrar etmesini istedi. Kendisine, Karç'in alınması için çalışılacağı, fakat bir Kongrenin toplanmasından önce şu anda ittifakın yenilenemeyeceği bildirildi; bütün protokollerin kendiistie bildirileceği vaadinde bu-lunuldu. Kont Kinsky ile bir konuşmalarında Çar Pierre:

— «Hangi devlet barış yapılmasını istiyor?» Diye sorunca, Avusturyalı Nazır:

— «Roma İmparatorluğu, Avusturya, tspanya, İngiltere, Hollanda, nihayet bütün Hristiyanhk.»

Çar Pierre:

— «Hollandalıların ve İngilizlerin sözlerine inanmakta dikkatli davranmalısınız!»

Decli ve devam etti:

— «Onlar yalnız kendi ticarî çıkarlarını gözönünde tutarlar; müttefiklerinin çıkarlarını akıllarından bile geçirmezler.»

Venedik bu teşebbüse daha az karşı çıktı; Venedik Cumhuriyeti elçisi, tasarlanan barış projesinin esas olan, her devletin o sırada işgalinde

⁴⁶³ Polonya kralının kont Kinsky'e gönderdiği 30 Mayıs 1698 tarihli mektup: «C. Legnaros'un getirdiği ve S.M. İmparatorun birliklerinin Sl-lezya'dan geçmelerine müsaade etmediğini öğrendiğim mektubu alınca hayrete düştüğümü tahmin edersiniz. Önce Macar birliklerinin İmparatorluk topraklarından çıkmalarını istediğini de mektubunuzdan öğrendim. İmparatoru bu şekilde harekete sevkeden duyguları bilmiyorum. Niyetlerimin doğruluğunu bilir. Bana bu hususta devlete ve savaşa ait sebeblerin talebimin yerine getirilmemesinde rolü olduğunu bildiriyorsunuz. Türk'le barış müzakereleri için, teklifleri öğrenmek üzere bir murahhas gelecektir. Fakat, müzakereleri tamamlamak ve anlaşmayı jm?fl1fvamak üzere tam yetkili bir Nazır gelecek ve Polonya'yı temsil edecektir.»

bulunan topraklara sahip bulunması görüşünü kabul etti. Bu kabul, bu iş için bilhassa görevlendirilmiş bulunan kont Kinsky tarafından İmparatora bildirildi. Viyana sarayının Türk barışını gerçekleştirmedeki tutumuna sürekli muhalefet eden Polonya Kralı, Hristiyanların müşterek babası, İmparatorluğun düşmanlarına karşı kuvvetlerin reisi ve Polonya'nın koruyucusu olarak, hakkaniyet kanunlarını hatırlatıp barış anlaşmasının ortaya çıkaracağı menfaatlerden eşit pay talebiyle Papa'ya başvurdu ⁴⁶⁴. O sırada Avusturya ve Venedik elçileri tarafından imzalanan bildiri, Osmanlılar müzâkereleri yürütmeye hazır oldukları, Reis Efendi ile tercüman Maurocordato'nun tam yetkilerini aldıkları ve kabul vesikasını imzaladıkları sırada, Sofya'ya ⁴⁶⁵ getirildi (23 Temmuz - 13 Muharrem). Tam yetki vesikaları, Türk temsilcilere onları Sultan'ın ⁴⁶⁶ elinden alan Vezir-i âzam tarafından verilmişti. Böylece, onlara olağanüstü yetkili elçiler payesi ihsan edilmiş oluyordu. Paget'ye hükümdarının ve Venedik Cumhuriyetinin müzâkerelerin başlaması için ileri sürülen şartlara muvafakatlarını bildiren Kinsky, Transil-vanya'nın Avusturya İmparatoruna değil, üçüncü bir devlete verilmesi hususunda Bâb-ı Âli tarafından belirtilen arzusunun gerçekleşmeyeceğinin bilinmesini istiyor, Avusturya'nın Polonya ve Rusya ile ittifakı sebebiyle Türklerle bir mütâreke meselesi olamayacağını hâtırlatıyordu. Bu iki devlet barış görüşmelerinin başlamasına muvafakatlarını bildirmiş olmadıkları takdirde, Avusturya İmparatorunun yardımı olmadan savaşın devam edeceğini ilâve ediyordu. Kon-gre'nin yeri olarak Türklerin evvelce 1615 ve 1616 anlaşmalarını yaptıkları Viyana'yı teklif eden kont Kinsky, Viyana kabul edilmediği takdirde, Debrecin'da toplanılabileceğini ileri sürüyordu.

Polanya Ve Rusya'nın Muhalefeti

Ağustos ayı, Avusturya nazırlarının Polonya ve Rus elçileriyle toplantı ve müzakereleriyle dolu olarak geçti; bu toplantılarda tercümanlar da hazır bulundular. Rus murahhası, Avusturya tercümanının ağziyle, Çarın 1697 ittifakına harfi harfine uyulmasını istediğini ve barış yapıldığı takdirde müttefiklerin harb tazminatından uygun bir şekilde yararlanmaları

⁴⁶⁴ Littera Regls Poloniae ad Pontificem. 1 Ağustos 1698.

⁴⁶⁵ 25 Haziran 1608 bildirisi arşivlerde muhafaza edilmektedir.

⁴⁶⁶ Sultan'ın Vezir-i azam'a ve Vezir-i azam'ın iki elçiye verdiği olağanüstü yetki belgeleri ve Vezir-i azam'ın beyanı 13 Muharrem 1110'da Sofya ordugahına geldi ve halen Viyana Arşivlerinde bulunmaktadır.

gerektiğini, ittifakın devamı sırasında ittifak anlaşmasını imzalayan devletlerden hiçbirinin Osmanlılarla ayrı barış yapamayacaklarını bildirdi. Viyana sarayı, İmparatorun vâdîlerini tutmaya hazır olduğunu, Çarın çıkarlarını kollayacağını, Rusya'nın dâhil bulunmadığı bir anlaşmaya gitmeyeceğini cevap olarak bildirdi; ayrıca, diğer devletlerin müzakerelerde esas alacakları şartları kendi lehine sayacağı vâdinde de bulundu ⁴⁶⁷. Çar, Polonya Kralı Auguste ile anlaştı; fakat birbirlerinden şüphe ettiklerinden, toplantılardan hiçbir netice çıkmadı. Kongre'-ye olağanüstü yetkiye sahip bir temsilci göndereceğini vâdetmiş olan Polonya kralı, orada temsil edilmekten yine sakındı ve İmparatora gönderdiği yeni bir mektupta, kutsal ittifaka muvafakati ile devletini kötü bir duruma düşürmüş olduğundan ş k yet etti. «İmparator, barışın esası olarak, Polonyalıların ve Rusların fikirlerini sormadan, hâlen sahip bulunulan toprakların muhafazasını alelacele kabul etmekle Polonya'yı Kamaniçe (Caminiece) kalesinden mahrum bırakıyor; Eflak'da birkaç kasabaya sahip olmak Kiow (Ki-yef)', Smolensk ve Czernikow d kalıklarının kaybını ve iki yüz milyona yükselmiş bulunan harb masraflarını karşılayamaz; zaten, Kamaniçe (Camieniec) Osmanlılarda kaldıkça, İmparator hiçbir zaman tam güvenlik içinde olmayacaktır ⁴⁶⁸».

Polonya Kralının görüşleri, Avusturya Bakanlar Kurulu tarafından dikkate alındı. Kendisine şu cevap verildi: «Avrupa, geçen yıl c z me bağlanan Ryswick anlaşması ile barış halinde bulunuyor ve İspanya, İngiltere ve Genel Devletlerin baskılı teşvikleri bizi barışa çağırıyor. Kurulu düzenin (statü quo) devamından daha kârlı şartlar  mid edemeyiz. Zaten Osmanlı kanunları, îslâmiyetin yayıldığı şehirlerin geri verilmesini yasaklar. Venedik Cumhuriyeti ve Polonya, savaşda hiçbir şey kaybetmemişlerdir; çok çok topraklarının sınırlarını geriye çekmişlerdir; İmparator savaşı dâima gayretle yürütmüştür; Polonya ise, aksine, ayrı bir anlaşma yapmak maksadiyle Kırım Ham ile görüşmelerde bulunmuştur. Zaten, olayların varmış bulunduğu noktada, Majeste, düşmanları ile de olsa, yeminli im m muhafaza etmek ve geri çekilmek zorundaydı.»

Tam Yetkili Elçilerin Yola  ıkmaları

Osmanlılar kongreyi Viyana, Debreczin ve hattâ Viyana h k meti

⁴⁶⁷ Kinsky, Kaunitz, Starhemberg Ruslarla görüşmeler için yapılacak toplantılarda İmparator tarafından seçilmiş temsilcilerdi.

⁴⁶⁸ Polonya kralının Papa ve Avusturya İmparatoruna 21 Ağustos tarihli mektubu.

tarafından teklif edilmiş olan Salankamen'de açmayı reddettiklerinden ve ancak Tuna'nın berisinde toplanmak istediklerinden imparator onlara, nehrin sağ kıyısında ve Peterwardein*'in ⁴⁶⁹ altında bulunan Carlowcz'i (Karlofça) teklif etti. Kont Kinsky, 1 Eylül 1698'de aracı Paget ve Collier'ye Avusturya tam yetkili temsilcilerinin aynı ayın ortasına doğru Carlowicz'e (Karlofça) geleceklerini yazdı. Viyana sarayının elçileri kont d'OEttingen, saray Savaş Meclisi başkam Wolfgang ve ordunun genel mekkâre kumandanı, kont Schlick'di; bunlara heyet danışmanı ve sınır belirleme komiseri albay Marsigli, heyetin kâtibi ve protokol yazımı ile görevlendirilen savaş danışmanı TU ve tercüman Talman ⁴⁷⁰. Venedik murahhası şövalye Ruzzini ⁴⁷¹ ve Polonya murahhası kont Maîac-howski idi ⁴⁷²; Rus Çan Procop Boganovitsch Wasnitszinow tarafından temsil edilmekteydi. Venedik elçisi, Viyana'dan hareketinden hemen önce, Avusturya olağanüstü yetkili temsilcilerinin anlaşmaya, dinî ve ticarî menfaatler ve sınırların güvenliği maddelerinin konulması hususunda kendisiyle birlikte hareket etmeleri talebinde bulundu. Avusturyalı temsilciler kendisine hali hazır düzenin muhafazası esasına dayalı olarak anlaşma yapılacağını, maddelerin yazılmasının tam yetkili temsilcilere bırakıldığını, ticarî menfaatlerle anlaşmanın yapılmasından sonra meşgul olmanın daha çok işe yarayacağı cevabını verdiler.

Avusturya'nın olağanüstü yetkilere sahip iki temsilcisiyle Venedik, Polonya ve Rusya'nın kiler Eylül sonuna doğru Viyana'dan hareket ettiler ve ilk üçü 14 Ekim 1698'de Peterwardein üzerindeki Fonttak'a vardılar, sonuncu iki elçi ise, bir yanlış anlama yüzünden, daha uzağa, Peterwardein'e gitmişlerdi, iki gün sonra, İngiliz heyetinin kâtibi, Osmanlı olağanüstü yetkili elçilerinin Belgrad'a vardıklarını ve kongrenin açılacağı memlekette çatışmaların kaldırıldığının ilân edildiğini bildirdi, polayısıyla, ertesi gün Petenvar-dein'de. Tuna donanmasında ve Kobilla ordugâhında boru sesleriyle mütâreke ilân edildi. Bu tedbir dolayısıyla, imparatorun generalleri, Sava, Tuna ve Zemlin'den Illok'a ve Belgrad'dan Bossut'un Sava nehrine karıştığı kavşağa kadar bu iki nehir arasındaki vilâyetlerde her türlü

⁴⁶⁹ Râşid, I, f. 239, kongrenin Budin (Ofen)'de, Sireni (Syrmie) veya karargahta toplanmasının istendiği ve Bab-ı Âlî'nin ancak şuurlarının ötesine olağanüstü yetkili temsilci gönderebileceğini bildirmiş olduğunu İleri sürmektedir; fakat bunun aslı yoktur.

⁴⁷⁰ Bu konuda çıkarılan kararname 3 Eylül tarihlidir, elçilere ve olağanüstü yetkili elcilere verilen talimat 26 Eylül (1698) tarihini taşımaktadır.

⁴⁷¹ Bu hususta 16 Ağustos 1698 tarihli vesika Viyana Arşivindedir

⁴⁷² Polonya olağanüstü yetkili temsilcisinin, vesikası 5 Eylül 1698 tarihlidir

düşmanca harekete son verdiler. Aynı gün, Hristiyan olağanüstü yetkili murahhasları Sava nehrini geçtiler ve Türk temsilciler gibi üç gün sonra Salankamen'e varacaklar ve hepsi birden, Polonya, Venedik ve Rusya elçilerinin 23 Ekim 1698'de, Bâb-ı Âli temsilcilerinden bir gün sonra varacakları Karlofça'ya (Carlo-wicz) hareket edeceklerdi.

Karlofça Barışı

Türklerle Avusturya, Venedik, Polonya ve Rusya arasındaki Karlofça barış müzâkereleri fazlasiyle hatırlanacak dönemleri vurgulamaktadır ve Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa karşısında yeni bir vaziyet içine sokmaktadır. Bu bakımdan, burada büyük teferru-âtıyla anlatılmaya değer. Bir savaşın tarihinde bazı muharebeler, katılan savaşçıların sayısı bakımından, çarpışanların cesaretleri ve generallerin kabiliyet ve eşref saatlerinde olmaları, bu muharebelerin meyvesi basanların daha büyük veya daha az önemli bulunmaları bakımından hatırlanmaya değer oldukları gibi; muahedeler tarihinde, bunlardan bazıları müzâkerelere katılan devletlerin sayısı, tartışılan menfaatlerin önemi, olağanüstü yetkili kaabiliyet ve eşref saatlerinde olmaları, elde edilen sonuçların büyüklük ve devamlılığı ile farklılık kazanırlar. Karlofça muahedesi bütün bu değerler bakımından zikredilmeye değer; bununla beraber, muahedelerin en zafer dolu olanı değilse de Osmanlıların imzalamayı kabul ettikleri en alçaltıcı olanı da değildir; zira, Pasarofça (Passarowicz), Kaynarca (Kainardje) ve Edirne Osmanlılar açısından daha çok felâketlidir.

Sonuç olarak, Karlofça barışı, Hristiyanlık için saydığımız sonraki üç muahededen daha çok, daha faydalı ve çok daha zafer taşıyanı sayılmak gerekir. Çünkü on altı yıldır süren bir savaşa son verdiği gibi, bu savaşda kazanılmış olan Transilvanya ve Macaristan'ın mülkiyetini Avusturya'ya, Mora ve Dalmaçya'nın mülkiyetini Osmanlı hâkimiyetinden çekip alarak Venedik Cumhuriyetine vermiştir. Bu barış, Türklerin iki Avrupalı devletin müdâhale ve aracılığını tanımaları ve ilk defa olarak altı devletin olağanüstü yetkili elçileriyle bir araya gelmiş olmaları bakımından da hatırlanmaya değer. Hristiyanlarla Osmanlılar arasında barışı sağlamak maksadiyle dokuz olağanüstü yetkili elçi hiçbir zaman bir nokta üzerinde birleşmemişlerdir. Aynı görüşmelerde hiçbir zaman bu kadar çeşitli menfaat müzâkere konusu olmamıştı. Osmanlılarla yapılan hiçbir anlaşma Avrupa devletleri ve Hristiyanlık için daha mesud neticeler vermemişti. Bütün münasebetleriyle

birlikte yazarın kalemi, bu barışa götüren müzâkereleri sadakatle çizmek zorundadır.

Karlofça'ya gelmeden önce Rus ve Polonya elçileri Avusturya olağanüstü yetkili elçilerinden hükümdarlarının derecesine göre ikamet yerlerinin belirlenmesini istediler. Kendilerine, mühendislere yalnız Avusturya elçileri için ikamet yerleri hazırlamak görevi verildiği, herkesin uygun göreceği yeri se e e i, nihayet ikamet yerlerinin birbirinden farklı olmadığı bildirildi. Karlofça ordugâhına ilk gelmiş olan Rus elçisi, Avusturya elçilik karargâhının sa ına yerleşti; bu yeri Polonya el ili i olarak se mi  olan Polonya memurunu oradan kovdu. Adam bu muameleden o kadar yaralanmış göründü ki, Rus el ili i özür dilemedikçe orada kalamayaca ını bildirdi. Aracılar, Avusturya elçilerine Türklere mümkün olduğu kadar kolaylık için daha arkada karargâh kurmayı rica ettiklerinden, ilk olay yeni bir kararg hın kurulmasıyla yatı tırıldı. Böylece, Avusturyalılar ve diğer heyetler hem kendilerine, hem Karlofça'ya, hem de Türklere daha yakın bir yerde karargâh kurmuş oldular. Dörtgen şeklinde olan yeni karargahtı, dört müttefik devletin elçileri ayn k  elere yerle tiler; ortada muhafız birliği bulunuyordu. Osmanlılar  adırlarını Karlofça'mn ötesinde kurmu lardı, iki karargahı birleştiren boşlukta ve aynı çizgi üzerinde Karlofça'mn alt tarafına d  en toplantı salonu bulunuyordu. Bu salonun iki tarafında iki aracı devletin, İngiltere ve Hollanda'nın olağanüstü yetkili elçilerinin çadırları kurulmuştu. Toplantıların yapılacağı bina dört daireye b l nm  tu; bunların     aynı hizada bulunuyordu; orta-dakinin yanında yer alan daire aracı elçilerin dinlenmelerine ayrılmıştı; nihayetdeki diğer iki Avusturya ve Osmanlı elçilerinin toplantılarına tahsis edilmişti ve bunların her biri kendi karargahları tarafındaydı. Ortadaki salon toplantıların yapılacağı yerdi. Te rifat meselesine gelince, son gelenin ilk gelenlerin ziyaretlerini kabul etmesi kararlaştırıldı.

Buna uygun olarak, Ruslar ve Polonyalılar kendilerinden sonra Karlofça'ya gelen Avusturya elçilerini ziyaret ettiler. Avusturya elçileri de gidip kendilerinden sonra oraya gelmiş bulunan (27 Ekim) aracı devletler elçilerine tebriklerini sundular. Bu ziyaretler sırasında, muhafız birliği bando ba da olmak üzere tören görevini yerine getirdi. Fakat yalnız Avusturya elçileri karşısında bayrak açık ve e ilmi  vaziyette tutuldu ve zaman zaman da bayrak taşıyıcı bayrağı öptü. Aracı devletlerin elçileri önünde bayrak açık tutuldu, fakat  p lmedi; diğer elçilere ise bayrak katlanmış olarak gösterildi. Aracı devletlerin elçileri kendi olağanüstü yetki vesikalarını Türk

ve Hristiyan temsilcilere göndermekle resmî muameleleri başlatmış oldular; onlar da hemen kendi vesikalarını gönderdiler. Rus elçisi kendi vesikalarını ancak Avusturya "elçilerinin ısrarlarından sonra göndermeye razı oldu; zira ne anlaşma esaslarını, ne de aracılığı kabul edemeyeceğini bildirdi; bunların kabulü için, Kerç'in önce Rusya'ya teslimini şart koşuyordu. Aracı devlet elçileri Avusturya elçilerinin olağanüstü yetki vesikalarını kabul etmek istemediler; sebebi de bu vesikalarda müzâkerelerin bağlı kalacağı esaslardan bah-sedilmeyişiydi.

Onlara, haklı olarak, gelişleri ve bu vesikalara lüzum görülmesi sebepleri ortada olduğuna göre ayrıca yazılı izahata ihtiyaç duyulmadığı anlatıldı. Bununla beraber, yazılı açıklamaya mutlaka gerek varsa, vesika metnine eklenebileceğini söylediler. Türkler de, Avusturya elçileri vesikasının «dâvanın doğruluğundan ötürü Tanrının parlak zaferlerle koruduğu» yollu muhtevasına itirazda bulundular. Nihayet, tercüman ünvâniyle yetinmeyen Maurocordato, olağanüstü yetkili elçi ve özel danışman verilmesini talep etti. Bütün bu istekleri yerine getiren Hristiyanlar, gelecek görüşmelerde teşrifatı kaldıran, olağanüstü yetkili elçileri gelecek görüşmelerde, ziyaretlerde bulunup bulunmamakta tamamiyle serbest bırakan bir protokol kaleme aldılar. Ayrıca, müzakereci devletlerden her birini ayrı anlaşmalar yapmakta veya kendilerini genel barış anlaşması içinde tutmakta veya yetkilerini aracı devletlere vermekte hür sayma şartı da getiriliyordu. Nihayet, elçilerinin mâiyyetlerinin karar-gâhın mükemmel sükûnetini bozmaları yasaklanıyordu.

Yetki belgelerinin taraflarca görülmesinden üç gün sonra, Avusturya, Venedik ve Polonya olağanüstü elçileri tekliflerini aracı devlet elçilerine bildirdiler: Bunlar muharip tarafların elçilerine kongrenin açılması için müşterek bir anlaşmanın kaidesini derhal tebliğ ettiler. Türk olağanüstü elçileri, 7 Kasım tarihinde ilk tekliflerini verdiler: Bu teklifte, tarafların hâlen ellerinde bulundurdıkları topraklar (utu possidetis) kendilerinde kalacaktır, şartını muhteşem bir ifâde içinde kabul etmiş olmalarına rağmen Transilvanya'nın Bâb-ı Âli tarafından tasvib edilmiş, fakat millet tarafından seçilmiş bir prensle Osmanlı hâkimiyetine girmesi talebinde bulundular. Bu, evvelce ileri sürülmüş bir teklifin yenilenmesiydi. Avusturya elçilerinin kabul edilmezliğini bildirdikleri bu teklifi inanılmaz bir diğer teklif takibetti: Transilvanya'nın Sultan'a yıllık bir vergi ödemeleri şartıyla bu ülkenin İmparator'da kalmasını istiyorlardı. Osmanlılar bu kadar mübalağalı ve müzâkere esaslarına zıd tekliflerde bulunurken, kendilerinin barış

m z kerelerini kabul vesikalarının muhtevasında bulunan bir maddeye dayanıyorlardı. Buna göre, sınır güvenliği için zaruri görüldüğünde bazı kalelerin yıkılmasına veya terkedilmesine rıza gösterilecekti. Avusturya elçileri bu zaman kaybı konusundaki üzüntülerini aracı devlet elçilerine bildirirlerken, Türklerin barış yapmayı arzulamakta ciddi olup olmadıklarını araştırmalarını rica ettiler.

Kus elçisi, talimatlarında kendilerine dair bir şey bulunmayan aracı devlet elçilerini reddettiklerini ve Osmanlılarla aracılardan m d halesi olmaksızın müzâkerelere girişmek talebinde bulundu (11 Kasım)'. İngiltere elçisi, Türklerin barış konusundaki samimiyetlerinden şüpheyi protesto ederek, Türkler gülünç iddialarından vazgeçemedikleri takdirde, zamanı gelince bir eliyle barış, ötekiyle savaşı sunacağını açıkça söylemek suretiyle Avusturya elçilerine temin t verdi ⁴⁷³. Türklerle müzâkereleri yürütmek konusunda İngiliz ve Rus kabinelerinin, Bâb-ı   li'nin hesaplı ağırlığına mâni olmak için bunlara sür'atle son vermek hususunda buldukları ve Kar-lof a m z kerelerinden önce ilk defa münasebete girişilerek birbirlerine bildirdikleri fikirler, o dönemden günümüze kadar doğrulanmışlardır. Rusya menfaatlerini ilk defa bir kongrede müzâkere ettiği Karlofça barışından beri resmî bir m d halenin tekliflerini ancak iki kere dinledi ve son olaylar, müzâkerelerin devamı için müddet koymak ihmal edildikçe ve kılıcı kınının dışında tutmaya ara verildiği takdirde Türklere tanınan her türlü mühlet kaybolmuş zamandır.

Nihayet, Osmanlı elçilerinin bundan böyle Transilvanya'nın Bâb-ı   li'ye terkedilmesi ve bu prensliği bırakmak için istemiş oldukları paradan bahsedilmeyeceğine dair kesin beyanda bulunmaları  zerine, Avusturya ve Rus elçileri, ilk defa olarak aracı devletlerin elçilerinin başkanlığında 13 Kasım 1698'de toplantı yaptılar. Dörtgen biçimindeki uzun masanın bir tarafında Avusturya ve Rus olağanüstü elçileri oturmuşlardı, diğer tarafta ise Sultan'ın elçileri yerlerini almışlardı. Dörtgen masanın dar köşelerinden birini İngiliz elçisi, ötekini Hollanda elçisi işgal ediyordu. Avusturya ikinci olağanüstü yetkili elçisinin arkasında elçilik kâtibinin yeri bulunuyordu. Diğer bir sekreter kürsüsü İngiliz elçisinin arkasındaydı ve İngiliz elçilik kâtibi, Avusturya'mnkiyle birlikte protokolü kaleme alıyordu. Ne Hollanda olağanüstü yetkili elçisi, ne de Türk elçisi bu yazı işiyle meşguldü. Kongrenin açılmasından önce tebrikler ve devletlerinin menfaatlerini meşru bir şekilde

⁴⁷³ Karlofça banacı protokolleri. Viyana Arşivlerinde.

savunacaklarına dair karşılıklı teminâtlardan sonra, elçiler müzâkelerin üzerinde cereyan edeceği, Önceden tesbit edilmiş esaslar konusunda görüşme ve önce takribi olarak her devletin sınırlarını kabataslak tesbitle çalışmalara başlamayı uygun gördüler. Sınırlandırmaların teferruatı üzerinde görüşme kongrenin sonuna bırakıldı. Avusturya elçisi kont Schlick iki türlü sınır olduğunu söyleyerek konuşmaya başladı: Tabiatın çizdiği sınırlar, tamamiyle itibarî ve sun'î olan sınırlar, önce birincisi üzerinde durmayı teklif etti.

Maurocordato ve bu konuşmayı yapan Avusturya elçisi Schlick, ikinci derecede olağanüstü elçi sıfatını taşıdıkları halde konuşmalar bunlar tarafından yapılıyordu; daha yüksek derecedeki olağanüstü yetkili elçiler, saray Savaş Meclisi Başkanı O'Ettingen ve Reis Efendi Rami, aşağı yukarı hemen hiç söz almıyorlardı, arada bir, çok seyrek olarak yaptıkları müdâhaleler de burada üzerlerinde durulmayacak kadar önemsizdi. Fakat, bu sükût onların kabiliyet nok-saniyle alâkalı olmadığı gibi, bilgilerinin eksikliğiyle de alâkasızdı. Zira, Hami, Reis Efendi ve daha sonra yükseleceği Vezir-i âzam sı-fatiyle Osmanlı İmparatorluğunun en bilgili siyaset adamlarından biri olarak ün yaptı; kont O'Ettingen'e gelince, sonradan İstanbul'daki elçiliği sırasında hükümdarının menfaatlerini korumak ve hizmette zekâsiyle seçkinliğini ortaya koydu. Bu iki devlet adamının susması hitabet bilgisizliği sebebiyle de alâkalı değildi, zira Hami konuşma üslûbunun temizliğiyle ün yapmış, tanınmıştı ve onun «Siyasî Yazılar Koleksiyonu» adlı eseri, Osmanlılar tarafından hitabet üslûbunun bir şaheseri olarak görülmüştür. Bir bakıma öyle görünüyor ki, bu konuşma usûlünü benimsemekle Rami ve Mauro-cordato, O'Ettingen ve Schlick her türlü tekrarı ve zaman kaybını önlemek istemişlerdi ⁴⁷⁴; böylece, birinci olağanüstü elçi sadece müzâkereleri idare etmekle yetinirken, ikinci derecedeki elçi konuşma bölümünü yükleniyordu.

Bu ilk toplantıda Transilvanya'dan başlayıp, Unna nehrine kadar ve Sava'mn çizdiği kenarları takib ederek harita üzerindeki sınırları dikkatle gözden geçirme karan verildi. Sonra bu üç nehrin suladığı beş devletten geçilerek, Transilvanya'mn sınırlarını tesbit için orada durmak da bu karara dâhildi. Böylece, Transilvanya sınırını, Banat, daha doğrusu, Temeşvar arazisi ve Tuna ile Theiss arasındaki arazi dâhil olmak üzere, Syrmie ve

⁴⁷⁴ Türk elçilerinin zaman kaybettirmekle şöhret yaptıklarını söyleyen yazarın bu tesbiti kendisini çelişkiye düşürmektedir. Yeni durumların ortaya çıkmasıyla talimat bekleme dışında, Türk elçilerinin diğer elçilerden daha fazla zaman kaybettirici oldukları haksızlık etmeden söylenemez (Ç.N.).

Hırvatistan arazilerini belirttiler. Sınırın bu gözden geçirilmesi i i, müzâkerelerin a ılı ını takibeden ilk dört günkü toplantılarda tamamlandı; yönü 13 Kasımdan ayın 16'sına kadar başlangıç ve bitiş günleri de dâhil olmak üzere bitirildi. Dört madde kaleme alındı ve bunlardan birincisi Transilvanya'yı Padolya'dan ba layan ve Eflak'a kadar uzanan tabi  sınırlarıyla Avusturya İmparatoruna veriyordu; ikinci madde Tisa ile Maros nehirleri arasındaki bütün araziyi Sultan'a verdi. Burada, ilk defa olarak, tahkim edilmiş bazı  ehir ve köylerin yıkılması veya terkedilmesine göre taraflann i gallerinde bulunan arazinin kendilerinde kalması (uti possidetis) kabulü sırasında yapılan beyanın uygulanması zorunda kalındı. Gerçek  u ki, Türkler muahedenin, daha doğrusu konferansın bu şart hükmünü kendi lehlerinde yorumladılar; fakat bir yandan Avusturyalılar Banat'da birçok tahkim edilmiş yerleri ellerinde bulundururlarken, Polonyalılar Moldavya'da, diğer taraftan Türkler de Uunna'da aynı durumda olduklarından, tam bir güvenlik sağlamak ve tarafların ellerinde bulunan ülkeler arasında elverişli sınır çizgisi tesbit etmek için herkesin işgali altında bulunan araziye sahip olması (uti possidetis)  artını değiştirmek zorunlu oldu.

Türk olağanüstü yetkili elçileri, bir Avusturya garnizonu tarafından işgal edilmiş bulunan ve Banat'm tamamlayıcı bölümünü oluşturan Lugos ile Karansebes'in tahliyesini talep ettiklerinde, Avusturya birinci olağanüstü yetkili elçisi Schlick, yeni sınırların tes-bitinden önce bunun bahis konusu olamayacağı cevabını verdi. Fakat, Osmanlı ikinci olağanüstü yetkili elçisi Maurocordato, sınır tahdidi ve mülkiyetin tabiatleri bakımından birbirinden ayrılmazlı ına dayanarak, bu meselenin herhangi bir harekete geçilmeksizin ele alınmasında ısrar etti. İngiltere olağanüstü yetkili elçisi Paget    şeyin: Yer, sahip olma ve uygunluğun birbirinden ayrılması gerektiğini ileri sürerek itirazda bulundu. Bununla beraber bu üç me e1 lenin birbirinden ayrılmazlı ını isbat amı  olduğundan, Avusturya olağanüstü yetkili elçileri, bazı ufak tefek güçlükler çıkardıktan sonra Banat'da bulunan tahkim edilmiş yerlerin yıkılmasına razı oldular. Bunlar: Karansebes, Lugos, Lippa, Csanad, Küçük Kanije, Beese ve Becskerek'di. Sının daha iyi temin t altına almak maksadıyla Theiss nehri üzerinde bulunan Türk arazisinin bombo  hâle getirilmesi yolundaki Avusturya olağanüstü elçilerinin teklifi, söylediklerine göre kendilerine eyâlet arazisindeki ah liyi azaltmayı değil  o altmayı emreden kanuna aykırılığı ileri sürülerek Osmanlı elçileri- tarafından reddedildi. Sulann ve de irmanların müşterek kullanımı, Theiss ve Maros

nehirleri üzerinde seyrüsefer hakkı uzun uzun tartışıldı; sonunda Türklerin buna katümalan kabul edildi.

O zamana kadar ancak, Transilvanya dağlarının, Theiss, Maros ve Tuna nehirlerinin çizdikleri sınırlar üzerinde karar verilmişti. Fakat, Avusturyalılar ve Türkler tarafından aynı zamanda işgal edilen eyâlette, Syrmie'de, Theiss ve Tuna kavşağından Bossut ve Sava kavşaklarına kadar bir hat çekmekle haksızlık edildi; çünkü bu istikamette tek sınırlandırma işareti, çukurlar ve kazıklar kullanılarak çizilmiş sun'i bir hat oldu. Bossut nehriyle birleşmesinden sonra Sava nehri yeniden bütün Unna nehri kenarında devam eden bir sınır oluşturuyordu ve bu nehrin berisindeki bütün hisarların boşaltılması uygun görüldü.

Böylece, en önemli nokta olan sınırların tesbiti meselesi üzerinde anlaşmaya varılmıştı ve esirlerin değişimi, âsi ve eşkiyalara olduğu gibi saldırılarla sınırların güvenliğini bozanlara verilmesi uygun düşecek cezalarla alâkalı maddelerin müzâkeresine başlanıyordu; nihayet, sınır kalelerinin tahkimi, dine, ticarete, eski imtiyazların (capitulation) yenilenmesine, barışın müddeti, elçiliklerin masrafları ve Toekoeli'nin kaderiyle alâkalı meselelerin görüşülmesi kalıyordu. Fakat, Türk elçisi Maurocordato, savaşı devletler arasında barış esaslarını ilk kabul eden devlet durumunda bulunan ve Avusturya olağanüstü yetkili elçileri tarafından sınırların çizilmesinden sonra Türk elçilerinin Venedik devletlerinin sınırlarının düzenlenmesiyle meşgul olmalarının ve tarafların bu meseleyi görüşmelerinin tabîî sayılması yolunda bir teklifte bulundu. Teklif yerinde görüldüğünden, beşinci ve altıncı toplantı (17 ve 18 Kasım) bu son meselenin görüşülmesine tahsis edildi. Bu toplantılar hiçbir sonuç getirmedi; zira Türkler, Lepanto kalesinin yıkılmasını, Boğazların, Mora ve Preveze'nin tahliyesini istediler ve bu farklı noktalar üzerinde öylesine bir inâdla ısrar ettiler ki¹ Venedik elçisi isteklerin tümünü reddetmek zorunda kaldı.

Osmanlılar, yedinci toplantıda Rus elçisiyle ilk defa bir araya geldiler; Türk elçisi Maurocordato Azak kalelerinin boşaltılması ve tahribiyle Dinyeper nehri mansabında bulunan adaların kendilerine verilmesi, Çar'ın elçisi de Karç'in teslimi talebinde bulunduklarından başarı elde edilemedi (19 Kasım). Avusturya elçileri, menfaatleri hararetle çekişmelere sebep olan Venedik tarafını hararetle desteklediler. Anlaşmanın esası olarak tarafların ellerinde bulunan arazinin kendilerinde kalması (utis possidetis) prensibi kabul edildiğinden, Venedik Cumhuriyeti Mora ile birlikte bütün Korent (Co-

rinthe) berzahını açık arazi dağlarının ötesine kadar kendinde alıkoymak istedi. Bâb-ı Âli Mora'yı ancak berzahın⁴⁷⁵ eski Heksa-milon duvarına kadar uzanan bölümüyle vermek istiyordu. Ertesi gün, Maurocordato, Venedikliler bu sınırdan memnun kalmadıkları takdirde berzahı kesmekten, bunun da üç aylık bir zamanı almasından başka yapacak bir şey kalmadığını ileri sürdü⁴⁷⁶. Aynı günün öğleden sonrasında Polonya elçîleriyle ilk toplantı yer aldı (22 Kasım); bu toplantıda sabahleyin Venedik ile yapılan toplantı kadar faydasız oldu; zira, Polonyalılar Eflak'da işgal ettikleri şehir ve kasabaları muhafaza etmek istediği takdirde, Bâb-ı Âli de Kama-niçe'nin (Camieniece) tahliyesi talebinde bulunuyordu. Rus elçilerinin yer aldıkları ikinci toplantı, elçinin anlaşmanın- imkânsızlığını kabul ederek bir mütâreke teklif edeceği beyâniyle son buldu.

23 Kasım toplantısında, Unna nehrinin beri tarafında bulunan müstahkem hisarların boşaltılması uygun görüldü ve evvelce Avusturya elçilerinin de katılmasıyla kabul edilen Sava ve Unna nehirleri üzerindeki seyrüseferle alâkalı maddeye bir fıkra eklendi. Venedik elçisiyle üçüncü, Polonya elçisiyle ikinci (24 Kasım) toplantılar da hiçbir çözüm getirmedi. Polonya elçisinin, kralının bir ayağının Eflak'da bulunması için bu ülkedeki beş manastırdan ikisini verme yolundaki safça teklifi Türk elçilerini kahkahalarla güldürdü⁴⁷⁷. Avusturya olağanüstü yetkili elçîleriyle yapılan yedinci toplantıda, mevcut tahkimatın tamiri, saldırılara son verilmesi, âsilerin terkedilmesi, sınırlara tecavüz hâlinde ödenecek tazminatı tes-bit için toplanacak komisyonlar, elçiliklerin masrafları, yirmi beş yıllık barış müddeti, sınırların belirlenmesi ve tasdiknamelerin⁴⁷⁸ değişimi için komisyonlarla alâkalı maddeler üzerinde karara varıldı. Böylece, Bâb-ı Âli ile Avusturya arasında barışı tesis eden anlaşma esas bölümünde tamamlanmış oldu.

29 Kasımdaki on beşinci toplantıda, Türk ve Avusturya olağanüstü yetkili elçileri, gelecekte ülkelerinde bulunacak olan elçilerin dereceleri üzerinde anlaştılar. Zira, Vasvar barışının tasdiki için Bâb-ı Âli elçi olarak bir müteferrika (konakçı subay) göndermiş, oysa imparator general kont de Leslie tarafından temsil edilmişti. Maurocordato, bu memurların çoğunun Sultan torunları olduğunu belirterek müteferrika unvanının yüksek bir

⁴⁷⁵ Che si contenti (Venezla) colla testa e collo, e non domandi ancora la spella. Maurocord.

⁴⁷⁶ Che taglino l'istimo, non e opera di piu di tre mesi,

⁴⁷⁷ Par haver un piede în Moldavia del che Î Turchl se ne risero.

⁴⁷⁸ 7, 0, 11, 17, 20, 18 ve 19'uncu maddelere bakınız.

makamı temsil ettiği iddiasını ileri sürdü; fakat bu hususdaki iddiasını kabul ettiremedi ⁴⁷⁹. Esirlerin değişimine gelince, devletin elinde bulunanların derhal serbest bırakılması, köle olarak satılmış olanların hakkaniyetli bir fidye karşılığında bunların Özel kişiler olan sahiplerinden alınarak hürriyetlerine kavuşturulmaları kararlaştırıldı. Ertesi günkü toplantıda (1 Aralık) kont Schlick, bilhassa esirlerin kurtarılmasında haber vermek bakımından asil davranan Trinitaires'lerin, Aziz Mezar'a sahip olmak isteyen Frauciscains'lerin ve Sakız adası Je-suites'lerinin lehlerinde konuştu ⁴⁸⁰. Osmanlı olağanüstü ikinci dereceli yetkili elçisi Maurocordato, verdiği cevapta Bâb-ı Âli'nin ne Trinitaires'leri, ne Franciscaines, ne de Jesuites'leri tanıdığını söyledi; bununla beraber Sultan'ın eski imtiyazlar (özel müsaadeler) ve Hatt-ı Şerifler, fermanlar muhtevasına göre Hristiyan dinini ve onun hizmetkârlarını korumayı vaadeden maddeler kararlaştırıldı. Kutsal Mezar konusunda, Maurocordato, Sultan'dan böyle bir lût-fun ancak gelecekteki Avusturya olağanüstü elçisi tarafından rica edilebileceğini imâ yollu belirtti. Fakat, ayrı bir maddede, son özel müsaadede tesbit edilen esas üzerinden ticaret serbestliği şartı belirtildi ⁴⁸¹. Nihayet, Avusturya olağanüstü yetkili elçisi kont Schlick, hükümdarının müttefikleri lehinde aracılık etti; Mora'yı hâlihazır sınırlarıyla Venedik'e, Azak'ı Ruslara ve Kamanıçe'yi Polonyalılara teslim etmek gerektiğini belirten bir konuşma yaptı.

Bununla beraber Rus elçileriyle yapılan üçüncü toplantı (2 Aralık) evvelki iki toplantıdan daha başarılı olmadı; Osmanlı olağanüstü yetkili elçilerinin ertesi gün Polonya elçileriyle yaptıkları toplantının özelliği Kamanıçe (Camieniec) 'nin teslimi oldu. Avusturya elçilerinin onuncu toplantısı (4 Aralık) müttefiklerinin menfaatlerinin tartışılmasına tahsis edildi ve toplantının 6 Aralıkta devam eden bir bölümüne Polonya elçisi, de katıldı. Rus elçisiyle yapılan iki yeni toplantı kesin bir sonuç getirmedi. Polonya elçisinin hazır bulunduğu beşinci toplantı, Türklerin Polonya ile yapacakları and-laşma taslağının Lâtincesi ve Türkçesi arasındaki farkı tesbit ve bunun giderilmesinden başka bir netice getirmedi. Nihayet, 18 Aralıkta Rus elçisi, iki yıllık bir mütâreke teklifini protokole dâhil ettirdi; bu müddet esnasında, gerek deniz devletlerinin, gerekse Kırım Hanının aracılığı ile barış

⁴⁷⁹ Mutefericabassa e un grado molto sublime, non irançano di dignita e dt ^uella nobilita che hanno dalle Sultane

⁴⁸⁰ 13. madde

⁴⁸¹ Madde 14.

andlaşması gerçekleştirilebilirdi. Osmanlılar bu beyanı şahsî bir itibâr seviyesinde görerek toplantı zabıtlarında belirtilmesini istediler, fakat Rus elçisi .birinin diğeriyle anlaşılabilirlik kazandığını ileri sürerek her maddenin ayrıca yazılmasında ısrar etti. Böylece, esas bölümünde Polonya ile barış tamamlanmış oldu. M z kerelerin tekrar başlamasını bekleyerek silahların muallakta tutulmasına barış denilebilirse, Rusya için de aynı şey söylenebilirdi.

Bundan böyle geriye artık Venediklin menfaatleriyle alâkalı müzâkerelerin yapılması kalıyordu. Avusturya elçileriyle yapılan on birinci toplantıdan hiçbir netice elde edilmedi; on ikinci toplantıda, anlaşmanın birkaç maddesi hafif değişiklikler gördü ve anlaşmayı kaleme alma işi tamamlandı. 1699 Ocakının birinci günü are-fesinde Venedik elçileriyle yapılan toplantı bütün evvelkiler gibi kısır olmaktan öteye gidemedi; Türkler, Korenth berzahında Hexa-milon duvarlarının ötesinde her zaman olduğu gibi bir karış bile toprak vermek istemediler ⁴⁸². 1 Ocaktaki toplantıda Avusturya elçisi kont Schlick, Toekoeli, karısı ve taraftarlarından bahsederek yaptığını konuşma ile oturumu açtı: Beyanına göre, İmparator, Osmanlı olağanüstü yetkili elçilerinin, isyancı Toekoeli'yi ve onun tesirlerini sınırlardan uzak tutmak hususundaki evvelki vaadlerini dikkate alarak suçluların geri verilmesi maddesinden vazgeçiyor ve  siye g t rd ğu cihazı, serm ye ve menfaatler de dâhil olmak üzere, karısına geri veriyordu; fakat Toekoeli taraftarları Avusturya İmparatorluğu devletleri sınırlarından içeriye giremiyeceklerdi. Bu meselenin m z keresi başka bir döneme bırakıldı; zira, havaların kötü gitmesi yüzünden Osmanlı elçileri rahatsızlık içinde bulunuyor ve konferansın kesinlikle bitmesini istiyorlardı. Marsigli,   zamana kadar yapılan toplantıların protokolünü İmparatora sunmak üzere, kurye olarak Viyana'ya gitti. En uzun ve en ısrarlı toplantı, Avusturya elçilerinin Venedik elçileriyle müşterek davrandıkları ve cumhuriyetin menfaatlerinin g r ş ld ğu (4 Ocak) toplantı oldu. Venedik elçileri Mora'yı Rumeli'ye birleştiren berzahın tamamını muhafazada ısrar ediyordu, Türkler de berzahın tamamını bırakmamakta daha az ısrarlı davranmıyorlardı.

Aracı devlet elçileri ve Avusturya elçileri Venedik elçisine boş yere feragat tavsiyesinde bulundular. Avusturya elçisi kont Schlick: «İki dağın sahipliği üzerinde nasıl olur da anlaşamayız, hem de koca koca memleketler

⁴⁸² Non gia quelle maontagne del Parnasso e Cacchihala, ma nemeno un palmo di terra di piu. Protokol, s. 135.

üzerinde mutabık kalmayı başardıktan sonra!»⁴⁸³ diye bağırdı. Toplantı sabah on birde başlamıştı; saat birde

Avusturya, Türk ve aracı devlet olağanüstü yetkilileri biraz nefes almak üzere dâirelerine çekildiler. On beş dakika sonra yeniden toplandılar ve Venedik elçisi Ruzzini, bu razı oluşunun kendisinin başına malolacağını söyleyerek muvafakatini bildirdi. Bu maddeyi alelacele protokol'e eklediler. Türklerin Lepanto kalesinin tahliyesini istemeleri üzerine daha az hararetili olmayan yeni bir çekişme başladı. Venedik elçisi Ruzzini, bu şehrin tahkimatının hiçbir zaman yenilenmeyeceği şartıyla bu nokta üzerinde de boyun eğdi. Türkler, ayrıca, Mora tarafındaki Boğazlar hisarlarının yıkılmasını ta-leb ettiler; fakat, bu nokta üzerinde anlaşmaya varılamadı ve toplantı 16 Ocak tarihine ertelendi. Bu toplantıda Türk ve Avusturya olağanüstü yetkili elçileri toplantıların sonu için 15 ilâ 16 günlük bir had tesbit etmek teklifinde bulundular. Toplantıların akışının ve şiddetli kışın baskısı altında kaldıklarından gerek alâkalı olağanüstü yetkili elçiler, gerekse aracı devlet elçileri tarafından olsun, Venedik'le varılacak bir barış anlaşmasını on altı gün daha bekleyeceklerini taahhüd ettikleri bir vesikayı ortaklaşa imzaladılar; bu Öngörülen müddet içinde barış gerçekleşmediği takdirde, ayrı bir barış anlaşması yapabilmesi için Venedik'e bir mütâreke tanınmasında anlaşmaya varıldı.

Avusturya olağanüstü yetkili elçileri bu zamanı anlaşmanın maddelerinin kesin yazımını kararlaştırmak ve belirsiz kalan bazı noktaları aydınlatmakta kullandılar. Tekrar Kutsal Mezar'ın Mme ait olacağını bilmesi meselesine geldiler; fakat, Osmanlılar, bunun daha önceki anlaşmalarda ağıza alınmayan bir mesele olduğunu, birden ortaya atıldığı görüşünü savundular, bu mesele yine sükûtle geçistirilmeliydi. Andlaşmaların tasdikli nüshalarının değişimi için kesin mühlet tâyin edildi ve karşılıklı bir eliçlik üzerinde mutabık kalındı. İki gün sonra Osmanlı elçisi Maurocordato Tran-silvanya ile alâkalı maddeye, Toekoeli'nin karısı Zriny Toekoeli'nin kendisine Munkacs'ın tesliminde temin edilmiş olan cihazın istediğinde tasarrufuna geçmesi yolunda bir madde ilâve edilmesi teklifinde bulundu (15 Ocak). Maurocordato'nun Lâtince yazısına karşı birçok defa şikâyetle bulunmuş olan Avusturya olağanüstü yetkili elçileri, bu ek maddede bulunan ve İmparatorun vaadini hatırlatan kelimeleri çizdiler.

⁴⁸³ Questa evacuazione evacua i nostri stomachi. siaino a 6 ore di sera senza havere fatto collazione. Protokol, s. 167.

Böylece maddenin Helene'e cihazının tasarrufu ve kocasıyla birleşmesi h riyetiyle alâkalı bölümü kaldı. Osmanlılar da, kendi bakımlarından, anlaşmada kullanılan âsiler if desinden hoşlanmadıklarını belirttiler; bununla beraber if deye dokunulmadı ve Toekoeli'nin karısı Helene Zrinye alâkalı ek madde şu: «Majesteleri Helene Zriny'yi haklarından yararlandırmak arzusunda bulunduklarında» tabirleriyle değiştirildi. Hatt  tamamiyle kaldırıldı (18 Ocak). Bu toplantıyı takibeden    toplantıda, Venedik elçisi Ruzzini katılmadan, anlaşmanın neticelenmesini çabuklaştırmak mak-sadiyle yeniden Venedik'in menfaatleri üzerinde görüşüldü (22 ve 23 Ocak),

M z kereler  zellikle Dalmaçya'nın yeni sınırı, Venedik hâkimiyetinde kalacak olan kalelere tahsis edilecek ve bütün kalelere tahsis edilecek arazi, Argos ve Korent körfezinde ortaklaşa seyrüsefer ve savaşdan önce işgal edenlere bırakılacak olan Adalar Denizindeki adalar üzerinde yapıldı. Türkler, Venedik'in Zenta adasına sahip olmak için ödediği vergiden vazgeçmeyi reddettiler; bunu Venedik'in yararlanacağı bütün imtiyazlara karşılık zayıf bir karşılık olarak istediler. Bununla beraber, Venedik elçisi Ruzzini iyice belirttiğinden, Türkler bu noktada ısrar etmediler. Bu arada şu husus da kararlaştırıldı: Venedik Cumhuriyetiyle barış anlaşması, Venedik elçisi yeni talimat almadığı takdirde, Viyana veya İstanbul'da yapılacaktı.

Osmanlı olağanüstü yetkili elçileri, Cumhuriyetin hâkimiyetinde kalacak olan kaleler arasında irtibatı sağlamak için gerekli bütün araziyi Venediklilere bırakmaya hazır olduklarını bildirdiler; yalnız, Ragusa  le bağlantı sağlamak bakımından, Narenta ötesindeki bütün ülkenin, Gabela yahut Cicolut'dan itibaren Castel Nuovo'ya kadar kendi mülkiyetlerinde kalması şartım koştular; bu arada Bâb-ı  li Vidosca ve diğer hisarların mülkiyetini isterken istinad ettiği bazı sebepleri de ileri sürmekten geri kalmadılar. Böylece, Vene-dikle anlaşma sona ermiş oldu. Anlaşma 16 maddeden oluşmaktaydı: 2. madde Venedikliler tarafından Lepanto'nun boşaltılması, Boğazlar ve Korint hisarlarının yıkılması şartını getiriyordu; 4. ve 6. madde Preveze tahkimatının yıkılmasını ve savaştan önce olduğu gibi Adalar'ın sahipliğini Osmanlılara temin ediyordu; 7. madde Venedik Cumhuriyetini Zante Adası için vergi ödemekten azade kılıyordu; 8. madde Venedik'e, Dalmaçya'da Knin'den bu mahal de dâhil olmak üzere Cicolut'a kadar Verlico, Sign, Delovar, Zadvar ve Vergorac'dan geçen bir sınır hattı sağlıyordu; 9. madde Osmanlı arazisinin Ragusa ile iltisak noktalarını kabul ediyordu; 10 ve 11. maddeler Cattaro kıyısının sınırlarının tesbitini

getiriyordu; 12 ve 13. maddeler andlaşmayı imzalayan devletlere karşılıklı olarak sınırlara tecavüzde bulunanları cezalandırma ve kaleleri onarma hakkı tanıyordu; 14. madde esirlerin değişimini düzenliyor ve 15 ve 16. maddeler mütârekeyi ve Venedik elçisinin anlaşmayı, nihayet bizzat barışı imzalama yetkilerini alacağı güne kadar takibedilecek hattı hareketi tesis ediyordu.

Anlaşmanın imzalanmasından iki gün önce, Rus elçisi kararlaştırılan mütârekeyi imzaladı ⁴⁸⁴ (24 Ocak). 26 Ocak 1699 günü, saat sabahın 10'unda, bütün olağanüstü yetkili elçiler ve aracılar, Venedik elçisi müstesna, muhteşem bir törenle her zamanki toplantı yerlerine gittiler. İmparatorun elçilerinin önünde büyük üniformala-riyle yüz zırhlı asker bulunuyordu ve elçiler şenlik arabalarıyla ve yedek atlarla onları takib ediyorlardı; Türk olağanüstü yetkili elçileri Yeniçeri ve Sipahi birliğinin muhafazasında bulunuyorlardı. Toplantıların yapıldığı salona gelince, Avusturya, Polonya ve Venedik'le yapılan anlaşmalar okundu. Fakat Türk olağanüstü yetkili birinci elçisi Reis Efendi Rami, yıldızların on mesud olaylara doğum imkânı tanıdığı pazartesi gününün on ikiye çeyrek kala zamanını kendi hesaplarıyla bulduğundan imza için o ânı beklemek lüzumu hâsıl oldu. Anlaşmalar saatler elde imzalandı ve bu muamele sadece üç dakika sürdü. Sonra herkesin barışın kesinlikle imzalandığına kanaat getirmesi ve bu mesud olayın dışarıya yayılması için salonun dört kapısı açıldı. Ulaklar derhal Viyana, İngiltere, Polonya ve Venedik'e doğru yola çıktı; elçiler birbirlerini barış şerefine öptüler. Peterwardein ve Belgrad topları tarafından tekrarlanan üç salvo, çok uzun bir savaştan yorgun düşmüş milletlere nihayet bir dinlenebileceklerini haber verdi.

Karlofça barışından önceki müzâkelerin müddeti olan yetmiş iki gün ⁴⁸⁵ boyunca savaşan devletlerin olağanüstü yetkili elçileri otuz altı toplantı yaptılar ⁴⁸⁶. Bu anlaşmanın getirdiği çözümlerle kongrede münakaşa edilen talebler ve ayrı devletlerin almış oldukları talimat gözönünde tutulduğu takdirde, Avusturya'nın (statü quo) yu temel olarak almak suretiyle, kendisini bilerek bu prensipe aykırı bütün taleplerden el çekme durumunda tutmuş, hattâ bu düşünce içinde Syrmie'de ve Unna'da, bu ırmak berisini Türklere birkaç hisar bırakmak suretiyle kendisine buralarda tanınan yeni sınır güvenliğinde fedâkârlıkta bulunmuştur. Anlaşmanın esas prensibine

⁴⁸⁴ Dumont'un yanlış olarak söylediği 25 Ocak değil. Protokol, s. 202.

⁴⁸⁵ 17 Kasımdan 26 Ocak tarihine kadar.

⁴⁸⁶ Dumont'a, t. VII ve Raşid'e, I, t. 242-248 bakınız.

aykırı olarak, Avusturya ve yabancı devletler tarafından müzâkere masasına getirilen teklifler de istisnasız red edilmiştir. Ragusa'-nın karşılıklı bir savunma içinde ele alınması, Kutsal Mezar'ın Fran-ciscains'lerin nezâretine bırakılması, yeni kiliseler inşâsı veya eskilerin tamiri ve esirlerin fidye ödenmeden serbest bırakılmaları bu tekliflerden bir kaçıdır. Anlaşmanın elçiler arasında teati edilmesinden   gün sonra (29 Ocak 1699), O'Ettingen, Beyoğlu'nda elçiler topluluğu bir kilise inşâsına müsaade istedi. Reis Efendi, bu talebin anlaşmayı tasdike götürmekle görevli elçi tarafından Bâb-ı  li'ye intikal ettirilmesi gerektiği cevabını verdi. Kont Schlick, Paget'nin cevabı üzerine ⁴⁸⁷, barış toplantılarının yapıldığı binada, herkesin uygun görebileceği gibi, kızgın bir savaşdan yıllarca sonra barışın gerçekleştirilmesinin h tirasına küçük bir kilise (şapel) inş sını teklif etti. .

Karlofça barış andlaşması şeref hediyelerinin artık bahis konusu olmaktan çıktığı ilk anlaşmadır; zira, İmparator tarafından Sul-tan'a yıllık olarak gönderilen ve Bâb-ı  li'nin vergi, Viyana h k metinin hediye adını verdiği meblağın ödenmesi geçen asrın sonundan itibaren durdurulduğu halde, Sitavtarok ve Vasvar andlaşma-larında şart olarak koşulmuş, iki yüz bin florin tutan bir meblağ bir keredede ödenmişti. Bâb-ı  li'nin, Transilvanya ve Zanta'nın kaybım yıllık bir gelirle tel fisine gitmekle beliren son teşebbüsü hiçbir başarı elde edemedi ve talebi Avusturya İmparatoru ve Venedik adına Avusturya olağanüstü yetkili elçileri tarafından red edildi. Venedik Cumhuriyeti adına Venedik'in rıza göstermesi şartıyla imzalanan andlaşma, bu devlet tarafından uygun görülen otuz gün zarfında te'yid edildi. şurası gerçektir ki, Karlofça banşıyla aynı hedefe varmak isteyen üç devlet arasında, fetihlerinin bir kısmını feda etmek suretiyle en büyük fedak rlığa katlanan Venedik'tir; fakat, ikinci derecede bir devlet ve büyük devletlerin menfaatleri çerçevesinde taahhüde girdiğinden ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı bir savaşı bir başına yürütmek imkânından yoksun bulunduğu için, nefsinden feragatta bulunmak ve kendisine yazdırılan barışı kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bunun için Korint ve Eeine körfezi kuzeyinde fethedilmiş şehirleri geri verdi ve Rumeli kıyısı üzerinde Boğazlar his n ve Pre-veze kalesinin yıkılması zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı. Bununla beraber ona kalan pay yine hayli güzel oldu. Korent berzahına kadar bütün Mara'yı, Ragusa

⁴⁸⁷ Hammer, bir yazı hatasıyla Reis Efendi'nin cevabını İngiliz elçisi Paget'nin cevabı olarak gösteriyor C.N.).

devletini Osmanlı İmparatorluğu ile birleştiren dil biçiminde bir arazi parçası müstesna, bütün Dalmaçya'yı muhafaza etti. Böylece, Kerka ile Narenta arası dâhil, Bosna ile Herzegovine (Hersek)'i, sınırda ve dağların eteklerinde yer almış fasılasız yedi kaleler ⁴⁸⁸ dizisiyle Dalmaçya'dan ayıran dağlara kadar bütün ülke Venediklilerin hâkimiyetinde kaldı. Bu memleketlere sahip olmak Bosnie ve Herzegovine'lileri (Bosna Her-seklileri) deniz şehirleriyle sık temastan ⁴⁸⁹ Dalmaçya nehirlerinde gemicilikle uğraşmaktan meneder ⁴⁹⁰, denizden uzak tutar. Cas-tel Nüovo ve Cattaro'ya sahip olmak derin ve emin körfeziyle Ra-guza'nın güneyinde Dalmaçya'mn savunmasını tamamladı.

Venedikle bu anlaşma Avusturya ve aracı müzakereciler tarafından gerçekleştirilmemiş olsaydı, arazi mülkiyeti ve sınır tesbi-tiyle doğrudan alâkası bulunmayan her şey hiçbir müzâkerenin konusu hâline getirilmemiş olacaktı. On yıl önce Viyana kongresinde ileri sürdüğü iddiaları yakından değerlendirememiş durumdaki Polonya'ya kendisi hakkında da aynı şey oldu. Polonya Kamaniche (Ca-mieniece) mülkiyeti içinde gerçeğe girdi; Bâb-ı Âli gönüllü olarak Podolya ve Ukrayna'nın mülkiyetinden vazgeçti. Polonya için artık Kırım Hanına vergi ödeyen hor görülmüş teb'a durumunda bulunmak bahis konusu değildi; fakat Viyana kongresinde harp masrafları dolayısıyla talep edilen tazminatın sözü edilmediği gibi, Kutsal Mezar'ın Lâtinlere teslimi ve Polonya'nın himâyesi altındaki Ka-toliklere özel imtiyazlar verilmesi gibi bahisler de ağıza alınmadı. Nihayet bansın müddetini yirmi beş yıl olarak tesbit eden madde, Polonya ve Venedik'i ilgilendiren bölümlerde değil, Avusturya İmparatorluğunu ilgilendiren anlaşmanın yazısı içinde bulunuyordu. Rusya'ya gelince, sadece iki yıl süreli bir mütâreke imzalamış durumdaydı.

Çok yüksek bir görüş açısından sırf bir toprak kazancı anlaşması olarak görülen Karlofça barışı, Hristiyan devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile hiçbir zaman gerçekleştiremedikleri hatırlanmaya değer anlaşmalardan biridir. Bir taraftan Almanya İmparatorunu her yıl Bâb-ı Âli'ye muazzam meblağlar ödemenin aşağıüatıcı mecburiyetine son verirken, Transilvanya'nın met'buuna ödediği vergiye, Zante adasına sahip olmasının ceremesini Bâb-ı Âli'ye Ödeyen Venedik'in bu durumuna, Polonya'nın Kırım Hanına Ödediği vergiye son verirken; diğer taraftan Bâb-ı Âli, ilk defa

⁴⁸⁸ 1 — Kruppa. 2 — Knin. 3 — Verlico, 4 — Sign, 5 — Duare, 6 — Citluk. 7 — GabeUa

⁴⁸⁹ 1 — Zara, 2 — Urana. 3 — Sebenico, 4 — Tran. 5 — Spalato, 8 — Almissa, 7 — Macarsca.

⁴⁹⁰ 1 — Birbischiza, 2 — Kerke, 3 — Salona, 4 — Cettina, 5 — Norin. 6 — Narenta, 7 — Treblzoun.

olarak, tavassut şekli altında, ortaklaşa bir menfaat içinde Avrupa devletlerinin müdâhale hukuku prensibini tanımış oldu. Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde Osmanlı kudreti en son yüksek noktasına, evci bâlâsına ulaşmıştı; hücumları karşısında Viyana'nın düşmesine bir şey kalmamıştı; fakat Sezarların başkentinin kurtulması, Macaristan'ın, Transilvanya'nın İstanbul halifesinin boyunduruğu altında yüz yetmiş yıl boyunca inlemelerine mani olamamıştı. Elinde bulundurduğu muazzam kuvvetler ikinci defa Viyana surları önünde görünmüşlerdi; fakat bu defa mağlub oldular, bu kuvvetler aynı zamanda Macaristan, Transilvanya, Podolya, Ukrayna, Dalmaçya ve Mora'da sürdürdükleri mücadelede kırıldılar. Nihayet, Karlofça barışı Avrupa'yı Türk silahlarının verdiği dehşetten kurtardı ve Osmanlı ordularını Polonya ve Macaristan'da Dinyester, Sava ve Unnâ nehirlerinin ötesine itti. Bu barış anlaşması önceki dönemlerde IV. Murad'ın kanlı tedbirleri ve tarihini bitirdiğimiz büyük Köprülü'nün yorulmak bilmeyen faaliyetinin geciktirdiği, Köprülü ailesi büyük vezirlerinin bilgili politikalarının ne durdu-rabildiği. ne de disiplinsiz birliklerin, arkasında saklanan can çekişen İmparatorluğu gizleyemediği, Türk devletinin çöküşünün açıkça tasdiki ve isbatıdır.

Faziletli Köprülü, Nizam-ı Cedit (yeni müesseseler) adı altında bilinen bilgiye dayanan kuruluşlarla Türk müstebitlerin Macaristan'ı inleyen korkunç baskıyı yumuşattığında bir asır geçmişti. Bu kuruluşların III. Selim saltanatı döneminde, ışıklarını ve reayanın tümü üzerinde iyükkçi korumalarından önce bir diğer asır geçti. Hakîm Köprülü'nün Bâb-ı Âli tab'ası Hristiyanlara karşı gösterdiği insaniyet sevgisi örneği kendisinin halefi Vezir-i âzamlar tarafından takib edilmiş ve gayesi hukuku ve aklı kuvvetin ve kötü davranışların, aklına estiği gibi hareket etmelerin yerine geçirmek olan yeni tedbirlerini uygulamaya koymuş olsalardı, idarede düzen ve ekonomi üstünlüğünü duyuracak, yumuşaklık veya kuvvet son Yunan isyanının üstesinden gelecekti.

Nizam-ı Cedit'den yayılan fikirlerin tesiri altında ve Hristiyan devletlerle temasından, Osmanlı imparatorluğu, Karlofça'dan beri, sürekli olarak Avrupa'ya yaklaşmak temayülü gösterdi, bu tarihin ele alacağımız döneminde, birçok kereler İstanbul hükümeti (divân) üzerinde Avrupa politikasının tesiri dikkati çekecektir. Bu tesir, bugüne kadar artmaktan geri kalmamıştır.

